

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТАРАСОВА ТЕТЯНА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 657.44 : 65.016

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ
СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ**

08.00.09. – бухгалтерський облік, аналіз та аудит

(за видами економічної діяльності)

07 «Управління та адміністрування»

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора економічних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Т.О. Тарасова

Науковий консультант – **Крутова Анжеліка Сергіївна**
доктор економічних наук, професор

Харків – 2017

АНОТАЦІЯ

Тарасова Т.О. Обліково-аналітичне забезпечення управління сталим розвитком підприємств торгівлі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). – Харківський державний університет харчування та торгівлі Міністерства освіти і науки України, 2017.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретико-методологічних постулатів формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємств торгівлі та розробці інноваційного інструментарію імплементації стандартів сталого розвитку і якості менеджменту в систему бухгалтерського обліку. Поглиблено теоретичне обґрунтування принципу безперервності бізнесу як концептуальної основи сталого розвитку підприємств торгівлі. Розроблено функціональну модель обліково-аналітичного забезпечення управління, яку представлено у вигляді конструкції системно-цільового та технологічного рівнів, перший з яких характеризує вплив керуючої системи на керовану, тобто апарату управління на структурні підрозділи підприємства, а другий – оцінює результативність цих впливів. Запропоновано класифікацію видів інформаційної асиметрії обліково-аналітичного забезпечення за інституційними, економічними та підприємницьким об'єктами взаємодії, яка відрізняється виділенням зовнішньої інформаційної асиметрії, яка виникає під впливом ендогенних факторів, і внутрішньої – яка враховує дію екзогенних факторів. Це дозволило інтерпретувати вплив інформаційної асиметрії на системоутворюючі компоненти бухгалтерського обліку та розробити концепцію подолання інформаційної асиметрії з позицій майнового інтересу як основного предмету оцінки бізнесу через сучасні стандарти вартості.

Розроблено методологію формування архітектури підприємства як функціонально-операційної технології синтезу забезпечувальної і предметної області, яка є основою для моделювання інформаційної системи управління та забезпечує інформаційну підтримку бізнесу із використанням інформаційно-комунікаційних технологій. У загальній архітектурі доцільно виділяти три вектори: матеріальна відповідальність, фінансова відповідальність і часовий вимір. Горизонтальний вектор матеріальної відповідальності характеризує показники діяльності кожного структурного підрозділу, а вертикальний вектор фінансової відповідальності розкриває ієрархічний рівень повноважень осіб, які беруть солідарну участь у прийнятті управлінських рішень.

Розроблено пірамідальну модель агрегації обліково-аналітичного забезпечення в рамках багатомірності облікового процесу, яка дозволяє формувати інформаційні ресурси за існуючими бізнес-процесами в інформаційному контурі фронт-офісу, упорядковувати джерела обліково-аналітичного забезпечення для задоволення потреб управління бек-офісу, забезпечувати регламентний доступ менеджменту, надавати зведену інформацію про реальний стан господарської діяльності. Дослідивши галузеві особливості торгівлі, які впливають на управління сталим розвитком під впливом криз, розроблено логічну модель процесу діагностики сталого розвитку в системі обліково-аналітичного забезпечення, яка передбачає проведення функціональної, фінансової та ринкової діагностики та оцінити рівень рефлексивності системи управління. У рамках когнітивної технології запропоновано граф оцінки дисонансу розвитку, у якому наводиться послідовність визначення стратегічних контрольних точок захисту (факторів-індикаторів) сталого розвитку в рамках бізнес-процесів товароруху, що дозволило розробити зведений бюджет підприємства торгівлі, який дозволяє оцінити та нівелювати вплив руйнівного інциденту на процес утримання цінності в нестійкому зовнішньому середовищі. Заходи діагностики спрямовані на змістовну адаптацію положень Міжнародних стандартів ISO

серії 9000 із подовження діяльності та постійного поліпшення управління бізнес-одиниці.

В рамках новітньої парадигми управління ризиками розроблено заходи його нейтралізації та моніторингу, які формалізовано у моделі інформаційної підтримки ризик-менеджменту, яка передбачає проведення аналізу ситуації щодо забезпечення безперервності бізнесу, визначення критеріїв прийняття ризиків на основі професійного судження та розробку сценаріїв раціональних управлінських рішень щодо нівелювання наслідків загроз сталого розвитку. Запропоновано модель просторово-часового континуума у вигляді ефективної управлінської конструкції організації моніторингу попереджувальної протидії, яка дозволяє розпізнавати ризики бізнес-одиниці за етапами превентивних, реактивних й адаптаційно-стабілізаційних управлінських дій технології non-stop управління, спрямованих на мінімізацію ризиків через ресурс резервування. Запропоновано облікову інтерпретацію резервів за господарськими подіями із визначеними та невизначеними наслідками. Це дозволило удосконалити методику формування резервної системи суб'єкта господарювання, яка на основі виокремлення наслідків господарської події, дозволяє формувати обліково-аналітичне забезпечення за об'єктами резервування – активами, капіталом та зобов'язаннями. Розроблено облікову модель формування та використання компенсаційних резервів на відшкодування товарних втрат в підприємствах торгівлі, яка дозволила враховувати витрати, що пов'язані з операційною діяльністю, в періоді їх виникнення та визначати податкові наслідки.

Виходячи з позиції нової філософії управління, запропоновано модель концептуального середовища контролінгу в системі управління сталим розвитком, яка є теоретичним базисом побудови організаційної структури підрозділу контролінгу на підприємствах торгівлі та методологічним підґрунтям визначення функцій контролінгу і формалізації його процедур, яка складається з суб'єктивної (організаційна архітектура, схема господарських відносин, рівень професіоналізму) і об'єктивної (менеджмент,

маркетинг, таргетинг) компонент. Розроблено організаційно-функціональну параметризацію бізнес-процесу з визначення цінового рішення, яке формується у наступній послідовності: визначення пріоритетів товарного асортименту; оцінка транспортно-заготівельних витрат, вибір методу ціноутворення, розрахунок товарної націнки; вибір методу цінової адаптації покупців. Це дозволило удосконалити класифікацію дисконтних систем у торгівлі за ознакою персоніфікації (групові, ідентифіковані) та їх атрибутів – платіжних карток, та систематизувати методи цінової адаптації покупців.

Запропоновано морфологічну матрицю оцінки професійного судження бухгалтера як продукту інтелектуальної діяльності, яка визначає ступінь пріоритетності критеріїв оцінки професійної придатності за кількісними і якісними параметрами, що надало можливість запропонувати агрегований показник якості професійного судження, завдяки якому керівництво підприємства отримало ефективний інструмент управління і мотивації обліково-аналітичного персоналу. Задля метрологічної єдності удосконалено технологію облікового процесу в системі національних рахунків, яка має за основу балансові таблиці співставлення зміни в активах, зобов'язаннях і чистому багатстві, та мега-рахунки з обліку макроекономічних показників, які характеризують результати діяльності національної економіки за період часу, її структуру і найважливіші взаємозв'язки її секторів. Це дозволило узгодити інформаційні ресурси, що генеруються в системі бухгалтерського обліку на рівні інституційної одиниці, із системою національних рахунків за секторами економіки. Розроблено концептуальну модель обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком торгівлі, яка базується на технології глобального облікового процесу в системі національних рахунків, суб'єктом якої визначено інституційну одиницю, а об'єктами – фінансовий, інтелектуальний, соціально-репутаційний та природний капітали, що сприяє вирішенню проблем створення і розподілу доданої вартості за даними глобального обліку методом нарахування,

групування економічних операцій за агрегованими показниками національного багатства в системі національних рахунків.

Ключові слова: бухгалтерський облік, обліково-аналітичне забезпечення, сталий розвиток, ризик-менеджмент, резерви, контролінг, професійне судження, стандартизація, методологія.

ANNOTATION

Tarasova T.O. Accounting and analytical providing of managing sustainable development of trade enterprises. – Qualification research work as a manuscript.

The dissertation for competition of the degree of Doctor of economic sciences, speciality 08.00.09 – accounting, analysis and audit (by the types of economic activity). – Kharkiv State University of Food Technology and Trade of the Ministry of Education and Science of Ukraine, 2017.

The dissertation is devoted to the substantiation of theoretical and methodological postulates for the formation of accounting and analytical support for managing sustainable development of trade enterprises, and development of innovative tools for implementing of sustainable development standards and quality management in the accounting system. Theoretical foundation of the principle of business continuity as a framework of sustainable development of trade is extended. The functional model of analytical accounting and analytical managerial support that is presented in the form of the construction of system-based and technological levels, the first of which describes the impact of the managerial system the controlled one, i.e. of administrative staff on structural divisions, and the second evaluates the impact of these influences.

The classification of the types of information asymmetry of accounting and analytical support by institutional, economic and business interaction objects is suggested. It differs in the allocation of external information asymmetry that occurs under the influence of endogenous factors, and internal one, which takes into account the effect of exogenous factors. It made it possible to interpret the

impact of information asymmetry on system-forming components of accounting and develop the concept of overcoming information asymmetry from the point of property interest position as the main subject of business assessment through modern price standards.

The methodology of the formation of enterprise architecture as functional and operational synthesis technology of interim and subject area, which is the basis for the design of information management system and provides information support of business using information-communication technologies.

In the overall architecture, it is expedient to mark three vectors: liability, financial responsibility and time dimension. Horizontal vector of liability characterizes performance of each business unit, and vertical vector of financial responsibility discloses hierarchical level of the authority of persons, who jointly participate in decision-making.

The pyramidal model of accounting and analytical support aggregation is developed. It acts within the multidimensional accounting process that allows creating information resources based on the existing business processes in the information loop of front office; organize the sources of accounting and analytical support to satisfy the needs of back office management, to provide routine access of management, provide summary information about the real situation in business.

Having examined trade industry features affecting the sustainability management under the impact of the crisis, a logical model of diagnostics sustainable development in accounting and analytical provision system, which provides functional, financial and market diagnosis, and assess the level of control system reflectivity is developed.

Within cognitive technologies, the graph of dissonance development assessment is offered. It includes the following sequence of determining strategic protection checkpoints (factor-indicators) of sustainable development within the business processes of commodity turnover that allowed to develop the consolidated budget of a trade enterprise, which allows to evaluate and neutralize the impact of the devastating incident on maintenance of process values in the unstable

environment. Diagnostic measures are directed towards the adaptation of the content of International ISO 9000 with the activities extension and continuous improvement of business unit management.

Within the modern paradigm of risk management, the measures of neutralization and monitoring are developed. They are formalized in the model of information support promoted by risk management, which presupposes provision of the situation analysis regarding business continuity, definition of the criteria for taking risks based on professional judgment and development of scenarios of rational managerial decisions on leveling effects of threats to sustainable development. The model of the space-time continuum as an effective managerial construction of preventive monitoring organization that allows recognizing the risks of the business unit by the stages of preventive, reactive and adaptive-stabilization acts of managerial technologies of non-stop management directed towards risks resource minimization through reservation.

Accounting interpretation of the reserves according to certain economic events with definite and indefinite consequences is suggested. It made it possible to improve the method of forming the Reserve entity, which, based on isolating effects of economic events, allows creating accounting and analytical support for reservation objects - assets, capital and liabilities. An accounting model of forming and use of compensatory allowances for commodity reimbursement of losses in trade is developed, which allowed to consider the costs associated with operating activities in the period they occur, and to determine tax consequences.

Based on the position of a new management philosophy, the model of concept controlling environment in the management of sustainable development is suggested. It is a theoretical basis for constructing organizational structure of the controlling unit at trade enterprises, and methodological basis for defining the functions of controlling and formalizing its procedures, consisting of subjective (organizational architecture, scheme of economic relations, professionalism) and objective (management, marketing, targeting) component.

Organizational and functional parameterization of business process for making the price decision is developed. It is formed in the following order: defining the priorities of product lines; assessment of freight procurement costs, choice of pricing method; calculation of commodity margins; choice of the method for customers' price adaptation. It is possible to improve the classification of discount systems in trade on the basis of personalization (group, identified) and their attributes - payment cards, and to organize methods of customers' price adaptation.

A morphological matrix for the evaluation of professional judgment as a product of intellectual activity that determines the priority degree of criteria for the assessment of proficiency in quantitative and qualitative parameters is proposed. It made it possible to offer aggregated quality of a specialist's professional judgment, due to which the company's management received an effective tool for managing and motivating accounting and analytical staff.

A morphological matrix for the evaluation of professional judgment as a product of intellectual activity that determines the priority degree of criteria for the assessment of proficiency in quantitative and qualitative parameters is proposed. It made it possible to offer aggregated quality of a specialist's professional judgment, due to which the company's management received an effective tool for managing and motivating accounting and analytical staff.

The conceptual model of accounting and analytical support of sustainable development of trade based on the technology of global accounting process in national accounts, the subject of which is determined by institutional units and objects - financial, intellectual, social, reputational and natural capital. It contributes to solving the problems of creation and distribution of value added cost, according to global accounting accrual basis for the grouping of economic transactions by the aggregated indicators of national wealth in the system of national accounts.

Key words: accounting, accounting and analytical support, sustainability, ontology, risk management, reserves, controlling, professional judgment, standardization, methodology

**НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ
НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:**

1. Тарасова Т. О., Крутова А. С., Янчева Л. М., Бочуля Т. В. Аудит в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій: монографія. Х.: ХДУХТ, 2011. 293 с. (Особистий внесок: досліджено методологічні аспекти інноваційних засобів аудиту, розглянуто особливості аудиту в торгівлі із визначенням шляхів і інструментів нівелювання загроз інформаційної безпеки).

2. Тарасова Т. О., Волошан І. Г., Янчев А. В. Первинний облік товарних операцій підприємств роздрібної торгівлі: монографія. Х.: ХДУХТ, 2015. 240 с. (Особистий внесок: розроблено методологічні аспекти формування обліково-аналітичного забезпечення товароруху підприємств торгівлі).

3. Тарасова Т. О. Бухгалтерський облік в інформаційній системі управління сталим розвитком підприємств торгівлі: монографія. Х.: Видавець Іванченко І. С., 2016. 360 с.

4. Тарасова Т. А., Горбунова И. В. Усовершенствование бухгалтерського учета торговых скидок // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України, 2002. № 1 (5). С. 112–114. (Особистий внесок: запропоновано класифікаційну модель торговельних знижок в підприємствах торгівлі).

5. Тарасова Т. А., Горбунова И. В. Совершенствование учета товародвижения в соответствии с национальными стандартами бухгалтерского учета // Прогресивні ресурсозберігаючі технології та їх економічне обґрунтування у підприємствах харчування. Економічні проблеми торгівлі : зб. наук. пр. : у 2-х частинах. Харків: ХДУХТ, 2002. Ч. 2. С. 114–118. (Особистий внесок: запропоновано рекомендації щодо

удосконалення обліку товароруху, які регламентують порядок формування фінансового результату підприємств торгівлі).

6. Тарасова Т. О., Наумова Т. А. Методичні підходи з удосконалення процесу управління товарними запасами // Прогресивні ресурсозберігаючі технології та їх економічне обґрунтування у підприємствах харчування. Економічні проблеми торгівлі : зб. наук. пр. : у 2-х частинах. Харків: ХДУХТ, 2003. Ч. 2. С. 52–58. (Особистий внесок: досліджено сучасні методи аналізу ефективності використання товарних запасів, запропоновано економіко-математичну модель формування страхового запасу на підприємствах роздрібною торгівлі).

7. Тарасова Т. О., Наумова Т. А. Організаційно-методичні аспекти обліку власного капіталу акціонерного товариства в сучасних умовах // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. Харків : ХДУХТ, 2006. Вип. 1 (3). С. 52–59. (Особистий внесок: визначено організаційно-методичні аспекти обліку статутного капіталу підприємства).

8. Тарасова Т. О., Крутова А. С. Удосконалення класифікації об'єктів інтелектуальної власності // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. Харків: ХДУХТ, 2006. Вип. 2 (4). С. 34–40. (Особистий внесок: розроблено класифікаційну модель формування інтелектуального капіталу для цілей бухгалтерського обліку).

9. Тарасова Т. О. Контроль якості аудита відповідно до міжнародних стандартів // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. Харків: ХДУХТ, 2008. Вип. 1 (7). С. 17–23.

10. Тарасова Т. О. Механізм розрахунків електронною готівкою // Вісник ДонНУЕТ. Серія «Економічні науки». 2008. № 3 (39). С. 52–57.

11. Тарасова Т. О., Крутова А. С., Янчева Л. М. Удосконалення обліку дисконтних карток на підприємствах роздрібною торгівлі // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. : у 2-х частинах. Харків: ХДУХТ, 2009. Вип. 1 (9). Ч. I. С. 12–18. (Особистий

внесок: розроблено облікову модель витрат емісії та розповсюдження сучасних дисконтних інструментів).

12. Тарасова Т. О., Крутова А. С., Котенко Л. М. Удосконалення обліку товарних операцій в умовах дистанційної торгівлі // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. Харків: ХДУХТ, 2009. Вип. 2 (10). С. 66–73. (Особистий внесок: розроблено рекомендації з обліку руху товарів в умовах дистанційної логістичної системи).

13. Тарасова Т. О., Котенко Л. М. Удосконалення обліку втрат на підприємствах роздрібною торгівлі // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. : у 2-х частинах. Харків: ХДУХТ, 2012. Вип. 1 (15). Ч. I. С. 105–112. (Особистий внесок: запропоновано методику розрахунку резерву природного збитку з метою покриття втрат товарних запасів під час транспортування та зберігання).

14. Тарасова Т. О. Функціональна модель обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. Харків: ХДУХТ, 2014. Вип. 2 (20). С. 68–80.

15. Тарасова Т. О. Фундаментальні положення обліково-аналітичного забезпечення ризик-менеджменту в умовах безперервності діяльності // Вісник ХНАУ: Збірник наукових праць Харківського національного аграрного університету. Серія: Економічні науки. Харків: ХНАУ, 2015. № 5. С. 173–181.

16. Тарасова Т. О. Теоретичне обґрунтування принципу безперервності діяльності в системі фундаментальних положень бухгалтерського обліку // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. Херсон: «Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 16. Ч. 4. С. 143–147.

17. Тарасова Т. О. Обліково-аналітичне забезпечення ризик-менеджменту на основі концепції сталого розвитку // Економічна стратегія і

перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: збірник наукових праць. Харків: ХДУХТ, 2016. Вип. 2 (24). С. 7–21.

18. Тарасова Т. О. Методологічні засади моделювання архітектури підприємства в контексті онтогенезу життєвого циклу // Бізнес-Інформ. 2015. № 12. С. 239–245. (включено до ULRICHSWEB, RePEc, Index Copernicus, GetInfo, BASE та ін.).

19. Тарасова Т. О. Роль системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку в забезпеченні безперервності діяльності // Економіка розвитку. 2015. № 4 (76). С. 82–88. (включено до Index Copernicus, Directory of Open Access Journals (DOAJ) Research Papers in Economics (RePEc), Ulrichsweb Global Serials Directory, WorldCat, Open Academic Journals Index, Research Bible та ін.).

20. Тарасова Т. О. Теоретико-методологічні засади розвитку трансляційних можливостей контролінгу у забезпеченні сталого розвитку підприємства // Проблеми економіки. 2016. № 3. С. 219–227. (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus та ін.).

21. Тарасова Т. О., Крутова А. С. Обліково-аналітичне забезпечення управління резервами як джерелами покриття ризиків // Економічний простір. 2016. № 115. С. 212–224. (включено до Index Copernicus, Google Scholar, Advanced Science Index та ін.).

22. Тарасова Т. О. Професійне судження бухгалтера як основа інноваційного розвитку системи обліково-аналітичного забезпечення управління // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: Міжнародний збірник наук. праць. Житомир: ЖДТУ, 2017. Вип. 1 (36). С. 260–280. (включено до Index Copernicus, Google Scholar, Directory of Open Access Journals (DOAJ)).

23. Tarasova T., Arkhyrova V. Accounting and analytical support of measures on resuming trade enterprises' activity // Проблеми економіки. 2017. № 1. С. 269–276. (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Research

Papers in Economics, Index Copernicus та ін.) (Особистий внесок: запропоновано рефлексивну модель управління сталим розвитком).

24. Tarasova T., Krutova A., Yancheva L. Features of the computer assisted audit stages and techniques in Ukraine // Finance and risk, Ekonomická univerzita Národohospodárska fakulta. Slovak Republik. Bratislava, 2009. P. 678–683. (Особистий внесок: запропоновано модель бізнес-процесів в торгівлі).

25. Tarasova T. The formation of accounting-analytical provision of business processes in trade // Scientific journal «Economics and Finance» Socio-economic aspects of economics and management: Collection of scientific articles. Vol. 2 – Aspekt Publishing. Taunton. MA, United States of America, 2015. P. 149–153.

26. Tarasova T. Accounting and analytical ensuring of entrepreneurial structures' creation // Scientific letterers of academic society of Michal Baludansky, Slovakia. 2016. Vol. 4. P. 104–108.

27. Tarasova T., Levina M. Controlling as an ensuring element of trade activity's continuity // Innovation in science and education: challenges of our time. London: IASHE, 2016. P. 69–72. (Особистий внесок: визначено цільові параметри формування системи контролінгу в торговельних підприємствах).

НАУКОВІ ПРАЦІ, ЯКІ ЗАСВІДЧУЮТЬ АПРОБАЦІЮ

МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ:

28. Tarasova T. The formation of discount policy in trade enterprises: abstracts Warsaw East European Conference 6th Annual Session [«1919 – 1939 – 1989 – 2009 East-Central Europe. Independence – Totalitarian Regimes – Independence»], (Warsaw, 2009) P. 49. (Форма участі – очна).

29. Тарасова Т. О., Янчева Л. М. Развитие современных ценовых стратегий в торговле: материалы IV Міжнар. наук.-практ. конф. [«Управління підприємством: проблеми та шляхи їх вирішення»], (Севастополь 1–3 жовтня, 2009 р.). Севастополь: ДонНУЕТ, 2009. С. 360–363 (Особистий внесок: розроблено рекомендації для формування дисконтної системи підприємства торгівлі). (Форма участі – очна).

30. Тарасова Т. О. Організаційні аспекти забезпечення навчального процесу підготовки фахівців з обліку та аудиту у вищій школі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Облік, аудит, фінанси: сучасні проблеми теорії, практики та підготовки фахівців»], (Харків 28–29 жовтня, 2010 р.): в 2-х частинах. Харків: ХДУХТ, 2010. С. 274–276. (Форма участі – очна).

31. Тарасова Т. О., Янчева Л. М. Управління кредитними ризиками – основа стабілізації фінансової системи: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. [«Особливості функціонування національних фінансових систем в умовах поглиблення глобалізаційних процесів»], (Ірпінь 17–21 лютого, 2010 р.). Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2010. Ч. II. С. 493–496 (Особистий внесок: розроблено модель облікової політики з метою мінімізації кредитного ризику). (Форма участі – очна).

32. Тарасова Т. О. Організаційно-методичні аспекти контролю товарних операцій в підприємствах торгівлі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів [«Розвиток України очима молоді: соціальні, економічні та правові аспекти »], (Харків, 18 квітня 2013 р.). Х.: ВБ «Фактор», 2013. С. 949–956. (Форма участі – очна).

33. Тарасова Т. О., Волошан І. Г. Шляхи вдосконалення нормування праці обліково-аналітичних працівників: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. [«Менеджмент суб'єктів господарювання: проблеми та перспективи розвитку»], (Житомир, 20–21 червня 2013 р.). Ж.: ЖДТУ, 2013. С. 145–147 (Особистий внесок: запропоновано загальну схему нормування робочого часу персоналу обліково-аналітичної служби). (Форма участі – очна).

34. Тарасова Т. О., Крутова А. С. Оцінка професіоналізму бухгалтера в інформаційній економіці: матеріали XI Всеукр. наук.-метод. конф. [«Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців. Удосконалення інформаційно-ресурсного забезпечення навчального процесу»], (Харків, 26 вересня 2014 р.). Х.: ХДУХТ, 2014. С. 364–365 (Особистий внесок: запропоновано комплексну оцінку

професійної придатності, особистісних та професійних якостей бухгалтерів). (Форма участі – очна).

35. Тарасова Т. О., Янчева Л. М. Формалізація облікового процесу: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. [«Теорія і практика бухгалтерського обліку, аналізу й аудиту: стан, проблеми та перспективи розвитку»], (Львів, 16–17 травня 2014 р.). Львів: ЛКА, 2014. С. 71–74 (Особистий внесок: удосконалено обліковий процес у організаційно-фінансовій структурі бізнес-одиниці). (Форма участі – очна).

36. Тарасова Т. О. Формування обліково-аналітичного забезпечення бізнес-процесів: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. [«Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності у сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці»], (Ужгород, 21–22 квітня 2015 р.). Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. Т 11. С. 237–242. (Форма участі – очна).

37. Тарасова Т. О. Методологічні засади формування обліково-аналітичної системи в контексті онтогенезу підприємства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Економіка в контексті інноваційного розвитку: стан та перспективи»], (Ужгород, 12–13 лютого 2016 р.): у 2-х частинах. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2016. Ч. 2. С. 94–97. (Форма участі – очна).

38. Тарасова Т. О. Новітня парадигма ризик-менеджменту в умовах безперервності діяльності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Актуальні питання розвитку економіки в сучасних умовах»], (Одеса, 26–27 лютого 2016 р.). О.: ЦЕДР, 2016. С. 99–103. (Форма участі – очна).

39. Тарасова Т. О. Методологічні аспекти формування нової парадигми ризик-менеджменту в умовах безперервності діяльності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Міжнародні економічні відносини на сучасному етапі: проблеми та розвиток»], (Дніпро, 4–5 березня 2016 р.): у 2-х частинах. Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2016. Ч. 2. С. 115–119. (Форма участі – очна).

40. Тарасова Т. О. Принцип безперервності діяльності крізь призму циклічності діяльності суб'єкта господарювання: матеріали Міжнар. наук.-

практ. конф. [«Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика»], (Харків, 24–25 березня 2016 р.). Х.: Видавництво «НТМТ», 2016. С. 417–421. (Форма участі – очна).

41. Тарасова Т. О. Розвиток інформаційних можливостей контролінгу в системі обліково-аналітичного забезпечення управління: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Розвиток сучасних міжнародних економічних відносин: фінансово-економічні та соціальні чинники»], (Одеса, 23–24 вересня 2016 р.). Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечнікова, 2016. С. 165–169. (Форма участі – очна).

42. Тарасова Т. О. Еволюція концепцій контролінгу в системі управління торговельним підприємством: матеріали II Междунар. науч.-практ. конф. [«Экономическая теория в XXI веке: поиск эффективных механизмов хозяйствования»], (Полоцк, Беларусь, 20–21 октября 2016 г.) : в 2 частях. Новополоцк : ПГУ, 2016. Ч. 1. С. 218–224. (Форма участі – очна).

43. Тарасова Т. О., Янчева Л. М. Методологічні засади організації контролінгу в умовах стійкого розвитку бізнес-структур: матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції [«Фінанси, облік і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю: сучасні проблеми та перспективи розвитку теорії і практики»], (Харків, 28 жовтня 2016 р.). Х.: ХДУХТ, 2016. С. 151–152 (Особистий внесок: досліджено концепцію розвитку контролінгу). (Форма участі – очна).

44. Тарасова Т. О. Теоретико-методологічні засади організації системи контролінгу в умовах сталого розвитку: матеріали IX симпозиуму [«Соціально-економічний розвиток системи фінансів і управління в інноваційному середовищі: проблеми, ефективність, перспективи»], (Харків, 25 листопада 2016 р.). Х.: Харківський інститут фінансів КНТЕУ, 2016. С. 386–388. (Форма участі – очна).

45. Тарасова Т. О., Крутова А. С. Інформаційна асиметрія в системі обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством: materials of international scientific and practical conference [«Economics, science, education:

integration and synergy»], (Bratislava, 18–21 January, 2016) : in 3 V. K.: Publishing outfit «Centre of education literature», 2016. V. 1. P. 87–88. (Особистий внесок: досліджено зону виникнення інформаційної асиметрії за етапами життєвого циклу бізнес-одиниці). (Форма участі – очна).

46. Тарасова Т. О. Обліково-аналітичне забезпечення заходів відновлення діяльності підприємств торгівлі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [«Підприємництво та фінансова система: національні особливості та світові тенденції»], (Одеса, 17 лютого 2017 р.). О.: ЦЕДР, 2017. С. 99–103. (Форма участі – очна).

47. Тарасова Т. О. Формування обліково-аналітичного забезпечення управління резервною системою підприємства: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [«Ресурсний потенціал регіонів України: стан та напрями розвитку»], (Київ, 18 лютого 2017 р.). К.: ГО «Київський економічний науковий центр, 2017. С. 99–103. (Форма участі – очна).

48. Свідоц. реєстрац. автор. права 70364, Україна. Державна служба інтелектуальної власності. Методика формування обліково-аналітичного забезпечення управління резервною системою підприємства / Т. О. Тарасова, А. С. Крутова (Україна); заявка № 70952/1-9/1676 від 14.12.2016 р.; дата реєстрації від 10.02.2017 р., 5 с.

НАУКОВІ ПРАЦІ, ЯКІ ДОДАТКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:

49. Тарасова Т. О., Янчева Л. М., Крутова А. С. Електронна комерція: організація та облік: навчальний посібник. Х.: ХДУХТ, 2015. 231 с. (Особистий внесок: досліджено організаційно-правові засади діяльності підприємств торгівлі, запропоновано формування технологічної інфраструктури з метою моделювання бізнес-процесів підприємства в системі управління сталим розвитком).

50. Тарасова Т. О., Крутова А. С., Нестеренко О. О. Оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності: навч. посібник. Х.: МОНОГРАФ, 2016. 286 с. (Особистий внесок: досліджено особливості обліку резервів в системі оподаткування).

ЗМІСТ

ВСТУП	21
РОЗДІЛ 1. ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНА СИСТЕМА БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	37
1.1 Теоретико-методологічні засади обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку торгівлі в Україні	37
1.2 Обліково-аналітичне забезпечення бізнес-процесів торгівлі як конструкції інформаційної системи підприємства	67
1.3 Інформаційна асиметрія в системі бухгалтерського обліку	87
Висновки за розділом 1	106
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В КОНТЕКСТІ ОНТОГЕНЕЗУ ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ	111
2.1 Формування обліково-аналітичного забезпечення на етапі створення підприємства торгівлі.....	111
2.2 Організаційно-координаційний характер бухгалтерського обліку в контексті забезпечення сталого розвитку підприємств торгівлі ..	139
2.3 Інформаційне забезпечення заходів відновлення діяльності підприємств торгівлі.....	159
Висновки за розділом 2	174
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНА ПАРАДИГМА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ	179
3.1 Ризики господарської діяльності та їх обліково-аналітична інтерпретація	179
3.2 Формування системи резервів підприємства в обліковому процесі.....	216
3.3 Використання резервів як джерела покриття ризиків обліково- аналітичного забезпечення.....	237
Висновки за розділом 3	263

РОЗДІЛ 4. ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛІНГУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МІЖФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ	267
4.1 Еволюція концепцій контролінгу в системі управління торговельним підприємством.....	267
4.2 Теоретико-методологічні засади організації системи контролінгу в умовах сталого розвитку.....	296
4.3 Контролінг цінової політики в торгівлі	308
Висновки за розділом 4	326
РОЗДІЛ 5. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ТОРГІВЛІ	330
5.1 Професійне судження бухгалтера як основа інноваційного розвитку системи обліково-аналітичного забезпечення управління	330
5.2 Обліково-аналітичне забезпечення управління в системі національних рахунків	352
5.3 Інституційні перетворення та їх вплив на регулювання бухгалтерського обліку	369
Висновки за розділом 5	380
ВИСНОВКИ	384
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	392
ДОДАТКИ	432

ВСТУП

Актуальність теми. Трансформація підприємницької ідеї в господарську діяльність можлива за умов перенесення інновацій у ринкове середовище, створення нових підприємницьких структур, які дають можливість бізнесу та державі ефективно боротися за власне існування в умовах жорсткого конкурентного середовища сьогодення. Дослідження, проведене Техаським університетом, виявило, що 85% бізнес-структур повністю залежать від обліково-аналітичних ресурсів, що генеруються в режимі реального часу багатовимірними системами управління; 43% компаній, які не мають плану безперебійного функціонування, у разі виникнення кризової ситуації не здатні відновити власну діяльність. Разом з тим, суб'єкти господарювання, які склали план попереджувальних заходів у сфері інформаційної безпеки, контролінгу, логістики, енергозаощадження в непередбачених обставинах, мали суттєво менші, у 2,5 рази втрати доходів. Наведене актуалізує питання запровадження міжнародних стандартів безперервності бізнесу та реалізації державних програм сталого розвитку вітчизняними підприємствами торгівлі.

У даному контексті в липні 2016 року Міністерством економічного розвитку і торгівлі України за підтримки ООН розпочато проведення національних консультацій з адаптації та локалізації порядку денного з питань розвитку до 2030 року та 17 Цілей Сталого Розвитку. Крім того, Мінекономрозвитку України розроблено план заходів із імплементації розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством із атомної енергії та їхніми державами-членами на 2016–2019 роки, зокрема й стосовно 13 розділу Угоди «Торгівля та сталий розвиток». Згідно нормативних актів ефективність управління ґрунтується на загальновідомій доктрині сталого розвитку, яка виходить з головного припущення, що управлінські рішення та їх наслідки повинні базуватися на економічній,

соціальної та екологічній відповідальності бізнесу. Такий підхід визначає загальний вектор онтогенезу бізнес-одиниці, який заснований на чотирьох спільних науково-дослідних областях: промислової екології і економіки, кругових бізнес-моделях і дизайнах продукту, екологічно чистих технологіях та ефективності використання ресурсів. Зазначене вимагає змін теоретичних і методологічних підходів до бухгалтерського обліку як ключової функції управління.

В умовах орієнтації системи управління на концепцію сталого розвитку процес формування обліково-аналітичного забезпечення виходить на якісно новий рівень, що дозволяє управляти бізнес-процесами, які відповідають за зміни в структурі капіталу; оперативно відновлювати діяльність після кризових станів; мінімізувати фінансові збитки; задовольняти вимоги клієнтів, акціонерів, управлінців; підтримувати ділову репутацію.

Аналіз сучасних наукових джерел доводить, що дослідження формування обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання традиційно проводилися за двома напрямками – економічним (управлінським) та бухгалтерським. Дослідженням економічного аспекту переймалися М. Белоусенко, М. Ван Бреда, Р. Ентоні, І. Калінська, Е. Леоте, І. Лізан, А. Мазаракі, Н. Мазур, К. Маренич, М. Мунітц, В. Патон, П. Саблук, Г. Сімон, Е. Хендриксен, Т. Устименко, Н. Цопа, В. Шевчук, А. Шульга, в працях яких основну увагу приділено інформаційному забезпеченню як інструменту інформаційної підтримки системи менеджменту. При цьому актуальність питання обумовлювалася нагальною потребою уніфікації та стандартизації процесів управління сталим розвитком, а також імплементацією серії міжнародних стандартів ISO 9000 «Системи менеджменту якості».

Актуалізацією проблеми визначення ролі обліково-аналітичного забезпечення управління займалися М. Бенько, О. Височан, Л. Гнилицька, Т. Гоголь, Я. Гринчишин, Д. Грицишен, Т. Давидюк, С. Діпіаза, Т. Єфименко, В. Євдокимов, Р. Екклз, В. Жук, М. Корягін, А. Крутова, Л. Ловінська,

К. Назарова, О. Орлова, О. Петрук, А. Пилипенко, О. Столяренко, А. Янчев та інші вчені, які досліджували структурно-функціональну регламентацію обліково-аналітичного процесу, формування інструментарію організації та перспективного планування бухгалтерського обліку в контексті моделювання звітності сталого розвитку. Безумовно, обидва підходи пов'язані між собою, тому доцільно здійснювати науковий пошук комплексно, пропонуючи напрями розширення інформаційних можливостей системи обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком, що надасть підтримку управлінню в системі координації бізнес-процесів.

Наявність проблем розвитку соціо-еколого-економічних відносин у суспільстві, необхідність удосконалення трансляційних можливостей облікового процесу відповідно до сучасних інформаційних потреб, необхідність оптимізації ризику обліково-аналітичного забезпечення та усунення наслідків загроз через систему резервів обумовлюють потребу реформування теоретико-методологічних засад розвитку та впровадження системи обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком у контексті онтогенезу підприємств торгівлі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям досліджень відповідає загальній тематиці наукових досліджень кафедр бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування й фінансів, аналізу та страхування Харківського державного університету харчування та торгівлі за темами «Організаційно-методичні аспекти удосконалення обліку та контролю в акціонерних товариствах» (номер державної реєстрації 0108U009988), особистий внесок автора полягає в розробці методологічних рекомендацій підтримки ризик-менеджменту в системі обліково-аналітичного забезпечення акціонерних товариств; «Організація обліку та контролю розрахункових операцій: теорія, методологія, практика» (номер державної реєстрації 0110U007985), особистий внесок автора полягає в розробці рекомендацій із проектування міжфункціональної технології контролю розрахунків на підприємствах

торгівлі; «Обліково-інформаційне забезпечення управління на підприємствах торгівлі, ресторанного та готельного господарства» (номер державної реєстрації 0113U002001), зокрема, автором запропоновано методологічні засади формування обліково-аналітичного забезпечення управління в системі контролінгу; «Організаційно-методичні аспекти обліку та аудиту витрат в управлінні підприємств індустрії гостинності» (номер державної реєстрації 0114U006539), автором запропоновано механізм створення архітектури підприємства, яка є основою для моделювання інформаційної структури організації шляхом виокремлення трьох рівнів центрів відповідальності: профіт-центру, сервіс-центру та центру витрат; «Управління фінансовою безпекою підприємств торгівлі» (номер державної реєстрації 0114U006526), особистий внесок автора полягає в розробці рекомендацій для визначення основних індикаторів загроз безперервності діяльності, що охоплюють основні сфери бізнесу підприємства торгівлі (взаємодія зі споживачами, ціннісні пропозиції, економічна інфраструктура і фінансова ефективність).

Наукове дослідження здійснювалося за сприяння Міністерства освіти і науки України відповідно до наказу МОН України «Про результати конкурсного відбору проектів наукових досліджень і розробок» від 31.10.2014 р. № 1243 за темою «Інноваційні технології формування інформаційно-аналітичних ресурсів управління підприємницькою діяльністю» (номер державної реєстрації 0115U001116), особисто автором узагальнено теоретичні положення та розкрито сутність обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємств торгівлі в контексті міжнародної трансформації парадигми системи бухгалтерського обліку та широкої інформатизації суспільно-економічних відносин; відповідно до наказу МОН України «Про затвердження переліку проектів фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок» від 31.10.2016 р. № 1296 за темою «Формування, реалізація та розвиток конкурентних переваг підприємств вітчизняного ритейлу в умовах євроінтеграції» (номер державної реєстрації

0117U004336), особисто автором запропоновано науково-практичний підхід до розрахунку інтегрального показника ризику безперервності діяльності, що базується на оцінці впливу показників використання потенціалу життєвого циклу вітчизняних підприємств роздрібної торгівлі на джерела формування детермінант їх конкурентних переваг.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення проблемних аспектів формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємств торгівлі та наукове обґрунтування теоретико-методологічних положень для їх вирішення в умовах нестабільності бізнесу.

Для досягнення мети в роботі поставлено та вирішено наступні завдання:

- розробити теоретичне обґрунтування принципу безперервності бізнесу як концептуальної основи сталого розвитку підприємств торгівлі;
- поглибити теоретичні засади формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління торговельними бізнес-процесами;
- дослідити діалектику розуміння системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку як засобу подолання інформаційної асиметрії;
- поглибити методологічні засади формування обліково-аналітичного забезпечення управління в контексті онтогенезу підприємства торгівлі;
- обґрунтувати організаційно-координаційний характер бухгалтерського обліку в забезпеченні сталого розвитку підприємств торгівлі;
- оцінити вплив онтології безперервності бізнесу в умовах відновлення діяльності суб'єкта господарювання;
- зменшити ентропію сучасної парадигми обліково-аналітичного забезпечення ризик-менеджменту;
- удосконалити методологічні положення формування системи резервів як облікового інструменту забезпечення сталого розвитку;

- розробити методичний інструментарій використання резервів як джерела покриття ризиків обліково-аналітичного забезпечення;
- виявити особливості концептуального середовища контролінгу як міжфункціональної технології управління сталим розвитком підприємств торгівлі;
- поглибити методологічні аспекти моделювання систем контролінгу цінової політики в торгівлі;
- науково обґрунтувати атрибутивні параметри професійного судження як основи інноваційного розвитку обліково-аналітичного забезпечення управління;
- виявити напрями розширення трансляційних можливостей обліково-аналітичного забезпечення в системі національних рахунків;
- розробити концептуальну модель обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком торгівлі в умовах інституційних перетворень.

Об'єктом дослідження є процес формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємств торгівлі.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних, науково-методичних та практичних засад формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємств торгівлі в умовах інституційних перетворень.

Методи дослідження. Методологічною основою пізнання об'єкта наукового дослідження стало застосування наукових постулатів теорії системного розв'язання проблем формування обліково-аналітичного забезпечення на мікро- та макрорівнях управління сталим розвитком. У дисертації реалізовано інтегрований підхід, виходячи з дотримання принципу відповідності вимогам економіки та суспільства, безперервності розвитку професійних компетенцій, комплексного підходу до організації системи обліково-аналітичного забезпечення управління вітчизняними підприємствами торгівлі та єдності із принципом диференційованого

підходу, інтегративних тенденцій у бухгалтерському обліку, аналізі та контролінгу.

Методологічною основою пізнання об'єкта дослідження стало застосування наукових постулатів теорії системного розв'язання проблем формування та функціонування інтегрованих обліково-аналітичних систем на мікро- та макрорівнях управління. У ході роботи над дисертацією використовувалися загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизація, абстрагування, метод історичного й логічного дослідження. Задіяні методичні прийоми: вибірка, узагальнення, моделювання, огляд, підрахунок, порівняння, тестування. Методи діалектичного та системного аналізу застосовувалися під час дослідження розвитку технологій формування обліково-аналітичного забезпечення управління під впливом процесів глобалізації та конвергенції, а також під час аналізу практичного досвіду різних економік світу щодо формування обліково-аналітичного забезпечення управління та моніторингу сталого розвитку; порівняння – під час проведення аналізу вимог національних та міжнародних нормативних актів різного рівня до структури, етапів та рівнів обліково-аналітичних систем; методи компаративного аналізу – під час розробки науково обґрунтованої класифікації видів інформаційної асиметрії та центрів фінансової й матеріальної відповідальності; групування – для ідентифікації загроз фінансово-економічній безпеці суб'єктів господарювання та оптимізації системи резервів торговельного підприємства; структурно-логічного упорядкування – для теоретичного обґрунтування складових глобальної моделі обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком економіки в системі національних рахунків; моделювання – при побудові функціональної моделі обліково-аналітичного забезпечення бізнес-процесів у торгівлі, багатовимірної моделі нереляційних баз даних гіперкубу організаційної структури фінансової та матеріальної відповідальності, моделі розвитку трансляційних можливостей обліково-аналітичного забезпечення управління

безперервністю бізнесу в системі контролінгу; графічний – для наочного подання результатів дослідження; економіко-математичні – під час побудови агрегованого показника якості професійного судження фахівця та розрахунку інтегрального показника ризику безперервності діяльності; процесний підхід – для функціонально-результативної декомпозиції бізнес-процесів підприємств торгівлі. Для розкриття генезису системи обліково-аналітичного забезпечення управління та діалектики її цільового спрямування використано принцип наукової абстракції. Для дослідження онтологічних особливостей безперервності діяльності як основи формування соціально-відповідальної економіки та впливу глобалізаційних процесів на сталий розвиток суспільства застосовано методи філософського пізнання.

Інформаційною базою дослідження є наукові джерела (монографічні праці, наукові статті вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем розвитку теорії і методології бухгалтерського обліку, концепцій сталого розвитку, системи національних рахунків та інтегрованої звітності, ризик-менеджменту, економічної теорії, політичної економії; матеріали науково-практичних конференцій і семінарів); нормативно-правові документи, що регулюють ведення бухгалтерського обліку і формування фінансової звітності в Україні; офіційні дані Всесвітньої комісії Організації об'єднаних націй, Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Держспоживстандарту України; інформаційні комюніке міжнародних організацій з питань сталого розвитку (Глобальна мережа організацій із запровадження Моделі досконалості (EFQM), Міжнародна рада інтегрованої звітності (IIRC), Світовий банк (World Bank), Всесвітній економічний форум (World Economic Forum), Глобальна ініціатива з рейтингів сталого розвитку (GISR)); матеріали громадських спілок України (Економічний дискусійний клуб, Палата аудиторів і бухгалтерів України, Асоціація приватних роботодавців); спеціалізовані фахові Інтернет-сайти; дані фінансової, статистичної, управлінської звітності та внутрішніх регламентів підприємств.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних і методологічних постулатів формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємств торгівлі та розробці інноваційного інструментарію імплементації стандартів сталого розвитку і якості менеджменту в систему бухгалтерського обліку.

Зміст найбільш суттєвих наукових результатів, одержаних особисто автором, полягає в наступному.

Вперше:

формалізовано комплекс пов'язаних біфуркаційними зв'язками внутрішніх (цільова спрямованість, часовий вимір, технологічна, організаційна та функціональна структура, внутрішня інформаційна асиметрія) та зовнішніх (кон'юнктура ринку, конкурентне середовище, рівень монополізації та науково-технічного прогресу, державне регулювання та зовнішня інформаційна асиметрія) системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку. Це дозволило оцінити граничний стан обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком, який гіпотетично може бути досягнуто під впливом інтеграційних процесів та емерджентності дисипативних структур системи бухгалтерського обліку; надати сучасну інтерпретацію майнових інтересів користувачів; знизити інформаційні ризики й подолати інформаційну асиметрію в контексті онтогенезу суб'єкта господарювання;

сформовано багатовимірну модель організації бухгалтерського обліку через призму нереляційних баз даних гіперкубу організаційної структури фінансової та матеріальної відповідальності, вимірники якого характеризують ефективність діяльності структурних підрозділів у часовому вимірі безперервності діяльності за життєвим циклом сталого розвитку бізнесу, що дозволило побудувати інформаційну архітектуру ліній відповідальності та сприяло налагодженню агрегованої інформаційної взаємодії між функціональними фінансовими підрозділами й операційними клієнтськими центрами створення вартості підприємствами торгівлі;

визначено методологічні аспекти обліково-аналітичного забезпечення з інформаційної підтримки ситуаційного, процесного, інтегрованого та безперервного ризик-менеджменту на основі концепції безперервності бізнесу, що дозволило визначити критерії прийняття ризиків на основі професійного судження, розробити методiku оцінки зміни вартості капіталу під впливом ризику та побудувати сценарії нівелювання небажаних подій в умовах обмеження господарських ресурсів;

запропоновано морфологічну матрицю оцінки професійного судження бухгалтера як продукту інтелектуальної діяльності, яка визначає ступінь пріоритетності критеріїв оцінювання професійної придатності за кількісними і якісними параметрами, що надало можливість сформувати ефективний інструмент управління і мотивації обліково-аналітичного персоналу, який базується на визначенні агрегованого показника якості професійного судження фахівця.

Удосконалено:

засади визначення філософсько-економічного змісту та місця принципу безперервності діяльності в системі фундаментальних положень бухгалтерського обліку на основі запровадженої системи факторів-індикаторів загроз подовження діяльності, яку доповнено економічними, політичними та форс-мажорними факторами зовнішнього середовища, а до внутрішніх додано біхевіористичні та структурно-адміністративні. Це надало можливість розробити онтологічну модель безперервно діючого підприємства та дозволило сформувати методологічний базис запровадження стандартів безперервності бізнесу, якості менеджменту, інформаційної, соціальної та екологічної безпеки;

функціональну модель обліково-аналітичного забезпечення, що являє собою інформаційну конструкцію адміністративного бізнес-процесу, яка, на відміну від існуючих, ураховує взаємозв'язки між комунікаційними каналами та накопиченими знаннями, що надало можливість побудувати структурно-логічну схему торговельно-технологічної комунікації основних бізнес-

процесів товароруху (постачання товарів, передпродажне обслуговування та післяпродажне обслуговування покупців) із допоміжними процесами, що забезпечують управління кадровим потенціалом, інформаційними ресурсами, ІТ-технологіями, фінансовими потоками, дослідженнями та розвитком;

методологічні положення економічного аналізу в частині функціональної, фінансової та ринкової діагностики безперервності бізнесу, відмінність яких полягає у розширенні інструментарію PEST та SWOT аналізу та запровадженні когнітивної технології, яка заснована на моделюванні господарської ситуації виникнення когнітивного дисонансу із сталим розвитком бізнес-одиниці, що дозволило запропонувати граф рефлексивної залежності між факторами-індикаторами сталого розвитку, цільовими факторами утримання цінності й важелями впливу на контрольні точки діагностики кризи подовження бізнесу;

методологічний підхід до моделювання просторово-часового континууму управління системою резервів, який базується на виокремленні резервів підприємства залежно від умов зовнішнього середовища (регуляторів оцінки активів і капіталу), та внутрішніх правил (регуляторів формування джерела відшкодування витрат), що дозволило підвищити якість організації моніторингу системи попереджувальної протидії, яка впорядковується організацією бухгалтерського обліку, надає ризикам вартісну оцінку та пропонує механізм протидії у вигляді бухгалтерських інструментів за видами динамічного непередбачуваного (переоцінка, розрахунок курсових різниць, капіталізація) і статичного передбачуваного (гарантування, резервування, забезпечення) ризиків;

модель інформаційного середовища контролінгу в системі управління сталим розвитком, яка є теоретичним базисом побудови організаційної структури підрозділу контролінгу на підприємствах торгівлі та методологічним підґрунтям визначення функцій контролінгу і формалізації його процедур, що, на відміну від існуючих, складається із суб'єктивної (організаційна архітектура, схема господарських відносин, рівень

професіоналізму) і об'єктивної (менеджмент, маркетинг, таргетинг) компонент. Місія побудованої за розробленими правилами системи контролінгу полягає в незалежній, всеохоплюючій та системній підтримці керуючої системи, зменшенні інформаційної асиметрії, інформаційному регулюванні, моніторингу, аналізі та зниженні рівня невизначеності фінансово-господарської діяльності;

концептуальну модель обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком торгівлі, яка базується на технології глобального облікового процесу в системі національних рахунків, суб'єктом якої визначено інституційну одиницю, а об'єктами – фінансовий, інтелектуальний, соціально-репутаційний та природний капітали, що сприяє вирішенню проблем створення й розподілу доданої вартості за даними глобального обліку методом нарахування, групування економічних операцій за агрегованими показниками національного багатства в системі національних рахунків.

Набуло подальшого розвитку:

методологічні засади побудови облікового процесу як інноваційної технології систематизації обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємств торгівлі, який базується на виділенні трьох етапів часово-просторового вимірювання (ініціювання, координації, адміністрування) та створює легітимну основу для запровадження взаємопов'язаних інформаційно-комунікаційних комплексів фронт-офісу і бек-офісу. Це дозволило удосконалити організаційне забезпечення системної взаємодії з ключовими стейкхолдерами у сфері економічної, соціальної та екологічної безпеки;

методичний інструментарій бухгалтерського обліку формування й використання резервів покриття за господарськими фактами із невизначними наслідками з метою переведення їх невизначеності в прийнятну форму під час створення джерел компенсації, який, на відміну від існуючих, враховує особливості управління ризиками торговельної діяльності шляхом

формування резерву на відшкодування товарних втрат, що дозволило підприємствам торгівлі встановлювати науково обґрунтовані норми збитку для різних асортиментних груп товарів та адекватно оцінювати природні нормативні втрати товарних запасів під час їх транспортування та зберігання;

організаційно-функціональну параметризацію технології проектування облікового бізнес-процесу із визначення цінового рішення, яка формується в наступній послідовності: визначення пріоритетів товарного асортименту; оцінка транспортно-заготівельних витрат; вибір методу ціноутворення; розрахунок товарної націнки; вибір методу цінової адаптації покупців, що дозволило розробити комплексну класифікацію дисконтних систем у торгівлі за ознакою персоніфікації (групові, ідентифіковані) та їх атрибутів (платіжних карток) та сприяло оптимізації програм лояльності для соціально незахищених покупців;

технологія вимірювання обсягів сукупного виробництва в національній економіці та узагальнення економічних показників для визначення пропорцій кінцевого використання ВВП у рамках глобального облікового процесу, застосування якої надає можливість метрологічного зіставлення показників господарської діяльності інституційних одиниць (витрати, прибуток, інвестиції, податки) із агрегованими економічними показниками системи національних рахунків (валовий випуск, проміжне споживання, валовий прибуток, валове нагромадження основного капіталу, рахунки розподілу доходів і виробництва).

Практичне значення одержаних результатів полягає в їх реальній спрямованості на формування якісно нової цілісної концепції формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком інституційних одиниць. Так, знайшли практичне впровадження пропозиції з удосконалення методологічних засад формування обліково-аналітичного забезпечення управління в контексті онтогенезу підприємства торгівлі і впровадження методологічних положень формування системи резервів як облікового інструменту забезпечення сталого розвитку, адекватної вимогам

сучасної господарської діяльності, а також моделювання систем контролінгу цінової політики в торгівлі, параметризації професійного судження як основи інноваційного розвитку обліково-аналітичного забезпечення управління. Викладені в дисертації рекомендації повною мірою відповідають сучасним тенденціям розвитку соціо-еколого-економічних відносин у суспільстві, тому можуть бути використані у формуванні сучасної інституціональної методології бухгалтерського обліку та при розробці навчальних програм у вищих навчальних закладах.

Практичну цінність мають рекомендації, які отримали схвалення керівників низки суб'єктів господарювання, провідних фахівців у галузі бухгалтерського обліку й управлінського консалтингу, розробників програмного забезпечення, що підтверджується відповідними довідками. Наукові результати отримали практичне застосування:

- на міждержавному рівні – упроваджено концептуальну модель формування обліково-аналітичного забезпечення та оцінки ефективності бізнес-процесів в умовах сталого розвитку підприємства (Міністерство економіки Республіки Білорусь – довідка № 18-01-11/8374 від 18.01.2016 р.);

- на загальнодержавному рівні – упроваджено рекомендації для імплементації міжнародних стандартів серії ISO 9000 «Системи менеджменту якості», які враховують потреби уніфікації процесів управління сталим розвитком підприємств торгівлі (Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України – довідка № 137-04/15 від 05.04.2016 р.); використано рекомендації для формування обліково-аналітичного забезпечення системи резервування як механізму сприяння сталому розвитку підприємств у контексті дотримання принципу безперервності діяльності (Громадська спілка «Палата аудиторів і бухгалтерів України» – довідка № 1.1/03-01 від 09.02.2017 р.);

- на регіональному рівні – упроваджено рекомендації для оцінювання якості інформаційних ресурсів управління інституційними одиницями Харківського регіону в рамках реалізації положень Програми економічного і

соціального розвитку Харківської області на 2016 рік, затвердженої рішенням обласної ради від 17 грудня 2015 року № 13-VII (Державний департамент з підвищення конкурентоспроможності регіону Харківської обласної державної адміністрації – довідка № 05-06/1367 від 13.12.2016 р.); анонсовану рефлексивну модель управління сталим розвитком бізнес-одиниці, яка складається із системи структуроутворюючих елементів функціональної, фінансової та ринкової діагностики (Харківська обласна громадська організація «Асоціація приватних роботодавців» – довідка № 2604/01 від 15.12.2016 р.);

– на рівні суб'єктів господарювання – персоніфіковану дисконтну систему, що дозволило створити дисконтний клуб на основі розмежування програм лояльності для VIP-клієнтів та соціально незахищених покупців (ТОВ «Восторг» (мережа супермаркетів «ВОСТОРГ») – довідка № 57 від 28.09.2016 р.); методику оцінки рівня суттєвості товарних втрат, що дозволило розмежувати уцінку від процедури розрахунку резерву ТОВ «Укр-Трейд» (мережа супермаркетів «Класс») – довідка № 78 від 22.08.2016 р.); функціональну технологію розбудови організаційно-фінансової архітектури підприємства (ТОВ «ТД “АСТОРГ”») – довідка № 15/09 від 30.09.2016 р.); комплекс діагностики сталого розвитку підприємства, розроблений на основі когнітивної технології оцінювання індикаторів-загроз (ПП «Видавничий дім “Школа”») – довідка № 57 від 29.07.2016 р.); методику оцінки професійного судження бухгалтера, яка може бути використана під час підбору професіоналів на замовлення роботодавців (ТОВ «СЕНС КОНСАЛТИНГ» – довідка № 135 від 28.08.2016 р.);

– у навчальному процесі Харківського державного університету харчування та торгівлі кафедри фінансів, аналізу та страхування під час викладання дисциплін «Фінанси підприємств», «Фінансовий аналіз», «Фінансовий менеджмент» (акт впровадження від 23.09.2016 р.); кафедри бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування «Організація

бухгалтерського обліку», «Облік і звітність в оподаткуванні», «Інформаційні системи і технології в обліку і аудиті» (акт впровадження від 27.09.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного наукового дослідження. Наукові розробки, висунуті пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті положення та пропозиції, що є індивідуальним внеском автора.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідались і схвалені на 20 вітчизняних та зарубіжних наукових конференціях, що відображено в публікаціях [28–47].

Публікації. Результати дисертаційної роботи опубліковано в 50 авторських публікаціях, серед них: одноосібна монографія (обсягом 21,3 друк. арк.), дві монографії у співавторстві (загальним обсягом 29,6 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 10,4 друк. арк.), 20 статей у наукових фахових виданнях (загальним обсягом 12,7 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 11,05 друк. арк.), із них 6 – у виданнях, внесених до наукометричних баз даних; 4 – у зарубіжних виданнях (загальним обсягом 1,93 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 1,48 друк. арк.); одне авторське право; 20 тез доповідей у збірниках за матеріалами конференцій (загальним обсягом 3,62 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 3,13 друк. арк.), два навчальні посібники, які мають гриф МОН (загальним обсягом 30,9 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 9,8 друк. арк.). Загальний обсяг публікацій становить 100,05 друк. арк., із яких особисто здобувачеві належить 57,24 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, списку публікацій за результатами дослідження, вступу, п'яти розділів та висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст дисертації становить 371 сторінку друкованого тексту, у тому числі 26 таблиць і 81 рисунок на 43 сторінках. Дисертація містить список використаних джерел із 399 найменувань на 40 сторінках та 19 додатків на 61 сторінці.

РОЗДІЛ 1

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНА СИСТЕМА БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1.1. Теоретико-методологічні засади обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку торгівлі в Україні

На саміті ООН 23 вересня 2015 року Світова спільнота визначила нові орієнтири розвитку на наступні п'ятнадцять років та представила Цілі Сталого Розвитку (Sustainable Development Goals) під лозунгом «Трансформуючи наш світ: Порядок денний сталого розвитку до 2030 року», що містять завдання ефективного управління та встановлення верховенства закону на національному та міжнародному рівнях. Наголошено, що саме це має вирішальне значення для безперервного, інклюзивного та справедливого сталого розвитку, який є еволюційним процесом за своїм змістом. Особлива увага фокусується на вирішенні еколого-кліматичних проблем, а також розвитку технологій, розробки механізмів партнерства [229]. Метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та її вихід на провідні позиції в світі. Задля цього пропонується здійснювати рух у майбутнє за векторами забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та підвищення стандартів життя. Стратегія передбачає реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави, серед яких дерегуляція та розвиток підприємництва; програма розвитку малого та середнього бізнесу; податкова реформа; реформа захисту економічної конкуренції; реформа корпоративного права; реформа ринку капіталу; реформа сфери трудових відносин.

Під сталим розвитком зазвичай розуміють загальну концепцію встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. За визначенням, наведеним у доповіді Комісії

Брундтланд, сталий розвиток – це «розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [65].

Концепція переходу України до сталого розвитку затверджує такий розвиток суспільства, за якого задоволення потреб у природних ресурсах теперішніх поколінь не повинно ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти в них свої потреби, коли будуть узгоджені екологічні, економічні та соціальні складові розвитку, коли техногенне навантаження не буде перевищувати можливості навколишнього природного середовища до самовідновлення, а суспільство усвідомить перевагу екологічних пріоритетів над іншими [174].

Концепція сталого розвитку є поглибленням вчення В. В. Вернадського про ноосферу, яке на межі століть створило необхідну платформу для напрацювання триєдиної концепції сталого еколого-соціально-економічного розвитку. Вплив торгівлі на сталий розвиток залежить від того, якою мірою уряди країн зможуть взаємоузгодити цілі у сферах: екологічній – охорони навколишнього середовища й торгівлі; соціальной – людського розвитку, зорієнтованого на збереження стабільності суспільних і культурних систем та зменшення конфліктів у суспільстві в процесі товарно-грошового обміну; економічній – взаємної підтримки в процесі оптимального використання обмежених ресурсів та застосуванні енерго- та матеріалозберігаючих технологій для створення сукупного доходу. Із точки зору погляду регіональної економіки слід вести мову про застосування зазначених механізмів (спеціальних економічних зон вільної торгівлі) для розв'язання проблем розвитку окремих територій. Крім того, розвиток нової економіки стимулюється не лише дефіцитом природних ресурсів, а й нарощуванням обсягів інформації та знань, які набувають особливого значення в торговельній галузі як найбільш затребуваний товар [356].

Роль торгівлі в забезпеченні сталого розвитку країни спрямована, перш за все, на життєзабезпечення населення, підвищення якості його життя.

Зокрема такий показник, як обіг роздрібної торгівлі, відображає рівень життя населення – його купівельну спроможність, і, одночасно, соціальну безпеку. Для сучасних підприємств торгівлі характерним є швидке зростання показників забезпечення споживачів торговельними площами, кількістю працівників, що обслуговують рух товарних запасів. Показники якості обслуговування покупців в торгівлі, нажаль, не відповідають їх зростаючим потребам, що викликає певні претензії та нарікання.

Упродовж 2000–2015 років торговельна галузь демонструвала надзвичайно високі темпи зростання (115% в середньому за період), які значно випереджали темпи зростання ВВП (107,5% відповідно), що призвело до зростання її питомої ваги як у структурі ВВП, так і у структурі ВДВ сфери послуг.

Із метою аналізу тенденцій розвитку роздрібної торговельної мережі України та Харківського регіону проведено аналіз основних показників діяльності галузі: роздрібного товарообігу, обсягу товарообігу на душу населення, кількості підприємств торгівлі, торговельної площі мережі. Дослідження сучасного стану та виявлення основних тенденцій розвитку роздрібної торгівлі в регіональному аспекті дозволило дійти висновку, що за стрімкого зростання роздрібного товарообігу в діючих цінах з 2000 р. по 2015 р. фактично в порівняльних цінах його зростання відбувається повільніше, а в 2013 році темпи зростання уповільнилися. Значний спад роздрібного товарообігу також спостерігається в 2014 р., порівняно з 2013 р., – на 22,1%, що пояснюється впливом загальнополітичної кризи 2013 – 2014 р.р., наслідками якої стало різке скорочення купівельної спроможності населення, нестійке становище фінансового сектора та стрімка девальвація гривні в три рази. На початку 2000-х років торговельні мережі мали можливість розвивати власну інфраструктуру за рахунок внутрішніх інвестицій та банківського кредитування, що надалі призвело до зниження темпів приросту роздрібного товарообігу та погіршення показників

ліквідності. Але загалом за останні 15 років з 2000 р. по 2015 р. обсяг товарообігу збільшився майже в 15 разів (додаток А, рис. 1.1)

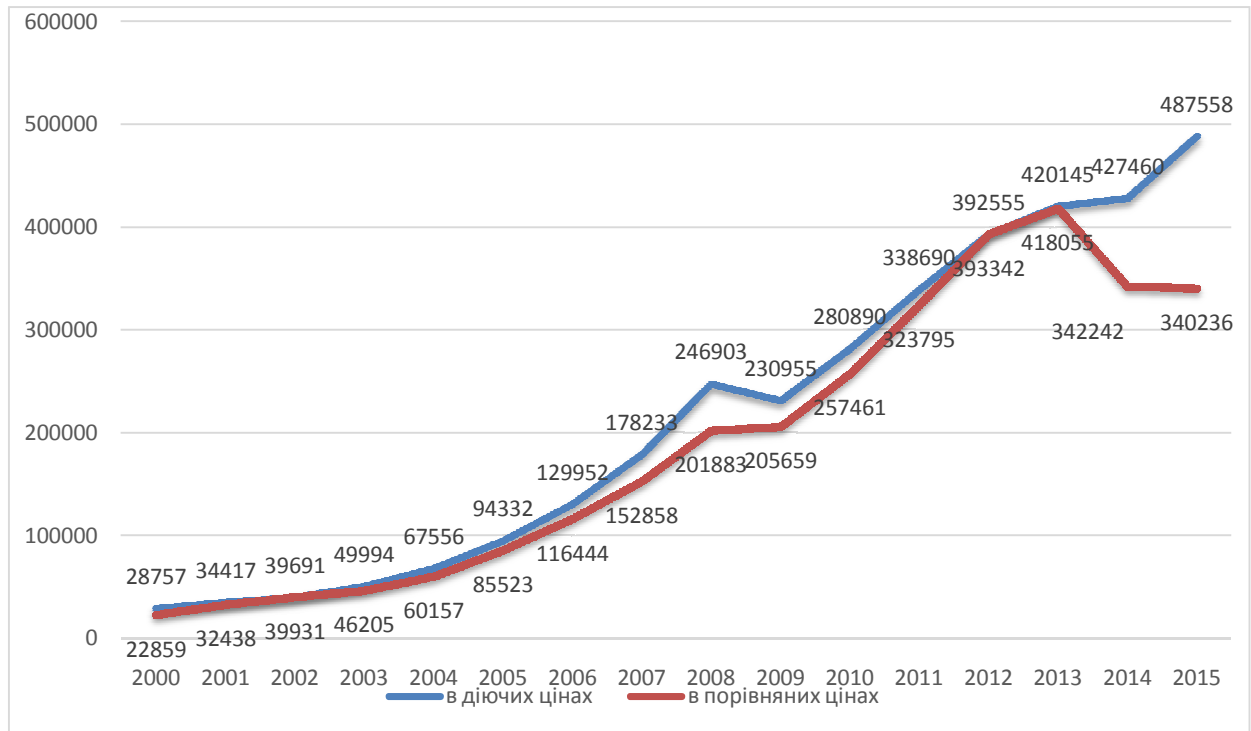

Рис. 1.1. Динаміка товарообігу в Україні за 2000–2015 роки, млн грн
(за даними <http://www.ukrstat.gov.ua/>)

Кризові явища в економіці України, що відбувалися в останні роки, суттєво вплинули на результати діяльності торговельних підприємств на регіональному рівні. Відчутні зміни відбулися в обсягах роздрібного товарообігу на душу населення, що пов'язано зі значними змінами в грошових доходах та рівні життя населення України за період, що аналізується. Порівняльний аналіз обсягу роздрібного товарообігу на душу населення (додаток Б, рис. 1.2.), дозволив виявити зростання цього показника з 2000 по 2008 рік у 9,4 разу в порівняних цінах. Закономірним є повільне зростання товарообігу в період з 2009 по 2013 рік у два рази. Занепад споживчого попиту було зафіксовано з 2013 по 2015 р. – товарообіг на душу населення знизився на 15,7%, про що свідчить показник зменшення роздрібного товарообігу на душу населення, у 2009 р. порівняно з 2008 р., –

на 16,3%. Фактично за два роки роздрібна торговельна мережа повернулася до показника 2012 р.

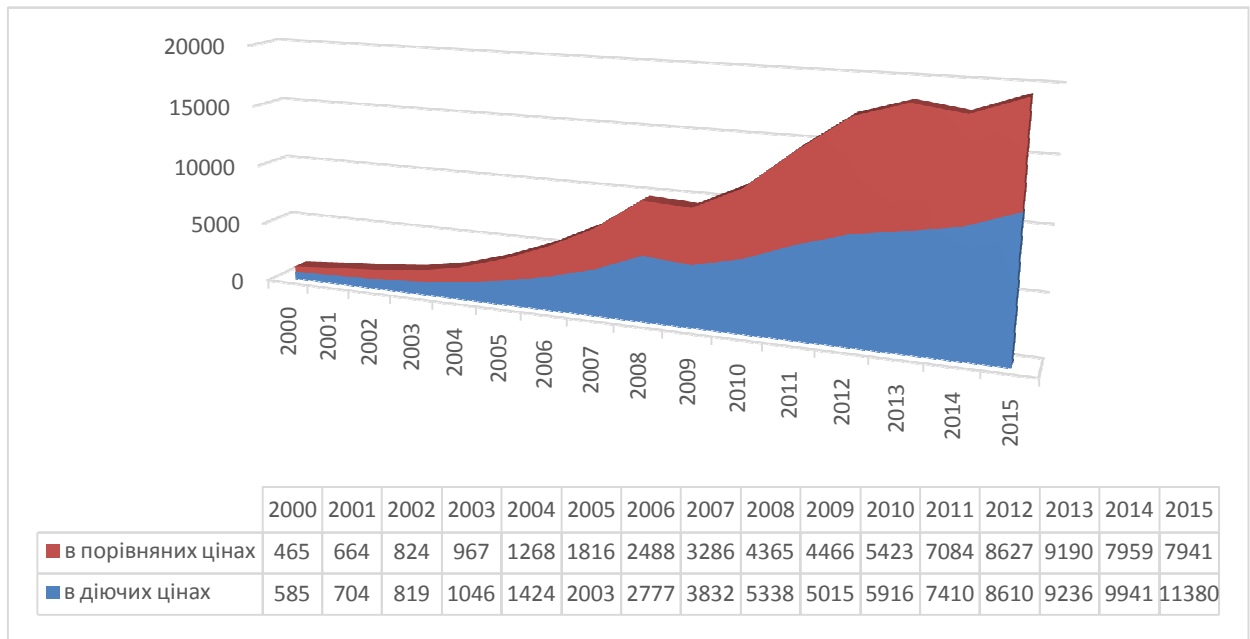

Рис. 1.2. Динаміка роздрібногo товарообігу на душу населення

(за даними <http://www.ukrstat.gov.ua/>)

За досліджуваний період у структурі споживання населення та, як наслідок, у структурі продажів відбулися суттєві зміни. Збільшення частки непродовольчих товарів у загальній кількості товарообігу свідчить про повільне, але неухильне зростання рівня життя населення та пов'язаною з цим зміною ціннісних споживчих орієнтацій, структури споживання, а також моделей купівельної поведінки (рис. 1.3). Якщо в 2000 р. внаслідок інфляційних процесів, зростаючих цін, низького рівня доходів населення в товарній структурі роздрібногo товарообороту частки продовольчих та непродовольчих товарів приблизно співпадали, то в 2009–2012 рр. питома вага реалізації непродовольчих товарів значно підвищилася – до 50%. Але починаючи з 2013 р. частка продовольчих товарів збільшилася до 70%, що свідчить про зміни в кошику споживання через низьку спроможність населення в задоволенні власних потреб у інноваційних непродовольчих товарах.

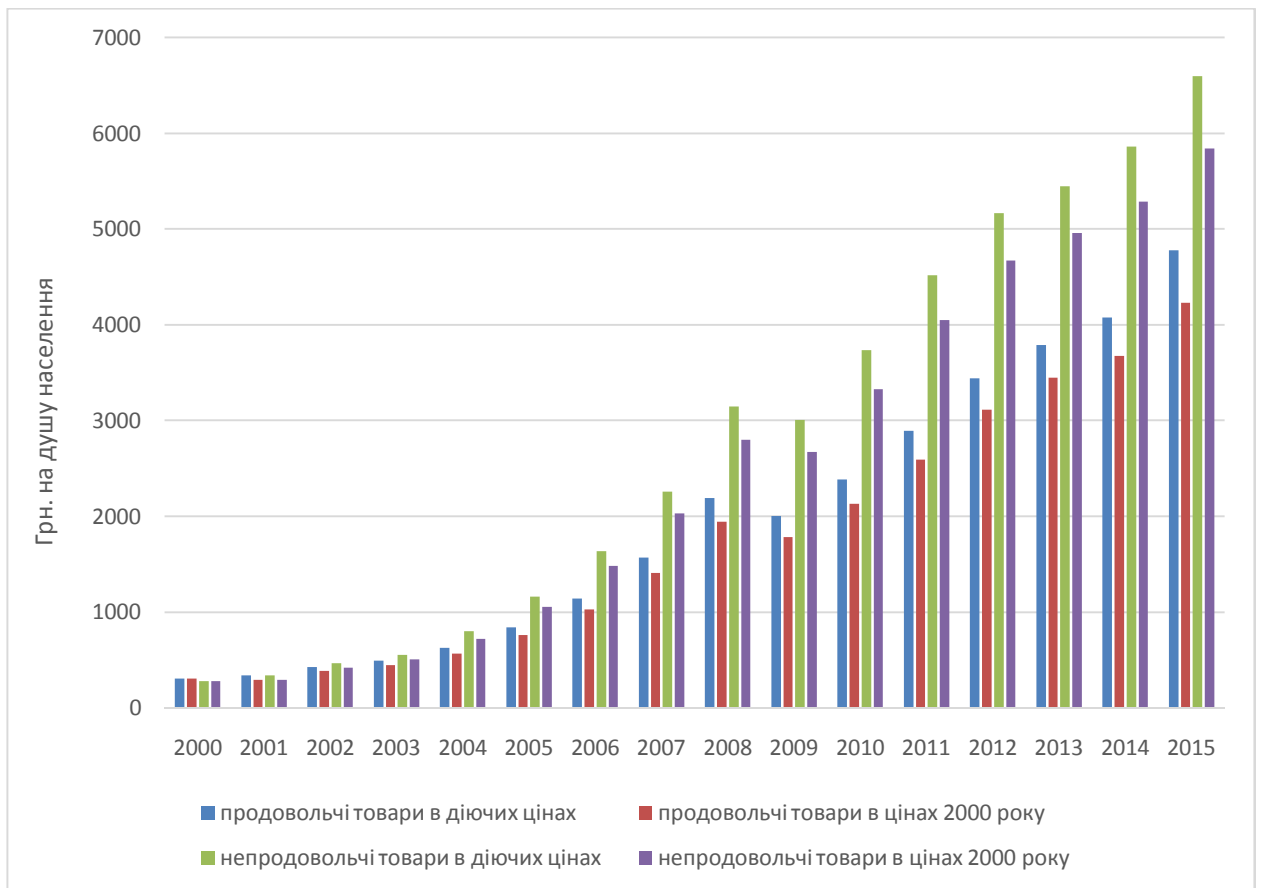

Рис. 1.3. Динаміка роздрібного товарообігу на душу населення продовольчих та непродовольчих товарів
(за даними <http://www.ukrstat.gov.ua/>)

Проблема забезпеченості населення об'єктами торгівлі залишається нерозв'язаною. Її суть полягає в значній регіональній диференціації у забезпеченні населення торговельною мережею та суттєвих кількісних змінах її розвитку (рис. 1.4.). Незважаючи на позитивні передумови розвитку торгівлі, роздрібна мережа зберігає стійку тенденцію до скорочення. Протягом останніх 15 років кількість об'єктів торгівлі скоротилась на 2223 од. і в 2015 р. становила 62,1% рівня 2000 року.

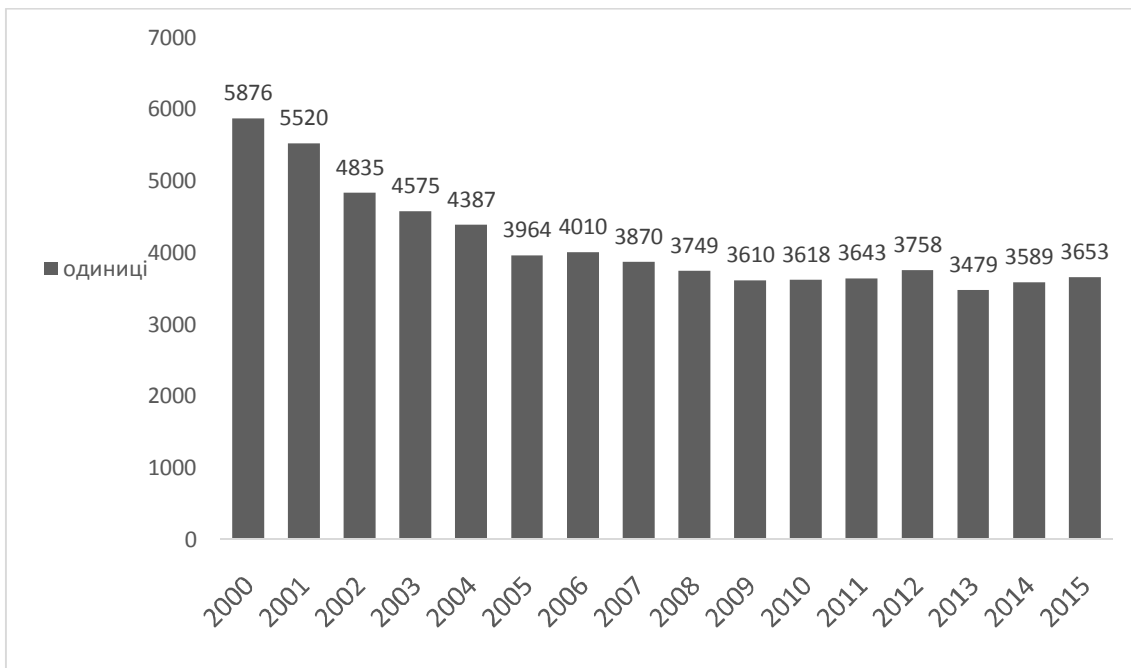

Рис. 1.4. Динаміка кількості підприємств роздрібної торгівлі в Україні

Аналіз забезпечення споживачів торговельними площами у містах Харківської області слід проводити за наступними показниками: щільність роздрібної торговельної мережі – кількості торговельних підприємств, яка припадає на 10000 мешканців; забезпеченість населення роздрібною торговельною мережею – торговельною площею, яка припадає на 1000 мешканців; середня торговельна площа магазину.

Із метою проведення порівняльного аналізу міста Харків райони Харківської області були розділені на 4 групи за чисельністю населення (додаток В). До першої групи включено місто Харків та його райони, чисельність мешканців яких перевищує 85 тис. осіб, до другої групи – міста та райони з чисельністю мешканців від 55 до 85 тис. осіб, до третьої групи – від 25 до 55 тис. осіб, до четвертої – до 25 тис. осіб (рис. 1.5).

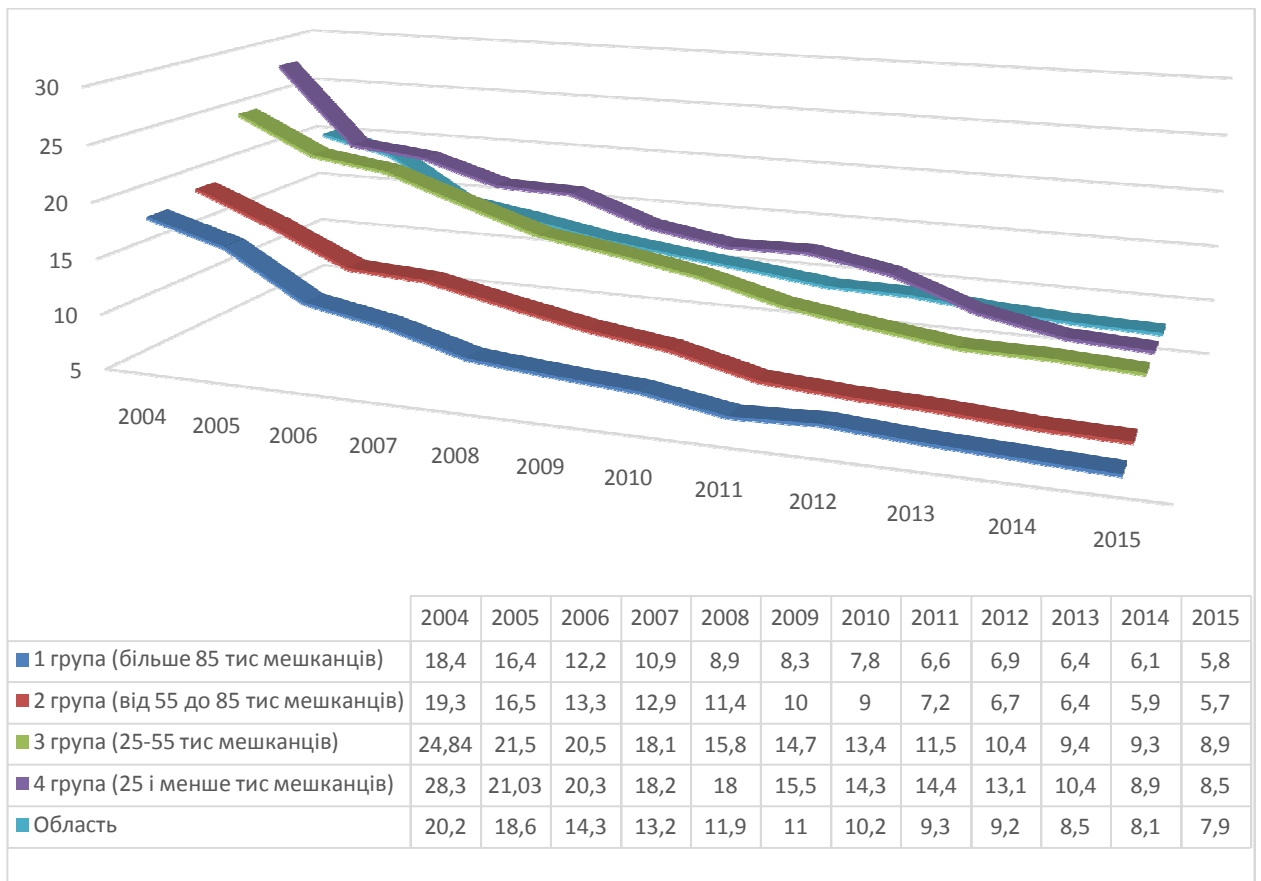

Рис. 1.5. Кількість підприємств торгівлі на 10000 мешканців за групами районів Харківської області

У цілому кількість підприємств торгівлі Харкова та області на 10000 мешканців має тенденцію до скорочення за кожною групою, що становило близько 60% порівняно з 2004 р. Так, на кінець 2015 р. на 10000 осіб припадало 7,9 одиниць торговельних підприємств. Серед міст та районів Харківської області в 2015 р. найвищий показник забезпеченості торговельною мережею на 10000 населення зафіксовано за третьою групою населених пунктів – 8,9 мережевих одиниць, за середнього показника в області 7,9 одиниць. Це свідчить про скорочення кількості невеликих торговельних підприємств через їх укрупнення у великі торговельні мережі.

Головним орієнтиром перспективного планування роздрібної торговельної мережі, а також індикатором рівня її сталого розвитку є показник раціонального територіального розташування торговельних об'єктів згідно з нормативами забезпеченості населення торговельними

площами. Відповідно до Державних будівельних норм України «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень ДБН 360-92» в магазинах торгова площа в розрахунку на 1000 осіб населення в міських поселеннях має бути не менше 230–245,2 м², з них продовольча – 80 м² та непродовольча – 150 м². У сільській місцевості відповідно 250, 85 і 165 м² [169].

Аналіз даних щодо забезпеченості населення торговельною площею в магазинах роздрібної торгівлі представлено на рисунку 1.6 (додаток Г). Аналітичне дослідження здійснювалося за тією ж методикою групування міст та районів Харківської області за чотирма групами населення. В результаті проведеного аналізу було виявлено, що площа торговельної мережі Харківської області відстає від рекомендованого показника в 1,5 рази (181,4 м²), що є реальною перспективою зростання роздрібної мережі в майбутньому.

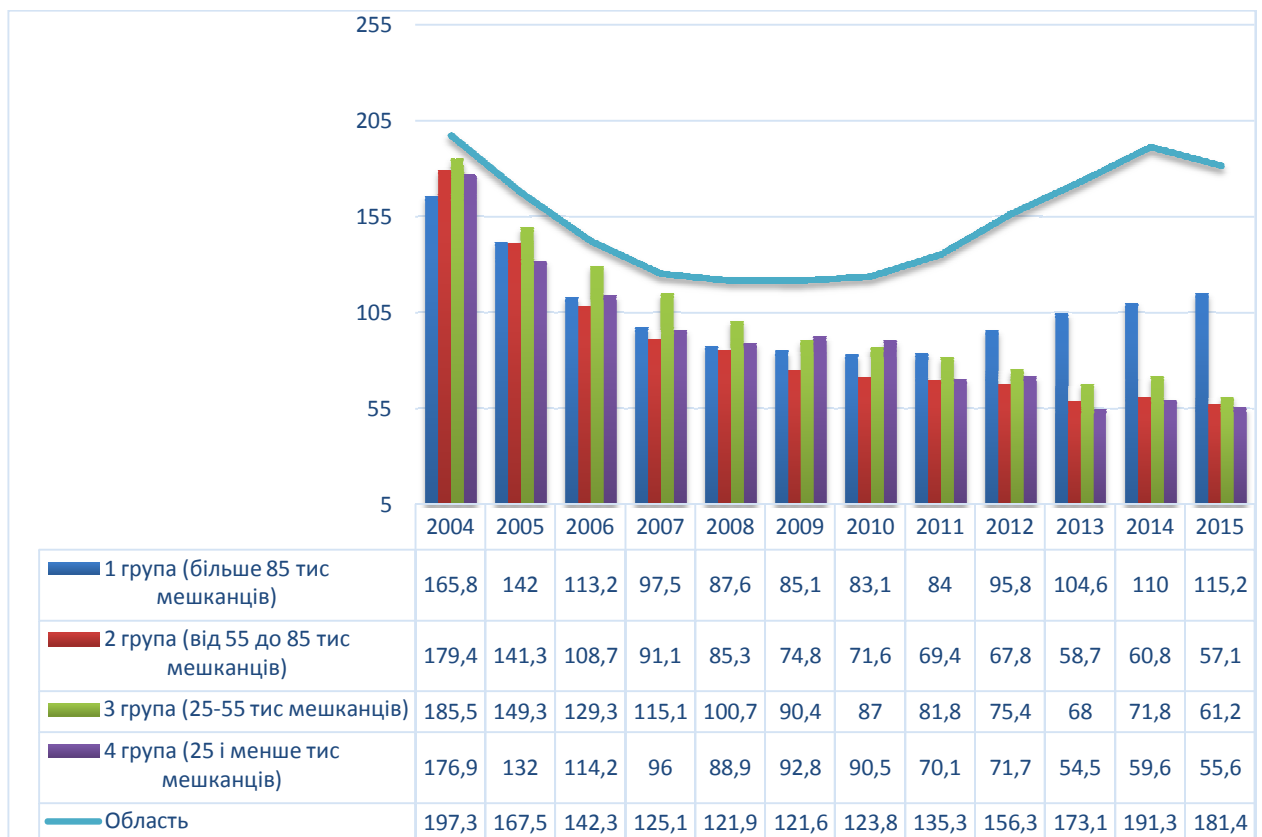

Рис. 1.6. Забезпеченість торговельною площею на 1000 осіб у Харківській області за період 2004–2015 рр.

Наступним кроком аналізу було дослідження середньої торговельної площі одного магазину в Харківській області (рис. 1.7). Необхідно відзначити, що починаючи з 2009 р., в Харківській області середня площа одного магазину має тенденцію до стійкого зростання. Результати аналізу доводять, що, починаючи з 2008 р. приріст складає 158,1 м² порівняно з 2000 р., а в подальшому ця позитивна тенденція зберігається. На наш погляд, це пов'язано зі зменшенням кількості дрібних торговельних підприємств, із появою нових форматів торговельних мереж (супермаркети, гіпермаркети, мегамаркети тощо).

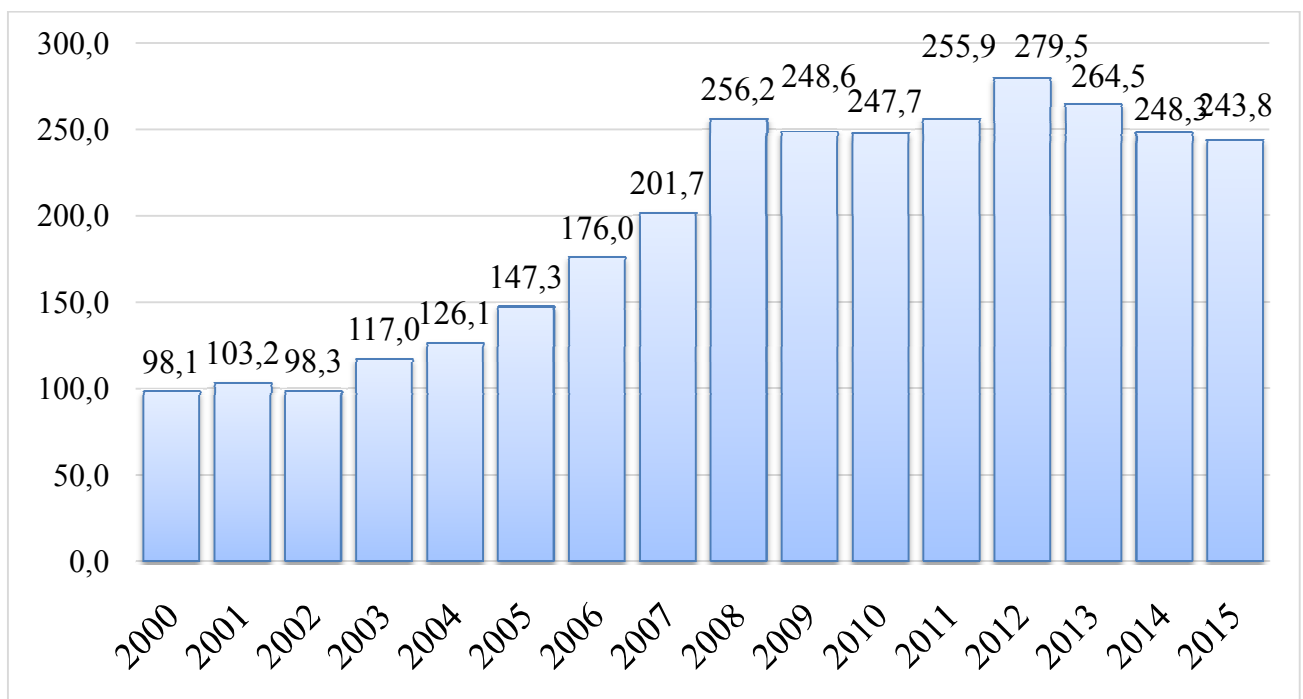

Рис. 1.7. Середня торговельна площа одного магазину в Харківській області на 1000 осіб
(за даними <http://www.ukrstat.gov.ua/>)

Таким чином, сталість у внутрішній торгівлі насамперед проявляється через її вплив на збереження стабільності суспільних систем та акцентує увагу на проблемах доступності обслуговування в територіальному, соціальному й інших вимірах; відповідальності торговельних мереж за якість продукції; екологічного інформування та споживчої культури населення. Прямий вплив на довкілля оцінюється через критерії екологічності

застосовуваних технологій і устаткування (нормативи і стандарти упаковки, маркування та переробки товарів), ефективності логістики щодо мінімізації втрат під час транспортування та зберігання товарів, їх утилізації.

Для виконання намічених у Концепції сталого розвитку у сфері торгівлі завдань першочергове значення має реалізація програм із створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, розвитку малого та середнього підприємництва, залучення інвестицій, спрощення міжнародної торгівлі й підвищення ефективності ринку праці. При цьому основним критерієм управління сталим розвитком торгівлі є концепція безперервності діяльності.

Особливістю сталого розвитку торгівлі є прагнення галузі до самоврядування шляхом вчасного отримання інформації та швидкого реагування на ринкові зміни. Зростання значення інформації в економічному просторі, поширення теоретичних і практичних знань в області інформаційних технологій; збільшення інвестицій у розвиток інформаційного забезпечення всіх сфер діяльності розширюють межі облікової інформації, яка є базисом обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком. За таких умов облік перетворився на комплексну, проблемно-орієнтовану науку, яка відображає специфічними методами багаторівневу економічну систему та її складні взаємозв'язки з методами поширення математизації наукового знання і запровадження інформаційних технологій [268].

Сучасний облік – складна, внутрішньо диференційована система, яка включає різні компоненти. Структура цих компонентів визначається за декомпозиції системи за трьома критеріями: критерієм предмета (предметна); мети та використання результатів (прагматична); способу пізнання (методологічна). Основним критерієм диференціації обліку в організаційному аспекті, головною рушійною силою його розвитку як сфери практичної діяльності можна вважати динамізм цілей різних груп користувачів інформації, при цьому цілі забезпечення сталого розвитку визначаються не лише функціями управління та його ієрархічними рівнями, а

й адаптацією економічного суб'єкта до мікро- і макрооточення, недосконалою контрактацією, зміною внутрішньої структури організації, необхідністю вирішення протиріч, викликаних інформаційною асиметрією [201].

Адаптуючись до нових економічних і правових внутрішньофірмових відносин, а також умов мікро- і макрооточення господарюючих суб'єктів, інформаційні потреби керівників різних рівнів породжують виникнення і розвиток нових функцій елементів облікової інформації. Функціональна диференціація видів обліку переростає в структурну в результаті еволюції сукупності організаційних та методологічних ознак. Завершальним пунктом кожного етапу структурної диференціації обліку є сформована теорія кожного автономного елемента, що включає мету облікового спостереження, предмет і сукупність специфічних прийомів відображення об'єктів, які утворюють метод науки [63].

В умовах суцільної інформатизації економічних відносин підприємство торгівлі розглядається як об'єкт господарської діяльності, який несе повну відповідальність за власне існування. За цих обставин ефективне функціонування в багаторічній перспективі стає можливим, якщо на підприємстві створено засади для безперервної діяльності та максимально нівельовано загрози, що можуть призвести до вимушеної ліквідації або банкрутства. Для забезпечення безперервності діяльності суб'єкта господарювання необхідно дотримуватися правил, що створюють умови для безпечного ведення бізнесу, запозичень і інвестицій, та є підґрунтям сталого розвитку, що вимагає достовірних, прозорих, доречних інформаційних ресурсів, які формується в ході облікового процесу.

Еволюційна економічна теорія дозволяє пояснити динаміку облікового процесу, особливості його трансформації, а також виокремити етапи його розвитку. Так, до середини ХХ ст. спостерігається інтерес до концепції єдиного облікового інформаційного простору, що став об'єктом наукового пізнання. В умовах глобалізації виникла необхідність комплексного дослідження економічного інформаційного простору. Глобалізація обліку

виявила нові проблеми, які вимагають нових методів рішення. Теорія і практика бухгалтерського обліку сформуливали принципи бухгалтерського обліку, значущість яких підтверджується їх суцільним використанням у практиці для вимірювання та опису фактів фінансово-господарської діяльності бізнес-структур. Ключовою концепцією сучасної бухгалтерської теорії і практики є принцип безперервності діяльності [237]. Він має велике значення не лише окремо, а як об'єднуюча ланка в традиційній системі принципів і методів бухгалтерського обліку [23.]. Цей принцип має визначальне значення і в аудиті, оскільки фінансова звітність формується відповідно до вимог виконання зазначеного принципу [45, с. 53]. Більше того, припущення про його виконання лежить в основі аудиторського підтвердження звітності. Таким чином, безперервність діяльності є не лише методологічним принципом, а й ідеєю, яка наголошує, що господарська діяльність підприємства спрямована, перш за все, на продовження і сталий розвиток і заздалегідь не обмежена певним часом або цільовими рамками. Крім того, формуючи підходи до оцінки майнового потенціалу підприємств, безперервність дозволяє розглядати діяльність компанії, що спрямована на продовження і розвиток і не обмежена певними часовими рамками.

Принцип безперервності увійшов до сучасної економічної термінології як запозичений з міжнародних стандартів, у основі яких лежить традиція англо-американської школи обліку, прихильниками якої вважаються В.Є. Патон, М. Мунітц, Э. Леоте, Г.В. Симон, Р.Н. Антони, Э.С. Хендриксен, М.Ф. Ван Бреда, та ін. [261, с. 337-338]. Дослідження еволюції поняття «безперервність діяльності» довело, що науковці тих часів ототожнювали принцип безперервності з концепцією постійно діючого підприємства, яка в подальшому сприяла розвитку бухгалтерської методології та запровадженню механізму розробки облікової політики у процесі наступності діяльності підприємства [264, с. 187].

Удосконалення методології та організації бухгалтерського обліку в умовах розвитку ринкових відносин з точки зору досягнення безперервності

діяльності суб'єктів господарювання, а також із упровадженням у облікову практику визнаних міжнародною спільнотою принципів формування бухгалтерської звітності є новими для економіки України. Проблематиці оцінки безперервності діяльності приділи увагу О.С. Орлова [194], П.Л. Сук [278], Т.А. Гоголь [50], Л.В. Гнилицька [49], А.С. Крутова [123], О.М. Столяренко [272], Я.В. Гринчишин [56], М.В. Корягін [115]. У наукових працях наводяться різні підходи до наповнення їх змісту та проводиться аналіз співвідношення з вимогами до інформаційних ресурсів. Так М.В. Корягін виокремлює принцип безперервності, який здійснює безпосередній вплив на формування вартості об'єктів майна [115, с. 47]. Підкреслюючи важливість принципу безперервності, О.С. Орлова вважає його основою для відображення статей активів за фактичною собівартістю, а не за ринковою вартістю, яка стає визначальною за ліквідації суб'єкта господарювання за умов, що припинення діяльності не планується і, як наслідок, не виникає потреби розподілу активів для покриття зобов'язань та проведення розрахунків із засновниками [194, с. 106]. Я.В. Гринчишин наполягає, що концепція безперервності робить доцільним використання інших принципів та облікових концепцій, зокрема принципів нарахування, автономності, історичної собівартості, обачності, періодичності, концепції амортизації основних засобів та вважає, що у разі невиконання умов сталого розвитку діяльності, виконання інших основоположних принципів не є достатнім для ефективного функціонування системи бухгалтерського обліку та здійснення найважливіших завдань [56, с. 4].

Здійснює критичний перегляд принципів бухгалтерського обліку з позицій розробки принципів обліково-аналітичного забезпечення в межах інформаційної спроможності малого підприємництва та оновлення правового поля Т.А. Гоголь. На думку науковця, якщо бухгалтерський облік є безперервним, то і діяльність підприємства є безперервною і навпаки – якщо діяльність підприємства є безперервною, то і бухгалтерський облік повинен бути організований таким чином, щоб повною мірою забезпечувати

фіксування всіх господарських операцій, тобто здійснюватися безперервно [50, с. 58]. Погоджуємося з думкою автора, цей факт є безперечним незалежно від форм власності та виду діяльності підприємства. З метою розвитку обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства Л.В. Гнилицька доводить, що принцип безперервності є основою послідовної побудови обліково-аналітичного процесу при розв'язанні завдань у системі економічної безпеки, що сприятиме впровадженню комплексної системи заходів організації бухгалтерського обліку та аналізу фінансово-господарської діяльності, метою якої буде посилення функції збереження власності підприємства [49]. Застосування концепції безперервності надає впевненості інвесторам щодо продовження підприємницької діяльності підприємства для досягнення заздалегідь визначеної мети, а також дозволяє розрахувати вартість компанії у будь-який момент часу [187].

Дослідження нормативних положень щодо існуючої наукової проблеми формування обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку підприємств торгівлі довело, що термін «принцип» стосовно безперервності діяльності має декілька синонімологічних визначень. Виходячи зі змістовного навантаження під час формування методології облікового процесу, ми не беремо до уваги припинення діяльності підприємства, а навпаки, припускаємо, що воно завжди (або, у всякому разі, у досяжному майбутньому) буде нормально функціонувати, тобто не припинить і істотно не згорне свою діяльність.

Перше згадування принципу безперервності діяльності в офіційній обліковій літературі відбулося у 1953 році, коли Американський інститут бухгалтерів (сьогодні відомий як АІСРА) видав «Облікові дослідження» № 43: Перегляд бюлетенів з облікових досліджень». У главі 3 розділу «Поточні активи і поточні зобов'язання» цього бюлетеня стверджувалося: «Слід зазначити, що фінансова звітність діючого підприємства складається із дотриманням припущення, що діяльність підприємства триматиме далі». Це

твердження підкреслювало важливість безперервності як основу для прийняття рішення про корисність фінансової звітності [187, с. 237].

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (IAS) в Концептуальній основі фінансової звітності визначають безперервність діяльності як припущення, що суб'єкт господарювання є безперервно діючим і залишатиметься діючим у досяжному майбутньому. Отже, припускається, що суб'єкт господарювання не має ні наміру, ні потреби ліквідуватися або суттєво звужувати масштаби своєї діяльності [109]. У термінології зазначеної Концепції припущення безперервності діяльності є визначальним і створює умови доцільності застосування якісних характеристик подання інформації: доречність, суттєвість, правдиве подання, яке охоплює повноту, нейтральність і відсутність помилок. Згідно з Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку (IAS) 1, оцінюючи доречність припущення про безперервність, приймається до уваги вся наявна інформація щодо майбутнього – щонайменше на 12 місяців [159]. Якщо суб'єкт господарювання в минулому послідовно демонстрував прибуткові результати діяльності і має відкритий доступ до фінансових ресурсів, то він може дійти висновку про доречність безперервності як облікової основи. У інших випадках, перш ніж упевнитися в подовженні дії принципу безперервності, необхідно дослідити низку показників, які характеризують поточну ліквідність, графіки погашення боргів і потенційні джерела відновлюваного фінансування.

НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» безперервність діяльності розглядається разом з іншими принципами бухгалтерського обліку, згідно з яким оцінка активів і зобов'язань підприємства здійснюється, виходячи із припущення, що його діяльність буде подовжуватися в подальшому [220]. Але згідно з п. 3 Загальних положень НП(С)БО 1 під принципом бухгалтерського обліку розуміється правило, яким слід керуватися під час вимірювання, оцінки та реєстрації

господарських операцій і під час відображенні їх результатів у фінансовій звітності [179]. Вважаємо, що подібне нормативно закріплене протиріччя перетворює загальний постулат на звичайне правило.

Крім того, попри значну кількість досліджень у сфері бухгалтерського обліку, у науковій спільноті досі не існує узгодженості стосовно сутності, кількості принципів бухгалтерського обліку та їх класифікації. Необхідно погодитися з відомим дослідником бухгалтерської справи Й. Бетге, який зазначав, що загальні принципи бухгалтерського обліку не можуть розглядатися ізольовано і мають певний взаємний вплив [15]. Така взаємозалежність і відсутність домінування окремих облікових принципів створює «принцип Ейфелевої вежі». Цей підхід потребує подальшого дослідження.

Із метою уточнення суті системи базових принципів бухгалтерського обліку та визначення місця принципу безперервності діяльності підприємства і його ролі доцільно розглянути економічну сутність таких найважливіших принципів, як майнова відокремленість, часова визначеність фактів господарської діяльності і послідовність облікової політики, що визначені у Концептуальній основі фінансової звітності. Системний підхід до дослідження фундаментальних положень бухгалтерського обліку показав, що якщо принцип безперервності діяльності підприємства не реалізується, виконання інших принципів є недостатнім для ефективного функціонування суб'єкта господарювання та виконання завдань бухгалтерського обліку, серед яких здійснення довгострокових прогнозів і розробка інвестиційної стратегії користувачами обліково-аналітичного забезпечення. На нашу думку, невиконання зазначеного принципу унеможлиблює виконання і інших базових принципів бухгалтерського обліку. Якщо підприємство не має наміру продовжувати свою діяльність невизначено довго, втрачається спроможність дотримання принципу відокремленості майна підприємства та його власника, адже ліквідація припускає взаємне перекриття зобов'язань та відповідальності.

Принцип нарахування (часової визначеності фактів господарської діяльності) також доцільний до застосування лише в умовах діючого підприємства. Згідно з цим принципом користувачі завжди прагнуть бути впевненими в тому, що доходи і витрати відносяться до відповідного звітного періоду, а не до конкретного моменту часу. Якщо впевненості в продовженні діяльності не існує, виникає сумнів і у своєчасному віднесенні доходів і витрат до періоду їх виникнення, що спотворює реальні показники прибутковості підприємства.

Принцип послідовності застосування облікової політики реалізується завдяки припущенню, що підприємство буде застосовувати технологію, методику та організацію облікового процесу послідовно від одного звітного періоду до іншого. Недотримання принципу безперервності позбавляє користувачів можливості співставляти показники фінансової звітності в динаміці та визначати тенденції розвитку майнового стану і руху грошових коштів. Згідно з Концептуальною основою фінансової звітності принципи майнової відокремленості, часової визначеності фактів господарської діяльності і послідовності застосування облікової політики трактуються як базові постулати-припущення. Національні стандарти бухгалтерського обліку взагалі відходять від концептуальних засад і вводять регламентацію принципів стосовно визначення інформаційної цінності інформаційних ресурсів у системі бухгалтерського обліку. На наш погляд, для усунення змістовних розбіжностей доцільно дотримуватися єдиної термінологічної концепції, хоча саме термін «припущення» в нашому випадку можна вважати синонімом, оскільки абсолютно зрозуміло, що будь-яке підприємство рано чи пізно буде закрито. Більш того, можна стверджувати, що термін «принцип» має усталений склад синонімів: постулати, вимоги, правила. Вважаємо, що кожен із них містить власне змістове навантаження, яке є похідним поняття «принцип бухгалтерського обліку». На нашу думку, у складі принципів бухгалтерського обліку доцільно розмежовувати принципи-припущення і принципи-правила. Загальне визнання облікових принципів-

правил залежить від того, наскільки вони відповідають трьом критеріям: доречності, об'єктивності та здійсненності. Принцип доречний, якщо інформація про певну господарську одиницю має зміст і принесе користь споживачам інформації. Принцип об'єктивний, якщо на інформацію не впливають особисті думки, дії чи оцінки тих, хто її готує. Об'єктивність передбачає надійність, перевіреність, відповідність дійсності. Принцип здійснений, якщо його реалізація не спричиняє надмірних труднощів чи витрат. Принцип-правило бухгалтерського обліку – це базовий принцип, який не змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх умов господарювання, що закладається під час побудови моделі бухгалтерського обліку [165].

Сформулювавши власне бачення принципів бухгалтерського обліку, виходячи з філософсько-економічного змісту цього поняття, вважаємо за доцільне запропонувати загальну схему визначення позиції принципу безперервності діяльності підприємства в системі фундаментальних положень бухгалтерського обліку (рис. 1.8).

Таким чином, процес формування обліково-аналітичного забезпечення має виходити з заданих принципів-припущень (майнова відокремленість, часова визначеність фактів господарської діяльності й послідовність облікової політики), які слід асоціювати з вихідними положеннями, що розвиваються разом з історією бухгалтерського обліку, представляють потенціал для вирішення практичних завдань і є основою всіх наступних тверджень. Відповідно, вимоги до інформаційних ресурсів визначаються принципами-правилами організації бухгалтерського обліку (обачність, повне висвітлення, послідовність, превалювання сутності над формою, історична (фактична) собівартість, єдиний грошовий вимірник, періодичність), якими слід керуватися під час вимірювання, оцінки та реєстрації господарських операцій і відображення їх результатів у фінансовій звітності.

Бухгалтерський облік як галузь знань, перебуває на стадії становлення, і аналіз принципів положень його концепції, довів, що його

фундаментальна позиція визначається наступними складовими: концептуальною основою та методологічним інструментарієм. Таке наукове бачення було втілено у концептуальній схемі визначення місця та ролі принципу безперервності діяльності підприємства в системі фундаментальних положень бухгалтерського обліку.

Рис. 1.8. Концептуальна схема визначення місця та ролі принципу безперервності діяльності в системі фундаментальних положень бухгалтерського обліку

Поряд з бажанням суб'єкта господарювання подовжувати власну діяльність, існують чинники впливу, що підтверджують або заперечують його здатність. З цього приводу Міжнародний стандарт аудиту 570 «Безперервність діяльності» рекомендує складати фінансові звіти на основі принципу безперервності за умов якщо управлінський персонал не має

намірів ліквідувати підприємство чи припинити діяльність або не має реальної альтернативи щодо таких заходів. [164, с. 506]. Отже постає питання, чи має управлінський персонал наміри ліквідувати підприємство, припиняти діяльність або застосовувати альтернативи щодо таких заходів. Згідно п. 7 МСА 570 рівень невизначеності щодо безперервної діяльності підприємства значно збільшується залежно від того, наскільки далекого майбутнього стосується судження, а також від структури суб'єкта господарювання, характеру та умов його діяльності, ступеня впливу зовнішніх факторів. МСА 570 систематизує симптоми загроз для подовження діяльності і виокремлює три групи: фінансові, операційні, інші [335, с. 192.]. Дослідивши перелік факторів, що зазначені в п. 8 МСА, можна стверджувати, що вони стосуються лише внутрішнього середовища, зовнішні фактори, взагалі на розглядаються, як джерело загроз.

Визначений набір чинників має різну інтерпретацію, проте вся сукупність чинників групується за внутрішніми і зовнішніми змінними. Внутрішні змінні – ситуативні чинники всередині підприємства. Зовнішніми змінними виступають умови і ситуації, які система управління, не може змінити, але обов'язково повинна враховувати у своїй діяльності. Виключною є ситуація, коли підприємство абсолютно виокремлено від зовнішніх чинників. У даному контексті під чинником слід розуміти кількісно виражену характеристику дії на підприємство конкретної сили [248, с. 121]. Тому вважаємо за доцільне розробити систему факторів, що визначає симптоми загроз подовження діяльності, збагативши її зовнішніми факторами та додавши до внутрішніх факторів біхевіористичні та структурно-адміністративні (рис. 1.9).

Рис. 1.9. Фактори загроз безперервності діяльності зовнішнього і внутрішнього середовища

Дослідивши концепцію функціонуючого суб'єкта господарювання крізь призму імплементації вимог міжнародних стандартів серії 9000 «Системи менеджменту якості», ми дійшли висновку, що принцип безперервності діяльності є основою запровадження низки майнових та прогностичних характеристик, які визначають його сталий розвиток (рис. 1.10).

Рис. 1.10. Характеристики безперервності діяльності як концептуальної основи управління сталим розвитком

Таким чином, застосування принципу безперервності діяльності підприємства на практиці демонструє економічну надійність та стійке зростання в довготерміновій перспективі не тільки підприємства в цілому, а поширюється і на окремі його активи, групи активів, а також напрями господарської діяльності. На підставі цього можна стверджувати, що у процесі безперервної діяльності відбувається відтворення господарських

ресурсів на певних нестійких етапах розвитку. Під час минулих подій виникають носії майбутніх економних вигід або втрат, які прямо або опосередковано створюють потік грошей або їх еквівалентів. На поточному етапі здійснюється контроль над ресурсами та оцінюються загрози продовження діяльності в умовах невизначеності.

Узагальнюючи наведені трактування та погляди науковців, можна зазначити, що, незважаючи на значущість концепції сталого розвитку в сучасному суспільстві, жоден із авторів не розглядає ці поняття у взаємозв'язку. Крім того, сучасна облікова теорія та практика не сформувала дієвої концепції щодо розвитку методології формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємства взагалі і підприємства торгівлі зокрема. Тому вважаємо за необхідне запропонувати авторське визначення принципу безперервності діяльності підприємства в контексті теорії сталого розвитку та відповідно до сучасного рівня інформатизації еколого-соціально-економічних відносин, у тому числі у сфері товарно-грошового обміну.

Пропонуємо визначати принцип безперервності діяльності бухгалтерського обліку на чолі ієрархічної сукупності базових постулатів формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком, який слід вважати нормативною основою запровадження стандартів безперервності бізнесу, якості менеджменту, інформаційної, соціальної та екологічної безпеки.

У визначеннях принципу безперервності простежується певна циклічність діяльності. Із цього приводу можна констатувати, що підприємство як система функціонує теж за певними законами циклічності. Тому має сенс розглядати безперервність діяльності через призму циклічності життєвого циклу інституційної одиниці. Доцільно долучитися до наукових праць із теорії циклів життя, як інструментарію економічної науки і практики. Загальним уявленням, що притаманне всім процесам, які відтворюються в системі координат часу, є впевненість у тому, що цикл

розвитку ілюструє закон переходу кількості у якість. Кожен наступний цикл якісно відрізняється від попереднього, і накопичення якісних відмінностей старого циклу зменшує кількісне значення його параметрів. У цьому полягає діалектика циклів розвитку економічних процесів [363, с. 47]. Із позицій виробничого менеджменту циклічний характер організаційного розвитку закладений у життєдіяльність будь-якої соціально-економічної системи на генетичному рівні, він є обов'язковим і виконується в силу дії закону про нарощування організаційної ентропії [142, с. 17]. Справа в тому, що як у суспільстві, так і у природі поряд з інформацією як упорядкуванням завжди існує ентропія як деструкція, дестабілізація, деградація, хаос. З точки зору діалектики інформація та ентропія – звичайна категоріальна пара. Ентропія певною мірою потрібна і природі, і суспільству. Вона не дозволяє певній інституційній одиниці під час стагнації перетворитися на власну протилежність. Можна погодитися з думкою Л.Ю. Афанасьєва, який стверджує, що ентропія своєрідним чином інформує, що система потребує оновлення, освоєння нових форм організації [7, с. 8].

Запропонована В.І. Малюк і А.М. Немчином графічна модель доводить, що кожен цикл відповідає за зростання використаної енергії для подолання супротиву розвитку (ентропії) фірми під час проходження нею низки етапів життєвого циклу [142, с. 18] (рис. 1.11).

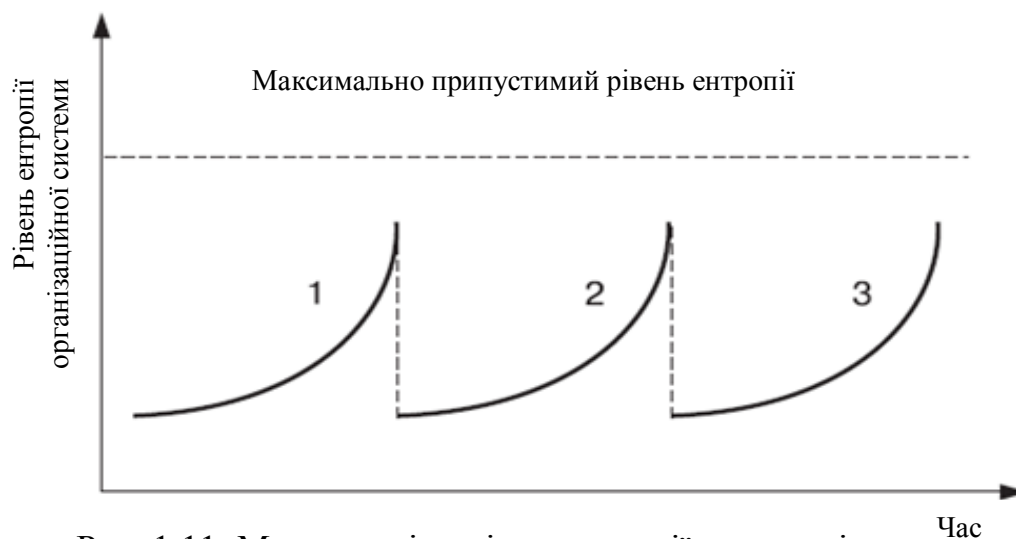

Рис. 1.11. Модель зміни рівня ентропії в процесі життєдіяльності організації

Трансформація принципу безперервності надає можливість припустити, що суб'єкт господарювання не обов'язково відповідно до закону нарощування ентропії має припинити власне існування. Процес перебудови, реорганізації, реструктуризації надає можливість нового витку розвитку, і такий процес може бути досить довгим. Спіраль розвитку є лінійною. Водночас всі спіралі розвитку врешті згортаються в замкнуті цикли.

Одну з перших спроб проникнути в іманентну структуру еколого-соціально-економічних циклів робить синергетика як своєрідна теорія розвитку [148, с. 134,]. В умовах безперервності діяльності закон організаційної ентропії визначає обов'язковість періодичної реструктуризації підприємства.

Упродовж тривалого часу між науковцями, що підтримують циклічну парадигму розвитку, відбуваються наукова дискусія про визначення стадій життєвого циклу підприємства. Першим дефініцію «життєвий цикл підприємства» ввів у науковий обіг Л. Грейнер, який виокремив п'ять фаз і шляхів розвитку підприємницьких структур, де процес розвитку супроводжується подоланням послідовності організаційних криз на траєкторії руху [374]. При цьому основним критерієм фаз розвитку, на думку автора, виступає організаційна структура підприємства.

Б.З. Милнер наполягає на передбачуваності проходження кожної організаційної структури за п'ятьма етапами циклу: підприємництво, колективізм, формалізація, вироблення організаційної структури, занепад. На думку автора, кожен із етапів є обов'язковою складовою існування організації [157]. Основним критерієм, що відокремлює етапи розвитку, є позиція підприємства на ринку та темпи його зростання. На етапі підприємництва підприємство знаходиться на стадії створення, що відповідає першому етапу життєвого циклу продукції. На етапі колективізму відбувається розвиток інноваційних процесів, визначаються зв'язки, комунікації й організаційна структура, документуються основні бізнес-процеси. На етапі формалізації управління виникають стійкі правила і

процедури, що характеризується ефективністю інновацій і стабільністю функціонування, відбувається формалізація бізнес-процесів. На етапі вироблення організаційної структури фіксується зростання випуску продукції, відпрацьованість процесу прийняття рішень, децентралізація функцій управління, реінжиніринг бізнес-процесів. Останній етап характеризується скороченням ринків збуту, втратою конкурентних переваг.

На думку І.М. Калінської концепція життєвого циклу організації як модель передбачуваних змін із визначеною послідовністю станів протягом часу дозволяє простежити та спрогнозувати розвиток організації від її народження до апогею розвитку або ліквідації [95]. Прихильники антикризового управління пропонують шість етапів розвитку підприємницьких структур: виникнення, становлення, розвиток, вища точка, спад, банкрутство. При цьому на етапі спаду, виокремлюється два шляхи розвитку – реорганізація як новий цикл розвитку, або санація. Кожному з етапів відповідають певні особливості розвитку соціально-економічної системи та зв'язки [12].

У монографії Н.В. Цопи запропоновано етапи зародження й ліквідацію розглядати виключними випадками реорганізації, які, зважаючи на величезний запас змінності і пристосування суб'єкта, є зовсім не обов'язковими для життєвого циклу. За цих обставин автор пропонує усього два життєвих етапи, що постійно передують – функціонування з отриманням максимально можливого прибутку та реорганізації однієї або декількох сфер діяльності підприємства під час тимчасової відмови від прибутку. [347, с. 115]. Такий підхід, на наш погляд, є суперечливим, оскільки він взагалі позбавлений ефекту синергії розвитку підприємства за рахунок інтеграції, конкурентних переваг, міжфірмової взаємодії, довгострокового інвестування, інвестиційної діяльності.

Таким чином, незважаючи на значну кількість досліджень у галузі життєвого циклу розвитку підприємницьких структур, більшість із них порівнюють підприємство з живою істотою, що з позицій концепції

безперервності діяльності є дискусійним. Дослідивши будову моделей розвитку підприємств, можна стверджувати, що рівень ентропії організаційної системи як найважливішого параметра життєдіяльності підприємства не завжди вимірюється обсягами виробництва, реалізації або розміром підприємства. Це надає підстави констатувати, що принцип безперервності діяльності доцільно покласти в основу концепції етапів життєвого циклу суб'єкта господарювання, кожний з яких характеризується зростанням або зменшенням вартості бізнесу як показника загального стану підприємства в довгостроковій перспективі.

М.В. Корягін, який є провідним науковцем у визначенні вартості бізнесу з позицій бухгалтерського обліку, пропонує розглядати вартість підприємства як об'єктивну величину, яка встановлюється у відповідний час і в певному просторі, за якою може бути здійснена угода купівлі-продажу на активному ринку, що розраховується на підставі сукупного використання облікової та ринкової інформації [115, с. 38]. При цьому в економічному сенсі вартість бізнесу трактується як поточна вартість майбутніх вигід від володіння бізнесом або сума дисконтованих грошових потоків, що генеруються фінансово-господарською діяльністю. Вважаємо, що запропонований підхід до визначення вартості підприємства здатний задовольнити потреби користувачів облікової інформації, які є замовниками методології оцінки бізнесу відносно ключових факторів, що впливають на процеси генерування і руйнування вартості підприємства, встановлення загального розміру вартості підприємства.

На думку М.М. Шигун збільшення економічних операцій, пов'язаних із відчуженням прав власності на нерухомість, придбанням-продажем цілісних майнових комплексів, поглинанням або злиттям суб'єктів господарської діяльності, прийняттям рішень про ліквідацію бізнесу, емісією цінних паперів для залучення додаткового капіталу, розміщення акцій на фондових ринках тощо, вимагає визначення показника вартості підприємства, наближеної до її ринкового рівня [354, с. 265]. Застосування такої технології

дозволяє керівникам оцінювати вартість підприємства як діючого, а зовнішнім користувачам оцінювати бізнес із позицій наявного інноваційного інструментарію, що передбачає впровадження інвестиційних проектів, нових методів управління, зміну системи фінансування, проведення реструктуризації тощо.

Залежно від управлінських потреб найбільш інформативними видами вартості підприємства є ринкова вартість чистих активів; капіталізація чистого прибутку; вартість бізнесу як безперервно функціонуючого суб'єкта, що приносить дохід [358]. Привабливим для інвесторів є співвідношення, коли вартість безперервно функціонуючого підприємства (діючого бізнесу) перевищує вартість чистих активів, оскільки в цьому випадку можна говорити про наявність потенціалу бізнесу та перспектив його зростання [138].

Суб'єкт господарювання є економічною бізнес-одиницею, глобальна мета якого – отримання прибутку, і на початкових етапах зростання ці економічні показники можуть бути взагалі недосяжними. З таких позицій пропонуємо будувати модель ентропії життєвого циклу підприємства в системі координат, де представлено криву, яка відображає залежність вартості бізнесу від певного періоду розвитку суб'єкта господарювання (рис. 1.12).

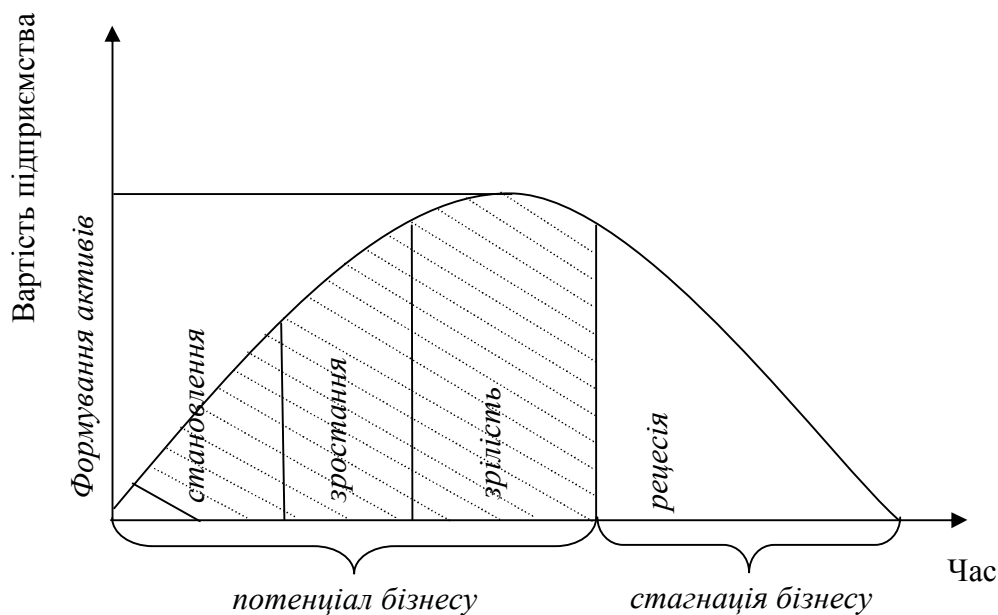

Рис. 1.12. Модель ентропії життєвого циклу безперервно функціонуючої бізнес-одиниці

Із позицій реалізації принципу безперервності діяльності перший етап розвитку заснований на формуванні активів (емісія і розміщення корпоративних прав), навчанні персоналу, отриманні (придбанні) дозвільних документів (патентів, ліцензій), придбанні або лізингу обладнання. Цей етап для суб'єкта господарювання завжди є збитковим, тому що потребує певних початкових інвестувань, спрямованих на формування стартового капіталу. Тому крива життєвого циклу завжди буде починати рух із нижнього від'ємного сегменту осі ординат. Максимального значення крива набуває у фокусі, що співпадає з фазою максимального розвитку, коли підприємство має найвищі прибутки. Далі крива йде на спад, що відповідає фазі старіння (рецесії), яка характеризується вимушеним зменшенням прибутку або тимчасовою відмовою від нього за умови реінвестування. Точка перетину осі збігається із занепадом розвитку. За цих умов підприємство перетворюється на збиткове і вдається до різних заходів деструктуризації, що спрямовані на оздоровлення, реорганізацію, ліквідацію. Загальний життєвий цикл будується у вигляді хвиль, кількість яких збігається з кількістю фінансових криз. У найгіршому випадку при неможливості відтворення діяльності (санації) підприємства, його реструктуризації або погашення боргів здійснюється процедура ліквідації. У цьому випадку дія принципу безперервності припиняється, й крива переривається. Наведена онтологічна модель безперервно діючого підприємства – це формалізований опис знань предметної області, яка дозволяє здійснювати самоуправління та забезпечує сталий розвиток підприємства в мінливому оточуючому середовищі. Виходячи з обґрунтованої теорії ентропії життєвого циклу в умовах безперервності діяльності, підприємство слід ототожнювати з інституційною одиницею економіки та суспільства, яка має еволюційний шлях розвитку, а сам процес безперервності ґрунтується на проведенні інноваційних змін. Кожний перехід між стадіями життєвого циклу відображає інноваційні заходи, що спрямовані на стадії встановлення – на вихід на ринок і завоювання клієнтської ніші; зростання – зміцнення на ринку збуту та участь

у конкуренції; зрілості та рецесії – збереження досягнутих результатів у прибутках та ринку збуту.

Таким чином доведено, що принцип безперервності діяльності набуває ключового значення під час комплексного обґрунтування методології формування обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку підприємств. Особливості сталого розвитку торгівлі, зумовлені дією економічних явищ і закономірностей, мають ознаки причинно-наслідкової повторюваності в господарському процесі. Тому особливого значення набуває процес моніторингу сталого розвитку, який визначається як система спостереження, аналізу та прогнозування змін показників сталого розвитку внаслідок впливу антропогенної діяльності на навколишнє природне середовище та соціальну сферу з метою запобігання виникненню негативних наслідків для довкілля, та прийняття обґрунтованих управлінських рішень, що реалізується в системі обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком, методологічним аспектам якого присвячено увагу в науковому дослідженні.

1.2. Обліково-аналітичне забезпечення бізнес-процесів торгівлі як конструкції інформаційної системи підприємства

Розвиток ринкових відносин у сучасному суспільстві ставить перед системою управління високі вимоги, спонукаючи постійно удосконалювати технологію виконання виробничих і фінансових процесів, вводити в користування адаптовані інформаційні технології, розробляти організаційні комплекси методичних рішень, знаходити резерви активізації бізнесу. Глобальна комп'ютерна мережа, електронні каталоги товарів, їх придбання в постачальників незалежно від місця їх розташування надали споживачам можливість ставити будь-які вимоги до виробників та стимулювати конкуренцію.

Розвиток ринкових відносин обумовлює необхідність пошуку нових напрямів удосконалення системи сучасного менеджменту, що пов'язана із організаційним і науково-технологічним потенціалом підприємства. Найбільш значимим є формування обліково-аналітичної системи в умовах організації бізнесу. З позиції досліджень у галузі економіки підприємств такий підхід трактується як теоретичні засади реінженірингу бізнес-процесів, як сукупність методів і засобів, що призначені для кардинального поліпшення основних показників діяльності підприємства шляхом моделювання, аналізу і проектування існуючих бізнес-процесів [357, с. 7].

На сьогодні потреба в інформації про бізнес-процеси зростає у зв'язку з досить широким поширенням у теорії і на практиці з початку 90-х років концепції управління бізнес-процесами й переходу від функціонального підходу до процесного, згідно з яким управління перетворюється на низку безперервних взаємопов'язаних бізнес-процесів, кінцевими цілями виконання яких є створення готової продукції або робіт (послуг), що представляють цінність для зовнішніх або внутрішніх користувачів [9, с. 46]. Основною перевагою цього підходу є генерування інформаційних ресурсів, які орієнтовані на вдосконалення фінансово-господарської діяльності та підвищення конкурентоспроможності [328, с. 15]. Концепція процесного управління базується на Національних положеннях (стандартах) системи бухгалтерського обліку, стандартах менеджменту якості ISO 9000, концепції управління вартістю, активами й ризиками. Економічна наука не надає чіткого визначення бізнес-процесу, що призводить до некоректного використання цього поняття в контексті отримання інформації щодо диверсифікації господарсько-фінансової діяльності підприємств та прийняття управлінських рішень (додаток Д).

Аналіз літературних джерел із визначеної проблематики доводить, що загальноприйнятою є трактовка бізнес-процесу як алгоритму діяльності функціональних підрозділів підприємства, які характеризуються циклічністю

виконання, у результаті чого створюється продукція (послуга), яка необхідна споживачу та задовольняє його вимоги за вартістю, якістю і рівнем сервісу.

Найважливішим напрямом переходу до процесно-орієнтованого управління є ідентифікація та класифікація процесів, які виконуються на підприємстві. Стандартом ДСТУ ISO 9000: 2007 передбачено, що «види діяльності в рамках кожного процесу повинні бути визначені і пристосовані до розміру і особливостям організації» [66, с. 8], тобто при виділенні бізнес-процесів на підприємстві слід спиратися на існуючу організаційну структуру і розглядати реальну діяльність, що здійснюється конкретними підрозділами. Отже, однією з найбільш поширених на практиці класифікацій опису бізнес-процесів є їх виокремлення залежно від класифікації галузей діяльності організації, виходячи з якої бізнес-процеси поділяють на основні, допоміжні, управління і розвитку (рис. 1.13.).

Рис. 1.13. Класифікація бізнес-процесів згідно з ISO 9000: 2007

Дослідивши стандартизовану класифікацію бізнес-процесів, необхідно відмітити, що процесу формування обліково-аналітичного забезпечення відводиться другорядна позиція серед допоміжних або обслуговуючих бізнес-процесів, що є неприпустимим для усвідомлення ролі і значення інформаційних ресурсів, які генеруються системою обліку в умовах суцільної інформатизації та віртуалізації суспільних відносин.

Сучасний економічний словник визначає забезпечення як сукупність заходів і засобів, а також створення умов, які сприяють нормальному перебігу економічних процесів, підтриманню стабільного функціонування економічної системи та її об'єктів, запобіганню внутрішнім і зовнішнім загрозам діяльності [243, с. 67]. Полеміка наукової спільноти стосовно визначення «обліково-аналітичного забезпечення» є досить активною. Зокрема Я.В. Олійник визначає обліково-аналітичне забезпечення як систему, яка базується на даних бухгалтерського обліку, включно з оперативними даними, котра використовує для узагальнення й аналізу статистичну, технічну, довідкову та інші види інформації [190, с. 67]. Більш ґрунтовним є визначення О.П. Кундрі-Висоцької, яка характеризує його «як здійснення облікових та аналітичних процедур у режимі реального часу, виявлення відхилень від запланованих показників і використання отриманих результатів для прийняття управлінських рішень» [127]. Ґрунтуючись на основних функціях управління – обліку і звітності, контролі, аналізі і плануванні, які представляють собою процес безперервних, взаємопов'язаних дій, що утворюють замкнутий цикл, В.В. Вольська трактує обліково-аналітичне забезпечення як процес збору, підготовки, реєстрації та зведення облікової інформації підприємств залежно від законодавчо встановленої системи ведення обліку і проведеного на основі цієї інформації глибокого аналізу із застосуванням певних методів і прийомів [43, с. 86].

Л.В. Гнилицька розглядає обліково-аналітичне забезпечення як цілісну інформаційну систему, що об'єднує методи і технології усіх видів обліку, аналізу та безпеки з метою прийняття управлінських рішень щодо протидії

внутрішнім та зовнішнім загрозам безпеці діяльності підприємства та його сталому розвитку. [49, с. 44]. У цьому визначенні чітко простежуються технічні вимоги, що ставляться до інформації з боку економічної безпеки. Вважаємо, це перша спроба науковця поєднати суто економічні постулати теорії економічної безпеки і методологічні основи формування інформаційного забезпечення системи управління підприємства.

Отже, дослідивши теоретичні засади обліково-аналітичного забезпечення та методологічні вимоги до організації бізнесу, які орієнтовані на потреби процесного управління, пропонуємо під обліково-аналітичним забезпеченням бізнес-процесів у торгівлі розуміти конструкцію інформаційної системи управління, яка завдяки застосуванню певного інструментарію збору, узагальнення, обробки та аналізу інформації в розрізі бізнес-процесів дозволить сформувати базу для прийняття зважених управлінських рішень. Процес формування обліково-аналітичного забезпечення є адміністративним бізнес-процесом, який є пріоритетним серед інших, що поєднує їх інформаційними коридорами, комунікаційними каналами та накопиченими знаннями (інтелектом). Такий методологічний підхід до визначення позиції процесу формування обліково-аналітичного забезпечення серед сучасних класифікацій збігається з моделлю Міжнародної Бенчмаркінгової Палати (International Benchmarking Clearinghouse). Модель є універсальною для підприємств будь-якої організаційної структури і класифікує процеси за наступними напрямками: маркетинг ринку і пропозицій замовників, розробка стратегії, розробка продукції (послуг), організація продажів, організація сервісу, обслуговування замовників, управління людськими ресурсами, інформаційним забезпеченням, фінансовим і матеріальним забезпеченням, екологією, зовнішніми зв'язками, поліпшенням та змінами [239]. Наведена класифікація не містить ранжування процесів забудь-якою ознакою, усі вони є однаково важливими для системи управління.

З огляду на викладене подальше вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління повинно орієнтуватися на вироблення інструментарію взаємодії облікових функцій із функціями фінансового менеджменту, успіх якої залежить від поєднання облікових стандартів зі стандартами управління в рамках глобальної системи управління якістю.

Облікове забезпечення формується під час здійснення бізнес-події (господарської операції) на оперативному рівні управління, яка підлягає обов'язковому документуванню, формує зону інформаційної ентропії на тактичному рівні управління, що дозволяє об'єднати обліковий процес і аналітичні процедури в єдиний інформаційний потік, що забезпечує моделювання управлінських рішень на стратегічному рівні управління.

Головним критерієм виділення адміністративного бізнес-процесу є використання результатів цього процесу всіма функціональними підрозділами та іншими бізнес-процесами. Виходячи з цього, необхідно довести причино-наслідковий зв'язок між процесом формування обліково-аналітичного забезпечення і циклічністю інших бізнес-процесів (рис. 1.14).

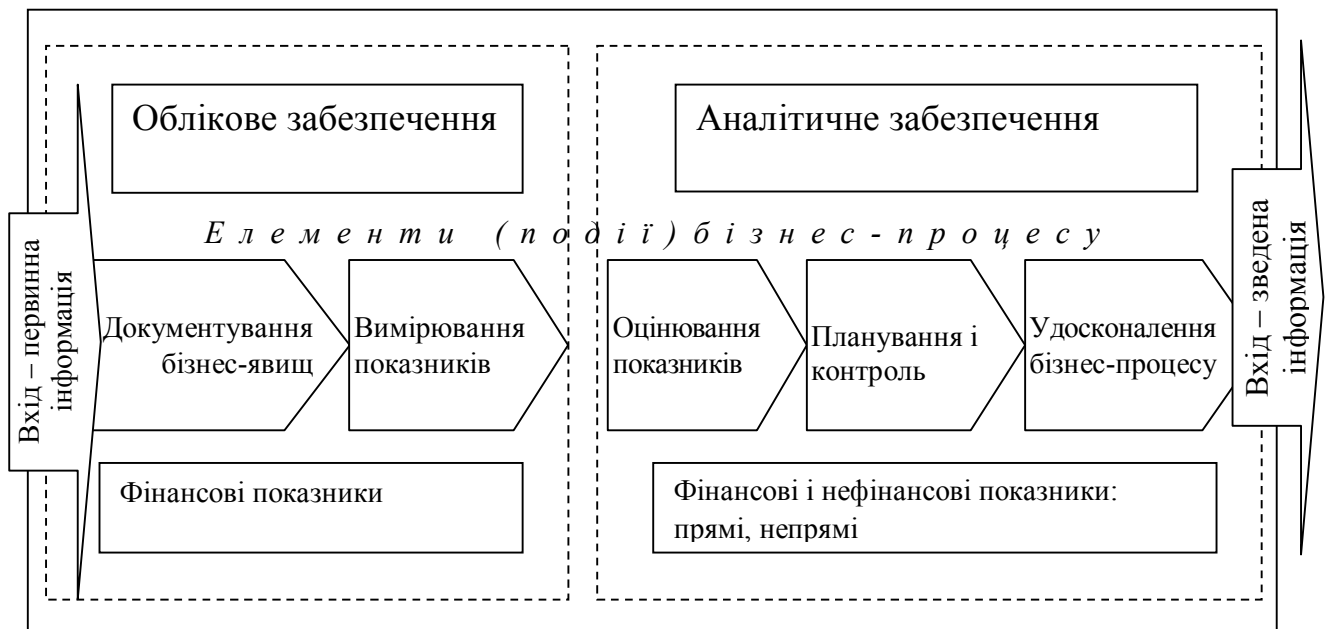

Рис. 1.14. Модель адміністративного бізнес-процесу із формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком

Облікова складова включає процес документування, здійснює оцінку фінансових параметрів (собівартість, ціна реалізації, прибуток, транспортно-заготівельні витрати, витрати на збут). Аналітична складова обліково-аналітичного забезпечення надає кількісну та якісну оцінку змін, що відбуваються в рамках конкретного бізнес-процесу, та надає можливість оцінити тенденції розвитку господарських явищ (виявлення економічних трендів, ідентифікація соціальних змін, мотивація покупок, сегментація ринка і типологія покупців).

На думку авторів колективної монографії, з сучасних проблем бухгалтерського обліку облікова інформація є джерелом для аналізу коефіцієнтів, базується на концепції собівартості і не є кращим чинником для вирішення завдань прогнозування, оцінки доцільності інвестування у фірму [8, с. 9]. Нефінансові показники вимірюють за допомогою експертних оцінок, тобто суб'єктивно, шляхом спостереження за процесом і результатами роботи. До них відносяться відносна конкурентна позиція підприємства, індекс задоволеності покупців, індекс задоволеності персоналу, рівень трудової і виконавської дисципліни, якість і своєчасність подання документів, дотримання стандартів і регламентів, виконання доручень керівника та багато інших. Компромісний і циклічний характер бізнес-процесів у торгівлі вимагає застосування нефінансових показників, які є випереджаючими, безпосередньо впливають на кінцеві результати роботи і попереджують про можливі відхилення кількісних показників. Наприклад, зниження індексу задоволеності співробітників призводить до зменшення продуктивності праці та зростання плинності персоналу. Зменшення індексу задоволеності покупців неминуче відображається на обсязі продажів і фінансових показниках підприємства тощо.

У процесі дослідження встановлено, що відмінна особливість обліково-аналітичного забезпечення управління бізнес-процесами – це розмаїття попередніх ідей, теорій, методологій, які є досить суперечливими і мало пов'язаними з науковими напрацюваннями у галузі обліку, аудиту і аналізу.

Формування обліково-аналітичного забезпечення управління бізнес-процесами базується на двох наукових аспектах, а саме: розробка рекомендацій із застосування інформаційно-комунікаційних технологій, здатних генерувати достовірне інформаційне забезпечення з високою інформаційною швидкістю; переорієнтація системи менеджменту на реінжиніринг бізнес-процесів.

Процес формування інформаційного поля системи управління спрямований на визначення функціональної підпорядкованості основних і допоміжних бізнес-процесів у загальному торгово-технологічному процесі, складові якого забезпечують створення необхідних умов для організації товароруху і мають підпорядкований характер. Тому розглянемо особливості бізнес-процесів торговельних підприємств і визначимо їх вплив на формування обліково-аналітичного забезпечення. У процесі фінансово-господарської діяльності торговельного підприємства реалізується значна кількість різноманітних функцій, які доцільно виконати якомога ефективніше. Інформаційні та комунікаційні технології, що отримали широке розповсюдження в бухгалтерському обліку, логістиці, виробництві, аутсорсинзі, дозволяють підвищити продуктивність праці. Великого значення набуває погодження різних бізнес-процесів у межах торговельного підприємства як економічної системи. Для цього, в свою чергу, необхідна чітка ідентифікація бізнес-процесів усередині економічної системи. Ідентифікація бізнес-процесів дозволить визначити потреби в інформації про них, а також сформувати адекватну систему контролю на основі їх обліку та аналізу[216]. Одним із головних пріоритетів сталого розвитку підприємства торгівлі є визначення основних і допоміжних бізнес-процесів, що створюють додану вартість у процесі товароруху підприємств торгівлі. Проілюструємо цю тезу на прикладі процесу постачання товарів (рис. 1.15).

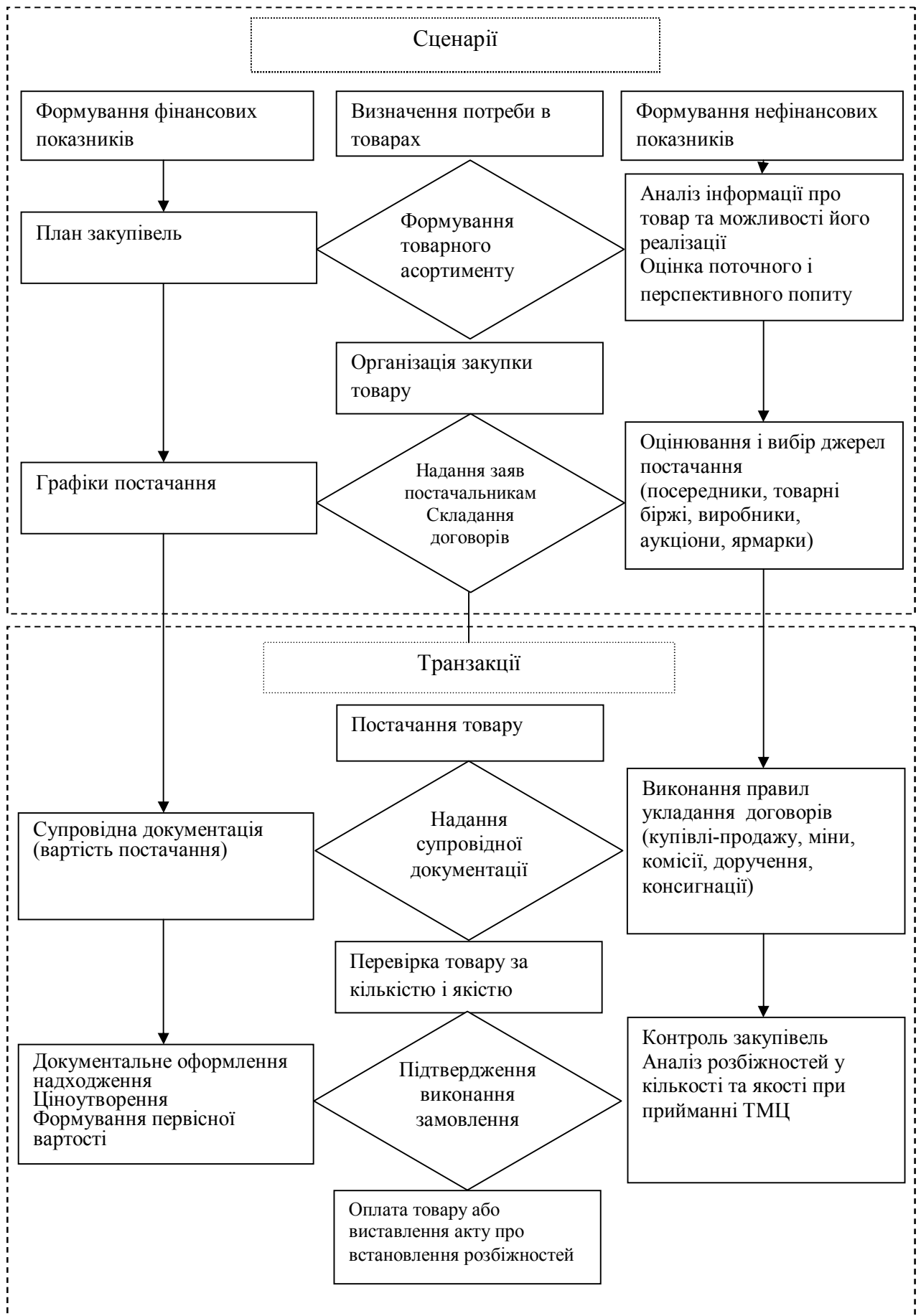

Рис. 1.15. Декомпозиція процесу постачання

Бізнес-процес має вхід – визначення потреби споживача, вибір релевантних ринків; механізм визначення потреби в товарах, організація закупки товару, постачання товару, перевірка товару за кількістю і якістю, оплата товару або виставлення акта про встановлення розбіжностей; і вихід – фінансові та нефінансові показники, які генеруються системою обліково-аналітичного забезпечення. Сценарій декомпозиції представлений у вигляді блоків, за якими здійснюються контрольні заходи, що супроводжують бізнес-процес надходження товарів, а саме: перевірка правильності оформлення документів із надходження товарів; повнота і своєчасність оприбуткування товарів матеріально відповідальними особами; забезпечення своєчасності оплати за договорами постачання; пред'явлення в строк претензій постачальниками за невиконання умов договору постачання.

Поява інновацій торговельної діяльності супроводжується всебічною перебудовою процесу товароруку, зміною форматів організації торгівлі, запровадженням електронних засобів комунікації та збуту. Це сприяє тому, що торгівля перетворилася із звичайного засобу руху товарів зі сфери виробництва у сферу споживання на надскладну торговельно-технологічну галузь із розгалуженими процесами купівлі-продажу, обслуговування покупців, технологічних нововведень. Сучасну торгівлю слід розглядати як галузь, яка створює комплексну пропозицію, що має товарну та процесну складові. Забезпечуючи безпосереднє доведення товарів до споживачів, торговий процес включає вивчення попиту населення, формування асортименту і рекламу, надання покупцям додаткових послуг, формування страхового запасу товарів. Технологічний процес відповідає за обробку або виготовлення товарних запасів за етапами товароруку, починаючи з надходження товарів у складську мережу й закінчуючи повною підготовкою їх до продажу. Технологічний процес включає такі операції, як приймання товарів за кількістю і якістю, зберігання, фасування і пакування товарів, їх переміщення та викладання в торгових залах роздрібної торгівлі та виробництво товарів власної торгової марки. Він здійснює сервісну функцію

без участі покупців. Тому, враховуючи специфіку торговельної діяльності та особливості розбудови власних бізнес-процесів, пропонуємо розглядати торговельно-технологічний процес товароруку підприємства торгівлі як сукупність торгових і технологічних процесів, послідовно взаємопов'язаних між собою, які обслуговують товарні потоки, визначають асортимент товарних запасів і доводять їх в належній якості до кінцевих споживачів під час створення доданої вартості (рис. 1.16).

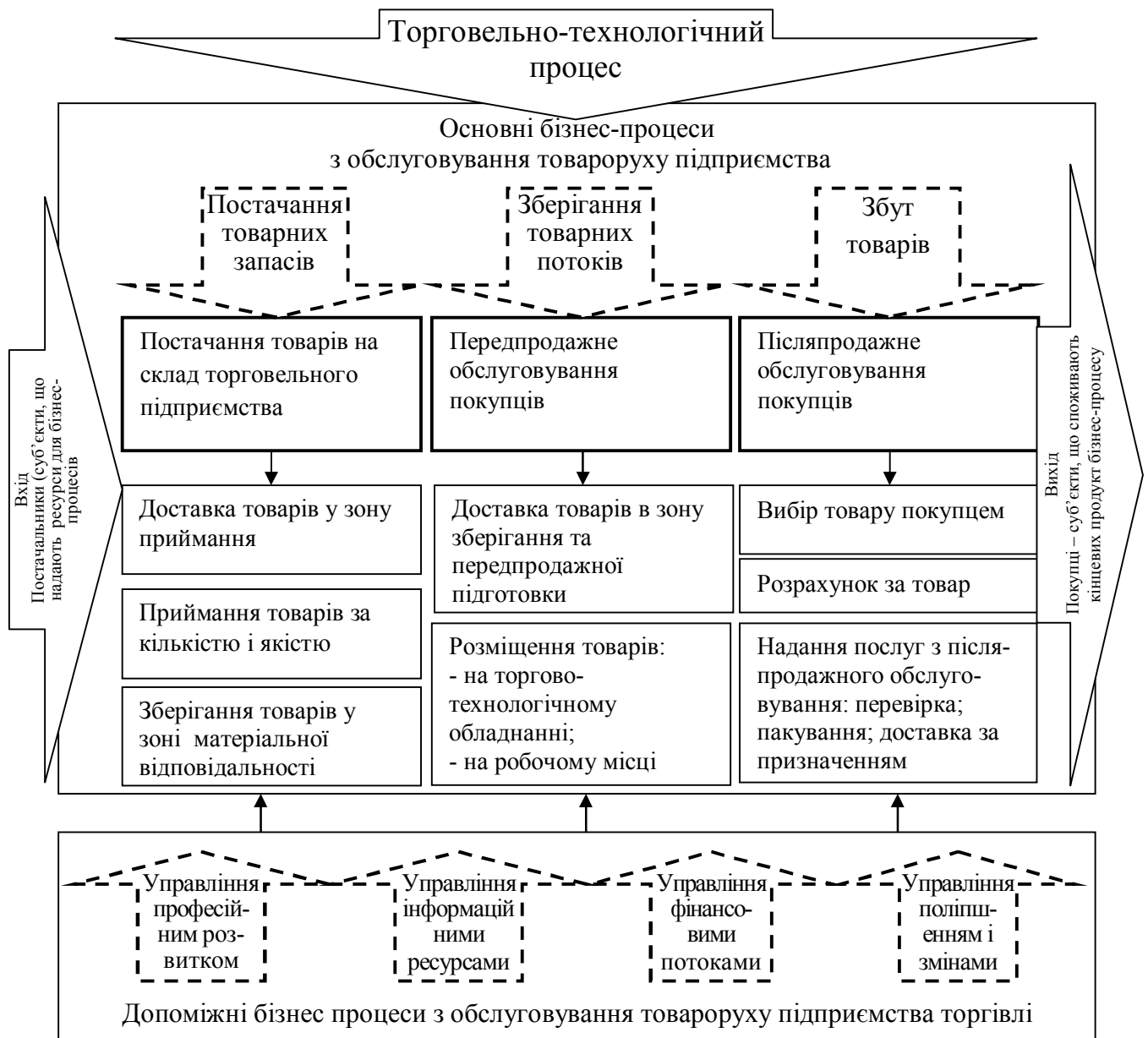

Рис. 1.16. Торговельно-технологічний процес підприємств торгівлі

Блок основних бізнес-процесів характеризує операції торговельного обслуговування покупців за трьома напрямками торговельно-технологічного процесу: постачання товарів, передпродажне обслуговування та післяпродажне обслуговування покупців. Блок допоміжних бізнес-процесів виконує обслуговуючі функції, що відповідають за якість торгово-технологічного процесу та забезпечують управління професійним розвитком, інформаційними ресурсами, ІТ-технологіями, фінансовими потоками, поліпшенням і змінами. Це дало можливість визначити логіку формування обліково-аналітичного забезпечення бізнес-процесів у торгівлі, яка передбачає суцільну інтеграцію інформаційних ресурсів із бази даних облікового забезпечення бізнес-процесів у базу знань аналітичного забезпечення бізнес-процесів.

Виконуючи підтримку прийняття рішень за різними рівнями управління, реалізується управління бізнес-процесами на основі форм їх організації, які акумулюють дані первинного обліку, бази даних, бази знань та сховища даних. На рисунку 1.17 видно, що процес формування інформаційного поля обліково-аналітичного забезпечення необхідно розглядати як єдину систему, у рамках якої формується інформаційна логіка створення бази даних на основі показників облікового забезпечення та бази знань – показників аналітичного забезпечення.

Розглядаючи систему обліково-аналітичного забезпечення як єдину інтегровану систему, О.П. Кундря-Висоцька доводить, що обліково-аналітичне забезпечення має зайняти головне місце в інформаційній системі підприємства і забезпечити не стільки власними силами формування всіх фінансових і нефінансових показників внутрішніх процесів і зовнішнього середовища організації, скільки скоординувати інформаційні потоки, ув'язати різні рівні інформації та представити їх у формі інтегрованої звітності для всіх груп зовнішніх користувачів [127, с. 57].

Рис. 1. 17. Ієрархічна логіка формування обліково-аналітичного забезпечення бізнес-процесів у торгівлі

Обліково-аналітичне забезпечення передбачає єдність систем обліку, аналізу і аудиту, формує об'єднаний інформаційний потік для управління економічними процесами під час вибору або реалізації напрямів функціонування і розвитку підприємства [155, с. 47]. Погоджуючись із наведеними визначеннями, вважаємо за необхідне констатувати, що обліково-аналітичне забезпечення під впливом причино-наслідкових зв'язків генерує інформаційний потік про економічні явища і господарські процеси, які характеризують господарську діяльність, задовольняючи вимоги аналізу, планування і контролю виконання управлінських рішень.

Виділення бізнес-процесів в рамках торгово-технологічного процесу дозволяє розмежувати інформаційні властивості обліково-аналітичного забезпечення й узгодити дії між відповідальними особами. Застосування системної методології бізнес-процесів та оцінювання їх впливу на формування обліково-аналітичного забезпечення набули особливої актуалізації. При цьому воно повинно відповідати потребам оперативного, тактичного і стратегічного управління. Таким чином, перехід до стандартів сталого розвитку підприємства торгівлі за рахунок розвитку бізнес-процесів дозволяє забезпечити комплексне вирішення основних проблем організації товароруху в рамках єдиної інформаційної концепції, яка потребує розробки функціонального апарату процесного управління, спрямованого на формування й розвиток інформаційних ресурсів як інструменту ведення бізнесу.

В умовах практичної діяльності поняття функції ототожнюється зі змістом завдань, посадовим обов'язком або виконанням будь-якого процесу. Серед науковців-економістів виокремлено два термінологічних підходи, зокрема Р.А. Євдокіменко трактує функцію в системі управління як модель, яка містить дерево цілей організації з визначенням функцій досягнення кінцевої мети, що відображає ієрархію функцій бізнес-процесів, існуючих в системі, що розробляється [71]. Прибічники іншого підходу на верхній рівень опису відносять поняття процесу як послідовності логічно пов'язаних

процедур, що мають декілька входів та виходів і призначеного для отримання визначеного кінцевого результату [239, с.5–8].

У системі бухгалтерського обліку науково-методологічний підхід до визначення функцій обліково-аналітичного забезпечення є традиційним для всіх і ототожнюється з функціями управління – плануванням, контролем, аналізом і прогнозуванням. У процесі виконання цих функцій створюються інформаційні ресурси про господарську діяльність підприємства, відбуваються процеси реєстрації, передачі, обробки і зберігання інформації в інформаційній системі [87]. З практичного боку це означає, що організація облікового процесу і зміст бухгалтерських моделей економічних об'єктів мають створювати інформаційні умови для ефективного здійснення функцій планування, контролю, аналізу, регулювання, тобто працювати на сукупний управлінський процес [134, с. 212].

Інформаційна революція дозволила забезпечити заміну будь-якого ресурсу, що сприяло переорієнтації інформаційної системи з ресурсів системи на їх функції [152, с. 90]. Тому, на наш погляд, перелік функцій обліково-аналітичного забезпечення має бути розширений з урахуванням сучасних вимог відображення реального стану бізнесу, адекватної реакції зміни бізнес-процесів у навколишньому середовищі і пошуку найбільш ефективної взаємодії фінансових, матеріальних і інтелектуальних ресурсів підприємства. Обліково-аналітичне забезпечення поліфункціональне, тобто виконує різні функції, які з плином часу змінюють своє домінуюче значення. Під функцією слід розуміти об'єктивну складову управління, яка об'єднує сукупність однорідних процесів, має чітко виражений зміст, процедуру здійснення і структуру, в рамках якої завершується її організаційне відокремлення. Пропонуємо функції обліково-аналітичного забезпечення розмежовувати за двома ієрархічними рівнями: системно-цільові та технологічні (рис. 1.18).

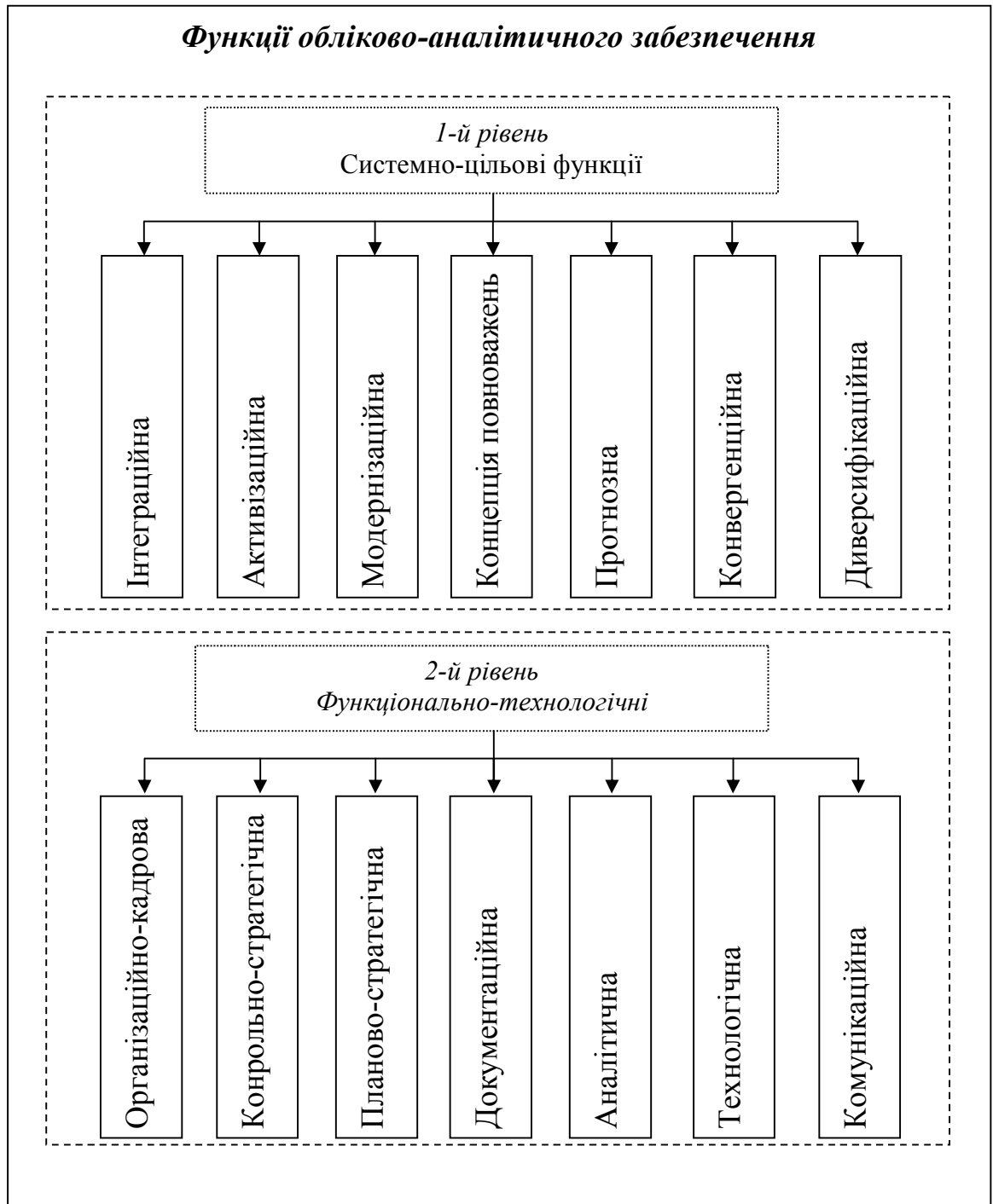

Рис. 1.18. Функціональна модель обліково-аналітичного забезпечення управління

Інтеграційна функція реалізується за допомогою інтерактивного діалогу між користувачем і виробником обліково-аналітичних ресурсів. Вона створює підґрунтя для реалізації бізнес-процесів у віртуальному середовищі, змінює управлінські можливості завдяки прогностичним очікуванням

бізнесу, здійснює синхронізацію інформаційних потоків між партнерами, клієнтами, інвесторами – учасниками ланцюга доданої вартості. Вона створює умови для послідовного виходу бізнесу за межі одного підприємства, породжуючи нові форми співробітництва – від звичайного періодичного обміну даними до колаборативних процесів, що базуються на сумісному використанні інформаційних ресурсів.

Реалізація активізаційної функції спрямована на обґрунтування основних напрямів і пропорцій інноваційної праці відповідно до прийнятих стратегічних цілей розвитку, можливостей ресурсного забезпечення, інноваційного потенціалу підприємства та наявного попиту ринку; на формування органів управління, відповідної організаційної структури управління, організаційних форм, розподіл інформації; на мотивацію та стимулювання працівників до зацікавленості результатами інноваційної праці [324, с. 119]. Тому активізаційна функція спрямована на візуальне супроводження стратегії розвитку відповідно до зовнішніх змін, консолідацію фактичних даних та відстеження на основі еталонних тестів ключових факторів успіху, формування показників ефективності бізнес-процесів, можливість пошуку нових інноваційних пропозицій, шляхів підвищення прибутку.

Функція модернізації передбачає раціоналізацію та оптимізацію організаційних процесів та технологічних процедур із метою комплексного захисту інформаційних ресурсів, який полягає в запровадженні заходів, спрямованих на досягнення належного рівня захищеності інформаційної системи від випадкового та цілеспрямованого впливу природного або штучного характеру.

Розподільча функція відповідає концепції розподілу повноважень та дозволяє сформувати персоналізоване робоче середовище, що передбачає розробку опцій персоналізації, забезпечує чіткий функціональний розподіл, прозорість інформації, встановлює захист надлишку інформації, створює дієві мотиваційні механізми тощо.

Реалізація прогнозної функції передбачає надання інформації для оцінювання перспектив розвитку, визначення потреб у інвестиціях для здійснення стратегічних завдань на основі широкого застосування методик побудови прогнозів, розробку інвестиційної стратегії, спрямованої на збільшення доданої вартості та ринкової вартості (цінності) [331, с. 89]. Прогнозна функція надає можливість оцінювання максимально можливої кількості ресурсів, необхідної для вирішення господарських і науково-технічних проблем та передбачення можливого розподілу ресурсів за різними напрямками.

Конвергенція як функція є принципово новою. Сучасні зміни, що закріплені нормативними актами України стосовно визначення статусу МСФЗ, обумовлюють нову роль бізнесу [229]. Відповідно виникає потреба в розширенні як економічної, так і соціальної ініціативи бізнесу, яка на практиці реалізується через конкретний інструментальний механізм регулювання економічних відносин. Його можливості повною мірою можуть бути реалізовані через упровадження міжнародних стандартів фінансової звітності. За таких обставин можна погодитися з думкою Н.В. Порожняк, яка вважає, що конвергенційна функція відповідає за розробку інструментарію облікової стандартизації інформації для подолання розбіжностей та зменшення інвестиційного ризику [217, с. 34]. Конвергенційна функція дозволяє поєднати можливості інформаційних технологій і процесного моделювання, а також реалізує посередницькі можливості обліково-аналітичного забезпечення між бізнесом та інформаційними технологіями, оскільки є ідеальним підґрунтям для розгортання «хмарних» інфраструктур, роботи з інтелектуальними даними та базується на відкритих стандартах.

Підприємства різних галузей в умовах глобалізації світової економіки, яка характеризується суцільним проникненням технологій та капіталів, зацікавлені в диверсифікації власної господарсько-фінансової діяльності, яка спрямована на розширення ринків збуту товарів, робіт або послуг, які мають попит та є/або наближаються до світового рівня конкурентоспроможності.

Чіткий розподіл відповідальності за окремі складові процесу диверсифікації вимагає налагодженої та ефективно функціонуючої системи обліково-аналітичного забезпечення. У зв'язку з цим висувуються нові вимоги до облікових даних, які стають придатними лише тоді, коли їх форма дає конкретному керуючому використовувати їх з метою прийняття управлінських рішень на шляху виконання визначених функцій [156, с. 90]. Це дає підставу стверджувати, що процес формування обліково-аналітичного забезпечення набуває нової функції диверсифікації.

Процес формування обліково-аналітичного забезпечення пов'язаний із низкою функцій другого рівня, реалізація яких забезпечує інформаційними ресурсами користувачів (професійних експертів, інвесторів, зацікавлених осіб) про стан матеріальних, трудових і грошових ресурсів, про результативність інвестиційної та кредитної політики, про витрати і ефективність виробництва. Під час розробки перспективних напрямів розвитку підприємства ці функції відіграють роль зворотного зв'язку в системі управління.

Організаційно-кадрова функція забезпечує процес перетворення інтелектуального капіталу у фінансовий капітал. Вона забезпечує визначення пріоритетів під час формування організаційної структури, управлінських процедур, складу інформації та періодичності її циркуляції; розробки електронного обліку кадрів; координації діяльності структурних підрозділів та персоналу; стимулювання трудової активності персоналу.

Традиційними є функції, які обслуговують процес формування обліково-аналітичного забезпечення: документаційна, аналітична, трансформаційна, контрольна. В умовах переорієнтації системи управління з організаційної моделі на функціональну документаційна функція обліково-аналітичного забезпечення обслуговує інформаційний процес збору, реєстрації, обробки та передачі інформації на основі принципу інформаційної єдності, раціональної організації первинної реєстрації та документування господарських операцій за центрами фінансової відповідальності. Завдяки

аналітичній функції генерується забезпечення аналізу проблемної ситуації, формування цілей і обмежень економічних ресурсів, оцінювання ефективності управлінських рішень. Трансформаційна функція обліково-аналітичного забезпечення реалізується в рамках технологічного процесу обробки інформації з модифікації первинних даних у результатну інформацію як сукупності взаємопов'язаних технологічних операцій, які виконуються в певній послідовності через їх формалізований опис. Контрольна функція реалізується шляхом суцільного спостереження за об'єктами та процесами, систематизації інформаційних ресурсів для подальшого аналізу, діагностики, виявлення тенденцій розвитку і прогнозування на різних рівнях управління (інтегральний контроль, контроль виконання тактичних планів, оперативний контроль) з метою виявлення відхилень.

Планово-стратегічна функція реалізується шляхом визначення пріоритетності вирішуваних завдань шляхом статистичного оцінювання показників діяльності, яка заснована на використанні сучасного інструментарію – бюджетуванні, бізнес-плануванні, контролінгу. Планово-стратегічна функція спрямована на формування обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку підприємства; оцінку кризових чинників розвитку; виявлення тенденцій і закономірностей розвитку підприємств; попередження негативного впливу внутрішніх та зовнішніх чинників на фінансовий результат і ринкове положення.

В умовах невизначеності й мінливості зовнішнього середовища комунікаційна функція обслуговує процес генерації інформаційних ресурсів, які є предметом обміну, та забезпечує формування оптимальних інформаційних потоків за ланками організаційної структури управління.

Реалізація визначених функцій обліково-аналітичного забезпечення за поліфункціональними рівнями розглядається як рух інформації, де переходом від однієї функції до іншої є передача інформації, а самі функції – це процес перетворення інформаційних ресурсів у послідовності

документування → прийняття функціональних рішень → виникнення нової інформації. При цьому потік інформації, що генерується в процесі виконання функцій системно-цільового рівня, забезпечує вплив керуючої системи на керовану, тобто апарату управління на організаційні та функціональні підрозділи підприємства. Інформаційні ресурси, що виробляються на технологічному рівні, забезпечують апарат управління відомостями про результативність цих впливів. Наведена функціональна модель обліково-аналітичного забезпечення являє собою конструкцію, яка забезпечує інформаційну підтримку оптимальних управлінських рішень і дозволяє оцінити інформаційний потенціал сталого розвитку сучасного бізнесу.

1.3. Інформаційна асиметрія в системі бухгалтерського обліку

В умовах інформаціології обсяги ключових інформаційних ресурсів нарощуються в геометричній прогресії, що дозволяє їм вільно розповсюджуватися між суб'єктами господарювання, не втрачаючи своєї вартості. У той час, коли у традиційній економіці обсяги ресурсів зменшуються в процесі виробництва, інформаційні процеси в економіці змінили умови ведення бізнесу. Якщо раніше успіх підприємницької діяльності залежав від комбінації класичних факторів виробництва, то сьогодні він здебільшого визначається сукупністю нематеріальних ресурсів фірми, у тому числі інформаційних [255, с. 18]. Інформаційні ресурси – єдиний вид активів, що не підлягає амортизації, а витрати на його відтворення практично дорівнюють витратам на формування, утримання та безперервний розвиток системи бухгалтерського обліку. Це, в свою чергу, вимагає рекомбінації факторів облікової системи під впливом мінливого соціально-економічного середовища й розробки облікових механізмів формування корпоративних ресурсів управління.

Облікові процедури доповнюються та змінюються під впливом об'єктивної реальності. Еволюційна концепція, яка превалює в розвитку

сучасного менеджменту, пояснює побудову системи бухгалтерського обліку та є підтвердженням емерджентності її дисипативних структур. Разом з тим, як елемент соціально-економічної системи держави система бухгалтерського обліку корегується суспільством. Розвиток облікової системи супроводжується напрацюванням досвіду та традицій бухгалтерської справи за основними системоутворюючими компонентами, які в теорії системного менеджменту розглядаються як сили, що сприяють утворенню системи, не обумовлюються і не визначаються внутрішньою необхідністю до об'єднання [332, с. 214]. Системоутворюючий компонент – це ознака, яка об'єднує об'єкти в систему для виконання певних функцій. Існування системоутворюючого компонента означає усунення неупорядкованості та підтримку рівноваги. Разом з тим, системоутворюючі компоненти пов'язані між собою функціональними відносинами, що дозволяє формувати інтеграційні можливості бухгалтерського обліку як системи, цілісність якої характеризується наявністю загальної мети, диференціацією та інтеграцією сукупностей різноякісних об'єктів, побудовою просторових та часових зв'язків системи. Для облікової системи характерними є всі види організаційних механізмів формування й регулювання системи: кон'югація (об'єднання комплексів), інгресія (входження одного комплексу в інший та дезінгресія (розпад комплексу) [267, с. 223]. Фактично такий стан справ доводить, що бухгалтерський облік перетворюється на проблемноорієнтовану міждисциплінарну галузь знань, яка, застосовуючи механізм біфуркації, ініціює процеси реорганізації й удосконалення інформаційної системи управління, надаючи їй можливості переходу на якісно новий рівень функціонування. Тому в рамках цієї роботи доцільно дослідити вплив інформатизації на системоутворюючі компоненти бухгалтерського обліку як єдиного засобу подолання нестійкості підприємницької діяльності завдяки побудові дієвої системи обліково-аналітичного забезпечення управління бізнес-процесами.

Визначення системоутворюючих компонентів дозволяє формувати інформаційний генотип підприємства, який визначає цільову, часову, структурну, організаційну та функціональну характеристики системи, що можна представити у вигляді моделі комплексу системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку (КСКБО). Модель складається із блоків, які охоплюють основні сфери бізнесу на макро- та мікрорівні, що забезпечує системно-цільовий підхід до формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємства торгівлі. Цільова функція комплексу системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку спрямована на упередження негативних ситуацій та планування сталого розвитку:

$$КСКБО = \begin{cases} ЗК\{КР; КС; РМ; НТП; ДР; ЗА\} \\ ВК\{ЦС; ЧВ; ТС; ОС; ФС; ВА\} \end{cases} \quad (1.1)$$

де $ЗК$ – зовнішні компоненти: $КР$ – кон’юнктура ринку; $КС$ – конкурентне середовище; $РМ$ – рівень монополізації в галузі; $НТП$ – науково-технічний прогрес; $ДР$ – державне регулювання; $ЗА$ – зовнішня інформаційна асиметрія;

$ВК$ – внутрішні компоненти: $ЦС$ – цільова спрямованість; $ЧВ$ – часовий вимір; $ТС$ – технологічна структура; $ОС$ – організаційна структура; $ФС$ – функціональна структура; $ВА$ – внутрішня інформаційна асиметрія.

Виокремлення системоутворюючих компонентів, які пов’язані біфуркаційними зв’язками, дозволяє викрити граничний стан обліково-аналітичного забезпечення, якого гіпотетично може досягти система бухгалтерського обліку під впливом інтеграційних процесів, визначених характером зовнішнього середовища. На думку А.А. Солоненко, застосування еволюційного підходу щодо дослідження облікової системи сприяє виявленню чисельних чинників впливу на її подальший розвиток та дозволяє побудувати сучасну модель облікової системи, націлену на подолання суперечливих тенденцій та нівелювання конфлікту інформаційних

інтересів, які неминуче супроводжують ведення бізнесу в сучасному соціально-економічному середовищі [267, с. 224].

Для оцінювання значущості впливу системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку доцільно розрахувати інтегральний показник.

$$I_{KCKBO} = I_{ЗК} + I_{BK} / 2 \quad , \quad (1.2)$$

де I_{KCKBO} – інтегральний показник системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку;

$I_{ЗК}$ – інтегральний показник зовнішніх компонентів;

I_{BK} – інтегральний показник внутрішніх компонентів.

В свою чергу, інтегральні показники зовнішніх компонентів ($I_{ЗК}$) та внутрішніх компонентів (I_{BK}) розраховуються за формулами:

$$I_{ЗК} = \sum_{i=1}^n K_i \times w_i \quad , \quad (1.3)$$

та відповідно

$$I_{BK} = \sum_{i=1}^n K_i \times w_i \quad , \quad (1.4)$$

де $I_{ЗК}$ та I_{BK} – інтегральні показники зовнішніх та внутрішніх компонентів;

K_i – оціночний i -й показник певного компонента;

w_i – ваговий коефіцієнт показника;

n – кількість показників.

Оцінювання значимості системоутворюючих компонентів здійснено шляхом експертного опитування, яке здійснюється шляхом оцінки фахівців (експертів) із широкого кола питань і прогнозів розвитку складних нетипових ситуацій, що обіймаються проблемами бухгалтерського обліку. При цьому експертне оцінювання доцільно проводити за результатами опитування, які

формує обрана експертна група, а під експертизою розуміти фахове обстеження будь-якого об'єкта, що потребує професійних знань та практичних навичок із наданням мотивованого висновку.

Експерт (від лат. *expertus* – досвідчений) – спеціаліст, який має кваліфікацію і професійні знання з питань, що досліджуються, виконує службові обов'язки, пов'язані з провадженням діяльності у відповідній галузі та несе персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість висновків відповідно до завдання на проведення експертизи. Виявлення потенційних експертів здебільшого залежить від встановленої мети експертизи. Ураховуючи, що мета експертного опитування як різновиду соціологічного опитування, в ході якого респондентами надається інформація у вигляді відомостей про об'єкт дослідження, до складу експертів було включено представників облікових служб підприємств торговельної галузі. Під час опитування серед експертів було сформовано репрезентативну вибірку, до якої ставилися наступні вимоги: експерт повинен бути визнаним спеціалістом у сфері бухгалтерського обліку та суміжних із ним сферах (маркетинг, оцінка майна, реінжиніринг бізнес-процесів тощо); оцінки експерта мають бути відносно постійні на всіх етапах експертизи; експерт повинен мати широкий світогляд та професійну ерудицію.

Через суттєвий вплив кількості експертів на точність експертної оцінки під час дослідження сформовано групу експертів у кількості 20 осіб з найвищим рівнем компетентності. Експертам було запропоновано виставити бали для кожного компонента бухгалтерського обліку від 1 до 10 залежно від його значимості чи якості. На основі ранжування системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку за ступенем важливості визначено їх вагові коефіцієнти. За метод аналізу ієрархій (MAI) Т. Сааті [248], який базується на парному порівнянні показників, надано характеристику компонентів бухгалтерського обліку за дев'ятибальною шкалою. Для фіксації результату порівняння пари альтернатив використовується шкала

(табл. 1.1). Також під час ранжирування можуть використовуватися і проміжні числа (2, 4, 6, 8).

Таблиця 1.1

Шкала відносної важливості альтернатив

Важливість	Якісна оцінка	Примітки
1	Однакова значущість	За критерієм альтернативи мають однаковий ранг
3	Слабка перевага	Перевага однієї альтернативи над іншою малопереконлива
5	Сильна (або істотна) перевага	Є надійні докази істотної переваги певної альтернативи
7	Очевидна перевага	Існують переконливі свідчення на користь однієї альтернативи
9	Абсолютна перевага	Свідчення переваги однієї альтернативи над іншою надзвичайно переконливо
2, 4, 6, 8	Проміжні значення між сусідніми оцінками	Використовуються, якщо необхідний компроміс

Експерти попарно порівнювали внутрішні (ВК) та зовнішні (ЗК) системоутворюючі компоненти бухгалтерського обліку між собою. Результат парних порівнянь нормовано у вигляді вагових коефіцієнтів.

Наступним кроком після розподілу складових компонент за їх значимістю перевірено міру узгодженості думок експертів за коефіцієнтом конкордації:

$$W = \frac{12}{m^2(n^3 - n)} \sum_{j=1}^n \left[\sum_{i=1}^m X_{ij} - \frac{m(n+1)}{2} \right], \quad (1.5)$$

де $\sum_{i=1}^m X_{ij}$ - сума рангів;

i – номер експерта;

j – кількість факторів.

Коефіцієнт конкордації може приймати значення від 0 до 1. Якщо він дорівнює 1, то думки експертів збігаються, якщо 0 – то думки експертів

неузгоджені. Для інтерпретації коефіцієнта конкордації було використано наступну емпіричну шкалу оцінки його значень (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Шкала оцінки коефіцієнта конкордації

Величина коефіцієнта	Градація рівня узгодженості
(0;0,2)	Думки практично узгоджені
(0,2;0,4)	Слабка узгодженість думок
(0,4;0,6)	Помітна узгодженість думок
(0,6;0,8)	Відчутна узгодженість думок
(0,8;0,9)	Висока узгодженість думок
(0,9;1)	Дуже висока узгодженість

Коефіцієнт конкордації, розрахований за результатами експертного опитування, свідчить про задовільну узгодженість думок експертів: 0,712 для внутрішніх компонентів та 0,681 – для зовнішніх компонентів. Значення компонентів та їх вагові коефіцієнти наведено в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Значення системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку та їх вагові коефіцієнти

Компоненти	Показник важливості	Вагові коефіцієнти
1	2	3
Внутрішні компоненти (ВК)		
Цільова спрямованість (ЦС)	5	0,077
Часовий вимір (ЧВ)	6	0,142
Технологічна структура (ТС)	4	0,089
Організаційна структура (ОС)	8	0,201
Функціональна структура (ФС)	3	0,266
Внутрішня інформаційна асиметрія (ВА)	9	0,226
Зовнішні компоненти (ЗК)		
Кон'юнктура ринку (КР)	5	0,231

1	2	3
Конкурентне середовище (КС)	4	0,157
Рівень монополізації в галузі (РМ)	5	0,096
Науково-технічний прогрес (НТП)	2	0,079
Державне регулювання (ДР)	2	0,098
Зовнішня інформаційна асиметрія (ЗА)	6	0,342

Виходячи з наведених експертних розрахунків можна відзначити, що найбільш вагомим ступенем важливості є зовнішня асиметрія (6; 0,342) та внутрішня асиметрія (9; 0,226). У подальшому здійснено розрахунок інтегральних оцінок показників зовнішніх та внутрішніх компонентів:

$$I_{BK} = 0,385 + 0,852 + 0,356 + 1,608 + 0,798 + 2,03/6 = 0,907$$

$$I_{ЗК} = 0,155 + 0,628 + 0,48 + 1,386 + 0,196 + 2,05/6 = 0,79$$

На підставі отриманих розрахунків представлено узагальнюючий показник комплексу системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку:

$$I_{КСКБ\text{О}} = 0,907 + 0,79/2 = 0,849$$

Характеристику рівня впливу асиметрії на системоутворюючі компоненти бухгалтерського обліку та інтерпретацію отриманих середніх значень оцінок атрибутивних параметрів запропоновано здійснювати за наступною шкалою (табл. 1.4).

У подальшому вважаємо за необхідне дослідити феномен інформаційної асиметрії, яка виникає внаслідок використання інформаційних ресурсів різними колами користувачів із власними господарськими інтересами.

Між суб'єктами господарювання і їх соціально-економічним оточенням відбувається добровільна або вимушена безперервна взаємодія. Стійкий інформаційний потік фактично залучає всі зацікавлені сторони, які мають потреби в інформації про вплив бізнесу на суспільство та якість життя.

Зацікавленими сторонами є різні сегменти суспільства, що прагнуть досягнення специфічних цілей сталого розвитку, які спрямовані на зменшення забруднення повітря та води, збереження корисних копалин, підвищення якості товарів та послуг, забезпечення економічної безпеки, подолання торгових бар'єрів та безробіття. За цих обставин підприємство розглядається як джерело, що створює цінності для задоволення потреб учасників угод.

Таблиця 1.4

Інтерпретація впливу інформаційної асиметрії на системоутворюючі компоненти бухгалтерського обліку

Рівень впливу	Якісна характеристика впливу
Значний 0,66–1	Комплекс системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку здатний упередити вплив негативних ситуацій та сформувати обліково-аналітичне забезпечення для зниження інформаційної асиметрії під час визначення параметрів розвитку бізнес-одиниці
Середній 0,33–0,66	Комплекс системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку здатний нівелювати інформаційну асиметрію зовнішніх і внутрішніх користувачів
Слабкий 0–0,33	Комплекс системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку має вкрай низький рівень узгодженості щодо визначення інформаційної асиметрії

Кожна із зацікавлених сторін (користувачів) має власний інформаційний інтерес. Якщо інтереси внутрішніх користувачів є здебільшого подібними – прибутки та матеріальне заохочення, то інтереси зовнішніх користувачів значно відрізняються. Так, одна група користувачів – акціонери і кредитори – надають фінансові ресурси, розраховуючи на фінансовий успіх у вигляді дивідендів, роялті, відсотків; інша група – фінансові аналітики, збірники податків, службовці, представники профспілок – переймаються майбутньою фінансовою перспективою суб'єкта господарювання стосовно податків та соціального забезпечення. Ще одна

група – клієнти, які розглядають підприємство як надійне джерело товарів та послуг, виявляючи свої інтереси через предмет угоди.

Задовольняючи інформаційні потреби, бухгалтерський облік виступає єдиним інструментом, що генерує інформаційні ресурси про господарську дійсність, які використовуються всіма ланками прийняття управлінських рішень. Система бухгалтерського обліку дозволяє підприємницькій структурі відображати та оцінювати зовнішній вплив та підтримувати стійкість у нестабільному середовищі. При цьому недостатність інформації супроводжує всі господарські процеси, впливає на умови функціонування суб'єктів господарювання та створює додаткові транзакційні витрати. Відсутність достатнього обсягу інформації є фундаментальною проблемою ринкових систем, створюючи умови для недостовірного оцінювання суттєвих факторів господарської діяльності. Монопольне володіння інформаційними ресурсами надає власникам перевагу використовувати їх задля власних потреб, порушуючи механізми ринкової рівноваги та забезпечення сталого розвитку.

Обліково-аналітичне забезпечення як результативний інформаційний продукт формує сферу відносин між його власниками і користувачами. За таких обставин конфлікт інтересів виявляється неминучим. На думку Л.М. Кіндрацької, О.А. Петрик, М.І. Кутера, конфлікт виникає відносно достовірного і повного розкриття інформації про діяльність підприємства, що використовується для прийняття управлінських рішень [100, с. 60]. Це дає підставу стверджувати, що інформаційні ресурси, які генеруються системою бухгалтерського обліку, відображають, насамперед, інтереси власників і менеджерів, напряму відповідають певній політиці і конкретним методам управління та професійному судженню осіб, відповідальних за подання фінансової звітності. Разом із тим, завжди існує проблема інформаційної достатності та асиметрії.

Деякі науковці розглядають питання інформаційної асиметрії через призму відносин окремих економічних суб'єктів на ринках та вважають в ній виключно загрозу ринковому механізму, фінансовій безпеці та причину

нестабільності економічної системи у цілому [210]. Інші стверджують, що інформація, яка надається бухгалтерським обліком, знижує премію за ризик, що потребують інвестори для компенсації втрат від опортуністичних дій менеджерів [211]. Такий підхід сприяє ототожненню понять «інформаційна асиметрія» та «опортуністична поведінка». Разом із тим, питання неоднорідності інформації існує і в системі бухгалтерського обліку, у той час як причини та наслідки її виникнення лишаються поза увагою економічної спільноти. Тому науковим підґрунтям дослідження асиметрії обіково-аналітичної інформації має стати запровадження понятійно-термінологічного апарату та вдосконалення класифікації видів асиметрії для цілей бухгалтерського обліку.

У широкому сенсі асиметрія визначається як невідомість, недослідженість, недорахованість, невимірність або неописаність із усіма ознаками [60, с. 67]. О.А. Петрова акцентує увагу на економічних ознаках асиметрії, а саме: недостатність відомостей або низький ступінь передбачуваності умови економічної діяльності [203]. Тобто автор визнає, що асиметрія пов'язана, насамперед з ризиком планування та прийняття рішень. Ю.Н. Лебедева називає ключовою характеристикою інформаційної асиметрії перевагу будь-якого суб'єкта перед іншим суб'єктом у будь-чому [130, с. 26].

Можна погодитися з науковцями щодо визначення асиметрії інформації основним фактором ризику, який є найважливішою загрозою сталого розвитку підприємства та актуалізує для кожного економічного суб'єкта проблему створення системи управління інформаційною безпекою, заснованою на управлінні інформаційними ризиками [255, с. 43; 118, с. 180]. Деякі дослідники стверджують, що інформаційна асиметрія виникає під час викривлення на етапах узагальнення інформаційних ресурсів, а саме на етапі візуалізації в символах і знаках знань про факти господарського життя в первинному обліку та фінансовій звітності, що призводить до омани та фальсифікації [75, с. 90].

Загальна асиметрія існує в суспільстві на рівні ресурсного забезпечення, соціальної відповідальності, політичної системи, часового виміру (ретроспективний, поточний, перспективний), ринкової кон'юнктури, технологічного розвитку та інформації. На наш погляд, саме інформаційній асиметрії відводиться головуюча роль. При цьому основною ознакою під час розробки класифікації інформаційної асиметрії, за якою доцільно визначати її роль та місце в системі бухгалтерського обліку, є об'єкт взаємодії, що наведено на рисунку 1.19.

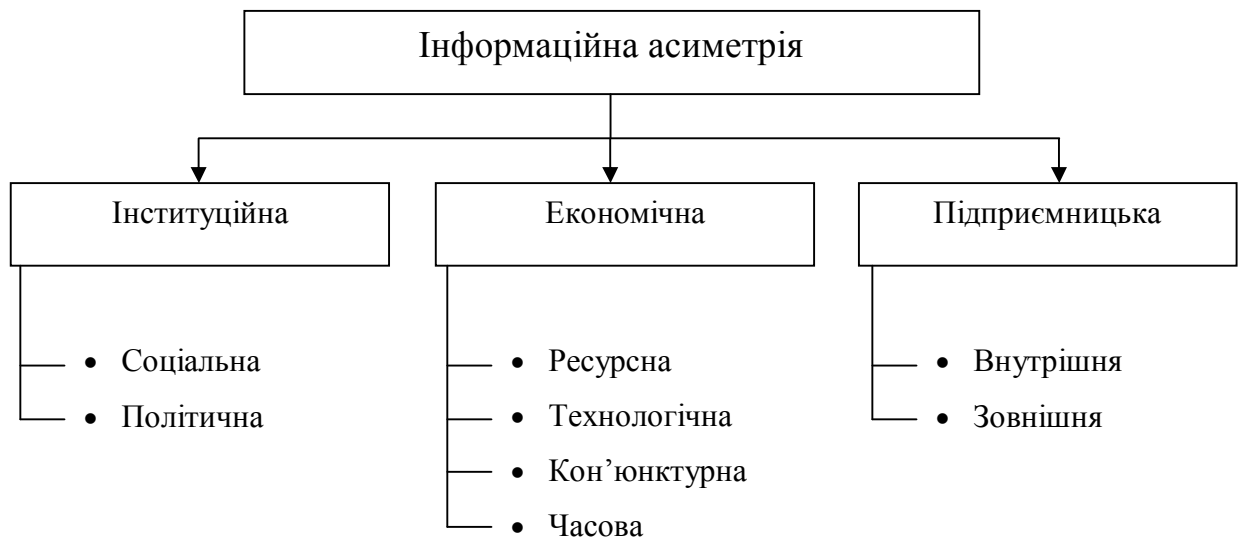

Рис. 1.19. Класифікація видів інформаційної асиметрії за об'єктами взаємодії

З одного боку, інформаційна асиметрія є продуктом системи бухгалтерського обліку, а з іншого, система бухгалтерського обліку є інструментом її подолання. Такий дуалізм проявляється під час визначення пріоритетів учасників економічних відносин: одні розглядають суб'єкта господарювання з позицій управління фінансово-господарською діяльністю, інші – з позицій ринкового оточення.

На думку В.В. Євдокимова і Д.О. Грицишена, пріоритетність надання інформації однієї групи учасників над іншою створює матеріальну дискримінацію, яка стає підґрунтям для інформаційної асиметрії в такий послідовності: виявлення матеріальної зацікавленості кожного учасника

господарської діяльності; виявлення інформаційного забезпечення задоволення матеріального інтересу; виявлення конфлікту інтересів і його інтерпретації в обліковій інформації [72, с. 34]. Погоджуючись із таким підходом у цілому, вважаємо за доцільне розвинути цю наукову теорію з позицій майнового інтересу як основного предмету оцінки бізнесу через сучасні стандарти вартості.

Дослідження розвитку інформаційної асиметрії з позицій бухгалтерського обліку довело, що вона є однією з властивостей обліково-аналітичного забезпечення та виникає через непоінформованість певних учасників господарських процесів і носить не лише матеріальний, а, в першу чергу, виражений майновий характер, який проявляється під час розподілу результатів господарської діяльності. Буквально вираз «майнові інтереси» слід розуміти як ризик втрати, недостачі або пошкодження певного майна чи ризик відповідальності за зобов'язаннями, що виникають унаслідок спричинення шкоди. Тобто, ризик втрати власного майна, в тому числі й власних коштів. Визначення майнового інтересу сформувалося в системі цивільно-правових відносин як об'єкт страхування – частки майна під час його відчуження або розподілу, суб'єктами якого виступають юридичні особи та громадяни.

У науковій літературі з юриспруденції найбільш вагомими за даною проблематикою є праці В.П. Янишена, В.М. Яковлева, які стверджують, що майновий інтерес – це продукт волі і свідомості індивіда, який виражається у суб'єктивному ставленні до умов життя та потреб, індивідуалізується, пов'язується з конкретним майновим об'єктом та є інтересом відтворення можливих майнових втрат [364, с. 129]. В.П. Янишен у системі майнового права виділяє суб'єктивний та об'єктивний майновий інтерес [365, с. 42]. Серед визначальних характеристик майнового інтересу Т. Шоха виділяє наявність благ, які можуть бути пошкоджені або втрачені; повноваження власника щодо відтворення цих благ та наявність об'єктивних ризиків [355, с. 84].

З точки зору управління підприємницькою діяльністю майнові інтереси суб'єктів господарювання знаходять відображення в системі корпоративного права, яке є похідним від майнового права. Але для розробки механізму подолання інформаційної асиметрії в системі бухгалтерського обліку необхідно майновий інтерес вважати найбільш значущим, тому що саме він є критерієм визначення матеріальних і нематеріальних благ від володіння корпоративними правами, інструментом фінансових вкладень, засобом реалізації соціальної відповідальності, отримання робіт, послуг та товарів. За таких умов бухгалтерський облік у процесі формування обліково-аналітичного забезпечення управління виступає в ролі засобу врегулювання інформаційної асиметрії між усіма учасниками соціально-економічних відносин. Тому під інформаційною асиметрією системи бухгалтерського обліку пропонуємо розуміти недостатність релевантної інформації щодо прийняття рішень окремими учасниками господарських процесів, яка носить майновий характер стосовно розподілу результатів господарської діяльності між користувачами обліково-аналітичного забезпечення.

Найбільшим пріоритетом під час відображення в інформаційних запитах користувачів є економічний ефект господарської діяльності, що проявляється в системі національних рахунків, із обох боків будь-якої угоди і спричиняє внутрішню та зовнішню інформаційну асиметрію обліково-аналітичного забезпечення. Під зовнішньою інформаційною асиметрією пропонуємо розуміти невизначеність, природою якої є зовнішні відносно суб'єкта господарювання фактори. Фактично це асиметрія зовнішньої інформації, вплив системи бухгалтерського обліку на яку є мінімальним. Стосовно зовнішньої асиметрії система бухгалтерського обліку виступає в ролі ретроспективного засобу оцінювання обліково-аналітичного забезпечення прийнятих управлінських рішень. Внутрішня інформаційна асиметрія, навпаки, генерується системою бухгалтерського обліку. На відміну від зовнішньої інформаційної асиметрії, яка є об'єктивною

невизначеністю, внутрішня носить суб'єктивний характер оскільки, об'єктивних причин такої невизначеності не існує.

Поява нових сегментів ринку (фондовий ринок, інститут банкрутства, страхування, інвестування) призвела до виокремлення нових груп користувачів, конфлікт інтересів яких обумовлюється впливом екзогенних (зовнішніх) і ендогенних (внутрішніх) факторів. До низки екзогенних факторів відносяться цінова волатильність, суцільна глобалізація ринків, податкова асиметрія, розвиток ІТ-технологій, поширення міжнародних стандартів якості, нестабільне законодавство у сфері фіскальних і грошово-кредитних інструментів, зростаюча конкуренція, зниження операційних витрат. Ендогенні фактори позиціонують інформаційні інтереси про потреби бізнес-одиниць у ліквідності, зниження маржі прибутку, наявність ризику, трансакційні витрати, професійний рівень персоналу обліково-аналітичної служби, запровадження інструментів бухгалтерського інжинірингу.

Із позицій бухгалтерського обліку комплекс управлінських цілей користувачів інформаційних ресурсів формується під впливом екзо- та ендогенних факторів та суб'єктивної опортуністичної поведінки кожної групи учасників і, одночасно, користувачів інформації під час укладання угод для запобігання прихованим діям або намірам. Такий погляд притаманний прибічникам інституціонального підходу, які одностайно наголошують на тому, що інформаційна асиметрія є однією з базових причин виникнення опортуністичної поведінки, яка, в свою чергу, знижує ефективність економічного механізму, призводить до додаткових втрат та ризиків у економічній діяльності [28, 58, 101, 210, 333]. Поняття внутрішньої інформаційної асиметрії багатьма науковцями асоціюється з опортуністичною поведінкою [121, 387]. На нашу думку, в системі бухгалтерського обліку ці поняття не можна ототожнювати. Внутрішня інформаційна асиметрія є значно ширшою порівняно з опортуністичною поведінкою, оскільки охоплює не лише свідомі фактори зловживань нерівними інформаційними умовами, а включає також викривлення, які

виникають у системі обліково-аналітичного забезпечення внаслідок недосконалості системи бухгалтерського обліку: методологічні, методичні, організаційні, кваліфікаційні, математичні, технічні (рис. 1.20).

Конфлікт майнових інтересів користувачів обліково-аналітичного забезпечення виникає через різні управлінські цілі, а той факт, що вони мають відмінну матеріальну зацікавленість, викликає інформаційну асиметрію їх запитів (додаток Е).

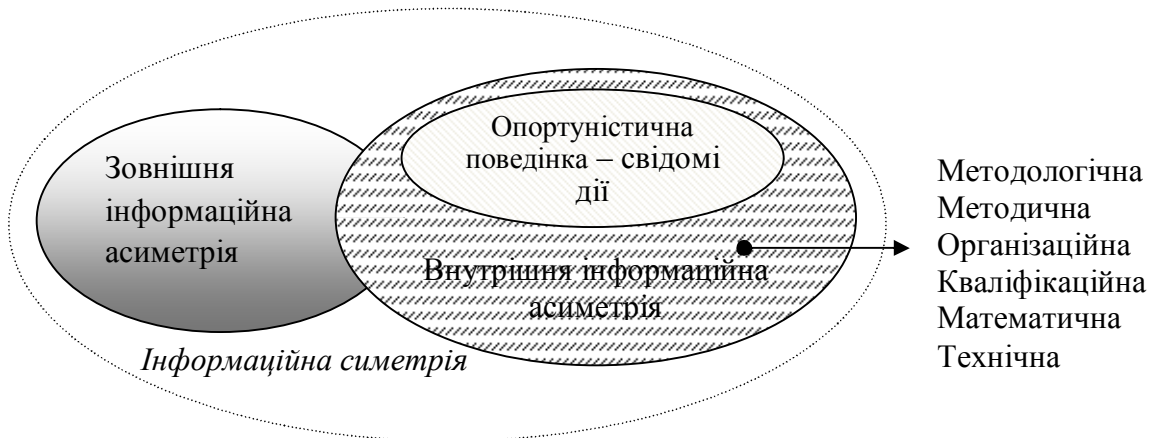

Рис. 1.20. Інформаційна асиметрія в системі обліково-аналітичного забезпечення

Інформаційна асиметрія внутрішніх користувачів пов'язана з конфліктом інтересів між власниками та найманими працівниками, що відповідають за управління підприємством. Адміністративно-управлінський персонал є соціальним середовищем підприємства, що формує внутрішній ринок праці, асиметрія виникає під час визначення об'єктів інвестування в освітній потенціал, що становить базис для створення ядра колективу із заданими професійними, кваліфікаційними, етичними характеристиками. Зовнішні користувачі мають зацікавленість у підвищенні дохідності наданих інвестицій, але вони не можуть контролювати дії позичальників після отримання позики. Це створює підґрунття для виникнення ризику неплатоспроможності. Інформаційна асиметрія виникає під час намагання приховати доходи від інвестицій, для зниження дивідендів. Наслідком цього є неефективна робота фінансового ринку, неефективне розміщення ресурсів, зниження обсягів кредитування і встановлення високих процентних ставок.

Науково-пізнавальний підхід до балансових концепцій дозволяє співставляти конкретні майнові запити з відповідними фінансовими джерелами у рівноважному грошово-вартісному вимірі [329, с. 46]. Тому дотримуючись принципів методичного консерватизму, який дозволяє традиційному обліку своєчасно адаптуватися до динамічно мінливих вимог та очікувань зовнішніх і внутрішніх користувачів, пропонуємо визначати комплекс управлінських цілей, що базуються на майнових інтересах та націлені на зниження інформаційної асиметрії, виходячи з трьох балансових концепцій:

- активи/кредиторська заборгованість (чисті активи визначаються шляхом співставлення активів і зобов'язань після корегування відповідних балансових статей);
- доходи/витрати (визначення фінансового результату шляхом співставлення доходів і витрат у динаміці);
- грошові кошти/чисті активи (гіпотетична реалізація активів і задоволення зобов'язань за справедливою вартістю).

Концепція співставлення активів і зобов'язань дозволяє оцінювати стратегічну платоспроможність, виявляти заплановані операції, що призводять до уповільнення оборотності коштів, зниження ліквідності та регулювати вартість капіталу. Застосування концепції розподілу доходів і витрат дозволяє оцінити отриманий приріст цінності капіталу, що свідчить про зміцнення позицій підприємства. У основі концепції побудови гіпотетичного балансового звіту лежить фінансове моделювання, яке базується на співставленні в балансі фінансових результатів із потоком грошових коштів. Такі облікові новації дозволять визначати вартість майна під впливом нової філософії поглядів на сутність і характер загроз і ризиків, що виникають у мінливих трансакційних процесах, які спонукають до використання адекватної інформації [238, с. 18]. Вважаємо за необхідне застосовувати концепцію ринкової капіталізації суб'єкта господарювання в рамках балансового узагальнення та репрезентації об'єктів економічних ресурсів під час визначення інструменту подолання інформаційної асиметрії різних кіл користувачів обліково-аналітичного забезпечення (додаток Ж, рис. 1.21).

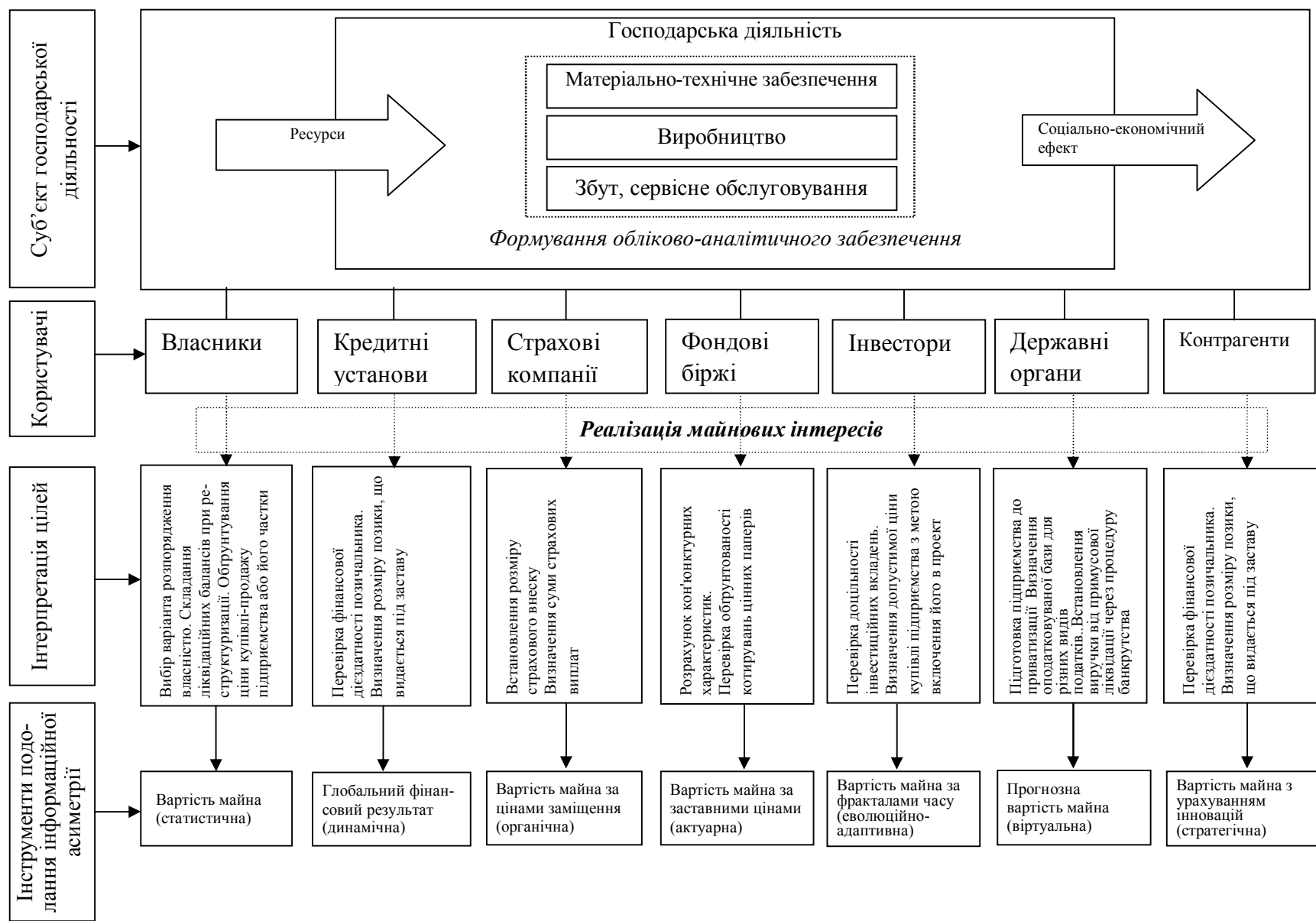

Рис.1. 21. Інструменти подолання інформаційної асиметрії в системі бухгалтерського обліку

Будь-яка циклічність закономірно супроводжується асиметричними зрушеннями. Це доводиться напрацюваннями різних галузей науки, а саме в системотехніці, менеджменті, маркетингу. Проте в бухгалтерському обліку, єдиному виробнику усієї економічної інформації, питанням подолання інформаційної асиметрії на різних етапах життєвого циклу взагалі уваги не приділяється. Тому вважаємо за необхідне дослідити це поняття та розробити методологічні засади подолання інформаційної асиметрії в системі обліково-аналітичного забезпечення управління суб'єктами господарювання, що перебувають на різних етапах життєвого циклу. Під час дослідження встановлено, що в процесі життєдіяльності суб'єкта господарювання відбувається зміщення вектора інформаційної асиметрії із зони зовнішньої невизначеності в зону внутрішньої невизначеності (рис. 1.22).

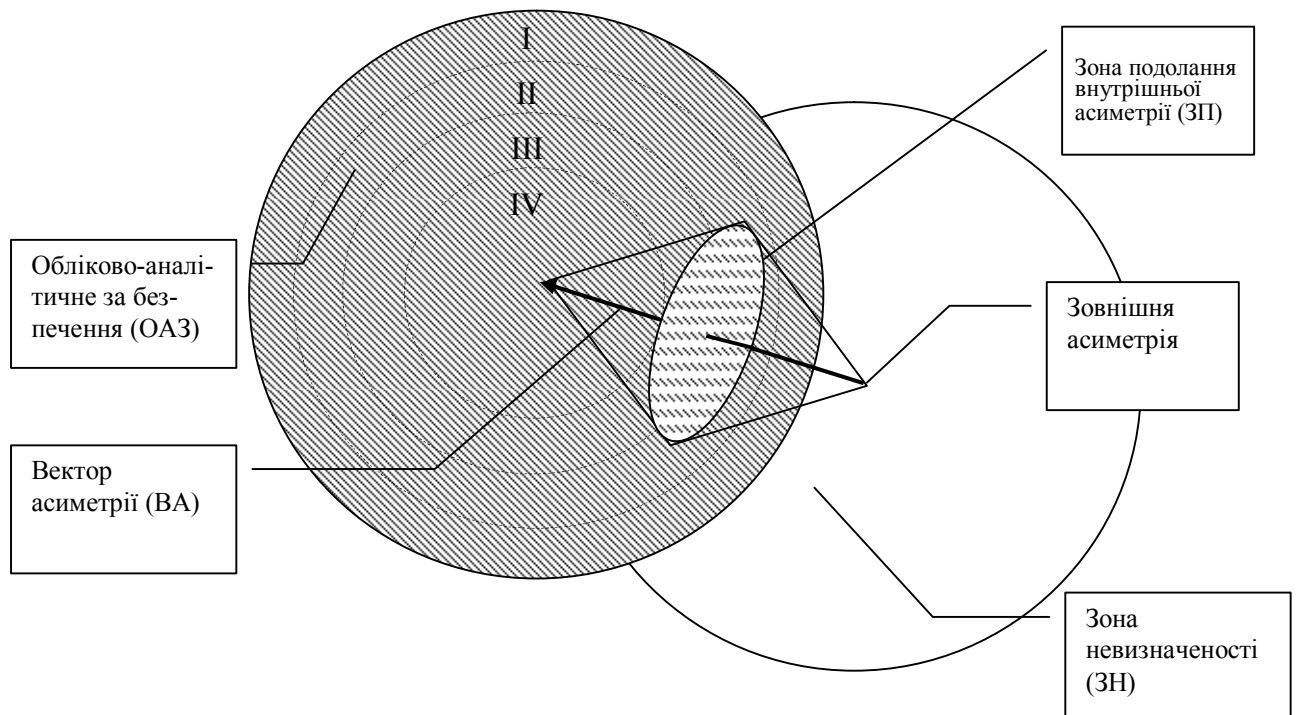

Рис. 1.22. Концепція подолання інформаційної асиметрії в системі обліково-аналітичного забезпечення управління суб'єктами господарювання за етапами життєвого циклу

Із наведеної схеми видно, що зона подолання внутрішньої асиметрії за етапами життєвого циклу на пряму залежить від покриття зони невизначеності зоною обліково-аналітичного забезпечення за етапами життєвого циклу бізнес-утворення. Вектор інформаційної асиметрії зсувається за етапами життєвого циклу з центру зони невизначеності до центру зони обліково-аналітичного забезпечення. Згідно з висунутою гіпотезою зовнішня інформаційна асиметрія виникає ще до початку діяльності, поступово зсуваючись до зони внутрішньої асиметрії за етапами життєвого циклу. Такі метаморфози господарської діяльності носять циклічний характер до тих пір, поки підприємство не виходить на етап занепаду та ліквідації. Діяльність підприємства переривається лише в разі неподолання асиметрії обліково-аналітичного забезпечення в зоні С. Тому процес формування обліково-аналітичного забезпечення можна визначити як асиметрично-циклічний, що є підтвердженням необхідності застосування принципу безперервності як базового принципу бухгалтерського обліку. Розробка концептуальних засад подолання інформаційної асиметрії за етапами життєвого циклу та запровадження на її основі формалізованого інструментарію системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку дозволило сформулювати підґрунтя для зниження зовнішньої та внутрішньої асиметрії і, як наслідок, у подальшому визначити механізм мінімізації ризиків обліково-аналітичного забезпечення.

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи результати дослідження, які містяться у першому розділі, можна зробити наступні висновки.

Необхідність активізації розвитку національної економіки й підвищення соціальних стандартів та рівня добробуту громадян і збільшення кількості робочих місць потребують удосконалення економічних

інструментів управління бізнес-процесами з метою забезпечення дотримання принципу безперервності та сталого розвитку підприємницьких структур.

За даними Світового економічного форуму рейтинг України за індексом глобальної конкурентоспроможності протягом останніх 5 років має тенденцію до підвищення. Проте Україна все ще залишається в групі країн, які не досягли середнього показника конкурентоспроможності, і значно відстає від розвинутих держав. Оскільки питаннями створення та розвитку нового підприємства переймаються всі групи користувачів обліково-аналітичного забезпечення, які приймають участь у розробці стратегії його успіху, стає необхідним розуміння проблем, які виникають на цьому етапі.

У ході розробки Стратегічного плану розвитку Харківського регіону в рамках Програми сприяння розвитку малого підприємництва в Харківській області на 2011–2016 роки було проведено опитування 200 роботодавців регіону про важливі місцеві проблеми та напрями розвитку економіки міста, в результаті чого виявлено, що потреба в інформації про бізнес-процеси зросла у зв'язку з поширенням в теорії і на практиці з початку 90-х років концепції управління бізнес-процесами і переходу від використання функціонального підходу до процесного. Дослідивши орієнтовані на потреби процесного управління вимоги до організації бізнесу, пропонуємо під обліково-аналітичним забезпеченням управління сталим розвитком в торгівлі розуміти побудову інформаційної системи управління, яка завдяки застосуванню певного інструментарію збору, узагальнення, обробки та аналізу інформації в розрізі бізнес-процесів дозволить сформувати інформаційну базу для прийняття раціональних управлінських рішень. Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення має орієнтуватися на вироблення інструментарію для взаємодії облікових функцій із функціями фінансового менеджменту, успіх якої залежить від поєднання стандартів бухгалтерського обліку зі стандартами управління і глобальною системою управління якістю.

Дослідження наукових підходів доводить, що процесу формування обліково-аналітичного забезпечення відводиться другорядна позиція серед допоміжних або обслуговуючих бізнес-процесів, що є неприпустимим для усвідомлення ролі й значення інформаційних ресурсів, які генеруються саме системою обліку в умовах суцільної інформатизації і віртуалізації суспільних відносин. Пропонуємо трактувати процес формування обліково-аналітичного забезпечення як основний адміністративний бізнес-процес, який є пріоритетним серед інших, пов'язуючи їх інформаційними коридорами, комунікаційними каналами та накопиченими знаннями (інтелектом).

Доведено, що обліково-аналітичне забезпечення управління сталим розвитком поліфункціональне та складається із двох ієрархічних рівнів: системно-цільового та функціонально-технологічного. Важливою складовою методології бухгалтерського обліку і базою для створення єдиних правил складання фінансової звітності є принцип безперервності, який має дотримуватися всіма підприємствами і є гарантією захисту інтересів користувачів обліково-аналітичної інформації. У дослідженні сформульовано концептуальні засади визначення філософсько-економічного змісту та місця принципу безперервності діяльності в системі фундаментальних положень бухгалтерського обліку на чолі ієрархічної сукупності базових постулатів формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком, який слід вважати нормативною основою запровадження стандартів безперервності бізнесу, якості менеджменту, інформаційної, соціальної та екологічної безпеки. Систему індикаторів загроз продовження діяльності розширено зовнішніми факторами, а до внутрішніх факторів додано біхевіористичні та структурно-адміністративні.

Під час дослідження встановлено, що дефініція «життєвий цикл підприємства» виокремлює п'ять фаз розвитку, які супроводжуються подоланням послідовності організаційних криз на траєкторії руху. Суб'єкт господарювання є економічною бізнес-структурою, глобальна ціль якого – отримання прибутку, що на початкових етапах зростання може бути взагалі

недосяжним. Пропонуємо будувати модель ентропії життєвого циклу підприємства в системі координат, де графічно зображено залежність вартості бізнесу від певного періоду розвитку суб'єкта господарювання. Доведено, що з позицій реалізації принципу безперервності перший етап розвитку заснований на формуванні активів, навчанні персоналу, отриманні дозвільних документів, придбанні або лізингу обладнання. Цей етап для суб'єкта господарювання завжди є збитковим, оскільки потребує певних початкових інвестувань, спрямованих на формування стартового капіталу. Максимального значення крива набуває у фокусі, що збігається з фазою максимального розвитку, коли підприємство має найвищі прибутки. Її спад відповідає фазі рецесії в точці перетину кривою осі абсцис, що характеризується вимушеним зменшенням прибутку або тимчасовою відмовою від нього при реінвестуванні. За таких умов підприємство перетворюється на збиткове і вдається до заходів деструктуризації, спрямованих на оздоровлення, реорганізацію або ліквідацію. У найгіршому випадку при неможливості відтворення діяльності (санації) підприємства та його реструктуризації здійснюється процедура ліквідації. Дія принципу безперервності припиняється, і крива переривається.

Процес формування інформаційного поля системи управління спрямований на визначення функціональної підпорядкованості основних і допоміжних бізнес-процесів у загальному торгово-технологічному процесі, складові якого забезпечують створення необхідних умов для організації товароруху і мають підпорядкований характер. Тому, враховуючи специфіку торговельної діяльності та особливості розбудови власних бізнес-процесів, пропонуємо розглядати торговельно-технологічний процес товароруху підприємства торгівлі як сукупність торгових і технологічних процесів, послідовно взаємопов'язаних між собою, які обслуговують товарні потоки, визначають асортимент товарних запасів і доводять їх у належній якості до кінцевих споживачів під час створення доданої вартості.

У дослідженні розроблено класифікацію видів асиметрії обліково-аналітичного забезпечення безперервності бізнесу за об'єктами взаємодії в розрізі інституційної, економічної та підприємницької складових та наведено удосконалений механізм подолання інформаційної асиметрії в системі бухгалтерського обліку.

Доведено, що в процесі життєдіяльності суб'єкта господарювання відбувається зміщення вектора інформаційної асиметрії із зони зовнішньої невизначеності в зону внутрішньої невизначеності. Облікові процедури доповнюються та змінюються під впливом об'єктивної реальності. Еволюційна концепція, яка превалює в розвитку сучасного менеджменту, пояснює побудову системи бухгалтерського обліку та є підтвердженням емерджентності її дисипативних структур. Тому в рамках даного дослідження досліджено вплив інформатизації на системоутворюючі компоненти бухгалтерського обліку як єдиного засобу подолання інформаційної асиметрії користувачів обліково-аналітичного забезпечення. Запропоновано модель комплексу системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку(КСКБО), яка спрямована на формування інформаційного генотипу підприємства, складається із зовнішніх та внутрішніх характеристик системи бухгалтерського обліку.

Експертні розрахунки довели, що найбільш вагомими показниками важливості отримали зовнішня асиметрія (6; 0,231) та внутрішня асиметрія (9; 0,226). Інтегральна оцінка показників зовнішніх та внутрішніх компонентів засвідчила, що запропонований комплекс системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку здатний упередити вплив негативних ситуацій та сформувати обліково-аналітичне забезпечення для зниження інформаційної асиметрії під час визначення параметрів сталого розвитку підприємств торгівлі.

Основні результати дослідження за розділом 1 опубліковані у працях: [279; 280; 294; 297; 300; 301; 304; 306; 309; 393].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В КОНТЕКСТІ
ОНТОГЕНЕЗУ ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ

2.1. Формування обліково-аналітичного забезпечення на етапі створення підприємства торгівлі

Основним завданням економіки держави є перенесення інновацій на ринок, створення нових підприємницьких структур, які дають можливість бізнесу та державі ефективно боротися за власне існування в умовах міжнародного конкурентного становища сьогодення. Новим стратегічним завданням менеджменту компаній є становлення та розвиток суб'єктів господарювання в галузях, що мають відмінні від традиційних організаційні характеристики. Результатом такої новаторської управлінської діяльності є поява нової організаційно-економічної форми, яка забезпечує повний інноваційний цикл становлення суб'єкта господарювання [89, с. 9]. Усі історично виражені форми виробництва, а саме, постіндустріальна економіка, інформаційна економіка, інноваційна економіка, глобальна мережева економіка характеризуються власними інститутами та спеціальною культурою, оскільки еволюція природи та характеру послуг, інтеграція науки і виробництва, торгівлі і промисловості, застосування інформаційно-комунікаційних технологій, призвели до суттєвих змін в умовах діяльності ринків, у суб'єктній інституціональній структурі [10, с. 20]. За таких умов процес створення сучасних інституціональних одиниць набуває прагматичного значення, оскільки вимагає від державних органів і органів місцевого самоврядування створення сприятливих умов для стабільного й ефективного розвитку підприємництва, його пропаганду і популяризацію, інформаційну підтримку започаткування, ведення бізнесу та підвищення кваліфікації суб'єктів підприємництва, розвиток конкуренції в інноваційній сфері, формування інфраструктури підтримки підприємництва.

Процес стимулювання створення інституціональних одиниць – найважливіший аспект регуляторної економічної політики держави. Але сфера підприємництва має певні перешкоди на шляху власного розвитку, а саме:

- неналежний рівень професійної підготовки підприємців;
- складність отримання суб'єктами підприємництва кредитів для розвитку підприємницької діяльності;
- складність проходження регуляторних процедур.

Проте держава намагається створити адміністративний базис для забезпечення сприятливих умов ведення бізнесу і пропонує місцевим органам самоврядування певні заходи щодо розв'язання цих проблем:

- спрощення процедур надання адміністративних послуг суб'єктам підприємницької діяльності;
- забезпечення ефективного функціонування центрів надання адміністративних послуг;
- надання інформаційно-консультаційної підтримки суб'єктам підприємницької діяльності;
- сприяння розвитку та підтримка об'єктів інфраструктури суб'єктів малого та середнього підприємництва [224, 225].

Згідно з Державною програмою активізації розвитку економіки на 2016–2018 рр. до пріоритетних напрямів відноситься: проведення структурних змін у економічному та соціальному житті країни шляхом підвищення ефективності державного управління та модернізації базових галузей економіки; формування сприятливого економічного середовища для створення бізнесу та розвитку приватної ініціативи. У програмі зазначено, що активізація розвитку національної економіки сприятиме підвищенню соціальних стандартів та рівня добробуту громадян і збільшення кількості робочих місць. Але за оцінками експертів громадської спілки «Економічний дискусійний клуб» найбільш проблемними факторами для ведення бізнесу в нашій країні визначено корупцію, ускладнений доступ до фінансів, інфляцію,

політичну нестабільність, високі податкові ставки, неефективну державну бюрократію, складність податкового законодавства, регулювання валютного ринку, часту зміну урядів, обмежувальне регулювання ринку праці, недостатню здатність до інновацій, невідповідну якість інфраструктури, злочинність та крадіжки, низьку якість охорони здоров'я, недостатню освіченість і погану етику робочої сили [62]. Така ситуація не могла не відбитися на позиції нашої держави в загальному рейтингу, який щорічно оприлюднюється Всесвітньо економічним форумом (World Economic Forum, WEF). Так, Україна в рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності за 2013–2016 роки погіршила свої позиції на 11 пунктів (73 місце у 2013 році) і зайняла 84 місце у 2016 році серед 144 країн світу. Проте Україна все ще залишається в групі країн, які не досягли середнього показника конкурентоспроможності, і значно відстає від розвинутих держав. Згідно з даними дослідження, Україна найбільше втратила позицій за показниками, які характеризують розвиток інфраструктури, макроекономічне середовище та розвиток фінансового ринку країни.

Індекс розраховується за трьома групами субіндексів:

1. Основні вимоги: інститути, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я, початкова освіта.

2. Показники: ефективність вищої освіти та професійної підготовки, ринку товарів і праці, розвитку фінансового ринку, технологічної готовності інфраструктури; розмір ринку.

3. Фактори інновацій: розвиненість бізнесу, рівень інноваційності.

Поглиблення суперечностей ринкової економіки пов'язане з необхідністю постійного оновлення підходів до стимулювання бізнесу для створення нових підприємницьких бізнес-структур.

Оскільки питаннями створення та розвитку нового підприємства переймаються всі групи користувачів, які приймають участь у розробці стратегії його успіху, виявляється необхідним розуміти проблеми, які

виникають на цьому етапі. У США створюється 1,2 млн нових підприємств, 70% з яких припиняє діяльність протягом перших п'яти років [340, с. 77]. В Україні цей показник є значно вищим – близько 87% (додаток И, табл. 2.1, рис. 2.1).

Таблиця 2.1

Кількість суб'єктів господарювання, які припинили діяльність
у 2013–2015 роках

Умови припинення діяльності	2013	2014	2015	Відхилення
Банкрутство	6,6	5,1	5,5	– 1,1
Неспроможність	6,3	7,2	7,4	+ 1,1
Закриття	87,1	87,7	87,1	–

тис.

* за даними <http://www.kmu.gov.ua>, <https://ukrstat.org>

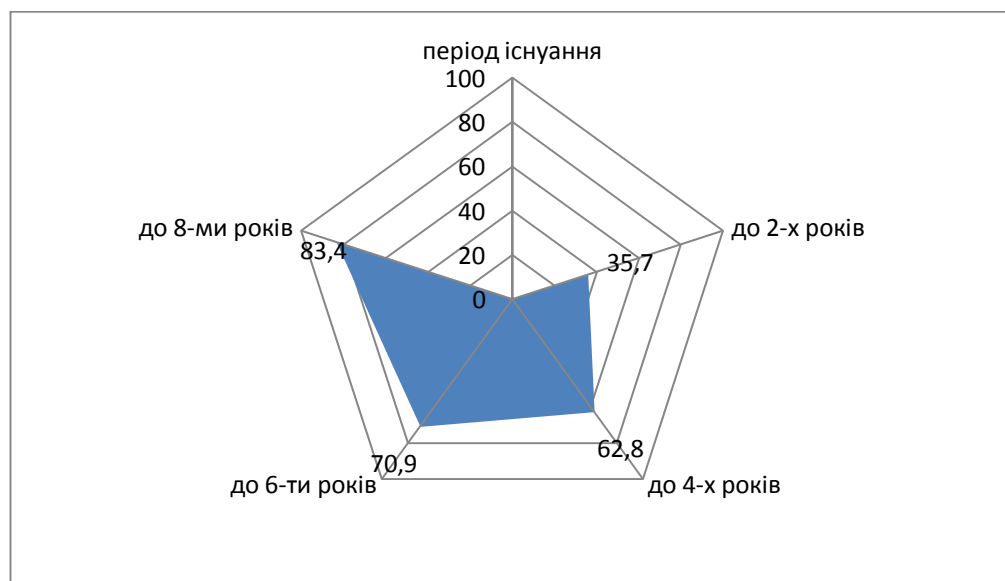

Рис. 2.1. Частка суб'єктів господарювання, що припинили діяльність у 2015 році
(за даними <http://www.kmu.gov.ua>; <https://ukrstat.org>)

У ході розробки Стратегічного плану розвитку Харківського регіону в рамках Програми сприяння розвитку малого підприємництва в Харківській області на 2016 рік було проведено опитування представників бізнесу щодо

важливих місцевих проблем та напрямів розвитку економіки міста. У процесі опитування опрацьовано 200 анкет роботодавців регіону, а також представників малих і середніх підприємств. Під час дослідження було виявлено, що частка власності фізичних та юридичних осіб є найбільшою і сягає 54 та 29 відсотків відповідно. Дуже незначною (порівняно з іншими регіонами) є частка державної і комунальної форм власності. У структурі власників опитаних підприємств частка державної власності сягає 3 відсотки (рис. 2.2).

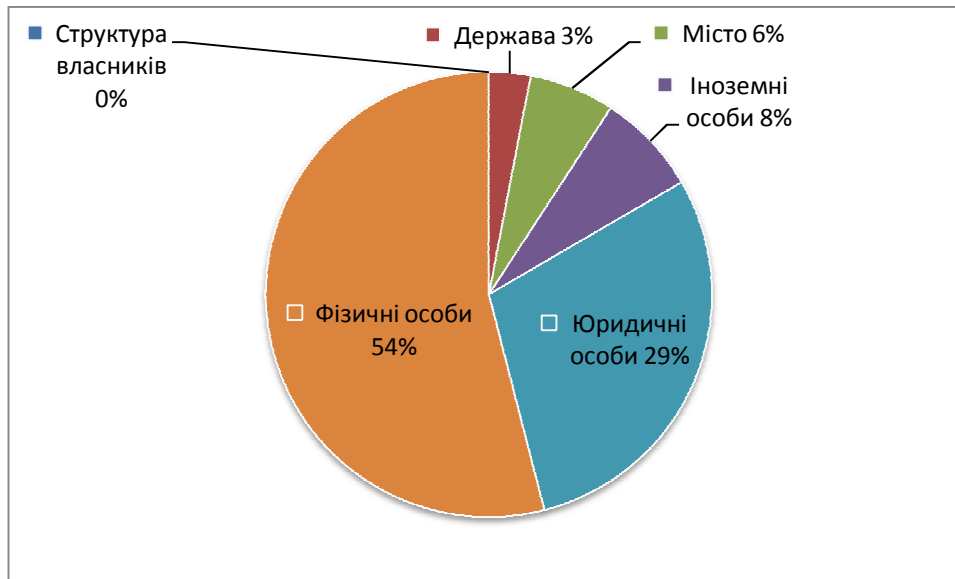
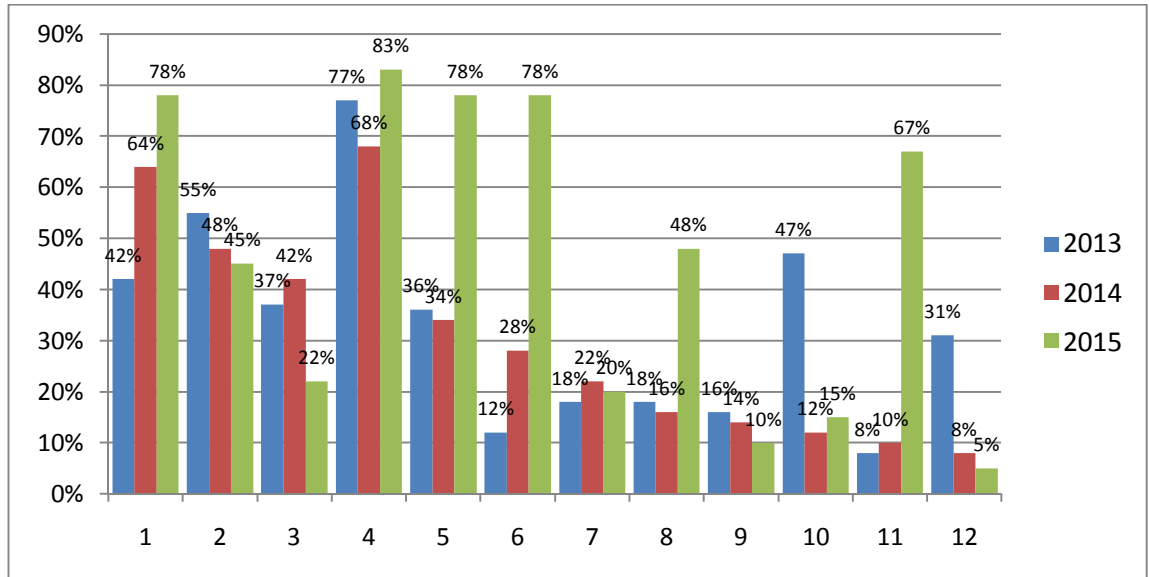

Рис. 2.2. Джерела інвестування під час створення підприємств

Економіка міста є добре диверсифікованою, оскільки включає традиційні промислові кластери, зокрема підприємства машинобудування; важливі окремі підприємства в легкій і переробній промисловості, такі як виробництво промислових товарів, текстилю, меблів та продуктів харчування; малі й середні компанії у сфері торгівлі та послуг, створені переважно місцевими підприємцями. У результаті обстеження виявлено відмінності у відповідях підприємств, що представляють різні галузі економіки (машинобудування, текстильна промисловість, будівництво та будівельні матеріали, сфери торгівлі, ресторанного господарства та послуг), а також великих підприємств та представників малого й середнього бізнесу, що підтверджується в багатьох проаналізованих даних. На рис. 2.3 представлено основні результати здійсненого в рамках дослідження

моніторингу основних причин, які виникають на етапі створення підприємства, а в подальшому призводять до його неспроможності підтримувати безперервну діяльність. Високий рівень закриття нових підприємств в Україні є відбиттям чисельних проблем, що виникають під час створення нового підприємства.

1. Загальна економічна ситуація	7. Матеріально-технічне забезпечення
2. Нормативно-правове забезпечення	8. Нестача підприємницького досвіду
3. Внутрішня конкуренція	9. Вартість робочої сили
4. Відсутність інновацій	10. Нестача кваліфікованої робочої сили
5. Недоступність початкового фінансування	11. Слаба ділова підтримка
6. Кредитування	12. Світова конкуренція

Рис. 2.3. Причини, що перешкоджають створенню бізнесу в Україні
(за даними <http://www.kmu.gov.ua>; <https://ukrstat.org>)

Але поряд із встановленими перешкодами необхідно виявити принципи успішного початку бізнесу. Одним із засадних принципів є встановлення актуального ринку збуту, що має тенденцію до зростання. Якщо вдаватися до прогнозування ідеальної ситуації, новостворений суб'єкт господарювання повинний у досяжному майбутньому зайняти домінуюче положення на ринку. Є певні вимоги до вибору та застосування інформаційно-комунікаційних технологій – вони повинні бути унікальними та захищеними. Наступний принцип вимагає пропозиції продукту або

послуги, що відрізняються від існуючих пропозицій на ринку. Потребує уваги також фінансовий аспект створення нового підприємства. Знизити ступінь ризику неспроможності підтримувати діяльність дозволяє аналіз інформаційних ресурсів про можливості залучення та напрями використання капіталу новоствореного підприємства, які характеризуються співвідношенням власного та позикового капіталу, оборотністю елементів капіталу, механізму повернення початкових інвестицій протягом перших років діяльності та іншими фінансовими параметрами, які відіграють визначну роль під час створення підприємства. Акцентуючи увагу на особливостях розвитку суб'єкта господарювання, що властиві різним стадіям його життєвого циклу, слід виокремлювати еволюційну залежність початкової стадії (зародження) від організаційного етапу (зростання, стагнація, занепад). Відповідно до теорії внутрішньофірмового управління початковий організаційний етап еволюційного розвитку в умовах постійно діючого підприємства має бути поданий у вигляді певної послідовності дій: оцінювання реалізації нової ідеї (визначення мети); формування стартового капіталу (визначення предметів діяльності); формування процедур функціонування (виділення окремих функцій); формування організаційної та фінансової структури. У подальшому вважаємо за доцільне дотримуватися саме цієї послідовності, тому що саме такий підхід надає найбільш повне уявлення про механізм формування обліково-аналітичного забезпечення, що відповідає за інформаційний супровід організаційного етапу розвитку створюваного суб'єкта господарювання. Проблеми формування ефективного обліково-аналітичного забезпечення діяльності господарюючих суб'єктів завжди перебували в центрі уваги сучасних дослідників. На думку О.М. Столяренко, першу стадію життєвого циклу – стадію виникнення – доцільно поділяти на дві підстадії, першою з яких є реєстрація підприємства, а друга – початок господарської діяльності [272, с. 59]. Але ця думка є дискусійною. Відповідно до вимог законодавства вже на початку реєстрації нового підприємства організаційний процес супроводжується виникненням

об'єктів, що підлягають опрацюванню в системі бухгалтерського обліку, головним із яких є порядок формування зареєстрованого капіталу. Головним аспектом, що впливає на процес організації обліку новоствореного суб'єкта господарювання, є структура власності, яка визначається фінансово-економічними відносинами фізичних та юридичних осіб та впливає на порядок формування зареєстрованого (пайового) капіталу (рис. 2.4).

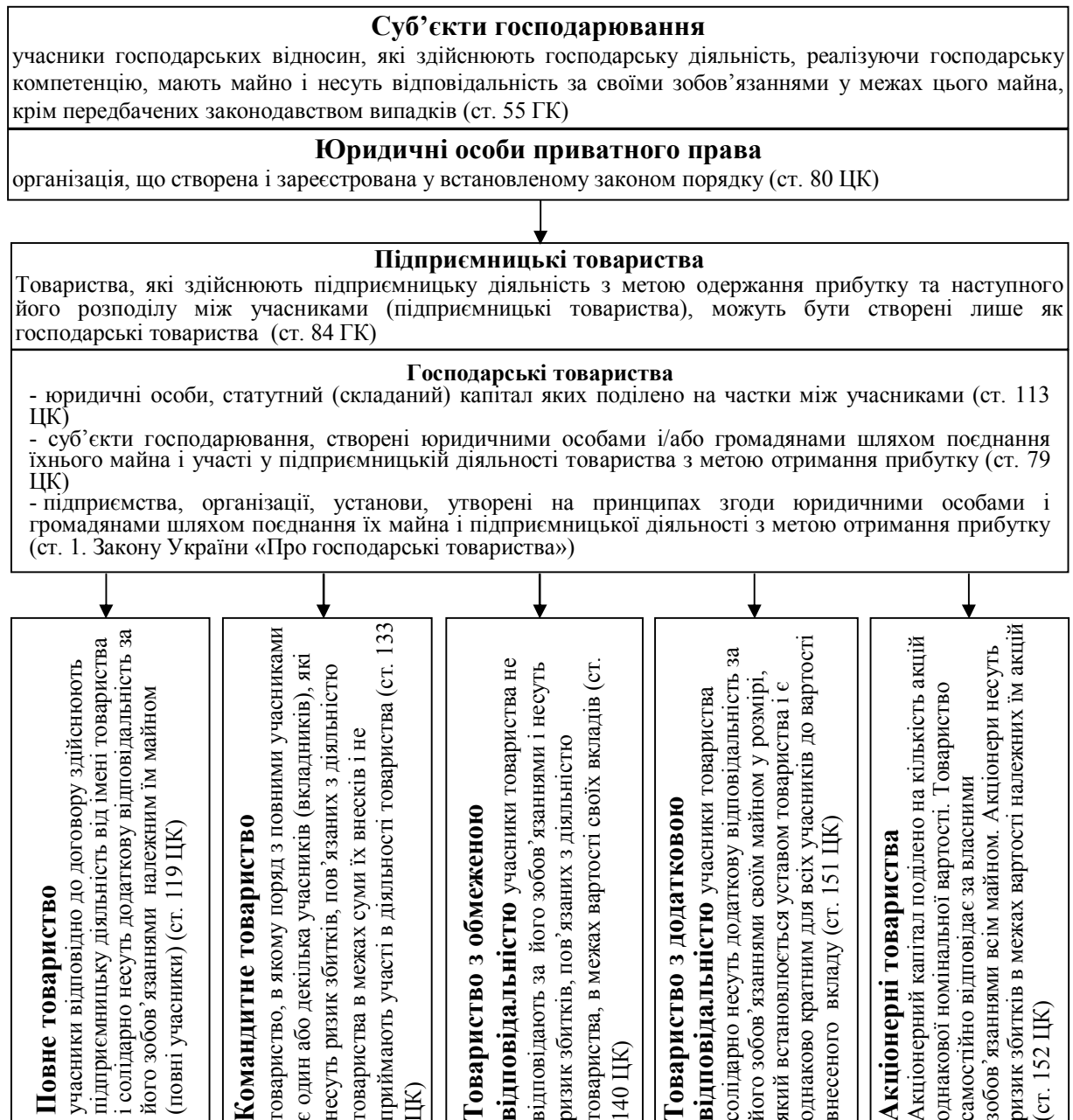

Рис. 2.4. Організаційно-правова основа організації бізнесу в Україні

Розглядаючи процес підприємництва як послідовність певних організаційних етапів, доцільно розпочинати процес формування інформаційної підтримки у вигляді обліково-аналітичних ресурсів, що

супроводжується постійним оцінюванням можливості реалізації нової ідеї. Під час створення підприємства засновники і менеджери вступають у тісну взаємодію: перші відповідають за господарські операції з реєстрації капіталу та вибору видів діяльності, а другі – за розробку тактичних дій, упорядкування персоналу, формування стратегії розвитку. Інформаційне поле відповідальності обох зацікавлених сторін створюється під час здійснення підприємницького процесу в системі формування обліково-аналітичного забезпечення (рис. 2.5).

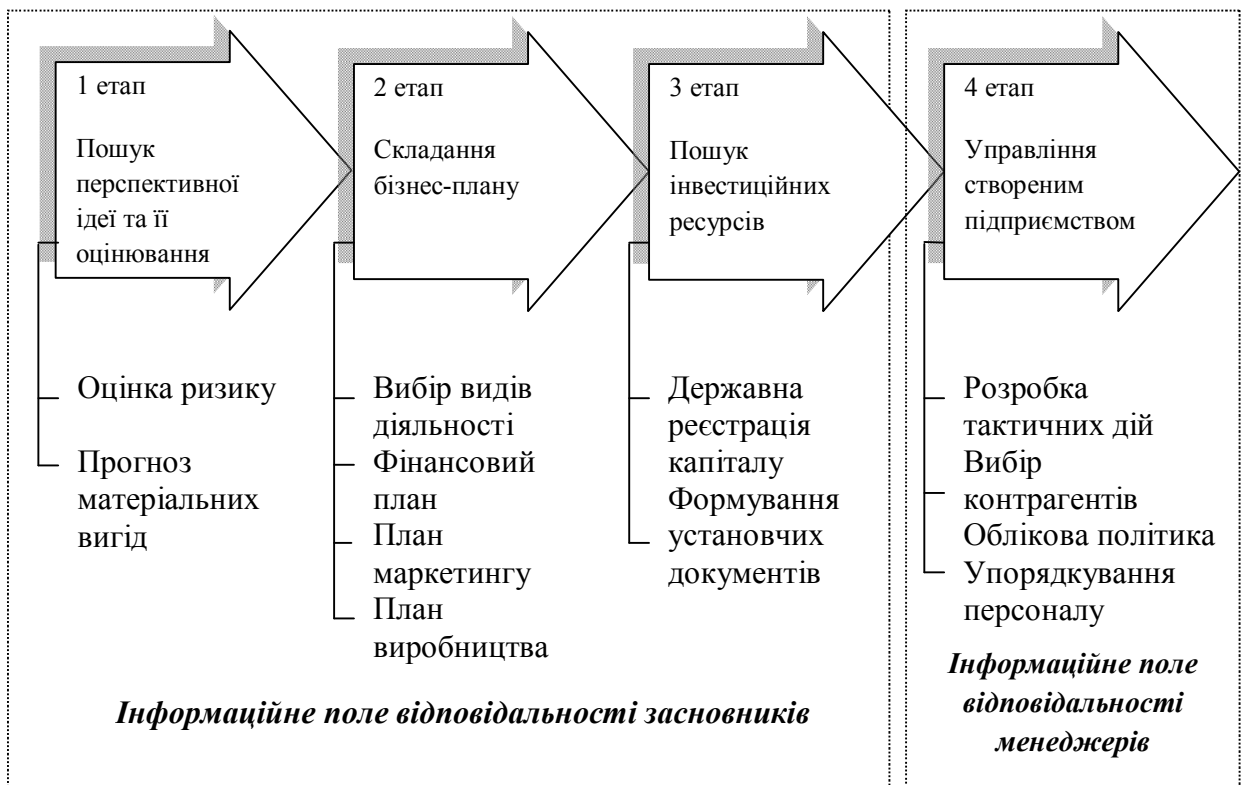

Рис. 2.5. Етапи підприємницького процесу в системі формування обліково-аналітичного забезпечення створення підприємства

Згідно з принципом превалювання сутності над формою з метою збереження власності процес створення бізнес-одиниці має пройти процедуру безперервного й взаємопов'язаного відображення та економіко-правового узагальнення у грошовому вираженні, що відповідає елементам методу бухгалтерського обліку. Тому вважаємо правильним розглядати початковий етап (зародження) безперервної діяльності як процес генерації

обліково-аналітичного забезпечення з формування пакета установчих документів та початкового балансу з метою трансформації бізнес-ідеї у фінансово-господарську діяльність (додаток К, рис. 2.6).

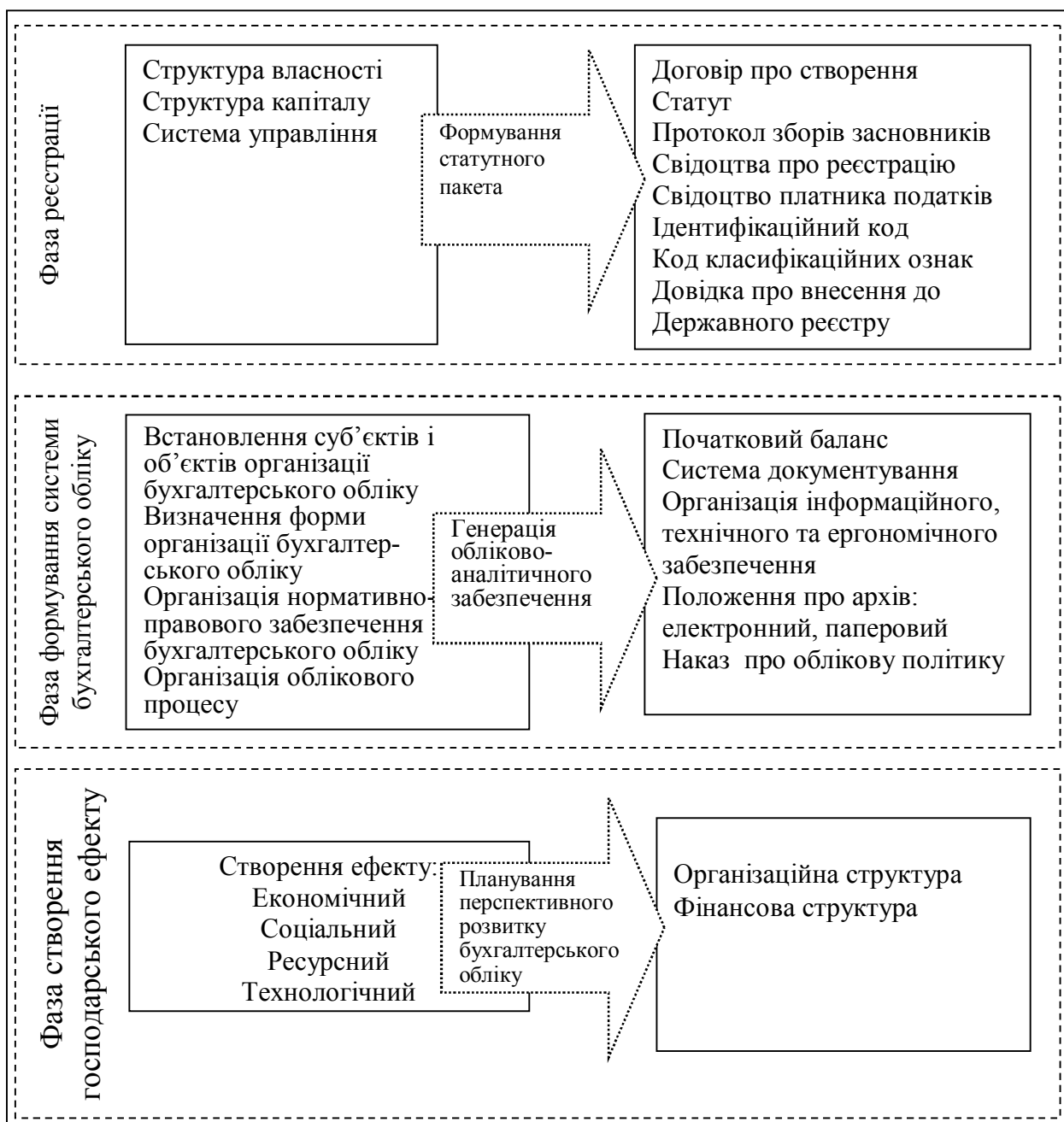

Рис. 2.6. Обліково-аналітичне забезпечення організаційного етапу розвитку створюваного суб'єкта господарювання в процесі онтогенезу

Вважаємо, що саме на початковому етапі створення відбувається найбільш трудомістка взаємодія процесу реалізації підприємницької ідеї суб'єкта господарювання з процесом формування обліково-аналітичного

забезпечення. За цих умов інформація набуває властивостей фактора виробництва поряд із капіталом і виробничими ресурсами. На початковому етапі створення інформаційна система бухгалтерського обліку є джерелом базової інформації, яка бере на себе управлінські функції й дозволяє формувати структуру діяльності з точки зору загальної корисності. Такої думки дотримується О.В. Чумак, яка вважає, що саме на етапі створення підприємства його облікова служба повинна надавати широкий спектр інформації системі управління і потенційним вкладникам та довести безпечність бізнесу під час розрахунку коефіцієнта повернення [349, с. 249]. Обліково-аналітичне забезпечення – ключова компонента, що дозволяє системі управління підтримувати гармонійний стан, дозволяє на початку діяльності розмежувати поле відповідальності кожного структурного підрозділу та забезпечити інформаційні внутрішньофірмові комунікації та запобігти більшості потенційних ризиків під час планування діяльності.

Результатом фінансової взаємодії підприємства з іншими економічними суб'єктами є структура капіталу, яка являє собою співвідношення власних і позикових коштів, які в подальшому використовуються в процесі господарської діяльності [173, с. 200]. У процесі залучення ресурсів підприємство вступає у взаємодію з юридичними і фізичними особами, які мають намір купувати його акції чи зобов'язання, а також з комерційними банками. Як свідчить практика, залучення кредитів супроводжується різними видами страхових операцій. У цьому випадку підприємства вступають у ділові взаємини зі страховими компаніями. Випускаючи акції, облігації, інші цінні папери чи здобуваючи їх, підприємства звертаються до фондового ринку – ринку цінних паперів, на якому функціонують фондові біржі, кредитно-фінансові інститути, інвестиційні фонди, індивідуальні інвестори.

Функцію стартового капіталу виконує зареєстрований (пайовий) капітал, який за своїм матеріальним складом є сукупністю активів, інвестованих засновниками (учасниками) [179]. На цьому етапі підприємство

ще не має зовнішньої заборгованості, тому його власний капітал дорівнює вартості активів підприємства. Фактично зареєстрований капітал – це сукупність грошових коштів та майна, яка необхідна для організації та початку функціонування підприємств.

Серед наукових досліджень концептуальних засад побудови облікової системи в управлінській структурі новоствореного підприємства особливої уваги заслуговують праці Т.А. Бутинець [26], Л.М. Алексеєнко [2], Дж. К. Ван Хорна [344], В. Прокопенко [231], Ю. Ільницького [94], Н.І. Петренко [202], О.М. Столяренко [202]. Науковці торкаються суто технічних аспектів обліку зареєстрованого капіталу з боку документування руху пасивів, джерел утворення, юридичних відносин. Проте проблема обліково-аналітичного забезпечення механізму створення й розвитку нового підприємства з позицій формування початкового зареєстрованого капіталу як інструменту об'єднання майна, на підставі якого створюється юридична особа, потребує подальших досліджень.

Згідно зі ст. 86 Господарського кодексу України вкладами учасників та засновників господарського товариства можуть бути будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, а також інші майнові права (включаючи майнові права на об'єкти інтелектуальної власності), кошти, в тому числі в іноземній валюті. Вклад, оцінений у гривнях, становить частку учасника та засновника у статутному капіталі товариства [53]. Порядок оцінки вкладів визначається в установчих документах господарського товариства, якщо інше не передбачено законом (додаток Л).

Виходячи з цього, вклад засновника (учасника) у статутному (пайовому) капіталі підприємства виконує наступні функції: інвестування діяльності підприємства; регулювання відносин власності; корпоративне управління підприємством (рис. 2.7).

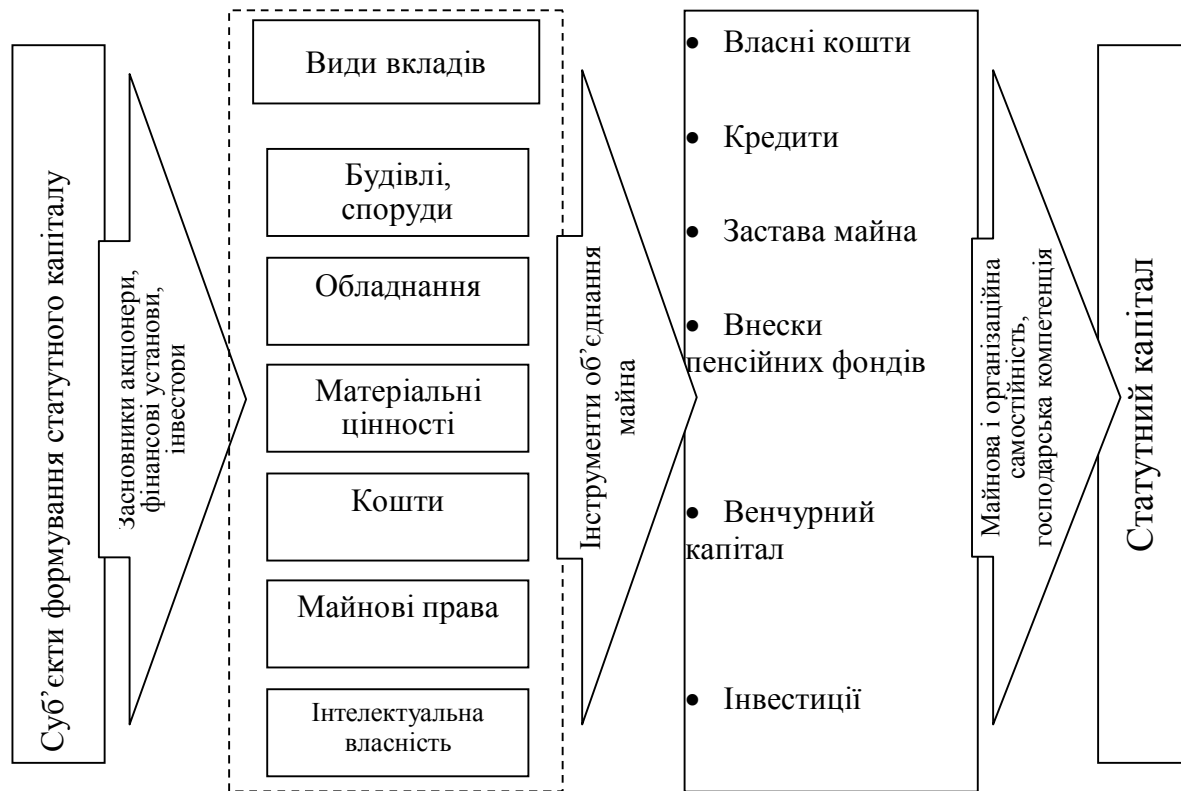

Рис. 2.7. Формування зареєстрованого (пайового) капіталу як інструменту об'єднання майна

Таким чином, механізм створення підприємницької структури перш за все пов'язаний з організацією процесу його реєстрації та формуванням стартового капіталу як інструменту об'єднання майнових інтересів засновників. Процес реалізації підприємницької ідеї супроводжується організаційними операціями, що вимагають від системи управління систематизації дій із формування пакета установчих документів та початкового балансу з метою трансформації бізнес-ідеї у фінансово-господарську діяльність. Оскільки такі процедури здійснюються, враховуючи економічну природу явищ та принципи юридичного реєстраційного оформлення, процес відображення таких господарських явищ у системі бухгалтерського обліку є ключовим. Ґрунтуючись на цих положеннях, здійснюється систематизація інформаційних потоків і перетворення їх на інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень щодо початку

бізнесу. Таким чином, запропонований методичний підхід вирішує питання підтвердження права власності, правового забезпечення бізнесу, організації установчих процедур, що в подальшому дозволяє сформувати повноцінну систему управління.

Ускладнення соціально-економічних відносин викликає вирішення нових актуальних завдань щодо створення раціональної системи управління та проектування організаційної структури суб'єктів господарювання [254, с. 43]. Дослідження економічних законів життєдіяльності підприємства та застосування системного підходу дозволило актуалізувати взаємозв'язки між різними галузями економічних знань та виділити наступні принципи побудови організаційних структур:

- об'єктивна і детальна розробка цілей і стратегії суб'єкта господарювання;
- мінімізація рівнів управління;
- запровадження зон організаційного контролю;
- формалізація повноважень працівників,
- установлення зон відповідальності працівників;
- створення мотиваційних механізмів;
- визначення механізму відносин із зовнішнім середовищем для формування сприятливого ділового клімату.

Виходячи з наведених принципів побудови організаційних структур, можна зробити висновок, що в умовах ринкових відносин структура управління підприємства повинна вибудовуватися на основі головної місії суб'єкта, спрямованої на задоволення вимог споживачів, бути економічною, здатною швидко пристосовуватися до зміни зовнішніх умов. Проектування і створення організаційної структури підприємства не можна розглядати як разовий захід. Вона повинна перебудовуватися в зв'язку зі зміною місії підприємства, впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, упровадженням інновацій.

У широкому сенсі термін «структура» містить у собі сукупність складових елементів системи і сталих зв'язків між ними [366, с. 56]. Це підкреслює правомірність тези про те, що елементи структури управління підприємством повинні бути підібрані таким чином, щоб досягалася внутрішня гармонія і фундаментальна відповідальність організаційній ситуації – розміру організації, її віку, типу зовнішнього середовища, в якому вона функціонує, технічній системі, що використовується [158, с. 18].

Р.Б. Вільгуцька, Н.Г. Георгіаді пропонують побудову організаційної структури управління підприємством розділити на два етапи: перший охоплює процес створення організаційної структури управління під час заснування підприємства; другий відповідає за реорганізацію організаційної структури управління підприємством, зокрема у таких формах адаптування до зміни умов внутрішнього і зовнішнього середовищ підприємства, як санація підприємства внаслідок загрози його банкрутства, злиття або поглинання підприємства [37].

Вибір ознак організаційної структури залежить від специфіки об'єкта управління і цілей створення системи управління. Трансформація цілей управління у функції, а функцій – у підсистеми дозволяє будувати подальшу декомпозицію. Якщо підсистеми реалізують деякі відокремлені одну від одної функції управління, то кожен з них можна ділити на більш детальні підфункції – завдання (або комплекси задач). Склад завдань визначається важливістю тієї чи іншої функції управління, можливістю формалізації управлінських процедур.

Підтримуючи думку авторів про те, що управління в цілому складається з низки функцій – аналізу, планування, прийняття рішення, організації виконання та контролю, вважаємо, що всі ці функції є рівноцінними і невиконання будь-якої з них призводить до руйнування управлінського циклу і зниження ефективності керуючої системи [155, с. 41]. Аналогічний висновок робить С.І. Марченко, яка стверджує, що функціональні елементи керуючої системи управління тісно переплітаються і

чітко розмежувати їх неможливо, а саме, первинна інформація, що отримана в процесі обліку і контролю, проходить аналітичну обробку, але це є функцією аналізу, в процесі планування його функцією є розрахунок значень техніко-економічних показників, в процесі прийняття і реалізації управлінських рішень – наукове обґрунтування ієрархічно-структурованого комплексу дій, спрямованих на розвиток господарської діяльності [156, с. 32–34,]. Тобто питання розбудови організаційної структури бізнес-утворення доцільно розглядати через призму формування інформаційних ресурсів щодо відображення господарських процесів (виробництва, придбання і реалізації) для виконання відповідних функцій учасниками (центрами відповідальності), що задіяні в процесі управління. Організаційну структуру підприємства доцільно описувати організаційною моделлю, що демонструє склад функціональних підрозділів підприємства, які відповідають за формування якісних і кількісних показників фінансово-господарської діяльності в межах встановленої відповідальності. Фахівці виділяють наступні типи організаційних структур підприємства: лінійні, функціональні, дивізійні, матричні, інтегровані організаційні структури, які повинні будуватися у рамках нової управлінської філософії, яка позиціонує підприємство як відкриту систему. На основі ситуаційного підходу вся внутрішня побудова системи управління розглядається як правило (алгоритм) реакції підприємства на вплив зовнішнього середовища, так і на деякі характеристики організаційного контексту, зокрема технологію виробництва та якість людських ресурсів [252, с. 131].

Істотний вплив на побудову організаційної структури управління і вибір її виду має стадія життєвого циклу, на якій знаходиться суб'єкт господарювання. Справа в тому, що в процесі свого постійного розвитку підприємства стикаються з проблемами розподілу праці та її кооперації. Це пов'язане, перш за все, зі змінами в діючих формальних відносинах, делегуванні прав і обов'язків, удосконаленні механізмів координації розподіленої праці. Слід урахувати, що будь-яка структура організації рано

чи пізно перестає бути адекватною своєму життєвому циклу. Розвиток інформаційних технологій і зростаюча відповідальність за інформаційну підтримку управління – це основні чинники, під впливом яких зміни структури стають неминучими. Це викликає необхідність проведення змін у структурі самої організаційної структури і її керуючої підсистеми. Вважаємо за доцільне простежити логіку структурних нововведень, які стають необхідними під час переходу з однієї стадії життєвого циклу до іншої.

Стадія становлення бізнесу зазвичай пов'язана зі зростанням доходів, негативною або несуттєвою рентабельністю, негативними грошовими потоками і негативними або несуттєвими доходами від залучених активів. На стадії становлення, якщо організація невелика і виробляє декілька видів продукції або надає обмежене коло послуг, то на початковому етапі життя вона найчастіше формує централізовану функціональну структуру: вищий рівень керівництва в ній представлений, як правило, засновником, якому безпосередньо підпорядковується і виробництво, і найбільш важливі функціональні ланки – продаж і фінанси.

На стадії зростання посилюються процеси поділу функцій і робіт. Це призводить до утворення нових підрозділів і служб і означає перехід до більш складної структури управління. На стадії зростання підприємство швидко розвивається, його чистий прибуток зазвичай є позитивним. Потреби в інвестиціях в оборотний капітал, основні засоби та інші активи зазвичай досить великі, що може зробити грошові потоки негативними. Пізніше потреба в початкових інвестиціях зникає, що призводить до позитивних грошових потоків. Доходи на чисті залучені активи також підвищуються на цій стадії. На ній з'являються нові підрозділи і служби, які виконують більш вузький і цілеспрямований вид робіт. Їм делегуються деякі повноваження щодо прийняття оперативних рішень і одночасно посилюється контроль за їх діяльністю шляхом установлення правил, процедур, інструкцій, нормативів.

На стадії зрілості в міру збільшення обсягів і різноманітності продукції, товарів або послуг середні і великі суб'єкти господарювання вимушені

активно змінювати свої структури, створюючи відносно самостійні підрозділи, які спеціалізуються на певних видах продукції, ринках або регіонах. При цьому на початкових етапах реструктуризації найчастіше зберігається централізоване управління і всі новостворені підрозділи підпорядковуються безпосередньо вищому керівництву. У той же час головний керівник позбавляється відповідальності за оперативний контроль діяльності підрозділів і займається вирішенням питань стратегії і політики сталого розвитку суб'єкта господарювання.

З метою подальшого сталого розвитку організація скорочує рівень централізації і переходить на децентралізовану дивізіональну структуру, в якій рішення з питань продукції, ринків, інновацій делегуються на рівень відповідних відділень. Вищий рівень керівництва зосереджує зусилля на адміністративному і фінансовому контролі, розробці стратегії і політики управління персоналом. На цій стадії є багато можливостей проводити експерименти щодо формування гнучких органічних структур і скорочення ієрархії управління.

Організація та закріплення відповідальності в системі управління, яка виникає під час адаптації суб'єкта господарювання до мінливих умов ринкового середовища, здійснюється за допомогою прямого і зворотного зв'язку. Сучасна теорія підприємництва виокремлює наступні його види:

- рекурсивний зв'язок між економічними явищами і об'єктами, що дозволяє визначити причину виникнення господарської події та наслідок її впливу на фінансове становище;
- синергетичний зв'язок, що забезпечує збільшення ефекту від спільних дій незалежних елементів системи до значення, більшого, ніж сума ефектів цих елементів, що діють незалежно;
- циклічний зв'язок, що забезпечує основу для розвитку будь-яких економічних систем.

За таких обставин організаційна структура управління передбачає упорядкування сукупності взаємопов'язаних елементів, що знаходяться між

собою у стійких координаційних взаємостосунках, які забезпечують їх функціонування і розвиток як єдиного цілого за рівнями відповідальності управлінської ієрархії.

Це обумовило появу нового організаційного феномена – фінансової структури. Переосмислення значення внутрішньої структури управління підприємством, зокрема переведення господарських пріоритетів у площину клієнт-орієнтованої структури, яка, у широкому сенсі, спрямована не лише на задоволення зовнішніх клієнтів, а й повинна працювати всередині бізнес-утворення, тобто кожний функціональний підрозділ повинен орієнтуватися на об'ємні критерії за всіма напрямками бізнесу: дохід із обігу; валюта балансу; зростання номенклатури продукції, діагностика клієнтських побажань.

На думку зарубіжних авторів, об'єктом фінансового управління є грошові відносини підприємства. У рамках такої концепції виділяються наступні види грошових відносин:

1) зі структурними підрозділами – дочірніми, залежними асоційованими компаніями під час розподілу виручки, витрат, прибутку, податкових платежів, інвестицій, елімінування внутрішніх оборотів між підприємством і його структурними одиницями;

2) відносини між центрами фінансової відповідальності за розподілом маржинального доходу через трансферне ціноутворення [345, с 124].

Представники класичної школи теорії менеджменту М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури при визначенні фінансової структури вважають логічний взаємозв'язок рівнів менеджменту та функціональних центрів відповідальності, організованих у рамках певної системи, яка визначає їх керованість, повноваження і відповідальність, призначена для управління діяльністю організації [153, с. 246].

Характеризуючи компоненти фінансової структури в системі облікової науки, І.М. Калінська вважає, що взаємовідносини підприємства з засновниками та учасниками суб'єкта господарювання, з його внутрішніми

структурними підрозділами, державою виникають з приводу руху фінансових ресурсів, кругообіг яких формує основу фінансового забезпечення діяльності підприємства [95, с. 130]. Представник школи бізнес-планування В.О. Манаєва доводить, що фінансово-цільова структура повинна відповідати структурі бізнес-процесів організації і стратегічним цілям, поставленим перед господарською системою [144, с. 35]. Такий погляд заснований на механізмі делегування повноважень і розподілі відповідальності за фінансово-економічні показники діяльності бізнес-процесів. Представники сучасних наукових шкіл у цілому одноставно ототожнюють фінансову структуру організації з ієрархічною системою стратегічних центрів фінансової відповідальності, логічно пов'язаними між собою, з бізнес-процесами, стратегічними цілями і завданнями. При цьому виділення у фінансовій структурі центрів відповідальності є проявом децентралізації управління та однією з найважливіших умов делегування частини управлінських повноважень на більш низькі рівні ієрархії управління.

Вважаємо, що за основу побудови фінансової структури доцільно прийняти розподіл контролюючих і регулюючих повноважень між структурним підрозділами вищого і нижчого рівнів, що передбачає солідарну відповідальність за фінансові результати діяльності підприємства в умовах сталого розвитку.

Спираючись на модель «ідеального» підприємства, яка відповідає Європейській Моделі досконалості – EFQM Excellence Model (розроблена Європейським фондом управління якістю (European Foundation for Quality Management)), науковці довели, що в основу організації відповідальності повинні бути покладені наступні принципи: відшкодування матеріальних збитків і матеріальних витрат усіма підрозділами; входження в систему претензій і санкцій за трьома елементами виробництва (предмети праці, засоби праці, робоча сила); невідворотність і своєчасність економічної відповідальності; об'єктивність пред'явлених претензій і реальність санкцій

залежно від нанесеної шкоди; відшкодування економічної шкоди у повному обсязі; адекватний вибір джерела відшкодування шкоди [385, с. 11].

Актуальність диференціації центрів відповідальності в організаційних структурах управління обумовлюється об'єктивною необхідністю вирішення питань щодо виявлення і деталізації відхилень між плановими і фактичними показниками за структурними підрозділами з подальшим аналізом причин цих відхилень і підвищення ефективності управління шляхом посилення мотивації кожної відповідальної особи.

Сучасна наука пропонує два підходи до визначення поняття «центр відповідальності» – організаційно-функціональна та планово-облікова, що пов'язано з відсутністю єдиної наукової термінології, яка б надала інструментарій, щоб усунути розбіжності між методологічними постулатами в системі суміжних наук – менеджментом і обліком. Організаційно-функціональний підхід базується на визначенні центру відповідальності як структурного підрозділу, сегмента управлінської системи організації, націленого на досягнення поставленої мети і завдань, який здійснює функції контролю, координації й регулювання та діє за принципом персональної відповідальності менеджера, який очолює керований центр. Планово-облікове визначення полягає у тому, що центри відповідальності можуть існувати лише в системі управлінського обліку, який обслуговує потреби планування і бюджетування. У кожному центрі відповідальності здійснюються витрати і виробляється продукція (роботи, послуги). Витрати центрів відповідальності підлягають вимірюванню і контролю. Проте вироблену продукцію, виконану роботу або надану послугу не завжди можна виміряти як дохід центру відповідальності. Наприклад, практично неможливо виразити в якості доходу послуги, що надаються бухгалтерією. Тому деякі центри відповідальності, що формують витрати і доходи, не завжди можуть одноосібно приймати рішення щодо використання прибутку. Крім того, дослідження особливостей різних типів структур управління з метою створення в них моделі системи бухгалтерського обліку на початковому етапі

життєвого циклу довело, що задоволення інформаційних потреб внутрішнього управління напряду залежить від диференціації центрів відповідальності на матеріальні та фінансові.

Центри матеріальної відповідальності, які визначаються організаційною структурою, завжди закріплюються за структурними підрозділами та базуються на розмаїтті функціональних зв'язків, а також можливості їх розподілу між структурними одиницями та робітниками. Організаційно-фінансова структура є стимулом ділової активності та ділової спеціалізації, нівелює дублювання зусиль на споживання матеріальних ресурсів, поліпшує координацію діяльності. За таких умов центри матеріальної відповідальності являють собою не просто структурні підрозділи, які є фундаментом для створення на підприємстві системи управління, а отримують нову психологічну трактовку, яка ще більше підвищує їх значимість і необхідність; кожен центр відповідальності стає не тільки речовим, а й живим, оскільки їм керує конкретний співробітник організації, керуючий реальними бізнес-процесами, який повинен розуміти свою відповідальність як обов'язок і можливість управляти процесами, що формують показники господарської діяльності. Тому відповідними точками декомпозиції організації для формування центрів відповідальності є організаційна структура підприємства, схеми виробничого процесу та руху матеріальних потоків.

У сучасній науковій літературі разом із використанням цього терміна поширеними є визначення «підрозділ підприємства», «сегмент підприємства». Більшість вчених-економістів розуміють центри відповідальності лише як управлінську бухгалтерську систему, яка обробляє інформацію про доходи і витрати [51, 205, 207]. На думку К.В. Король, центри відповідальності, що сформовані за такими принципами є методологічною основою організації бухгалтерського обліку на конкретних суб'єктах відповідальності, які і здійснюють управління на місцях [26, с. 283]. Вважаємо, що такий підхід є надто вузьким, що не дозволяє системі

управління визначати склад посад та підрозділів в організації та відносини підлеглості і відповідальності між ними.

Таким чином, центри матеріальної відповідальності – організаційна одиниця, яка має власного керівника, що відповідає за ефективність використання ресурсів та формування показників і результатів діяльності для забезпечення сталого розвитку. Крім того, в організаційній структурі необхідно визначати відносини відповідальності між суміжними підрозділами, які формально не підпорядковані один одному, але пов'язані між собою бізнес-логікою процесів. Адже організаційна структура – це і є закріплення матеріальної відповідальності керівників і співробітників за виконання бізнес-процесів підприємства.

Під час формування центрів матеріальної відповідальності новостворювана бізнес-одиниця повинна виходити саме від організаційної структури, оскільки вона являє собою сукупність ліній відповідальності всередині організації, які визначають напрямок руху інформації. У цілому раціональна організаційна структура управління повинна відповідати наступним вимогам: мати функціональну придатність, гарантувати надійність та забезпечувати управління всіма рівнями; бути оперативною, відповідати вимогам виробничого процесу; бути економічною, мінімізувати витрати на виконання управлінських функцій; мати мінімальну кількість рівнів управління і раціональні зв'язки між ними.

Оцінивши досвід організації управлінського обліку суб'єктів господарювання, ми дійшли висновку, що практика вимагає виокремлення центрів відповідальності за обсягом повноважень і обов'язків відповідальних осіб та за виконуваними кожним центром функціями. Такий розподіл можливий лише за умови введення центрів фінансової відповідальності.

З позицій бухгалтерського обліку об'єктом фінансової відповідальності є фінансові відносини підприємства, які будуються між 1) структурними підрозділами – дочірніми, залежними асоційованими компаніями, довірчими підприємствами при розподілі виручки, витрат, прибутку податкових

платежів, інвестицій, або елімінуванні внутрішніх оборотів між структурними одиницями (магазинами, торговельними представництвами) торговельної мережі; 2) центрами фінансової відповідальності за розподілом маржинального доходу в умовах трансферного ціноутворення. За допомогою встановлення центрів фінансової відповідальності відбивається внесок людського чинника у формуванні кінцевого фінансового результату господарської діяльності підприємства.

Узагальнення різних поглядів на структуру управління дозволяє розглядати підприємство як сукупність окремих квазіструктур із повною відповідальністю за результати діяльності та відносною свободою в оперативному управлінні. На початковому етапі розподіл відповідальності і повноважень із управління доходами, витратами, активами, зобов'язаннями та капіталом суб'єкта доцільно розпочинати з виокремлення трьох видів центрів відповідальності: профіт-центр, сервіс-центр, центр витрат (табл. 2.2).

Профіт-центр забезпечує дохід із обороту на зовнішньому ринку за ринковими цінами. Ступінь самостійності центрів відповідальності відносно формування витрат і результатів може бути нерівною, тому доцільно виокремлювати венчур-центр, центр прибутку та центр виручки.

Венчур-центр відповідальний за прийняття рішень про формування активів, поточних витрат та доходів, пов'язаних з діяльністю, прибутковість якої очкується в майбутньому. Центр прибутку має обмежену відповідальність під час формування активів, але визначає доходи й витрати від діяльності. Центр виручки самостійно формує і визначає обсяг реалізації, але не відповідає за собівартість реалізованої продукції (послуг).

Сервіс-центру як центру відповідальності в дослідженнях взагалі увага не приділяється, але, на нашу думку, доцільність його введення до фінансової структури є очевидною, тому що він відповідає за формування внутрішніх трансфертних цін.

Класифікація центрів фінансової відповідальності

Центр відповідальності	Організація відповідальності	Структурний підрозділ	Загальний показник контролю і мотивації діяльності керівника центру відповідальності
Профінт-центр			
венчур-центр	структурний підрозділ (або група підрозділів), що здійснює певний набір основних і (або) допоміжних функцій із забезпечення певних видів діяльності, який здатний впливати на доходи, витрати і ефективність даної діяльності, отримання прибутку від якої очікується в майбутньому	Керівник, дочірні організації, філії, торгові представництва	$Ra = (B - S) / A$ (рентабельність активів)
центр прибутку	структурний підрозділ (або група підрозділів), що здійснює певний набір основних і (або) допоміжних функцій із забезпечення певних видів діяльності, який безпосередньо впливає на доходи і витрати	керівники, дочірні організації, філії, торгові представництва	$P = B - S$ (прибуток)
центр виручки	структурний підрозділ (або група підрозділів), відповідальний за збутову діяльність компанії, який формує доходи	магазин, торгова точка, склад	B (виручка)
Сервіс-центр	структурний підрозділ, відповідальний за процес встановлення внутрішніх розрахункових (трансфертних) цін між центрами відповідальності підприємства, який забезпечує компенсацію постійних витрат при граничному маржинальному доході	відділ логістики відділ закупівель	S (витрати)
Центр витрат	структурний підрозділ, що здійснює певний набір управлінських дій, який безпосередньо не генерує дохід, але здатний впливати на витрати діяльності в межах заданих лімітів	центр управлінських витрат, відділ закупівель, бухгалтерія, відділ кадрів	S (витрати)

Передумовою виділення такого центру є не завжди прогнозований обсяг виробництва або послуг. Перевагами такого структурного удосконалення є спрощення оцінки результатів діяльності; можливість отримання кількісної та якісної інформації про роботу структурних підрозділів.

Центр витрат характеризується суцільною інтеграцією в процес виробництва, заданим обсягом виконання робіт, відсутністю участі в пошуку ринку збуту.

Таким чином, всі виділені центри витрат, прибутку та інвестицій в результаті виконання своїх функцій формують внутрішнє фінансове оточення підприємства й відповідають за досягнення конкретних фінансових показників. Фінансова структура є платформою для впровадження управлінського обліку, бюджетування, а також ефективної системи мотивації персоналу суб'єкта господарювання.

Наступним логічним кроком для ефективного опису існуючих у організації процесів і запланованих змін стало введення поняття архітектури підприємства (Enterprise Architecture), яка об'єднує організаційну та фінансову структури і дозволяє забезпечити досягнення цілей підприємства в довготерміновій перспективі [376]. Загальна архітектура підприємства показує, як пов'язані один із одним всі елементи організації бізнесу, що суттєво розширює спектр вирішуваних завдань із активізації прогностичної та моніторингової функцій управління. У загальному вигляді під архітектурою підприємства розуміється прикладний опис всіх ключових елементів і міжелементних відносин. Спочатку концепція архітектури підприємства була створена для цілей проектування інформаційних систем. У подальшому сфера її застосування розширилася до управління сталим розвитком бізнес-одиниці. Згідно з міжнародним стандартом ISO 15704 архітектура підприємства повинна враховувати дії управлінського персоналу, опис процесів (функції та поведінка) і допоміжні комунікаційні технології, що використовуються протягом усього життєвого циклу підприємства [379].

На рівні створення та реінжинірингу інформаційних систем існує значна кількість способів опису окремих аспектів архітектури підприємства і підтримуючих її ІТ-інструментів. Початковий етап створення підприємства практично повністю позбавлений автоматизованого інструментарію. Це обумовлює існуючий інформаційний розрив між створюваною організаційно-фінансовою структурою та процесом упровадження і синхронізації змінних функцій, бізнес-процесів та інформаційних технологій на наступних етапах життєвого циклу [96]. Тому вважаємо за доцільне розробити методологію створення архітектури підприємства, яка є основою для моделювання структури організації та її інформаційної системи управління й забезпечить інформаційну підтримку бізнесу із використанням ІТ-технологій.

У загальній архітектурі доцільно виділяти три вектори: матеріальної відповідальності, фінансової відповідальності і часовий вимір. Це надасть можливість поєднувати централізоване керівництво з децентралізацією на всіх рівнях менеджменту для досягнення спільної мети – підвищення економічної ефективності господарювання. Горизонтальний вектор матеріальної відповідальності характеризує показники діяльності кожного структурного підрозділу, а вертикальний вектор фінансової відповідальності розкриває ієрархічний рівень повноважень осіб, які беруть участь у прийнятті управлінських рішень.

Розбудову архітектури організаційних схем під час створення підприємства необхідно розпочинати з виокремлення констант операцій та функцій. Операції відносяться до господарської діяльності підприємства (керована система), функції – до управління підприємством (керуюча система). Це вимагає налагодження шляхів інформаційного обміну (агрегації даних) між функціональними фінансовими підрозділами і операційними клієнтськими центрами створення вартості. Ураховуючи це, доцільно долучитися до багатовимірних моделей нереляційних просторових баз даних у вигляді гіперкубів, які апробовані при побудові автоматизованих інформаційних систем [348, с. 85–89]. Така функціонально-операційна

технологія являє собою синтез забезпечувальної і предметної області, що діє за наведеними правилами (рис. 2.8). Вимірники куба, що утворюють його грані, – множина однотипних даних, що відповідають за опис якісних характеристик-повноважень. Величини, що містяться у клітинках куба, фактично є кількісними показниками, які характеризують ефективність діяльності структурних підрозділів підприємства. Агрегація даних здійснюється через часовий вимір за життєвим циклом сталого розвитку бізнесу.

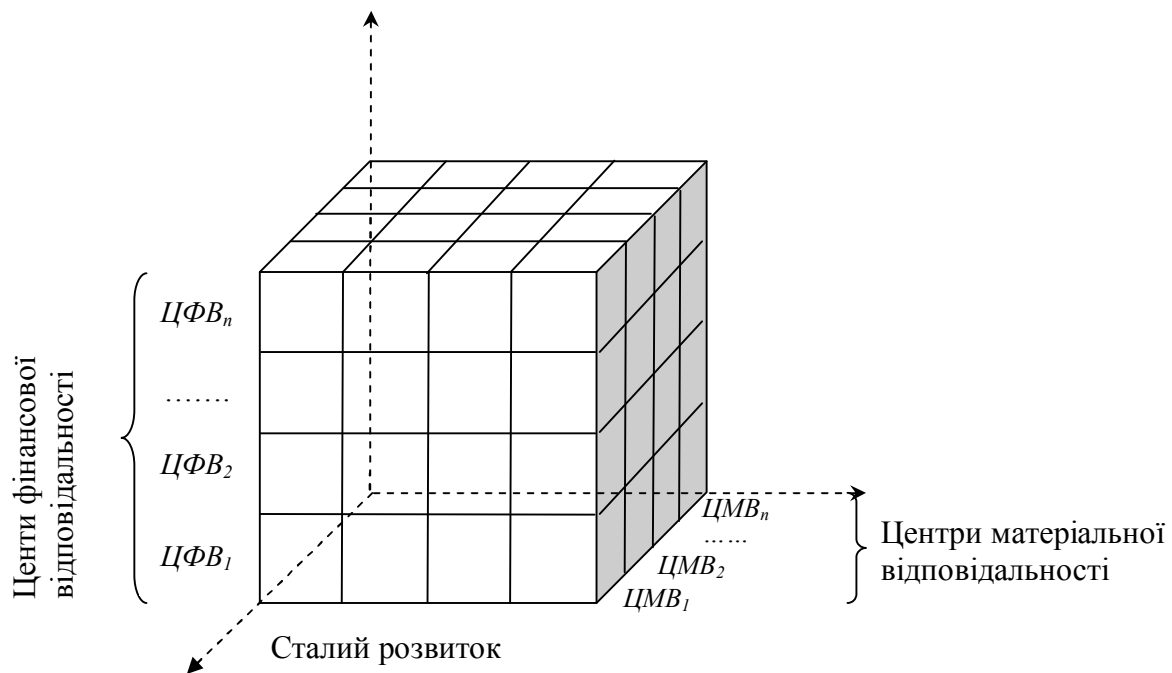

Рис. 2.8. Куб центрів відповідальності в загальній архітектурі підприємства

де *ЦМВ* (центр матеріальної відповідальності) – організаційна одиниця, яка має власного керівника, що відповідає за ефективність використання ресурсів та формування показників і результатів в умовах постійно діючого підприємства;

ЦФВ (центр фінансової відповідальності) – квазіструктура управління доходами, витратами, активами, зобов'язаннями та капіталом в системи мотивації персоналу.

Наділення повноваженнями є стрижньовою концепцією сучасної моделі кадрового менеджменту. Підприємства нового покоління, що

створюються, делегування повноважень здійснюють у межах відповідальності, а відповідальності протиставляють мотивацію. Делегування повноважень – формальні аспекти організації праці. Вони засновані на властивостях бізнес-одиниці, а не на індивідуальних здібностях особистості. У свою чергу відповідальність втілює соціальні аспекти організації праці, і вона заснована на ефективності й ініціативі. З позицій організації обліку перш за все необхідно акцентувати увагу на механізмі децентралізації рівнів управління. Такий підхід дозволяє побудувати інформаційну інфраструктуру ліній відповідальності, що надає можливість приймати оперативні та стратегічні рішення для визначення напрямів розвитку підприємства. Таким чином, динамізм і різноманітність типів організаційних структур управління, їх складність безпосередньо впливають на сучасне конструювання (інжиніринг) системи обліково-аналітичного забезпечення. Подібна навігація багаторівневими ієрархічними структурами забезпечує комунікацію між різними групами управлінців, які приймають участь у створенні інформаційної системи управління бізнес-одиниці.

2.2. Організаційно-координаційний характер бухгалтерського обліку в забезпеченні сталого розвитку підприємства торгівлі

Останнім часом питання сталого розвитку стають все більш важливими для бізнес-спільноти. Суть цієї проблеми полягає в тому, що будь-які інвестиційні та фінансові рішення приймаються з урахуванням їх соціальних і екологічних наслідків для компанії та суспільства в цілому. За такого підходу концепція довгострокової стійкості бізнесу перетворюється на потужний фактор стратегічного розвитку, зміцнення ділової репутації та конкурентоспроможності, а також зростання ринкової капіталізації компанії. Сучасне управління характеризується сукупністю дій, що обираються на основі певної технології подання інформаційних ресурсів, яка спрямована на оптимізацію й розвиток процесів функціонування системи для досягнення

поставлених цілей. Ефективність управління ґрунтується на врахуванні доктрин сучасних наукових теорій, серед яких провідні науковці виділяють економічні теорії інституціоналізму, фізичної економії та сталого розвитку. Останнє вимагає змін теоретичних і методологічних підходів до всіх ключових функцій управління, в тому числі і бухгалтерського обліку [333, с. 352–353]. Розвиток суспільно-економічних відносин на початку двадцятого сторіччя характеризувався значною капіталізацією фінансових ринків, що призвело до суцільної монополізації ринків збуту. На жаль, запровадження інформаційно-комунікаційних технологій, методів організації та управління виробництвом та збутом відображало інтереси лише власників і кредиторів. За таких обставин задіяний персонал і пов'язана з ним соціальна сфера, постачальники, споживачі, а також довкілля не враховувалися як повноцінні учасники господарських відносин. У результаті в торгівлі сформувалися підходи, які розглядали покупця не як об'єкт взаємодії, а як суб'єкт, що працював на підвищення вартості компанії. Це призвело до демотивації персоналу, втрати конкурентних позицій середніх і малих підприємств, зниження обсягів реалізації. Але починаючи з другої половини двадцятого століття відбулася переорієнтація цілей максимізації вигоди власників і кредиторів на врахування інтересів усіх зацікавлених груп користувачів (стейкхолдерів). Такі ідеї знайшли втілення в стейкхолдерській моделі управління, контекст якої визначає взаємовідносини всіх зацікавлених сторін – стейкхолдерів, а саме власників, кредиторів, персоналу, покупців, постачальників та довкілля [120, 373]. Слід зазначити, що стейкхолдерська модель управління, яка розглядається в якості прикладного додатка концепції сталого розвитку, базується на загальних принципах менеджменту якості серії стандартів ISO 9000: 2000, а саме:

– орієнтованість бізнес-структури на споживача (підприємства залежать від своїх споживачів, повинні оцінювати справжні й майбутні потреби, виконувати вимоги і прагнути перевершити їх очікування);

– залучення працівників через використання їх здібностей на благо бізнес-структури (персонал на всіх рівнях управління складає основу соціальної відповідальності і повне залучення дає змогу використовувати його здібності на благо підприємства);

– відносини з постачальниками (підприємство і постачальники є взаємозалежними, і взаємовигідні відносини збільшують їх здатність створювати цінності) [253].

Наведені принципи стандартів менеджменту якості ще раз доводять прямий зв'язок із концепцією сталого розвитку. В умовах сьогодення бізнес-одиниці вимушені постійно адаптуватися до динамічних змін, щоб забезпечити стійкий баланс інтересів стейкхолдерів зовнішнього і внутрішнього середовища. Сталий розвиток є запорукою реалізації довгострокової стратегії та надає переваги для залучення інвестицій та кредитів, вибору постачальників, розширення кола споживачів, а саме:

– впливає на ланцюжок створення вартості підприємства, починаючи з виробництва продуктів, товарів та послуг і закінчуючи розвитком клієнтської бази;

– нівелює конфлікти інтересів стейкхолдерів у процесі реалізації фінансових і нефінансових цілей підприємства;

– вимагає взаємодії з широким колом зацікавлених осіб, що впливає на стійкість у довгостроковій перспективі;

– пропонує системну модель «ідеального» підприємства, яка в умовах невизначеності є резистентною кліматичним змінам, геополітичним подіям, змінам законодавства, нестійким інтересам працівників і споживачів.

Адаптація концепції сталого розвитку до сучасних економічних реалій передбачає певної понятійної конкретизації. У зв'язку з цим відзначимо, що єдиного загальноприйнятого визначення сталого розвитку не існує. Серед найбільш розповсюджених версій виділимо наступні. У 1989 році Брунтланська комісія щодо довкілля та розвитку (World Commission on Environment and Development (WCED)), яка вирішує питання впливу бізнесу

на майбутнє при Організації Об'єднаних Націй, визначає сталий розвиток як «розвиток, при якому проблеми сьогодення вирішуються без шкоди інтересам майбутніх поколінь». Головна мета «сталого розвитку» – це поліпшення якості життя людей без порушення стійкості екосистем. «Стійка економіка» не руйнує основні природні ресурси, вона розвивається шляхом пристосування до навколишнього середовища, використовує новітні наукові розробки і технічні удосконалення [386]. Усвідомлюючи необхідність комплексного підходу забезпечення сталого розвитку, інша міжнародна організація – Рада транспортних досліджень (Centre for Sustainable Transportation (CST)) – запропонувала концепцію сталого розвитку (*sustainable development*), яка базується на системному аналізі можливих загроз ефективній взаємодії економічних, екологічних і соціальних систем [371]. В рамках розробки критеріїв довгострокового продовження діяльності Центр сталого розвитку (Center for Sustainability (LDE)) представив власні науково обґрунтовані рекомендації сталого розвитку бізнес-корпорацій, які базуються на підвищенні ефективності використання ресурсів із урахуванням життєвого циклу бізнес-одиниці та засновані на чотирьох спільних науково-дослідних областях: промислова екологія і економіка, кругові бізнес-моделі й дизайн продукту, екологічно чисті технології для ефективності використання ресурсів і управління [370]. Це дає підстави стверджувати, що визнані міжнародні організації пропонують формувати управлінські рішення та їх наслідки, ґрунтуючись на відповідальності бізнесу в трьох сферах: економічній, соціальній та екологічній.

Європейський фонд управління якістю (EFQM) запропонував власну модель сталого розвитку, яка ототожнюється з моделлю ідеальної системи управління, властивою бізнес-структурам, та базується на методології самооцінки і вдосконалення [171]. Серед основних її аспектів необхідно відзначити орієнтацію на результат, безперервне навчання та інновації; визначення потреб споживачів; розвиток партнерських відносин; корпоративну соціальну відповідальність. Зазначені аспекти підтверджують

тісний взаємозв'язок методології формування стейкхолдерської моделі із концепцією сталого розвитку та процесом генерації інтелектуальної власності (рис. 2.9).

Рис. 2. 9. Механізм взаємодії стейкхолдерів в умовах сталого розвитку

У свою чергу, економічна сфера визначається наявністю необхідного виробничо-технологічного та організаційного потенціалу, ефективною маркетинговою політикою, раціональним використанням ресурсів, інноваційною активністю, забезпеченням фінансової стійкості. Соціальна сфера передбачає розвиток кадрового потенціалу через стабільну виплату заробітної плати, додаткове медичне та соціальне страхування працівників, підвищення кваліфікації, підтримку іміджу соціально відповідального роботодавця, а також участь у соціальних інвестиціях завдяки

запровадженню соціальних програм мотивації персоналу, орієнтованих на підтримку соціального благополуччя й безпеки праці. Екологічна сфера визначається активністю суб'єкта господарювання під час захисту і відновлення навколишнього середовища, включаючи зниження шкідливих викидів і інших навантажень на навколишнє середовище. Наведене свідчить, що концепція сталого розвитку знайшла світове визнання і спрямована на визначення перспектив виживання соціуму в умовах вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем.

Є очевидним, що вирішення цих проблем можливо завдяки чисельним суб'єктам господарювання, які здатні здійснювати власну діяльність, що задовольняє потреби суспільства в економічних, соціальних і екологічних здобутках. Вважаємо, що сталий розвиток підприємства слід розглядати як сукупність завдань, засобів і методів їх вирішення, що забезпечує такий стан підприємства, завдяки якому своєчасно виявляються та збалансовано задовольняються найважливіші вимоги його ключових стейкхолдерів за підтримки власної економічної, соціальної та екологічної стійкості, здатної забезпечувати безперервне зростання. Запропонований механізм взаємодії формує нове бачення заходів щодо формування обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством, спрямованих на побудову стратегії сталого розвитку на основі соціо-еколого-економічної відповідальності бізнесу та орієнтації на збалансоване задоволення потреб зацікавлених сторін без нанесення шкоди безперервності бізнесу. За таких умов саме облік вже виконує роль універсальної технології, яка дозволяє визначати не лише прибутковість господарської діяльності, а й відповідальність бізнесу перед державою і суспільством. Такий підхід здатний заповнити інформаційну прогалину під час прийняття інвестиційних та фінансових управлінських рішень зацікавленими учасниками.

Проблема вивчення інформаційних запитів стейкхолдерів і розробка на цій основі нових підходів до формування обліково-аналітичного забезпечення вимагає активного наукового пошуку шляхів її розв'язання. За

таких обставин зростає інтенсивність і насиченість інформаційних потоків, які потребують систематизації, уніфікації для забезпечення ефективності процесів управління бізнесом. Для врахування якісних складових керованого процесу формуються додаткові ланки інформаційної системи, призначення яких полягає в організації взаємозв'язку управлінських функцій та формуванні управлінських рішень, інформаційна база яких генерується в обліковому процесі [367, с. 24]. Основою інформаційної системи підприємства є система бухгалтерського обліку, яку слід розглядати як «штучно створену глобальну модель інформаційної технології, необхідну для успішного виконання основних функцій управління підприємством» [240, с. 38]. Досліджуючи основні етапи реалізації облікового процесу, А.В. Гутченко визначає процедуру отримання інформаційно-ресурсного забезпечення, яка складається з вибору тематики розвитку, формування стандартів і критеріїв результатів діяльності, реєстрації результатів виконаних дій відповідно до інформаційних потреб [59, с. 71]. За таких умов обліковий процес як технологія будь-якого інформаційного процесу являє собою систематизатор руху інформаційних потоків із метою координації прийнятих управлінських рішень у сфері економічної, соціальної та екологічної стійкості. Вважаємо за доцільне розглянути технологію облікового процесу, яка, на нашу думку, впливає на процес формування обліково-аналітичного забезпечення сталим розвитком підприємства.

Представники сучасної науки з організації бухгалтерського обліку дотримуються єдиної думки стосовно визначення облікового процесу, під яким розуміється сукупність операцій із перетворення інформації про господарський процес, які здійснюються для підвищення ефективності господарювання [18, с. 203; 13, с. 15–17.]. Але зростаюча впливовість координаційних можливостей системи управління підприємством змінює змістовне наповнення принципів організації облікового процесу. Пропонуємо виокремлювати принципи підготовки інформації для прийняття проблемних рішень; відображення фактів спостереження або господарських явищ у загальній

сукупності їх властивостей; закріплення даних про параметри і властивості господарських фактів у базі знань (рис. 2.10).

Визначення наведених принципів, дає підстави стверджувати, що обліковий процес перетворився на облікову інтерактивну технологію, яка здатна здійснювати реєстрацію і накопичення інформаційних ресурсів за функціональним профілем господарських подій в інтегрованій інформаційній базі, та забезпечує агрегацію оперативної, тактичної, стратегічної інформації в системі економічної, соціальної та екологічної відповідальності бізнесу.

У організації облікового процесу варто відрізнити технологічні прийоми, що відображають обробку інформації, від методологічних заходів, які визначають об'єкти його організації. Основу технології облікового процесу формують обліково-творчі операції спостереження, сприйняття, вимірювання та фіксації процесів, що відбуваються у внутрішньому середовищі та зовнішньому оточенні суб'єкта господарювання. Такі операції дають можливість удосконалювати структуру облікового процесу, раціонально проводити кооперацію праці, визначати місця виконавців, забезпечувати регламентацію бізнес-процесів. Методологічні заходи спрямовані на впорядкування технології облікового процесу в системі управління та забезпечують інтеграцію інформаційних потоків про господарські процеси в єдиному інформаційному середовищі системи бухгалтерського обліку. За таких умов обліковий процес працює на загальну систему управління не лише в частині збору, реєстрації інформації, а й узагальнення, контролю, порівняння і, в остаточному підсумку, – ухвалення управлінського рішення.

Слід зазначити, що механізм формування обліково-аналітичного забезпечення управління в рамках облікового процесу досі окремо не розглядався, незважаючи на безперечну актуальність цього питання.

Рис. 2.10. Принципи організації облікового процесу в системі управління сталим розвитком

У сучасних умовах, коли обліковий процес апріорі перетворюється на інтерактивно-інноваційний, обліково-аналітичне забезпечення управління сталим розвитком підприємства треба розглядати як відкриту систему, яка постійно перебуває в динамічному зв'язку з економічними, соціальними та екологічними параметрами оточуючого середовища.

Обліковий процес слід організувати на основі інтеграції існуючих видів обліку, щоб всі елементи були взаємопов'язані між собою єдиним масивом інформації. Якщо раніше його етапи обмежувалися лише спостереженням, сприйняттям та фіксацією фактів господарської діяльності, то тепер обліковий процес залежить від складу об'єктів управління, сукупності виконуваних управлінських дій для оцінки загроз сталого розвитку господарської діяльності, визначення припустимих відхилень реальних показників від нормативних (запланованих), корегування засобів обробки та перетворення бази даних на систему показників бази знань під час визначення потенційних можливостей розвитку.

Організація бухгалтерського обліку виокремлює три етапи облікового процесу: первинний, поточний та підсумковий. Але на наш погляд такий підхід зводить значення облікового процесу в системі управління підприємством та не враховує специфіки функціонування інших видів обліку, право існування яких доведено сучасною обліковою практикою – управлінського, стратегічного, креативного, бізнес-обліку, які, виходячи з різних позицій управлінської інтеграції, вже є об'єктивною реальністю. На думку А.А. Пилипенка і В.І. Отенко, значним недоліком сучасної системи управління є функціональне розмежування адміністративних структурних підрозділів – планового відділу, бухгалтерії, відділу маркетингу, збуту, які мають вузьку спеціалізацію та різні цілі відносно термінів підготовки управлінських рішень [205, с. 33]. Зазначені недоліки виникають внаслідок того, що інформаційні потреби управлінців здебільшого орієнтовані на управлінські дії для різних рівнів управління – оперативного, тактичного стратегічного. На такий стан справ звернув увагу представник американської наукової школи кінця ХХ ст. Дж. Сортер. Він вперше довів принцип

багатовимірності фактів господарського життя, дійшовши висновку, що має місце певна множина тимчасових горизонтів, де відбуваються події, які необхідно прогнозувати [388]. Таке обліково-прогностичне трактування вимірів призвело до виникнення вимірів часу під час реєстрації господарських подій. Накладання вектора часу (минуле, сьогодення, майбутнє) на систему управління підприємством надає можливість виокремити етапи облікового процесу (оперативний, тактичний, стратегічний) і, з урахуванням цього вже розробляти модель обліково-аналітичного забезпечення в системі управління сталим розвитком.

Виходячи із всебічного осмислення проблеми розбудови облікового процесу, вважаємо за необхідне запропонувати пірамідальну модель облікового процесу, яка базується на двох принципових позиціях. По-перше, вважаємо, що обліковий процес має власну розмірність, яка формує облікові показники в трьох вимірах (вимірювачах) – оцінка R (історична, справедлива), простір S (реальні або умовні факти господарського життя), час T (оперативний, тактичний, стратегічний), а по-друге, базується на принципах архітектоніки. Застосування принципів архітектоніки є доречним, тому що це дозволяє наочно переставити розмірність обліково-аналітичного забезпечення в рамках облікового процесу, що стає особливо актуальним в епоху суцільної інформаційної інтеграції з одного боку, і в процесі стрімкого вдосконалення та поширення інформаційних технологій управління – з іншого. Такої думки дотримується Н.Л. Савицька, яка стверджує, що саме архітектоніка здатна описати цілісні взаємозв'язки між рівнями управління суб'єкта господарювання та його поведінку під впливом інституціонального середовища [247]. Наведена піраміда характеризує багатовимірність обліково-аналітичного забезпечення та наочно ілюструє певну агрегацію інформаційних потоків за часовими зрізами, яку можна подати у вигляді залежності $E_{OAZ} = \{R; S; T\}$ (рис. 2.11).

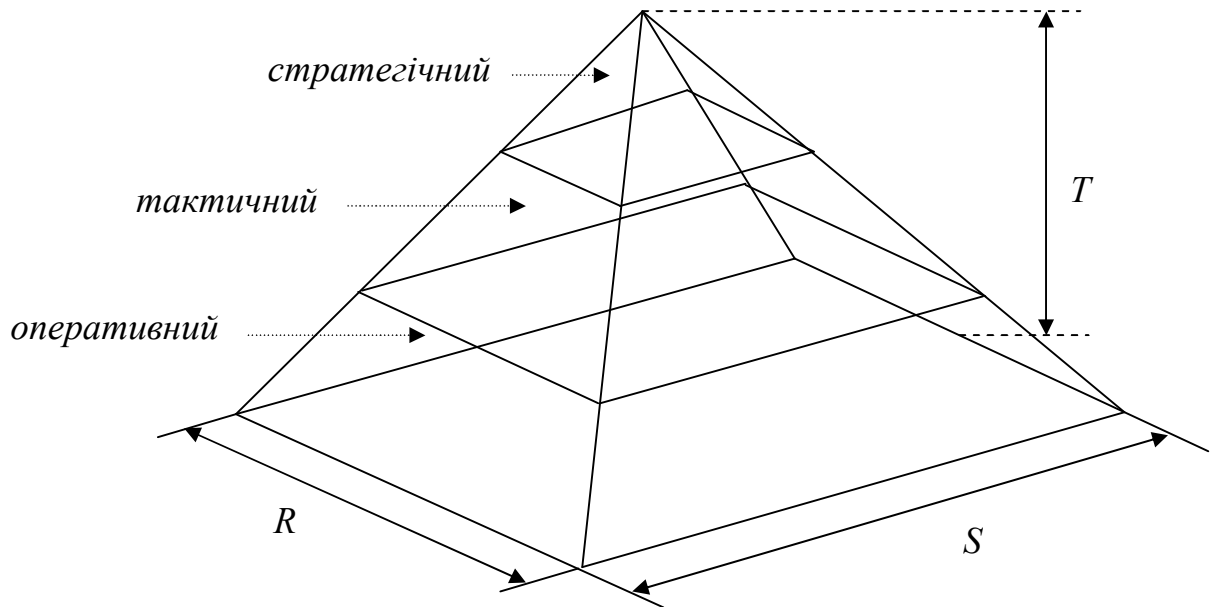

Рис. 2.11. Архітектура агрегації обліково-аналітичного забезпечення в рамках багатомірності облікового процесу

З метою задоволення потреб стейкхолдерів, зацікавлених у визначенні потенційних можливостей розвитку підприємства, обліковий процес повинний створювати підґрунття для розробки методик планування, прогнозування результатів діяльності, оцінювання необхідності проведення корегувальних заходів, що значно розширює коло інформаційних можливостей системи управління бізнес-одиниці. І якщо раніше такий вплив обмежувався лише інформаційною дією, то тепер можна констатувати, що обліковий процес здійснює технологічний і організаційний вплив, створюючи умови для вдосконалення руху інформаційних потоків та запровадження ІКТ, а також формує організаційну, фінансову структури, визначаючи, таким чином, межі матеріальної та фінансової відповідальності учасників бізнес-процесів (рис. 2.12).

Технологія будь-якого інформаційного процесу, різновидом якого доцільно вважати обліковий процес, містить елементи, які мають бути конкретизовані й подані в технологічних і структурних аспектах. Традиційно за елементи облікового процесу приймали облікові номенклатури, які фактично вважалися характеристиками даних у системі документообігу підприємства.

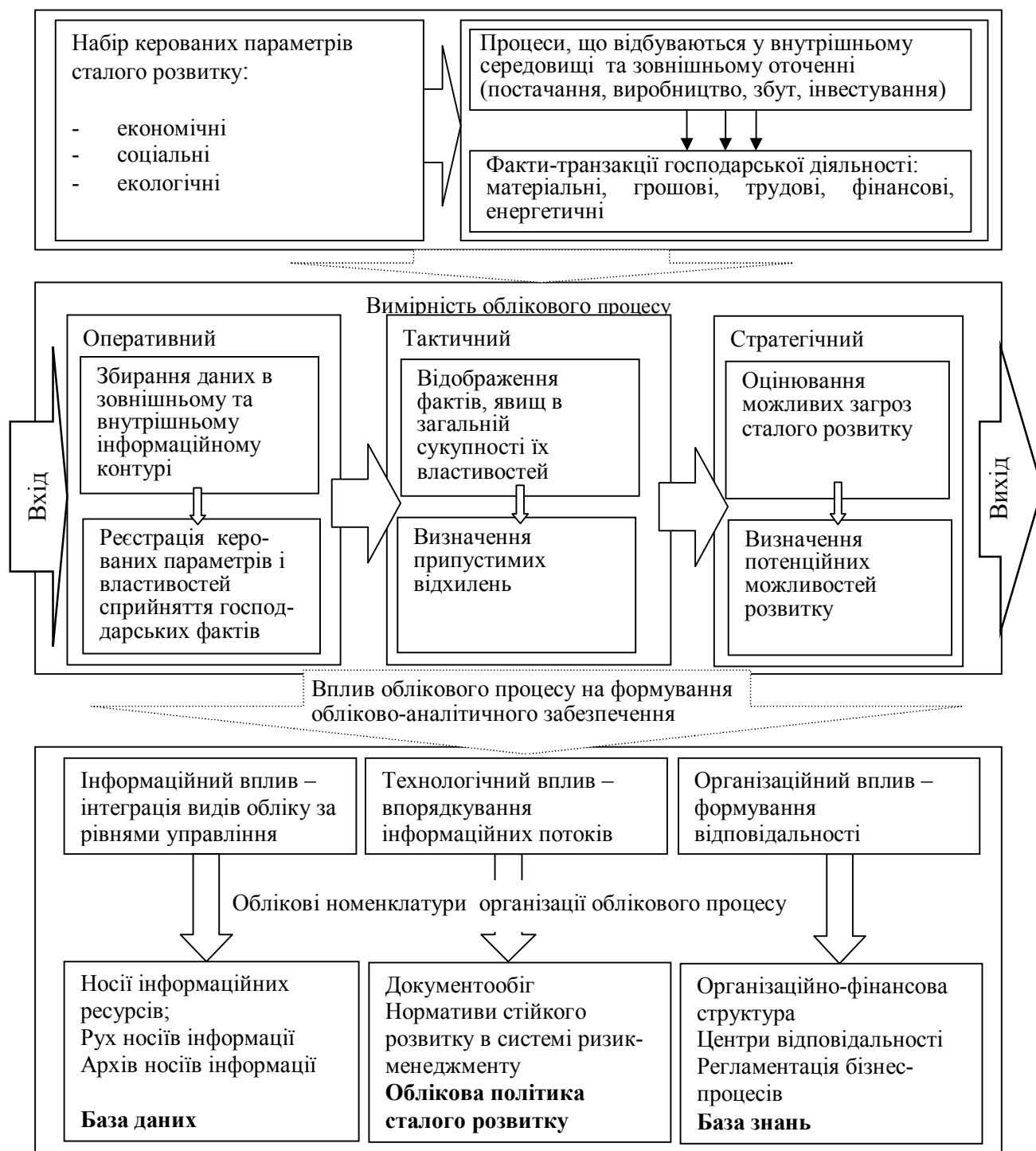

Рис. 2.12. Технологія облікового процесу на основі параметрів сталого розвитку

Визнані корифеї бухгалтерського обліку ототожнювали їх з носіями даних інформації, які створюють документопотік за кожним об'єктом бухгалтерського обліку. Склад облікових номенклатур визначався на кожній

стадії облікового процесу та з огляду на різноманіття й постійне збільшення кількості господарських подій, їх підбір проводився в розрізі розділів бухгалтерського обліку (облік матеріалів, облік грошових коштів) за етапами надходження, переміщення, вибуття тощо [18, 269]. Це свідчить про те, що значення облікових номенклатур зводилося до визначення звичайного групування однотипних фактів господарської діяльності, які характеризують стан об'єктів бухгалтерського обліку. Вважаємо, що такий стан справ не відповідає дійсності. Якщо розглядати елементи облікового процесу крізь площину ІТ-інновацій, які перетворили систему бухгалтерського обліку на потужний механізм впливу на сталий розвиток підприємства, можна констатувати, що таке змістовне наповнення повністю втратило значення. Якщо облікові номенклатури утворюють об'єкти організації облікового процесу, тоді пропонуємо виокремлювати (позиціонувати) їх за інформаційним, організаційним, технологічним напрямками впливу облікового процесу шляхом упорядкування інформаційних потоків та визначення відповідальності за результати прийнятих управлінських рішень. Проте на інформаційному рівні формується обліково-аналітичне забезпечення блоку бази даних, на технологічному – облікова політика сталого розвитку, на організаційному – база знань.

Запропоноване бачення технології облікового процесу дозволяє формувати інформаційну інфраструктуру, створювати інформаційні ресурси за існуючими бізнес-процесами, упорядковувати джерела обліково-аналітичного забезпечення для задоволення потреб управління, забезпечувати оперативний, тактичний і стратегічний регламентний доступ менеджменту до інформаційних ресурсів, надавати зведену інформацію про реальний стан господарської діяльності.

Інформація про результати функціонування бізнесу, яка формується в рамках обліково-аналітичного забезпечення, надається широкому колу користувачів, має організаційно-координаційний характер, що виражається у задоволенні різновекторних інтересів учасників бізнесу. Модель,

представлена на рис. 2.13, відображає ідею про те, що систему управління доцільно створювати із двох взаємопов'язаних інформаційно-комунікаційних комплексів: фронт-офісу і бек-офісу.

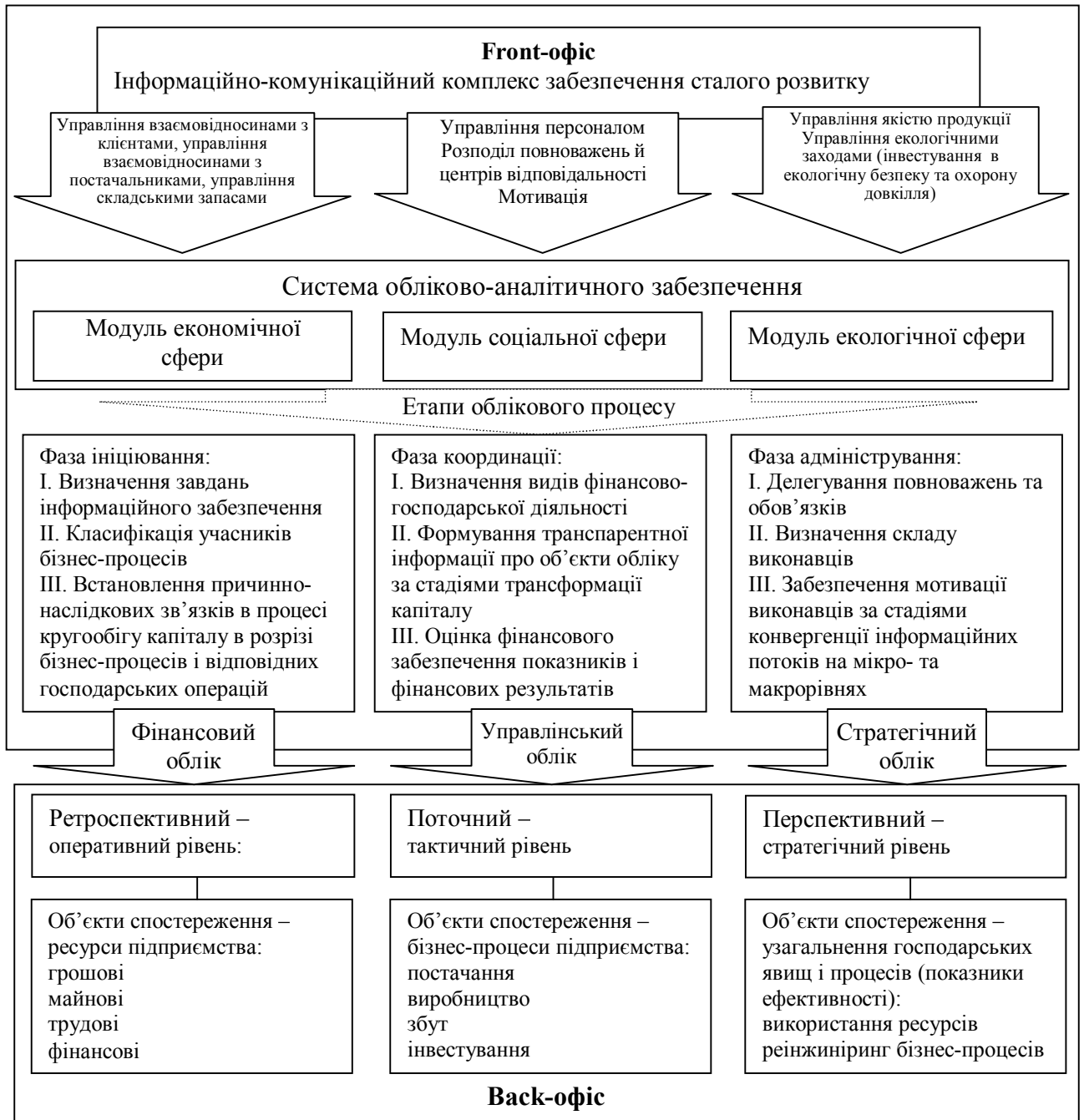

Рис. 2.13. Модель облікового процесу як інформаційно-комунікаційного комплексу для формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком

Такий підхід є неновим для сучасного менеджменту і має міждисциплінарне призначення в прикладних сферах для організації праці, бізнес-комунікацій, ділового етикету [352, с. 12]. Питання сталого розвитку підприємства сьогодні повинні розглядатися не лише у площині вирішення економічних здобутків для бізнес-суспільства, а й з урахуванням соціальних та екологічних наслідків. Завдяки такому підходу концепція довгострокової стійкості бізнесу перетворюється на рушійний фактор стратегічного розвитку, сприяє укріпленню ділової репутації, зростанню ринкової капіталізації та створює умови для інвестиційної привабливості. Соціальна та екологічна відповідальність бізнес-одиниці, її піклування про довкілля стають перевагами під час оцінювання її репутаційних ризиків. Тому торговельні підприємства, які забезпечують прозорість інформації за наведеними блоками, викликають більше довіри з боку зацікавлених сторін і можливих партнерів. Вважаємо за доцільне виокремлювати наведені завдання в інформаційно-комінкаційному контурі фронт-офісу.

Фронт-офіс (англ. Front office) – це структурний підрозділ підприємства, в компетенцію якого входить, перш за все, робота з клієнтами і для клієнтів. У торговельних компаніях інформаційно-комунікаційний комплекс фронт-офісу в рамках економічного модуля формує підґрунття для створення системної взаємодії з ключовими зацікавленими сторонами бізнесу та атмосфери довіри між ними у сфері економічної, соціальної та екологічної безпеки [182, с. 156]. Діяльність підприємств торгівлі, крім функцій реалізації товарів, включає широкий спектр супутніх послуг, які сплачуються як постачальниками – виробниками товарів, так і самими підприємствами торгівлі. Тому у контурі фронт-офісу для задоволення потреб клієнтів-покупців підприємства торгівлі повинні застосовувати методи рефлексивного моніторингу, які пов'язані з оцінюванням потреб і попиту; перетворенням виробничого асортименту в торговий (фасування, пакування, маркування тощо); зберіганням товарних запасів; доставкою товарів; кредитуванням закупівель; концентрацією товарної маси;

інформаційним і консалтинговим обслуговуванням. Відносно клієнтів-постачальників здійснюється підтримка процесу переходу прав власності на товар; інвестиційне забезпечення процесу товароруку; мінімізація кредитного (комерційного) ризику; маркетингове обслуговування.

Не менш важливими моментами в забезпеченні стійкого функціонування торговельного підприємства є соціальні аспекти розвитку. У контурі фронт-офісу для реалізації завдань соціальної сфери доцільно формувати інформаційні потоки в розрізі функцій та центрів відповідальності, що дозволяє моделювати внутрішню структуру підприємства, яка включає підрозділи і зв'язки між ними. За такого підходу передбачається можливість подальшого розвитку підприємства (зростання, реорганізація), визначення необхідних витрат на утримання персоналу, кадрове регулювання, заходи з підвищення кваліфікації та мотивації. Модуль соціальної сфери відповідає за впорядкування кількісних і якісних показників трудового потенціалу підприємства торгівлі. На основі інформації про склад та структуру персоналу підприємства торгівлі формується механізм забезпечення соціальних гарантій та безпеки праці; показники підвищення кваліфікації персоналу та визначаються критерії його мотивованості.

Принципово новим для торгівлі є підхід, який стосується визначення цілей і заходів суб'єкта господарювання в екологічній сфері. У Законі про охорону навколишнього середовища зазначено, що основним завданням є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідація негативного впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною [228]. Тобто торговельна галузь теж є відповідальною за узгодження економічних і соціальних інтересів з екологічною безпекою, яка, на відміну від матеріальної сфери виробництва, повинна базуватися на

ефективному використанні енергетичних ресурсів та відповідати стандартам енергозбереження.

Економія природних ресурсів визначається на мікрорівні підприємства і впливає на здоров'я та добробут суспільства. Тому підприємства торгівлі повинні акцентувати увагу на фактах господарського життя, що пов'язані з екологічною діяльністю та призводять до змін у складі майна, капіталі, зобов'язаннях і фінансових результатах. На думку представників Житомирської наукової школи, які мають певні здобутки у вирішенні проблем обліку екологічної діяльності підприємств, І.В. Замули та М.М. Шигун екологічний ефект (прибуток, збиток) формується на основі порівняння поточних екологічних доходів із поточними екологічними витратами, що надає можливість визначати вплив екологічної діяльності на суму загального фінансового результату, а, отже, на фінансовий стан підприємства [88]. Вважаємо, що зазначені об'єкти обліку доцільно розглядати в динаміці абсолютних та відносних показників використання енергоресурсів, інвестицій та поточних витрат на охорону довкілля.

Не можна не погодитися з тим, що у глобальному масштабі найважливішим фактором, який впливає на організацію облікового процесу, є інституційне середовище [372]. Тому й облік доцільно розглядати як соціальне явище, пов'язане з соціальними, економічними й екологічними аспектами. Система обліку не є ізольованою – навпаки, вона являє собою певне інституційне середовище, оточене іншими соціальними системами (правова, фінансова), які здійснюють прямий вплив на облікову систему. Виконуючи інформаційно-комунікаційне обслуговування системи управління, обліковий процес у цих умовах доцільно розглядати як легітимну основу розробки правил і вимог, за якими діють бізнес-одиниці. Пропонуємо в рамках фронт-офісу визначати фази облікового процесу, які в подальшому дозволяють систематизувати обліково-аналітичне забезпечення за об'єктами обліку, виходячи з принципу їх просторо-часового вимірювання. У рамках визначення технології облікового процесу доцільно виокремлювати три фази

(стадії) формування обліково-аналітичного забезпечення: ініціювання, координації, адміністрування. Подібної точки зору дотримується Л.А. Волощук, але вона вважає, що обліково-аналітичне забезпечення ґрунтується на спеціальних методах обліку, орієнтованих на забезпечення розвитку підприємства та враховуючих специфіку його бізнес-процесів, що дозволяє формувати раціональне та прозоре облікове середовище; на методиках контролю, що дозволяють здійснити комплексну перевірку та поточний моніторинг; комплексних методиках аналізу та оцінки розвитку підприємства, що дозволяє переорієнтувати його ресурси для досягнення стійко високих показників розвитку [42, с. 331].

На стадії ініціювання відбувається формування масиву інформаційних ресурсів, який складається з визначення завдань інформаційного забезпечення, класифікації учасників бізнес-процесів та встановлення причинно-наслідкових зв'язків у процесі кругообігу капіталу в розрізі бізнес-процесів і відповідних господарських операцій. Інструментальне забезпечення цієї стадії передбачає визначення складу відповідних структурних підрозділів, їх ресурсне забезпечення, розробку регламентів, положень, що регулюють форми, методи, процеси, які здійснюються в організаційній системі управління. Такий підхід дозволяє гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища та запроваджувати інноваційні прийоми управлінської діяльності. Суть координації полягає в упорядкуванні та регламентуванні інформаційних потоків, які ініціюються виконавцями бізнес-процесів. Тому за цією фазою формується масив даних про визначення видів фінансово-господарської діяльності, формування інформаційних ресурсів про об'єкти обліку за стадіями трансформації капіталу в області забезпечення економічного, соціального та екологічного розвитку. На фазі адміністрування формується обліково-аналітичне забезпечення, яке створює умови для делегування повноважень та обов'язків, визначення складу виконавців та їх мотивації за стадіями конвергенції інформаційних потоків, які формують організаційну будову системи управління з виділенням рівнів

управління і структурних підрозділів, що характеризується підпорядкуванням функції окремих ланок управлінських структур.

Доречною є думка вчених, які вважають, що завдання обліково-аналітичного забезпечення сучасного суб'єкта господарювання спрямовані на пошук раціонального співвідношення між категоріями часу, ризику та кінцевими результатами діяльності, рівнем ресурсного забезпечення і можливостями примноження та ефективного використання потенціалу розвитку підприємства [99, с. 193]. При цьому має забезпечуватися фінансова стійкість і висока інвестиційна привабливість підприємства. Тому обліковий процес доцільно організовувати на основі інтеграції видів обліку, щоб всі складові (об'єкти обліку) були взаємопов'язані між собою у єдиному інформаційному просторі. Виходячи з наведеної технології облікового процесу, інтеграція інформаційних ресурсів відповідає ретроспективному, оперативному та стратегічному рівням управління, перший з яких, на рівні фінансового обліку, відповідальний за маніпуляцію з поточними даними, другий, на рівні управлінського, – за забезпечення інформацією операційного менеджменту для прийняття поточних рішень, і третій, на рівні стратегічного обліку, – за виявлення закономірностей розвитку і оцінку можливих загроз, забезпечуючи інформацією стратегічний менеджмент із метою встановлення траєкторії сталого розвитку підприємства.

Важливість і значимість бек-офісу в системі організаційної конструкції управління підприємств торгівлі нерідко недооцінюється. Разом з він є цінним для успіху бізнесу принаймні з трьох причин, а саме: підтримки репутації компанії в умовах жорсткої конкуренції; зниження ризику для вищої ланки під час прийняття рішення; запровадження методів економії та раціоналізаторських пропозицій, які можуть прямо або опосередковано збільшувати прибуток компанії. Тому основним трендом поточного моменту є інтелектуалізація бек-офісу в системі обліково-аналітичного забезпечення управління. Унаслідок перерахованих вище причин, а також практично не прогнозованого попиту, високої оборотності товарів, ефективно управляти,

оптимізувати логістичні процеси, планувати ресурси тільки силами людини вже неможливо. Тому до бек-офісу поступово переходять функції інтелектуального управління. Обліково-аналітичне забезпечення повинне забезпечити виконання функцій аналізу, управління запасами і зовнішніми взаємодіями в ланцюзі постачань, зокрема, з постачальниками і виробниками, подання інформації, необхідної для корекції бізнес-процесів. Воно також здатне сформулювати пропозиції для оптимального ціноутворення, має функціональні можливості для планування й аналізу різних маркетингових заходів щодо просування товарів, для формування принципів роботи системи лояльності.

Таким чином, системний підхід до організації облікового процесу забезпечує отримання низки переваг, які дозволяють здійснювати інтеграцію усіх підсистем управління задля забезпечення соціальної відповідальності та контролю за діяльністю бізнес-одиниць.

2.3. Інформаційне забезпечення заходів відновлення діяльності підприємств торгівлі

Діяльність може бути порушена різноманітними інцидентами, багато з яких необхідно спрогнозувати чи проаналізувати. Проте концепція сталого розвитку, яка є похідною від принципу безперервності діяльності, передбачає запровадження захисних заходів ще до виникнення загрози втрати власних ресурсів (виробничих площ, технологій, інформації), системи постачань і репутації. При цьому система управління суб'єкта господарювання повинна мати реальне уявлення про те, що необхідно зробити в разі виникнення руйнівного інциденту для подолання його наслідків без неприпустимої затримки постачань продукції або надання послуг.

Сучасна теорія управління економічними системами базується на циклічності їх розвитку, причинами якої можуть стати кризи розвитку зовнішнього і внутрішнього середовища, а також відсутність належного

контролю за обґрунтованим і ефективним витрачанням задіяних у господарському обороті ресурсів. Тому сучасна система управління повинна мати ефективний інструмент для відновлення діяльності, який дозволяє оперативно реагувати на безперервні різнобічні деформації економічного простору, а також передбачити їх майбутні прояви. Таким інструментом є запровадження обліково-аналітичного забезпечення заходів оздоровлення бізнесу, які повинні діагностувати та нівелювати загрози його сталого розвитку.

Раніше було доведено, що сутність життєвого циклу бізнес-утворення виражається основними фазами-векторами: розвиток, підготовка до певного виду існування (діяльності) системи; усталена діяльність системи; деградація, скорочення діяльності з подальшою ліквідацією системи або відтворення системи задля нового розвитку. Рівноважний стан в системі зберігає силу, поки не відбуваються суттєві інновації. З точки зору рівноважного походу наявність останніх означає перехід на новий рівень рівноваги. У результаті економічний розвиток можна уявити як послідовну зміну рівноважних станів [360, с. 112]. На кожному етапі розвитку бізнес-одиниця прагне до набуття максимального потенціалу міцності, який повинний дорівнювати сумі усіх ресурсів, при цьому кожний попередній потенціал чинить вплив на наступний [19, с. 19]:

$$R_j = \sum_{i=1}^m (R_{ij} * K_{j-1}) \rightarrow \max, \quad (2.1)$$

де R_j – економічний потенціал бізнес-одиниці на j -му етапі її життєвого циклу;

R_{ij} – сума i -х ресурсів бізнес-одиниці на j -му етапі її життєвого циклу;

K_{j-1} – коефіцієнт впливу попереднього етапу життєвого циклу на наступний.

У процесі управління сталим розвитком під впливом криз орієнтири його цілепокладання та функціонування повинні враховувати особливості діяльності суб'єкта господарювання з метою діагностики та моніторингу

специфічних бізнес-процесів, які характеризують торговельну галузь (рис. 2.14).

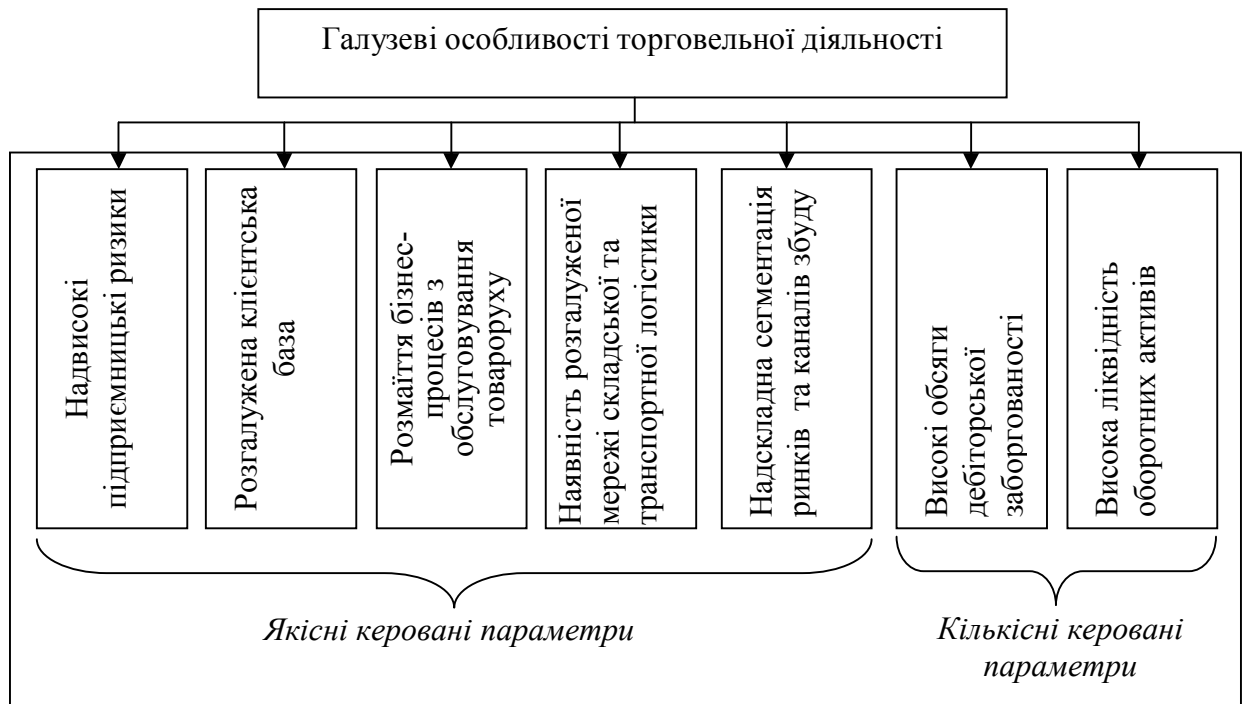

Рис. 2.14. Галузеві особливості торгівлі, які впливають на управління сталим розвитком під впливом криз

У мінливих ринкових умовах діяльність будь-якого успішного підприємства торгівлі може несподівано опинитися під загрозою, що в подальшому може створити проблеми для її власників, кредиторів, працівників та інших зацікавлених осіб. Досвід швидкого зростання в період підйому ринку не надто допомагає в кризових ситуаціях, коли необхідна здатність рішуче діяти в умовах фінансової нестабільності, щоб оперативно діагностувати ситуацію і закласти основи для подальшого відновлення розвитку.

Діагностика сталого розвитку покликана розпізнавати критичний вплив інституціонально-нормативного середовища підприємства і є одним з головних завдань обліково-аналітичного забезпечення управління. Із метою підвищення ефективності управління сталим розвитком доцільно дослідити

рівень рефлексивності системи структуроутворюючих елементів, які мають складати основу функціональної, фінансової та ринкової діагностики. Логічну модель процесу діагностики в системі обліково-аналітичного забезпечення наведено на рисунку 2.15.

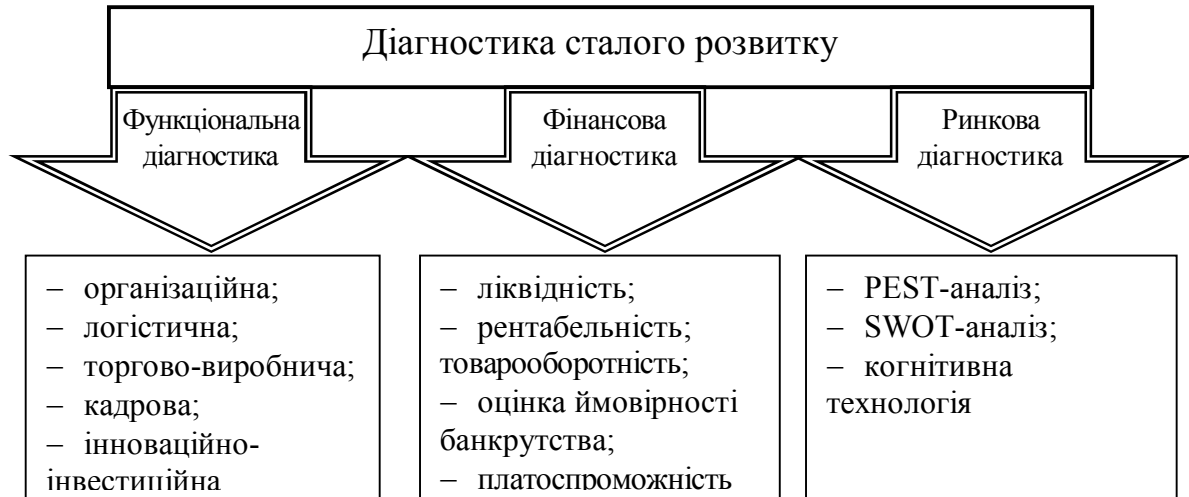

Рис. 2.15. Логічна модель процесу діагностики сталого розвитку в системі обліково-аналітичного забезпечення

Функціональна діагностика як спосіб оцінювання стану соціо-еколого-економічної системи спрямована на виявлення слабких ланок і відноситься до методів непрямих вимірів кризових ситуацій. Її елементи, властивості яких підлягають визначенню, зазвичай недоступні для безпосереднього спостереження та вимірювання. Тому слід вимірювати не їх параметри, а параметри процесів, які визначаються елементами цієї системи й доступні для оцінювання. Фінансова діагностика спрямована на виявлення та оцінювання ознак та можливих наслідків дестабілізації розвитку системи. Загальна сукупність показників оцінки фінансового стану представлена показниками ліквідності, платоспроможності, рентабельності, товарооборотності. Проте для більш повної оцінки і визначення реального фінансово-господарського становища підприємства в умовах глобалізації недостатньо використання тільки традиційних методів. Тому ринкова діагностика долучає технології економіко-математичного моделювання, які

здатні надати повне уявлення про загрозу продовження діяльності в умовах сталого розвитку, а саме: PEST-аналіз; SWOT-аналіз; когнітивна технологія.

Інтегроване використання перерахованих технологій дозволить більш якісно та повно оцінити фінансовий стан підприємства, визначити «вузькі» місця в його діяльності і методи, якими воно може скористатися для розробки стабілізаційних заходів та змоделювати раціональні сценарії вирішення ситуацій.

PEST-аналіз є методом структуризації знань, що дозволяє оцінити зібрану інформацію. PEST-аналіз (policy, economy, society, technology) виділяє чотири специфічні конфігурації, за допомогою яких аналізуються політичний, економічний, соціальний і технологічний аспекти зовнішнього середовища і може будуватися у вигляді матриці чотирьох квадрантів (рис. 2.16).

<p>P (Political) тип управління державою; стабільність уряду; свобода слова і норми законодавства; рівень бюрократії та корупції; тенденції до регулювання або дерегулювання; законодавство в галузі праці та соціальної допомоги населенню найбільш ймовірні політичні зміни на 3–5 років</p>	<p>E (ECONOMICAL) ступінь розвитку бізнес-структури; темпи зростання економіки,% ставки, курс валют і рівень інфляції; рівень безробіття, ситуація на ринку праці і вартість праці; ступінь глобалізації економіки; рівень наявного доходу населення; ступінь розвитку банків найбільш ймовірні зміни в економіці на 3–5 років</p>
<p>S (SOCIO - CULTURAL) чисельність населення, статевовікова структура населення; здоров'я, освіта, соціальна мобільність; звички й характер поведінки працівників, ставлення до роботи; громадська думка, норми поведінки і обмеження (табу); рівень і стиль життя; найбільш ймовірні соціально-культурні зміни на –5 років</p>	<p>T (TECHNOLOGICAL) внесок ІТ-технологій в розвиток ринку; розвиток Інтернет і мобільних пристроїв; активність і розвиток науково-технічних досліджень; ступінь використання, впровадження та передачі технологій; найбільш ймовірні зміни в технологічному плані на 3–5 років</p>

Рис. 2. 16. Матриця квадрантів PEST-аналізу

У процесі SWOT-аналізу виявляються чинники, які характеризують сильні й слабкі сторони діяльності підприємства. До сильних сторін

відносяться збільшення прибутку, використання сучасного обладнання, зростання продуктивності праці, відсутність прострочених заборгованостей; до слабких – нестача кваліфікованих робітників, затримки оплати праці, погіршення умов організації праці, зношеність обладнання. Після виявлення чинників, що характеризують можливості й загрози, сильні та слабкі сторони підприємства, аналітикам необхідно дослідити різні варіанти співставлення сильних сторін із загрозами й можливостями, а також слабких сторін із можливостями і загрозами. Після цього на фоні торгово-виробничого процесу підприємства торгівлі формується проблемне поле досліджуваної ситуації. Шляхом ранжування за рейтингом обрані чинники-параметри обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком доцільно звести в матрицю – «загрози сталого розвитку» (рис. 2.17).

СИЛЬНІ СТОРОНИ		СЛАБКІ СТОРОНИ	
Рейтинг	Параметр	Рейтинг	Параметр
1	Сильна сторона 1	1	Слаба сторона 1
2	Сильна сторона 2	2	Слаба сторона 2
3	Сильна сторона 3	3	Слаба сторона 3
4	...	4	.....
МОЖЛИВОСТІ		ЗАГРОЗИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	
Рейтинг	Параметр	Рейтинг	Параметр
1	Можливість 1	1	Загроза 1
2	Можливість 2	2	Загроза 2
3	Можливість 3	3	Загроза 3
4	...	4	...

Рис. 2.17. Матриця SWOT-аналізу

Когнітивна технологія заснована на моделюванні будь-якої господарської ситуації щодо виникнення когнітивного дисонансу із сталим розвитком бізнес-одиниці в нестійкому зовнішньому середовищі [29, с. 126]. За допомогою орієнтованого графу описується взаємозалежність між факторами-індикаторами, цільовими факторами утримання цінності та важелями впливу (рис. 2.18).

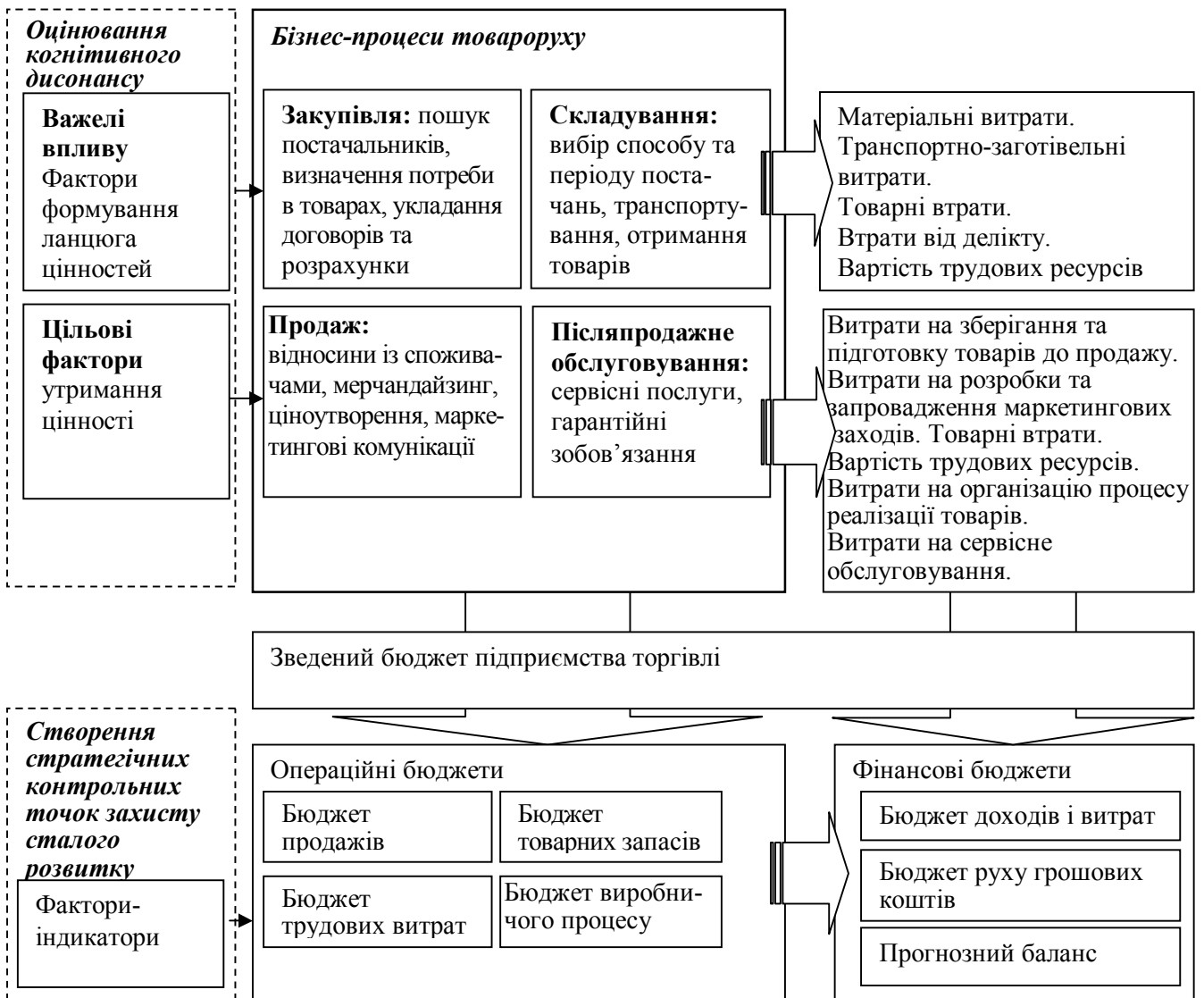

Рис. 2.18. Граф когнітивної технології для оцінювання дисонансу розвитку суб'єкта господарювання

За допомогою запропонованого графу описується взаємозв'язок між факторами та оцінюється їх вплив на контрольні точки захисту сталого розвитку. Факт гальмуючого впливу когнітивного дисонансу характеризує проблемну ситуацію, яка потребує подальшого оцінювання і вирішення. Якщо під час аналізу стану бізнес-одиниці діагностується криза продовження бізнесу, умови діяльності повинні змінитися завдяки запровадженню заходів санації.

У системі стабілізаційних заходів, спрямованих на виведення підприємства з кризового стану, важлива роль відводиться його санації.

Санація являє собою систему заходів для фінансового оздоровлення підприємства, що реалізуються за допомогою внутрішніх резервів або зовнішнього фінансування і спрямованих на запобігання оголошення підприємства-боржника банкрутом і його ліквідації. За таких умов санація підприємств спрямована на відновлення економічного потенціалу, є важливим інструментом структурно-економічної трансформації і входить в систему найбільш дієвих механізмів стабілізації сталого розвитку підприємства.

Проаналізувавши наукові літературні джерела із цієї проблематики, можна дійти висновку, що найбільш поширеним є функціональний підхід щодо визначення поняття «санація». Т.М. Білоконь [17], І.Ю. Гришова [57], О.В. Мозенков [172], І.Б. Хома [343] вважають, що під санацією слід розуміти механізм оновлення діяльності, який є складовою загальної системи управління підприємства, що використовує методи, засоби, ґрунтується на дотриманні певних принципів і закономірностей функціонування, який за допомогою важелів та інструментів санаційного потенціалу здатний відновити фінансову стійкість суб'єкта господарювання. Вони концентрують увагу на процесах формування санаційної стратегії, організаційно-економічному механізмі управління санацією підприємства, інтерпретації її принципів. На окрему увагу заслуговують дослідження О.О. Терещенка та Л.В. Мар'яненко, які переймаються правовим регулюванням відносин у сфері банкрутства, і визначають процес санації як комплексне застосування фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових та соціальних заходів, спрямованих на відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості та конкурентоспроможності підприємства-боржника [145, 325]. Так, досліджуючи механізми фінансування санаційних заходів, О.О. Терещенко виокремлює два види санації:

1) санація без залучення додаткових фінансових ресурсів, застосування якої супроводжується зменшенням номінального капіталу підприємства; конверсією власності в борг; конверсією боргу у власність; пролонгацією

строків виплати заборгованості; добровільним зменшенням заборгованості; самофінансуванням;

2) санація із залученням нового фінансового капіталу, яка може набувати форм альтернативної санації; зменшення номінального капіталу з подальшим його збільшенням (двоступінчатої санації); безповоротної фінансової допомоги власників; безповоротної фінансової допомоги персоналу [325, с. 380–384].

З наведеного можна зробити висновок, що сучасна наукова спільнота, незважаючи на вагомі здобутки у визначенні термінологічного апарату санації, її завдань та санаційної стратегії, ще не виробила єдиної системи оцінки ефективності впровадження санаційних заходів та шкали оцінювання санаційної спроможності суб'єктів господарювання.

Система національного законодавства, у свою чергу, розрізняє досудову та судову санацію. Згідно із Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» досудова санація є системою заходів із відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, інвестор із метою запобігання банкрутству боржника шляхом реорганізаційних, організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно до законодавства до початку порушення провадження у справі про банкрутство. Натомість судова санація визначається як система заходів, що здійснюються під час провадження в справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та/або зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника [222].

Досліджуючи галузеву проблематику в роздрібній торгівлі, А.К. Шара пропонує виокремлювати санаційний аудит як окремий напрям аудиторської

діяльності, оскільки його характерною рисою є експертна оцінка підприємств, що перебувають у стані кризи [350]. Автор наводить порядок санаційного аудиту, визначає його завдання та інформаційні джерела. Але такий підхід не збігається із загальною концептуальною основою управління санацією підприємства. На наш погляд, більш доцільно було б дослідити дію МСА 570 «Безперервність діяльності», який оцінює події та обставини, що стосуються застосування процедур оцінки підприємницьких ризиків, оскільки це дає змогу вчасно виявляти загрози сталому розвитку бізнесу. Визначаючи перспективи подальших досліджень, М.К. Бондарчук та Г.М. Воляник пропонують функціональну модель контролінгу управління санацією в об'єднаннях підприємств, але розглядаючи загально прийняті методи контролінгу (вартісний аналіз, аналіз беззбитковості, портфельний аналіз) лишають поза увагою питання інформаційної підтримки управління суб'єкта господарювання, який перебуває у кризовому стані і потребує оздоровлення [19]. Вважаємо, що проблема криється в запровадженні системи обліково-аналітичного забезпечення санаційних заходів як дієвого механізму оздоровлення господарської діяльності. Тому в подальшому дослідженні зробимо акцент на таких домінантах, як оцінка ризиків, резервна система, контролінг, мотиваційні заходи, які здатні вирішити завдання відновлення діяльності та платоспроможності.

Проблемами організації бухгалтерського обліку операцій щодо проведення процедур санації й банкрутства займалися провідні українські вчені. Облік операцій з припинення діяльності підприємств та відновлення їх платоспроможності висвітлено в працях Т.А. Бутинець [27], Г.В. Булкот [25], О.В. Родіонова [242], Л.Б. Іванової [91], Т.В. Давидюк [26], І.В. Жиглей [26], І.В. Замулої [26], В.С. Рудницького [245]. Сучасними науковцями, які спеціалізуються на бухгалтерській справі, проаналізовано стратегічний механізм управління корпоративними підприємствами та особливості формування облікової політики підприємств, а також санаційного аудиту на кризових підприємствах; викладено методіку вдосконалення обліку процесів

ліквідації та санації на підприємствах-банкрутах; висвітлено особливості організації та обліку списання заборгованості за умови фінансової санації підприємств; розглянуто питання оптимізації фінансових потоків підприємств і проблеми оцінки ефективності їх санації. Проте існуючі методики відображення в обліку операцій із оздоровлення бізнесу, формування обліково-аналітичного забезпечення запобігання банкрутству та припиненню діяльності недостатньо розроблені. У зв'язку з цим виникла необхідність подальшого дослідження механізму формування обліково-аналітичного забезпечення оцінювання причин припинення діяльності підприємства та відновлення його сталого розвитку.

Виходячи з постулатів методології бухгалтерського обліку, фінансове оздоровлення – це процедура, спрямована на подолання фінансової кризи боржника з наданням певних гарантій кредиторам. Першими ознаками такої кризи, які фіксуються, перш за все, системою бухгалтерського обліку, є борги перед контрагентами; зобов'язання з виплати заробітної плати; незадоволені податкові та інші вимоги.

В умовах економічної кризи ефективність управління напряму залежить від оперативності надання обліково-аналітичного забезпечення, оскільки система менеджменту в торгівлі потребує об'єктивної інформації про ресурси, які здатні нівелювати критичний вплив на сталий розвиток. Підприємства торгівлі мають власні галузеві особливості, досліджені вище, намагаються оптимізувати фінансові потоки, сконцентровані в оборотному капіталі, а саме в товарних запасах та дебіторській заборгованості покупців (наявність простроченої дебіторської заборгованості покупців, товару, непридатного до реалізації, заарештованого чи законсервованого майна тощо). У зв'язку з цим вважаємо за необхідне дослідити механізм оцінювання якісного складу визначених активів, які для підприємств торгівлі мають значення страхового запасу.

Існуючий обліковий підхід до відображення товарних запасів та дебіторської заборгованості не повною мірою відповідає сучасним вимогам і

підходам до аналізу комерційної діяльності торгового підприємства. У системі бухгалтерського обліку вартість таких ресурсів, які доцільно вважати страховими, відображається без урахування їх ліквідності, яка для товарних запасів визначається якістю споживання та терміном зберігання на складі, а дебіторська заборгованість – даними про терміни виникнення і можливостями стягнення. Пропонуємо виокремити три групи страхових ресурсів підприємства торгівлі: ліквідні; умовно-ліквідні; неліквідні. Ліквідні страхові ресурси – це ресурси, які виконують функцію визнаного активу, який є безумовним інструментом погашення боргових зобов'язань. Умовно-ліквідні страхові ресурси – це ресурси, які можуть бути використані для розрахунку з певною затримкою платежу. Неліквідні страхові ресурси – неліквідна група не є інструментом погашення боргу, формує збитки або викликає витрати за утримання, переробку або утилізацію.

Необхідно запровадити наступні критерії оцінки ліквідності страхових ресурсів підприємства торгівлі. Для товарних запасів основними критеріями оцінки ліквідності прийняті наступні параметри: споживчі властивості матеріальних цінностей (придатність до використання або реалізації); залишковий термін реалізації або використання. Для корегування товарних запасів необхідно визначати величину можливих товарних втрат. Недостачі товарів можуть виникати внаслідок нехтування матеріальною відповідальністю або різними організаційно-технічними проблемами під час їх транспортування, зберігання, реалізації.

Для забезпечення контролю за безперебійним товарорухом підприємства торгівлі повинні запроваджувати процес фіксації і стягнення недостач, який є надскладним і пов'язаний із виконанням певних формальних процедур, тому для подальшого дослідження пропонуємо наступні критерії оцінки ліквідності недостач товару: місце виявлення недостачі товару; джерело недостачі; норма природного убутку; термін прийняття рішення щодо стягнення недостачі; ймовірність стягнення.

Для дебіторської заборгованості покупців і замовників головні критерії ліквідності: відповідність терміну виникнення або відстрочці платежу за умовами договору поставки; імовірність стягнення простроченої дебіторської заборгованості. На підставі запропонованих критеріїв ліквідності страхових запасів торговельного підприємства, їх угруповання проводиться у такому порядку (рис. 2.19).

Рис. 2.19. Класифікація оборотних страхових ресурсів підприємства торгівлі

Наведена методика класифікації оборотних страхових запасів дозволила розробити комплекс організаційно методичних заходів оздоровлення підприємства торгівлі, які спрямовані на мобілізацію прихованих резервів, оптимізацію структури оборотного капіталу, реструктуризацію дебіторської заборгованості.

Запровадження санаційних заходів для оцінки капіталу підприємства та боргових зобов'язань передбачає залучення коштів для подальшого оздоровлення підприємства. Доцільно виокремлювати зовнішні і внутрішні заходи. Джерелами зовнішньої фінансової підтримки доцільно вважати державу, кредиторів, інвесторів, а внутрішньої – власників, керівництво і працівників. У системі бухгалтерського обліку організація механізму зовнішнього фінансування відбувається завдяки збільшенню статутного капіталу шляхом додаткової емісії акцій; безповоротній фінансовій допомозі; отриманню кредитів; залученню інвестицій; випуску облігацій. Джерелами внутрішньої підтримки доцільно вважати конверсію боргу у власність; пролонгацію строків виконання фінансових зобов'язань; мирову угоду про прощення боргів чи їх частини (рис. 2.20). Такий підхід дозволяє визначати суму можливого прибутку внаслідок викупу підприємством власних корпоративних прав (акцій, часток) за курсом, нижчим від номінальної вартості цих прав, у результаті їх безкоштовної передачі до анулювання, зниження номінальної вартості або в разі одержання безповоротної фінансової допомоги від власників корпоративних прав, кредиторів та інших зацікавлених у оздоровленні підприємства осіб.

Отже, наведені пропозиції для відновлення діяльності підприємств торгівлі є теоретичною основою формування обліково-аналітичного забезпечення управління стійким розвитком підприємств, які зіткнулися з проблемою фінансової кризи. По-перше, надається більш ґрунтовне тлумачення заходів для оздоровлення бізнесу, які визначаються Міжнародними стандартами ISO серії 9000 із продовження діяльності та постійного поліпшення, під якими доцільно розуміти розраховані на

стратегічну перспективу заходи функціональної, фінансової та ринкової діагностики, що дозволяють, з одного боку, виявити неліквідні страхові ресурси та уникнути збитків, а з іншого – відновити рентабельність та прибутковість завдяки ефективному використанню наявних ресурсів, власних резервів, реструктуризації боргів та своєчасній зовнішній допомозі.

Рис. 2.20. Класифікація санаційних заходів для оцінки капіталу підприємства та боргових зобов'язань в умовах фінансового оздоровлення підприємства торгівлі

Міжнародні стандарти якості та Державна програма сталого розвитку вимагають від системи управління запровадження дієвого механізму систематичної ідентифікації, аналізу та оцінки ризику порушення пріоритетів діяльності підприємства, а також надання своєчасної інформації про осіб, постачальників та ресурси, які її підтримують. Тому формування обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку доцільно розглядати як певний

структурований процес аналізу ризику з точки зору наслідків і ймовірності під час управлінського прийняття рішення про подальші дії. Цей структурований процес повинен допомогти знайти відповідь на фундаментальні питання: що може статися і чому (ідентифікація ризику); які можуть бути наслідки; яка ймовірність виникнення небезпечної господарської події; які способи зниження несприятливих наслідків? Підсумовуючи наведені пропозиції, можна зробити висновок, що такий підхід із позицій формування обліково-аналітичного забезпечення заходів відновлення господарської діяльності має лаконічний вигляд і закладає логічне підґрунття для подальшого дослідження щодо розробки і запровадження резервної системи, яка здатна нівелювати ризики підприємницької діяльності задля управління сталим розвитком.

Висновки до розділу 2

Узагальнюючи результати дослідження, які містяться у другому розділі, можна зробити наступні висновки.

Початковий етап безперервної діяльності слід розглядати як процес генерації обліково-аналітичного забезпечення з формування пакета установчих документів та початкового балансу з метою трансформації бізнес-ідеї в фінансово-господарську діяльність. Дослідження особливостей різних типів структур управління з метою створення в них моделі системи бухгалтерського обліку на початковому етапі життєвого циклу довело, що задоволення інформаційних внутрішніх потреб управління залежить від диференціації центрів відповідальності на матеріальні та фінансові, відправними точками декомпозиції яких є організаційна структура підприємства, схема виробничого процесу, схема руху матеріальних потоків.

Наступним логічним кроком для ефективного опису існуючих господарських процесів і запланованих змін стало введення в науковий обіг з бухгалтерського обліку поняття архітектури підприємства, що об'єднує

організаційну і фінансову структури і дозволяє забезпечити досягнення цілей підприємства в довготерміновій перспективі та нівелювати ризики припинення діяльності.

З метою налагодження шляхів інформаційного обміну (агрегації даних) між функціональними фінансовими підрозділами і операційними клієнтськими центрами створення вартості використано інформаційно-комунікаційну технологію побудови багатовимірних моделей нереляційних просторових баз даних у вигляді гіперкубів, яка являє собою синтез забезпечувальної і предметної області.

Вимірники куба, що утворюють його грані – множина однотипних даних, які відповідають за опис якісних характеристик-повноважень. Величини, що містяться у клітинках куба, фактично є кількісними показниками, що характеризують ефективність діяльності структурних підрозділів підприємства. У загальній архітектурі доцільно виділяти три вектори кубу: матеріальної відповідальності, фінансової відповідальності і часовий вимір. Горизонтальний вектор матеріальної відповідальності характеризує показники діяльності кожного структурного підрозділу, а вертикальний вектор фінансової відповідальності розкриває ієрархічний рівень повноважень осіб, які беруть участі у прийнятті управлінських рішень. Агрегація даних здійснюється через вектор часового виміру за життєвим циклом сталого розвитку бізнесу.

Сталий розвиток підприємства слід розглядати як сукупність завдань, засобів і методів їх вирішення, що забезпечує такий стан підприємства, завдяки якому своєчасно виявляються та збалансовано задовольняються найважливіші вимоги його ключових стейкхолдерів при підтримці власної економічної, соціальної та екологічної стійкості, здатної забезпечувати безперервне зростання. За таких умов саме облік виконує роль універсальної технології, яка дозволяє визначати не лише прибутковість господарської діяльності, а й відповідальність бізнесу перед державою і суспільством.

Обліковий процес виконує роль систематизатора руху інформаційних потоків із метою координації прийнятих управлінських рішень.

Виходячи із всебічного осмислення проблеми розбудови облікового процесу, пропонується пірамідальна модель облікового процесу, яка базується на двох принципових позиціях. По-перше, вважаємо, що обліковий процес має власну розмірність, яка формує облікові показники в трьох вимірах (вимірювачах) – оцінка R (історична, справедлива), простір S (реальні або умовні факти господарського життя), час T (оперативний, тактичний, стратегічний), а по-друге, базується на принципах архітекtonіки. Застосування принципів архітекtonіки є доречним тому, що дозволяє наочно представити розмірність обліково-аналітичного забезпечення в рамках облікового процесу, що особливо актуальне в епоху суцільної інформаційної інтеграції з одного боку, і в процесі стрімкого вдосконалення й поширення інформаційних технологій управління – з іншого. Запропонована архітекtonіка агрегації обліково-аналітичного забезпечення характеризує багатовимірність облікового процесу та наочно ілюструє агрегацію інформаційних потоків за поточним, тактичним, стратегічним часовими зрізами, яку можна подати у вигляді залежності $E_{OAZ} = \{R; S; T\}$.

Інформація про результати функціонування бізнесу, яка формується в рамках обліково-аналітичного забезпечення, надається широкому колу користувачів і має організаційно-координаційний характер, та задовольняє різновекторні інтереси учасників бізнесу. Представлена на рис. 3 модель відображає ідею, що систему управління доцільно створювати із двох взаємопов'язаних інформаційно-комунікаційних комплексів: фронт-офісу і бек-офісу. Такий підхід має міждисциплінарне призначення у прикладних сферах організації праці, бізнес-комунікацій, ділового етикету.

Питання сталого розвитку підприємства доцільно розглядати не лише у площині вирішення економічних здобутків для бізнес-суспільства, а й з урахуванням соціальних та екологічних наслідків. Тому торговельні підприємства, які забезпечують прозорість у цьому відношенні, викликають

більше довіри з боку зацікавлених сторін і можливих партнерів. Доцільно виокремлювати наведені завдання в інформаційно-комунікаційному контурі фронт-офісу. Пропонуємо в рамках фронт-офісу визначати фази облікового процесу, які в подальшому дозволяють систематизувати обліково-аналітичне забезпечення за модулями економічної, соціальної та екологічної сфери, виходячи із принципу їх просторо-часового вимірювання. У рамках визначення технології облікового процесу доцільно виокремлювати три фази (стадії) формування обліково-аналітичного забезпечення: ініціювання, координація, адміністрування.

Основним трендом поточного моменту є інтелектуалізація бек-офісу в системі обліково-аналітичного забезпечення управління. У контурі бек-офісу забезпечується виконання функцій оперативного, тактичного, стратегічного рівнів управління, які мають відповідні об'єкти спостереження: ресурси, бізнес-процеси, показники ефективності діяльності.

Діяльність бізнес-одиниці може бути порушена широким спектром різноманітних інцидентів, що вимагає запровадження необхідних заходів для відновлення діяльності і забезпечення безперервності виконання власних зобов'язань. Запропоновано рефлексивну модель управління сталим розвитком, яка складається із системи структуроутворюючих елементів функціональної, фінансової та ринкової діагностики. Розширено інструментарій когнітивної технології, яка заснована на моделюванні господарської ситуації виникнення когнітивного дисонансу із сталим розвитком бізнес-одиниці в нестійкому середовищі. Запропоновано граф взаємозалежності між факторами-індикаторами, цільовими факторами утримання цінності і важелями впливу на контрольні точки діагностики кризи подовження бізнесу. З метою розробки дієвого механізму санації досліджено якісний склад оборотних активів, які для підприємств торгівлі мають значення страхового запасу, та визначено критерії оцінки їх ліквідності. Визначено три групи страхових ресурсів підприємства: ліквідні; умовно-ліквідні; неліквідні. Це дозволило розробити комплекс організаційно-

методичних заходів оздоровлення підприємства торгівлі, які спрямовані на мобілізацію прихованих резервів, оптимізацію структури оборотного капіталу, реструктуризацію дебіторської заборгованості.

Розроблено рекомендації для запровадження санаційних заходів реструктуризації капіталу та боргових зобов'язань підприємства, економічний ефект від запровадження яких полягає у формуванні санаційного прибутку та визначенні терміну відновлення платоспроможності. Запропоновані заходи функціональної, фінансової та ринкової діагностики, які дозволяють: виявляти неліквідні страхові ресурси та уникати збитків; відновлювати рентабельність та прибутковість завдяки ефективному використанню наявних ресурсів, власних резервів, реструктуризації боргів. Заходи діагностики спрямовані на змістовну адаптацію положень Міжнародних стандартів ISO серії 9000 із подовження діяльності та постійного поліпшення управління бізнес-одиниці.

Основні результати дослідження за розділом 2 опубліковані у працях: [279; 284; 285; 287; 288; 290; 321; 322; 395; 398].

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНА ПАРАДИГМА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

3.1. Ризики господарської діяльності та їх обліково-аналітична інтерпретація

Для підвищення ділової активності в довготерміновій перспективі необхідно створити умови, які гарантують економічну безпеку ведення бізнесу. Економічна безпека є визначальним фактором, що забезпечує безперервний розвиток підприємства в умовах невизначеності. Економічна самостійність суб'єктів підприємництва передбачає повну відповідальність за результати діяльності з метою забезпечення безперервності діяльності. Це означає, що на майбутнє підприємство повинно перебувати в умовах економічної безпеки, найважливіша характеристика якої – відсутність загрози примусової ліквідації.

В умовах ринку суб'єкт господарювання самостійно приймає управлінські рішення, це відбувається за невизначеності зовнішнього і внутрішнього фінансово-господарського середовища підприємства, тому виникають ризики, викликані відхиленнями фактичних результатів від запланованих. У разі дії будь-якого ризику можуть виникнути негативні наслідки (втрата інвесторів, кредиторів, провідної клієнтури і постачальників, скорочення обсягу продажів, невиправдане збільшення витрат, зростання не оплаченої вчасно дебіторської заборгованості, «проїдання» власних оборотних коштів тощо). Основним способом досягнення безперервності діяльності є забезпечення безпечних умов ведення бізнесу шляхом розробки системи заходів, спрямованих на максимально можливе скорочення таких небажаних наслідків. Тому у русі світових тенденцій розвитку інформаційного суспільства, залишаються актуальними завдання розробки методологічних засад кількісної і якісної оцінки ризиків із

урахуванням вимог ризик-менеджменту як засобу нівелювання наслідків глобалізації господарсько-фінансових відносин.

Концепція безперервності діяльності є одним із нових критеріїв управління змінами та сталим розвитком бізнес-структур. При цьому цільова парадигма сталого розвитку повинна мати гібридний характер, об'єднуючи різноманітні теоретичні підходи до управління безперервністю діяльності. «Неосистемний» підхід сталого розвитку позиціонує економічну систему як арену взаємодії політики, економіки, культури, психології, ідеології. «Стейкхолдерська» концепція передбачає прийняття управлінських рішень із урахуванням різноспрямованих інтересів зацікавлених осіб: споживачів, постачальників, акціонерів, керівників, працівників та ін., які мають певні права на результати діяльності суб'єкта господарювання. Процесний підхід, запропонований Американською асоціацією якості, передбачає оцінювати загрози безперервності діяльності, виходячи із класифікації їх джерел за функціональними і структурними бізнес-процесами. Функціональні бізнес-процеси охоплюють дії з дослідження ринку і покупців; коригування місії і стратегії; розробки продуктів і послуг; просування та продажу; виробництво і доставка; обслуговування покупців. Структурні бізнес-процеси включають розвиток і управління персоналом; управління інформацією; управління фінансовими і матеріальними ресурсами; реалізація програм управління впливом на навколишнє середовище; управління зовнішніми ресурсами; управління сталим розвитком. Теорія систем економічної безпеки базується на інжиніринговому підході, в якості цільової функції якого виступає ступінь захищеності інтересів підприємства від загроз. Система економічної безпеки складається з трьох компонентів: підсистема навколишнього середовища; функціональна підсистема; організаційно-управлінська підсистема забезпечення економічної безпеки. Це дає підстави сформулювати основні принципи обраної парадигми сталого розвитку підприємства, а саме: суверенність; поліфункціональність; автономність інтересів; внутрішня консолідація і координація; ринкова мотивація; корпоративна соціальна

відповідальність. Для подальшого дослідження доцільно визначити основні індикатори загроз безперервності діяльності, що охоплюють основні сегменти бізнесу підприємства: взаємодія зі споживачами, ціннісні пропозиції, економічна інфраструктура (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Показники-індикатори загроз сталого розвитку підприємств торгівлі

Бізнес-сегмент	Показники-індикатори загроз переривання бізнес-процесів
1	2
1. Споживчі сегменти	зростання рекламаций на якість продукції; зниження обсягів продажів; збільшення залишків товарних запасів; зростання дебіторської заборгованості; втрата або псування товарних запасів у процесі постачання; зростання витрат на післяпродажне обслуговування покупців
2. Цінові пропозиції	зниження потенціалу споживчого ринку; зниження споживчої цінності товарних запасів; зниження рівня ділової репутації; зниження частки інноваційної продукції (послуг) в продуктовому портфелі; зниження продуктивності маркетингових структур; зниження інноваційної активності персоналу
3. Канали збуту	зростання збитковості продажів; зростання витрат обігу; зростання витрат на післяпродажне обслуговування; зниження товарних запасів до критичної точки
4. Відносини з клієнтами	зменшення кількості договорів купівлі-продажу; зростання витрат на повернення товарних запасів покупцями; зростання скарг покупців; зниження рівня задоволеності клієнтів
5. Грошові потоки	зменшення сальдо грошового потоку; зниження доходів від основної діяльності; зниження доходів від інвестиційної діяльності.
6. Майнові ресурси	зниження показників ефективності використання майна; зниження продуктивності діяльності підприємства; зниження платоспроможності і ліквідності підприємства; зниження вартості підприємства; зниження рівнів заробітної плати, продуктивність праці, підвищення плинності кадрів

1	2
7. Ключові види діяльності	зниження частки інноваційної продукції в портфелі; зниження обсягів продажів; звуження асортименту продукції
8. Контрагенти	стійке зростання покупних цін на сировину, матеріали, комплектуючі вироби; збільшення середньої тривалості поставок; зниження якості товарних запасів
9. Структура витрат	зниження прибутковості (рентабельності) активів, власного капіталу; збільшення собівартості; відсутність інвестицій у розвиток діяльності; зниження запасу фінансової міцності; зростання точки критичного обсягу реалізації; зростання втрат від простоїв торгових потужностей

Проблематику дослідницьких завдань економічної категорії «ризик» та ризик-менеджмент досліджували відомі науковці, що стало результатом фундаментальних праць із ризикології та управління ризиками в економічній діяльності. Але всі вони присвячені дослідженню підприємницького ризику і ризикам, які стосуються державного регулювання, у той час як область ризиків, що генерується системою бухгалтерського обліку, яка є інформаційною основою сталого розвитку, все ще потребують ґрунтовних досліджень.

У загальному вигляді ризик-менеджмент можна визначити як багатоступінчастий процес впливу на ризики, що притаманні діяльності підприємства, спрямований на мінімізацію спектра впливу випадкових подій, здатних привести до фінансових втрат. Його головне цільове призначення – своєчасна ідентифікація і квантифікація ризиків згідно зі стратегічними цілями розвитку бізнесу з метою визначення кількісного вираження якісних ознак ризиків із урахуванням часу і ресурсів (додаток М).

Постійне зростання ризиків внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування підприємства, що пов'язано з глобалізаційними процесами, розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, нестабільністю

законодавства та умов діяльності, призводить до того, що ризик займає провідне місце серед факторів формування прибутку [197, с. 52]. Внаслідок того, що ринкові відносини та зростаюча конкуренція не дозволяють із повною визначеністю розрахувати дії суб'єктів господарювання, багато рішень доводиться приймати в умовах невизначеності, коли стратегічні завдання безперервної діяльності обираються з декількох можливих варіантів, результат кожного з яких неможливо передбачити. В умовах невизначеності безперервне досягнення позитивного фінансового результату господарської діяльності є наслідком реалізації ефективних управлінських рішень [378].

На основі наукового пошуку в галузі інституціональної теорії бухгалтерського обліку, доведено, що в основі функціонування нового наукового пізнання є його парадигма, яку, на думку відомого вченого В.М. Жука, необхідно розглядати як сукупність узагальнених ідей, гіпотез, методологічних підходів, які розділяються науковим співтовариством і є прийнятними для інших інститутів та оформлені у вигляді наукових теорій [85, с. 43–44]. Перехід до необхідної парадигми управління ризиками передбачає, в першу чергу, необхідність трансформаційних змін свідомості управлінського персоналу для розуміння необхідності впровадження системи підвищення їх кваліфікації в частині: 1) вмінь формувати інформаційні запити, адекватні потребам системного та комплексного управління ризиками; 2) навиків для адаптації інформаційної системи управління – систем бухгалтерського обліку до запитів користувачів із метою формування необхідного інформаційного забезпечення [197, с. 102].

Суттєвий вплив на розвиток теорії ризик-менеджменту в другій половині двадцятого сторіччя зробила дисципліна, що стрімко розвивалася – «філософія науки», яка започаткувала розвиток парадигми наукового пізнання. Один із засновників такого підходу – Т. Кун – запропонував схему революційного розвитку наукового пізнання. На його думку наука визначає парадигму, яку можна сформувати через генерацію наукових підходів,

поглядів, невирішених питань. Згідно з теорією Т. Куна в розвитку парадигми ризик-менеджменту можна виділити наступні етапи:

- преднаука, що знаходиться в процесі накопичення емпіричних знань та формування понятійного апарату;
- нормальна наука, коли відбувається отримання нових знань в рамках існуючої парадигми;
- революційна наука, коли здійснюється кардинальна зміна парадигми наукового пізнання [384, с. 92–96].

Підтримуючи цю думку, вважаємо, що новітню парадигму ризик-менеджменту слід формувати у вигляді системи емпіричних знань, побудованій на засадах об'єктивної реальності (у вигляді фактів господарського життя) та теоретичного базису (у вигляді принципів, припущень, законів, концепцій) (рис 3.1).

Рис. 3.1. Новітня парадигма ризик-менеджменту в умовах сталого розвитку

На початковому рівні ситуаційний ризик-менеджмент передбачає вибір методів управління, які відповідають поточній ситуації та враховують фрагментарний, несистематичний характер впливу на ризик, коло керованих ризиків обмежене. На другому рівні завдання процесного ризик-менеджменту вирішуються завдяки проведенню механічної систематизованої серії взаємозалежних управлінських функцій та епізодичному менеджменті із використанням інструментів хеджування. Проте, незважаючи на достатню формалізованість, цей підхід не вирішує питання комплексного проектування системи ризик-менеджменту, надаючи лише опис її процесної структури. Інтегрований ризик-менеджмент «згори – вниз» здійснюється на рівні підприємства. Оскільки інтегрований ризик-менеджмент застосовують для управління пріоритетними ризиками, він надає можливість компанії успішно захищати економічну безпеку наступним чином: по-перше, інтегрований ризик-менеджмент сфокусований на створенні стійких конкурентних переваг; по-друге, він оптимізує витрати на управління ризиками і по-третє – допомагає вдосконалити виконання завдань компанії [277, с. 112].

Безперервний ризик-менеджмент, який очолює парадигму управління ризиками, характеризується як динамічний процес в умовах безперервності, що охоплює всі сфери діяльності підприємства, у якому задіяні співробітники на різних рівнях управління. Безперервний ризик-менеджмент дозволяє підприємству збільшувати вартість компанії й передбачає єдність системи управління ризиками та загального менеджменту підприємства. Новітня парадигма передбачає запровадження заходів, які сприяють розширенню сприятливих можливостей і зниженню загроз для забезпечення економічної безпеки. Такий підхід дозволяє здійснювати моніторинг у рамках безперервного ризик-менеджменту в системі раннього виявлення проблем, що виникають при забезпеченні безперервності діяльності підприємства. Сформоване в рамках новітньої парадигми управління ризиками обліково-аналітичне забезпечення можна розглядати як систему цілеспрямованого впливу на всі види ризику, що дозволяє нівелювати

наслідки зміни економічної кон'юнктури та інвестиційного клімату, виявляти проблеми в русі фінансових потоків.

Сучасна система управління ризиками базується на понятті потенціалу життєвого циклу підприємства, під яким розуміють процес формування та розвитку ресурсів, здібностей і компетенцій для досягнення визначених цілей діяльності, які змінюються за стадіями життєвого циклу, а його основними детермінантами мають виступати умови, за яких цей процес перетворюється із гіпотетично можливого в реальну дійсність [119, с. 143]. Як бачимо, науковці підходять до визначення потенціалу життєвого циклу з позицій ресурсного наповнення. Разом із цим, введення даного поняття в науковий обіг з бухгалтерського обліку вимагає адаптації його змісту до потреб обліково-аналітичного забезпечення, оскільки воно є ключовим під час виконання наступних етапів безперервного ризик-менеджменту в рамках новітньої парадигми управління ризиками. Пропонуємо визначати життєвий потенціал підприємства як сукупність обліково-інформаційних ресурсів у вигляді накопичених знань на різних етапах життєвого циклу, що забезпечують потреби економічної безпеки та створюють об'єктивні передумови для подальшого успішного розвитку бізнесу в умовах невизначеності. Безперервне виявлення деструктивних тенденцій показників використання потенціалу життєвого циклу надає можливість здійснення науково-технічної та організаційної діяльності у вирішенні завдань розвитку виробничої системи в цілому.

Подальші дії з розробки заходів визначення негативних факторів впливу на економічну безпеку передбачають трактування ризиків: 1) у рамках концепції виявлення негативних подій, що призводять до негативних наслідків для підприємства у вигляді збільшення витрат або знецінення активів – загрози; 2) у рамках концепції виявлення негативних подій, що призводять до неотримання доходу або втрати частини прибутку – втрачена економічна вигода; 3) у рамках концепції ймовірного розподілу можливих результатів подій, які оцінюють через їх корисність або шкідливість,

ефективність або неефективність, відповідність або невідповідність обраним критеріям у рамках теорії менеджменту – невизначеність.

Як справедливо зазначає І.І. Вербицька, в умовах нестабільності економічної ситуації в країні проблема управління ризиком є перманентною для будь-якого підприємства, здійснюючи прояв протягом усієї його діяльності, тому правильна оцінка ситуації і вибір методу управління, спрямовані на зниження ризику, є важливими інструментами в досягненні економічних цілей і бажаного результату [30, с. 283]. Тому наступні елементи системи безперервного ризик-менеджменту в рамках новітньої парадигми управління ризиками присвячено визначенню складу показників оцінки рівня ризику та розробці заходів нейтралізації та моніторингу ризику в умовах безперервності діяльності (рис. 3.2).

Поняття ризику в системі економічних відносин було об'єктом прискіпливої уваги ще з початку вісімнадцятого сторіччя та вважалося синонімом сумнівності [54, с. 31]. Лише через сторіччя дослідник-початківець І.Ф. Шер надав наукове тлумачення ризику в системі бухгалтерського обліку з формальної точки зору та запропонував виділити бухгалтерський ризик як окремий самостійний об'єкт. Він вважав, що величина винагороди за прийняття ризику повинна враховуватися під час розрахунку собівартості активів при їх реалізації [353, с. 173].

Відомий вчений-обліковець Я.В. Соколов присвятив декілька праць проблемі бухгалтерського ризику. Він вважав, що облікові дані можуть бути джерелом інформації за умов, що поряд з репрезентативністю і значимістю будуть враховуватися ризики рішень, що приймаються [263].

Ризик бухгалтерського обліку – це поняття, притаманне новітній парадигмі управління ризиками. Як свідчить дослідження, незважаючи на посилення впливу ризику на фінансові результати діяльності підприємств, у економічній літературі немає єдиного визначення цього поняття.

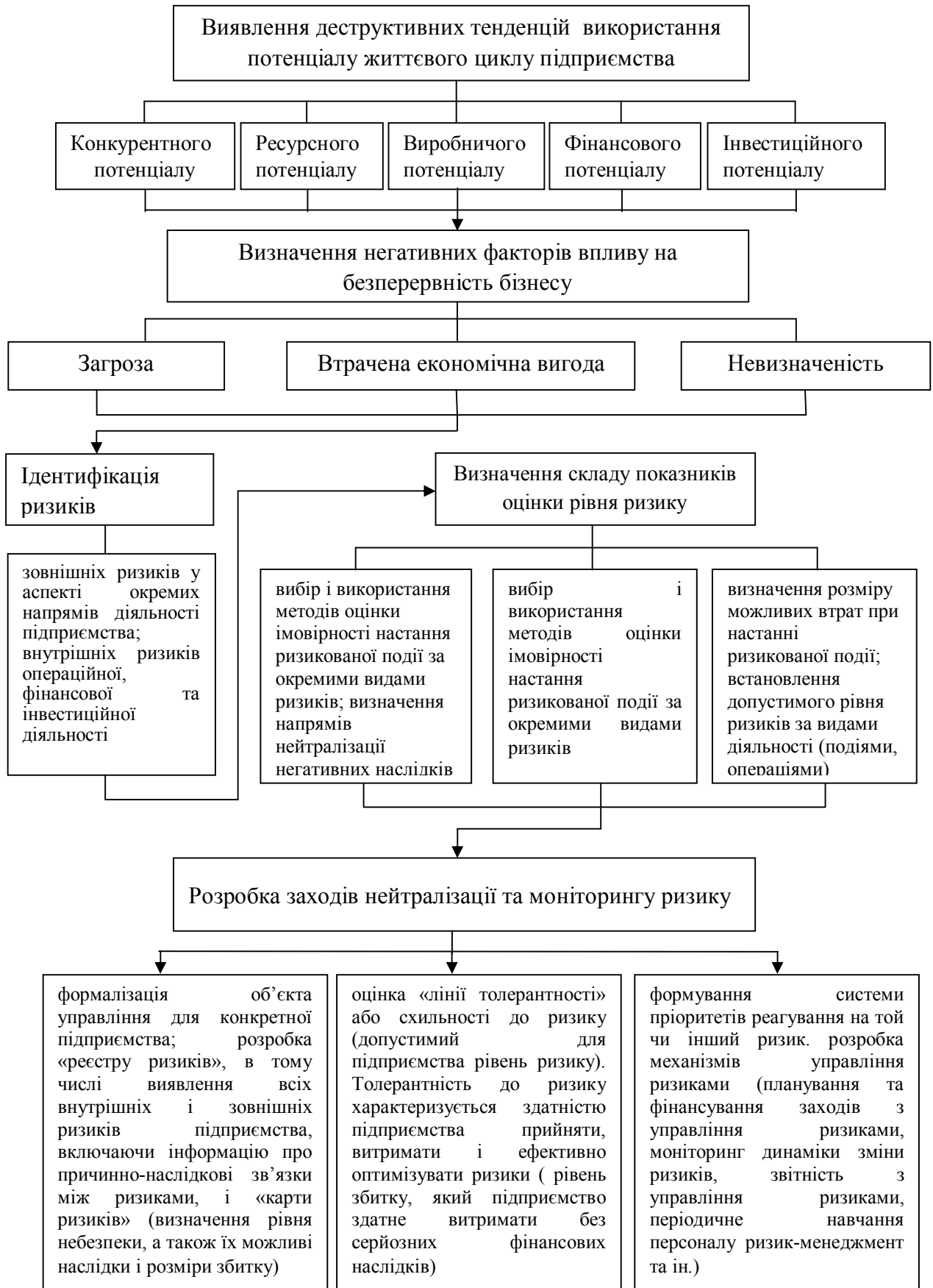

Рис. 3.2. Система безперервного ризик-менеджменту в рамках новітньої парадигми управління ризиками

Л.В. Гнилицька трактує бухгалтерський інформаційний ризик як ризик, пов'язаний зі створенням інформації в системі бухгалтерського обліку та відносить до нього ризику навмисного викривлення облікової інформації; порушення режиму збереження інформації, що становить комерційну таємницю; вибору елементів облікової політики; кваліфікації персоналу, технічного та програмного забезпечення [48, с. 145].

Подовжуючи науковий пошук, К.П. Боримська в рамках реалізації концепції інформаційної безпеки пропонує визначати ризики, виходячи із подвійної ролі бухгалтерського обліку, а саме з одного боку – бухгалтерська інформація є основним документально підтвердженим джерелом даних про господарські операції, а зі іншого боку – є фактором загроз і ризиків економічній безпеці суб'єкта господарювання, адже реєстрація в обліку недостовірної інформації й шахрайств із боку керівництва, несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів, значно знижують рівень захищеності підприємства [21, с. 34].

На думку І.А. Панченко, існуюча практика господарювання свідчить про те, що система бухгалтерського обліку та звітності не забезпечує повноти та достовірності інформації, що в свою чергу обмежує її корисність та можливість її використання як облікового забезпечення системи ризик-орієнтованого управління. У зв'язку з цим автор пропонує інтегроване облікове забезпечення, яке об'єднує наступні блоки інформації: облікову, аналітичну та контрольну. За допомогою інтегрованого облікового забезпечення можуть бути реалізовані базові компоненти ризик-орієнтованого управління прибутком [198]. Але відкритим лишається питання з формування такої інформаційної підтримки.

Л.Ф. Маценко пропонує визначати бухгалтерські ризики з позиції конкретизації факторів їх виникнення в умовах невизначеності, що є визначальним для подальшого удосконалення методики облікового відображення ризиків спільної діяльності [150, с. 358]. Такий науковий погляд є надто вузьким, тому що невизначеність і ризиковість охоплюють усі

види господарської діяльності. Висловлюючи власну точку зору, М. Лучко вважає, що в бухгалтерському обліку поняття ризику тісно пов'язане з очікуванням настання господарських операцій та можливостей невизначеності в них [136, с. 100]. Таке бачення науковця поєднує ймовірність майбутніх подій із наслідками їх настання, а також обставини, які супроводжують настання цих подій, але проблема інформаційного забезпечення із запобігання кризових явищ на підприємстві чи зменшення їх негативного впливу не висвітлюється.

Оцінюючи важливість цієї категорій для системи управління, можна стверджувати, що сучасна наукова спільнота виокремлює два види бухгалтерського ризику, які мають різне економічне трактування:

– ризики, що пов'язані із викривленням інформації в системі бухгалтерського обліку, внаслідок чого відбувається викривлення інформації про майновий стан;

– ризики, що виникають у фінансово-господарському середовищі, які характеризують наслідки подій та чинять суттєвий вплив на результати діяльності.

На наш погляд, сам термін «ризик бухгалтерського обліку» або «бухгалтерський ризик» звужує уявлення про інформативно-забезпечувальну природу бухгалтерського обліку, який є фундаментом для системи суміжних наук з аудиту, оподаткування, економічного аналізу. Необхідно змінити погляд на визначення ризику в системі обліково-аналітичного забезпечення у взаємозв'язку з усіма видами ризику, що супроводжують господарську діяльність. Ґрунтуючись на інформаційному уявленні про ризиковість будь-яких господарських подій, вважаємо за необхідне запропонувати термін «ризик обліково-аналітичного забезпечення», що відповідає змісту ризику в системі бухгалтерського обліку та враховує інформаційне наповнення оцінки невизначеності в системі оподаткування (податковий ризик), аудиту (аудиторський ризик), аналізу (економічний, інфляційний, валютний,

кредитний ризики) та відповідає за інформаційну підтримку безперервного ризик-менеджменту.

Інформативна система менеджменту немає обмежуватися лише інформуванням користувачів про існуючі ризики та загрози їх виникнення. Вона повинна надати оцінку їх можливого впливу на майновий та фінансовий стан. Разом з тим, вона не задовольняє цих вимог, тому що існує окремо від системи бухгалтерського обліку, в рамках якого реалізується функція загального циклу управління. Про це свідчить відсутність єдиних підходів до формування обліково-аналітичного забезпечення на всіх етапах прийняття управлінських рішень. Ця проблема вирішується за умови обґрунтування реалізації стратегії розвитку суб'єкта підприємництва і взаємодії системи ризик-менеджменту і системи бухгалтерського обліку, яка відповідає за формування інформаційних ресурсів для управління ризиками.

Одним зі способів підвищення корисності обліково-аналітичних ресурсів, що подаються системі управління, є оповіщення про потенційно можливі ризики господарської діяльності. Ризик відображається в системі бухгалтерського обліку завдяки вартісному виміру облікових об'єктів через специфічне відображення господарських операцій, що пов'язані з прийняттям управлінських рішень у системі ризик-менеджменту. Однією з основних задач політики ризик-менеджменту в системі обліково-аналітичного забезпечення є сприяння досягненню оптимального співвідношення між ризиками і прибутковістю операцій. Тому доцільно під ризиками обліково-аналітичного забезпечення розглядати комплексну категорію, яка об'єктивно існує в результаті невизначеності, викликаной:

- 1) неузгодженістю нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку на міжнародному та національному рівні;
- 2) використанням альтернативних видів оцінки та методів бухгалтерського обліку;
- 3) застосуванням професійного судження під час формування показників фінансової звітності.

Крім того, невизначеність у обліковому процесі відображає вплив внутрішніх і зовнішніх факторів і з великою ймовірністю

може мати фінансові наслідки в майбутньому. Виходячи з цього, подальша логіка дослідження ризиків обліково-аналітичного забезпечення управління будується за трьома наведеними далі напрямками.

Нормативно-правова перебудова бухгалтерського обліку в Україні, перш за все, спрямована на правдиве представлення та транспарентність фінансової звітності [339, с. 232]. Фактично інформація повинна надавати можливість прогнозування безперервності діяльності у майбутньому. Але вже в даних характеристиках закладене підґрунття для виникнення ризику. Інформаційні ресурси можуть виявитися або некорисними для прийняття рішень внутрішніми і зовнішніми користувачами, або надавати викривлене уявлення про фінансовий стан суб'єкта господарювання. За підходами деяких науковців розуміння головної причини виникнення ризику є ситуація, коли більшість управлінських рішень доводиться приймати із декількох можливих варіантів в умовах невизначеності [129, с. 61]. О.М. Брадул вважає, що серед різних ситуацій невизначеності необхідно розрізняти ситуації ризику і ситуації визначеності, і доводить їх розмежування в системі аналітичного забезпечення ризик-менеджменту корпорацій [22, с. 183–184].

Слід додати, що поряд з невизначеністю як основною характеристикою ризику в системі ризик-менеджменту основні принципи бухгалтерського спостереження – доцільність, правдивість і обачність – актуалізують і інші характеристики ризику, а саме – альтернативність і суперечливість. Надаючи право вибору (методи оцінки, формат надання звітності, методики відображення об'єктів в обліку), стандарти бухгалтерського обліку зумовлюють альтернативність ризику. Нестабільність ринку капіталу й компромісність формування та подання звітності, спрямованої, перш за все, на задоволення інтересів інвесторів-постачальників капіталу, спричиняють ризик обліково-аналітичного забезпечення, який має власні характеристики, що розкриваються в процесі прийняття рішення про можливість його оцінки, спосіб відображення і мінімізації його наслідків. До подібних характеристик

можна віднести наступні: невизначеність, альтернативність, суперечливість, значимість, сприйнятливість, суб'єктивізм (рис. 3.3).

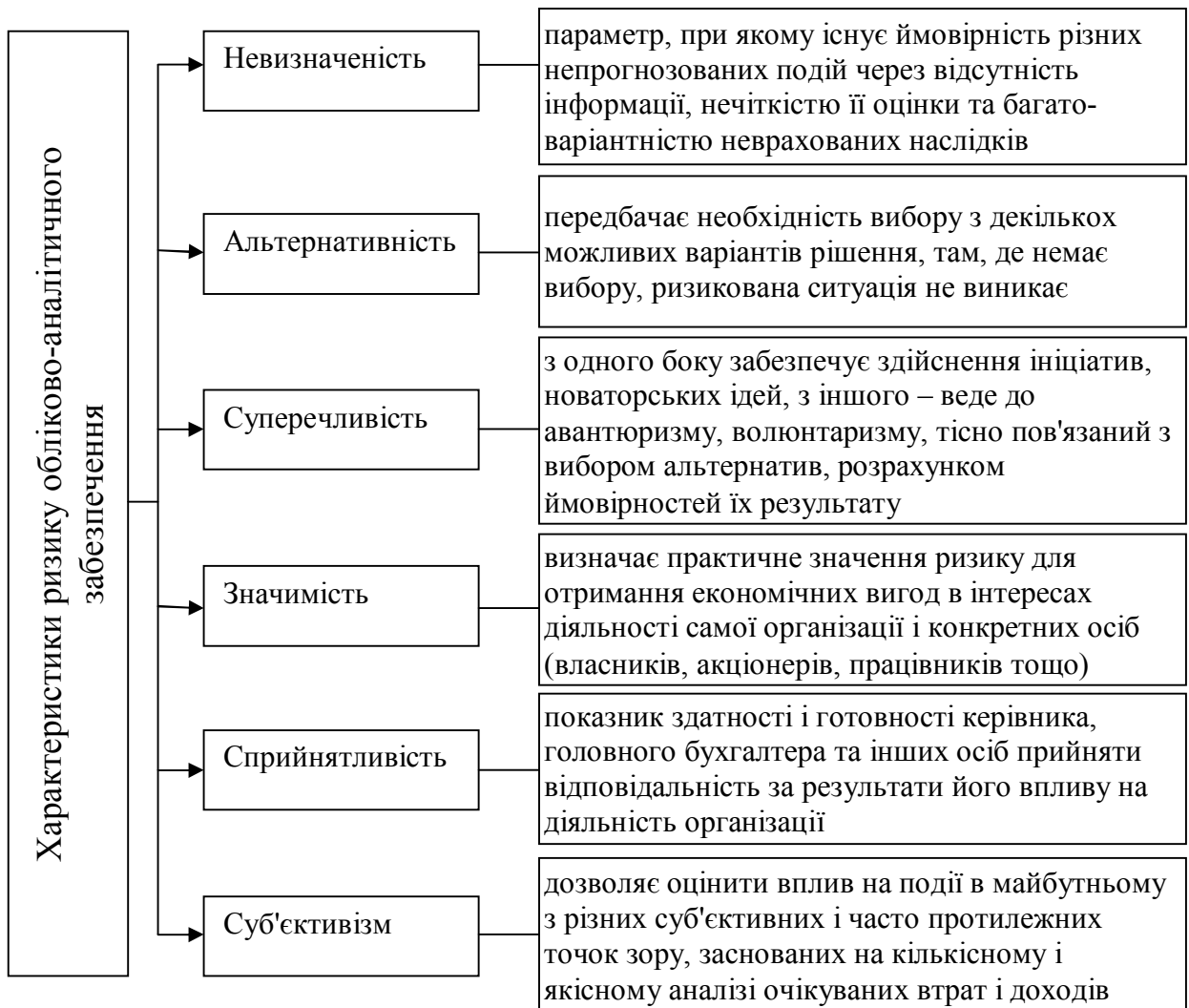

Рис. 3.3. Характеристики ризику обліково-аналітичного забезпечення ризик-менеджменту

На сьогодні управління ризиками як область стандартизації і засіб підвищення економічної безпеки підприємства є найбільш актуальним напрямом управлінської діяльності. Ступінь зрілості та обґрунтованості процесів управління ризиками істотно впливає на безперервність функціонування суб'єкта господарювання. З одного боку, невизначеність у процесах прийняття рішення є джерелом ризику, з іншого – відкриває нові ділові можливості і може призвести до збільшення прибутку. У цих умовах

управління ризиками стає мистецтвом знаходження і підтримки балансу між цими двома полюсами.

Усі стандарти в галузі управління ризиками можна поділити на міжнародні стандарти, стандарти, розроблені професійними об'єднаннями та стандарти, розроблені національними органами стандартизації, що знайшло своє відображення в запропонованій моделі нормативного регулювання ризик-менеджменту, яка ілюструє інформаційний процес формування обліково-аналітичного забезпечення управління ризиками, та надає інформаційну підтримку заходам моніторингу, хеджування, лімітування, що дозволяє оцінити вплив наслідків ризиків на обсяг задіяних активів (капіталу) та ступінь коливання рівня доходів в залежності від рівня зрілості підприємства (рис. 3.4).

Згідно з визначенням Міжнародної організації зі стандартизації (ISO), стандарт – нормативний документ, який розроблений на основі консенсусу, прийнятий визнанням на відповідному рівні органом і встановлює для загального і багаторазового використання правила, загальні принципи і характеристики, що стосуються різних видів діяльності або їх результатів, і який спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі [380]. Стандартами в області ризик-менеджменту передбачається уніфікація використовуваної термінології в цій області; складових процесу управління ризиками; підходів до побудови організаційної структури ризик-менеджменту (додаток М) [379]. Процес дерегуляції економіки – один із найважливіших аспектів переходу до ринково-орієнтованої економіки. Завдяки дерегуляції знижується негативний вплив надмірного втручання держави і одночасно посилюються ринкові механізми.

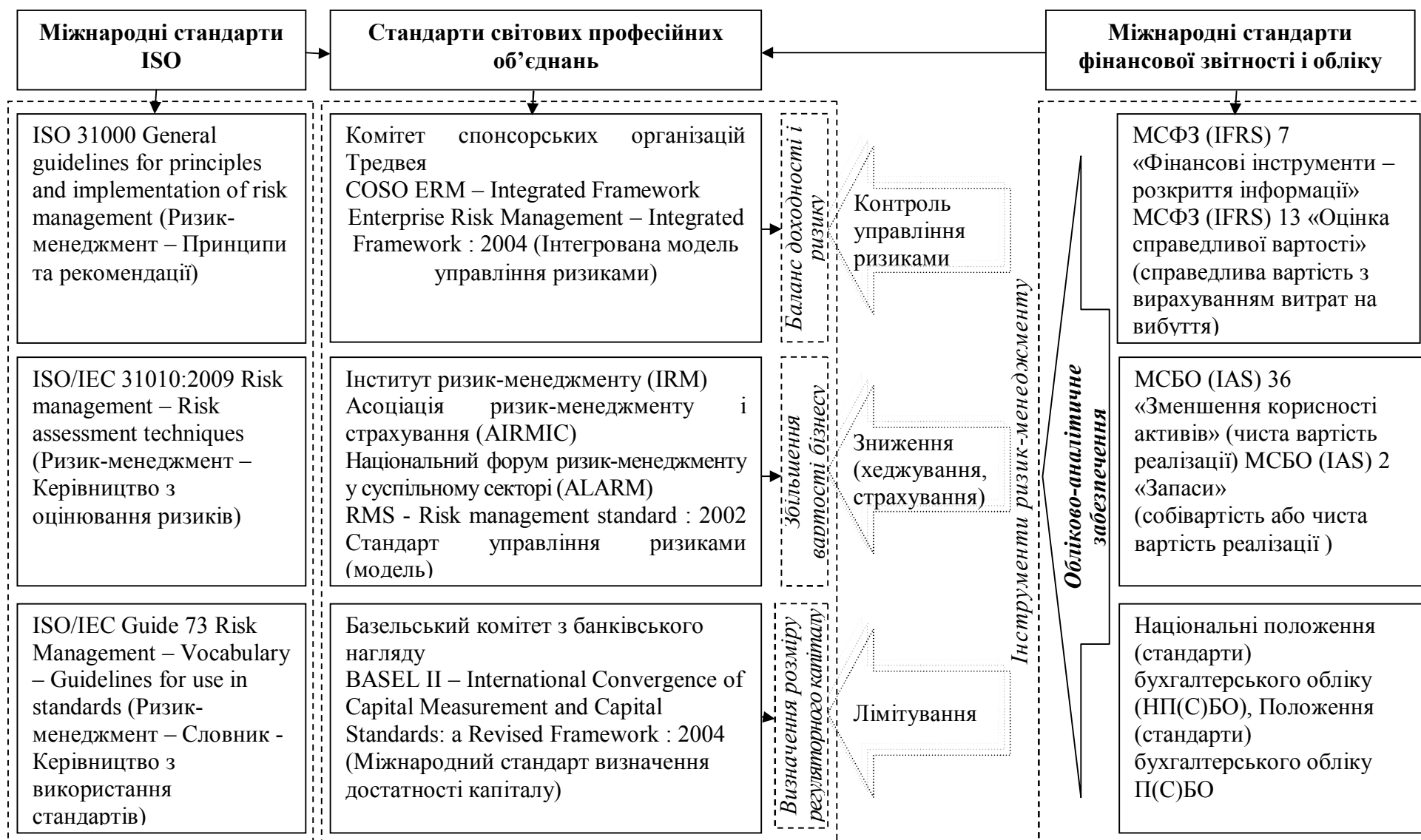

Рис. 3.4. Нормативне регулювання обліково-аналітичного забезпечення управління в системі ризик-менеджменту

Сучасна система управління ризиком у якості базового постулату використовує Стандарт з управління ризиками Федерації європейських асоціацій ризик-менеджерів, який є спільною розробкою Інституту ризик-менеджменту (IRM), Асоціації ризик-менеджменту і страхування (AIRMIC) і Національного форуму з ризик-менеджменту в громадському секторі (ALARM) (2002 г.). На відміну від розглянутого вище документа COSO в частині застосовуваної термінології цей стандарт дотримується підходу, прийнятого в документах Міжнародної організації зі стандартизації (ISO/IEC Guide 73: 2002 «Менеджмент ризику. Терміни та визначення»). Зокрема, ризик визначається стандартом як «комбінація ймовірності події та її наслідків» [379, 380]. Разом із цим, характеристика принципів ризик-менеджменту й опис моделі управління ризиком відділені в рамках стандарту від характеристики процесу ризик-менеджменту. Виявляється, що процес управління ризиком не існує сам по собі, а є складовим елементом загальної системи управління та повинен упроваджуватися в організаційну культуру, налаштовуватися під діючі в рамках бізнес-процесів підприємства.

Серед основних характеристик ризик-менеджменту, які визначають його ефективність, доцільно навести наступні:

- засіб створення вартості, який вносить вклад у досягнення поставлених цілей, а також задовольняє вимогам безпеки людини, відповідає законодавчим вимогам, захищає довкілля, фінансово-господарську діяльність, корпоративне управління, репутацію;
- невід’ємна частина організаційно-структурних процесів суб’єкта господарювання;
- базова складова процесу прийняття рішень;
- урахує специфіку діяльності суб’єкта господарювання;
- відповідає за формування людського і культурного капіталу.

Таким чином, світова практика демонструє активний розвиток процесів стандартизації в галузі управління ризиком, в тому числі на міжнародному та національному рівнях. Зазначені стандарти визначають цілі, завдання,

елементи системи, етапи процесу управління ризиками, необхідну організаційну структуру. При цьому схеми, закладені в розглянутих документах, можуть бути використані в якості основи для розробки та впровадження корпоративних систем управління ризиками.

У міжнародних стандартах бухгалтерського обліку та фінансової звітності розкрито сутнісні характеристики та представлено механізми оцінки ризиків, що супроводжують фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання. МСФЗ (IFRS) 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» присвячений опису характеру і розміру ризиків, пов'язаних з фінансовими інструментами. Ці ризики включають кредитний ризик (ризик невиконання контрагентом своїх договірних зобов'язань), ризик ліквідності (неможливість в повному обсязі погашати наявні фінансові зобов'язання), валютний ризик (коливання потоків грошових коштів у зв'язку зі зміною курсів іноземних валют), ціновий ризик (пов'язаний зі зміною ринкових цін) (табл. 3.3).

Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) націлені, перш за все, на розробку принципів підготовки публічної звітності, що задовольняє інтереси широкого кола зовнішніх користувачів, які не мають доступу і важелів формування інсайдерської інформації, що повинна достовірно відображати показники діяльності з урахування оцінки всіх ризиків. Такий підхід до суті справи дозволяє виокремити декілька основних аспектів ризиків, які відображаються у МСФЗ, а саме:

- класифікаційні ознаки ризиків та розкриття інформації про ризики, що супроводжують господарську діяльність;
- оцінка справедливої вартості активів і зобов'язань з урахуванням ризиків;
- характеристика методів оцінки ризиків в системі бухгалтерського обліку;
- розкриття інформації про ефективне управління ризиками.

Характеристика ризиків у системі міжнародних стандартів
фінансової звітності

Вид ризику	Визначення у звітності	Назва стандарту МСФЗ
1	2	3
Фінансовий	Ризик можливого майбутніх змін процентних ставок, вартості фінансових інструментів, ціни біржового товару, валютно-обмінного курсу, індексу ціни або ставок, кредитного рейтингу або кредитного індексу тощо	МСФЗ 4 «Страхові контракти», додаток А
Ринковий:	Ризик того, що справедлива вартість майбутніх грошових потоків, пов'язаних з фінансовим інструментом, буде змінюватися внаслідок змін ринкових цін	МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації», додаток А.
- валютний	змінюється внаслідок зміни валютних курсів	
- процентний	змінюється внаслідок зміни ринкових процентних ставок	
- ціновий	змінюється внаслідок зміни ринкових цін, незалежно від того, чи спричинені ці зміни факторами, специфічними для цінного паперу окремо або її емітента, або факторами, що впливають на всі фінансові інструменти, які обертаються на ринку	
Кредитний	Ризик того, що невиконання зобов'язання за фінансовим інструментом однією стороною призведе до виникнення фінансового збитку іншої сторони.	
Ризик ліквідності	Ризик того, що організація зіткнеться з труднощами при виконанні обов'язків за фінансовими зобов'язаннями	
Процентний	Ризик зміни величини майбутніх грошових надходжень і платежів, пов'язаних з грошовими фінансовими інструментами	МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації»
Страховий	Ризик, який є фінансовим ризиком, що передається від власника договору (страхувальника) до емітента (страховика)	МСФЗ «Страхові контракти»

Продовження табл. 3.3

1	2	3
Географічний	Ризики, пов'язані з господарською діяльністю в конкретному регіоні. Джерелом ризиків можуть бути розташування активів або розташування ринків збуту або клієнтів організації	МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки»
Кліматичний	Ризики несприятливого клімату, захворювань, повеней, посухи або морозу тощо	МСБО 41 «Сільське господарство»

МСФЗ доводять, що інформація про ризикові події повинна розкриватися в примітках до фінансової звітності, що дозволяє прогнозувати рух грошових коштів у довготерміновій перспективі в умовах безперервності діяльності. Інформація про ризики обліковується під час оцінки активів і зобов'язань у бухгалтерському балансі за справедливою вартістю. Справедлива вартість – це сума, на яку можна обміняти актив або погасити зобов'язання під час укладання угоди між незалежними, незацікавленими сторонами, які мають намір таку угоду укласти. Доцільно відмітити, що справедлива вартість створює умови для формування майбутніх реальних доходів, які принесе актив власнику в умовах невизначеності.

Вимоги, що стосуються оцінювання величини ризиків і розкриття інформації про методи їх оцінки, викладені в МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації». Суть їх зводиться до того, що за кожним видом ризиків, пов'язаних із фінансовими інструментами, підприємства повинні розкривати якісну інформацію про схильність до ризику; свої цілі, політику і процедури в питаннях управління ризиками; методи, що використовуються для оцінки ризиків. Кредитний ризик розкривається за максимальною сумою, додатково розкриваються дані про вартість застави та інших формах забезпечення кредиту і величиною можливого зниження кредитного ризику іншими способами. Під час формування обліково-аналітичного забезпечення управління ринковими ризиками суб'єкт господарювання представляє результати аналізу чутливості до кожного виду

ринкового ризику. Методи визначення чутливості і вартості під впливом ризикової події МСФЗ не регламентуються, але детальний механізм їх запровадження розповсюджений у літературних джерелах із ризик-менеджементу [361, с. 215, 247].

Основні вимоги МСФЗ спрямовані на визначення справедливої вартості фінансових інструментів завдяки наступним методам управління ризиками: хеджування; недопущення надмірної концентрації; наявність застави для зниження кредитного ризику [163]. Таким чином, можна зробити висновок, що поряд із суворою регламентацією МСФЗ інформаційних вимог відображення ризиків у фінансовій звітності, чітких визначень видів ризиків, методів їх оцінок, методах управління МСФЗ поки не надають. На наш погляд, це пов'язано зі складністю проблеми та її недосконалим дослідженням економічною наукою, а також зі стрімким розвитком інструментів управління.

Нормативно-правове регулювання ризику в системі господарських відносин в Україні представлено кодексами, законами, положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, інструкціями, методичними рекомендаціями, наказами, постановами тощо. При цьому важливо відмітити, що змістовних пояснень стосовно оцінки і обліку ризиків як елемента ринкової економіки та важливого фактора, що впливає на показники діяльності підприємств, немає. У законодавчих актах питання ризиків розглядається в розрізі інформації, що розкриває види ризику. Також детально розкрито існування ризику під час здійснення окремих господарських операцій у НП(С)БО, П(С)БО та МСБО (додаток Н). Вітчизняні нормативні акти бухгалтерського обліку не містять положень та роз'яснень про відображення в обліку показників ризиків та їх наслідків, а також надання відповідної інформації менеджерам різних рівнів та іншим зацікавленим сторонам [112].

Підводячи підсумки, слід зазначити, що в системі господарських відносин, яка регулюється міжнародними та національними нормативами з

бухгалтерського обліку, можна виокремити наступні види ризиків, які доцільно класифікувати залежно від співвідношення сум вкладень і моментом повернення грошових потоків розрізняють ризики:

- прямих фінансових втрат;
- процентні або кредитні, які виникають через порушення надходжень грошового потоку за величиною або термінами сплати;
- втраченої вигоди – непрямих (побічний) фінансових збитків внаслідок неотримання прибутку.

Другою компонентою, що спричиняє виникнення ризиків обліково-аналітичного забезпечення, визначено використання альтернативних видів оцінки та методів бухгалтерського обліку. Тому в подальшому є доцільним дослідити процес формування обліково-аналітичного забезпечення ризик-менеджменту з урахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на об'єкти бухгалтерського обліку та показники вартості підприємства в умовах безперервності діяльності.

Фактори ризику доцільно розділяти на зовнішні і внутрішні. Зовнішні фактори-джерела формуються зовнішнім оточенням суб'єкта господарювання, і він позбавлений прямого впливу на ці фактори. Зовнішні фактори провокують виникнення недиверсифікованого ризику, який носить системний характер, оскільки він супроводжує процеси ринкової системи. Відповідно, внутрішні фактори впливу створюють середовище диверсифікованого ризику, і він може бути усунутий або нівельований шляхом диверсифікації. Така усталена термінологія корпоративного управління фінансами і фінансового аналізу може бути використана і в системі бухгалтерського обліку, що дозволить розробити порядок взаємодії системи ризик-менеджменту і бухгалтерського обліку.

На думку В.Ф. Палія і Я.В. Соколова, бухгалтерський облік є складною диференційованою системою, яка має трирівневу структуру: методичний, технічний і організаційний [196, с. 114]. Це надає підставу стверджувати, що негативний вплив на бізнес внутрішніх факторів-джерел у системі ризик-

менеджменту слід розгляди крізь горизонтальні зв'язки упорядкованих елементів структури облікового процесу (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Класифікація факторів впливу на ризик-менеджмент в контексті бухгалтерського обліку

Фактори зовнішнього середовища	Фактори внутрішнього середовища
<p>Макроекономічний рівень:</p> <ul style="list-style-type: none"> – макроекономічна нестабільність та кон'юнктура ринку; – зміни законодавства; – лібералізація господарської діяльності та зняття протекціоністських обмежень у найближчому майбутньому в результаті вступу в силу угоди з ЄС і умов СОТ; – посилення нецінової конкуренції – конкуренції в області якості життя і інновацій; – волатильність як міра ризику використання фінансового інструменту у короткотерміновій і довгостроковій перспективі <p>Мікроекономічний рівень:</p> <ul style="list-style-type: none"> – зростаюча залежність сучасних суб'єктів господарювання від ІКТ, які являють собою суть бізнесу; – розвиток технологічних інновацій та венчурного фінансування; – створення моделей, «розвитку клієнтів» та фінансування стартапів в умовах високої невизначеності; – поява нових конкуруючих продуктів; – суцільна заміна масового виробництва дрібносерійним; – перехід від індивідуальної відповідальності до обов'язкової співучасті індивіда у виробничому процесі 	<p>Організаційний рівень облікового процесу:</p> <ul style="list-style-type: none"> – умови здійснення професійної діяльності; – розподіл обов'язків та визначення взаємодії між уповноваженими органами управління та учасниками процесу управління ризиками; – наявність систем адміністрування, оцінки й моніторингу активів і зобов'язань; – забезпечення адекватного внутрішнього контролю; – розподіл обов'язків та визначення взаємодії між уповноваженими органами управління та учасниками процесу управління ризиками <p>Методичний рівень облікового процесу:</p> <ul style="list-style-type: none"> – викривлення бухгалтерської інформації; – формування Наказу про облікову політику; – організація документообороту; – форми організації та введення бухгалтерського обліку; – вимоги професійного та національного регулювання обліку; – варіативність методів бухгалтерського обліку <p>Технологічний рівень облікового процесу:</p> <ul style="list-style-type: none"> – забезпечення інформаційної безпеки; – контроль за доступом до інформації; – застосування багаторівневого захисту інформації; – забезпечення фізичної безпеки приміщень і цінностей; – створення необхідних організаційних і технічних умов для забезпечення безперервності фінансово-господарської діяльності

Тенденції ускладнення соціо-еколого-економічних процесів, які безпосередньо впливають на політику ризик-менеджменту в системі обліково-аналітичного забезпечення, сприяють виникненню все нових видів ризику. Видове різноманіття ризиків дуже велике – від пожеж і стихійних лих до міжнаціональних конфліктів, змін у законодавстві, що регулює економічну та підприємницьку діяльність, інфляційних коливань тощо. У економічній літературі, присвяченій проблемам класифікації ризику, на наш погляд, ще немає чіткої системи класифікації ризиків, але існує низка підходів до цього. На думку вчених-економістів В.В. Вітлінського, П.І. Верченка, є очевидним те, що чинником ризику є все оточуюче нас довкілля, а також усі елементи об'єкта дослідження як складної економіко-кібернетичної системи (джерелами ризику є всі елементи системи, її прямі та зворотні зв'язки) [40, с. 24].

Вітчизняними авторами виокремлено такі основні критерії розмежування ризиків: за можливим фінансовим результатом, за сферою виникнення, з точки зору тривалості, за масштабами, за природою виникнення, за видами підприємницької діяльності тощо [249, с. 34].

Представники наукової школи Київського національного економічного університету представили наступну класифікацію ризиків:

- за масштабами та обсягами (глобальний, локальний);
- за аспектами (психологічний, соціальний, економічний, екологічний, юридичний, політичний, медико-біологічний);
- за мірою об'єктивності та суб'єктивності (з об'єктивною ймовірністю, з суб'єктивною ймовірністю, з об'єктивно-суб'єктивною ймовірністю);
- за ступенем (мірою) ризиконасиченості рішень (мінімальний, середній, оптимальний, допустимий, критичний, катастрофічний);
- за мірою обґрунтованості ризику (раціональний, нераціональний, авантюрний);
- за терміном оцінки та урахування ризику (випереджаючий, своєчасний, запізнений);

- за чисельністю осіб, які беруть участь у прийнятті рішень (індивідуальний, груповий, колективний);
- за ситуаційним класом джерел (в умовах невизначеності, в умовах конфлікту (конкуренції), в умовах розпливчастості (нечіткості)) [38, 39].

Як правило, прибічники концепції управління прибутком у системі бухгалтерського обліку проблему класифікації ризиків вирішують через виділення ознак, пов'язаних з господарською діяльністю; особистістю підприємця; неповною інформацією про стан довкілля. На їх думку усі ризики, що виникають або мають ймовірність виникнення на підприємстві, впливають на фінансовий результат із тією лише відмінністю, що одні з них мають прямий вплив на результати діяльності, а інші – опосередкований. За таких обставин ризики розрізняють на зовнішні і внутрішні та оцінюють їх вплив на прибуток підприємства в розрізі трьох процесів: формування, розподілу та використання прибутку [129, с. 62]. Такий підхід є спірним, оскільки не дозволяє сформулювати логічне припущення, що в системі бухгалтерського обліку механізм управління ризиками повинен будуватися на основі концепції управління капіталом та її реалізації у фінансовій звітності, а також за певних обставин він створює підґрунття для маніпуляцій прибутком підприємства, що є суттєвою інформаційною загрозою. Н.О. Лоханова, досліджуючи механізми формування та запровадження облікової політики, пропонує її основну мету розмежувати на підцілі, зокрема відносно фінансової звітності метою є якісне представлення інформації, підвищення економічної стійкості за рахунок застосування таких методів обліку, що зменшують фінансові ризики; відносно управлінської – представлення своєчасної і релевантної інформації для прийняття ефективних управлінських рішень і забезпечення на підставі цього зниження підприємницьких, господарських та інших ризиків; відносно податкової – представлення достовірної інформації з метою зниження податкових ризиків і оптимізації суми податкових платежів із урахуванням консенсусу інтересів підприємства і державних інститутів [135]. Даний підхід до класифікації

підприємницьких ризиків скоріше має теоретичне значення, оскільки не надає чіткого уявлення про вплив конкретних ризиків на певні види діяльності на практиці, що не дозволяє своєчасно оптимізувати фінансові ресурси для запобігання негативним наслідкам.

Авторський підхід до класифікації ризиків базується на ідеї виокремлення динамічної та статичної складових, що є вкрай важливим для визначення впливу та оцінювання наслідків ризиків у системі бухгалтерського обліку. Динамічний ризик пов'язаний з непередбачуваними змінами вартості активів внаслідок прийняття управлінських рішень або подіями, які впливають на зміну курсових різниць. Такі зміни можуть призвести як до збитків, так і до додаткових прибутків і нівелюються завдяки переоцінці, розрахунку курсових різниць та капіталізації. Статичний ризик – це передбачуваний ризик, пов'язаний зі скороченням реальних активів внаслідок втрати частки власності або із зменшенням доходу через умови господарської недієздатності суб'єкта господарювання. Цей ризик викликає зменшення економічних вигід через застосування механізмів гарантування, резервування, забезпечення.

В умовах сьогодення відбувається активна популяризація методів реагування на загрози безперервності діяльності в умовах адаптації ризик-технологій. При цьому забезпечення безперервності діяльності має на увазі процес швидкого відновлення або підтримання сталого розвитку підприємства на достатньому рівні в разі настання події, яке має негативні наслідки. Концепція управління безперервністю бізнесу суб'єкта господарювання заснована на:

- ідентифікації цілей організації, зобов'язань пов'язаних сторін, встановлених законодавчих та обов'язкових вимог, особливостей робочого середовища і умов функціонування організації;
- ідентифікації видів діяльності, активів і ресурсів підприємства, які забезпечують постачання продукції і послуг;

- оцінювання впливів і довготривалих наслідків відмов, відсутність активів і ресурсів при виконанні вищевказаних видів діяльності;
- ідентифікації та оцінці загроз, які можуть порушити виробництво і постачання ключової продукції або послуг, що забезпечують критичні види діяльності підприємства.

Перша спроба ідентифікації та оцінки ризику безперервності бізнесу зафіксована в національному стандарті Великобританії BS 25999-1:2006 «Менеджмент безперервності бізнесу. Частина 1. Практичне керівництво (BS 25999-1:2006 «Business continuity management. Part 1: Code of practice»). Згідно з цим стандартом пропонується проводити аналіз ризику з точки зору безперервності критичних видів діяльності організації та ризику їх порушення. Критичні види діяльності повинні підтримуватися такими ресурсами, як персонал, виробничі площі, технології, інформація, запаси. Суб'єкт господарювання має оцінити потенційні загрози для цих ресурсів, вразливість кожного виду ресурсу і потенційний вплив при перетворенні загрози в інцидент, який може викликати порушення діяльності.

Пропонується механізм розробки програми розвитку бізнесу, представлений у вигляді документально затвердженого порядку дій для оцінювання здатності безперервності діяльності. Здійснюється аналіз господарської діяльності, на основі якого формується уявлення про становище суб'єкта господарювання, а саме, про продукти і послуги, ресурси і зобов'язання сторін. За кожним із елементів здійснюється оцінювання дестабілізаційного впливу, що заважає сталому розвитку і встановлюється його максимально припустиме значення.

Під час оцінювання впливів повинні бути розглянуті питання, що стосуються цілей і пов'язаних завдань бізнесу підприємства. Вони повинні включати оцінку: вплив на добробут персоналу або суспільства; вплив ушкоджень або втрат на виробничі площі, технології або інформаційні ресурси; вплив порушення законодавчих вимог; втрата репутації; зниження фінансової стійкості; погіршення якості продукції або послуги; шкода

навколишньому середовищу. Виходячи з цього, пропонується модель підтримки ризик-менеджменту в системі обліково-аналітичного забезпечення на основі концепції безперервності бізнесу (рис. 3.5). На етапі аналізу ситуації і впливу на бізнес пропонується застосування методологічного інструментарію управління ризиками в рамках запропонованої класифікації ризиків у системі бухгалтерського обліку.

Наступна компонента впливу на ризики обліково-аналітичного забезпечення управління пов'язана із застосуванням професійного судження під час формування показників фінансової звітності. Неповнота або недостатність інформації про обсяг, процес, явище, відносно якого приймається рішення, інформаційна обмеженість людини, що приймає рішення, свідчить про те, що ризик обліково-аналітичного забезпечення напряду пов'язаний із людським фактором, а саме з діями облікового персоналу. Інформаційна підтримка раціональних управлінських рішень пов'язана з невизначеністю як основним джерелом ризику, а саме:

- обмеженістю, недостатністю матеріальних, фінансових, трудових та інших ресурсів під час прийняття та реалізації рішень;
- неможливістю однозначного пізнання об'єкта при існуючих методах і рівні наукового пізнання;
- відносною обмеженістю свідомої діяльності людини; відмінностями в оцінках, установках тощо;
- незбалансованістю основних компонентів господарського механізму планування, ціноутворення, матеріально-технічного постачання, фінансово-кредитних відносин.

Розглядаючи методи ефективної облікової політики в умовах GAAP і ступеня її регламентації, вчений-економіст Л.А. Бернстайн пропонує розглядати бухгалтерський ризик як подвійну категорію, яка за першопричину має фактор людської природи, за другорядну причину розглядає неточності, що властиві обліковому процесу через наявність альтернативних принципів бухгалтерського обліку, нечіткого критерію їх

визначення, а також нечіткості самих стандартів бухгалтерського обліку [16, с. 286–287].

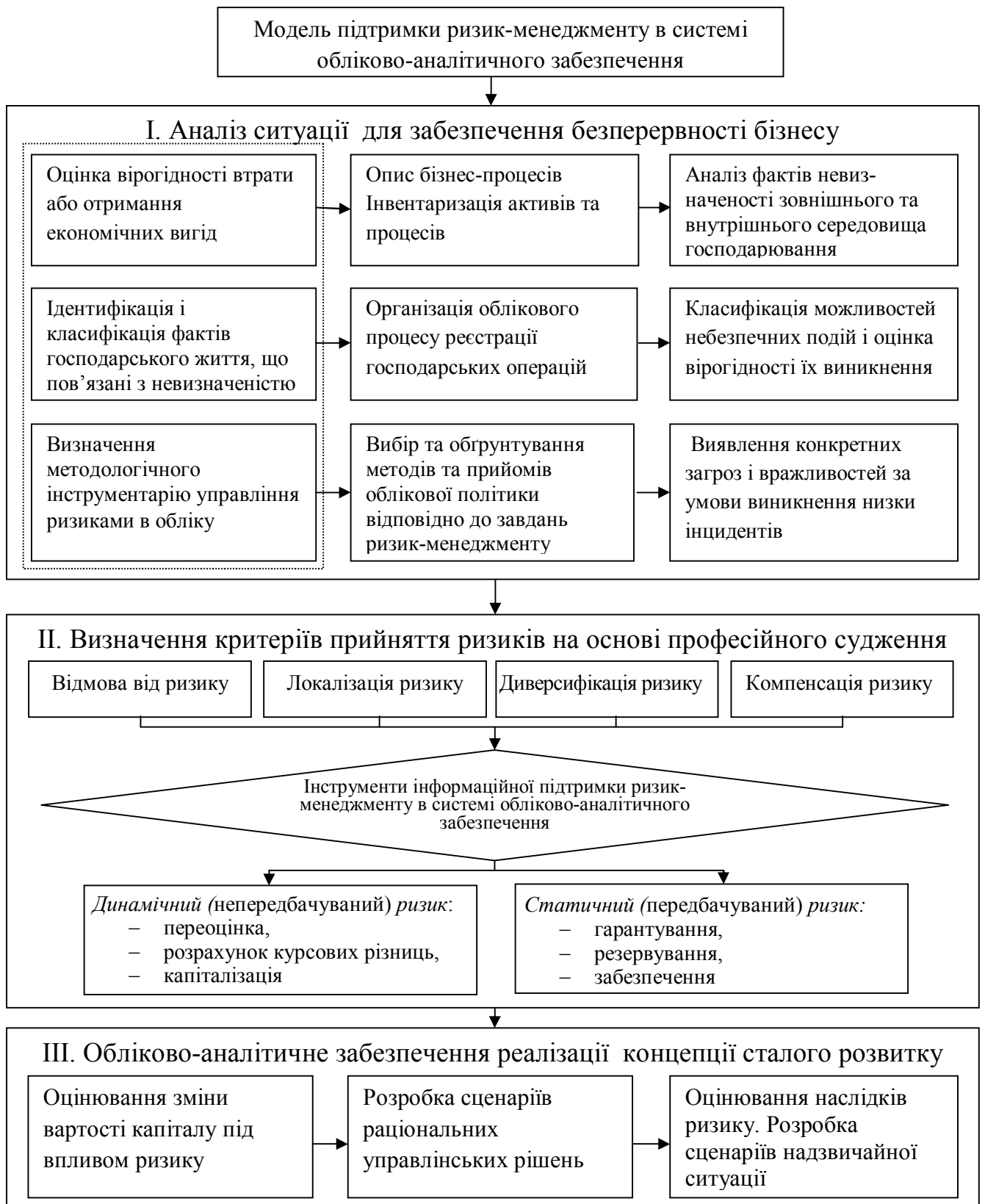

Рис. 3.5. Обліково-аналітичне забезпечення ризик-менеджменту в умовах сталого розвитку підприємства

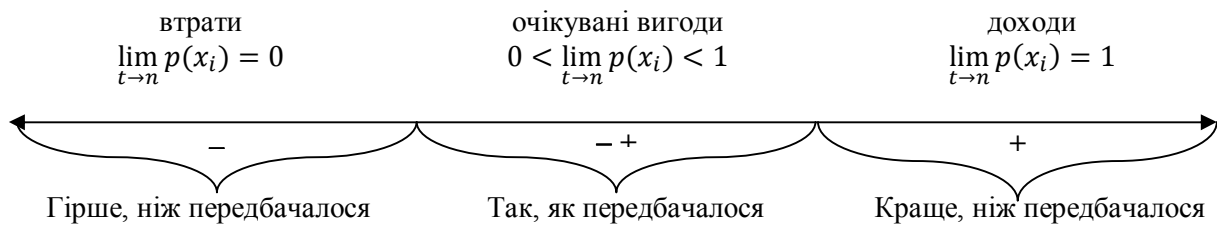
Стосовно досліджуваної проблематики, можна стверджувати, що діяльність бухгалтера є професійною діяльністю, пов'язаною з ризиком прийняття нерационального рішення. Такий підхід до ризику, дає підстави стверджувати, що обліковий процес має виокремлювати «суб'єкт ризику» і «об'єкт ризику». Виокремлення цих понять дозволить більш детально вивчити питання класифікації та управління ризиками обліково-аналітичного забезпечення. Під суб'єктом ризику обліково-аналітичного забезпечення слід розуміти професіонала (управителя) з бухгалтерського обліку, що приймає рішення про вибір тієї чи іншої альтернативи, пов'язаної з вирішенням проблеми невизначеності в системі бухгалтерського обліку. Відповідно під об'єктом слід розуміти майновий ресурс, вартісна зміна якого може призвести до виникнення втрат або доходів.

Також перехід національної системи бухгалтерського обліку на складання звітності відповідно до МСФЗ призвів до ситуації, коли суб'єкти господарювання стикаються з тим, що дані стандарти викладають загальні принципи складання фінансової звітності, але не містять пояснень для кожної можливої господарської операції, визнання об'єкта обліку або оцінки. Отже, МСФЗ рекомендують спиратися на професійне судження як джерело ризиків, пов'язаних із людським фактором.

Обліково-аналітичне забезпечення повинне формуватися на прозорій основі, що вимагає від системи бухгалтерського обліку подання якісно нових інформаційних ресурсів, які задовольняють прогностичні інформаційні потреби провідної зацікавленої клієнтури, інвесторів, кредиторів. Згідно з постулатами теорії прийняття рішень обліково-аналітичне забезпечення, з одного боку, готує проект рішення, а з іншого – регламентує перелік управлінських дій суб'єкта господарювання, який обирає приймаюча рішення особа, в результаті аналізу можливих варіантів вирішення проблеми в умовах обмеження господарських ресурсів. Можна констатувати, що в таких умовах, представник облікової служби є головним відповідальним з економічної безпеки, який реалізує власне професійне судження через

ланцюг прийняття рішень щодо забезпечення безперервності діяльності підприємства.

Сучасна економічна теорія використовує термін «раціональність вибору», який означає припущення, що рішення людини є результатом упорядкованого процесу мислення. У математичній логіці навіть існують аксіоми раціонального вибору в умовах корисності як міри психологічної і споживчої цінності різних благ. Застосовуючи професійне судження бухгалтер, виходячи з очікуваних вигід, доходів та витрат, порівнює різні альтернативи і вибирає на його думку найбільш корисну (рис. 3.6).

де $p(x_i)$ – прогнозованість настання події;

t – час;

n – кінцевий час прогнозування події.

Рис. 3.6. Шкала впливу професійного судження на рівень ризику обліково-аналітичного забезпечення управління

Таким чином, в умовах невизначеності суб'єкти підприємницької діяльності не завжди мають змогу прогнозувати як показники власного розвитку, так і зовнішній вплив ринку в цілому. Повна визначеність характеризується прогнозованістю настання подій близькою до одиниці. Комплекс зовнішніх і внутрішніх факторів ризику в умовах невизначеності впливає на професійне судження фахівців (управителів) із бухгалтерського обліку (1475.2 – професійна назва роботи) про оцінювання та механізм відображення в обліку майна, капіталу, зобов'язань, доходів, витрат [102]. Приймаючи рішення крізь призму професійного судження, бухгалтер, керуючись власною компетенцією, зобов'язаний оцінити ризик на поточний момент, тобто визначити доходи та втрати, які можуть виникнути в

майбутньому, дати їм вартісну оцінку та застосувати методи мінімізації. Таким чином, суб'єкт господарювання у разі виникнення будь-яких наслідків ризику буде мати механізм відновлення у вигляді бухгалтерських інструментів за видами динамічного і статичного ризиків.

Більшість спеціалістів із бухгалтерського обліку наполягають на тому, що сфера застосування професійного судження бухгалтера розповсюджується лише на варіативність формування облікової політики. Так, на думку П.Є. Житного, професійне судження необхідно розглядати як засіб створення якісної облікової політики, здатної реагувати на нестандартні зовнішні та внутрішні ситуації, які виникають під час функціонування виробничої системи [81]. Представники наукової школи Тернопільського національного економічного університету вважають, що професійне судження – це думка добросовісно висловлена професійним бухгалтером (управлінським персоналом) в обліковій політиці підприємства про механізм відображення господарських фактів (операцій) у системі обліку та звітності з метою зняття або зменшення рівня невизначеності під час прийняття користувачами облікової інформації обґрунтованих рішень [236, с. 86]. Аналогічної думки дотримується І.А. Юхименко-Назарук, яка вважає, що саме професійне судження бухгалтера створює умови для усунення методологічної невизначеності шляхом здійснення вибору на основі знань та досвіду бухгалтера, що має бути об'єктивним та неупередженим, задовольняти інтереси власників підприємства через надання достовірної та повної інформації про стан і результати діяльності підприємства зацікавленим користувачам [362, с. 199]. Авторське визначення ризику обліково-аналітичного забезпечення дозволяє розширити сферу професійного судження в бухгалтерському обліку, саме тому вважаємо, що професійне судження – це не лише засіб формування облікової політики, але й насамперед загальний механізм оцінювання можливої економічної події в умовах невизначеності, яка має короткостроковий або тривалий характер під впливом негативних суб'єктно-об'єктних факторів, що виникають за будь-

яких видів діяльності суб'єкта господарювання та мають вплив на формування обліково-аналітичного забезпечення. Визначального значення для забезпечення достовірності звітності також набуло дотримання бухгалтером норм етики. Поширеними порушеннями цих норм стали маніпуляція з обліковими даними і шахрайство, у результаті яких відбувається порушення економічної безпеки як самого порушника, так і його контрагентів. На етапі виявлення конкретних загроз та визначення критеріїв прийняття ризиків доцільно оцінювати потенційні загрози шляхом використання матриці ризиків, використовуючи експертні оцінки за лінгвістичною шкалою. Оскільки, як було зазначено вище, оцінка безпеки визначається оцінкою ризику, то в графах таблиці внесені лінгвістичні значення оцінки забезпечення безпеки (рис. 3.7).

Рівень імовірності	Висока	Низький вплив Висока імовірність	Amber	Середній вплив Висока імовірність	Red	Високий вплив Висока імовірність	Red	
		4 Локалізація / Компенсація Tolerate/Treat		7 Компенсація/ Диверсифікація Treat/Transfer		9 Компенсація/ Диверсифікація/Відмова Treat/Transfer/ Terminate		
	Середня	Низький вплив Середня імовірність	Green	Середній вплив Середня імовірність	Amber	Високий вплив Середня імовірність	Red	
		2 Локалізація/Компенсація Tolerate/Treat		5 Компенсація/ Диверсифікація Treat/Transfer		8 Компенсація/ Диверсифікація/Відмова Treat /Transfer/ Terminate		
	Низька	Низький вплив Низька імовірність	Green	Середній вплив Низька імовірність	Green	Високий вплив Низька імовірність	Amber	
		1 Локалізація Tolerate		3 Локалізація/Компенсація Tolerate/Treat		6 Компенсація/ Диверсифікація Treat/Transfer		
		Низький		Середній		Високий		
		Вплив на безперервність бізнесу						

Рис. 3.7. Матриця оцінки ризику обліково-аналітичного забезпечення управління

Ризик може вважатися прийнятним без необхідності подальших дій. Навіть якщо конкретний ризик неприйнятний, у деяких ситуаціях доцільно порівнювати вартість запобіжних заходів із отриманою вигодою. Рекомендована матриця ризику створює рейтинг, який дозволяє визначати пріоритети за допомогою чотирьох елементів «Т» – «Treat» (business continuity), «Tolerate» (accept the risk), «Transfer», «Terminate» («Обробка» (безперервність бізнесу), «Припустимість» (прийняття ризику), «Передавання» та «Припинення виробництва») [369, с. 59–62].

Пропонуємо виділяти 4 зони ризику обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством:

- безризикова – це наявність нульових або незначних втрат (0,5–0,8);
- зона допустимого ризику – із рівнем втрат в межах ставки рефінансування цінних паперів (0,8–1);
- зона критичного ризику – імовірність втрати всіх поточних активів (1–2);
- зона катастрофічного ризику – імовірність втрати всіх чистих активів (2–...).

На основі розробленого патерну можна прогнозувати реальні загрози, оперативно їх виявляти, розробляти шляхи зниження ризиків і прораховувати вплив негативних наслідків на стан фірми, що дозволить досягнути поєднання максимального отримання прибутку з підтриманням довгострокової стабільності бізнесу.

Запропоновану методику оцінки бізнесу було апробовано на 38 підприємствах торгівлі Харківського регіону. На основі запропонованої матриці здійснено оцінювання впливу показників використання потенціалу життєвого циклу на основі інтегрального показника ризику безперервності діяльності, який розраховується за індексами конкурентного, ресурсного, виробничого, фінансового, інвестиційного, інтелектуального потенціалів, індексу автономії, що дозволило ранжувати підприємства за зонами ризику в наведеній матриці (додаток П, табл. 3.5).

Методика розрахунку індексів потенціалу життєвого циклу

Найменування показника	Методика розрахунку	Умовні позначення
1	2	3
Індекс конкурентного потенціалу	$I_{КП} = \frac{П_n}{П_k}$ $П = \sum_{i=1}^n a_i * q_i$	$П_n$ – груповий показник за споживчими параметрами товарів підприємства; $П_k$ – груповий показник за споживчими параметрами товарів підприємства-конкурента; n – кількість параметрів оцінки; a_i – вага i -го параметра в загальному наборі (коефіцієнт вагомості); q_i – одиничний показник за i -м параметром
Індекс ресурсного потенціалу	$I_{РП} = \frac{P_з}{P_n}$ $P = B/A$	$P_з$ – ресурсовіддача звітнього періоду; P_n – ресурсовіддача планового періоду; B – виручка; A – середня вартість активів
Індекс виробничого потенціалу	$I_{ВП} = \frac{PB_з}{PB_n}$ $PB = ЧП/ОВФ + ОК$	$PB_з$ – рентабельність виробництва звітнього періоду; PB_n – рентабельність виробництва планового періоду; $ЧП$ – чистий прибуток; $ОВФ$ – середньорічна вартість основних виробничих фондів; $ОК$ – нормовані оборотні кошти
Індекс фінансового потенціалу	$I_{ФП} = \frac{\Phi_з}{\Phi_n}$ $\Phi = (k_1 * K_{кон.в.к}) - (k_2 * K_{фін.зал}) + (k_3 * K_{заб.об.кош}) + (k_4 * K_{поточ.лік}) + (k_5 * K_{шв.лік}) + (k_6 * K_{аб.лік}) + (k_7 * P_{влас.кап})$	$\Phi_з$ – фінансові ресурси звітнього періоду; Φ_n – фінансові ресурси планового періоду; Φ – фінансові ресурси; k_i – коефіцієнт ваги показників оцінювання фінансових ресурсів; $K_{кон. в. к.}$ – коефіцієнт концентрації власного капіталу; $K_{фін. зал.}$ – коефіцієнт фінансової залежності; $K_{заб. об. кош.}$ – коефіцієнт забезпеченості оборотних коштів власними оборотними коштами; $K_{поточ. лік.}$ – коефіцієнт поточної ліквідності; $K_{шв. лік.}$ – коефіцієнт швидкої ліквідності; $K_{аб. лік.}$ – коефіцієнт абсолютної ліквідності; $P_{влас. кап.}$ – рентабельність власного капіталу

Продовження табл. 3.5

1	2	3
Індекс інвестиційного потенціалу	$I_{III} = \frac{I_3}{I_n}$ $I = ЧП/АК+ДЗ$	I_3 – інвестиційні ресурси звітного періоду; I_n – інвестиційні ресурси планового періоду; ЧП – чистий прибуток; АК – акціонерний капітал; ДЗ – довгострокові зобов'язання
Індекс інтелектуального (трудового) потенціалу	$I_{ТП} = \frac{T_3}{T_n}$ $T = (k_1 \times K_{об.найм.пр.}) + (k_2 \times K_{об.звіль.пр.}) + (k_3 \times K_{заг.об.прац.}) + (k_4 \times K_{плин.кад.}) + (k_5 \times П_{праці})$	T_3 – трудові ресурси звітного періоду; T_n – трудові ресурси планового періоду; T – трудові ресурси; k_i – коефіцієнт ваги показників оцінювання трудових ресурсів; $K_{об. найм. пр.}$ – коефіцієнт обороту найманих працівників; $K_{об. звіль. пр.}$ – коефіцієнт обороту звільнених працівників; $K_{заг. об. прац.}$ – коефіцієнт загального обороту працівників; $K_{плин. кад.}$ – коефіцієнт плинності кадрів; $П_{праці}$ – продуктивність праці
Індекс автономії (фінансової незалежності)	$I_{ФН} = \frac{\Phi H_3}{\Phi H_n}$ $\Phi H = ВК/Б$	ΦH_3 – фінансова незалежність звітного періоду; ΦH_n – фінансова незалежність планового періоду; ВК – власний капітал; Б – валюта балансу
Інтегральний показник ризику безперервності діяльності	$I_{ЗБД} = \sqrt[7]{I_{КП} * I_{РП} * I_{ВП} * I_{ФП} * I_{ІП} * I_{ТП} * I_{ФН}}$	

На третьому етапі обліково-аналітичне забезпечення відповідно сучасних підходів до управління здійснює інформаційну підтримку ризик-менеджменту організації за такими напрямками, як формулювання бізнес-стратегій та підтримка або збільшення вартості підприємства. Особливо це стосується капіталу – головного бізнес-ресурсу, пропозиція якого обмежена і який з урахуванням обмеженої пропозиції впливає на довгострокову життєздатність бізнес-моделі суб'єкта господарювання.

Обґрунтовуючи визначну роль бухгалтерського обліку в управлінні ризиками підприємницької діяльності, Л.В. Гнилицька наголошує на необхідності виконання завдань, пов'язаних з обліковою інтерпретацією

бухгалтерських ризиків [47, с. 116]. Погоджуючись з автором в цілому, з урахуванням інтегрованості сучасних систем обліково-аналітичного забезпечення управління та концепції безперервності діяльності, вважаємо за необхідне розширити коло завдань сучасного ризик-менеджменту і включити до них наступні: визначення ризику в системі бухгалтерського обліку; оцінювання імовірності втрати економічних вигід окремими об'єктами бухгалтерського обліку під впливом ризику; вибір у системі бухгалтерського обліку притаманного інструментарію управління ризиками; відображення на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності інформації про підприємницькі ризики та наслідки їх впливу на показники діяльності підприємства в умовах сталого розвитку.

3.2. Формування системи резервів підприємства в обліковому процесі

Облікові новації останніх років зумовили виникнення значних багатофакторних ризиків, пов'язаних із прийняттям неадекватних управлінських рішень, які можуть формувати помилкове уявлення про здатність суб'єкта господарювання безперервно продовжувати власну діяльність. Дослідження довели, що сучасний бізнес на практиці все частіше стикається з господарськими подіями, які мають делікатний характер, а саме: тривалі судові процеси з контрагентами або податковими інституціями; обов'язкове гарантійне обслуговування реалізованих товарів, якість яких залишає бажати кращого і конкурентоспроможність яких є неідеальною; припинення діяльності структурних підрозділів на територіях, які знаходяться під тимчасовою окупацією; укладання договорів, умови виконання яких затримується на невизначених час або знаходяться під загрозою зриву. Йдеться про ситуації, що пов'язані з умовними фактами господарської діяльності, кожна з яких може призвести до суттєвих втрат або невиправних негативних наслідків. Як правило, такі події, враховуючи їх незаперечну значущість, оцінюються, але здебільшого не знаходять

належного відображення в системі бухгалтерського обліку і, відповідно, загального менеджменту. На нашу думку, має місце невпевненість керівництва щодо розкриття подібної інформації, яка визначається як негативна і використовується лише у внутрішньому інформаційному контурі. Існує недостатня професійна обґрунтованість, невизначеність наявних методик оцінки умовних зобов'язань, забезпечень і активів, які посилюються постійними законодавчими змінами і нестійким умовами господарювання.

Як свідчить світовий досвід, єдиним дієвим способом захисту від впливів та невизначеності зовнішнього та внутрішнього середовища є створення ефективної системи резервів, які здатні протидіяти негативним факторам, нейтралізувати та компенсувати їх імовірні наслідки.

Дослідження сутності резервів ґрунтується на теоретичній моделі елементів методу бухгалтерського обліку. Синтез статистичного і динамічного підходів, що покладені в основу сучасного бухгалтерського обліку, свідчить про сприйняття резервів як регулюючих статей, що дозволяють визначати об'єкти обліку за методом нарахування, поточною ринковою вартістю, результатами переоцінки, зміною оціночних значень тощо. Формування та використання резервів є реальним інструментом управління прибутком, що дозволяє задовольняти фінансові пріоритети інвесторів і кредиторів щодо забезпечення їх інформацією для прогнозування грошових надходжень.

Проблема дослідження обліково-аналітичного забезпечення безперервності діяльності підприємств України є досить складною та охоплює низку питань: механізм відображення змін під час ліквідації діяльності, проблеми реорганізації діяльності, які спрямовані на збереження та подальший розвиток (застосування нових, інноваційних видів продукції, організаційних форм та ін.). Основним пріоритетом дії принципу безперервності діяльності в системі бухгалтерського обліку є використання елемента резервування, що є предметом наукових дискусій різних національних шкіл бухгалтерського обліку протягом останніх років.

Унаслідок цього в економічній літературі наводяться різні точки зору визначення резервів для рівнів управління державою, регіоном, окремою галуззю, суб'єктом господарювання. Сутність резервів з позиції формування обліково-аналітичного забезпечення в умовах безперервності діяльності сформулював Г. Блау, який вважав, що створення резервів можливе за умов явного або неявного прийняття принципу діючого підприємства. Тобто резерви виступають певною «подушкою безпеки» під час непередбачуваних обставин, здатні покривати збитки від стихійних лих, неочікуваних втрат від падіння курсів валют та цінних паперів тощо [265, с. 57].

Постіндустріальне суспільство спричинило виклики, що пов'язані з усуненням наслідків підприємницьких ризиків у бізнес-середовищі. Воно характеризується особливою увагою держави до регулювання інвестиційних пенсійних фондів і створення резервної системи, що захищає пенсійні вклади підприємств та осіб, що працюють. Одним із головних управлінських рішень, що здатне забезпечити впровадження, постійне удосконалення і моніторинг ефективності процесу безперервності бізнесу є суцільна система резервування ресурсів [61, с. 199].

Наукове дослідження свідчить, що дефініція «резерв» (reservo (лат.) – зберігаю) у сучасній літературі досить багатогранна. Загальне трактування визначає резерв як страховий запас, що створюється для виконання зобов'язань у майбутньому або покриття непередбачуваних втрат. Залежно від специфічних цілей формування трактовки резервів безпосередньо залежить від конкретної галузі професійного знання. Суспільно-економічні науки актуалізують золотовалютні, кадрові, страхові, виробничі, інформаційні резерви та резерви втрачених економічних вигід або неефективного використання ресурсів [74, с. 83]. Але для формування керованої системи потрібне певне обліково-аналітичне забезпечення. Тому в сучасних умовах резерви є важливими об'єктами бухгалтерського обліку.

Дослідження нормативного забезпечення стосовно визначення і формування резервів у системі бухгалтерського обліку та звітності

спрямовані на розгляд економічної сутності резервів як об'єкта бухгалтерського обліку, головними умовами визнання якого є: висока концентрація активів за окремими статтями; різке збільшення або зменшення залишків на рахунках запасів, грошових коштів і дебіторської заборгованості; уповільнення оборотності поточних активів; наявність безнадійної дебіторської заборгованості; збиток як результат фінансової діяльності [336, с. 68].

Загально відомий бухгалтер-теоретик А.П. Рудановський під час розробки теорії «нормованого балансу» окрему увагу звертав на процес резервування як корегування оцінки майна в балансі шляхом створення резервів на списання сумнівних боргів, природного убутку, зносу [244, с. 76]. Змістовне навантаження було значно розширене Я.В. Соколовим та Ю.А. Бабаєвим, які вважали за резерв накопичення грошових коштів для відшкодування очікуваних витрат підприємства і фінансування майбутніх платежів [263, с. 354; 8, с. 141].

Наукове коло вітчизняних бухгалтерів-теоретиків теж залучилося до обговорення цієї проблеми. Активна дискусія ведеться стосовно термінології та визначення резервів. Представники полтавської наукової школи, Ю.А. Верига, М.М. Орищенко вважають, що головною метою створення резервів є реалізація принципу бухгалтерського обліку, а саме розмежування доходів і витрат [31, с. 39]. І.Й. Яремко, визначаючи механізм формування резервів в обліковій системі, виходить із методологічних процедур подвійного запису через прийом зрівноважування вартості майна і розміру капіталу економічної одиниці, які дорівнюють вартості створених резервів [368, с. 176]. Його дослідження обмежувалося лише категорією резервного капіталу, яку він вважає певною відкладеною на майбутнє кількістю ціннісних вартостей, утворених із нерозподіленого прибутку підприємства. Я.Д. Крупка підкреслює суворо регламентований характер створення резервів і вважає, що система резервних рахунків прирівнюється до фондів джерел, які повинні забезпечувати наступні витрати і платежі,

створення яких ототожнюється з резервуванням [122]. М.О. Козлова вважає, що головна мета формування резервів – відображення їх в обліку у вартісному вимірнику як ступень готовності використовувати певний обсяг ресурсів у випадку виникнення в ньому потреби в майбутньому. Науковець наполягає, що резерви є багатограним об'єктом обліку, і не можуть розглядатися як забезпечення, оскільки останні використовуються не у випадку необхідності, а постійно [107]. Здійснюючи дисертаційне дослідження, І.В. Капля наголошує на тому, що формування резервів базується на перерахуванні історичної собівартості активів і зобов'язань у фактичну вартість з метою оцінки капіталу в умовах інфляції [97].

О.О. Парахомчук вважає, що всі резерви, які формуються в бухгалтерському обліку та відображаються у фінансовій звітності підприємств є фінансовими, виражені в грошовому вимірнику та використовуються за цільовим призначенням їх створення [199, с. 294].

На думку вчених Ю.В. Піклуш та Л.М. Пилипенко, доцільно використовувати декілька тотожних понять, пов'язаних з резервуванням – резерви, резерви капіталу, резервний фонд, антипатії, регулятиви. Причому автори наполягають на обов'язковому розмежуванні саме останніх об'єктів «регулятивів», під якими розуміються регулюючі статті, що утворюються шляхом штучного збільшення реальної оцінки протилежних балансових статей [208, с. 214].

У процесі аналізу матеріалів науково-практичних підходів виявлено наступні проблемні питання, що порушуються сучасними науковцями: необхідність формування резервів у бухгалтерському обліку; принципи облікової оцінки, що застосовуються під час формування резервів; доведення необхідності резервування в бухгалтерському обліку; порядок відображення резервів у звітності підприємства; суворо цільовий характер використання.

Але, на наш погляд, жодний із дослідників взагалі не торкається проблеми формування резервів як методу захисту бізнес-одиниці від ризиків. Концентрація уваги на таких проблемних питаннях є досить перспективним

науковим спрямуванням, яке стосується передусім визначення категорії «резерв» у системі бухгалтерського обліку як імовірності настання ризикової події.

Дослідження довело, що існує два варіанти визначення резервів. У першому варіанті резерви – це реальні можливості підприємства, але які внаслідок певних причин не використовуються для зростання виробничих показників та економічного потенціалу. Під економічним потенціалом за цих обставин (лат. – *potentia* – можливість, прихована сила) необхідно розуміти виробничі потужності бізнес-одиниці, що забезпечують випуск продукції, виконувати роботи (послуги) із використанням ресурсів та резервів. За другим варіантом резерви – матеріальні, фінансові, трудові та інші ресурси, що створюються для ритмічної роботи та використовуються в разі нагальної потреби.

Згідно з п. 10 МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» під резервами розуміються зобов'язання з невизначеним строком використання або невизначеною величиною. Резерви, відповідно до п. 11 МСБО 37, відрізняються від інших зобов'язань, наприклад від кредиторської заборгованості, невизначеністю щодо термінів або розміру майбутніх витрат, необхідних для проведення розрахунків [160]. Резерви використовуються для розрахунків за майбутніми зобов'язаннями в разі виникнення втрат. Вони характеризують невикористані можливості витрачання ресурсів у конкретних умовах діяльності за наявного рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Можливості нарощування ресурсів на підприємстві завжди обмежені виробничими потужностями, розміром складських приміщень, професійними здібностями працівників тощо. Тому акцент в управлінні робиться на усунення різного виду втрат ресурсів в умовах безперервного продовження діяльності. У сучасному менеджменті економічний потенціал підприємства нарощується, якщо темп зміни прибутку перевищує темп зміни виручки і собівартості продажів. Таке нарощування здебільшого відбувається за рахунок резервування, що приводить до зменшення втрат ресурсів,

зростання обсягу виробництва, зниження собівартості продукції, поліпшення фінансового стану підприємства. Для формування, оцінювання та управління резервами в системі бухгалтерського обліку доцільно дотримуватися наступних принципів:

- конфігурація – розробка системи управління резервами через структурування об'єкта під впливом факторів мікро- та макро-оточення;
- раціоналізація системи управління – облік причинно-наслідкових зв'язків під час оцінювання потреби в ресурсах;
- науковість – обґрунтованість потреби в резервах на основі економічних законів, сучасних методів і прийомів дослідження;
- комплексність – оцінка резервів за видами діяльності за етапами життєвого циклу підприємства;
- оперативність – можливість маневру в разі порушення нормального операційного циклу випуску продукції, продажу товарів, виконання робіт, надання послуг, який дозволяє в обмежений термін надати необхідні ресурси та залучити резерви для покриття ризиків фінансово-господарської діяльності підприємства;
- збалансованість – раціональне забезпечення підприємства резервами;
- мотивація – залучення, стимулювання і створення умов для працівників щодо виявлення резервів і раціонального використання ресурсів;
- сталість – безперервність і планомірність формування резервів та оцінка ефективності їх використання.

За таких умов резерви доцільно розглядати як механізм формування джерел компенсації несприятливих наслідків ризиків фінансово-господарської діяльності з метою забезпечення стійкості фінансового стану бізнес-одиниці в умовах безперервності діяльності, відрахування на формування яких є витратами, момент визнання і використання яких не збігається у часі.

На основі системного підходу для подальшого дослідження даної проблеми необхідно довести взаємозв'язок основних принципів управління

безперервністю бізнесу з концепцією сталого розвитку бізнес-одиниці, що в подальшому дозволить розробити методику розпізнавання ризиків і формування превентивних заходів, що забезпечують їх мінімізацію за рахунок резервування. Сучасна система управління перебуває в постійному пошуку ефективних управлінських конструкцій, які здатні підтримати та забезпечити безперервність бізнесу. Аналіз зарубіжного досвіду з використання технологій non-stop доводить, що управлінські дії в рамках планування безперервності бізнесу мають лише розпочинатися, але не мають закінчуватися. В рамках цієї технології запроваджено й нові терміни управлінської діяльності – «аналіз впливів на бізнес» (Business Impact Analysis, BIA), «планування безперервності бізнесу» (Business Continuity Planning, BCP) і «планування відновлення» (Disaster Recovery Planning, DRP), які сьогодні є об'єктом прискіпливої уваги топ-менеджерів вітчизняних компаній.

Актуальність забезпечення безперервності бізнесу обумовлена необхідністю збереження (підвищення) стійкості і стабільності функціонування бізнес-одиниці, що стає можливим за умови формування обліково-аналітичного забезпечення управління ризиками і кризами в умовах несприятливого впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Доцільність використання цього тезису підтверджується й тим, що загрози сталого розвитку криються або в діях соціо-еколого-економічних законів суспільства, на які система управління не здійснює впливу, або витікає через конфлікт інтересів різних суб'єктів (особистості, підприємства, соціуму), що провокується інформаційної асиметрією, яка фактично породжує конкуренцію через постійний пошук можливостей найкращого задоволення власних потреб. Тому вважаємо, що задля організації моніторингу попереджувальної протидії, виявлення слабких місць процесу аналізу планування та відновлення безперервності бізнесу доцільно змоделювати просторово-часовий континуум (від лат. *continuum* – безперервне, суцільне) у вигляді фізичної моделі, що заповнює простір рівноправним тимчасовим

виміром, у якому досліджуються вплив ділових процесів (штатна ситуація або ризикова подія) на формування резервів (рис. 3.8).

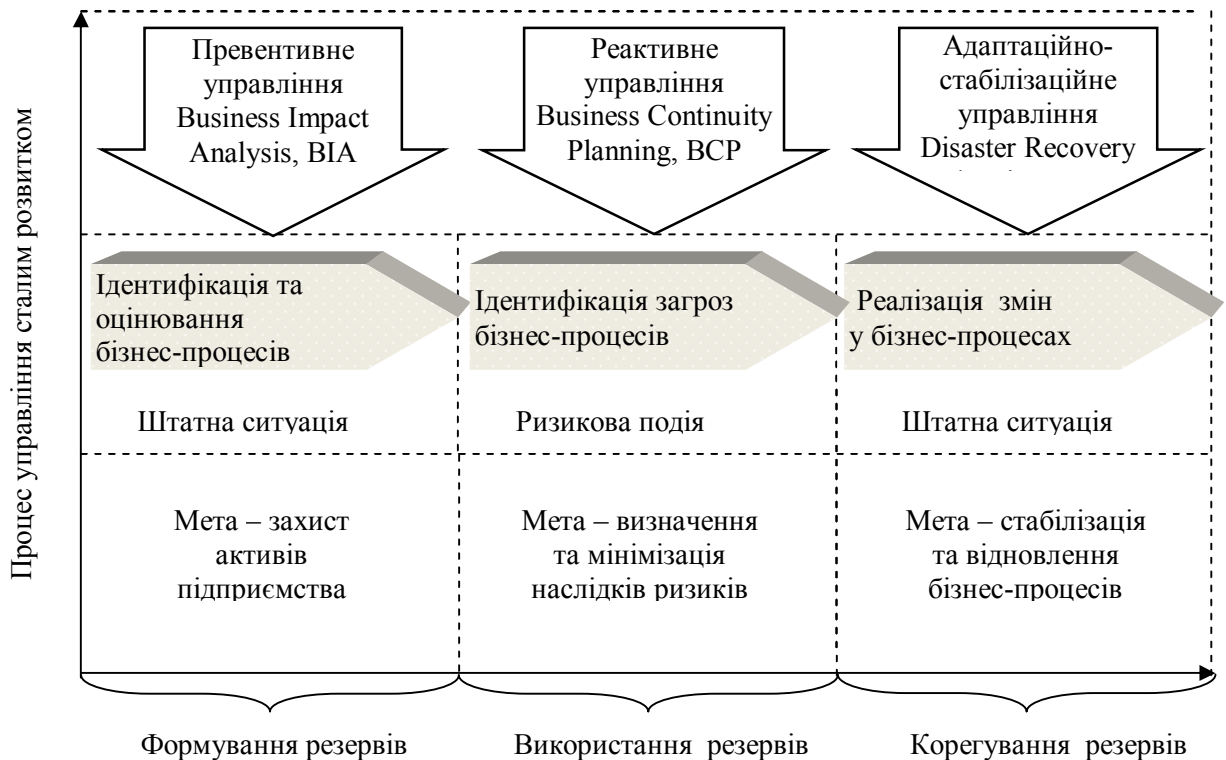

Рис. 3.8. Просторово-часовий континуум процесу управління сталим розвитком на основі технології non-stop

Моделювання просторово-часового континуума передусім спрямоване на розпізнавання ризиків бізнес-одиниці та виявлення впливу, а також застосування превентивних, реактивних й адаптаційно-стабілізаційних інструментів технології управління non-stop, спрямованих на мінімізацію ризиків через ресурс резервування. Здатність суб'єкта господарювання нівелювати наслідки господарських подій, пов'язаних із ризиком, у процесі та після закінчення інциденту, так само як і швидкість повного відновлення безперервності діяльності, може стати основним чинником у вирішенні завдання сталого існування бізнесу.

Часова координата пов'язана з особливостями будь-яких етапів життєвого циклу, який може бути пов'язаний зі станом підготовки до процесу поглинання, реструктуризації, реалізації процесу об'єднання. Таким

чином, це дозволяє здійснювати моніторинг загроз через вирішення науково-методологічного завдання обліково-аналітичного забезпечення моделювання бізнес-процесів, створення моделей запобігання загроз. Просторова координата описує будь-які ділові бізнес-процеси в розрізі елементарних операцій, що обумовлює декомпозицію причин виникнення загроз. Проте штатна ситуація спочатку вимагає превентивного управління та розробки плану дій. На думку вченого Д.В. Трошина, ситуація «превентивного удару» є результатом протидії загрозам на ранніх стадіях діагностики [327, с. 59]. Це цілком співпадає з превентивною вимогою створення резервів оптимізації збуту, запровадження інновацій, фінансових потоків, мотиваційних заходів тощо. Реактивне управління вимагає запровадження реактивної комунікації, яка спрямована на нівелювання проблеми (ризик) завдяки зарезервованому ресурсу. Адаптивне стабілізаційне управління – це багатогранна діяльність, спрямована на зниження ризиків переривання бізнесу, зменшення втрат від негативних наслідків збоїв, відновлення господарської діяльності до прийняттого рівня, що пов'язане з коригуванням створених резервів.

Згідно з обліковими принципами обґрунтованість формування резерву і правильність його розрахунку здійснюється під час інвентаризації в загальному порядку в кінці звітної періоду, що відповідає вимогам превентивного управління. Реактивне управління вимагає використання зарезервованих сум під час відшкодування збитків ризикових подій. У межах адаптаційно-стабілізаційного управління за результатами інвентаризації сума резерву може бути збільшена, зменшена, списана повністю на інші витрати бізнес-одиниці або може залишитися без зміни. У разі недостатності зарезервованих сум непокріті резервом витрати повинні визнаватися витратами звітної періоду. У разі надмірності зарезервованих сум невикористана сума резерву визнається іншим доходом суб'єкта господарювання.

Надалі для забезпечення сталого розвитку бізнес-одиниці вважаємо за необхідне створення єдиної резервної системи, тобто сукупності резервів, що

забезпечують безперервну діяльність. Дана система повинна створюватися відповідно до умов зовнішнього середовища, особливостей діяльності. На підставі аналізу даних, можна стверджувати, що резервна система сучасних підприємств знаходиться на початковій стадії. Про це свідчить відсутність чіткої регламентації у вітчизняній нормативній базі, суперечлива позиція міжнародних стандартів з обліку та звітності, а також постійне намагання практикуючих бухгалтерів створити єдиний механізм організації бухгалтерського та податкового обліку.

Розглянувши вимоги чинного законодавства щодо формування та використання резервів, М.М. Астахова деталізувала виявлені суперечності в законодавчій базі, які ускладнюють формування, використання та відображення у звітності резервів підприємства, а саме:

- забезпечення розглядаються як зобов'язання, хоча належать до витрат, що підтверджено п. 13 П(С)БО 11 «Зобов'язання»;

- П(С)БО 16 «Витрати» розглядає у складі витрат у вигляді резервів витрати на гарантійний ремонт та гарантійне обслуговування і окремо резерв сумнівних боргів;

- передбачений Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій рахунок 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів» не охоплює всі види забезпечень, що передбачені П(С)БО 11 «Зобов'язання» [6, с. 115].

Намагаючись виключити суперечності стосовно оцінки і визнавання резервів, Правління Ради з МСФЗ (International Accounting Standard Board) запропонувало та ввело в дію нову редакцію стандарту МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи», згідно з якою поняття «умовності» використовується для опису невизначеності рівня вигід, що пов'язані з активом (зобов'язанням). Ступінь вірогідності більш не є критерієм для визнання активу чи зобов'язання. [160]. Це доводить, що резерви як об'єкт бухгалтерського обліку має певні властивості, специфічні ознаки, механізми оцінювання, джерела формування, які вимагають

доопрацювання їх групування за специфічними ознаками. Під час дослідження було встановлено, що в сучасній науці взагалі відсутній механізм систематизації класифікаційних ознак, які є суттєвими в прийнятті управлінських рішень в умовах сталого розвитку. Унаслідок неоднорідності резерви мають суттєві відмінності їх представлення у фінансовій звітності. Так, на думку М.О. Неживої резерви в системі бухгалтерського обліку доцільно розподіляти за ознакою матеріальності, а саме, на матеріальні – як сукупність запасів засобів виробництва та предметів споживання, призначених для використання за особливих обставин та фінансові – сукупність вільних грошових коштів та їх еквівалентів. На думку автора, це сприяє розробленню більш ефективних і науково обґрунтованих методів формування та використання фінансових резервів як інструменту регулювання ризиків [181, с. 272]. Інша група науковців, що досліджує проблеми облікової науки, взагалі відходить від суто бухгалтерських класифікаційних ознак і пропонує класифікаційні угруповання виокремлювати наступні ознаки: обов'язковість формування, залежність формування від фінансового результату, за строком використання, за функціональним призначенням, за напрямком пошуку з метою підвищення кінцевих результатів діяльності, за етапами процесу виробництва та управління, за етапами життєвого циклу виробу, за стадіями кругообігу руху коштів [31; 70; 193; 107; 175; 199; 368].

Вважаємо, що єдиним доречним класифікаційним критерієм, що спрямований на підвищення об'єктивної оцінки вартості капіталу постійно діючого підприємства, є об'єкт резервування для компенсації несприятливих подій під час мінімізації ризиків досягнення певних фінансових результатів діяльності. Пропонується виокремлювати резерви підприємства залежно від господарської події, яка може констатувати реальний факт господарського життя або визначає господарську операцію з невизначеними наслідками.

Під впливом зовнішнього економічного середовища, який визначається економічною ситуацією, попитом на продукцію, змінами ціноутворення,

перманентністю ринків постачання і збуту розпочинається процедура створення резервів під знецінення активів та установчих резервів – регуляторів оцінки чистих активів та капіталу. Вважаємо, що ці резерви формуються під господарські події, які є реальними і мають визначені економічні наслідки. Зокрема щодо резервів під знецінення активів їх розмір впливає на вартість відповідного активу, має постійне відображення у фінансовій звітності завдяки формуванню справедливої вартості. Справедлива вартість є ключовою категорією міжнародних і національних стандартів із бухгалтерського обліку. Вона завжди визначається обліково-аналітичними методами, які спрямовані на задоволення потреб зацікавлених у здійсненні угоди сторін. Здійснений факт господарського життя завжди пов'язаний із застосуванням справедливої вартості для кожного виду фінансових активів та фінансових зобов'язань таким чином, щоб її можна було порівняти із відповідним значенням балансової вартості [15, с. 474]. Це дає підстави стверджувати, що за кожною господарською подією, яка має прогнозовані визначені наслідки, справедлива вартість має індивідуальну основу і відповідає елементу метода бухгалтерського обліку – калькуляції.

Статичний підхід передбачає, що в системі бухгалтерського обліку відображаються здебільшого факти господарської діяльності, які в звітному періоді здійснилися. Однак для повноти відображення розмаїття господарських подій слід дослідити також і умовні факти господарської діяльності, що мають місце на звітну дату і виникнення наслідків яких залежить виключно від того, відбудеться чи ні в майбутньому одна чи декілька випадкових подій. Визнання і достовірне відображення у фінансовій звітності інформації про умовні факти господарського життя на основі оцінки ймовірності втрати економічних вигід під впливом ризику значно знижує ризиковість рішень, що приймаються, та впливає на здатність продовження діяльності у майбутньому.

Вважаємо, що саме внутрішні фактори-правила, які визначаються загальною методологією організації бухгалтерського обліку на підприємстві,

ініціюють виникнення господарських фактів із невизначеними наслідками. Але в бухгалтерській науці немає чіткого розмежування фактів господарського життя на предмет невизначеності наслідків їх настання. Із реальними фактами господарського життя вже існує певна практично обґрунтована наукова позиція, а саме – це будь яка подія, яка потенційно може привести до змін економічного потенціалу суб'єкта господарювання. Прийнято виділяти три види фактів господарського життя: факт-стан, факт-дія, факт-подія [260, с. 48]. Реальний факт господарської діяльності – це факт відображення знаходження або вибуття реального активу і визначення, відповідно, дебіторської або кредиторської заборгованості.

Зовсім інша ситуація склалася з господарськими фактами з невизначеними наслідками. Представники житомирської наукової школи С.Ф. Легенчук, О.М. Петрук довели, що існує дуалізм поглядів у наукових колах, а також у науці про бухгалтерський облік, зокрема, чи бухгалтерський облік починається з фактів господарського життя, чи з їх наслідків. Учені довели, що проблемним питанням є точка ідентифікації входу в систему бухгалтерського обліку. Але вони вважають, що є господарський факт і наслідки – визначені або невизначені, причому різниця лише в часі документування господарської події, коли у першому випадку входом в систему бухгалтерського обліку є факт господарського життя, який спочатку реєструється в первинному документі, а потім вже відображається на рахунках бухгалтерського обліку за допомогою подвійного запису. У другому випадку – входом у систему бухгалтерського обліку є невизначені факти господарського життя за умови, що первинний документ складається після відображення ФГЖ на рахунках бухгалтерського обліку [131]. Але ми вважаємо, що лише за умовними фактами господарського життя існує певна невизначеність щодо строку або суми майбутніх витрат, необхідних для погашення, що і відрізняє їх від реальних фактів, які мають реальне відображення в балансі, зокрема, збільшення або зменшення активів,

власного капіталу, зобов'язань. Саме про це йдеться в п. 11 МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [160].

Досліджуючи термінологію та тотожність фактів господарського життя та ризику, І.В. Вигівська пропонує називати/приймати ризик діяльності суб'єкта господарювання як умовний факт господарської діяльності лише за ймовірності реалізації його наслідків від 50 до 100% [32, с. 40]. Але ця точка зору позбавлення розуміння реального факту господарського життя, який теж може мати ознаки ризику.

Як було встановлено під час дослідження, першу і єдину спробу зробила Л. В. Гнилицька, яка запропонувала систематизувати всі ризики підприємницької діяльності на ризики-причини і ризики-наслідки, причому до об'єктів ризиків-причин вона віднесла резерви майбутніх витрат і непередбачувані зобов'язання, а до об'єктів ризиків-наслідків – витрати, зобов'язання, дебіторську заборгованість та резервний капітал [49, с. 175]. На її думку, необхідно зосередитися на методах експертної оцінки, які уможливають установлення залежності між двома видами ризиків, що виникають під час здійснення різних видів господарської діяльності, та ймовірністю їх настання. Але ця думка є неточною, тому що фактично між ними немає ніякої залежності. Не можна ототожнювати об'єкти обліку, які характеризують факти господарської діяльності, щодо наслідків яких і ймовірності їх виникнення в майбутньому існує невизначеність, з об'єктами, що характеризують активи, зобов'язання і капітал, які є елементами безпосередньо пов'язаними з вимірюванням фінансового становища в балансі. Можна частково погодитися з ученою Л.Ф. Маценко, яка вважає, що факти господарського життя з невизначеними наслідками є суб'єктозалежними фактами, оскільки вводяться в систему обліку самим бухгалтером із метою рівномірного розподілу витрат між періодами, забезпечення аналітичності облікової інформації та можливості контролю даних фактів [149, с. 77]. Але необхідно додати, що з позицій оцінювання ймовірності їх виникнення в майбутньому лишається невирішеним питання

невизначеності, тобто виникнення наслідків залежить від того, відбудеться або не відбудеться в майбутньому одна чи декілька невизначених подій.

Проте необхідно зазначити, що нам не вдалося знайти вичерпного переліку господарських фактів з невизначеними наслідками. У вітчизняній системі нормативного регулювання з бухгалтерського обліку це поняття є відносно невизначним новим об'єктом. Окремі положення містяться в П(С)БО 11 «Зобов'язання», відповідно до якого умовні (непередбачувані) зобов'язання за господарськими фактами з невизначеними наслідками – це зобов'язання, що може виникнути внаслідок минулих подій та існування якого буде підтверджено лише тоді, коли відбудеться або не відбудеться одна чи більше невизначених майбутніх подій, над якими підприємство не має повного контролю; або теперішнє зобов'язання, що виникає внаслідок минулих подій, але не визнається, оскільки малоймовірно, що для врегулювання зобов'язання потрібно буде використати ресурси, які втілюють у собі економічні вигоди [214]. Далі в стандарті йдеться про порядок їх відображення на позабалансових рахунках підприємства за обліковою оцінкою, а за кожним видом умовних зобов'язань у примітках до фінансової звітності наводиться стислий опис умовного зобов'язання щодо визначення суми очікуваного погашення іншою стороною.

Виходячи із компетенцій ризик-менеджменту сталого розвитку, які спрямовані на ідентифікацію, класифікацію та оцінку ризику, вважаємо, що система бухгалтерського обліку є єдиним буфером, що інформаційно забезпечує управління ризиком. Відправною точкою в цій ситуації є ідентифікація об'єктів бухгалтерського обліку, вартість яких змінюється під впливом ризикових господарських подій. Якщо система управління визнає наявність ризикової ситуації, система бухгалтерського обліку повинна одразу відреагувати та запровадити дієвий методологічний інструментарій управління ризиками шляхом резервування. Господарські операції, відносно яких система управління має достатню кількість інформації і вплив яких

призводить до зменшення вартості активів або виникнення зобов'язань повинні бути відображені в бухгалтерському обліку [20, с. 60].

Невизначений характер прояву господарських фактів, ускладнений механізм оцінювання (теперішня вартість, очікувана вартість), складний механізм визначення рівня суттєвості цих фактів для відображення у фінансовій звітності вимагає подальших конкретних наукових пояснень. Є певні відмінності стосовно визнання фактів господарського життя з невизначеними наслідками в системі бухгалтерського обліку, а саме:

- унаслідок минулих подій існує неминучість настання фактичного зобов'язання;
- імовірність зменшення економічних вигід надзвичайно висока;
- обґрунтована можливість оцінки зобов'язання внаслідок попередніх господарських подій;
- достовірна оцінка витрат для виконання (погашення) зобов'язання;
- обов'язкове включення суми резервів до собівартості продукції, товарів, послуг (робіт).

Це дає підстави для окреслення наукової проблеми, що пов'язана із класифікацією фактів господарського життя, і знаходження шляхів її вирішення через механізм резервування. Із бухгалтерської точки зору доцільно провести розмежування фактів господарської діяльності з метою оцінки їх ризику в умовах невизначеності на такі:

- господарські події, які мають вимірну, прогнозовану оцінку настання небажаної події;
- господарські події з невизначеними відхилення (наслідками) майбутнього результату від очікуваного.

Такий підхід дозволив виділити дві групи резервів. До складу першої групи належать резерви за реальними господарськими фактами. До них можна віднести тимчасово невикористану частину наявних ресурсів. Такого роду резерви створюються для можливості задоволення додаткової потреби, що виникає під впливом певних обставин. За економічним змістом вони повинні

формуватися з метою реалізації певної фінансової концепції або для страхування бізнесу. За таких обставин механізм резервування виконує такі важливі функції, як уточнення правдивої вартості майна, формування реальної величини фінансових результатів звітного періоду, опір відтоку високоліквідних коштів на виплату доходів засновникам, покриття збитків і фінансування низки витрат, на які були зарезервовані кошти. Друга група резервів, що формуються за господарськими фактами з невизначеними наслідками об'єднує в собі невикористані можливості підвищення результативності діяльності, посилення дії чинників, які сприяють зростанню ефективності господарювання. Це резерви зростання ефективності використання коштів виробництва, робочої сили, фінансових ресурсів; обсягів виробництва; якості продукції, що випускається; віддачі від капітальних і фінансових вкладень.

Такий підхід дозволяє оцінити вплив ризику відхилення майбутнього результату від очікуваного на реальні факти господарської діяльності, об'єктами якого виступають резерви капіталу (установчі резерви), резерви знецінення активів, та ризику ймовірності настання небажаної події на умовні факти господарської діяльності, об'єктами якого є резерви покриття наслідків майбутніх подій (рис. 3.9).

Наступним проблемним моментом є застосування критерію суттєвості визнання ризику в системі резервування.

Управління безперервністю існування в умовах сталого розвитку вимагає під час планування фінансово-господарської діяльності визначити припустимий рівень суттєвості.

Формуючи обліково-аналітичне забезпечення в зоні низького рівня суттєвості, особи, що приймають рішення, повинні визначитися з припустимим порогом недоотримання запланованого прибутку. Зона високого рівня суттєвості вимагає від відповідальних осіб рішення стосовно відмови від прибутку або отримання збитку. Суттєвість – характеристика

облікової інформації, яка визначає її здатність впливати на рішення щодо формування резервів.

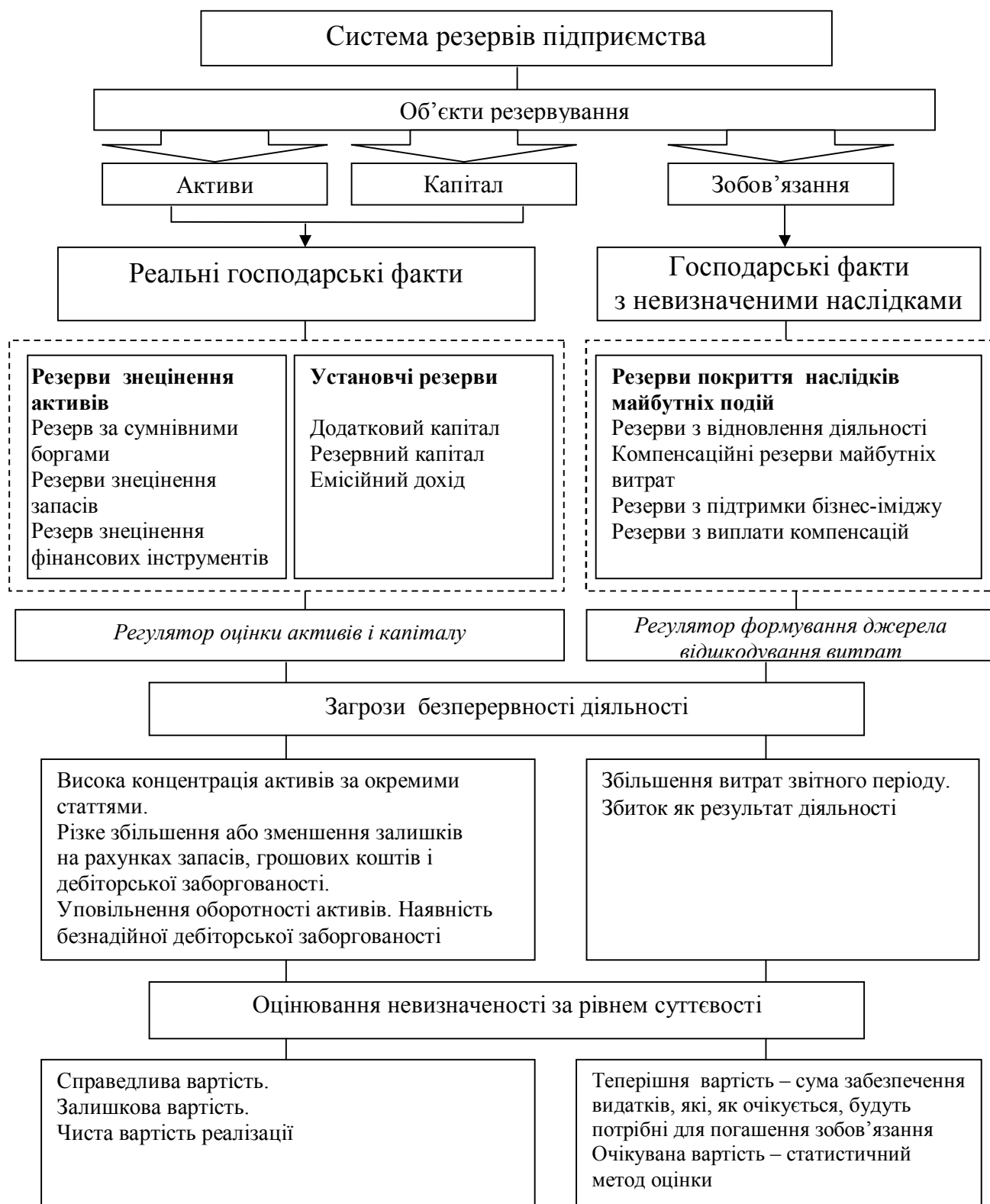

Рис. 3.9. Формування системи резервів підприємства в умовах сталого розвитку

Конкретизуємо механізм визначення суттєвості в системі бухгалтерського обліку. На думку Р.Р. Кулик, аналіз формулювань поняття «суттєвість» у бухгалтерському обліку та аудиті дозволяє зробити висновок про спільність концептуального підходу до оцінювання суттєвості з точки зору її впливу на економічні рішення користувачів [126, с. 23].

Згідно із законодавчо закріпленими положеннями поріг суттєвості – це абсолютна або відносна величина, яка є кількісною ознакою суттєвості інформації. Об'єктами застосування суттєвості є діяльність підприємства в цілому; окремі господарські операції та об'єкти обліку; статті фінансової звітності [230]. Міжнародна облікова практика теж є регламентованою, про що свідчать положення щодо визначення суттєвості в п. 7 МСБО 1 «Подання фінансових звітів», а саме: «...пропуск або викривлення статей є суттєвими, якщо вони можуть (окремо чи у сукупності) впливати на економічні рішення, які приймають користувачі на основі фінансової звітності. Суттєвість залежить від розміру та характеру пропуску чи викривлення, що оцінюються за конкретних обставин. Розмір або характер статті, або їх поєднання, може бути визначальним чинником» [159].

Показник в обліку вважається істотним, якщо його розкриття може вплинути на управлінські рішення зацікавлених сторін, які приймаються ними на основі обліково-аналітичного забезпечення. З огляду на вищенаведене суб'єктові господарювання не можна нехтувати рівнем суттєвості, оскільки інформація про величину і рух резервів під зниження вартості активів підлягає розкриттю у звітності з урахуванням її суттєвості.

У такій ситуації вирішення проблеми оцінювання невизначеності за рівнем суттєвості впливу ознак на безперервність діяльності суб'єктів доцільно здійснювати завдяки розробленому прикладному інструментарію, зокрема:

- за окремими об'єктами обліку, що належать до активів, зобов'язань і власного капіталу (5% від підсумку відповідно всіх активів, зобов'язань і власного капіталу);

- переоцінка об'єктів обліку (10%-відсоткове відхилення залишкової вартості від їх первісної вартості);
- за окремими видами доходів і витрат (2% від чистого прибутку (збитку) підприємства);
- для розкриття інформації про сегменти діяльності підприємства (10% відповідно чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) або фінансових результатів сегменту чи активів усіх сегментів підприємства;
- для інших господарських операцій та об'єктів обліку (1–10% з урахуванням обсягів діяльності підприємства, характеру впливу об'єкта обліку на рішення користувачів та інших якісних чинників, які можуть впливати на визначення порога суттєвості).

При цьому слід зазначити, що йдеться не про обов'язковість використання граничних сум під час розрахунку резервів за фактами господарського життя в умовах невизначеності, а про можливість розкриття інформації щодо об'єктів бухгалтерського обліку з невизначеними наслідками.

Таким чином, запропонований підхід щодо формування резервної системи бізнес-одиниці в статичній дозволі регулювати величину окремих балансових статей й, отже, впливати на фінансовий стан організації, а в динаміці – впливати на прибуток або збиток, тобто корегувати величину фінансового результату. Також під час розробки резервної політики слід враховувати, що застосування дисконтування та переоцінки як інструментів резервування дозволяє привести статті балансу до єдиної оцінки, заснованої на купівельній спроможності. Це дозволяє досягти реальності балансу, що є головною метою статичної облікової концепції.

Наведені пропозиції свідчать про те, що формування резервної системи є багатоступеневим процесом, який включає критичний аналіз обґрунтованості запровадження регуляторів оцінки активів і капіталу та джерел відшкодування витрат під час резервування; розробку та

документальне закріплення резервної політики резервування; вироблення механізму контролю з формування і використання резервів. Наукова позиція щодо правомірності запровадження такого підходу заснована на тому, що бізнес-одиниці доцільно створювати резервну систему, яка надалі буде виконувати роль буферу під час нівелювання несприятливого впливу зовнішнього середовища або особливостей власної діяльності.

3.3. Використання резервів як джерела покриття ризиків обліково-аналітичного забезпечення

Обліково-аналітичне забезпечення управління резервами знецінення активів дозволяє корегувати оцінку окремих оборотних активів, враховувати відхилення вартості матеріальних цінностей, фінансових інвестицій, які не мають ринкової вартості, та дебіторської заборгованості. Наявність даних резервів надає певні переваги щодо достовірності та якості фінансової звітності, дозволяючи їй користувачам оцінювати активи не за фактичними витратами на їх придбання, а за реальною вартістю на звітну дату, що також є безперечним підтвердженням безперервності бізнесу.

Резерви знецінення активів відіграють надважливу роль у формуванні фінансового результату, оскільки дозволяють розподілити витрати за наступними періодами. При цьому визначення їх величини повинне базуватися на професійному судженні експертів-аналітиків з урахуванням ступеня значущості, а також на минулому досвіді роботи в умовах невизначеності (якщо існує достатня ймовірність того, що ці події здійсняться).

Під час створення резервів знецінення матеріальних цінностей підприємствам торгівлі замало мати інформацію про ринкову вартість товарних запасів, оскільки інформація про величину і рух резервів під зниження вартості матеріальних цінностей підлягає розкриттю в бухгалтерській звітності з урахуванням її суттєвості. Дослідження довело, що

з такою ситуацією стикається більшість підприємств торгівлі, але під час опитування робітників облікової служби встановлено, що немає практики розрахунку різниці між фактичною собівартістю і ринковою вартістю товарних запасів.

Стосовно товарних операцій, на нашу думку, приймаючи рішення про створення резерву під знецінення запасів, слід виходити з рівня істотності не лише величини відхилення фактичної собівартості товарів від їх ринкової вартості, а й рівня істотності відхилення фактичної товарооборотності від його планованого значення. Вважається, що збільшення часу зберігання товару на складі знижує ймовірність продати його за ринковими цінами, які діяли на початку звітного періоду, що обумовлюється насамперед інфляційними процесами, зменшенням попиту, посиленням конкуренції.

Тому рівень товарооборотності є найважливішим фактором під час визначення порога суттєвості. Таким чином, під час аналізу інформації, пов'язаної зі створенням резервів під зниження вартості матеріальних цінностей, слід враховувати не тільки величину різниці між фактичною вартістю товарів та їх поточною ринковою вартістю, але й фактор тимчасової визначеності продажів. Застосування наведеної методики дозволило розробити алгоритм оцінювання рівня суттєвості під час формування резерву знецінення запасів підприємств торгівлі, який актуалізує два показника – відносні відхилення товарооборотності та собівартості товарів та дозволяє прийняти рішення про створення резервів під зниження вартості матеріальних цінностей з урахуванням суттєвості (рис. 3.10).

Досліджуючи механізм застосування регуляторів оцінки активів і капіталу в системі резервування в частині резервів знецінення оборотних активів, необхідно розробити методику розрахунку під час їх знецінення. Для забезпечення безперервного циклу поповнення товарних запасів підприємства торгівлі мають формувати страховий запас, вартість у часі якого постійно змінюється. Якщо на кінець звітного періоду ціна товарних запасів зменшується, то собівартість їх залишків може перевищувати

аналогічну собівартість у конкурентів. Резерв під зниження вартості запасів дозволяє уникнути цього.

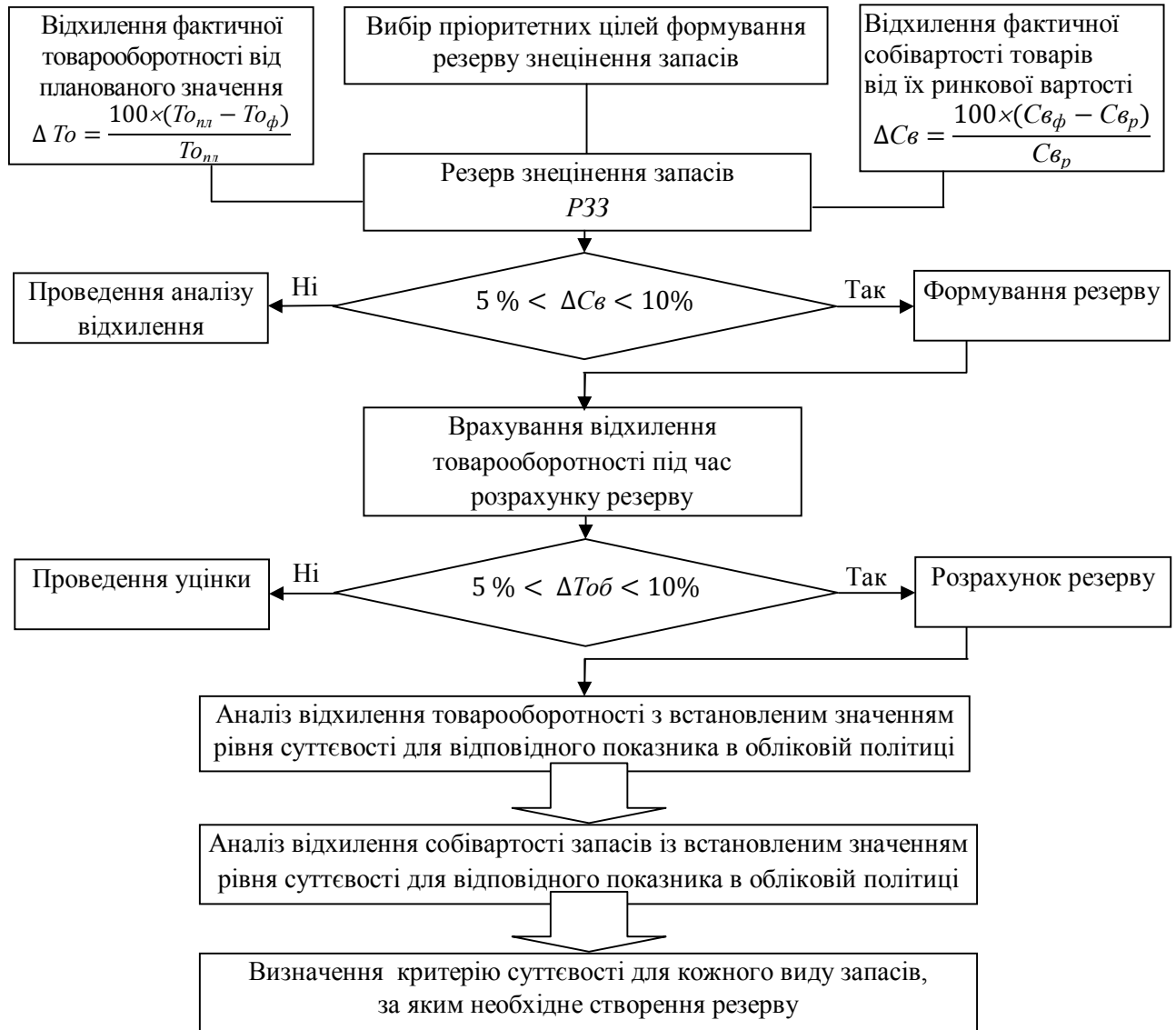

Рис. 3.10. Алгоритм оцінювання рівня суттєвості під час формування резерву знецінення запасів підприємств торгівлі

У разі створення такого резерву за рахунок фінансового результату суб'єкта господарювання податкових різниць не виникає. Авторське уявлення розповсюджується передусім на знецінення запасів, корегування оцінки яких здійснюється завдяки застосуванню прийому резервування шляхом виділення етапів облікових процедур (рис. 3.11).

Рис. 3.11. Алгоритм облікового процесу формування і використання резерву знецінення запасів

На нашу думку, наслідками використання резерву знецінення запасів є реальність оцінки запасів у балансі, покриття непередбачуваних потреб, страхування витрат на покриття можливих ризиків. Проте організація обліку знецінення запасів на основі застосування прийому резервування дозволяє дотримуватися принципу безперервності за сталості оцінки на рахунках обліку.

Формування резерву знецінення фінансових інструментів доцільно проводити під час оцінки фінансових вкладень, за якими не визначається поточна ринкова вартість (поточні фінансові інвестиції). Сутність резервування в цьому випадку заснована на визначенні розрахункової (оціночної) вартості та її порівнянні з первісною вартістю на предмет врахування знецінення фінансових інвестицій (рис. 3.12).

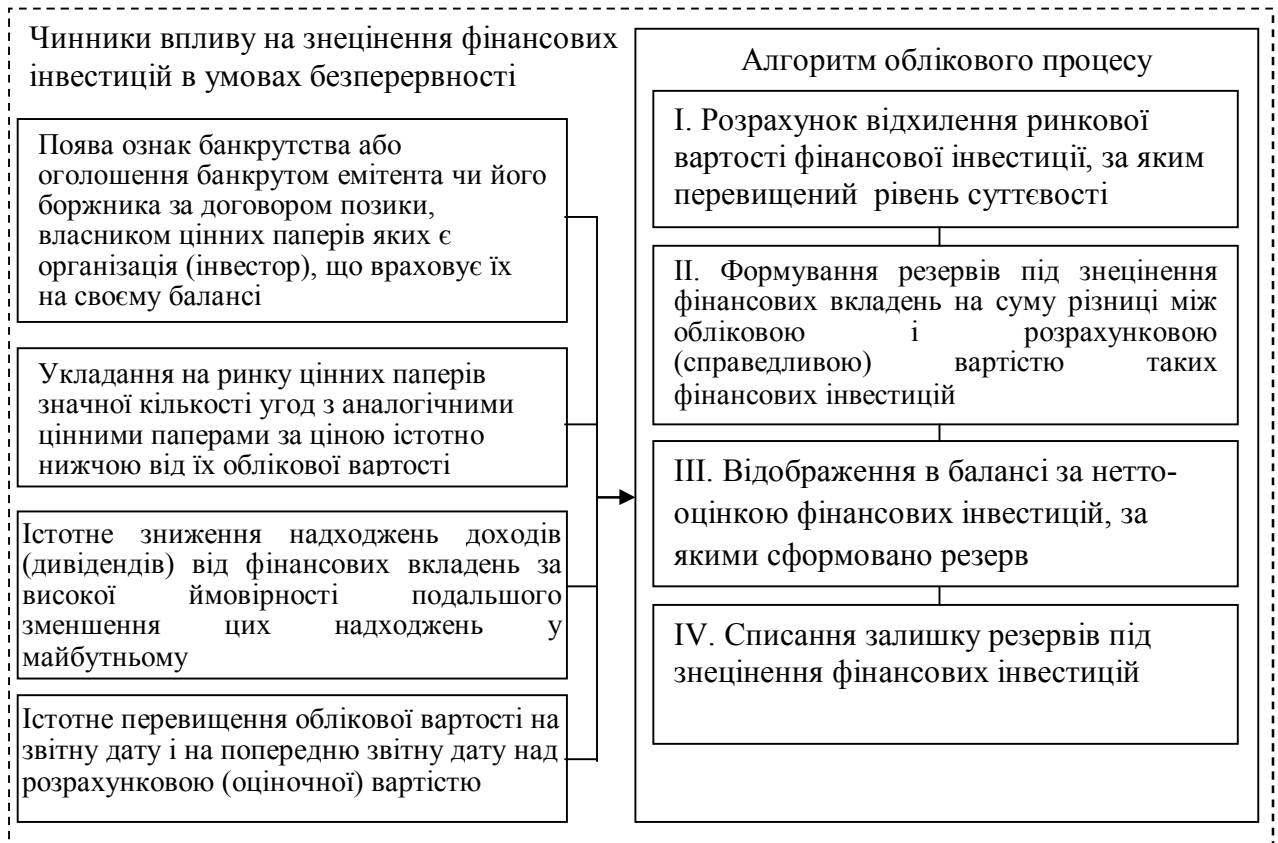

Рис. 3.12. Алгоритм облікового процесу формування і використання резерву знецінення фінансових інвестицій

У фінансовій звітності вартість даних видів активів доцільно наводити за нетто-оцінкою, тобто за вирахуванням суми сформованого резерву під їх знецінення. Значна частина обігових коштів сконцентрована у вигляді заборгованості, яка визначається як сума боргів дебіторів та покупців за поточними операціями, які належать суб'єктові господарювання. Механізм резервування за дебіторською заборгованістю спрямований на визначення реальної балансової оцінки активу.

Це єдиний вид резерву, створення і використання якого є регламентованим міжнародним і національним законодавствами. Але наявні проблеми оцінки, визначення сум безнадійної заборгованості, встановлення часових порогів сумнівності повернення потребують подальших досліджень щодо їх розв'язання. Так, П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» рекомендує зазначати у примітках до фінансової звітності суб'єкта

господарювання наступні елементи: перелік дебіторів і суми дебіторської заборгованості пов'язаних сторін із виділенням внутрішньогрупового сальдо дебіторської заборгованості; склад і суми статті балансу «Інша дебіторська заборгованість»; залишок резерву сумнівних боргів за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості, його утворення та використання у звітному році. [213]. Але, як свідчить облікова практика, подібне обліково-аналітичне забезпечення фактично не подається або наводиться незначною частиною підприємств.

Відповідно до п. 7 П(С)БО 10 поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), додається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Для визначення чистої реалізаційної вартості на дату балансу розраховується величина резерву сумнівних боргів. Згідно з П(С)БО 10 прострочена дебіторська заборгованість – це заборгованість, що виникає на 30-й день після закінчення терміну обов'язкового платежу згідно з укладеними договорами, або якщо дата платежу не визначена після виписування рахунку на оплату [213].

Проте необхідно дотримуватися певної методики. Зокрема, формування резерву сумнівних боргів здійснюється за умов наявності в суб'єкта господарювання сумнівної дебіторської заборгованості, яка не погашена у встановлений термін або за якою існує висока ймовірність непогашення, і яка є незабезпеченою відповідними гарантіями. Проводячи дослідження практики обліку дебіторської заборгованості на сучасних підприємствах України, М.А. Шум, Н.О. Потапова встановили, що класифікація дебіторської заборгованості здійснюється шляхом її групування за строками непогашення. Відповідний період непогашення встановлюється підприємством самостійно власною обліковою політикою [359, с. 177]. Це дає підстави стверджувати, що стандарти надають лише загальне керівництво для закріплення в обліковій політиці не самого факту формування резервів, а лише пропозицію методики визначення граничного розміру та періодичності

відрахувань у резерви. Більше того, вдалося встановити, що сучасна облікова наука пропонує дві концепції оцінювання дебіторської заборгованості: юридичну і реальну. Юридична концепція оцінювання дебіторської заборгованості у звітності прописана у Цивільному кодексі України й обумовлює закріплення боргової вимоги як майнового права суб'єкта господарювання в загальному обов'язі до настання моменту погашення. Але такий підхід має головний недолік – нереальність оцінки, яка в складі фінансового активу передбачає суми збитків за сумнівними боргами. І такий підхід, на жаль, є найбільш розповсюдженим серед практиків.

Концепція реальної оцінки була започаткована ще за часів Російської імперії (початок ХХ століття) прибічниками петербурзької наукової школи, а саме І.Р. Ніколаєвим, який першим дав визначення сумнівності заборгованості та запропонував механізм резервування, який був заснований на тому, що несплачений борг може бути компенсований погашенням інших [262, с. 40]. З огляду на розмаїття варіантів обчислення резервів, можна констатувати, що всі методики полягають у визначенні розміру загальної суми дебіторської заборгованості на основі групування заборгованості на безнадійну, сумнівну та потенційно сумнівну та визначення ймовірності непогашення за кожною борговою вимогою (рис. 3.13).

Загальна теоретична проблема формування резервів сумнівних боргів складається з обґрунтування методики оцінки дебіторської заборгованості. Основні суперечності та відмінності, регламентовані МСБО та НП(С)БО наведено у додатку Р.

Виходячи з цього, необхідно зазначити, що в Україні оцінка дебіторської заборгованості відбувається за первісною вартістю, у зарубіжних країнах – за справедливою. Також в Україні величина резерву сумнівних боргів визначається із розрахунку абсолютної суми сумнівної заборгованості або з використанням коефіцієнта сумнівності, у міжнародній практиці – ще й у відсотковому відношенні від виручки за розподілом

дебіторів на декілька груп. Тому для гармонізації обліку на сучасному етапі актуальним є приведення цих протиріч у відповідність [92, с. 261].

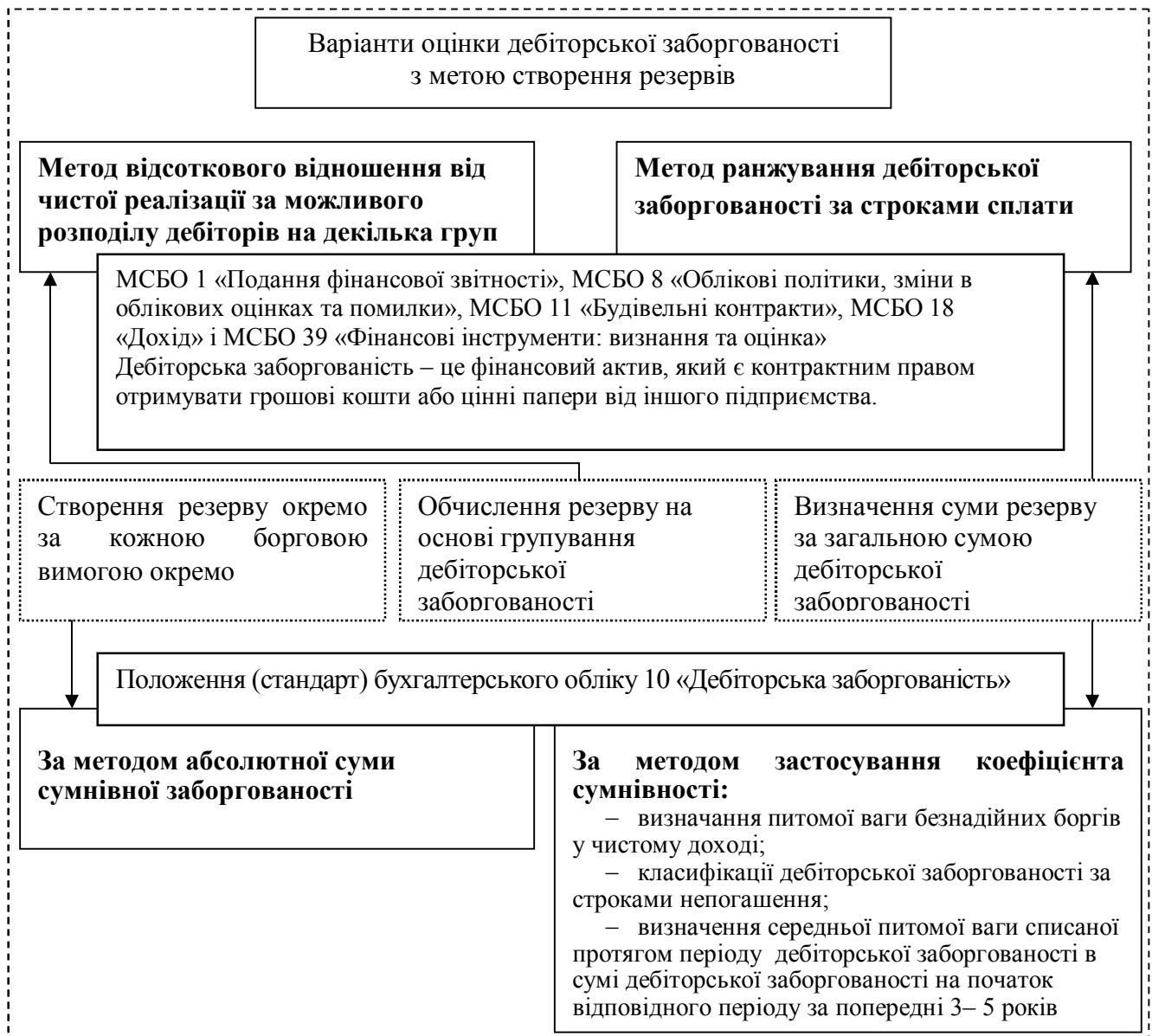

Рис. 3.13. Оцінка дебіторської заборгованості в системі резервування згідно з національними та міжнародними стандартами

Головним моментом обрання методики нарахування резервів за сумнівними боргами є визначення строків погашення дебіторської заборгованості тому, що саме за безнадійними та сумнівними боргами існує необхідність формування резерву. Але стандарт не визначає груп боргових вимог стосовно строковості їх погашення. Тут доцільно застосовувати

методику, яка є розповсюдженою у світі банківського нагляду, а також закріплена в положенні НБУ «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» [215]. Пропонуємо визначати сумнівність погашення дебіторської заборгованості, виходячи зі стану обслуговування боргу боржником (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Оцінювання стану обслуговування боргу на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу

Кількість календарних днів прострочення (включно)	Стан обслуговування боргу	Групи боргових вимог
від 0 до 7	«високий»	Стандартні «під контролем»
від 8 до 30	«добрий»	Прострочені
від 31 до 90	«задовільний»	Сумнівні
від 91 до 180	«слабкий»	Безнадійні
понад 180	«незадовільний»	Безнадійні

Підхід, заснований на групуванні заборгованості за термінами їх виникнення, надає певні переваги, які дозволяють скоротити надскладні процедури аналітичного обліку резервів сумнівних боргів, що значно спрощує ведення обліку, а також усуває принципові відмінності у відображенні цих операцій в системі національного обліку і в обліку за міжнародними стандартами.

Дотримуючись авторського підходу розвитку методології формування резервів за сумнівними боргами, пропонуємо наступний перелік процедур облікового процесу (рис. 3.14).

Рис. 3.14. Алгоритм облікового процесу формування і використання резерву сумнівних боргів

Ухвалення нової редакції Податкового кодексу [212], у якому розрахунок оподаткованого прибутку здійснюється за даними бухгалтерського обліку із застосуванням методу нарахувань та визначенням податкових різниць значно поглибив рівень інтеграції вітчизняної системи бухгалтерського обліку в європейську та світові системи (рис. 3.15)

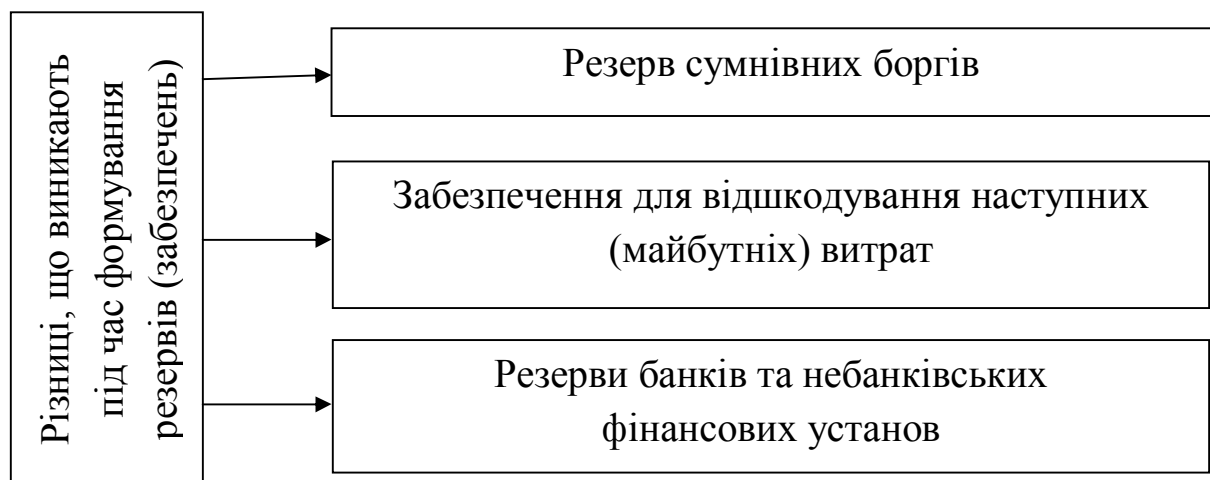

Рис. 3.15. Види податкових різниць, що виникають під час створення резервів

Запропоновано класифікацію податкових різниць, що виникають під час формування резервів, та розглянуто порядок коригування фінансового результату до оподаткування на податкові різниці, пов'язані з формуванням резерву сумнівних боргів та забезпеченням відшкодування майбутніх витрат (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Порядок коригування фінансового результату на різниці, які виникають під час нарахування резерву сумнівних боргів

Фінансовий результат до оподаткування збільшується (п.139.2.1 ПКУ)	Фінансовий результат до оподаткування зменшується (п.139.2.2 ПКУ)
На суму витрат на формування резерву сумнівних боргів відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності	На суму коригування (зменшення) резерву сумнівних боргів, на яку збільшився фінансовий результат до оподаткування відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності
На суму витрат від списання дебіторської заборгованості, яка не відповідає визначеним ПКУ ознакам, понад суму резерву сумнівних боргів	

Наступним кроком наукової дискусії про формування та використання резервної системи і відображення цих процесів в системі бухгалтерського обліку є застосування ефективних механізмів захисту від ризиків за рахунок установчих резервів як регуляторів оцінки капіталу.

Порядок формування установчих резервів має певну методично напрацьовану історію у вигляді фондів капітальних резервів, соціальної сфери, фондів накопичення та споживання. Так склалося, що такий підхід зберігається, але він дещо змінився. Резерви під знецінення капіталу формуються за рахунок власних вільних ресурсів, а саме нерозподіленого або капіталізованого прибутку попередніх звітних періодів, і, як правило, мають як добровільний, так і обов'язковий характер. Спрямований на створення резерву сценарій розподілу власних коштів (прибутку) – це варіант

забезпечення збереження капіталу бізнес-одиниці через обмеження варіантів його використання, який може бути регламентованим законодавством або установчими умовами власників.

Обов'язковість створення резервного капіталу на законодавчому рівні передбачена лише для акціонерних товариств, які зобов'язані формувати резервний капітал у розмірі не менше ніж 15% від статутного капіталу, якщо інше не визначено статутом товариства [219]. Для цих видів товариств резервний капітал формується шляхом щорічних відрахувань від чистого прибутку товариства або за рахунок нерозподіленого прибутку. Регламентованим є порядок створення резервного (страхового) фонду в розмірі, встановленому установчими документами, але не менш, ніж 25% статутного фонду господарськими товариствами [223].

Можна погодитися з думкою О.В. Стащук, яка вважає, що сьогодні законодавче регулювання порядку створення та визначення резервного капіталу досить умовно відображає суму необхідних резервів для покриття збитків та непередбачуваних витрат, оскільки не враховує ні внутрішніх, ні зовнішніх чинників. Під внутрішніми факторами автор розуміє специфіку ведення діяльності підприємств різних масштабів, галузей економіки, форм власності тощо, а під зовнішніми – соціально-економічні умови, рівень розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та ін.. Як доводить аналіз вітчизняної практики, капітал розподіляється згідно з потребами у фінансуванні конкретних проектів, а не згідно зі стратегією довгострокового розвитку компанії [271, с. 244]. Це свідчить про те, що сучасні суб'єкти господарювання знаходяться в зоні постійного ризику виникнення критичних ситуацій (інцидентів), які можуть мати невеликий масштаб втрат, але при цьому мати значний негативний вплив на господарську діяльність (навіть призвести до ліквідації її бізнесу), що особливо підвищує актуальність безперервності ведення бізнесу. З огляду на це статутні резерви можна розглядати як джерело стабілізації життєдіяльності підприємства (безперервності бізнесу) щодо відповідальності та гарантії; забезпечення

кредитоспроможності; фінансування та забезпечення ліквідності; забезпечення незалежності; нарахування дивідендів.

У нормах НП(С)БО зазначено, що використання ресурсів резервного капіталу є можливим у разі покриття можливих збитків звітного періоду; виплати дивідендів за привілейованими акціями; погашення боргів підприємства в разі його ліквідації. Відзначаючи, що на сьогодні формування резервного капіталу підприємства має більш теоретичний характер, ніж практичний, Л.В. Коваль конкретизує методологічну проблему обліку резервного капіталу та пропонує відходити від фіктивного формування резервного капіталу коштами, що вивільнені з обороту та не приносять економічних вигід, та розміщувати резервний капітал підприємства на окремому депозитному рахунку на договірних засадах (з можливістю дострокового отримання депозитного вкладу), який має бути недоторканим до моменту настання певної події [104, с. 195]. Вважаємо, що такі пропозиції суперечать головній меті створення установчих резервів, а саме резервуванню частки нерозподіленого прибутку для покриття можливих втрат, непередбачуваних збитків і зобов'язань. При цьому головна відмінність від інших резервів полягає у тому, що установчі резерви є не зарезервованими витратами, а стабілізаційним прошарком для покриття збитків, сплати дивідендів або взагалі не використовуються та відображаються у балансі протягом невизначеного терміну та можуть виконувати суто представницьку та рекламну функції.

Якщо механізм формування установчих резервів для акціонерних товариств є частково регламентований, то для інших учасників господарських відносин будь-які рекомендації щодо його створення та використання відсутні. Тому вважаємо за необхідне запропонувати певний перелік облікових дій. Для визначення адекватного розміру резервного капіталу доцільно залучити методики Базельського комітету з банківського нагляду, які враховують специфіку діяльності, а також базуються на виявленні тенденцій сталого розвитку кожної бізнес-одиниці [151, с. 156]. Це

відповідає механізму продовження діяльності на довготерміновій основі. Для розрахунку оптимальної величини установчого резерву доцільно застосовувати метод базового індикатора, який відраховує (резервує) певний обсяг капіталу на операційний ризик – у розмірі фіксованого відсотка (позначається α) від середнього річного валового доходу за останні три роки. Це найбільш зручний метод розрахунку, оскільки величина ризику, на який наражається підприємство, оцінюється за допомогою єдиного показника – чистого доходу. Формула розрахунку величини резервування капіталу відповідно до цього підходу є такою:

$$RK_{ORK} = [(\sum NI_{1..n} * \alpha)]/n, \quad (3.1)$$

де RK_{ORK} – сума резервного капіталу;

NI_i – чистий дохід за рік;

α – коефіцієнт, що враховує певний рівень вимог щодо оцінки ризику в умовах невизначеності;

n – кількість років, у яких значення показника чистого доходу були позитивними.

Дотримуючись авторського підходу розвитку методології формування установчих резервів пропонується наступний перелік процедур облікового процесу (рис. 3.16).

Якщо раніше в ході дослідження розглядалася проблема формування резервів, більшість яких пов'язані із зовнішніми факторами, надалі вважаємо за необхідне розв'язати питання про об'єкти резервування, що стосуються регуляторів формування джерела відшкодування витрат, які нормативами з бухгалтерського обліку визнаються забезпеченнями. За своєю суттю ці питання виникають через відсутність напрацьованої методики співставлення в обліковій системі витрат, що виникли у звітному періоді, але які за економічним змістом повинні бути розподілені за наступними звітними періодами. Таким чином, такі забезпечення доцільно розглядати як об'єкт резервування та визнавати як самостійний пасив (рис. 3.17).

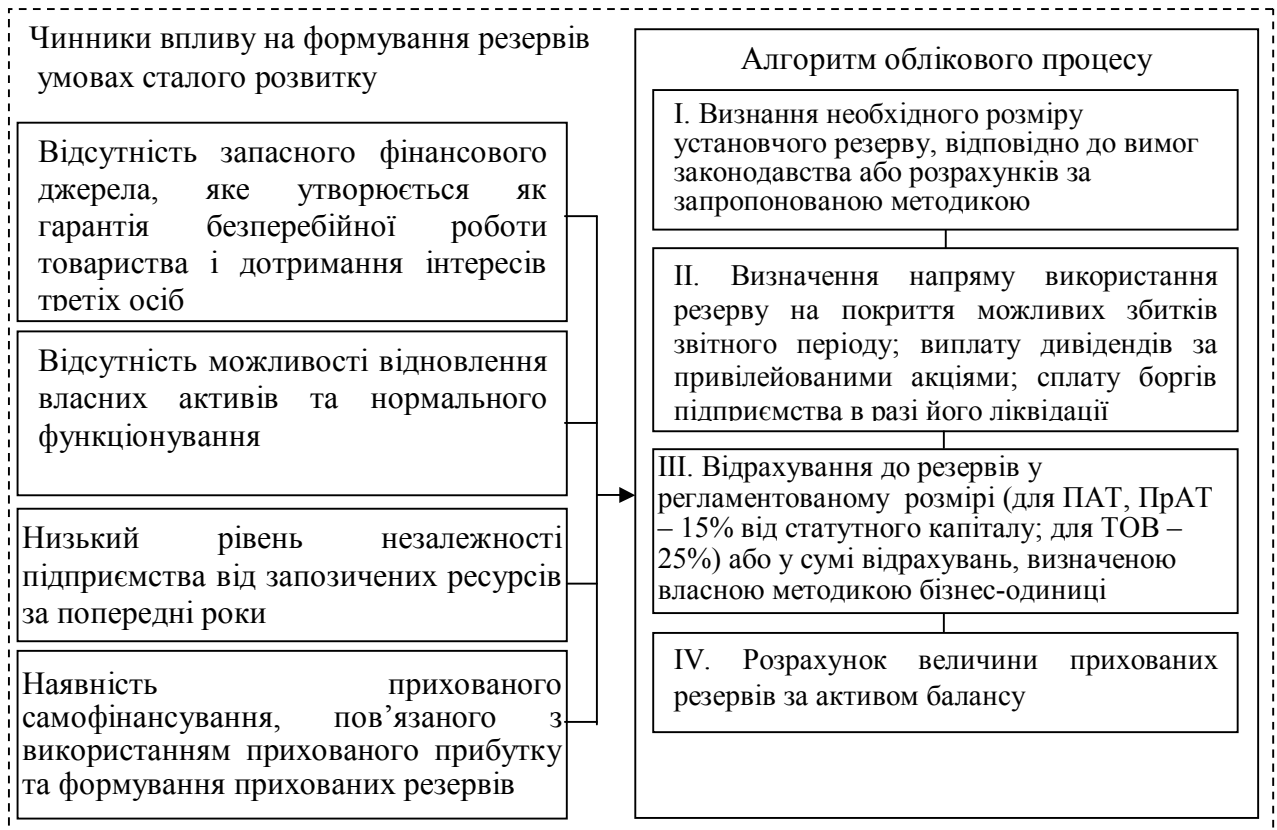

Рис. 3.16. Алгоритм облікового процесу формування і використання установчих резервів

Відповідно до НП(С)БО забезпечення створюються в разі виникнення внаслідок минулих подій зобов'язання, погашення якого ймовірно призведе до зменшення ресурсів, що втілюють у собі економічні вигоди, та його оцінка може бути визначена за допомогою економічних розрахунків [214].

Дослідивши нормативні засади МСБО 37, встановлено, що стандарт трактує оціночне зобов'язання як зобов'язання з невизначною сумою або невизначеним строком погашення. Також наводиться розширений перелік зобов'язань-договорів, які виникають унаслідок ненавмисного порушення норм законодавства, судових рішень, прийнятих до виконання. Світова ділова практика широко використовує термінологію «минулий досвід». Для сучасних науковців дане поняття є новим і потребує уточнення. Проте у НП(С)БО досить розповсюдженим є термін «минулі події». Науковий аналіз довів, що в спеціалізованих періодичних виданнях бухгалтерії-практики неодноразово ставили це питання, і Р.Грачова, як головний консультант з

економічних питань відомого видання «Дебіт-Кредит» представила власний бухгалтерський нарис про події та їх наслідки, який пояснює визначення та механізм застосування терміна «минула подія» через її ототожнення з однією з двох подій мінової операції, яка відбулася першою на користь підприємства, приймаючи до уваги, що всі господарські операції за своєю суттю є міновими (debit – винен (лат.), kredit – вірить (лат.) [55, с. 43].

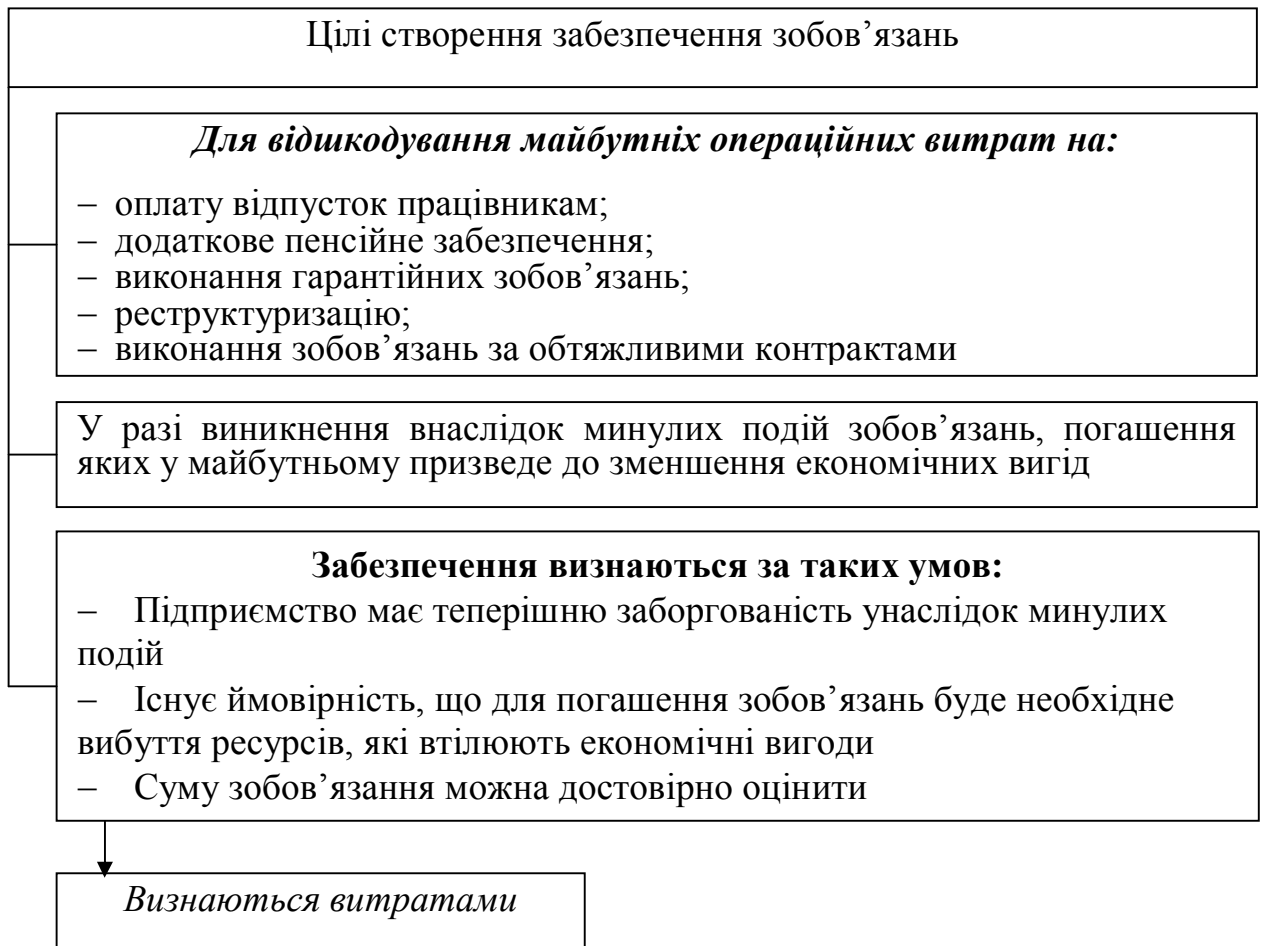

Рис. 3.17. Методологічні особливості визнання забезпечень за НП(С)БО

Відходячи від практичного застосування цього терміна, В.В. Ходзицька вважає, що минула подія, яка спричинена теперішньою заборгованістю, створює зобов'язання суб'єкта господарювання, що не має реальної альтернативи щодо погашення заборгованості [341, с. 376]. На нашу думку, слід розрізняти минулі події, що виникли внаслідок юридичних зобов'язань, які повстають через нові вимоги законодавства та призводять до правового визнання тільки в тому випадку, коли їх твердження є безсумнівним, і події,

що спричинили конструктивні зобов'язання, які мали місце, коли підприємство своїми практичними діями в минулому або досить докладними публічними заявами сприяло виникненню в третіх сторін обґрунтованих очікувань щодо виконання підприємством будь-якої дії в майбутньому. За таких умов резерви на забезпечення утворюються внаслідок минулих подій. Виходячи із невизначеності використання цих резервів у майбутньому, тобто відсутності 100-відсоткової ймовірності того, що необхідність погашення таких зобов'язань все ж настане, потрібно їх відносити до власних джерел страхування ризиків за фактами господарського життя з невизначеними наслідками. Оцінка невизначеності, пов'язана із сумою втрат, яку слід визначати як резерв на забезпечення, та доцільно формувати, керуючись господарською доцільністю за очікуваною вартістю. Отже, забезпечення різнитиметься залежно від того, чи знаходиться ймовірність втрати цієї суми в межах від 60 до 90 відсотків. У випадках, коли існує постійний діапазон можливих результатів і кожне значення в цьому діапазоні є так само ймовірним, як будь-яке інше, застосовують середнє значення діапазону [160, п.п. 39, 37].

Резерви покриття наслідків майбутніх подій суттєво відрізняються від установчих резервів власного капіталу підприємства тим, що спрямовуються не на відновлення реальної вартості майна бізнес-одиниці, а на компенсацію передбачуваних збитків минулих подій, що є вирішальним у забезпеченні сталого розвитку. Пропонуємо алгоритм облікового процесу формування і використання резервів покриття за господарськими фактами із невизначеними наслідками з метою переведення їх невизначеності в прийнятну форму під час створення джерел компенсації задля забезпечення сталого розвитку (рис. 3.18).

Наприклад, компенсаційні резерви майбутніх витрат, які стосуються виплат за відпустками або матеріального заохочення робітників, створюються для того, щоб рівномірно відносити витрати на оплату праці цієї категорії працівників на собівартість продукції. Вони створюються за певним відсотком до фонду оплати праці робітників та відносяться на

витрати в момент створення – при нарахуванні їм щомісячної заробітної плати. Сума зобов'язань із гарантійного обслуговування визначається на підставі інформації про фактичні витрати, пов'язані з виконанням гарантійних зобов'язань за окремими видами продукції, здійснені в попередні періоди.

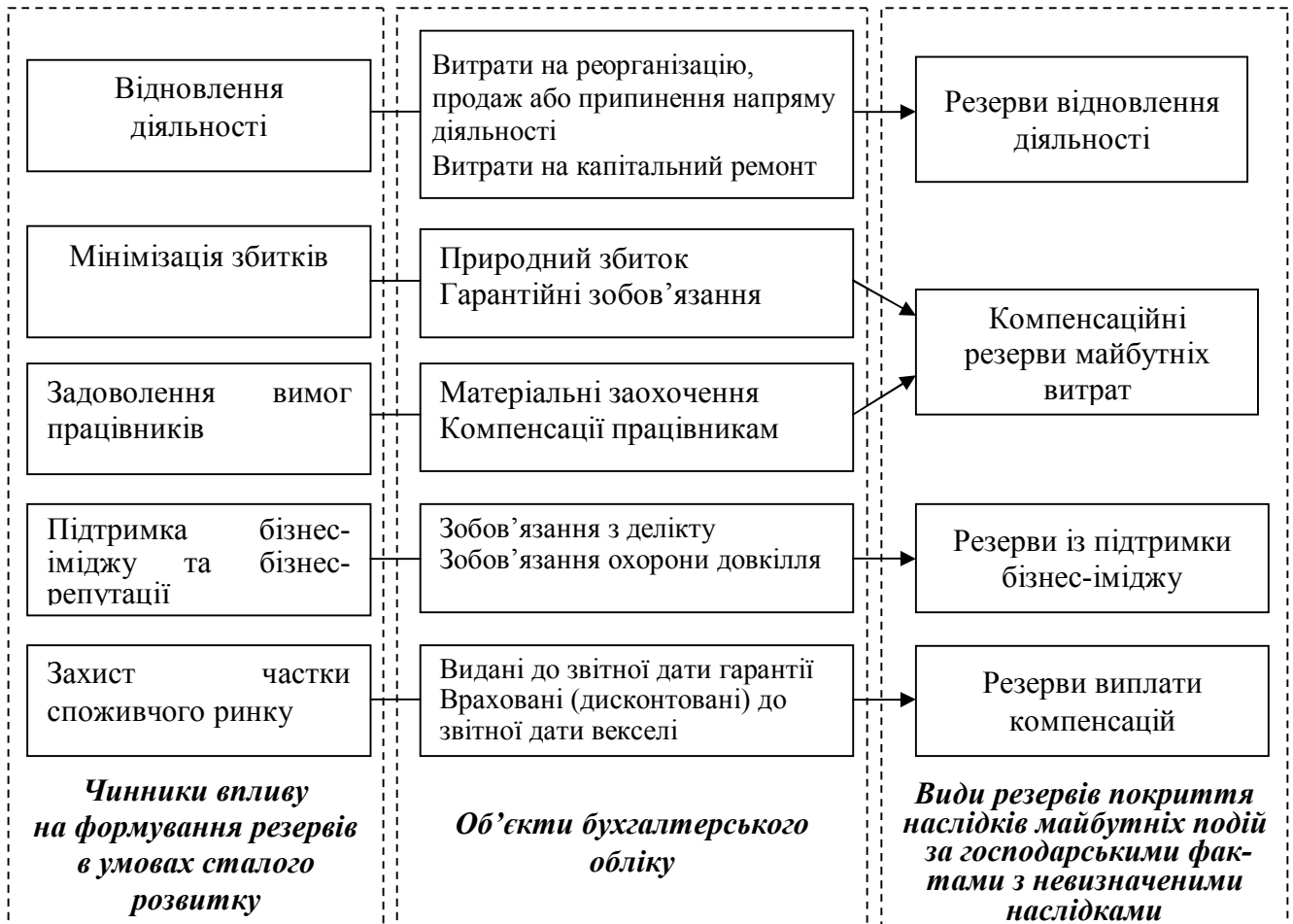

Рис. 3.18. Алгоритм облікового процесу формування і використання резервів покриття наслідків майбутніх подій за господарськими фактами з невизначеними наслідками

Резерви покриття наслідків майбутніх подій визнаються, виходячи з очікуваного діапазону можливих витрат. Резерви відновлення діяльності визнається, коли підприємство має затверджений детальний план реструктуризації та виникає в разі продажу або припинення видів діяльності, закриття підрозділів, зміни в структурі управління. З метою покращення соціального захисту своїх працівників підприємства можуть створювати

резерви на виплату додаткових пенсій. Вони оцінюються за обліковою вартістю ресурсів, необхідних для погашення відповідного зобов'язання на дату балансу за вирахуванням очікуваних відшкодувань (рис. 3.19).

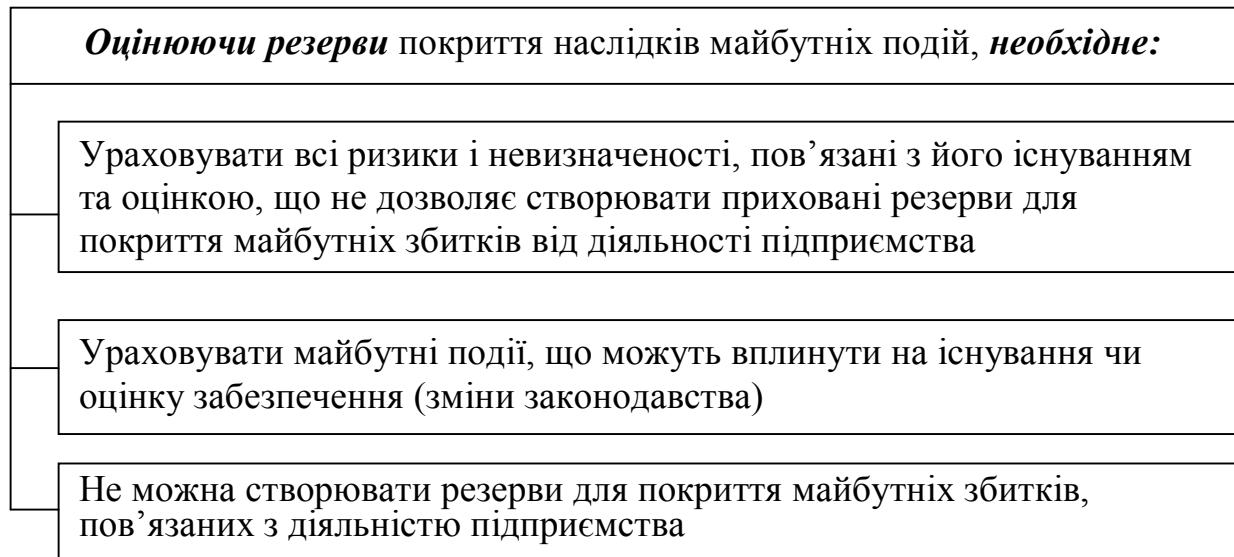

Рис. 3.19. Механізм визнання резервів покриття наслідків майбутніх подій згідно з П(С)БО

Необхідно зазначити, що головною відмінністю резервів-регуляторів формування джерела відшкодування витрат від резервів-регуляторів оцінки активів і капіталу є те, що відрахування на забезпечення зобов'язань складаються з коштів, які надалі не є об'єктом оподаткування, а резерви, що належать до статей власного капіталу підприємства, утворюються із тієї частини прибутку, яка вже минула стадію оподаткування.

Метою формування резервів за господарськими фактами з невизначеними наслідками на підприємстві є мінімізація ризиків у процесі створення джерела компенсації несприятливих наслідків. Даний спосіб зниження ризику доцільний для підприємств торгівлі, які зазнають постійних втрат під час транспортування, зберігання, підготовки та доведення товарної маси до кінцевого споживача. Тому вважаємо за доцільне розглянути цю облікову проблему окремо та запропонувати рекомендації щодо удосконалення методики обліку товарних втрат із метою її адаптації до

сучасних господарських ситуацій, що виникають під час формування первісної вартості товарів у разі виявлення недостачі під час оприбуткування та відображення нормативних та ненормативних втрат під час зберігання.

Зберігання товарів на підприємствах торгівлі пов'язане з виникненням товарних втрат, серед яких виділяють природні й актовані. Природні втрати товарів є об'єктивно обумовленими фізико-хімічними властивостями товарів, тим часом як актовані втрати в переважній більшості пов'язані з суб'єктивними чинниками: неправильним зберіганням товарів, необережним поводженням з ними, – унаслідок чого виникає бій, лом, псування товарів. Розміри природних втрат товарів можуть бути зменшені через створення оптимального режиму зберігання товарів, розміри актованих втрат – за рахунок правильної організації зберігання товарів, налагодження системи матеріальної відповідальності, чіткого обліку і контролю за надходженням, реалізацією та залишками товарів, запобігання крадіжкам товарів і шляхам оснащення будівель магазинів системами охорони та сигналізації.

Вирішенням питань з обліку недостач товарних запасів займалися вчені-спеціалісти, які традиційно вивчають проблеми обліку комерційної діяльності, а саме М.Р. Лучко [137], О.В. Адамик [137], В.С. Лень [132] В.В. Гливенко[132]. Науковці намагалися наводити облікові схеми товарних втрат, керуючись законодавством 1993 – 1995 рр.. Проте детальне дослідження цього питання довело, що розрахунковий механізм формування природних втрат (збитку) у сучасній торгівлі не спрацьовує. Унаслідок чого виникають непорозуміння з контролюючими органами, які наполягають на застосуванні застарілої методики відображення в обліку нормованих і ненормованих товарних втрат.

Одним з основних елементів оборотного капіталу торговельних підприємств є товарні запаси. Забезпеченість підприємства даним видом ресурсів сприяє безперебійному обслуговуванню споживачів. Важливого значення при цьому набуває контроль за зберіганням товарів на всіх етапах товароруку. Мінімізація товарних втрат – проблема для будь-якого

підприємства торгівлі. Тому для цілей обліку формування та використання резервів за господарськими фактами із невизначними наслідками, до яких належать компенсаційні резерви товарних втрат, пропонуємо розділити товарні втрати за наступними ознаками: 1) втрати, виявлені в процесі інвентаризацій залишків і втрати під час постачання товарів; 2) втрати на складі і втрати в торговому залі; 3) втрати унаслідок розкрадань і в результаті об'єктивних причин (усихання, утрушування); 4) втрати понад норми і в межах норм природних втрат, які суб'єкт господарювання може встановлювати самостійно, керуючись критерієм суттєвості. Принципово облік товарних втрат всіх видів схожий, але відрізняється наслідками відшкодування.

Удосконалена класифікація видів втрат товарних запасів впливає на організацію обліку та контролю з метою забезпечення керівництва своєчасною якісною інформацією для запровадження заходів із їх мінімізації. Серед сучасних товарознавців найбільш розповсюдженим підходом до класифікації товарних втрат є їх поділ залежно від причин виникнення. Дана класифікація цілком задовольняє вимоги облікового відображення товарних операцій, тому доцільно використовувати традиційний розподіл товарних втрат на нормовані (природні) та ненормовані [5]. Товарні втрати – зменшення кількості та погіршення якості товарів унаслідок впливу негативних і шкідливих умов зовнішнього середовища, фізико-хімічних і біологічних особливостей товарів, а також неправильного зберігання чи транспортування товарів, необережного, безгосподарського поводження з ними або ж крадіжок товарно-матеріальних цінностей. Розрізняють два види втрат: 1) втрати нормовані (природні); 2) ненормовані втрати (актовані).

Природні товарні втрати – втрати товарів у процесі їх транспортування, зберігання, підготовки до продажу та реалізації, спричинені природними чи технологічними факторами (усушка; розпил; розкришення, яке виникає під час продажу товарів, за винятком карамелі обсипної і цукру-рафінаду; витікання (танення, просочування); розлив під час перекачування і продажу

рідких речовин; витрат речовин на дихання (борошно, крупа). На підприємствах торгівлі природні товарні втрати окремих груп товарів нормуються окремо як під час перевезень вантажів та під час зберігання товарів на складах. Ненормовані товарні втрати виникають унаслідок неправильного зберігання чи транспортування товарів, необережного, безгосподарського поводження з ними або крадіжок товарно-матеріальних цінностей. Ненормовані товарні втрати оформляють актом з наведенням в кожному конкретному випадку причин втрат і винуватців, із яких стягуються матеріальні збитки.

Дослідження довело, що обліково-аналітичні підрозділи підприємств торгівлі намагаються взагалі уникнути ситуації з обліком нормованих товарних втрат або застосовують облікову практику, яка використовує застарілі законодавчі регламенти. Це дає підставу стверджувати, що методика розрахунку та обліку товарних втрат потребує подальшого дослідження. Для цілей бухгалтерського обліку в торгівлі доцільно будувати облікову модель обліку товарних втрат за етапами товароруху: транспортування, оприбуткування та зберігання. Детальний розгляд нормативних положень щодо відображення в обліку товарних втрат на етапі транспортування довів, що рекомендована методика взагалі не відповідає дійсності. Наведені групи товарів у положеннях із визначення розміру збитків, завданих підприємству, не відображають сучасної асортиментної структури, наведені норми природного убутку продовольчих товарів під час транспортування автомобільним і гужовим транспортом – необ'єктивні. Сучасні санітарні норми наполягають на транспортуванні м'ясо-молочної продукції на будь-яку відстань та у будь-яку пору року спеціально обладнаними рефреджераторами. Таким чином, норми приказу № 88 додатку 10 [226] втратили актуальність, а норми приказів № 75, 116, 218, 339 є значно завищеними [184, 218, 221, 227].

Відповідно до п. 2.2 Методичних рекомендацій з обліку запасів до первісної вартості придбаних товарів у складі прямих затрат включаються

втрати і нестачі товарів у межах норм природного збитку під час їх транспортування. На наш погляд, якщо суб'єкт господарювання для оприбуткування активу встановлює в обліковій політиці поріг суттєвості, а сума природних втрат менша за його значення, вона може бути списана на витрати підприємства в періоді їх встановлення [154].

Під час оприбуткування копченостей та ковбасних виробів на підприємствах роздрібною торгівлі визначаються втрати, пов'язані з наявністю відходів (шпагати, нитки, металеві скріпки) згідно з нормами відходів під час підготовки до продажу. Відповідно до Інструкції із застосування таких норм акт на списання відходів не складається, за результатами розрахунку зменшується сума торгової націнки на вартість відходів, матеріально відповідальними особами товар оприбутковується чистою вагою, тобто за вирахуванням відходів. В обліку суму такої операції передбачено відображати способом «сторно»: Дт 282 Кт 285. На нашу думку, такий підхід призводить до викривлення суми реалізованої торгової націнки. Пропонуємо вартість відходів відповідно до розрахунку під час оприбуткування товарів включати до складу операційних витрат підприємства записом Дт 94 Кт 63, а торгову націнку розраховувати за загальними правилами.

На етапі зберігання товарів за місцями матеріальної відповідальності на складі або в торговельному залі використання методики розрахунку природного убутку вимагає проведення інвентаризації. Але інвентаризація на підприємствах сучасних торговельних форматів пов'язана з виникненням значних втрат часу та праці. Як свідчить практика сучасного торговельного бізнесу, проведення інвентаризації здійснюється не частіше, ніж двічі на рік. Торговельні мережі не можуть собі дозволити припиняти процес реалізації і тому, як правило, суцільні інвентаризації здійснюються в нічний час торговельним персоналом, праця якого оплачується за відповідним подвійним тарифом згідно з нормами трудового законодавства.

Для скорочення витрат підприємствам торгівлі доцільно застосовувати нові підходи до проведення інвентаризацій, які за допомогою сучасних дистанційних автоматизованих пристроїв (сканерів штрих-кодів), дозволяють проводити вибіркові інвентаризації за однорідною групою товарів. Після виявлення фактичної наявності товарів бухгалтерія визначає результат інвентаризації. Для вирішення облікової проблеми за результатами інвентаризації доцільно розрізнити причини виникнення розбіжностей даних, а саме: 1) допущені облікові помилки, зокрема: документ не проведений в обліку, неправильно оприбутковані (списані) деякі позиції за накладною, двічі проведений один і той же документ тощо); 2) нестачі або надлишки, що утворилися внаслідок пересортування товарів, 3) втрати у зв'язку з природними процесами (усушка, утриска тощо) у межах норм природних втрат; 4) нестачі понад норми (рис. 3.20).

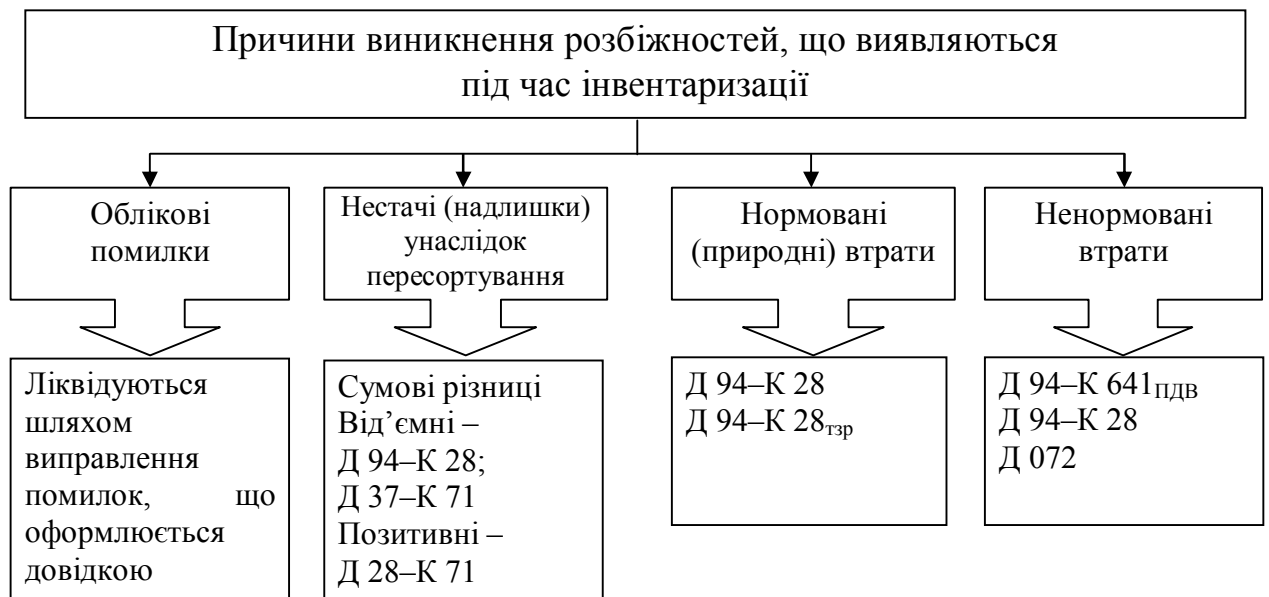

Рис. 3.20. Облік товарних втрат за місцем зберігання

Якщо розбіжності пов'язані з першою групою причин, то така різниця не є надлишками або нестачею. У податковому і бухгалтерському обліку такі розбіжності ліквідуються в порядку виправлення помилок, що оформлюється бухгалтерською довідкою. Сумові різниці, що виникають за результатами

заліку пересортиці включаються: від'ємні – до інших операційних витрат (Дт 94 Кт 28), а в разі встановлення винної особи – Дт 37 Кт 71; позитивні – до інших операційних доходів (Дт 28 Кт 71).

У бухгалтерському обліку втрати в межах норм природного убутку включаються до інших операційних витрат підприємства. Нестачі товарів понад норм природного убутку підлягають ідентифікації на предмет встановлення відповідальних осіб. Крім того, згідно зі ст. 2 Порядку 116 розмір збитків від розкрадання, недостачі, знищення (псування) матеріальних цінностей визначається шляхом проведення незалежного оцінювання відповідно до національних стандартів оцінки [218]. Тому сума компенсації майнової шкоди, завданої суб'єкту господарювання в разі визначення розміру збитків, повинна включати й зобов'язання з ПДВ, виходячи з ціни не нижче ціни придбання (податковий кредит, що відображений під час оприбуткування, сторнувати не потрібне). В обліку таке нарахування доцільно відображати записом Дт 94 Кт 641_{ПДВ}. Надлишки товарів в обліку доцільно включати до складу інших операційних доходів. Щодо результатів заліку пересортування пропонуємо в обліку відображати лише сумові різниці. На наш погляд, це слід робити за правилами, які застосовуються для звичайних надлишків товарів або їх понаднормативних недостач.

Виходячи з принципу обачності та відповідності, для рівномірного відображення у витратах діяльності нормованих товарних втрат задля мінімізації збитків доцільно створювати резерв на природні втрати товарів. Нормативними документами, а саме Інструкцією із застосування Плану рахунків не передбачено нарахування резерву у зв'язку з можливими природними втратами. Тому, на наш погляд, доцільно звернутися до наступної схеми нарахування та використання такого резерву. Інформаційно-телекомунікаційні можливості сучасного програмного забезпечення з автоматизації обліку руху товарних запасів дозволяють застосовувати порядок розрахунку природних втрат для кожної асортиментної групи у відсотках до товарообігу, виходячи із фактичного рівня втрат у структурі

товарообігу за попередні періоди, частоти завезення товарів, тривалості їх зберігання, обсягів реалізації тощо. Нарахування такого резерву щомісячно необхідно відображати за дебетом рахунку 93 «Витрати на збут» та кредитом рахунку 47 «Забезпечення інших виплат і платежів». Надалі недостачі товарів, виявлені внаслідок інвентаризації, у межах норм природних втрат списуються на зменшення цього резерву (рис. 3.21).

Рис. 3.21. Облікова модель формування та використання
компенсаційних резервів на відшкодування товарних втрат

Наведені рекомендації щодо обліку компенсаційних резервів товарних витрат мають практичне значення, тому що дозволяють підприємствам торгівлі враховувати витрати, що пов'язані з операційної діяльністю, в

періоді їх виникнення під час транспортування та зберігання товарних запасів.

Підсумовуючи наведені пропозиції, можна стверджувати, що запропонований науковий підхід до створення та функціонування системи резервів підприємства дозволяє ефективно реагувати на ризикову симптоматику господарської діяльності. Отже, система резервів підприємства дозволяє не тільки знижувати негативні наслідки економічних подій, а й дає змогу уникнути банкрутства. У разі виникнення збитків створюється реальна можливість покривати їх із раніше створених резервів, що дозволяє виграти час і підтримати інвестиційний імідж. Тому подальше дослідження спрямоване на визнання координаційних можливостей обліково-аналітичного забезпечення в системі контролінгу, яку доцільно ототожнювати з індикатором фінансової захищеності підприємств в умовах фінансової кризи.

Висновки до розділу 3

Узагальнюючи результати дослідження, які містяться у третьому розділі, можна зробити наступні висновки.

Невизначеність, як основна характеристика ризику в системі ризик-менеджменту, поряд із основними якісними ознаками бухгалтерського спостереження – доцільність, правдивість і обачність – актуалізують і інші характеристики ризику, а саме альтернативність і суперечливість.

Необхідно змінити підхід до визначення ризику в системі обліково-аналітичного забезпечення у взаємозв'язку з усіма видами ризику, що супроводжують господарську діяльність. Ґрунтуючись на інформаційній домінанті взаємозв'язку усіх видів ризику, в обліковий обіг введено термін «ризик обліково-аналітичного забезпечення», що відповідає змісту ризику в системі бухгалтерського обліку та враховує інформаційне наповнення оцінки невизначеності в системі оподаткування (податковий ризик), аудиту

(аудиторський ризик), аналізу (економічний, інфляційний, валютний, кредитний ризику) та забезпечує інформаційну підтримку безперервного ризик-менеджменту.

Ризик обліково-аналітичного забезпечення має власні характеристики, які розкриваються в процесі прийняття рішення про можливість його оцінки, спосіб відображення і мінімізації його наслідків. Запропоновано модель нормативного регулювання ризик-менеджменту, яка ілюструє інформаційний процес формування обліково-аналітичного забезпечення управління ризиками та надає інформаційну підтримку заходам моніторингу, хеджування, лімітування, що дозволяє оцінити вплив наслідків ризиків на обсяг задіяних активів (капіталу) та ступінь коливання рівня доходів залежно від рівня зрілості підприємства.

Виникнення ризиків обліково-аналітичного забезпечення спричиняє використання альтернативних видів оцінки та елементів методу бухгалтерського обліку. Тому досліджено процес формування обліково-аналітичного забезпечення ризик-менеджменту з урахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на об'єкти бухгалтерського обліку та показники вартості підприємства в умовах безперервності діяльності. Розроблена модель підтримки ситуаційного, процесного, інтегрованого та безперервного ризик-менеджменту в системі обліково-аналітичного забезпечення базується на концепції безперервності бізнесу.

На етапі розвитку бізнес-утворення здійснюється аналіз ризикової ситуації щодо забезпечення безперервності бізнесу. Його пропонується здійснювати через оцінювання вірогідності втрати або отримання економічних вигід та ідентифікацію фактів господарського життя, що пов'язані з невизначеністю та розробкою методологічного інструментарію управління ризиками в обліку.

Наступним етапом моделі ризик-менеджменту є застосування професійного судження під час формування показників фінансової звітності. Сучасна економічна теорія використовує термін «раціональність

здійснюваного вибору», який означає припущення, що рішення людини є результатом упорядкованого процесу мислення. Застосовуючи професійне судження, бухгалтер, виходячи із очікуваних вигід, доходів та витрат, зважує різні альтернативи й обирає із них найбільш корисну.

Рекомендована матриця оцінки ризику обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком базується на визначенні рейтингу, який складається з чотирьох «Т» – (загрози – прийняття – передача – та мінімізація ризику). Пропонуємо виокремлювати 4 зони ризику обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством: безризикову, допустиму, критичну та катастрофічну. Методика оцінки бізнесу апробована на 38 підприємствах торгівлі Харківського регіону. Здійснено оцінку впливу показників використання потенціалу життєвого циклу на основі інтегрального показника ризику безперервності діяльності, який розраховується за індексами конкурентного потенціалу, ресурсного потенціалу, виробничого потенціалу, фінансового потенціалу, інвестиційного потенціалу, інтелектуального потенціалу, індексу автономії, що дозволило ранжувати підприємства за зонами ризику в наведеній матриці. Для підвищення якості моніторингу системи попереджувальної протидії, виявлення слабких місць процесу управління сталим розвитком запропоновано модель просторово-часового континууму, яка дозволяє дослідити вплив ділових процесів (штатна ситуація або ризикова подія) на формування резервів.

Оцінку ризику в умовах невизначеності запропоновано проводити за розмежуванням господарських операцій на прогнозовані господарські операції та операції із невизначеними наслідками майбутнього результату від очікуваного, що дозволило визначити шляхи мінімізації ризиків через застосування механізму резервування як регулятора оцінки активів і капіталу, або формування джерел відшкодування витрат (рис. 4). До складу першої групи входять резерви за реальними господарськими фактами із визначеними наслідками. Друга група резервів, що формуються за

господарськими фактами із невизначеними наслідками, об'єднує в собі невикористані можливості підвищення результативності діяльності.

Резерви покриття наслідків майбутніх подій характеризуються цільовою спрямованістю їх використання не на визначення реальної вартості майна бізнес-одиниці, а на компенсацію передбачуваних збитків минулих подій, що є вирішальним у забезпеченні продовження діяльності. Для підприємств торгівлі, які зазнають постійних втрат під час транспортування, зберігання, підготовки та доведення товарної маси до кінцевого споживача, найбільш проблемним завданням є вибір способу зниження ризику, пов'язаного із використанням компенсаційних резервів майбутніх витрат. Чинною Інструкцією із застосування Плану рахунків не передбачено нарахування резерву у зв'язку з можливими природними втратами. Тому підприємствам торгівлі для рівномірного відображення у витратах діяльності нормованих втрат запропоновано щомісячно створювати резерв на природні втрати товарів у плановому розмірі. У подальшому нестачі товарів, виявлені під час інвентаризації, в межах норм природних втрат списуються на зменшення резерву, що матиме відповідні податкові наслідки.

Ухвалення нової редакції Податкового кодексу, завдяки якому розрахунок оподаткованого прибутку здійснюється за даними бухгалтерського обліку із застосуванням методу нарахувань та визначенням податкових різниць, значно посилив рівень інтеграції вітчизняної системи бухгалтерського обліку в європейську та світові системи. Запропоновано класифікацію податкових різниць, що виникають під час формування резервів, та розглянуто порядок коригування фінансового результату до оподаткування на податкові різниці, пов'язані з формуванням резерву сумнівних боргів та забезпеченням відшкодування майбутніх витрат.

Основні результати дослідження за розділом 3 опубліковані у працях: [279; 283; 289; 291; 293; 302; 303; 308; 310; 312; 315; 322; 396].

РОЗДІЛ 4

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛІНГУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МІЖФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

4.1. Еволюція концепцій контролінгу в системі управління торговельним підприємством

Найефективнішим засобом адаптації обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством до ринкових перетворень є запровадження системи контролінгу, яка враховує умови функціонування ринків, їх невизначеність і стихійний характер розвитку. Незважаючи на те, що вперше посаду контролера було введено ще на початку XV століття у Великобританії, серйозні передумови до зміни звичного уявлення в управлінському процесі та впровадження в нього ідей контролінгу виникли в США в період Великої депресії 30-х років минулого століття. Уже починаючи з 50-х років того ж століття, концепцію контролінгу стали активно застосовувати і європейські країни, серед яких найактивнішу позицію займала Німеччина. На відміну від США, де основною причиною впровадження контролінгу стали негативні економічні фактори, у Європі більшість чинників були позитивними. Наприклад, почали створюватися центри прибутку і з'явилася необхідність застосування нових інструментів для їх координації. Уже в ті часи сформувалася теорія циклічності процесів прийняття рішень, яка використовувалася в управлінні якістю, що сприяло побудові концепції контролінгу на базі моделей PDCA – «plan – do – check – act» («плануй – виконуй – перевіряй – дій») щодо здійснення або відновлення господарських процесів в умовах безперервності. Елементами даної моделі є: планування (розроблення політики безперервності бізнесу, мети, засобів управління, процесів та процедур поліпшення безперервності для отримання результатів, що узгодяться з політикою й цілями бізнес-одиниці); виконання

(упровадження й функціонування політики безперервності бізнесу, засобів управління, процесів і процедур); перевірка (моніторинг і перевірка відповідності роботи цілям безперервності, надання керівництву результатів для аналізу, визначення повноважних дій для виправлень і поліпшення); дія (підтримка та поліпшення BCMS (Business Continuity Management System) шляхом виконання коригувальних дій, заснованих на результатах аналізу з боку керівництва й перегляду галузі застосування BCMS, політики й цілей безперервності бізнесу та сталого розвитку).

Значення контролінгу в системі суспільно-економічних відносин пояснюється низкою причин:

- нестабільність зовнішнього середовища висуває нові вимоги до системи управління, зокрема: підвищення швидкості реагування на зміни зовнішнього середовища, здійснення постійного моніторингу фінансово-господарської діяльності з метою вироблення управлінських дій щодо запобігання кризовим ситуаціям;

- зміщення акцентів із минулих подій на виявлення закономірностей сталого розвитку на майбутнє;

- ускладнення організаційних структур управління, що вимагає побудови дієвого механізму координації управлінських процедур усередині самої системи;

- розширення релевантних можливостей обліково-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень;

- загально-соціологічне прагнення соціуму до синтезу та інтеграції різних галузей знань.

На сьогоднішні актуальним є комплексний підхід до управління, який здійснюється в об'єднанні більшості функцій в єдину систему контролінгу [141, с. 99]. Саме контролінг має сформовану ідеологію забезпечення безперервності бізнесу через подолання інформаційної асиметрії за рахунок оптимізації використання енергоресурсів, виробничих запасів, фінансових та інтелектуальних ресурсів. Формування інформаційного забезпечення в

системі контролінгу здійснюється завдяки економічному аналізу окремих фактів діяльності та фінансової стійкості підприємства в цілому. Хоча сучасна наука надає розмите уявлення щодо визначення місця контролінгу в системі управління, визнаним є те, що релевантні інформаційні ресурси керуюча система має отримувати від процедур моніторингу, контролю та контролінгу [323, с. 134; 235, с. 167]. Пропонуємо вважати контролінг фреймовим (вкладеним) поняттям, яке об'єднує метакомунікативне визначення впливу господарської події в системі управління (рис. 4.1).

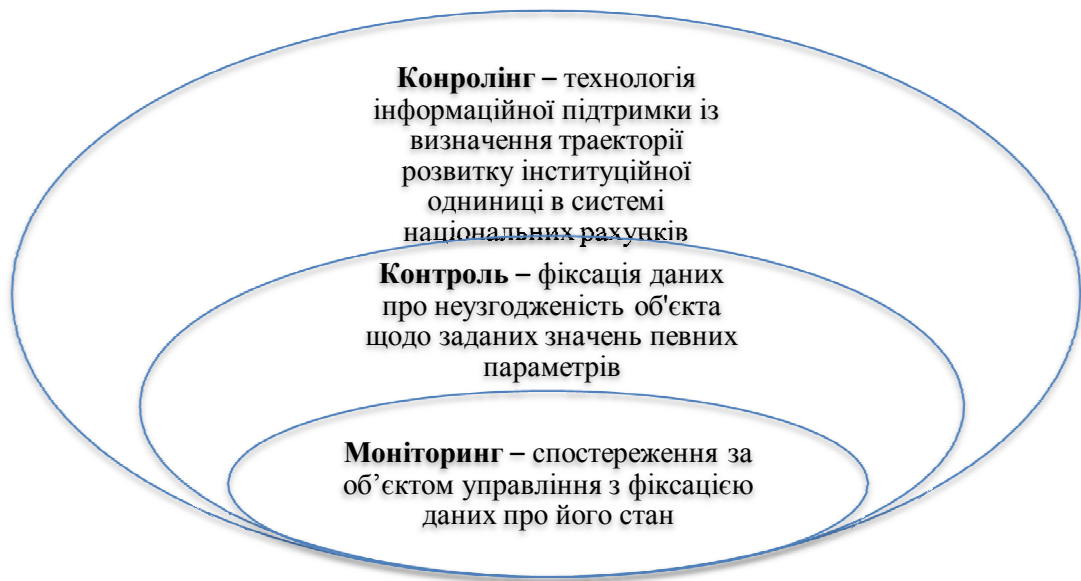

Рис. 4.1. Репрезентативна схема фрейму контролінгу в умовах сталого розвитку

Із метою дослідження поширеності контролінгу на підприємствах торгівлі проведено опитування представників облікових служб 38 підприємств торгівлі Харківського регіону, серед яких: 27 великих підприємств (кількість працівників перевищує 100 осіб); 11 середніх підприємств (кількість працівників від 50 до 100 осіб). Результати анкетування свідчать, що респонденти сприймають контролінг переважно як інструмент підвищення якості економічної інформації (98% середніх і 95% великих компаній) (табл. 4.1). Обліковий персонал та керівники підприємств торгівлі надають все більшого значення використанню генерованих системою контролінгу обліково-аналітичних ресурсів, які забезпечують

можливість ідентифікації диспропорцій усередині компаній (77% середніх і 88% великих компаній). Значна частина представників компаній (79% середніх і 95% великих компаній) сприймає контролінг як інструмент, необхідний для вирішення можливих кризових ситуацій у компанії. Незначна частина респондентів вважає, що мова йде про запровадження надто складної інформаційної системи, яка розпорошує відповідальність і повноваження. Майже дві третини малих підприємств (63%) і чверть великих (26%) ототожнюють контролінг з бухгалтерським обліком.

Таблиця 4.1

Визначення доцільності функціонування служби контролінгу як структурного підрозділу підприємства

№ з/п	Визначення контролінгу	Відповіді респондентів великих підприємств (%)		Відповіді респондентів середніх підприємств (%)	
		так	ні	так	ні
1	Контролінг – функція бухгалтерії	26	74	63	37
2	Контролінг – інструмент оцінювання економічної інформації	95	5	98	2
3	Контролінг – інструмент оцінки фінансового стану компанії	93	7	88	12
4	Контролінг – інструмент управління і розвитку бізнесу	86	14	86	14
5	Контролінг – надскладна інформаційна система	5	95	7	93
6	Контролінг – розпорошення відповідальності та неясне розмежування повноважень	7	93	21	79
7	Контролінг – інструмент, необхідний для вирішення можливих кризових ситуацій	95	5	79	21
8	Контролінг – спосіб ідентифікації диспропорцій всередині компаній	88	12	77	23

Функціональні можливості контролінгу можливо реалізувати лише за умов наявності чіткої та скоординованої системи планування, контролю та

інформаційної підтримки управління. Тому проблемами неповної імплементації інструментарію контролінгу низкою підприємств торгівлі доцільно вважати: значні інвестиції на створення системи контролінгу; недостатню поінформованість керівників компаній про можливості контролінгу; помилкову заміну контролінгом завдань, які вже вирішуються в компанії (фінансовий аналіз, аналіз сильних і слабких місць, повний розрахунок витрат, стратегічний баланс та ін.) (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Інструменти підтримки управлінських рішень

№ з/п	Інструменти управління, що використовуються	Інструмент що використовується (%)	Інструмент не використовується (%)
1	Якісні прогнозні моделі	14	86
2	Кількісні прогнозні моделі	40	60
3	Аналіз сильних і слабких місць компанії	88	12
4	Стратегічний баланс	67	33
5	Техніки портфоліо	44	56
6	Target costing	26	74
7	Activity Based Costing, Activity Based Management	42	58
8	Повний розрахунок витрат	88	12
9	Аналіз точки беззбитковості	37	63
10	Фінансовий аналіз	95	5
11	Balanced Scorecard	19	81
12	Інші	19	81

Неможливість існування ідеальної конкуренції ставить систему контролінгу в ранг основного інструменту стримування несприятливих наслідків та упередження негативних ситуацій. Оскільки саме інформаційна асиметрія між внутрішнім і зовнішнім суб'єктами господарських відносин є причиною майнового конфлікту сторін, контролінг покликаний виконувати роль певного буферу, виступаючи джерелом та гарантом якості інформаційних ресурсів, що розповсюджуються в зовнішньому середовищі, і формувати довіру до ділової репутації суб'єкта господарювання та перспектив його сталого розвитку (табл. 4.3).

Інформаційне забезпечення зниження інформаційної асиметрії
в системі контролінгу

Системоутворюючі компоненти упередження негативних ситуацій	Є компетенцією контролінгу, (%)	Контролінг здійснює інформаційну підтримку (консультування), (%)	Контролінг не здійснює інформаційної підтримки, (%)
Системоутворюючі внутрішні компоненти бухгалтерського обліку			
Цільова спрямованість при формуванні сталого розвитку	8	42	50
Часовий вимір під час створення стратегії (репортинг)	14	37	49
Технологічна структура	9	9	82
Організаційна структура	7	7	86
Функціональна структура	12	38	50
Внутрішня інформаційна асиметрія	–	4	96
Системоутворюючі зовнішні компоненти бухгалтерського обліку			
Кон'юнктура споживчого ринку	23	47	30
Конкурентне середовище	22	52	36
Рівень монополізації в галузі	–	10	90
Науково-технічний прогрес	5	7	88
Державне регулювання	48	16	36
Зовнішня інформаційна асиметрія	–	2	98

Проведене анкетування виявило, що проблематика подолання внутрішньої інформаційної асиметрії для більшості керівників як великих, так і середніх компаній не вирішується в системі контролінгу (96%). Стосовно зовнішньої інформаційної асиметрії можна констатувати, що її дослідження в межах інформаційної системи підприємства є неможливим, відповідно, система контролінгу не надає важелів управління нею. Це

доводить необхідність імплементації функцій контролінгу з метою розробки інформаційного забезпечення упередження негативних ситуацій, адже більшість опитаних висловлюють незадоволення саме цим (98%).

Імперативом сьогодення стає прийняття управлінських рішень на базі отриманої в режимі реального часу інформації, яка носить точний монетарний та немонетарний характер, пов'язана зі створенням єдиної інформаційної системи управління безперервністю бізнесу та базується на концепції контролінгу [133, с. 199; 98, с. 234]. За умов орієнтації системи управління на концепцію контролінгу обліково-аналітичне забезпечення виходить за межі управління виробничими підрозділами на рівень управління бізнес-процесами, які викликають зміни в структурі капіталу та запобігають виникненню ризиків припинення діяльності та кризовому стану бізнесу в цілому. Управління сталим розвитком, яке базується на застосуванні інструментів контролінгу надає компанії наступні конкурентні переваги: швидке й ефективне відновлення діяльності після кризових станів; мінімізація фінансових збитків; задоволення вимог клієнтів, акціонерів, управлінців; захист ринкової ніші та підтримка ділової репутації підприємства. Адаптація методологічного базису управління сталим розвитком підприємств торгівлі із використанням новітніх інструментів контролінгу та бухгалтерського обліку до сучасного рівня інформатизації суспільно-економічних відносин дозволить знизити інформаційну асиметрію завдяки задоволенню майнових інтересів різних груп користувачів у контексті онтогенезу підприємства (рис. 4.2).

Складовими інтерактивного інформаційного середовища системи управління підприємством торгівлі мають стати такі інструменти забезпечення сталого розвитку: в рамках основних бізнес-процесів – постачання товарних запасів, зберігання та обробка товарних потоків, збут товарів; в рамках допоміжних – управління професійним і кар'єрним розвитком, управління інформаційними ресурсами, управління фінансовими і матеріальними потоками. При цьому, інформаційна підтримка основних та

допоміжних бізнес-процесів буде здійснюватися в системі обліково-аналітичного забезпечення управління, а контроль якості інформаційних ресурсів та управління інформаційною асиметрією – у системі контролінгу.

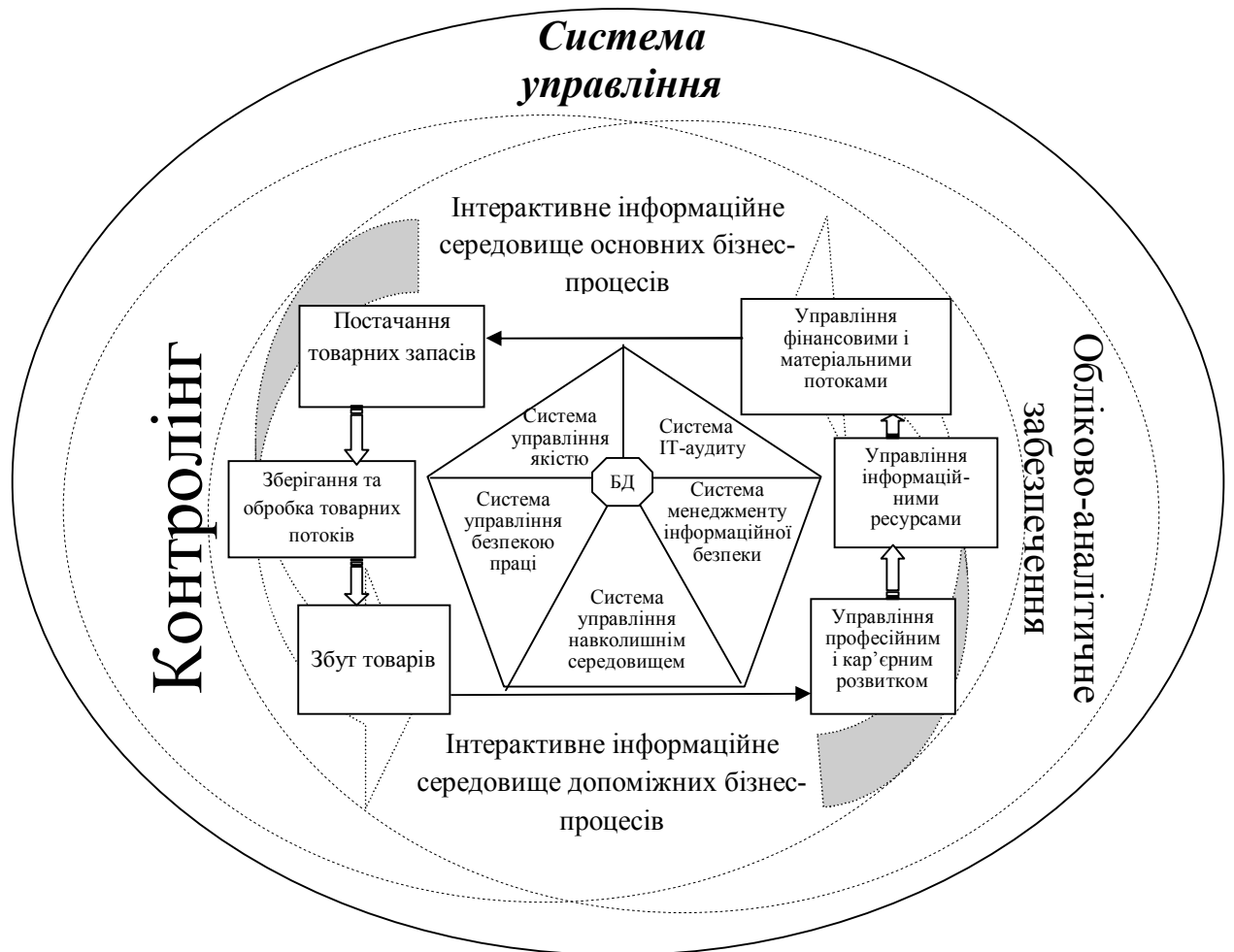

Рис. 4.2. Інформаційне середовище забезпечення сталого розвитку підприємства торгівлі

Термін «контролінг» було започатковано українською практикою обліку з німецькомовного спеціалізованого середовища, у якому контролінг набув поширення на початку двадцятого століття. Прийнято вважати, що він найбільш повно відображає сутність управлінської технології, яка синтезує управлінський облік, планування, контроль та аналітичні інструменти. Також типовою причиною інтересу до контролінгу з боку сучасної системи управління є постійне прагнення до підвищення ефективності господарської діяльності за рахунок внутрішніх резервів, зниження підприємницьких

ризиків, підтримки поточної платоспроможності. Н.Є. Скоробогатова вважає, що вирішення зазначених завдань розширило межі облікової роботи порівняно з традиційним бухгалтерським обліком господарських операцій та призвело до широкого застосування методик розрахунку собівартості за прямими витратами та маржинального підходу до управління поточними витратами з метою оптимізації прибутку [259, с. 312]. На нашу думку, складність визнання контролінгу та конкретизація його змісту пов'язані з міждисциплінарним характером його застосування. Це призводить до того, що представники різних галузей науки надають контролінгу різне тлумачення: інструмент, технологія, система або організаційно-методичний комплекс. Так, представники компаній-розробників ІТ-технологій, визначаючи доцільність запровадження контролінгу, розглядають його як інструмент удосконалення управлінської технології, яка ґрунтується на суб'єктивних експертних оцінках, які розраховуються, виходячи із можливих витрат запровадження інтегрованих інформаційних систем управління. Також причиною розбіжностей у визначенні контролінгу є розмаїття концепцій економічних наукових шкіл, які відображають його еволюцію внаслідок реагування на ускладнення об'єктів управління. В основі цього процесу лежить координуюча функція контролінгу, яка дозволяє інтегрувати функції управління – планування, контроль, облік та аналіз. Виходячи з цього діапазон тлумачень контролінгу коливається від трактування його як аналогу управлінського обліку до інтегрованої мегасистеми управління.

Концепція контролінгу орієнтована на координацію систем управління та систем виконання [351]. Тому під концепцією контролінгу слід розуміти сукупність напрацьованих методологічних підходів про його функціональне призначення, інституціональне існування та інформаційне забезпечення в контексті цілей підприємства, спрямованих на сталий розвиток.

Незважаючи на широке розповсюдження контролінгу в зарубіжній практиці, концептуальні дискусії серед науковців, що займаються вирішенням цієї проблеми, не вичерпані і дотепер. Вивчення вітчизняних і

зарубіжних наукових праць, присвячених теоретичним і методологічним засадам функціонування контролінгу в суміжних галузях знань, показує, що ця сфера економіко-управлінських знань описана з різним ступенем систематизації та фахівці не мають єдності щодо визначення концепції контролінгу. Виходячи з історичної ретроспективи розвитку концепцій контролінгу, необхідно визначити декілька основних концепцій, кожна з яких оперує низкою закономірностей, які виходять із толерантності внутрішнього середовища підприємства до ризиків економічних відносин, віртуалізації бізнес-процесів, стійкого розвитку в довготерміновій перспективі. Серед ключових концепцій, що сприяли формуванню в Україні сучасної системи контролінгу, слід вважати узгодження аналітичної та планово-розрахункової управлінської діяльності, виникнення управлінського обліку та бюджетування, позиціонування системи управління як інформаційної системи, функціональне визначення планування і контролю, управління на основі специфічних бізнес-процесів та організаційних структур, розмежування відповідальності щодо прийняття управлінських рішень, запровадження оцінки ефективності функціонування системи контролінгу, формування моделі стійкого розвитку та функціонування (рис. 4.3).

Концепція узгодження аналітичної та планово-розрахункової управлінської діяльності була започаткована німецькою економічною школою, прибічниками якою були В. Струобел, Ч. Крюгер, Р. Таунсенд, визначала контролінг як управлінсько-аналітичну діяльність, що спрямована на підвищення якості управління в умовах сталого розвитку [382, 390, 391]. Такий підхід передбачав узгодження дій, принципів, цілей, методів та технологій, які обслуговують внутрішньофірмове управління, яке орієнтоване на отримання прибутку.

На початку 80 років двадцятого століття в економічній літературі інших європейських держав було сформовано концепцію, яка орієнтувалася на систему обліку та визначала контролінг як організаційний захід щодо

забезпечення активного документообігу в рамках управлінського обліку [139, 334]. Тенденція ототожнення з управлінським обліком зберігається серед наукової спільноти в Україні й дотепер. Науковці вважають, що контролінг є інструментом управління витратами на основі концепції маржинального прибутку [51, 178].

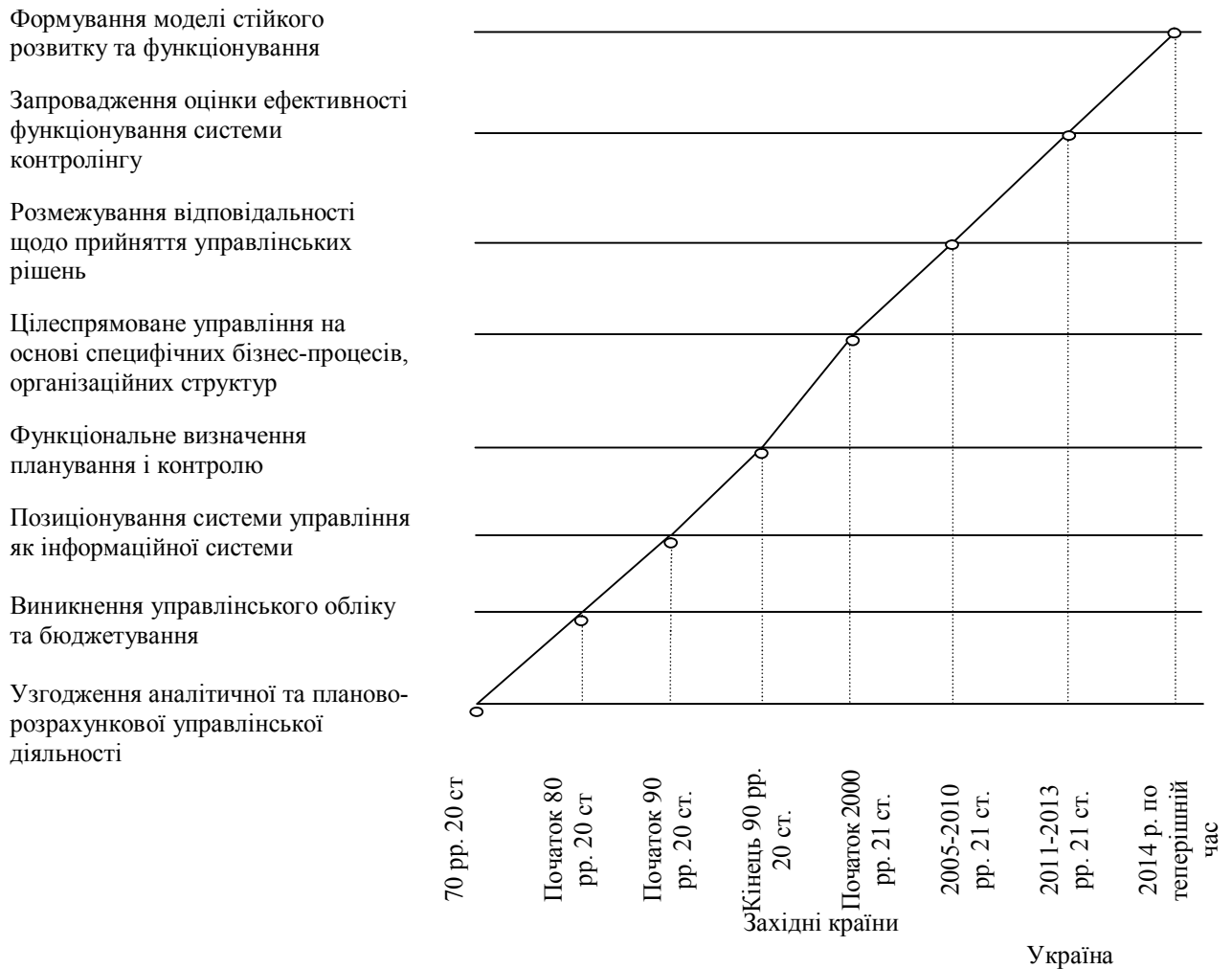

Рис. 4.3. Ретроспектива розвитку концепцій контролінгу

Завдяки тому, що ця концепція має доволі довгий період розвитку, вона є найбільш розповсюдженою і має розроблений апарат запровадження. На початку розвитку ця концепція дозволяла вирішувати завдання зі зниження витрат на різних стадіях життєвого циклу виготовлення продукту і за ієрархічними рівнями управління. Надалі вона була доповнена методами бюджетування та планування прибутку, визначенням функціональності

центрів відповідальності, різними стратегіями ціноутворення та оціночними процедурами.

Бурхливий розвиток комп'ютерних технологій на початку 90-х рр. започаткував концепцію контролінгу, яка орієнтована на управлінські інформаційні системи та безпосередньо пов'язана із розвитком проектного менеджменту та появою матричних організаційних структур. Її сутність полягає у тому, що контролінг розглядається як управлінська інформаційна система, яка генерує інформаційні ресурси в автоматизованому середовищі та забезпечує підтримку управлінських рішень під час планування та контролю [381]. Фактично можна констатувати, що запровадження ІТ-технологій розширило інформаційні можливості контролінгу але, не використовує ті прошарки інформаційного простору, які мають істотний вплив на зростання ефективності виробництва. Як показує аналіз джерел, в рамках цієї концепції не вирішуються проблеми управління інноваціями на підприємстві, однак висвітлюються резерви зростання ефективності підприємства.

Принципово нова концепція системи планування і контролю була започаткована і розвинена в 90-их роках німецькими науковцями Д. Ханом, Х. Хунгербергом, які визначали контролінг з позицій синтезу планування та контролю. Головний акцент було зроблено на виділенні підсистем цільового, стратегічного, оперативного планування за ієрархічними рівнями підприємства із функціональної та дивізіональної організаційних структур [337, 338]. Їх погляди щодо процесного підходу до циклів планування, контролю і мотивації розширили коло можливостей контролінгу. Вважаємо, що ця концепція контролінгу орієнтована на фінансовий результат, аналіз цільових витрат і визначення напрямів розвитку підприємства, зважених на критерій цінності капіталу.

На початку XXI століття набула поширення концепція цілеспрямованого управління на основі специфічних бізнес-процесів та організаційних структур [143, с. 27; 330, с. 6]. Її прихильники поширюють

тезу про результати якісного поліпшення бізнес-процесів, що базуються на певних підходах, які спрямовані на підвищення продуктивності, ефективності та адаптованості бізнес-процесів. Під контролінгом розуміється безперервне інформаційне забезпечення бізнес-процесів на стадіях проектування, реінжинірингу або оптимізації в рамках розробленої та адаптованої організаційної структури підприємства, яка встановлює формальні взаємозв'язки всередині бізнес-одиниці. Такий підхід дозволяє визначати відповідальність за ризик, що пов'язаний із кожним бізнес-процесом та організаційною структурою. Вважаємо, що такий підхід базується на запровадженні міжнародних стандартів системи менеджменту якості та управління економічною безпекою.

Концепція розмежування відповідальності щодо прийняття управлінських рішень є найбільш розвинутою та адаптованою серед сучасних українських науковців. Вона характеризує контролінг як функцію підтримки прийняття управлінських рішень, при цьому увага приділяється координації процесу прийняття рішення, й особливо діяльності особи, що приймає рішення [133, с. 11]. За цих обставин контролінг позиціонується як комплексна міжфункціональна концепція управління, метою якої є координація систем планування, контролю та інформаційного забезпечення. Для підтвердження цього висновку вважаємо за доцільне навести визначення поняття контролінгу в рамках цієї концепції, які пропонуються сучасними вітчизняними науковцями (додаток С), де наведено визнані наукові погляди залежно від фундаментальності концепції контролінгу як соціально-економічного явища. Виходячи з наведеного змістовного наповнення можна констатувати, що вітчизняна наука визнає вирішальну роль контролінгу в системі управління та позиціонує його як метасистему управління підприємством, яка спрямована на координацію елементів обліку, аналізу, контролю, планування. Але відомі керівники наукових шкіл з обліку та аудиту, а саме: І.Є. Давидович, А.Г. Загородній, С.В. Івахненко, С.Н. Петренко, М.С. Пушкар, доводячи важливість запровадження

контролінгу в системі управління, – які лишають осторонь і не досліджують значення контролінгу як головного інструмента обліково-аналітичної підтримки прийняття управлінських рішень. Тому надалі зробимо спробу запропонувати власний підхід до подальшого розвитку концепції контролінгу, яка дозволить побудувати інтеграційно-комунікаційних механізм самоконтролю, який забезпечуватиме зворотний зв'язок у контурі управління та відповідає умовам сталого розвитку підприємства.

Запровадження концепції оцінювання ефективності функціонування системи контролінгу в період з 2011 по 2013 рр. було пов'язане з формалізацією процесу прийняття управлінських рішень, коли діяльність адміністративно-управлінського апарату перейшла до суто практичної площині. Можна відмітити, що це єдина концепція, яка була розроблена и розвинута у вітчизняному науковому середовищі. При цьому сучасні науковці запропонували механізм оцінювання ефективності формування системи контролінгу крізь призму наслідків її впровадження за двома групами цільових параметрів:

- економічну складову, яка оцінюється як сукупність досягнення цілей, виражених як цільовий рівень узагальнюючих показників господарювання внаслідок формування системи контролінгу;

- сервісну складову, яка визначається через результативність досягнення бажаного рівня сервісу, що отримують керівники та функціональні менеджери завдяки впровадженню контролінгу [133, с. 78].

Завдяки цьому контролінг перетворився на перелік стандартизованих процедур, що ґрунтуються на теоріях управління знаннями та структуруванні знань у системах підтримки рішень, які уможливають зниження інформаційного ризику в процесі прийняття рішень. На наш погляд, це пов'язано з вимушеним розмежуванням дефініцій «результативність» та «ефективність», яке виникло під час адаптації та впровадження стандартів менеджменту якості ISO в Україні [67]. Також це сприяло появі нових

інноваційних видів менеджменту – екаутинг-менеджменту, адаптивного, антикризового, комунікаційного, self-менеджменту.

Як бачимо, кожна з наведених концепцій є продовженням попередніх наукових і практичних напрацювань. Тому розвиток концепцій контролінгу можна вважати еволюційним процесом, який дозволяє враховувати поступову зміну пріоритетності завдань господарювання. У наведеній системі наукових поглядів на еволюційний розвиток контролінгу спостерігається вплив концептуальної обмеженості і певної фрагментарності запропонованих наукових постулатів, що не дозволяє оцінити і визнати весь спектр обліково-аналітичних можливостей контролінгу та знижує позитивний ефект від його розуміння.

Сучасний етап розвитку соціо-еколого-економічних відносин вимагає формування нової філософії мислення. Також контролінг набуває своєї популярності і в стратегічному управлінні, оскільки сучасна ситуація на ринку доволі швидко змінюється, а стратегія підприємства будується на перспективу [342, с. 153]. За цих умов концепція контролінгу повинна орієнтуватися на майбутню діяльність, що передбачає розширення функцій обліково-аналітичного забезпечення, яке формує інформаційне середовище не лише банку даних, а й банку знань управління майбутніми подіями. В епоху інформаційного суспільства на споживчих ринках відбувається зміщення вектора кількісних даних про результати господарської діяльності на вектор зміни якісних умов, що формують ці дані. Здатність передбачати ці зміни і є рушійною силою інтелекту (банку знань), яка завдяки новому мисленню створює додаткові можливості для стійкого зростання потенціалу бізнес-утворення, який характеризується здатністю забезпечувати життєздатність і отримувати доходи в майбутньому. Важливо зазначити, що контролінг у цих умовах виконує подвійну функцію щодо забезпечення зворотного зв'язку між якісним і кількісним векторами впливу, які визначають сутнісну основу управління (рис. 4.4).

Рис. 4.4. Міжфункціональна подвійність контролінгу в умовах сталого розвитку

Комплементарність процесу зворотного зв'язку приводить до того, що результат функціонування будь-якої системи (сталий розвиток) впливає на параметри, від яких залежить функціонування цієї системи (збільшення доходу). Виходячи з нової філософії управління та з огляду на специфічність сприйняття цієї категорії з позицій бухгалтерського обліку, вважаємо за доцільне розуміти контролінг як соціально-економічну міжфункціональну технологію управління, яка формує інформаційний простір підтримки оперативного та стратегічного управління на основі використання механізму внутрішніх управлінських дій рефлексивного характеру, спрямованих на

стійкий розвиток підприємства. Це надає підстави визначити новий напрям розвитку концепції контролінгу, яка базується на філософії сталого розвитку підприємства за збалансованого підходу до економічних, соціальних та екологічних аспектів його діяльності. Дана концепція контролінгу дозволяє визначити основні складові організації і управління сталим розвитком: основні та допоміжні бізнес процеси; центри відповідальності в системі бізнес-архітектури, системи планування і бюджетування, мотиваційні інструменти. Ефективність системи контролінгу напряму залежить від корпоративної культури та дисципліни. За цих умов процес делегування повноважень і розподіл відповідальності доцільно проводити за рівнями управління, колегіальними органами та структурними підрозділами.

Контролінг як управлінська концепція забезпечує методологічну та інструментальну базу для підтримки функцій менеджменту: планування, організації, аналізу, контролю та регулювання. Але практично всі науковці наводять власний перелік функцій або функціональних ознак, що притаманні контролінгу. Одні виокремлюють специфіку бізнесу та пропонують низку функцій з інтеграції, координації, сервісу, методичної підтримки, консалтингу і комунікації та управління корпоративними знаннями в торговельних мережах [323, с. 109–110]. Досліджуючи еволюцію функції контролінгу, Г.П. Мізерна виділяє формування планів діяльності, стратегічне й оперативне планування, контроль, ревізію та внутрішній аудит, методологічне забезпечення та внутрішній консалтинг [168]. М.С. Пушкар до функцій контролінгу зараховує: інформаційно-аналітичну підтримку основних завдань менеджменту (організацію, координацію та інтеграцію діяльності організації) із метою досягнення цілей підприємства; забезпечення реалізації потенціалу організації; підтримку прийняття оптимальних управлінських рішень, спрямованих на досягнення системи цілей організації; формування системи забезпечення конкурентоспроможності організації; управління прибутком організації; формування інтегрованого комплексу планування шляхом оптимального сполучення стратегічного й оперативного

планування, а також конкретизацію планів за центрами відповідальності [325] Як бачимо, вітчизняні автори функції контролінгу асоціюють з розробкою рекомендацій із інформаційної підтримки управління. Але головним призначенням контролінгу як управлінської концепції, на нашу думку, є координація спільних і конкретних функцій управління об'єктом у процесі досягнення стратегічних цілей. Сутність координації полягає в формуванні і використанні інформаційного простору, що створюється в процесі здійснення загальних функцій управління і використовується під час прийняття управлінських рішень. Тому саме координація є вихідним інструментом, яка позиціонує контролінг у систему управління, а наведений перелік функцій – лише дублювання функцій системи управління.

Контролінг виконує завдання інформаційної, методичної і технологічної підтримки, які здатні забезпечити якість виконання функцій управління, зокрема:

- здійснює оцінювання внутрішнього і зовнішнього середовища з метою узгодження бізнес-ідей;
- оцінює раціональність і якість системи управління, її відповідність цілям діяльності підприємства;
- надає рекомендації з організації управління з використанням нових технологій;
- формує нове бачення об'єктів управління і його функціональних сфер в контексті актуальних концепцій менеджменту і цільових установок сталого розвитку;
- визначає інформаційні потреби задля удосконалення внутрішнього інформаційного середовища;
- здійснює рефлексію і подальше оцінювання управлінських рішень, а також визначає критерії оцінки;
- пропонує методи координації управлінських дій, взаємодії центрів відповідальності в процесі вироблення, узгодження і прийняття управлінських рішень.

Виходячи зі складу загальних функцій управління, на основі авторського розуміння концепції контролінгу сталого розвитку доцільно виділити наступні цільові елементи: організаційну структуру підприємства як систему ієрархічно залежних бізнес-процесів; систему оперативного і стратегічного планування; систему інструментальної підтримки (контрольних показників), що дозволяє об'єднати оперативні і стратегічні цілі; систему багаторівневого контролю за виявленням відхилень.

Управління будь-якою бізнес-одиницею складається з двох рівнів: оперативного і стратегічного. Отже, контролінг як управлінську концепцію слід розглядати в розрізі часового горизонту. Такий підхід є традиційним до визначення контролінгу як підсистеми управління, що має власну теоретичну базу та методичний інструментарій та складається з певних елементів, що надає їй ознаки системи [323, с. 141].

Оперативний контролінг орієнтований насамперед на внутрішнє середовище з метою надання керуючого впливу на процес виробництва для отримання очікуваного прибутку. Під стратегічним контролінгом розуміється управлінська концепція, що здійснює координацію в процесі інтеграції загальних і конкретних функцій управління під час формування економічного інформаційного простору для визначення стратегії і стратегічних цілей, контролю за їх реалізацією, а також для забезпечення раціональності прийнятих управлінських рішень, спрямованих на сталий розвиток. Сучасна система менеджменту пропонує виділяти також і тактичний рівень управління, який доцільно виокремити в підсистему тактичного контролінгу.

Кожна підсистема контролінгу оперує певним економіко-математичним інструментарієм, який дозволяє на визначених стадіях управління (оперативна, тактична, стратегічна) діагностувати відхилення в процесі досягнення мети та розробляти механізм прийняття регулюючих управлінських дій. Порівняльну характеристику підсистеми контролінгу наведено у таблиці 4.5.

Підсистеми контролінгу відповідно рівнів управління

Рівні управління	Стратегічний	Тактичний	Оперативний
Цілі	Стратегічні цілі	Тактичні цілі	Оперативні цілі
Часовий горизонт	3 – 5 років	1 – 3 роки	До 1 року
Інструментарій	Аналіз ризиків, аналіз життєвого циклу, система збалансованих показників (BSC); аналіз сильних і слабких сторін мережі, можливостей та загроз, що можуть виникнути (SWOT-аналіз); PEST-аналіз; матриця БКГ; матриця Мак-Кінсі та ін.	XYZ-аналіз; GAP-аналіз; CVP-аналіз; аналіз безбитковості; кружки якості та ін.	Аналіз безбитковості; аналіз «вузьких місць»; аналіз використання торговельного обладнання та площ; аналіз обсягів продажів; бюджетування; оперативна діагностика господарської діяльності мережі в цілому та підрозділів тощо
Результати функціонування	Зона пошуку факторів, що перешкоджають стійкому розвитку	Конкретно визначені цілі	Зона пошуку факторів, що перешкоджають досягненню успіху
Орієнтація на зовнішнє та внутрішнє середовище	Зовнішнє середовище прямого та непрямого впливу, внутрішнє середовище	Зовнішнє середовище прямого впливу, внутрішнє середовище	Внутрішнє середовище
Користувачі інформації	Власники та менеджери вищого рівня	Менеджери вищого та середнього рівня	Менеджери середнього та нижчого рівня
Ресурсні обмеження	Ресурси, які можна залучити з метою підвищення потенціалу	Наявні ресурси та ресурси, які можна оперативно залучити	Наявні ресурси

* Розроблено за матеріалами [323, с. 145].

Вибір будь-якої сукупності інструментів контролінгу обумовлений розмаїттям стратегічного позиціонування підприємств та видів стратегій сталого розвитку, які вони обирають для закріплення власних конкурентних переваг.

Комунікаційна технологія контролінгу реалізується за рахунок формування ефективного інформаційного середовища. Термін «інформаційне середовище» був запозичений соціально-гуманітарними науками з фізики, де означав можливість співіснування різних явищ і факторів. У рамках кібернетичного підходу інформаційним середовищем вважається сукупність джерел інформації, баз даних, технологій і мереж, які об'єднують їх. У філософсько-методологічному вимірі під інформаційним простором розуміється середовище поширення інформації в соціумі, що перебуває під впливом культурних, економічних, політичних, технологічних та інших факторів [68]. Рух інформації в інформаційному полі здійснюється за допомогою фізичного зв'язку між одержувачем і джерелом інформації, що матеріалізується в інформаційному потоці. Сукупність інформації, що переміщується в інформаційному просторі каналами комунікації, науковці розглядають як інформаційний потік. Залежно від наявності каналів комунікації інформаційні потоки можуть поширюватися як усередині окремих інфосфер, так і між ними [69, с. 23].

Інтеграція функцій управління, створення комплексних засобів інформатизації підвищує значущість формування єдиного інформаційного простору суб'єкта господарювання, що забезпечує уніфікацію подання, доступу і зберігання інформаційних ресурсів. Характеризуючи сучасний стан інформаційного простору, не можна не погодитися з тим, що інформаційні технології формування економічної інформації усунули умовні границі між плануванням, прогнозуванням, обліком і аналізом виробничо-господарської діяльності. Зараз це єдиний інтегрований процес ідентифікації, вимірювання, накопичення та подання інформації для оперативних і стратегічних рішень. Але координаційна роль в цьому процесі лишається за системою генерації

обліково-аналітичного забезпечення – бухгалтерським обліком, оскільки він, виходячи з вимог чинного законодавства, є регламентованим та має апробований механізм формування системи облікових даних для цілей управління. Інформатизація контролінгу відіграє основну роль у підтримці менеджменту під час прийняття управлінських рішень. Загальні функції управління формують єдиний інтегрований інформаційний простір, який повною мірою відповідає концепції контролінгу сталого розвитку. Складові інформаційного середовища контролінгу подано на рисунку 4.5.

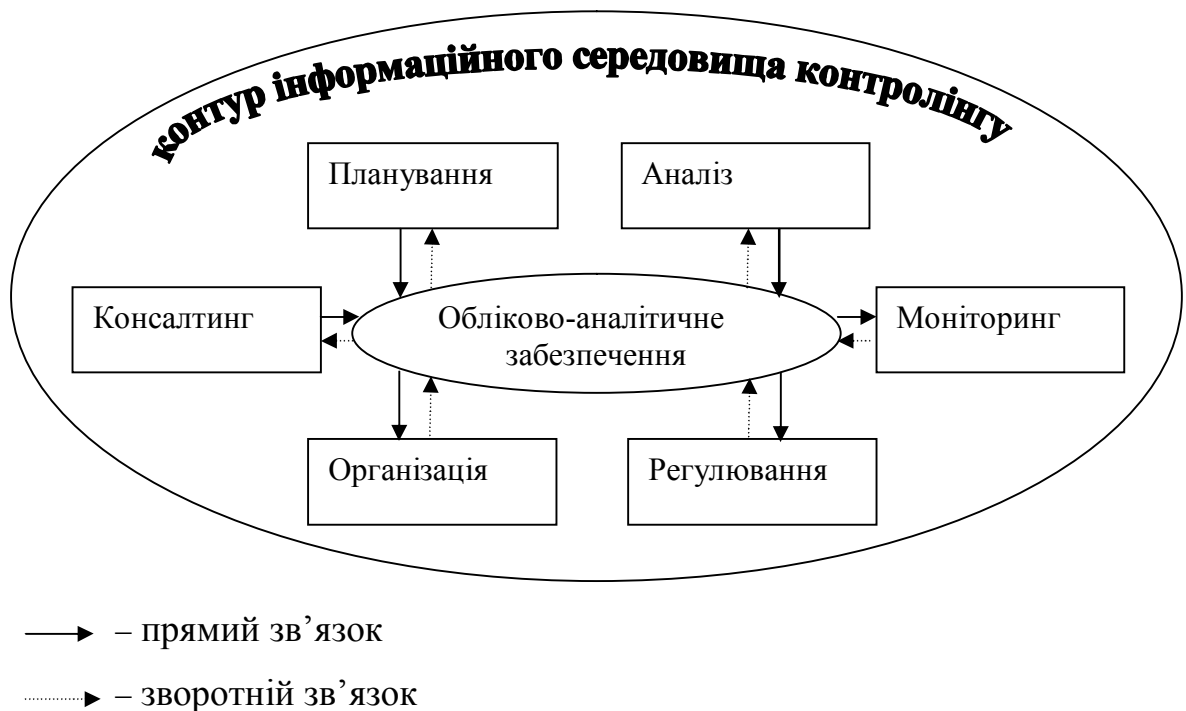

Рис. 4.5. Інформативні складові інформаційного середовища контролінгу

Інформаційне середовище, яке включає в себе шість взаємопов'язаних інформативних складових: планування, організацію, моніторинг, аналіз, регулювання, консалтинг – дозволяє ліквідувати розриви інформаційних зв'язків у системі управління в єдиному контурі контролінгу, що вимагає їх детального розгляду. Координація управлінських впливів через інформаційні складові створює специфічний механізм саморегулювання, що забезпечує прямиий зв'язок у контурі управління. Зворотний зв'язок забезпечує підтримку системи в стійкому стані, оскільки збільшення впливу керуючої

системи на об'єкт (структурний підрозділ, бізнес-процес) викликає протилежний вплив об'єкта. Таким чином, у контурі інформаційного середовища контролінгу формується рівноважний стан суб'єкта господарювання з довкіллям у цілому, а також в системі функціональних підрозділів.

Планування забезпечує процес прогнозування результатів за різних альтернативних варіантів досягнення цілей організації і вибір оптимального варіанта із запропонованих. У постановку запланованого завдання (пропозицій, ідей), їх систематизацію входять цілепокладання і, як результат, формування стратегічних цілей підприємства. Стратегічний план відображає бажаний стан підприємства, який визначається перспективами його довгострокового розвитку. Основні напрями планування полягають у формуванні стратегії розвитку підприємства, плануванні основних напрямів діяльності, оцінювання потенційних можливостей (науково-технічних, фінансових, комерційних), визначенні необхідних ресурсів для реалізації управлінських впливів. В інформаційному середовищі контролінгу планування діяльності спрямоване на вирішення комплексу завдань, а саме: з якісного і кількісного планування заходів у підрозділах суб'єкта господарювання, необхідних для досягнення оперативних та стратегічних цілей підприємства; з визначення та представлення у вартісній формі показників витрат, доходів і сум покриття.

Практика доводить, що бюджетування – це планування показників діяльності, яке супроводжується розробкою бюджетів за ієрархічними рівнями управління підприємством із визначенням центрів відповідальності. Процес розробки бюджетів спрямований на: 1) складання бюджетів операційної діяльності (бюджету продажів, бюджету виробництва, бюджетів прямих витрат, бюджетів накладних витрат, бюджету прибутків і збитків); 2) складання фінансових бюджетів (інвестиційного бюджету, бюджету руху грошових коштів, бюджетного балансового звіту). Таким чином, бюджетування є похідною технологією контролінгу, яка здійснює

інформаційну підтримку під час планування, контролю й аналізу фінансових, інформаційних, матеріальних потоків і отриманих результатів.

Моніторинг бюджетних показників відповідних структурних підрозділів здійснюється шляхом співставлення фактичних даних із заданими бюджетними параметрами у загальній системі управління, що забезпечує систематичний контроль (обстеження) за станом та тенденціями розвитку господарських процесів. Самоконтроль виконання бюджетних показників відбувається за центрами відповідальності і надає можливість слідкувати за зміною рівня витрат, доходів, виторгу. Такий ієрархічний розподіл контролюючих повноважень в рамках виконання бюджетних завдань дозволяє управлінській службі швидко реагувати на події, які викликають загрозу сталого розвитку підприємства. Отже, в системі інформаційного середовища контролінгу генерується попереджувальне обліково-аналітичне забезпечення, яке в межах певного управлінського циклу, тобто часового «кроку», дозволяє розробляти своєчасні управлінської реакції керуючої системи на відхилення керованих процесів від заданих параметрів.

У функціональній області «аналіз» контролінгу відводиться роль індикатора відхилень і впливів факторів на економічну ситуацію, розширення можливостей розкриття резервів, оцінювання ризиків, аналізу майбутнього стану.

У функціональній області контролінгу «організація» відбувається налагодження взаємодії підрозділів на основі єдиного інформаційного простору підприємства. Це дозволяє вирішувати проблеми вимірювання повноважень в межах організаційної структури та взаємовідносини між структурними підрозділами. Проблеми вимірювання повноважень пов'язані з невизначеним часовим горизонтом і високим ступенем абстрактності оперативного, тактичного та стратегічного планування, що потребує інформаційної підтримки управлінських дій щодо корегування показників діяльності. У контурі організаційної структури суб'єкта господарювання закріплюються взаємини між підрозділами і сферами діяльності, що викликає

розбіжності короткострокових оперативних цілей структурних одиниць і довгострокових стратегічних цілей підприємства. Тому координованість контролінгу в межах єдиного інформаційного середовища дозволяє запропонувати не лише механізм мотивації співробітників, орієнтований на успіхи, що досягнуті у ретроспективі, а й запропонувати заходи реалізації стратегічних управлінських рішень для керівництва, що спрямовані на перспективу. У межах такого прямого і зворотного зв'язку відбувається подолання конфлікту інтересів між керуючою і керованою системами.

Потреба в консалтингу як інформаційній складовій контролінгу виникає в разі змін у діяльності підприємства, погіршення загальних результатів цієї діяльності (включаючи кризові ситуації) або невизначеності перспектив подальшої роботи. У такій ситуації консультування має багатофункціональний і міждисциплінарний характер. Контролінг здійснює методичну допомогу в створенні системи управлінського оповіщення на основі зовнішніх і внутрішніх індикаторів. Зовнішні індикатори інформують про тенденції економічного зростання або занепаду. Внутрішні – відповідають за поінформованість керівництва про якість координації між правлінням і структурними підрозділами підприємства при розробці стратегічних і оперативних планів, а також під час прогнозування ризиків подовження діяльності. До типових інструментів і методів, які використовує контролінг для надання консультацій керуючій системі під час розробки оперативних і стратегічних планів, відносяться методи аналізу конкуренції, ринків, життєвого циклу продуктів, слабких і сильних місць підприємства (стратегічний баланс), перспектив диверсифікації продуктів з урахуванням динаміки ємності і частки ринку.

У контурі інформаційного середовища контролінгу процес регулювання використовує знання інформаційного контуру контролінгу, у межах якого завжди існує зворотний зв'язок між заданою (планові показники) і регульованою величинами (фактичні показники). Тобто контур регулювання – це інформативна складова, в межах якої відбувається

автоматичне самоуправління за фазами фіксації фактичного стану справ, пошуку і стимулювання, деталізованого планування, співставлення фактичних показників із плановими та стратегічної фази, яка відповідає за відхилення від стратегічної мети.

Розглядаючи процес формування інформаційного середовища контролінгу як сукупності інформативних складових у функціональних сферах управління, які він охоплює, можна визначити економічний ефект від запровадження таких новацій в процесі управління (табл. 4.6)

Таблиця 4.6

Економічний ефект від запровадження інформативних складових контуру інформаційного середовища контролінгу

Функції управління	Інформативні складові контуру інформаційного середовища контролінгу	Економічний ефект
1	2	3
Планування	<ul style="list-style-type: none"> – розробка методики планування; – складання графіка формування планів; – координація бюджетів структурних підрозділів і зведення їх до консолідованого бюджету; – перевірка планів, складених структурними підрозділами компанії 	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення платіжної дисципліни; – збільшення оборотності коштів; скорочення обсягів кредитних ресурсів; – зменшення витрат на обслуговування боргів; – збільшення доходів від вкладень вивільнених фінансових ресурсів; економія за кошторисом витрат
Організація	<ul style="list-style-type: none"> – організація обліку витрат і результатів за структурними підрозділами; – аналіз функцій, які виконуються керівниками задля виявлення дублювання; – розробка декомпозиції функцій як основи оптимізації витрат; – контроль за результативністю роботи структурних підрозділів 	<ul style="list-style-type: none"> – економія від запобігання можливих збитків та неефективного відволікання коштів; – створення резервного капіталу; – недопущення штрафних санкцій; – скорочення витрат на аудит

Продовження табл. 4.6

1	2	3
Моніторинг	<ul style="list-style-type: none"> – стимулювання виконання планів за структурними підрозділами; – координація функціональних повноважень і відповідальності за якість виконуваних функцій 	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення додаткового капіталу, – економія від запобігання негативних відхилень
Регулювання	<ul style="list-style-type: none"> – розробка архітектури управлінської інформаційної системи; – оптимізація системи електронного документообігу та формування бази знань для прийняття управлінських рішень даних 	<ul style="list-style-type: none"> – скорочення ймовірності настання негативних наслідків
Аналіз	<ul style="list-style-type: none"> – аналіз відхилень завдяки порівнянню планових і фактичних показників оцінювання ступеня досягнення мети; – встановлення граничних меж відхилень від плану для дотримання беззбитковості функціонування бізнес-одиниці; – інтерпретація причин відхилень плану від факту і регулювання систем планування, структури управління і стимулювання 	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення додаткового капіталу, – економія від запобігання негативним відхиленням
Консалтинг	<ul style="list-style-type: none"> – розробка інструментарію для планування, аналізу, контролю та прийняття управлінських рішень; – консультації щодо вибору на основі результатів аналізу коригувальних заходів і управлінських рішень 	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення вартості вивільнених економічних ресурсів (трудових, фінансових тощо) унаслідок підвищення продуктивності праці; – збільшення вартості компанії

Разом із тим, ураховуючи проблеми, які можуть виникнути під час визначення концептуального середовища контролінгу в системі управління

сталим розвитком слід зазначити, що його координаційна функція поширюється на всі елементи мікроекономічної системи і враховує всі типи зав'язків між виробниками та споживачами матеріальних і нематеріальних благ і послуг. Тому для обліково-аналітичного забезпечення інформативних складових контролінгу необхідно розробити модель його концептуального середовища, яка включає мету, пріоритетні завдання, характеристику підсистем, предмет, типи забезпечення, принципи та інструменти (рис. 4.6). Запропонована модель концептуального середовища контролінгу в системі управління сталим розвитком має бути теоретичним базисом побудови організаційної структури підрозділу контролінгу на підприємствах торгівлі та методологічним підґрунтям визначення функцій контролінгу та формалізації його процедур. Місія побудованої за наведеними правилами системи контролінгу безперервністю торговельної діяльності полягає в незалежній, усеохоплювальній та системній підтримці керуючої системи, яка має об'єктивну (організаційна архітектура суб'єкта) і суб'єктивну (управління персоналом і виробництвом) складові. Пріоритетними завданнями слід вважати зростання ринкової вартості підприємства, формалізацію процедур оцінювання та управління ризиками, створення умов для подальшого розвитку системи контролінгу в умовах інформаційного суспільства.

Таким чином, організація системи контролінгу є інформаційним інструментом регулювання, моніторингу, аналізу, організації та планування поведінки індивідів, за допомогою якого зменшується інформаційна асиметрія та знижується рівень невизначеності господарського життя.

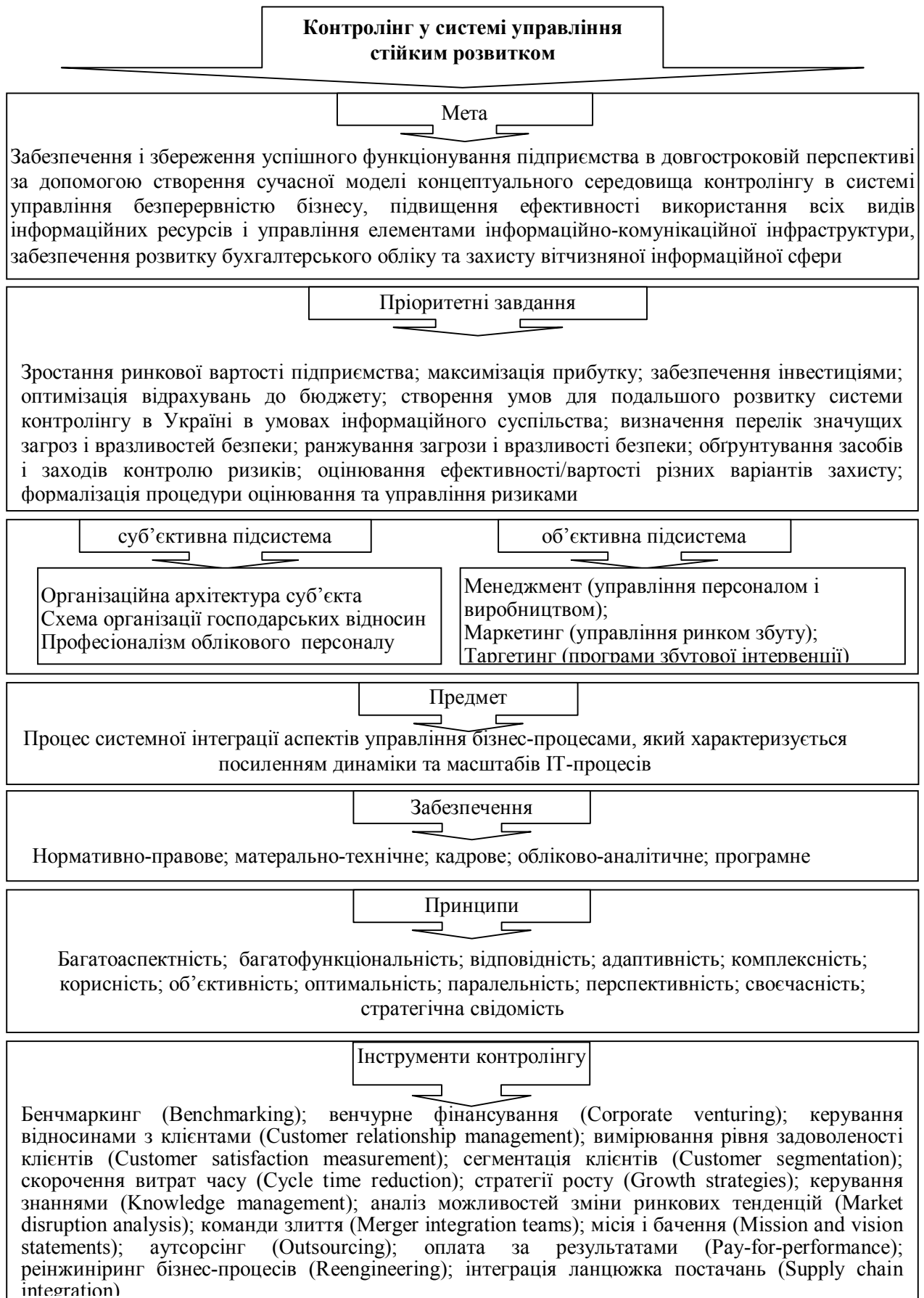

Рис. 4.6. Модель концептуального середовища контролінгу в системі управління сталим розвитком

Використання контролінгу в економічній діяльності набуватиме все більшої актуальності в умовах поширення інформаційно-комунікаційних технологій, посилення вимог до якості обліково-звітної інформації внаслідок глобалізаційних процесів, підвищення уваги суспільства до концепції сталого розвитку суб'єктів господарювання. Запровадження системи контролінгу, в основу якої покладено запропоновану модель концептуального середовища управління сталим розвитком, виглядає безальтернативним шляхом використання наявних на підприємстві ресурсів для забезпечення довготривалої стабільної діяльності підприємства.

4.2. Теоретико-методологічні засади організації системи контролінгу в умовах сталого розвитку

В умовах перманентної модифікації ділового середовища сталий розвиток підприємства передбачає формування економічної бази його повноцінного функціонування, перспективну конкурентоспроможність, фінансову стійкість та інвестиційну привабливість. Ці параметри визначаються корпоративною соціальною відповідальністю і стратегією розвитку, що націлені на довгострокову стабільність, розвиток і гармонійне існування в економічному середовищі та суспільстві загалом. На сьогодні можливості стійкого розвитку суб'єктів господарювання визначаються не лише економічними характеристиками (хоча їх пріоритетність зберігається), а й іншими факторами, зокрема: наявністю стратегії розвитку й ефективної системи управління, яка здатна оперативно й адекватно реагувати на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища; соціальною та екологічною відповідальністю бізнесу перед суспільством.

Дослідження фінансової результативності українського бізнесу свідчить про те, що найбільш значущими в сучасній системі факторів виробництва є продуктивність праці та ступінь відповідності системи управління стратегічним орієнтирам. Це обумовлено тим, що за інтенсивного

економічного зростання, яке характеризується домінантним становищем фінансових ресурсів щодо всіх інших, фінансові параметри внутрішнього середовища бізнес-одиниці обумовлюють саму можливість його сталого розвитку [186, с. 144]. Такий концептуально новий підхід позиціонує бізнес-одиницю в соціо-еколого-економічному просторі як центр перетину інтересів різних суб'єктів і державних інститутів, цілі діяльності якого визначаються не стільки отриманням власної вигоди, скільки гармонізацією пріоритетів їх загального розвитку. Тобто макроекономічне зростання визначається насамперед сталим розвитком кожного суб'єкта господарювання, економічною стабільністю і можливістю прогресу, що стає неможливим без соціальної відповідальності, а прозорість інформаційних потоків стає важливою умовою формування суспільної фінансової архітектури. Це дозволяє говорити про механізм збалансованого сталого розвитку, який діє на макро- і мікроекономічному рівнях і забезпечує досягнення соціально-економічних цілей за допомогою взаємодії структурних елементів через комплекс взаємопов'язаних процесів, інструментів і процедур у системі управління суб'єкта господарювання.

Одним із дієвих інструментів забезпечення збалансованого сталого розвитку, які динамічно розвиваються, можна, на нашу думку, вважати контролінг, який є координуючою підсистемою менеджменту, що забезпечує інформаційну, методичну та організаційно-технологічну підтримку процесу управління. Оцінюючи порядок взаємодії основних функцій управління, контролінг забезпечує їх інформаційне поєднання і інтеграцію, осмислення, упорядкування та підпорядкування управлінських процесів загальному вектору розвитку підприємства і дозволяє перевести менеджмент на інший, якісно вищий рівень.

Крім того, актуальною тенденцією сьогодення є формування дворівневої системи моніторингової координації, перший рівень якої включає систему контролюючих органів, підзвітних власникам (наглядова рада, ревізійна комісія, служба внутрішнього аудиту), а другий –

контролюючу систему органів і відповідальних осіб, підзвітних керівництву підприємства, тобто виконавчому органу, що діє в інтересах власника. Така ієрархія вимагає інтеграції системи внутрішньогосподарського контролю з іншими функціональними сферами управління, що стає можливим лише за умов запровадження системи контролінгу, який становить переплетений в часі функціонально багатоступінчастий процес, в якому поєднана планова і контрольна діяльність окремих осіб на всіх рівнях управління [191, с. 211].

Незважаючи на те, що проблемами впровадження та розвитку контролінгу займається широке коло зарубіжних і вітчизняних науковців, питання комплексного впровадження систем контролінгу в практику діяльності підприємств торговельної галузі залишаються слабо опрацьованими. Зокрема, глибина досліджень обліково-аналітичного забезпечення контролінгу і його результативної взаємодії з обліковою системою підприємства, яка є головним генератором інформації, не задовольняє потреби сучасного управління вітчизняних підприємств. Практично відсутній підхід до впровадження системи контролінгу як управлінської новації, яка є підґрунтям організаційних перетворень системи управління торговельного підприємства задля сталого розвитку.

Торговельні підприємства мають економічні характеристики, які істотно відрізняють їх від підприємств інших галузей господарства. Як форма товарного обміну торгівля здійснює зміну форм вартості. Як галузь економіки – доводить товари від виробника до споживача[323]. Тому надалі планується зосередити увагу саме на вирішенні проблем координації управлінських дій системою контролінгу на підприємствах торгівлі, діяльність яких характеризується особливою специфікою зовнішніх і внутрішніх умов господарювання в цьому секторі. До них можна зарахувати наступні: інтеграційний характер торговельної мережі, особливості торгово-технологічного процесу, специфічність торгової послуги, швидку окупність вкладень, особливості організаційної структури торгівлі, відмінності в структурі активів порівняно з підприємствами інших галузей економіки,

високу потребу в оборотних коштах, специфічну структуру витрат, трудомісткість галузі, залежність результативності діяльності від особистісних якостей працівників галузі, їх кваліфікації, знань і досвіду, мотивації до праці, залежність від купівельної спроможності населення та відносин із цільовою аудиторією покупців, інтенсивне зростання пропозицій додаткових послуг. Нестійкість національної валюти спричиняє перманентне коригування споживчих цін на товари та послуги. Надвисокі орендні платежі, проблеми з ринком землі, перенасиченість обласних центрів сучасними мегамаркетами, постійні зміни нормативно-правового поля вимагають індивідуального підходу до створення інформаційних систем управління, що неодмінно призводить до підвищення витрат на запровадження інноваційних орієнтирів та процесуально-функціональних сфер контролінгу, які він об'єднує як інструмент обліково-аналітичного забезпечення управління.

Що стосується запровадження системи контролінгу, то в торговельній сфері спостерігається певне відставання. Це пов'язано із тим, що контролінг досі не розглядався як необхідний атрибут системи управління бізнес-одиниці. Тому філософія контролінгу в торговельній сфері (завдання, організація та інструменти) не була глибоко опрацьована. Аналіз досліджень з визначеної проблеми свідчить про те, що в Україні існує лише дві завершені наукові монографії, які визначають цільові параметри складових системи контролінгу підприємств торгівлі. Так, на думку Л.О. Лігоненко та О.А. Вержбицького, для реалізації координаційно-навігаційної концепції контролінгу необхідна ідентифікація інструментального забезпечення – використання інноваційних інструментів економічного управління; інформаційного забезпечення – запровадження автоматизованого управлінського обліку в тріаді «покупець – товар – постачальник»; організаційного забезпечення – виділення окремого відділу контролінгу залежно від розміру суб'єкта господарювання [133, с. 109–114]. В монографії М.В. Тарасюка у розділі 4 «Основні етапи впровадження та механізм функціонування контролінгу в торговельних мережах» пропонується

структурно-логічна послідовність упровадження контролінгу в управління торговельними мережами, яка передбачає послідовну реалізацію 14 етапів: прийняття рішення про впровадження контролінгу; створення служби контролінгу; розробку програми впровадження контролінгу; розробку бюджету впровадження контролінгу; започаткування проведення освітньо-роз'яснювальної роботи; проведення вхідної діагностики фінансово-господарської діяльності та управління торговельною мережею; розробку пропозицій щодо удосконалення управління певними аспектами управління торговельною мережею; обґрунтування системи ключових показників-індикаторів стану внутрішнього та зовнішнього середовища; розробку й обґрунтування методик та інструментарію контролінгу окремих його об'єктів в управлінні торговельними мережами; створення комплексної системи інформаційного забезпечення контролінгу; формування пакету внутрішньої звітності служби контролінгу; розробку та затвердження внутрішньокорпоративних регламентів функціонування контролінгу; проведення тестування результатів впровадження контролінгу в управління торговельною мережею; введення в дію контролінгу [323, с. 165–168]. Як бачимо, такий перелік дій спрямований на створення комплексної системи контролінгу, яка передбачає впровадження функціональних інструментів бюджетування, запровадження системи зовнішнього і внутрішнього моніторингу, розробку пропозицій щодо налагодження ІТ-систем. Також необхідно зазначити, що наведені наукові праці мали за мету розробити теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій контролінгу в управлінні суб'єктами господарювання, які не імплементувалися з вимогами обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку та особливостями облікового процесу, що впливає на систему контролінгу. Можна погодитися з думкою В.З. Семанюка, який, розглядаючи контролінг як інноваційний інструмент формування інформаційної політики, наводить основні принципи такої інтеграції:

- цілеспрямованість (орієнтація на реалізацію цілей підприємства,

інформаційну підтримку управлінських рішень з урахуванням цих цілей);

– упорядкованість (упорядкування джерел видів інформації та визначення відповідальності за якість наданої інформації);

– агрегованість (регламентація джерел й обсягів передачі інформації, режимів доступу);

– інформатизація (формування інформаційного забезпечення на основі цивілізованих методів створення інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, що підтримує обробку інформації з урахуванням статусу споживача, ступеня розкриття, комерційної цінності та таємниці) [251, с. 136–137].

Вважаємо, що пропозиції щодо впровадження контролінгу мають базуватися на інформаційній підтримці та розширенні можливостей обліково-аналітичного забезпечення всіх сфер господарської діяльності з метою зменшення управлінського ризику під час вибору вектора управлінського впливу не лише в поточній перспективі, але й у стратегічному напрямі сталого розвитку. О.М. Костирко вважає, що пріоритетними напрямками застосування інформаційно-аналітичної системи контролінгу є інформаційне забезпечення та трансформація інформації для цілей управління [116, с. 33].

Концепція контролінгу є універсальною і може застосовуватися практично в будь-якій галузі. Разом із тим специфіка функціонування підприємницьких структур, безумовно, накладає свій відбиток на систему контролінгу конкретного суб'єкта господарювання. Зокрема, діяльність торговельних підприємств пов'язана із високою оборотністю фінансових ресурсів порівняно з підприємствами інших галузей і має значно меншу рентабельність обороту. Що стосується ефективності функціонування систем контролінгу, то в торговельній галузі спостерігається певне відставання. Це пов'язано із тим, що контролінг досі не розглядається як атрибут конкурентної переваги. Філософія запровадження і використання системи контролінгу в торгівлі (завдання, організація та інструменти) до сьогодні є

недопрацьованою. Торгівля має низку характерних економічних, соціальних, організаційних та технічних особливостей, які зумовлюють специфіку функціонування системи контролінгу, а саме:

- інтеграційний характер торгівлі – різноманітність, складність структури і розгалуженість торговельної мережі);
- специфічність торгової послуги – необхідність формування товарного асортименту;
- тривалість експлуатаційного циклу різних форматів підприємств: дискаунтерів, супермаркетів, гіпермаркетів, спеціалізованих ринків тощо;
- особливості торговельно-технологічного процесу – постійне удосконалення та розвиток бізнес-процесів;
- особливості організаційної структури в торгівлі – управління торговими площами;
- управління фізичними потоками товарів (товарорухом) – потреба в координації діяльності сфери закупівель і сфери продажів;
- ціноутворення в межах припустимої маржі – залежність галузі від купівельної спроможності;
- значна питома вага матеріально-відповідальних осіб – організація матеріальної та фінансової відповідальності на етапах товароруху;
- відмінності в структурі активів торговельних підприємств порівняно з підприємствами інших галузей економіки – швидка окупність вкладень, постійна потреба в оборотних коштах, галузева структура витрат, сезонність продажів деяких товарних запасів;
- інтенсивне зростання обсягу додаткових послуг із передпродажного та післяпродажного обслуговування.

Усі ці особливості функціонування торгівлі накладають відбиток на побудову системи контролінгу в торговельних підприємствах. Для більш ґрунтовного розуміння сутності контролінгу в торгівлі вважаємо за доцільне визначити його структуру та функціональні можливості в процесі управління підприємства торгівлі.

Під час визначення структури контролінгу в торгівлі необхідно враховувати те, що контролінг повинен забезпечувати відповідну підтримку основних напрямів управлінської діяльності, що передбачає організацію та контроль процесу реалізації товарів; управління процесами товаропостачання; фінансовий менеджмент організацій торгівлі; управління інвестиційною діяльністю та управління персоналом. Найбільш значущою інструментальною підтримкою контролінгу в торгівлі є система бюджетування, яка дозволяє передбачити кризові ситуації, оптимально розподілити ресурси між структурними підрозділами і визначити шляхи сталого розвитку.

Більшість дослідників цієї проблематики ототожнюють процес розробки бюджетів із бюджетуванням. Найбільш повно у вітчизняній економічній літературі питання бюджетування як інструменту контролінгу висвітлені двома авторськими колективами під головуванням С.Ф. Голова [52, 105] і Л.В. Нападовської [177, 192]. На підставі аналізу зазначених джерел сформульовано універсальні принципи, які лежать в основі бюджетування підприємства будь-якої сфери діяльності, у тому числі торговельної:

1. Виділення центрів відповідальності за функціональними ознаками є необхідною умовою складання бюджетів. Для кожного структурного підрозділу з певною сферою відповідальності складається окремий бюджет.

2. Принцип узгодження цілей за ієрархічними рівнями управління, розробка майбутніх планів на нижчому рівні та передавання до вищої ланки для затвердження. Це пов'язано з тим, що управлінці нижчої та середньої ланок краще розуміються на господарській ситуації та можуть запропонувати механізм оцінювання та удосконалення. Далі відбувається узгодження бюджетів із стратегічними цілями, що визначаються вищим рівнем управління. Таким чином, процес затвердження бюджетів змінює напрям і здійснюється за зворотною схемою.

3. Принцип безперервності означає, що бюджетування має здійснюватися на постійній основі.

4. Принцип відповідальності передбачає, що кожному підрозділу передається відповідальність за виконання бюджету лише в частині тих величин, на які він може впливати. Відповідно до цього принципу в бюджети окремих центрів відповідальності включаються лише ті показники, величина яких залежить від діяльності працівників конкретного структурного підрозділу.

5. Принцип гнучкості, відповідно до якого в бюджетах заздалегідь закладаються резерви, що враховують можливе підвищення витрат або зниження доходів.

6. Принцип пріоритетності забезпечує використання дефіцитних ресурсів передусім для досягнення найбільш важливих завдань.

Таким чином, можна стверджувати, що процес бюджетування є контамінацією управлінського впливу системи контролінгу та процедур управлінської ланки. Як інструментальний аспект контролінгу бюджетування координує оперативне та стратегічне планування, що дозволяє найбільш оптимально розподіляти фінансові потоки. Вважаємо, що бюджетування доцільно розглядати як план координації підрозділів за окремими бізнес-процесами в межах загального торговельно-виробничого процесу для цілей внутрішнього управління діяльністю підприємства, виражений у кількісних і якісних вимірниках.

На думку Т.В. Ігнатенко, для підприємств торгівлі доцільно використовувати попроцесне бюджетування, яке відображає взаємозв'язок із складовими сегментами діяльності – торгівлі, виробництва та надання певних послуг [93, с. 203]. За таких обставин можна стверджувати, що на систему контролінгу покладається завдання розробки і запровадження оптимальної бюджетної моделі, яка повинна охоплювати всі види специфічних операційних і фінансових бюджетів торговельного підприємства та

характеризувати послідовність їх формування за основними і допоміжними бізнес-процесами (рис. 4.7).

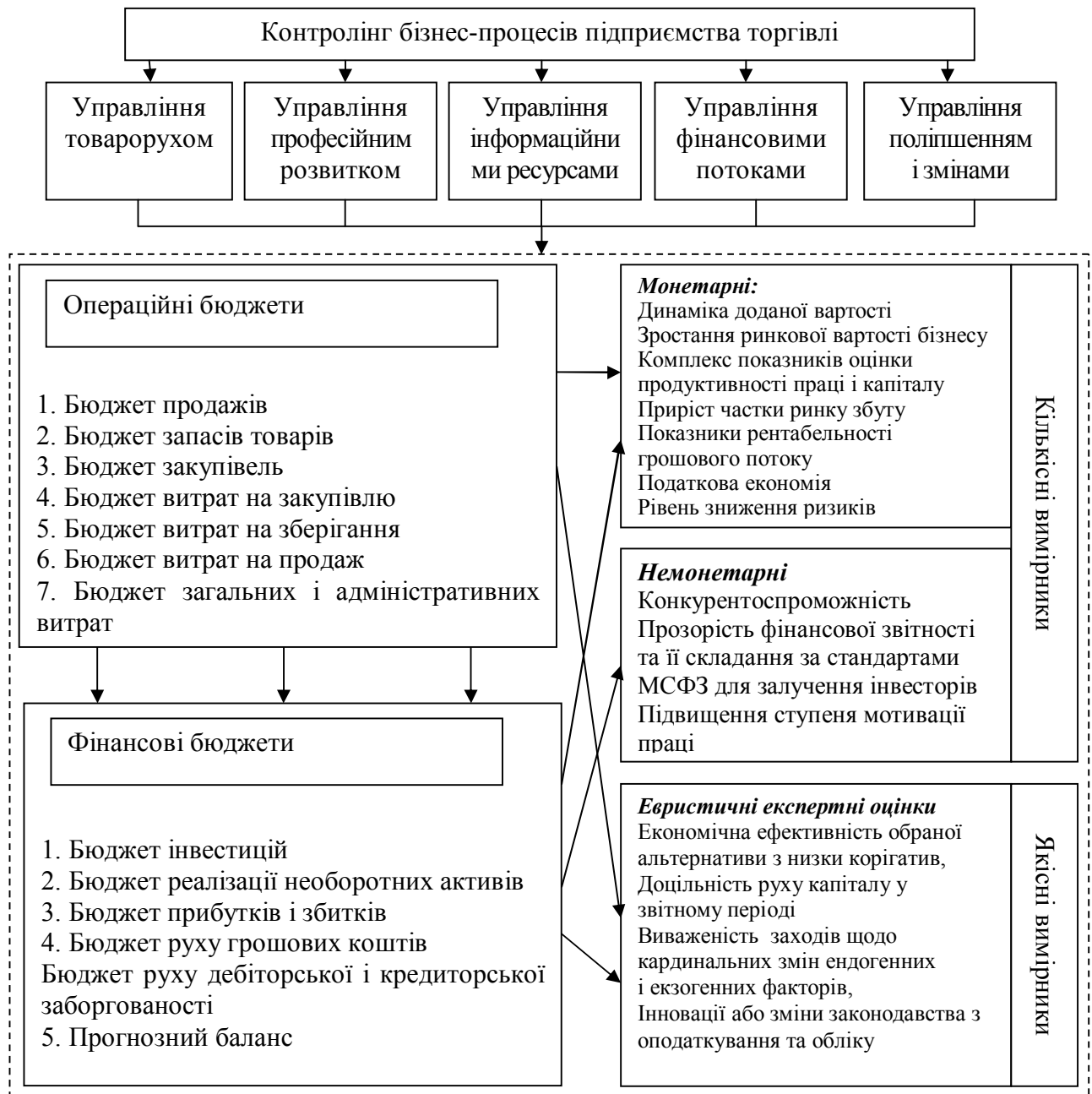

Рис. 4.7. Бюджетна модель підприємства торгівлі в системі контролінгу

Таким чином, систему контролінгу слід розглядати як програму дій, яка ґрунтується на розробці бюджетів у розрізі основних і допоміжних бізнес-процесів, організації контролю за їх виконанням, аналізі відхилень від запланованих показників операційних і фінансових бюджетів та їх коригуванні за рівнями управління.

Система контролінгу індивідуальна, унікальна для кожного торговельного підприємства, але можна виділити найбільш загальні елементи її структури, за допомогою яких має бути досягнута поставлена мета. За таких умов зростає роль контролінгу як системи, яка повинна забезпечити гармонійне поєднання вимог усіх учасників економіко-правових відносин, які ініціюють виконання визначеної стратегії сталого розвитку підприємства. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що до структури системи контролінгу входять наступні взаємопов'язані складові, кожна з яких складається із сукупності елементів: мета запровадження, завдання, функції, суб'єкти контролінгу, об'єкти контролінгу, інструменти контролінгу, організаційно-кадрова форма запровадження контролінгу, ефективність запровадження системи контролінгу (рис. 4.8).

Запропонована система контролінгу підприємства – цілісна система елементів, взаємодія яких забезпечує інтеграцію, системну організацію та координацію інформаційних потоків. Визначається вектор впливу на соціально-економічну ситуацію, завдяки чому відбувається орієнтація управлінського процесу за функціональними областями, структурними підрозділами, інноваційними проектами торговельного підприємства.

Виокремлення взаємопов'язаних складових системи контролінгу дозволило запропонувати процес формування системи контролінгу на підприємстві торгівлі, який доцільно розділити на декілька етапів запровадження: 1) діагностика соціально-економічного стану підприємства, виявлення можливостей і ризиків, визначення цілей, завдань, стратегії і перспектив розвитку; 2) визначення вимог до системи контролінгу та її елементів з урахуванням потреб системи управління; 3) обґрунтування вибору організаційно-кадрової форми запровадження контролінгової служби (процесно-цільова, інформаційна, організаційно-економічна); 4) розробка критеріїв вибору елементів системи контролінгу; 5) перевірка цільових показників на відповідність критеріям якості бюджетної моделі; 6) підготовка і прийняття плану заходів із формування контролінгової служби;

7) оцінювання ефективності реалізації заходів із запровадження контролінгової служби.

Рис. 4.8. Складові елементи системи контролінгу

Наведена послідовність запровадження контролінгової служби здатна подолати класичні симптоми економічної нестабільності: втрату контролю над процесом постачання, відсутність програм економічного зростання, невиконання стратегічних планів (структурна некерованість), неефективність контролю виконання прийнятих рішень. Таким чином, удосконалення процесів управління на підприємствах галузі за рахунок впровадження системи контролінгу, яка виконує роль найкращого маршрутизатору інформаційних потоків, безпосередньо впливає на прискорення процесів прийняття рішень у ключових сферах функціонування галузі: ресурсній, кадровій, інноваційній, реального інвестування. Практична реалізація

стратегії сталого розвитку підприємств торгівлі здійснюється службою контролінгу. Система управління підприємства торговельної галузі отримує сукупність сучасних методів та інструментів менеджменту, необхідних для діагностики – моніторингу фінансово-господарської діяльності і відстеження її основних тенденцій із метою запобігання кризовим ситуаціям.

4.3. Контролінг цінової політики в торгівлі

Стратегія ціноутворення обумовлює цінову політику підприємства, правила поведінки бізнес-одиниці залежно від кон'юнктури ринку, прийомів цінової конкуренції, моніторингу ситуацій, що складаються на фондовому і валютному ринках, виробництва та змін у зв'язку із цим динаміки ціноутворення, моніторингу процесів зміни попиту та пропозиції. Стратегія ціноутворення повинна визначати вектор дій підприємства на споживчих сегментах ринку, щоб за допомогою ефективної цінової політики формувати стійкі споживчі переваги й прихильність потенційних покупців товарів.

Так, за результатами Кріса Андерсона, який є редактором авторитетного інтернет-видання WIRED, у статті «"Довгий хвіст" технологій» зазначає, що вплив на обсяг продажів за допомогою підтримки цінового іміджу продукту, досягнення задоволеності клієнтів цінами представляє надскладне завдання для зарубіжних компаній [4]. Так, опитування менеджерів великих транснаціональних компаній щодо їх інформованості про факти, які визначають ціну, довело, що обізнаними у сфері змінних витрат вважають себе 84%, у сфері постійних витрат – 81%, із цінами конкурентів знайомі 75%, а 61% становить цінність продукту для покупця. У той же час тільки 34% мали уявлення про реакцію покупців на ціну продукту і 21% – про сприйняття ціни покупцями [64, с. 154].

Сучасна система трансфертного ціноутворення, яка є головним інструментом фінансового контролінгу і спрямована на подолання

інформаційної асиметрії між учасниками господарських відносин на ринку фінансових послуг, ґрунтується на ключових принципах:

- ризик-нейтральності: кожної зовнішньої угоді присвоюється трансферна ставка у відповідній валюті у встановлений термін;
- єдиної ціни: будь-яка угода з ідентичними параметрами повинна мати єдину вартість;
- маржинальності: трансфертні ставки відображають можливість установи до залучення додаткових ресурсів і мають застосовуватися лише до наступних операцій. Трансфертні ставки за попередніми угодами не переглядаються;
- нормального перебігу бізнесу: припущення, що процес формування трансфертних цін не повинний ґрунтуватися на стрес-сценаріях кризових ситуацій.

Відповідно з перерахованими принципами формування трансфертних ставок здійснюється або на основі історичних (фактичних) ставок залучення (трансфертні ціни мотивують розміщувати ресурси дорожче, ніж вони були залучені), або на основі ринкових процентних ставок (трансфертні ціни відображають вартість альтернативної «можливості» залучення/розміщення ресурсів і змінюються відповідно до динаміки фінансових ринків).

Це доводить важливість формування цінової стратегії сучасних підприємств торгівлі, які є активними посередниками між ринком залучення капіталу та споживчим ринком. Важливим моментом підвищення ефективності стратегічного напрямку цінової політики підприємств та зміцнення їх позицій у конкурентному середовищі є застосування контролінгу як системи інтегрованого інформаційного забезпечення, планування та контролю за цінами. При цьому ефективність впровадження цінової стратегії значно залежить від характеру та особливостей проведення контролю цін, а також використання отриманих результатів у процесі коригування стратегічного напрямку під час оперативного управління цінами згідно з тактичним напрямом цінової політики [189, с. 389].

Проблемам використання інформаційних можливостей контролінгу в ціноутворенні на підприємствах присвячена певна кількість наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів. Серед них слід виділити роботи Л.О. Птащенко [233], В.В. Сержанова [233], С.М. Петренко [202], І.В. Олійник [189] та ін. У переважній більшості досліджень пропонуються інструменти планування, обліку й аналізу системи формування цін у процесі виробничо-комерційної діяльності підприємств та розглядаються можливості запобігання негативного впливу факторів маркетингового середовища з огляду на ефективність цього процесу. Проте в сучасних умовах виникає гостра необхідність у практичних дослідженнях галузевих особливостей визначення і розв'язання даної проблеми з огляду на необхідність впровадження механізму підтримки й контролінгу системи ціноутворення на підприємствах торгівлі.

Ціни у сфері торгівлі є результатом взаємодії мікро- і макропроцесів у світовій та національних економіках. З одного боку, вони формуються під впливом взаємодії ринкових сил національних економік і світових ринкових факторів, з іншого – їх декларує економічна політика держави, що розвивається в межах протекціонізму зони вільної торгівлі. Серед великого розмаїття сучасних стратегій і методів цінової політики на зовнішньому ринку можна виділити наступні:

– встановлення цін на товари з позицій захисту сегменту ринку збуту. Цей метод застосовується тоді, коли підприємство контролює певний сегмент ринку та основні зусилля спрямовує на поліпшення споживчих властивостей уже наявних товарів, а також за рахунок цього підвищує їх ціну. У споживача торгова націнка викликає позитивну реакцію, бо береться до уваги той факт, що якість вища;

– встановлення цін на товари із урахуванням проходження сегментами ринку. Спочатку встановлюються великі ціни для покупців-новаторів, а потім знижують ціни і завойовують широке коло покупців;

- встановлення цін на товар із урахуванням задовільного покриття витрат. Прибуток при цьому складає 15–20%;

- встановлення цін на товар із урахуванням стимулювання комплексного продажу. Цей метод називають політикою «збиткового лідера». Відбувається продаж не одиничних товарів, а комплексів. Низька ціна одного товару покривається великою кількістю інших товарів, які продаються за вищою ціною;

- встановлення цін на основі закритих торгів. Розрахунок ціни з огляду на очікувані цінові пропозиції конкурентів;

- встановлення зональних цін за географічним принципом.

Сфера обігу є продовженням процесу виробництва (доведенням товару до споживання), тому формування вартості торговельної послуги здійснюється на загальних підставах, а сформована на її основі споживча вартість товару забезпечує еквівалентний обмін товарами. У процесі підприємницької діяльності основне завдання контролінгу полягає в досягненні його основної вартісної цілі, що має вираження в оптимізації фінансового результату через максимізацію прибутку [189]. Діапазон торговельної надбавки (доходу), у межах якого підприємство торгівлі може формувати власну цінову політику, нагромаджується із цін, що генеруються кожною ланкою товаропотоку (рис 4.9).

Зовнішній контур формування торговельної надбавки зумовлений кон'юнктурою виробництва та запитами споживчого ринку. Нижня межа формування торговельної надбавки залежить від ціни пропозиції виробників і оптових посередників. Верхньою межею формування торговельної надбавки є ціна попиту покупців товару, пропозиційна ціна та ціна укладання угоди про купівлю-продаж.

Внутрішній контур формування можливого діапазону торговельної надбавки обумовлений її структурою, яка характеризується двома основними складовими: рівень витрат торговельної послуги та обсягам продажу товарів. Співвідношення цих складових у ціні товару є нестійким і може варіюватися.

Так, зниження рівня витрат може бути забезпеченим за рахунок зростання обсягу продажу товарів (продукції), за рахунок підвищення рівня торговельного обслуговування, запровадження більш зручних умов оплати тощо.

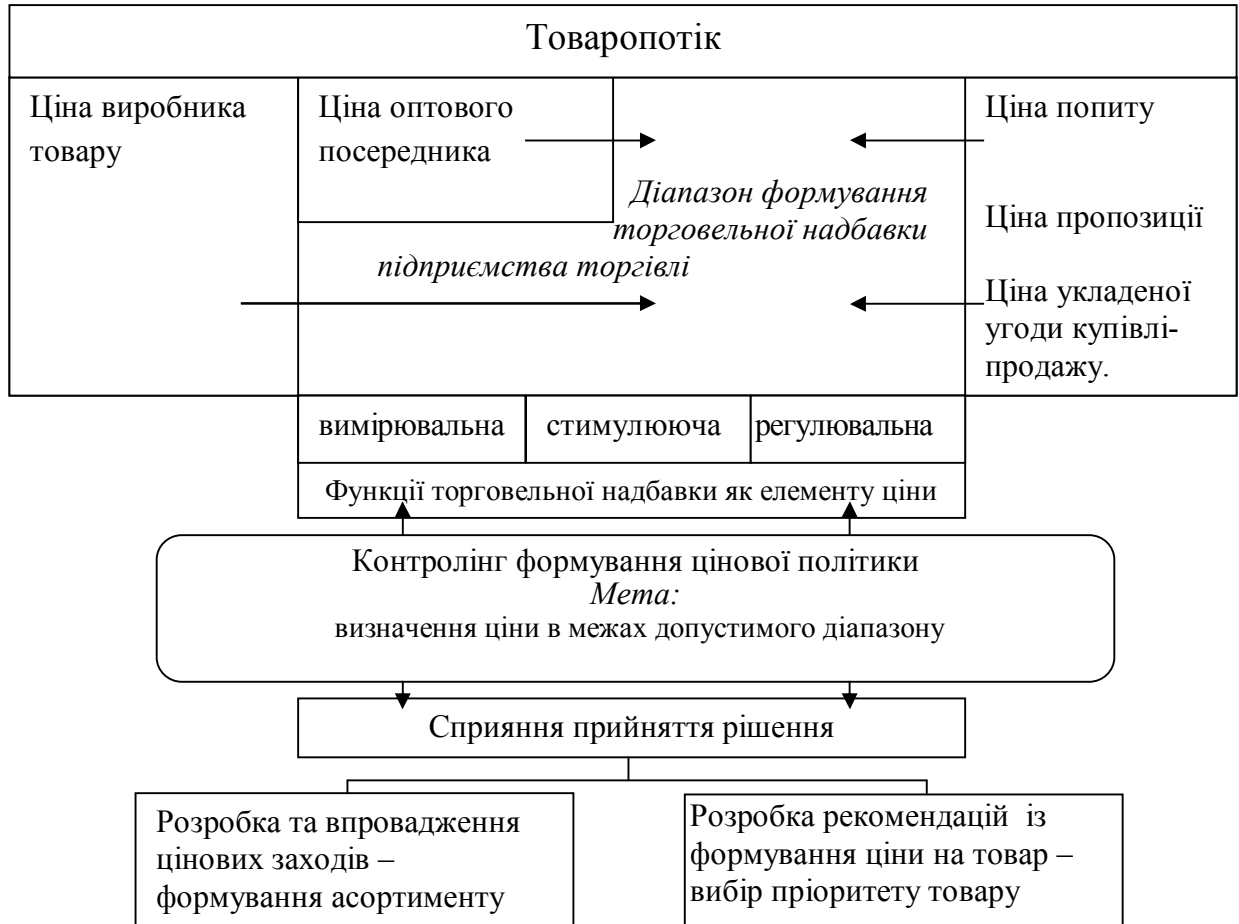

Рис. 4.9. Контролінг формування цінової політики підприємства торгівлі в межах діапазону торговельної надбавки

Як складовий елемент ціни товару торговельні надбавки виконують низку пов'язаних між собою економічних функцій:

– вимірювальну, завдяки якій вдається встановити частку валового доходу підприємств торгівлі в ціні реалізованого товару;

– стимулюючу, завдяки якій зростає зацікавленість підприємств торгівлі в отриманні прибутку, що забезпечує їх стійкий розвиток у економічній, соціальній та екологічній сферах;

– регулювальну, завдяки якій відбувається врівноваження попиту і пропозиції товару на споживчому ринку. Регулювальна функція реалізується через державний вплив під час визначення верхньої межі торгових надбавок на товарні групи.

Подальша параметризація контролінгу ціноутворення в торгівлі спрямована на розробку цінової політики за сучасною технологією організаційно-функціонального проектування (опису) бізнес-процесу, який складається із наступних стадій (рис. 4.10):

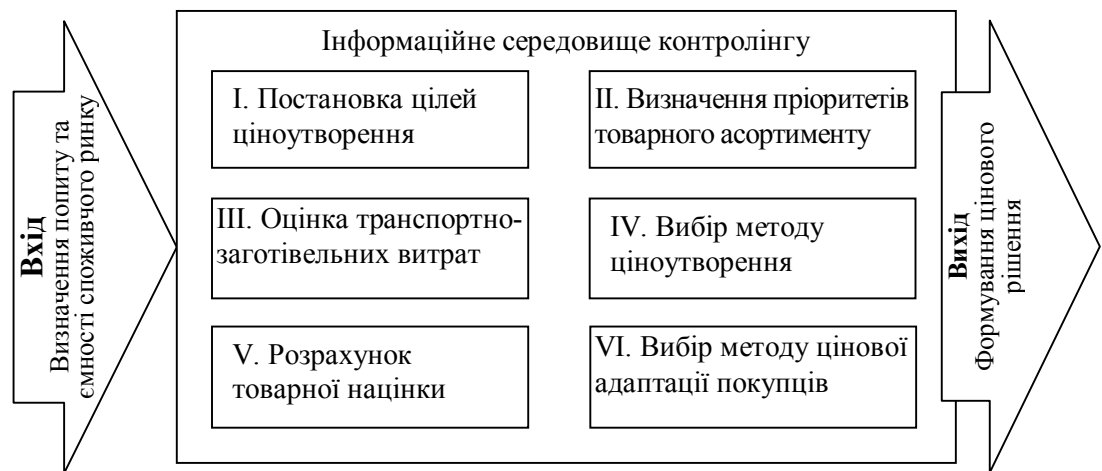

Рис. 4.10. Технологія організаційно-функціонального проектування (опису) бізнес-процесу контролінгу цінової політики

Запропонований опис бізнес-процесу дозволяє приймати цінові рішення, які базуються на інтеграції результатів дослідження внутрішніх можливостей бізнес-одиниці та маркетингового оцінювання конкурентів. Інформаційне середовище контролінгу пропонує план дій не лише для встановлення ціни, але й дозволяє раціонально адаптувати її до вподобань клієнтів та споживчої цінності, волатильності споживчого ринку. Зміст бізнес-процесу контролінгу розкрито з позиції системи контролю за вибором і реалізацією управлінських рішень, націлених на підвищення ефективності цінової політики підприємства торгівлі, яка відповідає вимогам сучасного сталого розвитку, а саме здатна визначати коло конкурентів, пріоритети

товарного асортименту, доцільність механізму цінової адаптації, специфіку клієнтської бази тощо.

Подальша логіка спрямована на дослідження складових цінової політики підприємств торгівлі, які визнають її стратегічні орієнтири, дисконтну систему та переваги програми лояльності покупців.

Галузева розгалуженість торгівлі в Україні змінюється у міру того, як магазини нового типу посідають ключові позиції в бізнесі: великі оптово-роздрібні компанії, які мають розгалужені збутові мережі, торгові об'єднання – дисконтні клуби, спеціалізовані торговельні центри та спеціалізовані магазини. Деякі сучасні покупці характеризуються високою чутливістю до цінності товару, інші – готові заплатити значну суму, якщо вважають, що вона окупається якістю продукту або рівнем сервісу. У відповідь на зміну потреб покупців підприємства торгівлі прагнуть до створення помітних переваг, які полягають у поширенні нових торговельних форматів, що можуть дозволити диктувати умови запровадження низьких цін на товари [108, с. 65]. Це визначає цінову політику торгового підприємства, яка полягає в наданні пільг на товари і складанні більш ефективних цінових схем, ніж у конкурентів.

Українські торговельні мережі по-різному поставилися до нової цінової стратегії. Одні йдуть шляхом розширення, тобто відкривають мережі магазинів і активно використовують політику цінового просування. Деякі досягають успіху за рахунок пропозиції високоякісних товарів і сервісу і не прагнуть знижувати ціну за кожної товарною категорією [195]. Різноманітність відмінних ознак торгівлі не дозволяє використовувати для класифікації цінових стратегій традиційний підхід, широко поширений у науковій літературі. Підтвердженням є той факт, що на сучасному роздрібному ринку змагаються дві альтернативні цінові стратегії: стратегія стабільних цін та стратегія високих/низьких цін.

Стратегію стабільних цін застосовують великі оптово-роздрібні підприємства, які вважають, що їх роздрібні ціни постійно залишаються між

звичайним рівнем цін і рівнем розпродажів, що влаштовують конкуренти. Незважаючи на те, що сучасні ритейлери дійсно прагнуть до встановлення оптимально низьких цін, вони далеко не завжди пропонують найдешевші товари на ринку. У будь-який момент часу з точки зору ціни значно вигіднішою може виявитися покупка на розпродажі, у магазині конкурента або оптовому клубі.

Роздрібні торговці, які застосовують стратегію високих/низьких цін, у деяких випадках пропонують товари за вищими цінами, ніж у конкурентів – прихильників стратегії стабільних цін, але вони часто проводять розпродажі і активно їх рекламують. Стратегія високих/низьких цін набула останнім часом великої популярності. Спочатку магазини модного одягу знижували ціни на товари тільки наприкінці сезону, продовольчі магазини й аптеки проводили розпродажі тільки тоді, коли їх постачальники пропонували спеціальні ціни, або коли складські запаси перевищували нормативи. Сьогодні в торгівлі модними товарами реакція на посилення конкуренції і прагнення покупців до придбання товарів високої цінності виражається в значному скороченні інтервалів між розпродажами. Переваги перерахованих стратегій представлені на рисунку 4.11.

Динамічний розвиток торгівлі спонукає сучасних ритейлерів до запровадження заходів із стимулювання збуту, що дозволяє знижувати амплітуду вартісних коливань та розробляти власну стратегію стабільних цін. Для реалізації будь-якої стратегії ціноутворення, орієнтованої на збут, необхідна розробка дієвого механізму, що дозволяє стимулювати попит. Вирішити ці завдання дозволяє дисконтна система підприємства торгівлі, яка передбачає розробку методів цінової адаптації. Дисконтна система – сукупність правил і умов, за якими покупцеві надається дисконт – знижка, товар або послуга. Основне завдання дисконтної системи – стимулювати попит і викликати в покупця приємні емоції від покупки.

Рис. 4.11. Класифікація цінових стратегій підприємств торгівлі

Функціональність дисконтної системи залежить від завдань, які визначаються ціновою політикою. Дисконтна система повинна вирішувати завдання, специфічні для конкретного типу торгового підприємства. З одного боку, необхідно насамперед регулювати клієнтський потік (знімати пікові навантаження відвідувачів за рахунок надання знижок в певні години відвідування підприємства торгівлі), а з іншого – вкрай важливо контролювати постійний контингент покупців, тобто дисконтна система повинна дозволити вести облік клієнтів (враховувати для надання дисконту інформацію про здійснені покупки).

Найпростіші дисконтні системи можуть бути не пов'язані безпосередньо з особистістю покупця, тобто відсутня ідентифікація за допомогою пластикової картки покупця. У цьому випадку дисконт для клієнта не залежить від його купівельної активності, а враховуються тільки умови здійснення поточної покупки: вартість покупки, святкові дні, ювілейний покупець, покупка певного товару, популярні системи платежів тощо. У більш складних дисконтних системах – накопичувальних – враховуються попередні відвідування покупця та його покупки. Дисконт може надаватися групі покупців, що об'єднуються за будь-якими ознаками, або, навпаки, здійснюється персональний підхід до кожного покупця (рис. 4.12).

Виходячи з виду цінових стратегій, дисконтні системи доцільно розрізняти за ознакою персоніфікації на групові та ідентифіковані. Груповий підхід передбачає впровадження системи «срібних», «золотих» карток торговельними мережами, торгово-фінансовими дисконтними клубами тощо. Власники подібних карток мають певні пільги із придбання товарів або послуг.

Для надання дисконту певної категорії покупців урахуються потреби і можливості всієї категорії в цілому. Покупець може придбати таку картку, зробивши покупку, або у партнерів із бізнесу, наприклад, клубні дисконтні картки для мережі ресторанів міста. Така картка дозволяє купувати товари зі знижкою, розмір якої залежить від типу дисконтної картки. Максимальний прибуток для торговельного підприємства створюють задоволені споживачі, які бажають продовжити співпрацю з тими, кому вони довіряють.

Ідентифікований підхід надає максимальні можливості для роботи з кожним покупцем, які розглядаються як окрема особистість, до якої вже застосовуються засоби персонального маркетингу.

Ефективна робота з покупцями – збільшення пільг під час здійснення необхідного обсягу покупок або кількості відвідувань, застосування накопичувальних дисконтних програм. Накопичення на дисконтному рахунку може вестися не лише в грошовому еквіваленті, який сформував

клієнт, а за певними асортиментними групами товарів або послуг, які надаються підприємством. Сенс полягає в накопиченні певних бонусних балів (грошових коштів, визначених товарів, отриманих послуг) за кожен покупок.

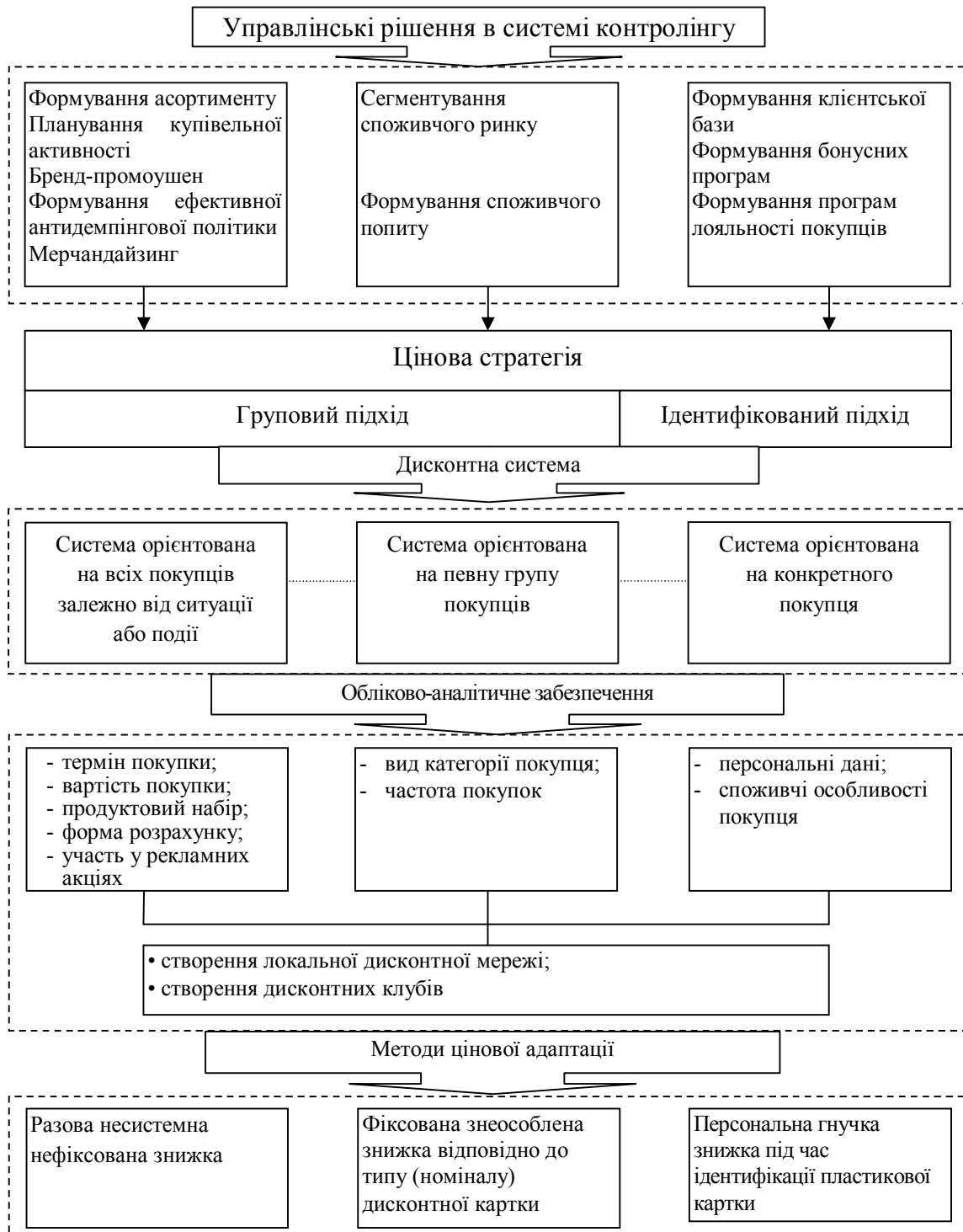

Рис. 4.12. Формування цінових рішень в системі контролінгу

Це більш складний варіант реалізації дисконтної системи, тому що вимагає врахування і накопичення інформації за клієнтами. Задоволені споживачі – це найкраща реклама для підприємства, її активи. В останні роки було проведено маркетингові дослідження з метою визначення цінності задоволених товарами споживачів, а також факторів, що обумовлюють ступінь їх задоволення. Ця категорія покупців отримала назву «клієнтський капітал», яку доцільно ототожнювати з нематеріальним активом підприємства торгівлі, який має реальну балансову вартість. Разом з тим, така політика є потужним засобом залучення постійних клієнтів. У цьому випадку клієнтський капітал формує базу даних, що вимагає впровадження спеціалізованих програмних комплексів, які є найефективнішим засобом роботи з клієнтами.

Для цілей управління дисконтної системи доцільно групувати за трьома групами цінової адаптації, а саме:

- цінова адаптація усіх покупців залежно від ситуації або події під час здійснення покупки. Наприклад, покупець прийшов у визначений день розпродажу товарів, зробив покупку на велику суму тощо;

- цінова адаптація певної групи покупців, що об'єднуються за будь-якою ознакою. Наприклад, знижки для студентів, знижки для покупців, що є власниками дисконтних карток магазину тощо;

- цінова адаптація конкретного покупця, виокремлення його серед інших покупців. Наприклад, накопичувальна система – покупець отримує дисконт залежно від кількості зроблених ним покупок. Дисконтна система, що залежить від події або ситуації, не пов'язана безпосередньо з особистістю покупця (усі покупці – одне ціле).

Для подальших дій у системі контролінгу доцільно систематизувати умови надання дисконту як дієвого інструменту цінової адаптації, а саме:

- дату і час здійснення покупки, день тижня або місяця. Цей варіант популярний для організації розпродажів, і, що особливо важливо, він

дозволяє регулювати потік покупців (надбавка у вечірній час; знижка для робочих днів тощо);

– кількість купленого товару, залежно від якої фактично змінюється вартість одиниці цього товару (блок сигарет коштує дешевше, ніж у сумі вартість усіх пачок);

– суму покупки. Надання дисконту на суму покупки стимулює покупця здійснити дорожчу покупку (можливість придбати більше товару за ту ж ціну);

– товар, групу товарів, асортиментну відбірку товарів. Цей варіант зазвичай застосовується під час просування товару, або коли потрібно зорієнтувати покупця на придбання комплексу товарів, послуг (безкоштовна горішки за кухоль пива, спеціальна ціна на напої в разі замовлення комплексного обіду);

– термін придатності товару, втрата товаром якості або інших споживчих властивостей, актуальність товару. Такі системи можуть бути дуже корисними для продуктових магазинів (дозволяють знизити кількість продукції, кінцевий термін реалізації якої спливає) або, наприклад, для взуттєвих магазинів, які торгують несезонною продукцією (зимові черевики всередині літа коштують набагато дешевше, ніж узимку);

– тип оплати чека покупцем. Ці умови стимулюють покупця купувати товари за безготівковим розрахунком, користуватися певними кредитними картками тощо;

– випадкова знижка – своєрідна лотерея, може вдало вплинути на вибір конкретного товару серед певної асортиментної групи товарів;

– «Мільйонний покупець», «тисячний проданий товар» – реклама торгового підприємства або виробника.

Проаналізувавши переваги різних підходів визначення привабливої цінової стратегії, ми дійшли до висновку, що найбільш ефективною є дисконтна система, орієнтована на конкретного покупця. Вона дозволяє надавати знижки на підставі купівельної активності клієнта та

використовувати безготівкові платіжні інструменти. У платіжних системах знижка також впливає на формування програми лояльності покупців, які розраховуються безготівкою. Потрібно розуміти, що дисконт – це не лише знижка (сумова або відсоткова), а й вибір нової ціни товару або послуги [113, с. 58]. В сучасних умовах дисконтні картки перетворилися на публічний атрибут дисконтних систем стимулювання покупців і залучення потенційних клієнтів. Дисконтна картка є необхідним доповненням загального іміджу ритейлерів і сприяє збільшенню рівня продажів.

Дисконтні картки (від англійського *discount* – знижка) не призначені для оплати: вони дають своїм власникам право на різноманітні знижки, пільги й привілеї. Водночас знижка, що надається власникові дисконтної картки, не має нічого спільного зі зниженням ціни неходового товару. Картки бувають різного типу: накопичувальні або звичайні, які надають право на фіксовану знижку, які поширюються різними способами. Іноді їх продають, але частіше дарують за виконання певних умов. На проблеми обліку карток, розданих безкоштовно, у спеціалізованій літературі звертається достатня увага. Вітчизняні науковці Т. Вовченко [41], А. Нефьодов [183], М. Кулакова [125] підняли проблему обліку витрат на емісію та розповсюдження дисконтних карток, які визнаються витратами звітного періоду й класифікуються як витрати на збут підприємств роздрібною торгівлі. Але дотепер не вироблено єдиного походу застосування контролінгу як найбільш дієвого інструменту цінової адаптації. Вважаємо, що складність сприйняття контролінгу полягає саме в інтегрованому використанні методик та елементів планування, контролю та аналізу в сукупності з обліковими процедурами. Тому зробимо спробу адаптації можливостей контролінгу з метою надання рекомендацій із запровадження та використання дисконтних карток, які є атрибутом дисконтної системи підприємств торгівлі.

Перш ніж визначитися з тим, як відображати в бухгалтерському обліку операції з емісії й поширення карток, потрібно дослідити їх юридичну природу. Почнемо з того, що передача карток не є безоплатною, оскільки

така картка видається тільки за умови здійснення покупцем покупки на певну суму. Відповідно до ст. 717 Цивільного кодексу безоплатним визнається договір, за яким одна сторона зобов'язується надати послугу іншій стороні без одержання від неї плати [346]. Дисконтну картку варто розглядати як гарантійне зобов'язання продавця перед особою, яка отримує картку щодо надання знижки у майбутньому. При цьому, незважаючи на потенційне право клієнта заощадити на наступних покупках, величину такої економії не можна оцінити, тому що неможливо заздалегідь спрогнозувати їх кількість і вартість. Сума знижок у вигляді наданої можливості не оплачувати повністю зроблену покупку теж невідома. Тому розглядати таку операцію як дарування не можна.

Дисконтні картки – це документи, які самі по собі не мають ніякого економічного навантаження. Тобто розглядати їх окремо від прав, які вони підтверджують, не можна. Виходить, що дисконтні картки у випадку безкоштовної передачі за виконання певних умов, не можуть розглядатися як окрема річ. Тому ми вважаємо, що дисконтна карта по суті є договором між продавцем і покупцем.

Дисконтні картки виготовляють на основі класичних пластикових карток. Якщо припускається довгострокове інтенсивне використання дисконтних карток, уведення золотих і срібних дисконтних карт, залучення VIP-клієнтів застосовуються більш коштовні технології виготовлення з полівінілхлоридних мономерів. Для заохочення клієнтів підприємства торгівлі пропонують різні види карток [41, с. 19]. За технічним виконанням у торгівлі використовуються магнітні картки, смарт-картки. За допомогою цих карток автоматизована інформаційна система фіксує інформацію за конкретною картою з визначенням розміру знижки та суми вартості покупки. За ідентифікацією держателя поділяються на персоніфіковані – знижки отримують лише держателі іменних дисконтних карток, на пред'явника – знижки отримує будь-який держатель карток, тобто дисконтна картка не прив'язана до конкретного члена дисконтного клубу. Для

дисконтування використовуються різні методи нарахуванням знижок. Тому пластикові картки поділяються на накопичувальні – покупцю надається знижка у відсотках, що залежать від вартості покупки, та фіксовані – покупцю надають знижку за фіксованим відсотком, який не залежить від вартості покупки.

Підставою для надання торгових знижок власникам дисконтних карток, а також обґрунтування відображення в бухгалтерському обліку зміни роздрібних цін у межах знижок, що надаються, пропонується форма Положення про продаж товарів за дисконтними картками, яка повинна бути затверджена наказом керівника підприємства.

У цьому Положенні треба визначити:

1. Умови участі в дисконтному клубі.
2. Види дисконтних карток та привілеї, які надаються власникам.
3. Порядок та умови видачі дисконтних карток покупцям. Залежно від видів карток, розмірів знижок, організації торговельного процесу та інших умов дисконтні картки покупцям (майбутнім власникам карток) можуть видаватися таким чином:

- без ідентифікації покупця і без розписки в отриманні;
- без ідентифікації покупця, але під розпис у спеціальному журналі реєстрації, бланках, картках (довільної форми);
- з ідентифікацією покупця (за допомогою фіксування імені, по батькові, прізвища, адреси місця проживання, телефону, фотографії) і під розпис у журналі реєстрації.

3. Порядок надання і розміри знижок власникам дисконтних карток.

4. Перелік можливих пільг і привілеїв, що надаються власникам дисконтних карток (наприклад, у разі досягнення певної суми покупок товар доставляють покупцю додому коштом підприємства роздрібною торгівлі).

5. Порядок реєстрації (фіксування) суми купівлі власника дисконтної картки. Здійснюється залежно від виду дисконтних карток, що використовуються.

6. Порядок здійснення контролю за правильністю використання й обліку дисконтних карток. Здійснюється комісією, створеною за наказом керівника підприємства роздрібною торгівлі.

7. Порядок обліку дисконтних карток.

На сьогодні законодавчими і нормативно-правовими документами порядок здійснення операцій із дисконтними картками не регламентований. Тому розглянемо порядок дій, який найчастіше застосовується в практиці торговельних підприємств (рис. 4.13).

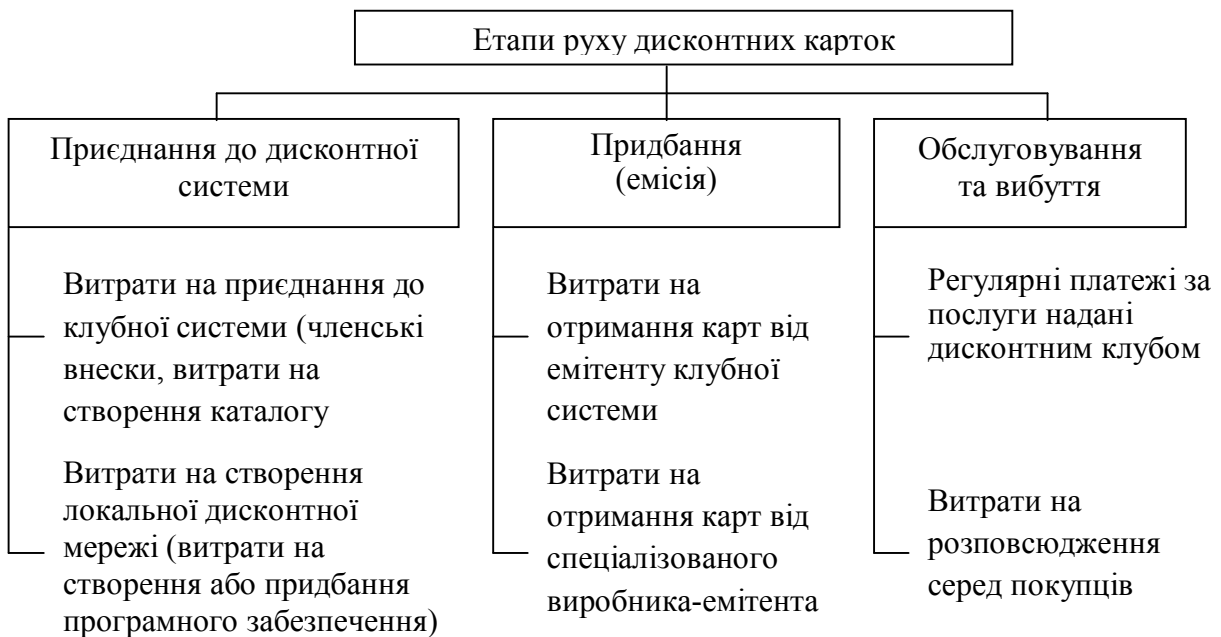

Рис.4.13. Види витрат, пов'язаних із рухом пластикових дисконтних карток

Якщо торговельне підприємство вирішує створити власний дисконтний клуб, то воно може самостійно випустити дисконтні картки, які вручаються покупцям у разі виконання певних умов. Наприклад, умовою для отримання дисконтної картки може бути придбання товарів на певну суму на конкретному торговому підприємстві. Випущені власними силами дисконтні картки є локальними. Їх чинність обмежується отриманням привілеїв на підприємстві – емітентом карток та в його структурних підрозділах. Локальну дисконтну картку покупець отримує безоплатно в разі здійснення

покупки на певну суму. Вони найпоширеніші в супермаркетах, мережах магазинів, які торгують косметичною продукцією тощо.

Якщо торговельне підприємство укладає договір з уже існуючим дисконтним клубом, то інформація про підприємство та знижки, що ним надаються, вноситься до каталогів дисконтного клубу. Головна перевага таких дисконтних карток полягає у тому, що в разі їх отримання покупці не прив'язані до конкретного підприємства й одержують привілеї на загальних умовах на будь-якому з підприємств, які є учасниками дисконтного клубу.

Створення власної локальної дисконтної системи або приєднання до існуючої супроводжується на підприємстві певними витратами. Зазвичай за вхід у систему сплачується одноразовий внесок, сума якого може бути досить істотною. Тому витрати, пов'язані з формуванням власної локальної дисконтної мережі або отриманням права участі, варто розглядати як витрати майбутніх періодів і рівномірно включати до складу поточних витрат на продаж протягом терміну дії угоди про участь у дисконтній системі.

Таким чином, логічним є висновок про те, що грамотно розроблена цінова політика економічно вигідна як для торговельній компанії, так і для покупця. При цьому ефект від дисконту вимірюється не лише економічною вигодою. Підприємство торгівлі, яке надає дисконт покупцям, демонструє турботу, повагу і підвищений інтерес до них, що найчастіше викликає їх лояльність. Запропонований механізм вибору ефективної цінової стратегії підприємства в системі контролінгу дозволяє обрати і сформулювати дисконтну систему, ефективність якої характеризується виконанням певних умов. По-перше, застосування дисконту має привести до позитивного економічного ефекту. Тобто знижки не повинні сприйматися як неминуче зло, із яким доводиться миритися компанії. Навпаки, вони сприяють збереженню рівня прибутковості. По-друге, дисконт викликає у покупця реальний інтерес і прагнення до виконання певних умов ритейлера. По-третє, дисконтна система повинна бути проста і зрозуміла клієнтам і співробітникам компанії. При цьому необхідно враховувати, що можливість реалізації цінової

політики базується на використанні надійних багатофункціональних автоматизованих комплексів, які дозволяють накопичувати інформацію про покупців і впроваджувати гнучкі налаштування потужних цінових схем, додавати нові умови дисконтування і оновлювати бази даних.

Висновки до розділу 4

Узагальнюючи результати дослідження, які містяться у третьому розділі, можна зробити наступні висновки.

Виходячи із історичної ретроспективи розвитку концепцій контролінгу, визначено декілька основних концепцій, кожна з яких оперує низкою закономірностей, які виходять із толерантності внутрішнього середовища підприємства до ризиків економічних відносин, віртуалізації бізнес-процесів, сталого розвитку в довготерміновій перспективі. Завдяки цьому контролінг перетворився на перелік стандартизованих процедур, що ґрунтуються на теоріях управління знаннями та структуруванні знань в системах підтримки рішень, які уможливають зниження інформаційного ризику в процесі прийняття рішень. На наш погляд, це пов'язано з вимушеним розмежуванням дефініцій результативність та ефективність, яка виникла під час адаптації та впровадження стандартів якості менеджменту ISO в Україні. Доведено, що сучасному стану соціо-еколого-економічних відносин відповідає концепція, яка дозволяє розбудувати інтеграційно-комунікаційний механізм самоконтролю, який передбачає розширення функцій обліково-аналітичного забезпечення, що формує інформаційне середовище не лише для банку даних, а й банку знань управління майбутніми подіями. В епоху інформаційного суспільства на споживчих ринках відбувається зміщення вектора кількісних даних про результати господарської діяльності на вектор зміни якісних умов, що формують ці дані: доцільність руху капіталу, упередження кризових ситуацій; залежність від змін ендогенних і екзогенних факторів. Контролінг за таких умов виконує подвійну функцію забезпечення

зворотного зв'язку між якісними і кількісними векторами впливу, які визначають інтелектуальну основу управління (банк знань) .

Комплементация процесу зворотнього зв'язку призводить до того, що результат функціонування будь-якої системи (сталий розвиток) впливає на параметри, від яких залежить функціонування системи (збільшення доходу). Виходячи із позиції нової філософії управління та з огляду на специфічність сприйняття цієї категорії з позицій бухгалтерського обліку, вважаємо за доцільне визначати контролінг як соціально-економічну міжфункціональну технологію управління, яка формує інформаційний простір підтримки оперативного і стратегічного управління на основі використання механізму внутрішніх управлінських дій рефлекторного характеру, спрямованих на сталий розвиток підприємства. Визначено новий напрям розвитку концепції контролінгу, яка базується на філософії сталого розвитку підприємства при збалансованому підході до економічних, соціальних та екологічних аспектів його діяльності.

Запропоновано модель концептуального середовища контролінгу в системі управління сталим розвитком, яка є теоретичним базисом побудови організаційної структури підрозділу контролінгу на підприємствах торгівлі та методологічним підґрунтям визначення функцій контролінгу і формалізації його процедур. Місія побудованої за наведеними правилами системи контролінгу полягає в незалежній, всеохоплюючій та системній підтримці керуючої системи, яка має об'єктивну (організаційна структура) і суб'єктивну (основні і допоміжні бізнес-процеси, центри відповідальності, мотиваційні інструменти) складові. Пріоритетними завданнями слід вважати зростання ринкової вартості підприємства, формалізацію процедур оцінювання та управління ризиками, створення умов для подальшого розвитку системи контролінгу в умовах інформаційного суспільства.

Доведено, що найбільш значущою інструментальною підтримкою контролінгу в торгівлі є система бюджетування, яка дозволяє передбачувати кризові ситуації, оптимально розподілити ресурси між структурними

підрозділами і визначити шляхи сталого розвитку. Бюджетування доцільно розглядати як план координації підрозділів за окремими бізнес-процесами в межах загального торговельно-виробничого процесу для цілей внутрішнього управління діяльністю підприємства, виражений у кількісних і якісних вимірниках. Удосконалено бюджетну модель підприємства торгівлі в системі контролінгу, яка характеризує послідовність формування специфічних бюджетів торговельного підприємства та дозволяє завдяки евристичним експертним оцінкам приймати рішення щодо управління товарорухом, фінансовими потоками, професійним розвитком, поліпшенням і змінами.

Виокремлення взаємопов'язаних складових системи контролінгу дозволило запропонувати послідовність формування структурного управлінського підрозділу на підприємстві торгівлі: 1) діагностика соціально-економічного стану підприємства, виявлення можливостей і ризиків, визначення цілей, завдань, стратегії і перспектив розвитку; 2) визначення вимог до системи контролінгу та її елементів з урахуванням потреб системи управління; 3) обґрунтування вибору організаційно-кадрової форми запровадження контролінгової служби (процесно-цільова, інформаційна, організаційно-економічна); 4) розробка критеріїв вибору елементів системи контролінгу; 5) перевірка цільових показників на відповідність критеріям якості бюджетної моделі; 6) оцінка ефективності інформаційної підтримки управлінських рішень. Наведена послідовність запровадження контролінгової служби здатна подолати класичні симптоми управлінської некерованості бізнес-процесами та втрату контролю виконання прийнятих рішень.

У сучасних умовах існує нагальна потреба практичних досліджень для розв'язання проблеми ціноутворення в торгівлі завдяки інформаційно-комунікаційним можливостям контролінгу, які мають бути спрямовані на розробку рекомендацій із формування ціни на товар (вибір пріоритету товару) та впровадження цінових заходів (формування асортименту).

Нестійкий діапазон торговельної надбавки (доходу), в межах якого підприємство торгівлі може формувати власну цінову політику, нагромаджується із цін зовнішнього контуру формування торговельної надбавки, що обумовлений кон'юнктурою виробництва і запитами споживчого ринку, та внутрішнього контуру, який характеризується двома основними складовими: рівень витрат торговельної послуги та обсяг продажу товарів. Розроблено організаційно-функціональну параметризацію технології проектування бізнес-процесу з визначення цінового рішення, яке формується у наступній послідовності: визначення пріоритетів товарного асортименту; оцінка транспортно-заготівельних витрат, вибір методу ціноутворення, розрахунок товарної націнки; вибір методу цінової адаптації покупців.

Динамічний розвиток торгівлі спонукає сучасних ритейлерів до запровадження заходів для стимулювання збуту, що дозволяє знижувати амплітуду вартісних коливань. Розроблено комплексну класифікацію дисконтних систем у торгівлі за ознакою персоніфікації (групові, ідентифіковані) та їх атрибутів – платіжних карток, яка дозволила систематизувати методи цінової адаптації покупців та виявити притаманні їм ознаки.

Таким чином, організація системи контролінгу є інформаційним інструментом регулювання, моніторингу, аналізу, організації та планування поведінки суб'єктів господарювання, за допомогою якого зменшується інформаційна асиметрія та знижується рівень невизначеності господарської діяльності.

Основні результати дослідження за розділом 4 опубліковані у працях: [279; 281; 282; 286; 296; 298; 299; 307; 314; 316; 317; 319; 320; 394; 397].

РОЗДІЛ 5

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ТОРГІВЛІ

5.1. Професійне судження бухгалтера як основа інноваційного розвитку системи обліково-аналітичного забезпечення управління

Багатогранні суспільні інтереси визначаються як колективний добробут співтовариства людей та інститутів, яким надають послуги професіонали з бухгалтерського обліку. Тому мета бухгалтерської професії полягає в виконанні роботи відповідно до сучасних стандартів професіоналізму задля досягнення максимального рівня ефективності і задоволення потреб суспільства. Для досягнення поставленої мети необхідно дотримуватися фундаментальних принципів, а саме: порядності, об'єктивності, компетентності, конфіденційності. Проблема професійної придатності та її критеріїв щодо професії менеджера (управителя) з бухгалтерського обліку є досить складною й, на жаль, не достатньо розробленою. У чинних національних законодавчих актах немає вказівок щодо умов професійної придатності в умовах невизначеності, що забезпечують відповідальність бухгалтера за результати його професійної діяльності. У Стратегічному плані Міжнародної федерації професійних бухгалтерів на 2013–2016 рр. (IFAC Strategic Plan for 2013–2016) одним із напрямів реалізації місії федерації названо забезпечення етичності поведінки, що демонструється професійними бухгалтерами. Зважаючи на вищевикладене і звертаючи увагу на необхідність дотримання принципів професійної етики у світлі світової фінансової кризи 2014–2016 рр. та роль у ній професійної бухгалтерської спільноти, слід підкреслити беззаперечну важливість включення до процесу підготовки фахівців з напрямку «Облік і аудит» етичної складової [140].

Сучасна стратегія підготовки фахівця з напрямку управління та адміністрування націлена на розвиток та посилення позицій бухгалтерської

професії, яка керується гармонізованими стандартами з метою надання послуг високої якості в інтересах суспільства. Необхідність подібної уніфікації вимог до професійної підготовки бухгалтерів стала ще більш очевидною після ратифікації Міжнародних стандартів з освіти (International Education Standards professional accountants – IES) [162]. Загальна ідея цих стандартів полягає у визначенні певного мінімуму кваліфікаційних вимог за трьома напрямками: освітні й професійні знання; практичний досвід; система постійного й безперервного відновлення знань і навичок (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Міжнародні стандарти з освіти бухгалтерів (International Education Standards – IES)

МСО 1	Вступні вимоги програми професійної освіти бухгалтерів
МСО 2	Зміст програм професійної освіти бухгалтерів
МСО 3	Професійні навички
МСО 4	Професійні цінності, етика і стосунки
МСО 5	Вимоги набуття практичного досвіду
МСО 6	Оцінювання професійних здібностей і компетентності
МСО 7	Постійний професійний розвиток

Перший і другий стандарти визначають необхідні вимоги до майбутніх професіоналів, які задовольняються в системі вищої освіти. У стандартах з підготовки бухгалтерів викладено найбільш загальні вимоги до освітнього та професійного рівня фахівця, а також рекомендації з обсягу знань, якими повинен засвоїти професіонал. Професія бухгалтера характеризується такими рисами:

- спеціальними знаннями і навичками, одержаними під час професійної освіти та спеціальної підготовки;
- розумінням відповідальності перед суспільством;
- прихильністю до загального кодексу цінностей.

В Україні вимоги до посади бухгалтера викладені в Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників. У підрозділі «Кваліфікаційні вимоги» цього документа визначено рівні спеціальної

підготовки працівника, необхідні для виконання покладених на нього обов'язків, залежно від яких Довідник робить розмежування в межах однієї професії: головний бухгалтер (керівники); бухгалтер (професіонали з дипломом спеціаліста); бухгалтер (фахівці); обліковець, касир (технічні службовці) [232]. Обов'язковою умовою для присвоєння кваліфікації «бухгалтер (з дипломом спеціаліста)» в категорії «професіонали» є наявність повної вищої освіти відповідного напрямку підготовки [180]. Однак це не гарантує роботодавцю отримання висококваліфікованого фахівця, що і стало причиною виникнення на освітянському ринку України безлічі програм професійної сертифікації – CPA (Certified Public Accountant), ACCA (Association of Chartered Certified Accountants), CIMA (Chartered Institute of Management Accountants), ACA (Associate Chartered Accountant), CIPA (Certified International Professional Accountant [188, с. 56].

Розвитку професійного судження бухгалтера сприяють інтеграційні процеси нашої країни у світовий простір, удосконалення рівня економічної освіти, кругозору та обізнаності майбутніх фахівців. Разом із тим рівень освіти та підвищення кваліфікації практикуючих бухгалтерів є одним із визначальних факторів формування у фахівців з обліку своєї власної думки, погляду, бачення, висновків тощо [273, с. 303]. Активне реформування вітчизняної системи бухгалтерського обліку в напрямі конвергенції з Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ) призвело не тільки до концептуальних змін у підходах до нормативного регулювання облікової практики, а й сприяло появі нових облікових категорій. Найбільш значущою бухгалтерською інновацією, яку найактивніше досліджують, на наш погляд, є професійне судження фахівця в складі теорії та методології обліку, що постало одним із першочергових завдань та потребує вирішення. Особливо це актуалізується у світлі визначення інституційної теорії як теоретичного підґрунтя наукового пізнання та із поширенням розуміння бухгалтерського обліку як окремого соціально-економічного інституту [86, 204]. Під час дослідження предмету бухгалтерського обліку В.М. Жук зробив висновок

про неможливість його обмеження реєстрацією фактів господарської діяльності (на рівні практики обліку) та про необхідність розширення його трактування професійним судженням (на рівні мистецтва обліку) і оцінювання наслідків інституціональних впливів на життєдіяльність підприємств (на рівні облікової науки) [83, с. 22]. Фахівці визначають професійне судження як новий інструмент політики бухгалтерського інжинірингу, неформальний інститут впливу організацій професійних бухгалтерів, елемент соціокультурного психотипу, який має застосовувати інноваційні технології в роботі обліково-інформаційних служб сучасних підприємств.

Інші сучасні науковці також доволі ретельно підійшли до визначення цього поняття, наполягаючи на його значущості та важливості під час прийняття зважених управлінських рішень. Як зазначає Т.М. Сторожук, професійне судження фахівця є унікальним засобом лібералізації системи бухгалтерського обліку, вдосконалення нормативної бази та здатне вирішувати протиріччя чинного законодавства [274, с. 76].

Т.В. Синиця вважає, що на сьогодні в українській обліковій практиці професійне судження широко не застосовується, оскільки бухгалтеру простіше виконувати рекомендації нормативних актів, ніж брати на себе відповідальність за прийняті рішення [256, с. 209]. Проте згідно принципами МСФЗ роль професійного судження в бухгалтерському обліку є визначальною, оскільки характеризує думку професійного бухгалтера про господарську ситуацію, і є корисною як для її опису, так і для ухвалення дієвих управлінських рішень. У цьому визначенні МСФЗ ключовими поняттями є думка професійного бухгалтера, добросовісне висловлювання; господарська ситуація, корисний опис, управлінське рішення.

Для формування професійного судження існує кілька засадничих умов: нормативно-правові регламенти; теоретичні навички, які дозволяють фахівцю формувати уявлення про господарську подію, яку він аналізує, і

здоровий глузд [266, с. 53–54]. Тобто формування професійного судження здійснюється в умовах:

- діючої багаторівневої системи нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку в Україні;
- випередження практичних проблем над науковими здобутками у сфері бухгалтерського обліку;
- професійних компетенцій;
- практичного досвіду ведення обліку у відповідній галузі.

Безумовно, за таких обставин формування, вираження та застосування професійного судження є надскладним процесом, що по суті становить технологію прийняття рішень за господарськими ситуаціями, методологія яких є недостатньо врегульованою (облік інноваційної діяльності, облік логістичних витрат, витрат на якість продукції, трансакційні витрати, природоохоронні витрати, соціальні витрати, облік витрат за сегментами тощо). Під час вибору раціонального рішення насамперед слід виходити з умов забезпечення сталого розвитку підприємства, що, незалежно від конкретного рішення спричиняє в бухгалтерському обліку підприємства невизначеність. На думку Н.М. Коробової, її поява пояснюється тим, що результати прийнятого рішення виявляться лише в майбутньому, а впевненість в тому, що фактичні результати співпадуть із очікуваними, відсутня [111]. Невизначеність призводить до виникнення інформаційної асиметрії, появи нових різновидів ризиків, які викликає застосування професійного судження. Це підтверджує раніше досліджений тезис про формування резервної системи задля забезпечення сталого розвитку, яка теж є інформаційним продуктом професійного судження й здатна нівелювати ризики обліково-аналітичного забезпечення.

Доречними вважаємо пропозиції Т.М. Сторожук щодо поетапного формування професійного судження. На підготовчому етапі автор досліджує об'єкт професійного судження та визначає перелік варіантів, за допомогою яких може бути розроблена методика вирішення завдання чи проблеми. На

етапі прийняття професійного судження проводиться процедура аргументації та узгодження для вироблення загальної позиції. Етап подання професійного судження щодо вирішення облікової ситуації, пов'язаний із накопиченням досвіду прийнятих професійних суджень. Основоположним реєстром буде документ про облікову політику підприємства (наказ, положення, стандарт тощо), оскільки він є повністю продуктом професійного судження. На етапі контролю проводяться процедури уточнення та оцінювання прийнятих професійних суджень. У разі незадовільної оцінки та наявності суттєвих помилок і визначення їх причин, автор вважає за необхідне повернутися до першого етапу формування професійного судження [274, с. 77]. Більшість дослідників вважають, що сфера застосування професійного судження зводиться до розробки облікової політики суб'єкта господарювання [с362, с. 200.]. Такий підхід дещо спрощує сферу застосування професійного судження, яка, на нашу думку, є значно ширшою. Професійне судження відповідає за формування низки діаметрально протилежних орієнтирів, що спрямовані на констатацію господарських подій, які вже об'єктивно мали місце в господарському процесі, і на суб'єктивне судження, яке базується на досвіді формування облікової політики, яка визначає вартісний вектор на довготривалі функціонування та сталий розвиток бізнес-одиниць.

Ситуація в ринковій економіці змінюється досить швидко, а тому й реакції виконавців повинні ґрунтуватися на парадигмі інтелектуалізації діяльності, яка передбачає варіативність актів поведінки залежно від зміни умов функціонування об'єктів. Така поведінка вимагає певного стану психіки людини: цікавості, нестандартного мислення, використання наукових методів пізнання [234, с. 35]. При цьому бухгалтеру доводиться працювати в умовах дискомфорту від невизначеності ситуації та значного ризику прийняття неефективних рішень. Вважаємо, що за таких умов професійне судження є інтелектуальною діяльністю для подання умотивованої думки компетентного фахівця, яка відповідає методологічним правилам і вимогам бухгалтерського

обліку господарської ситуації, яка характеризується багатоваріантністю відображення в системі обліково-аналітичного забезпечення.

У загальному розумінні інтелектуальна діяльність – це сукупність соціальних інститутів формування і використання інтелектуального потенціалу особистості, колективу та суспільства, організаційних і управлінських структур забезпечення інноваційного процесу і систем взаємодії індивіда і суспільства з обміну інтелектуальним продуктом на основі соціальних гарантій його освоєння, використання й охорони [326, с. 84]. У контексті формування професійного судження фахівця з обліку інтелектуальна діяльність має забезпечити досягнення поставлених цілей на базі ефективного управління інноваційним процесом, у якому основну роль виконує наявний інтелектуальний потенціал особистості головного бухгалтера і колективу обліково-аналітичної служби. Інтелектуальна сфера забезпечує утворення нової організаційної культурної реальності, яка сприяє подоланню просторових соціокультурних бар'єрів за рахунок сучасних можливостей подання інформації та розширення меж інформаційного простору і комунікативного обміну між особами, колективами і соціальними групами. На наш погляд, інтелектуальна діяльність у системі управління ототожнюється з певним інформаційним блоком – «чорною скринькою», на вході до якої надходять інформаційні ресурси, які з часом під впливом професійних компетенцій судження фахівця перетворюються на рішення-інновації на виході (рис. 5.1).

Згідно з наведеною моделлю професійне судження доцільно розглядати як процес перетворення інтелектуального потенціалу (сформованих компетенцій фахівця) на інноваційне рішення. Така облікова інновація запроваджується в систему управління за логічною схемою: генерація управлінського рішення → аналіз управлінського рішення → комерційне використання управлінського рішення. Інтелектуальний потенціал, який складається з професійних компетенцій, виявляється в ході інноваційного процесу його носіями (індивідами і колективами) у вигляді професійного

судження, яке формується під час інтелектуальної діяльності із перетворення знань та інформації про об'єкт спостереження на конкретне інноваційне рішення.

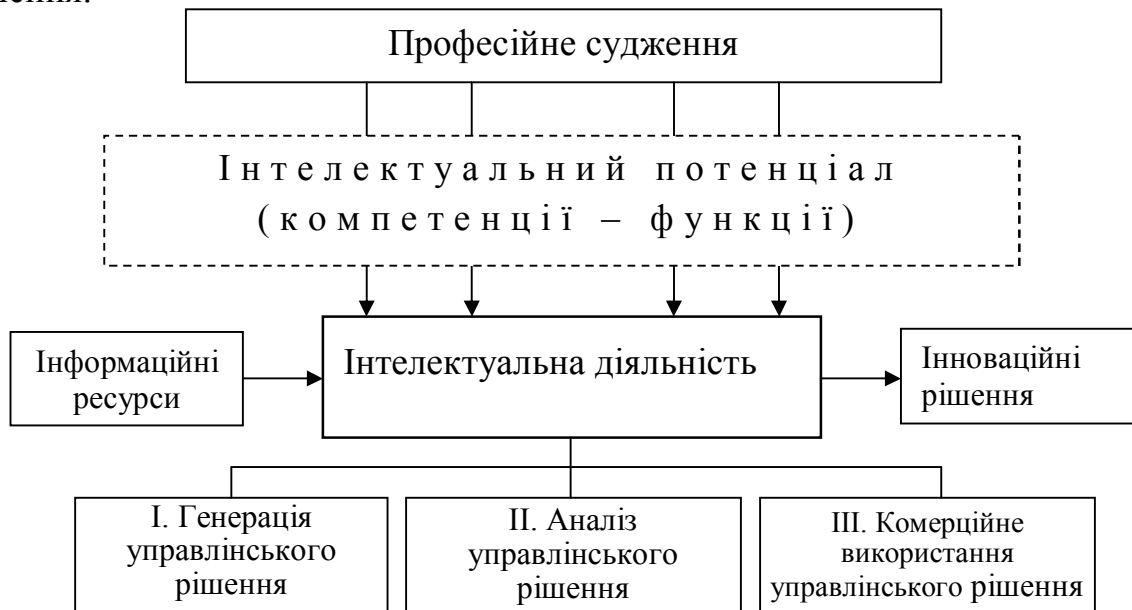

Рис. 5.1. Модель професійного судження як продукту інтелектуальної діяльності

Ключовою в процесі формування професійного судження є категорія професійної компетенції. Рада із міжнародних стандартів етики для бухгалтерів та Міжнародна федерація бухгалтерів у розділі «Цілі» Кодексу етики професійних бухгалтерів визначає, що професійна компетентність полягає у виконанні роботи відповідно до найвищих стандартів професіоналізму, у забезпеченні найкращих результатів роботи і в цілому у виконанні вимоги про дотримання громадських інтересів. Ці цілі вимагають дотримання чотирьох основних вимог:

- достовірності (у суспільстві в цілому існує потреба в достовірній інформації та надійних інформаційних системах);
- професіоналізму (існує потреба в людях, які можуть бути без сумніву ідентифіковані клієнтами, роботодавцями та іншими зацікавленими сторонами як фахівці у сфері бухгалтерського обліку);
- якості послуг (необхідна впевненість у тому, що всі послуги, надані професійним бухгалтером, відповідають найвищим стандартам якості);

– довіри (споживачі послуг професійних бухгалтерів повинні бути впевнені в існуванні основ професійної етики, що регулюють надання таких послуг) [106].

За останній час було видано декілька нормативних розробок Міністерства праці та соціальної політики України із визначення професійних кваліфікаційних характеристик головного бухгалтера, бухгалтера (із дипломом спеціаліста, магістра), бухгалтера, обліковця (реєстратор бухгалтерських даних), які передбачають виокремлення завдань, обов'язків та кваліфікаційних вимог для кожної професії (додаток Т). [232]. Наукова спільнота теж відреагувала на нормативні регулятиви і запропонувала доречну деталізацію професійних компетенцій фахівця з бухгалтерського обліку залежно від змісту облікового процесу, тобто від участі бухгалтера в обліково-інформаційному чи обліково-аналітичному процесі, які потребують різних компетенцій від їх учасників для забезпечення виконання кожного бізнес-процесу, виділеного в межах облікової системи [367, с. 62]. Вважаємо, що наведені тлумачення є особистісними і заснованими на якостях людини, які забезпечують її успіх у професійній діяльності. Але в контексті професійного судження фахову компетенцію доцільно розглядати як сукупність спеціальних знань, навичок, цінностей і норм етики, необхідних для прийняття компетентного рішення. У наслідок цього бухгалтер повинен обрати єдину правильну відповідь щодо вирішення конкретної задачі і бути готовим понести за це професійну, моральну, соціальну, матеріальну відповідальність.

Як уже було доведено, інтелектуальний капітал формується під впливом професійної компетенції, яка у свою чергу, базується на комплексі здібностей справжнього спеціаліста, що зумовлює доречне й ефективне застосування у власній діяльності професійних знань, цінностей та етики. Здібності – це функціональні характеристики, які дозволяють фахівцю компетентно виконувати свої обов'язки в межах власної професійної діяльності.

Здібності є показником професійної компетентності, яка може змінюватися залежно від стану суспільно-економічних відносин. Вони характеризують компетентнісний взаємозв'язок між інтелектуальними, комунікаційними, персональними та організаційними управлінськими навичками. Інтелектуальні навички характеризують здатність вирішувати проблеми, приймати рішення і формулювати професійне судження, застосовувати і критично оцінювати чинні нормативні положення, пов'язані з реєстрацією, оцінкою та обліком активів, довгострокових і короткострокових зобов'язань, різних компонентів капіталу, доходів та витрат, визначенням фінансових результатів діяльності. Комунікативні навички допомагають професіоналам з обліку у взаєминах з іншими управлінцями для досягнення спільної мети, що стоїть перед бізнес-одиницею, в отриманні та передачі інформації, у виборі аргументованих методів і прийнятті ефективних рішень. Наявність цих навичок зумовлює здатність генерувати ідеї та впливати на інших виконавців задля підтримки дієздатної організаційної культури. Особисті персональні навички пов'язані зі ставленням і поведінкою бухгалтера. Розвиток цих навичок демонструється прихильністю до навчання протягом усього життя, застосуванням професійного скептицизму за допомогою опитування і критичного оцінювання інформаційних ресурсів, встановленням високих особистих стандартів контролю та професійної етики. Організаційні навички дозволяють вирішувати проблеми, приймати рішення і правильно оцінювати складні організаційні ситуації. До них можна віднести оцінювання власної роботи на предмет виконання стандартів якості управління. Застосування навичок управління персоналом базується на професійних цінностях і етиці, які є підґрунтям розв'язання сучасних соціальних і етичних проблем.

Аналіз наведених професійних характеристик дозволив дійти висновку, що професійне судження напряму пов'язане з діями фахівця з обліку, які спрямовані на виконання соціальноповідальних дій в інтересах суспільства, навчання протягом усього життя та формування довіри до

функціонування економіки в цілому. Так, на нашу думку, професійне судження можна охарактеризувати як аргументований висновок, висловлений в умовах невизначеності регулюючих правил під час кваліфікації, класифікації та оцінюванні фактів господарського життя для цілей формування достовірної бухгалтерської звітності, заснованої на принципах обґрунтованості, своєчасності та достовірності подання з урахуванням індивідуальних особливостей суб'єкта господарювання з метою задоволення інформаційних потреб користувачів для прийняття зважених економічних рішень.

Започаткована В.М. Жуком інституціональна теорія бухгалтерського обліку передбачає розбудову нових моделей фінансової (корпоративної) звітності, яка передбачає професійне подання інформацій про функціонування людського капіталу; дотримання соціальних стандартів; примноження фізичного капіталу; відновлення природних ресурсів; дотримання вимог якості продукції та інших вимог законодавства зі сталого розвитку, де визначальною є складова неформального інституту як стійких соціокультурних психотипів насамперед самих бухгалтерів [86, с. 15]. Аналогічної думки дотримуються С.В. Бардаш, К.О. Назарова, які вважають, що перед фахівцями з обліку постає певний виклик щодо їх професійної спроможності пропонувати дії не лише осередкового господарського характеру, а й реалізовувати захист суспільних економічних інтересів [170]. Тому перед системою якісного менеджменту постає завдання залучення висококваліфікованих фахівців, які б були здатні втілити і реалізувати облікові новації та запропонувати дієві заходи щодо обліково-аналітичного забезпечення управління та моніторингу сталого розвитку.

Незважаючи на притаманний професійному судженню бухгалтера певний лібералізм, кожне прийняте фахівцем професійне рішення є суб'єктивним, і тому потребує досконального оцінювання його професійної придатності. Вважаємо за потрібне відмітити, що сучасна теорія обліку не має суттєвих здобутків у визначенні критеріїв оцінки професійного

судження. Лише О.В. Саталкіна та О.О. Аскольська, застосувавши статистичні методи для формування оцінки ступеня довіри до професійного судження бухгалтера, запропонували низку критеріїв, а саме досвід роботи, факти зміни місця роботи, наявність досвіду з вирішення проблем із контролюючими органами, досвід у проведенні контролюючих перевірок, але вони характеризують суто якісні здібності, притаманні бухгалтерській справі [250, с. 277 –288].

На практиці теж існує проблема оцінювання ступеня професіоналізму бухгалтерів. Про це свідчать запити консалтингових фірм, рекрутських агенцій і звичайних роботодавців, які знаходяться у постійному пошуку фахівців високої кваліфікації. Тому з метою вироблення критеріїв, що характеризують якість професійного судження бухгалтера, а також ступеня їх пріоритетності під час підбору професіоналів пропонуємо використовувати методіку оцінки професійного судження фахівця з обліку, яка передбачає визначення кількісних і якісних критеріїв їх професійної придатності на основі визначення рангу їх пріоритетності досвідченими в бухгалтерській справі експертами.

Дослідивши вимоги роботодавців, кваліфікаційні характеристики професій з обліку, а також врахувавши здобутки професійного наукового співтовариства, ми обрали найбільш вагомі критерії, які охоплюють всі аспекти сучасної бухгалтерської професії. Для цього групі провідних експертів було запропоновано анкету, яка складалася з чотирьох кількісних та восьми якісних критеріїв. До складу експертної групи увійшли фахівці з бухгалтерського обліку – науковці, представники консалтингових фірм, бухгалтери-практики, які працюють на підприємствах різних організаційно-правових форм м. Харкова. Узяти участь в опитуванні згодні шість головних бухгалтерів великих торговельних мереж, які виявили зацікавленість в оцінюванні власної професійної придатності.

Аналіз та систематизація отриманих даних опитування експертів дозволили виділити найбільш значущі критерії для оцінки професійного

судження і визначити ступінь їх пріоритетності. Вагомість критеріїв-факторів, що визначають оптимальний набір кваліфікаційних характеристик професійного судження, доцільно визначати за допомогою експертного методу. Залежно від специфіки діяльності та стратегічних цілей торговельного підприємства не лише критерії, але й їх вагомість будуть унікальними, відповідними лише для певного підприємства. Оскільки критерії мають різну важливість щодо досягнення цілей підприємства, визначимо коефіцієнти відносної важливості за допомогою методу попарного порівняння за шкалою Т. Сааті (методику визначення вагомих коефіцієнтів за методом Т. Сааті наведено в п. 1.2). Основні критерії, що впливають на професійне судження бухгалтера, були виділені освіта, практичний досвід і досвід у вирішенні суперечностей із контролюючими органами. Аналіз даних опитування проводився за оціночним листом «Визначення значимості (вагомості) критеріїв оцінки професійного судження бухгалтера» (додаток У). Результати оцінювання подано в табл. 5.2.

Таблиця 5.2

Ранжування вагомості критеріїв, що визначають рівень
професійного судження бухгалтера

Критерії визначення рівня професійного судження	Вага критерію
Кількісні	
Суттєвість впливу виявлених помилок на показники фінансової звітності	0,139
Кількість вирішених суперечностей з контролюючими органами	0,131
Кількість отриманих задовільних аудиторських висновків	0,1
Сума задоволених судових позовів за невиконання умов господарсько-договірних відносин	0,091
Якісні	
Якість професійної освіти	0,089
Наявність підвищення кваліфікації бухгалтерів	0,082
Членство у професійних спілках	0,079
Практичний досвід роботи за фахом	0,078
Практичний досвід роботи у галузі	0,062
Розробка облікової політики	0,055
Складання фінансової звітності	0,047
Забезпечення збереження майна (якість інвентаризаційної роботи)	0,045

Як бачимо, на думку експертів, найбільш значущими виявилися критерії, які мають кількісне вимірювання. Це підтверджує тезис, що професіоналізм завжди оцінюється економічним ефектом, який вимірюється економією вартісних ресурсів.

Одним із механізмів формування альтернативних варіантів є метод морфологічного аналізу, заснований на побудові матриці характеристик (варіантів) та їх можливих значень із подальшим підбором та оцінюванням варіантів поєднань цих значень. Логіка формування показників пов'язана з необхідністю обліку критеріїв оцінки, що мають різну природу і розмірність. У цьому випадку морфологічну множину доцільно подати у вигляді матриці, яка характеризується функцією за кожним оціночним критерієм на основі розмаїття альтернатив, що забезпечує зіставне оцінювання різних критеріїв. Проте застосування методології морфологічного аналізу можливе з використанням математичного апарату теорії нечітких множин для прийнятної оцінки професійного судження бухгалтера, яке є слабо формалізованим.

Для реалізації цього методу пропонується морфологічна матриця. Строки матриці презентують функції приналежності за кожним оціночним критерієм професійного судження ($\mu_x(y)$), де x – нечітка підмножина критеріїв (факторів) оцінки професійного судження, y – нечітка підмножина можливих альтернативних варіантів. Оціночні критерії під час формування морфологічної матриці обираються критерії, що мають найбільше значення для оцінювання якісних і кількісних критеріїв оцінки професійної придатності фахівця з бухгалтерського обліку.

Згідно з думками експертів, що визначають загальний характер залежності ступеня приналежності від величини оціночного параметра, щоб побудувати функцію залежності для отримання оцінок кількісних показників, доцільно застосувати метод інтервальних оцінок, а для отримання оцінок якісних показників – використовувати функцію бажаності Харрінгтона (табл. 5.3). Вважаємо, що найбільш значущими кількісними критеріями оцінки професійного судження виявилися кількість задоволених судових позовів за невиконання умов господарсько-договірних відносин; кількість вирішених суперечностей із

контролюючими органами; кількість отриманих задовільних аудиторських висновків; суттєвість впливу виявлених помилок на показники фінансової звітності. Якість професійної освіти, наявність підвищення кваліфікації бухгалтерів, членство в професійних спілках, практичний досвід роботи за фахом, практичний досвід роботи у галузі, розробка облікової політики, складання фінансової звітності, якість інвентаризаційної роботи доцільно описувати методом лінгвістичного оцінювання ступеня бажаності визначеного критерію. Використання методу інтервальних оцінок реалізується таким чином. Експерт застосовував інтервал $[h^{\circ}, h^*]$ значення параметра, який відповідає висловленому побажанням вибрати «прийнятну альтернативу» в межах досягнення поставленої мети. При цьому граничні значення мають наступну інтерпретацію: h^a – значення альтернативи; h° – межа неприпустимої області, тобто якщо $h^a \leq h^{\circ}$, тобто альтернатива неприйнятна; h^* – межа ідеальної області, якщо $h^a \geq h^*$, тобто альтернативу слід визнати прийнятною. Цей метод застосовується, якщо експерт згоден із лінійною залежністю між граничними областями інтервалу.

Враховуючи лінійний характер залежності, функція приналежності визначається таким чином:

$$\left\{ \begin{array}{l} 0, \text{ якщо } h^a \leq h^{\circ} \\ \mu(h) = \frac{h^a - h^{\circ}}{h^* - h^{\circ}}, \text{ якщо } h^{\circ} \leq h^a \leq h^* \\ 1, \text{ якщо } h^a \geq h^* \end{array} \right. \quad (5.1)$$

Для критеріїв, оптимальне значення яких прагне до мінімуму, лінійна залежність має зворотній характер:

$$\left\{ \begin{array}{l} 0, \text{ якщо } h^a \geq h^{\circ} \\ \mu(h) = \frac{h^{\circ} - h^a}{h^{\circ} - h^*}, \text{ якщо } h^* \leq h^a \leq h^{\circ} \\ 1, \text{ якщо } h^a \leq h^* \end{array} \right. \quad (5.2)$$

Оцінювання якісних показників характеризується критеріями відбору фахівців за можливими лінгвістичними оцінками ступеня бажаності показника. Твердження має однозначно характеризувати бухгалтера під час оцінювання його професійної придатності.

Процедура отримання приватних функцій бажаності складається з низки послідовних дій. Експерту пропонується проаналізувати лінгвістичні оцінки ступеня бажаності за кожним критерієм та твердженням. Експерт дає оцінку «дуже добре», «добре», «задовільно», «несуттєво», «критичний поріг». На підставі табл. 5.2 результати оцінювання критеріїв перетворюється в значення функції бажаності в діапазоні 0–1. Оцінювання якісних критеріїв оцінки якості професійного судження пропонується здійснювати за даними табл. 5.3.

Таблиця 5.3

Оцінка якісних критеріїв професійного судження бухгалтера

Критерії професійного судження	Лінгвістична оцінка
1	2
Якість професійної освіти:	
Безперервний професійний розвиток – експерт у сфері бухгалтерського обліку, що демонструє і підтримує компетентність, відповідає кодексу етики, дотримується високих професійних стандартів, і діяльність якого регулюється через професійну організацію бухгалтерів	Дуже добре
Початковий професійний розвиток – професійні навички і загальна вища фахова освіта	Добре
Початковий професійний розвиток – докваліфікаційна освіта;	Задовільно
Наявність неспеціалізованої вищої освіти	Несуттєво
Фахівець обліковець, касир (технічні службовці)	Критичний поріг
Результати підвищення кваліфікації бухгалтерів:	
Наявність професійного сертифіката – універсальна компетентність, а на її основі – фахова (бухгалтер, аудитор, фінансовий менеджер тощо)	Дуже добре
Наявність професійного сертифіката – професійна компетентність – здатність виконувати робочу роль, визначену стандартом з урахуванням умов робочого середовища	Добре
Початковий професійний розвиток (до моменту отримання статусу професійного бухгалтера)	Задовільно
Робота в ситуаціях, які характеризуються помірним рівнем невизначеності та складності	Несуттєво

Продовження табл. 5.3

1	2
Робота в ситуаціях, які характеризуються низьким рівнем невизначеності та складності	Критичний поріг
Членство в професійних спілках:	
Представники закордонних професійних організацій (АССА, АІСРА, СІМА)	Дуже добре
Представники професійних організацій аудиторів і бухгалтерів України (САУ, ФПБАУ та ін.)	Добре
Представники регіональних професійних спілок	Задовільно
Представники галузевих об'єднань	Несуттєво
Представники суспільних об'єднань	Критичний поріг
Практичний досвід роботи за фахом:	
Практичний досвід за фахом та науково-дослідна діяльність понад 10 років	Дуже добре
Практичний досвід за фахом та науково-дослідна діяльність понад 5 років	Добре
Практичний досвід понад 5 років	Задовільно
Практичний досвід понад 2 роки	Несуттєво
Практичний досвід понад рік	Критичний поріг
Практичний досвід роботи у галузі:	
Практичний досвід у галузі та науково-дослідна діяльність понад 10 років	Дуже добре
Практичний досвід у галузі та науково-дослідна діяльність понад 5 років	Добре
Практичний досвід понад 5 років	Задовільно
Практичний досвід понад 2 роки	Несуттєво
Практичний досвід понад рік	Критичний поріг
Розробка облікової політики:	
Організує роботу з підготовки пропозицій для власника (керівника) підприємства щодо визначення облікової політики підприємства, внесення змін до обраної облікової політики, вибору форми бухгалтерського обліку з урахуванням діяльності підприємства і технології оброблення облікових даних	Дуже добре
Бере участь у підготовці пропозицій щодо внесення змін до обраної облікової політики, удосконалення внутрішньогосподарського (управлінського) обліку та правил документообороту	Добре
Бере участь у проведенні інвентаризації активів та зобов'язань. Веде аналітичний облік у розрізі об'єктів позабалансового обліку	Задовільно
Готує проміжні розрахунки, необхідні для здійснення обліку господарських операцій, та подає їх до розгляду	Несуттєво
Не бере участі	Критичний поріг
Складання фінансової звітності:	
Забезпечує складання на основі даних бухгалтерського обліку фінансової звітності підприємства, підписання її та подання в установлені строки користувачам;	Дуже добре

Продовження табл. 5.3

1	2
Бере участь у підготовці та поданні періодичної звітності, що передбачає підпис головного бухгалтера, до органів вищого рівня відповідно до нормативних актів, затверджених формами та інструкціями	Добре
Формує обліково-аналітичне забезпечення для фінансової звітності, здійснює складання окремих її форм, а також форм іншої періодичної звітності, яка ґрунтується на даних бухгалтерського обліку	Задовільно
Бере участь у підготовці пропозицій щодо забезпечення збереження майна, раціонального та ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, залучення кредитів та їх погашення	Несуттєво
Систематизує одержані первинні документи, переносить інформацію, відображену в цих документах, у потрібному аналітичному розрізі до відомостей (допоміжних відомостей, аркушів-розшифровок), виводить підсумки цифрової інформації у цих документах за її видами, напрямками та періодами	Критичний поріг
Забезпечення збереження майна (якість інвентаризаційної роботи):	
Не має випадків втрати майна, очолює інвентаризаційну комісію;	Дуже добре
Випадки втрати майна відсутні, але не керує інвентаризаційною роботою;	Добре
Мають місце несуттєві недостачі, по яких встановлено відповідальних осіб, що не впливає на ефективність вжитих заходів;	Задовільно
Приймає участь у заходах із внутрішнього контролю;	Несуттєво
Є матеріально-відповідальною особою	Критичний поріг

Значення оціночних критеріїв, що розглядаються, за усіма альтернативними варіантами представлені в табл. 5.4.

Таблиця 5.4

Значення оціночних критеріїв за альтернативними варіантами

Критерії оцінювання	Варіанти (бухгалтери)					
	Б1	Б2	Б3	Б4	Б5	Б6
1	2	3	4	5	6	7
Суттєвість впливу виявлених помилок на показники фінансової звітності, грн	990	1110	1135	1115	980	1120

Продовження табл. 5.4

1	2	3	4	5	6	7
Частка вирішених суперечностей із контролюючими органами, %	100	60	100	45	100	20
Частка отриманих позитивних аудиторських висновків, %	95,7	92	96,8	94,6	97,9	93,4
Сума задоволених судових позовів за невиконання господарсько-договірних відносин, грн	80	150	50	75	120	50
Якість професійної освіти	Задовільно	Дуже добре	Задовільно	Критичний поріг	Дуже добре	Несуттєво
Наявність підвищення кваліфікації бухгалтерів	Задовільно	Добре	Критичний поріг	Задовільно	Дуже добре	Дуже добре
Членство в професійних спілках (наявність сертифікату)	Несуттєво	Добре	Задовільно	Несуттєво	Дуже добре	Задовільно
Практичний досвід за фахом	Задовільно	Добре	Задовільно	Задовільно	Дуже добре	Добре
Досвід роботи в галузі	Несуттєво	Задовільно	Несуттєво	Несуттєво	Дуже добре	Добре
Розробка облікової політики	Критичний поріг	Критичний поріг	Задовільно	Несуттєво	Дуже добре	Критичний поріг
Складання фінансової звітності	Несуттєво	Задовільно	Несуттєво	Несуттєво	Дуже добре	Добре
Забезпечення збереження майна	Критичний поріг	Критичний поріг	Критичний поріг	Добре	Дуже добре	Задовільно

Критерії оцінки професійного судження бухгалтерів на основі бінарних нечітких відношень із застосуванням функцій приналежності необхідно згрупувати у морфологічну матрицю. (табл. 5.5).

Таблиця 5.5

Морфологічна матриця оцінки професійного судження бухгалтерів

Критерії оцінювання	Варіанти (бухгалтери)					
	Б1	Б2	Б3	Б4	Б5	Б6
Суттєвість впливу виявлених помилок на показники фінансової звітності, грн	0,875	0,026	0	0,017	1	0,009
Частка вирішених суперечностей із контролюючими органами,%	0	0,64	0	0,798	0	0,6
Частка отриманих задовільних аудиторських висновків,%	0,948	0,910	0,958	0,937	0,969	0,925
Сума задоволених судових позовів за невиконання господарсько-договірних відносин, грн	0,3	1	0	0,25	0,7	0
Якість професійної освіти	0,5	0,9	0,5	0,1	0,9	0,3
Наявність підвищення кваліфікації бухгалтерів	0,5	0,72	0,1	0,5	0,9	0,9
Членство в професійних спілках (наявність сертифікату)	0,3	0,72	0,5	0,3	0,9	0,5
Практичний досвід за фахом	0,5	0,72	0,5	0,5	0,9	0,72
Досвід роботи в галузі	0,3	0,5	0,3	0,3	0,9	0,72
Розробка облікової політики	0,1	0,1	0,5	0,3	0,9	0,1
Складання фінансової звітності	0,3	0,5	0,3	0,3	0,9	0,72
Забезпечення збереження майна (якість інвентаризаційної роботи)	0,1	0,1	0,1	0,72	0,9	0,5

Інтегральна оцінка професійного судження бухгалтерів здійснюється за розрахунком агрегованого показника якості професійного судження фахівця як сума оцінок кількісних та якісних критеріїв професійної придатності бухгалтера з урахуванням ваги критерію. Бухгалтеру, який має найбільшу інтегральну оцінку, присвоюється рейтинг 1, бухгалтер з наступною за величиною інтегральною оцінкою отримує рейтинг 2, далі бухгалтери ранжуються у порядку зниження рейтингової оцінки щодо встановлення пріоритетів професійності.

На заключному етапі здійснюється підсумкове оцінювання ступеня довіри до якості професійного судження фахівця за загальною сукупністю

критеріїв. Інтегральна оцінка професійного судження бухгалтера розраховується за наступною формулою:

$$I_j = \sum w_i A_{ij}, \quad (5.3)$$

де I_j – агрегований показник якості професійного судження фахівця;

w_i – коефіцієнт вагомості i -го критерію ($i = 1, \dots, n$);

A_{ij} – оцінка за i -м критерієм ($i = 1, 2, \dots, n$) j -го бухгалтера ($j = 1, 2, \dots, m$).

Значення агрегованих показників якості професійного судження фахівця та їх ранжування за ступенем значимості наведено в табл. 5.6.

Таблиця 5.6

Ранжування показників якості професійного судження фахівців
із бухгалтерського обліку

Фахівці з обліку	Інтегральна оцінка	Рейтинг
Бухгалтер 1	0,7	2
Бухгалтер 2	0,63	3
Бухгалтер 3	0,3	6
Бухгалтер 4	0,41	5
Бухгалтер 5	0,8	1
Бухгалтер 6	0,48	4

Згідно проведеного аналізу оцінки професійного судження визначеної сукупності фахівців з обліку найвищий рейтинг професійної придатності має бухгалтер 5, оскільки йому відповідає максимальне значення показника якості професійного судження. Таким чином, запропонований методологічний підхід оцінки професійного судження може бути використаний під час визначення ступеня довіри до професійного судження будь-якого фахівця з обліку і є принципово новими для системи управління сталим розвитком підприємств торгівлі. У системі кадрового менеджменту така інноваційна методика може бути вкрай корисною для рекрутських агенцій, які на замовлення роботодавців,

здійснюють підбір висококваліфікованих кадрів для здійснення керуючих обліково-аналітичних функцій у структурних підрозділах великих торговельних мереж. Також вважаємо, що система оцінювання Федерації Сертифікованих професійних бухгалтерів теж потребує доопрацювання, тому що вона ставить за пріоритет лише базове освітнє навчання за розробленими Федерацією програмами, які у деякому сенсі, не завжди відповідають практичній професійній дійсності. Тому вважаємо корисним додати до вже існуючої системи традиційного оцінювання-тестування запропоновану методику, що дозволить формувати рейтинг обізнаних у бухгалтерській справі фахівців та підвищувати їх фахову вмотивованість.

Під час дослідження встановлено, що характерною особливістю всіх опитаних бухгалтерів підприємств торгівлі, які узяли участь у тестуванні, є те, що якість ведення бухгалтерського та податкового обліку в їх облікових підрозділах залежить не лише від досвіду і кваліфікації головного бухгалтера та інших провідних співробітників бухгалтерії, а й від показників, які безпосередньо впливають на величину втрат від аутсайдерських конфліктів, яких вдалося уникнути внаслідок їх професійної доказової позиції. Це є показовим, тому що задоволені або відхилені судові позови, позитивне вирішення суперечностей із контролюючими органами характеризують фахівців з обліку як справжніх бійців за бізнес-імідж власних підприємств. Застосування запропонованих критеріїв, що характеризують якість професійного судження бухгалтера, а також вибір ступеня пріоритетності надають керівництву підприємства ефективний інструмент управління бухгалтерською службою, який є надійним засобом контролю й оцінювання результатів роботи з метою мотивації як усього обліково-аналітичного підрозділу, так і кожного фахівця окремо. Унаслідок цього професійне судження бухгалтера перетворюється на важливий стратегічний інноваційний ресурс підприємства, яке прагне до стійкого економічного успіху на ринку, а система управління, яка використовує професійні навички фахівця

найвищого рівня кваліфікації, забезпечить собі адаптацію до невизначеності та нестабільності соціо-еколого-економічних умов існування протягом тривалого періоду часу.

5.2. Обліково-аналітичне забезпечення управління в системі національних рахунків

Гармонійне функціонування економіки України на макрорівні неможливе без достовірної інформації про діяльність кожної інституційної одиниці на мікрорівні. Для інформаційної формалізації опису господарських процесів і явищ в економіці необхідно узгодити показники бухгалтерського обліку і національного рахівництва з позицій задоволення інтересів різних груп користувачів, економічні інтереси яких починаються на рівні системи управління бізнес-одиниць і доходять до рівня органів державної влади, яка є відповідальною за створення сприятливих умов господарської діяльності, в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією України [225].

Згідно відомої формули К. Маркса «товар – гроші – товар» гроші перетворюються на товар з доданою вартістю [147, с. 159]. Але в марксистській формулі криється непримиренне протиріччя, коли продавці неодмінно хочуть підвищувати ціни на власну продукцію (на державницькому рівні – підвищення, індексація тарифів на комунальні послуги, на підприємницькому – підвищення споживчих цін), а споживачі мріють про зниження споживчих цін. Це протиріччя можливо вирішити через розробку механізму запровадження соціальної відповідальності бізнесу. Конкретика понять вимагає запровадження іншого алгоритму, а саме «товар – гроші – суспільне благо», головна мета якого не корпоративні та приватні інтереси-надприбутки продавців, а суспільне благо, яке трансформується у модель розбудови економіки нації, в основі якої підвищення рівня і якості життя соціуму в цілому. Наші погляди поділяє директор Інституту трансформації суспільства О. Соскін, який вважає, що сучасна глобальна

науково-технологічна, інформаційна, кібернетична та екологічна революція потребує відповідних змін у моделях економічного розвитку України і доводить ефективність моделі народного капіталізму, яка кореспондується з наявним економічним, ресурсним і культурним потенціалом країни, її традиціями, духовністю та ментальністю. До основних параметрів економічної моделі народного капіталізму у внутрішньому вимірі він зараховує:

- усунення умов для розвитку в Україні державно-монополістичної, кланово-олігархічної економічних моделей;
- скорочення питомої ваги етатизму в житті кожного громадянина та надання йому якомога більшого спектра свобод;
- упровадження експортоорієнтованої, інноваційно-інвестиційної моделей розвитку економіки;
- формування відносин між економічними суб'єктами на принципах відкритої конкуренції;
- перетворення приватної власності на органічний елемент суспільного устрою, притаманного більшості населення України, а не привілейованій вузькій касті олігархів;
- формування національної буржуазії, органічною складовою якої має стати потужний середній клас приватних власників;
- створення великої кількості малих та середніх приватних суб'єктів господарювання, що сприятиме відновленню генетично властивого українській нації тяжіння до приватної власності, зведення самостійних приватних господарств, вільного об'єднання для використання кооперативних форм праці;
- запровадження простої в адмініструванні моделі оподаткування, що заснована на п'яти прямих податках;
- зміцнення національної грошової одиниці, введення валютного комітету, що передбачає прив'язку гривні до чотирьох основних валют;

– здійснення національної кадрової революції: в уряді, на підприємствах ключові позиції мають обійняти національно свідомі, економічно підготовлені, високоосвічені, ефективні фахівці, які дотримуються принципів християнської моралі в повсякденному житті [270].

Зазначені внутрішні параметри повинні створити підґрунття для запровадження зовнішнього виміру моделі економіки нації, який сприяє сталому розвитку економіки України та здатна перетворити її на потужну центральноєвропейську державу. До такого виміру доцільно віднести систему національних рахунків.

Визначення принципів ведення національного рахівництва розпочалося у 1950 роках після Другої світової війни, коли назріла необхідність розбудови галузевих рахунків. Деякі науковці вважають, що уперше поняття мегарахунків, агрегованих провідок й економічних результатів у вигляді вимірювання вартості країни запропонував лауреат Нобелівської премії з економіки англійський професор Річард Стоун. Розроблена ним у 50-х роках система національних рахунків була орієнтована на отримання агрегованих показників національного доходу, що характеризують зміну вартості країни за будь-який період на основі подвійного запису з балансуванням доходів і витрат у формі балансових магаррахунків, яким дав назву укрупнених економічних агрегатів [389].

Визначальну роль у розвитку та вдосконаленні національного рахівництва зіграли статистичні органи Організації Об'єднаних Націй. Починаючи з 1953 року, статистичною комісією ООН послідовно пропонувалися гіпотетичні моделі Системи національних рахунків. Остання версія 2008 року є загально прийнятою моделлю СНР, яка містить набір міжнародних принципів ведення національних рахунків. Суть її зводиться до формування системи узагальнюючих показників сталого розвитку економіки на різних стадіях відтворення. Кожній стадії відтворення (стадія виробництва, первинного розподілу доходів, вторинного розподілу доходів, використання наявного доходу на кінцеве споживання і накопичення)

відповідає спеціальний рахунок або група рахунків. Рахунки, що відображають економіку в цілому, називаються консолідованими рахунками. Можна стверджувати, що СНР призначається для фахівців із бухгалтерського обліку, статистиків із розробки та складання економічних рахунків тієї чи іншої країни і подання статистичних даних в міжнародні організації в порівнянному для всіх країн вигляді. Керівні принципи СНР покликані забезпечити максимальну корисність інформації для визначення одних і тих же узагальнюючих макроекономічних показників в різних країнах. Загальна методологія СНР припускає використання власних моделей національного рахівництва. Процес уніфікації СНР передбачає проведення експертизи Міжнародним Валютним Фондом, Світовим банком реконструкції та розвитку. Сучасна система управління економікою на макрорівні не може функціонувати без СНР, яка дає змогу проводити моніторинг, здійснювати моделювання, прогнозування та регулювання розвитку економіки, оцінювання результатів реалізації державної економічної політики, міжнародні макроекономічні зіставлення, співпрацювати з міжнародними кредитними організаціями [206]. Нині систему національних рахунків запроваджено у більшості країн світу.

В Україні процес запровадження Системи національних рахунків розпочався 1993 року. На законодавчому рівні було прийнято Концепцію розвитку системи національних рахунків, яка визначає пріоритетні напрями удосконалення системи національних рахунків складає інституційну основу діяльності органів державної статистики. Водночас реалізація Концепції має сприяти трансформації макроекономічних показників, що використовуються іншими органами виконавчої влади, насамперед Міністерством аграрної політики та продовольства, Міністерством екології та природних ресурсів, Міністерством економічного розвитку і торгівлі, Міністерством фінансів, а також Національним банком України.

Система національних рахунків – це комплексна, послідовна, узгоджена система оцінки економічних операцій і показників, які

застосовуються для опису та аналізу макроекономічних процесів. Національні рахунки відображають наскрізний рух потоків товарів і послуг, доходів та фінансових ресурсів на всіх стадіях економічного відтворення – від виробництва до кінцевого споживання, нагромадження і формування національного багатства [110]. Система національних рахунків (СНР) – це інтегрована система, яка дає змогу створити інформаційну базу для вивчення реальних процесів, які відбуваються в ринковій економіці. У світовій практиці СНР розглядають як основний метод комплексного аналізу економіки [206, с. 3].

За методологічну основу СНР в Україні взято Систему національних рахунків, яку ратифіковано 1993 року Комісією Європейських співтовариств, Міжнародним валютним фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Організацією Об'єднаних Націй та Світовим банком. За змістом СНР повинна також відповідати вимогам Європейської системи національних та регіональних рахунків, прийнятої 2008 року.

Річні національні рахунки дають найбільш повну та деталізовану інформацію про економіку держави, однак їх складання потребує значних затрат часу та інформаційних ресурсів. Національні рахунки розробляються Державним комітетом статистики згідно зі стандартом СНР, прийнятим міжнародними організаціями 1993 року. Відповідно до міжнародного стандарту в СНР інституційні одиниці групуються за п'ятьма секторами економіки:

1. Нефінансові корпорації, до яких належать інституційні одиниці, які займаються ринковим виробництвом товарів і послуг для продажу за цінами, що покривають витрати виробництва і дають прибуток.

2. Фінансові корпорації – комерційні інституційні одиниці, що спеціалізуються на фінансових послугах чи допоміжній фінансовій діяльності (банки, страхові компанії тощо).

3. Сектор загального державного управління, до якого належать органи управління центрального та місцевого рівнів, некомерційні бюджетні організації, фонди соціального страхування.

4. Сектор домашніх господарств, що об'єднує фізичних осіб споживачів і фізичних осіб-підприємців.

5. Сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства (НКОДГ), до якого входять інституційні одиниці, створені окремими групами домашніх господарств для забезпечення їх політичних, релігійних і професійних інтересів, а також для надання соціально-культурних послуг (соціально-культурні підрозділи нефінансових корпорацій) безоплатно або за цінами, що не мають економічного значення [257].

У Системі національних рахунків відображається розвиток економіки на різних стадіях процесу відтворення, показується рух товарів і послуг, а також стан виробництва та використання валового внутрішнього продукту (валової доданої вартості).

Одним із основних заходів із адаптації СНР було запровадження нової редакції Класифікації інституційних секторів економіки (KICE) України, яка відповідає загальним положенням Стратегії розвитку державної статистики на період до 2017 року [276]. При цьому були використані методологічні принципи міжнародного стандарту Системи національних рахунків 2008 року (System of National Accounting (SNA), 2008), викладені, зокрема, у розділі 2 «Загальний огляд: Інституційні одиниці і сектори» і главі 4 «Інституційні одиниці і сектори» [392], та Європейської системи національних та регіональних рахунків 2010 року (ESA 2010), а також ураховані особливості законодавства та економіки України. Метою перегляду KICE є актуалізація методології національного рахівництва відповідно до оновлених за результатами останніх методологічних досліджень міжнародних стандартів і розширення потреб користувачів в умовах динамічного розвитку економічного середовища. Групування за галузями надає можливість співставлення процесів виробництва і балансу

ресурсів. Групування інституційних одиниць за секторами економіки здійснюється з метою вивчення потоків доходів і видатків, фінансових активів і пасивів та визначає техніко-економічні аспекти виробничих відносин незалежно від інституційного статусу окремих економічних одиниць. КІСЕ забезпечує:

- облік підприємств і організацій за інституційними секторами (підсекторами) економіки у Реєстрі статистичних одиниць;
- проведення державних статистичних спостережень економічної діяльності підприємств і організацій за інституційними секторами (підсекторами) економіки;
- можливість зіставлення національної статистичної інформації з міжнародною;
- групування суб'єктів економіки за інституційними секторами (підсекторами) з метою здійснення на макrorівні оцінки результатів їхньої діяльності та фінансового стану.

Згідно з розділу 2 Класифікації інституційних секторів економіки інституційна одиниця – це економічна одиниця, яка здатна від власного імені володіти активами, приймати зобов'язання, брати участь в економічній діяльності та вступати в операції з іншими одиницями.

Основні ознаки інституційної одиниці:

- право самостійного володіння товарами й активами від власного імені, що надає їй можливість обмінюватися правами власності на ці товари й активи під час операцій з іншими одиницями;
- здатність приймати самостійні економічні рішення і здійснювати економічну діяльність, за яку вона сама несе пряму відповідальність перед законом;
- здатність приймати фінансові та інші зобов'язання, пов'язані з майбутньою діяльністю, від свого імені, а також укладати договори та контракти;

– існування для неї повного набору рахунків, включаючи баланс активів і пасивів, або практичної можливості, як з економічної, так і з юридичної точки зору, щодо підготовки повного набору рахунків, а також статистичної звітності в разі необхідності [103].

Національна економіка складається із сукупності інституційних одиниць, що є резидентами України. У системі урядової підпорядкованості Державної служби статистики України функціонує структурний підрозділ – Департамент національних рахунків та макроекономічної статистики, який відповідальний за формуванням показників послідовного та взаємопов'язаного опису найважливіших процесів і явищ економіки: виробництва, доходів, споживання, нагромадження капіталу та фінансів. Річні національні рахунки складаються на основі даних за звітний рік, а квартальні – на основі дискретних даних за звітний квартал, за виключенням звітів про виконання державного та місцевих бюджетів, які надаються на кумулятивній основі. Географічні масштаби обстеження охоплюють усі регіони України. Національні рахунки будують у певній послідовності, що відповідає послідовності відтворувального циклу. Кожний рахунок відповідає одному із аспектів економічної діяльності.

Узагальнюючим показником економічної діяльності в системі національних рахунків є валовий внутрішній продукт (ВВП). В його основі лежить приріст доданої вартості у процесі «проміжного споживання». На макрорівні формуються зведені рахунки внутрішньої економіки, що дозволяють простежити весь шлях формування і використання ВВП (додаток Ф).

За дебетом кожного рахунку відображаються ресурси, які є складовими досліджуваного показника, а за кредитом – їх використання. Відображення на цих рахунках різних стадій процесу відтворення ВВП дозволяє визначити його величину різними методами: виробничим, розподільним і методом кінцевого використання. Узагальнюючими з точки зору відтворення є рахунок товарів і послуг і рахунок виробництва. Вони показують валовий

випуск продукції і послуг, їх проміжне споживання в процесі виробництва та створення валової доданої вартості за секторами економіки. Проте виробнича діяльність відноситься як до сфери матеріального виробництва, так і до сфери нематеріальних послуг. СНС відображає ідею загальної економічної рівноваги в країні, коли спостерігається відповідність (рівність) наявних ресурсів і їх використання.

Наукові методи пізнання надають можливість стверджувати, що СНР нагромаджує і впорядковує величезний масив економічних угод країни в компактний блок економічних показників, які формуються за наступними ознаками:

- стадії економічного відтворення (виробництво, споживання, накопичення, посередництво в перерозподілі доходів);
- економічні операції (індивідуальні акти, угоди, які здійснюють інституційні одиниці за стадіями економічного відтворення);
- об'єкти економічних операцій (товари, послуги);
- економічні агенти (інституційні одиниці, які здійснюють господарську діяльність, приймають управлінські рішення та об'єднуються в інституційні сектори економіки).

Така постановка питання про характер системи національних рахунків вимагає відповіді на питання про джерела інформації та можливості використання даних, які генеруються в системі бухгалтерського обліку. Основною ідеєю останніх часів вважається, що перетворення даних бухгалтерського обліку на узагальнені мікроекономічні показники є стандартизованою процедурою. Але такий підхід не враховує макроекономічну природу системи бухгалтерського обліку, яка націлена на формування показника національного багатства у вигляді доданої вартості не лише на рівні інституційної одиниці, а й на вимірювання ефективності економіки нації загалом. Цей тезис підтримує французький вчений Ж. Рішар, який вказує на макростатистичний характер бухгалтерського обліку, який здатний обслуговувати потреби національного рахівництва [241, с. 160].

Проблема взаємозв'язку національного рахівництва та системи бухгалтерського обліку криється в тому, що бухгалтерський облік відображає процес відтворення на рахунках господарських засобів та джерел їхнього формування, виходячи з економічної концепції, яка за головні об'єкти визначає майно, зобов'язання та господарські операції. Система національного рахівництва базується на фінансовій концепції відтворення, яка передбачає ведення національних рахунків виробництва, споживання та нагромадження капіталу.

Дослідуючи концептуальні та абстрактно-логічні моделі сталого економічного розвитку на макро- і мікро-економічних рівнях, необхідно відзначити, що їх практична реалізація здебільшого залежить від стану обліково-аналітичного забезпечення, яке доцільно ототожнювати із вихідним інформаційним потенціалом сталого розвитку інституційної одиниці та держави загалом. Так, на макроекономічному рівні в системі обліково-аналітичних координат доцільно проводити моніторинг економічного становища країни, оцінювати внесок окремих секторів економіки у структурі ВВП, досліджувати вплив окремих чинників на результати виробництва товарів і послуг, визначати розподіл і використання доходів на споживання і заощадження, зіставляти показники сталого розвитку із зарубіжними країнами, приймати рішення і розробляти макроекономічну політику сталого розвитку. На рівні інституційної одиниці доцільно формувати модифікований інформаційний ресурс, здатний синтезувати обліково-аналітичне забезпечення управління бізнес-одиниці в економічні показники Системи національних рахунків.

Система національних рахунків є упорядкованою управлінською системою, яка формує власне обліково-аналітичне забезпечення управління економікою держави, тому вона повинна мати послідовність інформаційного обслуговування. Така послідовність складається з певних етапів процесу спостереження за економічними операціями інституційних одиниць. Поняття ієрархічної структурної логіки облікового процесу є не новим і досліджувалося вченими наукової школи Харківського державного

університету харчування та торгівлі, які встановили, що обліковий процес – це технологія обробки інформаційних ресурсів, що надходять у нерегламентовані періоди часу з різних джерел її виникнення: технологічних ліній, ділянок, відокремлених підрозділів підприємства, постачальників, клієнтів, банків та ін. [383, с. 14]. Такий підхід дозволяє констатувати, що обліковий процес системи національних рахунків відповідає всім наведеними ознакам, але має певні особливості ієрархічного підпорядкування.

Для забезпечення метрологічної єдності вважаємо за необхідне конкретизувати технологію облікового процесу в системі національних рахунків, яка має за основу балансові таблиці співставлення зміни в активах, зобов'язаннях і чистому багатстві, та мегарахунки з обліку макроекономічних показників, які характеризують результати діяльності національної економіки за певний період часу, її структуру і найважливіші взаємозв'язки її секторів. Із цією метою доцільно виокремити часову межу подання економічних показників. Так, періодичність облікового процесу СНР передбачає виокремлення поточних рахунків і рахунків нагромадження. До перших належать ті, у яких операції повністю закінчуються в поточному році – рахунки виробництва та доходу, до інших – рахунки операцій із капіталом і фінансові рахунки. Такий підхід відповідає процесу відтворювального циклу. Методологія національного рахівництва використовує загальноприйнятий елемент методу бухгалтерського обліку – балансове узагальнення, який передбачає, що національний рахунок будується в табличній формі, яка включає дві сукупності показників – ресурси та їх використання. Рівновага між обсягом ресурсів та їх використанням досягається за допомогою балансувальної статті, яка розраховується у попередньому рахунку і відображається в розділі «Використання», і є вихідним показником розділу «Ресурси» наступного рахунка. Під економічними вимірами облікового процесу СНР слід розуміти набір облікових і аналітичних ознак, які надають кількісно-якісну характеристику всіх стадій відтворення за допомогою балансових рівнянь (рис. 5.2).

Поточні рахунки СНР	
Рахунок виробництва для сектору або галузі	
Використання	Ресурси
2. Проміжне споживання (первісна вартість придбаних товарів)	1. Випуск товарів і послуг (загальна вартість реалізованих товарів за звітний період)
3. Валова додана вартість (додана вартість придбаних запасів) (п.1–п.2)	
Усього (п.2+п.3)	Усього (п.1)
Рахунок утворення доходу для сектору або галузі	
Використання	Ресурси
3. Оплата праці найманих працівників (заробітна плата (в грошовій та натуральній формі), внески на соціальне страхування)	1. Валова додана вартість (додана вартість придбаних запасів)
4. Інші чисті податки на виробництво та імпорту (ПДВ, акциз, майновий податок, земельний податок)	
5. Валовий прибуток, змішаний дохід (частка доданої вартості за вирахуванням оплати праці та чистих податків) (п.2–п.3–п.4)	
6. Усього (п.3+п.4+п.5)	2. Усього (п.1)
Рахунок розподілу первинного доходу для сектору	
Використання	Ресурси
6. Доход від власності сплачений (сплачені відсотки; розподілений дохід корпорацій; дивіденди; вилучення з доходу квазікорпорацій; рент; дохід від корпоративних прав)	1. Валовий прибуток, змішаний дохід (частка доданої вартості за вирахуванням оплати праці та чистих податків)
7. Валове сальдо первинних доходів (сума первинних доходів після вирахування витрат на обслуговування власності) (п.5–п.6)	2. Оплата праці найманих працівників
	3. Чисті податки на виробництво та імпорту
	4. Дохід від власності одержаний (отримані відсотки; розподілений дохід корпорацій; дивіденди; вилучення з доходу квазікорпорацій; рент; дохід від власності)
8. Усього (п.6+п.7)	5. Усього (п.1+п.2+п.3+п.4)
Рахунок вторинного розподілу доходу для сектору	
Використання	Ресурси
4. Поточні трансферти передані (у грошовому вираженні) (сплачені соціальні допомоги, відрахування на страхування, гуманітарна допомога, штрафи, пені)	1. Валове сальдо первинних доходів
5. Валовий наявний дохід (сума поточних доходів, що може бути використана для кінцевого споживання, накопичення) (п.3–п.4)	2. Поточні трансферти одержані (у грошовому вираженні) (отримані соціальні допомоги, відрахування на страхування, гуманітарна допомога, штрафи, пені)
6. Усього (п.4+п.5)	3. Усього (п.1+п.2)
Рахунок використання наявного доходу для сектору	
Використання	Ресурси
3. Кінцеві споживчі витрати у тому числі: домашніх господарств державних установ некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства	1. Валовий наявний дохід
4. Валове заощадження (вартість вироблених товарів, послуг, але не використаних у звітному періоді) (п.2–п.3)	
5. Усього (п.3+п.4)	2. Усього (п.1)

I етап – Вимірювання обсягів сукупного виробництва в національній економіці

Рахунки нагромадження СНР		
Рахунок капіталу для сектору		
Зміни в активах	Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві	
5. Валове нагромадження основного капіталу (сума придбання основних засобів)	1. Чисте заощадження	
6. Споживання основного капіталу (–) (сума вибуття основного капіталу)	2. Капітальні трансферти одержані (+) (податки на капітал, інвестиційні субсидії, інші капітальні трансферти)	
7. Зміни запасів матеріальних оборотних коштів (сума вибуття або знецінення запасів)	3. Капітальні трансферти передані (–) (податки на капітал; інвестиційні субсидії; інші капітальні трансферти)	
8. Придбання за виключенням вибуття цінностей (витрати на придбання поточних фінансових інвестицій)		
9. Придбання за виключенням вибуття невироблених нефінансових активів		
10. Чисті кредитування (+), чисте запозичення (–) (п.4–п.5–п.6–п.7–п.8–п.9) (співвідношення між доходами і витратами на придбання нефінансових активів)		
11. Усього (п.5+п.6+п.7+п.8+п.9+п.10)	4. Усього (п.1+п.2–п.3)	
Фінансовий рахунок		
Зміни в активах	Операції та балансувальні статті	Зміни в зобов'язаннях і зміни в чистій вартості капіталу
	Чисте кредитування (+), чисте запозичення (–)	
	Чисте придбання фінансових активів	
	Чисте прийняття фінансових зобов'язань	
	Монетарне золото і спеціальні права запозичення (золото, яке зберігається як фінансовий актив або міжнародний резерв у кредитних установах)	
	Валюта та депозити (складається з банкнот, що знаходяться в обігу та монет, які зазвичай використовуються для платежів у країні, депозити, які негайно за їх номінальною вартістю можна перетворити у валюту країни без обмежень (чеки, платіжні доручення банку тощо)	
	Цінні папери, окрім акцій (платіжні засоби, які є об'єктом продажу на фінансових ринках)	
	Позики та кредити (активи, які утворюються, коли кредитори надають кошти безпосередньо боржникам) Акції та інші форми участі в капіталі (вимоги щодо залишкової вартості корпоративних прав) Технічні страхові резерви (активи для утримувачів полісів, зобов'язання для страхових організацій) Інші рахунки дебіторів і кредиторів (торговий кредит, аванс за роботу та інші рахунки дебіторів і кредиторів)	

II етап – Узагальнення аналітичних показників щодо визначення пропорцій кінцевого використання ВВП

Рис. 5.2. Обліковий процес у системі національних рахунків

Основними показниками СНР для національної економіки є валовий внутрішній продукт (ВВП), валовий національний продукт (ВНП), чистий внутрішній продукт (ЧВП), національний дохід (НД), особистий дохід (ОД), дохід у розпорядженні громадян. Ці показники формуються в обліковому процесі на I етапі вимірювання обсягів сукупного виробництва в національній економіці. Національні рахунки з обліку виробництва, розподілу первинного доходу, вторинного розподілу доходу та використання наявного доходу характеризують облікові номенклатури, які повинні ототожнюватися з реквізитами – балансувальними статтями, які групуються за принципом економічної консолідації. До них належать валовий прибуток, змішаний дохід; валове сальдо первинних доходів; валовий наявний дохід; валове заощадження.

На II етапі облікового процесу відбувається узагальнення аналітичних показників визначення пропорцій кінцевого використання ВВП (під час розмежування кінцевого споживання й валового нагромадження). Національні рахунки з обліку капіталу та фінансовий рахунок, як було згадано раніше, виконують функцію нагромадження і відповідають за аналітичне узагальнення за реквізитами зміни в активах та зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві держави. Зведені аналітичні показники становлять основу моделювання макроекономічних процесів і є інформаційним базисом для визначення рейтингової позиції України у Глобальному раунді Програми міжнародних зіставлень. Виходячи з вищенаведених наукових припущень, які доводять необхідність методологічної єдності, вважаємо, що під обліковим процесом СНР доцільно розуміти технологію логічного упорядкування обліково-аналітичного забезпечення державного управління економічними операціями для виявлення загальної картини сталого розвитку економіки, економіко-статистичного аналізу динаміки економічних показників, їх порівнянь в межах програм міжнародних зіставлень у системах макроекономічного обліку.

Під час порівняння облікової системи і системи національних рахунків встановлено, що обидві мають багато спільних рис, а саме: подвійний запис і балансове узагальнення, послідовне застосування фундаментальних принципів організації обліку, використання єдиного грошового вимірника, складання консолідованої звітності, споріднене коло користувачів. Це надає підстави стверджувати про можливість їх гармонізації в глобальній моделі обліково-аналітичного забезпечення сталим розвитком економіки, яка дозволяє узгодити інформаційні ресурси, що генеруються в системі бухгалтерського обліку, із системою національних рахунків за секторами економіки (рис. 5.3).

У пошуках певного компромісу з'ясовано, що основні структурні елементи системи національних рахунків мають інформаційний базис, який генерується в системі бухгалтерського обліку за її головними об'єктами: продукція (товари, послуги), витрати, прибуток, інвестиції, податки, ціни. Змістовний аналіз категорійного апарату СНР довів, що облікові категорії в системі національних рахунків мають інше трактування. Тому задля узгодження етапів облікового процесу СНР запропоновано схему гармонізації економічних показників із показниками бухгалтерського обліку, що дозволяє уникнути розбіжностей під час уведення інформаційних ресурсів про господарську діяльність інституційних одиниць у систему агрегованих показників національного плану рахунків секторів економіки.

На особливу увагу заслуговує вартісна оцінка, яка є ключовою категорією Системи національних рахунків. Методологічний інструментарій ціноутворення в СНР передбачає вартісне оцінювання для кожного етапу відтворення:

- випуск товарів і послуг оцінюється в основних цінах за видами економічної діяльності, інституційними секторами економіки та ринковими цінами для економіки в цілому;

- випуск товарів і послуг для власного кінцевого використання оцінюється за еквівалентними ринковими цінами;

Рис. 5.3. Організація підпорядкування системи національних рахунків в управлінні сталим розвитком економіки

- проміжне споживання оцінюється за фактичними цінами покупців;
- умовно обчислена оплата послуг розраховується як різниця між фактичними ставками та базисною відсотковою ставкою. Розподіляється за інституційними секторами економіки та видами економічної діяльності;
- оцінювання елементів валового нагромадження основного капіталу здійснюється на основі цін придбання (ринкових цін), якщо вони куплені, або основних цін, якщо вони вироблені власними силами;
- вартість запасів матеріальних оборотних коштів визначається з урахуванням переоцінки в середні ціни звітного періоду;
- вартість послуг із проживання у власному житлі обчислюється за методом витрат користувачів, який рекомендовано Організацією економічного співробітництва та розвитку;
- витрати домашніх господарств оцінюються в цінах покупців;
- імпорт/експорт товарів і послуг оцінюється в цінах ФОБ/СІФ;
- зовнішньоторговельні операції в іноземній валюті перераховуються в національну валюту за офіційним обмінним курсом Національного банку України на момент їх здійснення.

Розрахунки проводяться у поточних цінах, цінах попереднього та базового року, у млн грн. Але змістовні розбіжності щодо визначення цін за секторами економіки потребують наукових пояснень. Концепція первинних доходів ґрунтується на розширеному трактуванні доходу, який визначається як сума грошових надходжень, що включається в ціну товару. У системі національних рахунків первинні доходи представлені агрегованими складовими валового внутрішнього продукту: заробітна плата, валовий прибуток, чисті податки на виробництво та імпорт, прибуток підприємства у вигляді націнки. Система бухгалтерського обліку оперує іншими показниками ціни, які потребують прямого узгодження. Тому пропонуємо змістовну цінову транскрипцію системи цін СНР, які узгоджені з показниками собівартості і ціною продажу (табл. 5.7).

Система ціноутворення в системі національних рахунків

Проміжне споживання	Оплата праці	Валовий прибуток	Чисті податки на виробництво	Чисті податки на продукти	Торговельно-транспортна націнка	Узгоджена вартість в системі бухгалтерського обліку
Факторна вартість			←			→
Основна ціна			←			→
Ціна виробника (ринкова ціна)					←	→
Ціна кінцевого споживача						↔
						Виробнича собівартість – ПДВ
						Виробнича собівартість + інші витрати періоду – ПДВ
						Відпускна ціна + ПДВ
						Чиста вартість реалізації + ТН + ПДВ

* На основі [207, с. 17].

Підсумовуючи наведені пропозиції можна відзначити, що завдяки очевидним перевагам СНР становить комплексну інформаційну технологію для проведення макроекономічного аналізу агрегованих показників із метою державного регулювання економіки, а якісно сформоване обліково-аналітичне забезпечення в системі національних рахунків дозволяє відстежувати прямі і зворотні інформаційні потоки за конкретним внеском інституційних одиниць за рівнями відтворювального процесу – виробництва, розподілу, обміну, нагромадження та кінцевого споживання. Крім того, необхідність застосування СНР зумовлена інформаційними потребами з визначення пропорцій сталого зростання економіки міжнародних економічних організацій – ООН, МВФ, МБРР, СОТ – для прийняття геополітичних рішень щодо членства в глобальному економічному просторі.

5.3. Інституційні перетворення та їх вплив на регулювання бухгалтерського обліку

Пов'язуючи різноманітні загальнотеоретичні, абстрактно-логічні та концептуальні настанови сталого розвитку, необхідно відмітити, що їх практична імплементація безпосередньо залежить від головного інформаційного драйверу – обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком інституційних одиниць. Саме у цьому інформаційному середовищі формується вихідний потенціал для безперервного накопичення національного багатства.

Новаторською в умовах сьогодення є методика Світового банку щодо оцінювання національного багатства за наступними індикаторами сталого розвитку: природний капітал; вироблений капітал (активи); людський капітал (людські ресурси); соціальний капітал [258].

Надалі матеріалізація запропонованого підходу відбувається під егідою Міжнародної федерації бухгалтерів (IFAC), яка ініціювала розробку Концепції інтегрованої звітності, що поставила за мету надання стейкхолдерам повної інформації щодо чинників впливу, які мають суттєвий вплив на здатність бізнес-одиниці створювати вартість у довготерміновій перспективі. В анонсованому для обговорення серед наукових кіл Міжнародному стандарті інтегрованої звітності запропоновано принципи, які визначають характер взаємодії форм капіталу за етапами життєвого циклу:

- обсяг капіталів у процесі їх взаємодії змінюється (наприклад, витрати на підвищення кваліфікації персоналу збільшують людський капітал і зменшують фінансовий, відбувається трансформація однієї форми капіталу в іншу);
- господарські події (транзакції) здатні привести до трансформацій усередині однієї форми капіталу, або до взаємної зміни декількох видів капіталів;

– створення вартості відбувається тоді, коли загальний обсяг всіх видів капіталів не знижується [161, с. 13].

Таким чином, індикатори сталого розвитку (форми капіталу) слід розглядати як об'єкти бухгалтерського обліку крізь призму кругообігу продуктів праці (національного багатства), які формують запас вартості, що збільшується або трансформується під час фінансово-господарської діяльності інституційної одиниці (рис. 5.4).

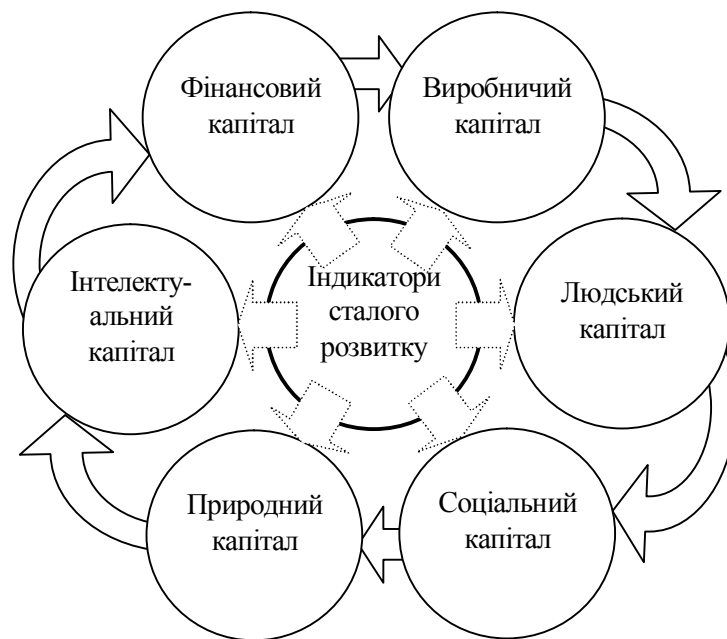

Рис. 5.4. Індикатори сталого розвитку згідно з Концепцією інтегрованої звітності

Методологічне опанування наукових інновацій, напрацьованих у суспільних галузях знань із використання загальнонаукових біхевіористичних методів пізнання, створило підґрунття для запровадження моделювання як перспективного методу бухгалтерського обліку. У цілому моделювання вважається могутнім знаряддям наукового пізнання і вирішення практичних завдань, широко використовується як у науці, так і в багатьох галузях виробничої діяльності. Як загальнонауковий метод дослідження, моделювання застосовується і в теорії та практиці бухгалтерського обліку [146].

В. В. Євдокимов стверджує, що основним завданням моделювання системи бухгалтерського обліку є дії, пов'язані зі збором, обробкою даних та їх узагальненням у вигляді облікової інформації, сутність якої має відповідати вимогам релевантності та потребам і запитам користувачів [77].

Розглядаючи систему моделювання в бухгалтерському обліку з точки зору її практичної реалізації, В. М. Жук виділив її дві складові: методику – як впорядковану систему застосування існуючих методів бухгалтерського обліку щодо конкретного господарського об'єкта чи процесу; методичні рекомендації – деталізовану сукупність дій, що визначають послідовність реалізації методики обліку в конкретних специфічних умовах господарювання [84, с. 27]. Такий підхід дозволив логічно вибудовувати систему запровадження методик і методичних рекомендацій галузевого бухгалтерського обліку в умовах імплементації МСФЗ.

Досліджуючи теорію облікових фільтрів, О.С. Височан запропонував модель інтракомунікаційного процесу взаємодії продуцента і користувача, застосовуючи аберації відхилень, що спричиняються рухом інформаційних потоків у системі бухгалтерського обліку: дефокусування, сферична і соматична аберація, дисторсія, астигматизм та викривлення потоку [36, с. 123].

Систематизація наукових поглядів дає змогу стверджувати, що сучасних науковців хвилює проблема моделювання системи бухгалтерського обліку в ракурсі розвитку моделювання серед методів науки і практики бухгалтерського обліку та застосування економіко-математичних методів під час моделювання багатовимірного каркаса облікового процесу логічних та економічних взаємозв'язків для розбудови автоматизованої системи управління.

Концепція сталого розвитку кардинально змінює значення бухгалтерського обліку, і, відповідно, впливає на формування обліково-аналітичного забезпечення як інформаційного контура управління економічною, екологічною і соціальною складовими діяльності підприємства. Означені інституційні перетворення в системі бухгалтерського обліку дали поштовх розробки і запровадження генеральної інформаційної

конструкції, яка дозволяє вимірювати і прогнозувати потенційні наслідки від економічної, соціальної та екологічної взаємодії бізнес-одиниць і суспільства. Перспективність вирішення цієї проблеми полягає в побудові концептуальної моделі обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком інституційних одиниць з урахуванням фундаментальних положень процесу створення вартості (рис. 5.5).

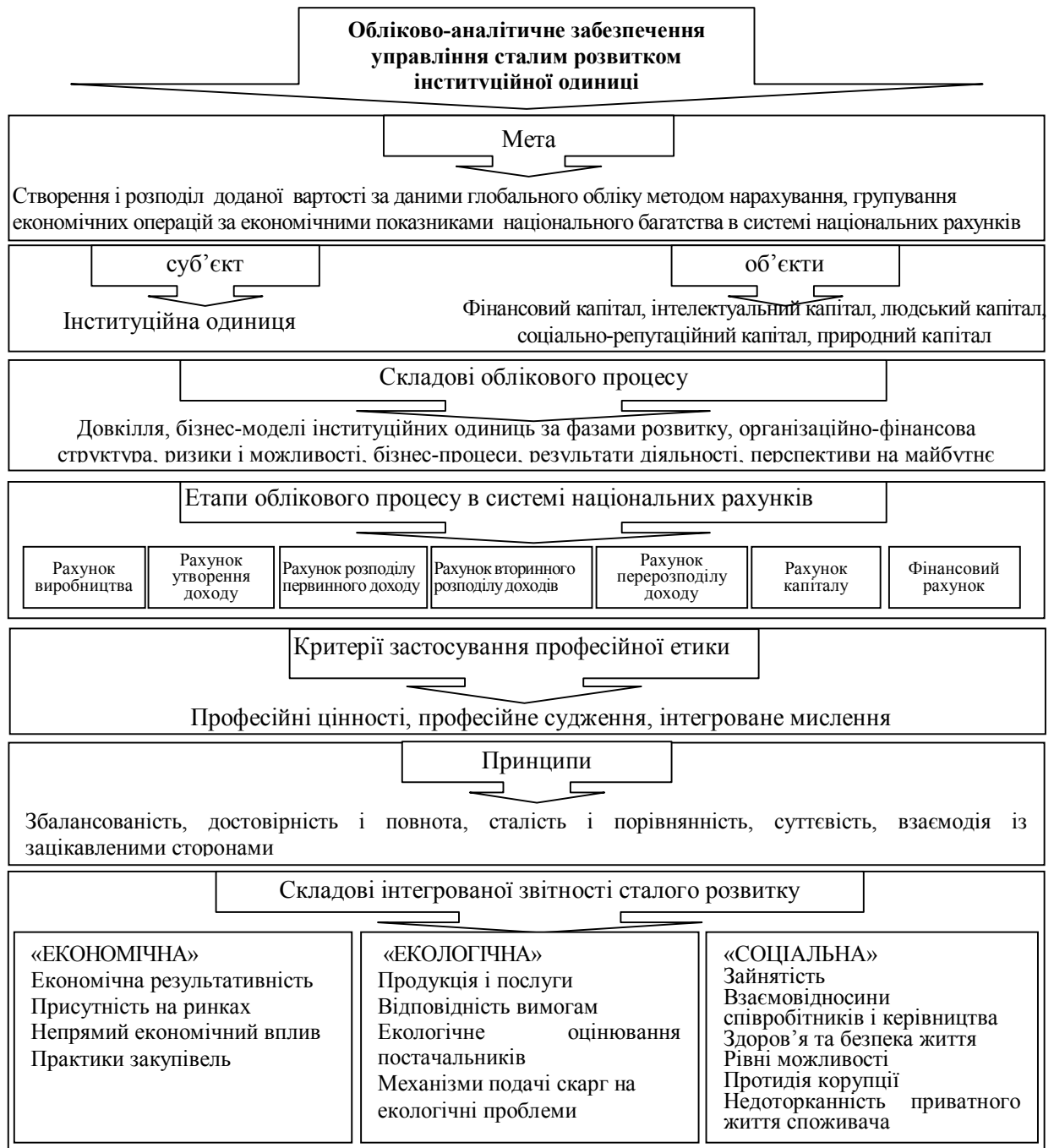

Рис. 5.5. Концептуальна модель обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком інституційних одиниць

Поняття концептуальної моделі активно використовується в інженерній психології та ергономіці під час визначення поведінкових схем діяльності операторів в інформаційних автоматизованих системах управління складними технічними об'єктами. У нашому випадку, концептуальний характер моделювання передбачає формування глобального динамічного образу системи управління сталим розвитком інституційної одиниці, у якому відбивається задана динаміка розвитку, номінальна структура процесу створення доданої вартості за доступних обсягах капіталів та ієрархічна будова причинно-наслідкових зв'язків у часових координатах системи національних рахунків.

Виходячи із наведених пропозицій, необхідно визначитися із переліком системних завдань концептуальної моделі обліково-аналітичного забезпечення, які відповідають інформаційним запитам системи управління сталим розвитком. До таких завдань належать:

- інформаційна підтримка управління на вході моніторингу й аналізу капіталів у контексті місії інституційної одиниці, що дозволяє визначити обсяг ресурсів у межах існуючої бізнес-моделі, яка перетворюється в результаті господарської діяльності;

- інформаційна підтримка управління діями із накопичення вартості в життєвому циклі перетворення ресурсів (капіталів) на нову вартість у часі, від сукупного обсягу якої залежить сталий розвиток бізнесу;

- інформаційна підтримка управління ризиками і можливостями, які належать до зони впливу на капітали, та шляхів адаптації стратегії в короткостроковому, середньостроковому і довгостроковому періодах;

- інформаційна підтримка управління на виході про зміни у вартості різних видів капіталу, які відбулися в результаті господарських дій, що надають конкурентну перевагу і дозволяють створювати вартість.

Під суб'єктом концептуальної моделі слід розуміти господарську діяльність інституційної одиниці, яка пов'язана із кругообігом капіталів з урахуванням інституційних впливів. У контексті концепції інтегрованої

звітності капітали належать до фундаментальних категорій обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку, які здатні створювати власність і є базисом її нарощування в довготерміновій перспективі. Тому вважаємо доречним конкретизувати їх змістовне наповнення як об'єктів, що розкривають теоретичну, методологічну і технологічну складові концептуальної моделі.

Фінансовий капітал – це запас ресурсів, які використовуються під час виробництва товарів або надання послуг та формується завдяки створенню або фінансуванню (інвестування, кредитування, гранти, трансферти). Виробничий капітал має фізичне втілення у виробничих об'єктах та забезпечує виконання виробничого циклу, а саме: будівлі, обладнання, інфраструктурні комунікації.

Інтелектуальний капітал – нематеріальні активи інституційної одиниці, які мають необмежені ціннісні якості: інтелектуальну власність, патенти, авторські права, систематизований гудвіл, монетизовані торгові бренди, систематизований гудвіл (ділова репутація), монетизація торгових марок, заохочувальний креатив, ліцензії.

Людський капітал – компетенції робітників, їх професійні здібності і досвід, а також система мотивації від впровадження інновацій, у тому числі відповідність структурі управління, підхід до управління ризиками, наявні етичні цінності (корпоративна культура); здатність розуміти, розробляти і реалізовувати стратегію сталого розвитку; лояльність до вдосконалення бізнес-процесів.

Соціально-репутаційний капітал – інститути і відносини в межах спільнот для підвищення індивідуального і колективного добробуту, які спрямовані на просування соціально значущих заходів і ґрунтується на благодійному маркетингу, корпоративній філантропії, волонтерській роботі на користь суспільству. Соціально-репутаційний капітал включає загальні норми, цінності і зразки поведінки; відносини між основними зацікавленими сторонами, а також довіру і готовність співпрацювати.

Природний капітал – це мірило екологічних послуг та економічного прогресу у сфері виробництва і споживання. Природно-ресурсна база включає відновлювані і невідновлювальні природні ресурси і процеси, які дозволяють створювати товари або послуги, що підтримують майбутнє процвітання здоров'я екосистеми.

Визначення складу об'єктів моделі обліково-аналітичного забезпечення набуває особливої актуальності щодо окреслення інформаційного контуру облікового процесу, які передбачають нові умови функціонування, а отже, і виникнення нових складових: довілля, бізнес-моделі інституційних одиниць за фазами розвитку, організаційно-фінансова структура, ризики і можливості, бізнес-процеси, результати діяльності, перспективи на майбутнє. Усі наведені складові облікового процесу детально розглядалися в попередніх розділах дослідження. На окремі пояснення потребує категорія «бізнес-модель», завдяки якій відбувається процес відтворення вартості, і яка ґрунтується на описі формування та використання різних видів капіталів, що сприймаються як ресурси-джерела. Заохочення до культури інновацій є провідним напрямом господарської діяльності з точки зору створення нових продуктів і послуг, які мотивують попит клієнтів, підвищують ефективність і сприяють більш якісному використанню технологій, замінюють ресурси для мінімізації несприятливого соціального або екологічного впливу і знаходять альтернативні способи їх використання. Результати господарської діяльності (продукція, товари, послуги) призводять до змін у капіталах. Здатність бізнес-моделі адаптуватися до цих змін характеризує довгострокову життєздатність інституційної одиниці.

У системі менеджменту бізнес-модель компанії характеризується сукупністю елементів, які визначають принципову логіку її функціонування на основі ефективного використання в бізнес-процесах компетенцій і стратегічних ресурсів із метою створення продукту (послуги) високої цінності, що відповідає пріоритетам споживачів і забезпечує зростання прибутку. Основне завдання бізнес-моделі компанії полягає в перетворенні

внутрішніх «входів» бізнесу (ресурси, технології, здібності, компетенції) у зовнішні «виходи» (економічну цінність для покупців і фінансовий результат для компанії) [128, с. 10]. Вважаємо, що такий підхід більш відповідає визначанню звичайного бізнес-процесу, і не відображає ані структурної, ані функціональної логіки бізнес-моделі.

Відповідно до положень п.п. 2.23, 2.24 МСІЗ «бізнес-модель існує всередині інституційної одиниці, впливає на її загальну організаційну архітектуру»[161]. Проте наведені визначення не враховують вимог формування інтегрованої звітності, яка позиціонується як глобальна інформаційна основа визнання стейкхолдерами фінансової стабільності й сталого розвитку. Вважаємо вірним структурувати бізнес-модель за окремими компонентами, які характеризують перебіг господарських подій у часі: бізнес-модель об'єднання бізнесу, яка орієнтована на формування консолідованої звітності; бізнес-модель створення інноваційного продукту (послуги), яка відповідає стадіям його життєвого циклу; бізнес-модель реструктуризації або оздоровлення бізнесу, яка містить процедурний механізм подолання загрози банкрутства.

Подальше вирішення означеного кола проблемних питань потребує перенесення акцентів на іншу наукову категорію, яка супроводжує процес формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталими розвитком – професійне судження бухгалтера. У контексті розробки концепції інтегрованої звітності професійні здібності ототожнюються з економічним менталітетом, під яким ідеться про здатність фахівця розумітися на взаєминах між різними організаційними і функціональними підрозділами інституційної одиниці та видами використовуваних капіталів. Економічна ментальність фахівця формується в результаті формування практичного досвіду про господарські процеси, їх організаційні і матеріально-технологічні особливості, що спонукає особистість до інтегрованого мислення. Категорію «інтегроване мислення» можна визначити як особливий економічний феномен, що відображає індивідуальну

професійно-психологічну характеристику особистості управлінської ланки в нестійкому економічному середовищі. За таких умов професійне судження набуває принципово нового значення, яке полягає в прийнятті інтегрованого рішення щодо пов'язаних економічних управлінських дій, які здатні обґрунтувати процеси створення вартості за конкретними видами діяльності в часі і оцінити їх значимість у забезпеченні сталого розвитку.

Провідні принципи обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком мають стратегічний фокус і спрямовані на майбутнє:

- збалансованість – можливість надавати цілісну картину комбінацій і взаємозв'язку між факторами, що впливають на здатність інституційної одиниці створювати вартість в умовах безперервності діяльності;

- істотність – інформаційна підтримка з питань із оцінювання здатності інституційної одиниці створювати вартість у короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективах;

- достовірність і повнота – можливість відображення у збалансованому вигляді позитивних і негативних фактів господарської діяльності, які дозволяють стейкхолдерам оцінити результати діяльності за звітний період;

- сталість і порівнянність – здатність обліково-аналітичного забезпечення до порівняння із показниками інших учасників ринку в системі національних рахунків;

- суттєвість – формування інформаційної підтримки щодо прийняття управлінських рішень, адекватних основним цілям фінансово-господарської діяльності інституційної одиниці, із метою оцінювання істотності впливу на економіку, екологію та суспільство;

- взаємодія із зацікавленими сторонами – визначення балансу інтересів стейкхолдерів та підвищення довіри з боку постачальників інформації про сталий розвиток.

Різноманітні підходи до складу елементів інтегрованої звітності свідчать про дискусійність цього питання. Вважаємо за необхідне визначити пріоритети сталого розвитку інституційних одиниць і вже з цих позицій розробити звітний блок концептуальної моделі. Ієрархія звітності про сталий розвиток повинна включати загальні та специфічні відомості про галузь, у якій працює підприємство, а також показники про результати його діяльності. Детальний опис такої звітності спричинений низькою факторів, які визначають стан розвитку соціо-еколого-економічних відносин у суспільстві:

1) зміною структури майна суб'єктів господарювання, до складу якого залучаються, зокрема, інформаційні технології та об'єкти інтелектуальної власності;

2) втратою світовою економікою ознак індустріалізації, запровадження ресурсозберігаючих технологій у виробничій та соціальній сферах;

3) екологічними проблемами, які потребують вирішення шляхом мінімізації викидів і забруднення в процесі виробництва, переробки відходів виробництва, випуску екологічно чистої продукції, що обумовлює появу важливих об'єктів обліку;

4) розвитком корпоративних відносин;

5) глобалізацією економіки, яка передбачає розширення сфер функціонування підприємства у світовому масштабі, що впливає на формування та зміну ознак публічної звітності [24, с. 288].

Тому для узагальнення інформації про функціонування інституційних одиниць у системі національної економіки, дослідження динаміки макроекономічних показників та аналізу пропорцій створення національного багатства доцільно формувати звітність сталого розвитку, яка відповідає національній галузево-інституційній базі та метрологічним особливостям системи національних рахунків. Для упорядкування обліково-аналітичного забезпечення щодо різних аспектів економічного процесу доцільно подавати звітність сталого розвитку, яка перетворює абстрактні соціальні, екологічні

категорії на конкретні показники, що дозволяє надавати більш якісну інформацію зацікавленим сторонам для прийняття рішень. Звітність про сталий розвиток компаній сприяє реалізації їх стратегій, будучи інструментом оцінювання результатів діяльності підприємств, поєднуючи інтереси стейкхолдерів [375]. Розбудова системи обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком інституційних одиниць за запропонованою концептуальною моделлю дозволить сформувати інформаційну базу для обґрунтування управлінських рішень, формування та реалізації економічної політики на мікро- та мегарівнях управління, оцінювання кон'юнктури ринку, вироблення економічної стратегії суб'єктів господарювання, координації зовнішньоекономічної діяльності, розвитку демократичного суспільства.

В Україні розгорнута дослідницька робота з вироблення Національної концепції розвитку соціальної відповідальності бізнесу в рамках імплементації Міжнародної моделі вдосконалення бізнесу, яку розроблено Європейським фондом управління якістю EFQM (Excellence Model) [171]. Як узагальнена модель ідеальної системи управління для інституційних одиниць, орієнтованих на сталий розвиток і підвищення конкурентоспроможності, вона пропагандує філософію загальної якості управління та якості виробництва, а також ґрунтується на системному підході до управління, що враховує інтереси всіх зацікавлених сторін.

Виходячи із вагомості наведених рекомендацій, вважаємо, що концептуальна модель формування обліково-аналітичного забезпечення може бути використана як методологічна розробка для інтегральної моделі досконалості, що відповідає загальній програмі заходів на 2017–2019 р. р. Громадської спілки «Українська асоціація досконалості та якості» [209], яка входить до складу Координаційного підрозділу органів державної влади з питань гармонізації національної системи стандартизації та бере участь в обговоренні питання актуалізації та практичної реалізації державної політики України у сфері управління якістю продукції (товарів, робіт, послуг),

подальшого удосконалення систем технічного регулювання, стандартизації, підтвердження відповідності та акредитації, підвищення ділової досконалості вітчизняних підприємств.

Висновки до розділу 5

Узагальнюючи результати дослідження, які містяться у третьому розділі, можна зробити наступні висновки.

Багатогранні економічні інтереси суспільства визначаються як колективний добробут співтовариства людей та інститутів, яким надають послуги професіонали з бухгалтерського обліку. Тому мета бухгалтерської професії полягає у виконанні роботи відповідно до сучасних стандартів професіоналізму задля досягнення максимального рівня ефективності і задоволення потреб суспільства. Активне реформування вітчизняної системи бухгалтерського обліку в напрямі конвергенції з Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ) призвело не тільки до концептуальних змін у підходах до нормативного регулювання облікової практики, а й сприяло появі нових облікових категорій. Найбільш значущою і активно досліджуваною бухгалтерською інновацією є професійне судження як новий інструмент політики бухгалтерського інжинірингу, елемент соціокультурного психотипу, який має застосовуватися під час лібералізації та оприлюднення економічного внеску інституційної одиниці у суспільному добробуті. За таких умов професійне судження являє собою продукт інтелектуальної діяльності для подання умотивованої думки компетентного фахівця, яка сприяє подоланню просторових соціокультурних бар'єрів за рахунок сучасних можливостей подання інформації та розширення меж інформаційного простору і комунікативного обміну між особами, колективами і соціальними групами.

Незважаючи на притаманний професійному судженню бухгалтера певний лібералізм, кожне прийняте фахівцем професійне рішення є суб'єктивним, і потребує доскональної оцінки його професійної придатності.

Тому запропоновано методику оцінки професійного судження фахівців з обліку, яка передбачає визначення кількісних і якісних критеріїв їх професійної придатності.

Найбільш значущими виявилися кількісні критерії оцінки професійного судження, що підтверджує тезис пріоритетності оцінки професіоналізму бухгалтера, перш за все, за економічним ефектом, який вимірюється економією вартісних ресурсів. Керуючись логікою формування показників, що мають різну природу і розмірність, розроблено морфологічну матрицю оцінки професійного судження як продукту інтелектуальної діяльності, у якій згруповано значення оціночних критеріїв професійної придатності за альтернативними варіантами і ступенем їх пріоритетності. Строки даної матриці презентують функції приналежності за кожним оціночним критерієм професійного судження ($\mu_x(y)$), де x – нечітка підмножина критеріїв (факторів) оцінки професійного судження, y – нечітка підмножина можливих альтернативних варіантів. Це надало можливість запропонувати агрегований показник якості професійного судження, на підставі якого визначено ранг фахівця серед обраної сукупності бухгалтерів, які дали згоду на участь у оціночних тестуваннях. Запропонований методологічний підхід до оцінки професійного судження може бути використаний у системі кадрового менеджменту рекрутських агенцій, які на замовлення роботодавців підбирають висококваліфіковані кадри для здійснення керуючих обліково-аналітичних функцій у структурних підрозділах великих торговельних мереж.

Гармонійне функціонування економіки України на макрорівні неможливо без достовірної інформації про діяльність кожної інституційної одиниці на мікрорівні. Для інформаційної формалізації опису господарських процесів і явищ в економіці необхідно узгодження показників бухгалтерського обліку і національного рахівництва із позицій задоволення інтересів різних груп користувачів, економічні інтереси яких починаються на рівні системи управління бізнес-одиниць і доходять до рівня органів державної влади. У дослідженні доведено, що у загальноекономічній формулі

К. Маркса «Товар – Гроші – Товар» криється непримиренне протиріччя через те, що продавці неодмінно хочуть підвищувати ціни на власну продукцію (на державному рівні – підвищення, індексація тарифів на комунальні послуги, на підприємницькому – підвищення споживчих цін), а споживачі прагнуть до зниження споживчих цін. Це протиріччя можливо вирішити через розробку державної політики соціальної відповідальності бізнесу, що вимагає запровадження іншого алгоритму, а саме «Товар – Гроші – Суспільне благо», де переважна значущість замість корпоративних й приватних інтересів-надприбутків продавців надається суспільному благу, яке трансформується в модель розбудови економіки нації, підвищення рівня та якості життя соціуму. Економічну параметризацію соціальної відповідальності бізнесу запропоновано вибудовувати у вимірах системи національних рахунків, де відображається розвиток економіки на різних стадіях процесу відтворення.

Для забезпечення метрологічної єдності показників діяльності інституційних одиниць із економічними рахунками національного рахівництва удосконалено технологію глобального облікового процесу в наступній послідовності: 1) вимірювання обсягів сукупного виробництва в національній економіці; 2) узагальнення економічних показників для визначення пропорцій кінцевого використання ВВП; 3) співставлення змін у активах, зобов'язаннях і чистому багатстві з мега-рахунками обліку макроекономічних показників, які характеризують результати діяльності національної економіки, її структуру і найважливіші взаємозв'язки її секторів. Доведено, що на рівні інституційної одиниці доцільно формувати модифікований інформаційний ресурс, здатний синтезувати показники господарської діяльності (витрати, прибуток, інвестиції, податки) в економічні показники Системи національних рахунків (валовий випуск, проміжне споживання, валовий прибуток, валове нагромадження основного капіталу, рахунки розподілу доходів і виробництва). Це дозволяє на макроекономічному рівні в системі обліково-аналітичних координат проводити моніторинг економічного становища країни, оцінювати внесок окремих секторів економіки у структурі ВВП, розробляти макроекономічну

політику сталого розвитку та порівнювати показники досягнення цілей сталого розвитку із зарубіжними країнами.

Залучившись до пошуку відповіді на питання про зміст індикаторів сталого розвитку, встановлено, що їх доцільно ототожнювати із формами капіталу, які формують запас вартості, що збільшується або трансформується під час фінансово-господарської діяльності інституційної одиниці. Означені інституційні перетворення в системі бухгалтерського обліку надали поштовх до розробки і запровадження генеральної інформаційної конструкції, яка дозволяє вимірювати і прогнозувати потенційні наслідки економічної, соціальної і екологічної взаємодії суб'єктів господарювання і суспільства. Перспективність вирішення цієї проблеми полягає у побудові концептуальної моделі обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком інституційних одиниць із урахуванням фундаментальних положень процесу створення вартості.

Комплексний характер моделювання дозволив сформувати глобальний динамічний образ системи управління сталим розвитком інституційної одиниці, в якому відображається задана динаміка розвитку, номінальна структура процесу створення доданої вартості при доступних обсягах фінансового, інтелектуального, людського, соціально-репутаційного та природного капіталів, і ієрархічна будова причинно-наслідкових зв'язків облікового процесу у часових координатах системи національних рахунків. Таким чином, запропонована концептуальна модель обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком інституційних одиниць може бути використана в якості методологічного базису розробки інтегральної моделі досконалості економіки, що відповідає Національній концепції розвитку соціальної відповідальності бізнесу в рамках імплементації Міжнародної моделі вдосконалення бізнесу, яку розроблено Європейським фондом управління якістю EFQM (Excellence Model), що перебуває на стадії запровадження.

Основні результати дослідження за розділом 5 опубліковані у працях: [279; 292; 295; 305; 311; 313; 317].

ВИСНОВКИ

Результатом наукового дослідження є теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що полягає в обґрунтуванні методологічних засад і розробці практичних рекомендацій з формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємств торгівлі в умовах сучасних інституційних перетворень. На основі проведеного дослідження сформульовано наступні висновки та пропозиції.

1. Роль торгівлі в забезпеченні сталого розвитку країни спрямована на життєзабезпечення населення, підвищення якості його життя. З метою аналізу тенденцій розвитку роздрібно-торговельної мережі України та Харківського регіону проведено аналіз основних показників діяльності галузі: роздрібного товарообігу, обсягу товарообігу на душу населення, кількості підприємств торгівлі, торговельної площі мережі. Виходячи із філософсько-економічного змісту принципу безперервності діяльності підприємства в системі фундаментальних положень бухгалтерського обліку, розроблено систему факторів, що визначають симптоми загроз подовження діяльності, збагативши її зовнішніми факторами та додавши до внутрішніх факторів біхевіористичні та структурно-адміністративні. Запропоновано визначати принцип безперервності діяльності на чолі ієрархічної сукупності базових постулатів формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком, який слід вважати нормативною основою запровадження стандартів безперервності бізнесу, якості менеджменту, інформаційної, соціальної та екологічної безпеки. З таких позицій запропоновано модель ентропії життєвого циклу підприємства в системі координат, де представлено криву, яка відображає залежність вартості бізнесу від певного періоду розвитку суб'єкта господарювання, та доведено, що особливості сталого розвитку торгівлі, зумовлені дією економічних законів і закономірностей, становлять стійкий причинно-наслідковий повторюваність у соціально-економічних явищах.

2. Дослідивши теоретичні засади інформатизації та методологічні вимоги до організації бізнесу, які орієнтовані на потреби процесного управління, запропоновано під обліково-аналітичним забезпеченням бізнес-процесів у торгівлі розуміти конструкцію інформаційної системи управління, яка завдяки застосуванню певного інструментарію збору, узагальнення, обробки та аналізу інформації в розрізі бізнес-процесів дозволить сформувати базу для прийняття зважених управлінських рішень. Доведено, що процес формування обліково-аналітичного забезпечення є адміністративним бізнес-процесом, який є пріоритетним серед інших, що поєднує їх інформаційними коридорами, комунікаційними каналами та накопиченими знаннями (інтелектом). Ураховуючи ієрархічну логіку формування обліково-аналітичного забезпечення бізнес-процесів в торгівлі та особливості їх стандартизованої класифікації, надано визначення торговельно-технологічного процесу підприємства торгівлі як сукупності торговельних і технологічних процесів, функціонально підпорядкованих між собою, які обслуговують товарні потоки, визначають асортимент товарних запасів і доводять їх у належній якості до кінцевих споживачів під час створення доданої вартості, що дозволило розмежувати інформаційні властивості обліково-аналітичного забезпечення й узгодити дії між відповідальними особами. Розроблено функціональну модель обліково-аналітичного забезпечення управління, яку представлено у вигляді конструкції системно-цільового та технологічного рівнів, перший із яких характеризує вплив керуючої системи на керовану, тобто апарату управління на структурні підрозділи підприємства, а другий оцінює результативність цих впливів.

3. Дослідження інформаційної асиметрії з позицій бухгалтерського обліку довело, що вона є однією з властивостей обліково-аналітичного забезпечення і виникає через непоінформованість певних учасників господарських процесів і носить не лише матеріальний, а, в першу чергу, виражений майновий характер, який проявляється під час розподілу

результатів господарської діяльності. Запропоновано класифікацію видів інформаційної асиметрії обліково-аналітичного забезпечення за інституційними, економічними та підприємницьким об'єктами взаємодії, яка відрізняється виділенням зовнішньої інформаційної асиметрії, що виникає під впливом ендогенних факторів, і внутрішньої, яка враховує дію екзогенних факторів. Це дозволило інтерпретувати вплив інформаційної асиметрії на системоутворюючі компоненти бухгалтерського обліку та розробити концепцію подолання інформаційної асиметрії з позицій майнового інтересу як основного предмету оцінки бізнесу через сучасні стандарти вартості.

4. Основним завданням економіки держави є перенесення інновацій на ринок шляхом створення нових підприємницьких структур, які дають можливість бізнесу та державі ефективно боротися за власне існування в умовах конкурентного середовища. Для ефективного опису бізнес-процесів і управлінських змін введено поняття архітектури підприємства (Enterprise Architecture), яке об'єднує організаційну і фінансову структури та дозволяє забезпечити досягнення цілей підприємства в довготерміновій перспективі. Такий підхід дозволив перевести господарські пріоритети в площину клієнт-орієнтованої структури та запропонувати методологію формування архітектури підприємства як функціонально-операційної технології синтезу забезпечувальної і предметної області, яка є основою для моделювання інформаційної системи управління та забезпечить інформаційну підтримку бізнесу із використанням ІКТ. У загальній архітектурі доцільно виділяти три вектори: матеріальна відповідальність, фінансова відповідальність і часовий вимір. Горизонтальний вектор матеріальної відповідальності характеризує показники діяльності кожного структурного підрозділу, а вертикальний вектор фінансової відповідальності розкриває ієрархічний рівень повноважень осіб, які беруть солідарну участь у прийнятті управлінських рішень.

5. Доведено, що зростаючі координаційні можливості системи управління підприємством змінюють змістовне наповнення принципів організації облікового процесу. Запропоновано виокремлювати принципи підготовки інформації для прийняття проблемних рішень; відображення фактів спостереження або господарських явищ у загальній сукупності їх властивостей; закріплення даних про параметри і властивості господарських фактів у базі знань. За таких умов обліковий процес перетворився на облікову інтерактивну технологію, яка здатна здійснювати реєстрацію і накопичення інформаційних ресурсів за функціональним профілем господарських подій у інтегрованій інформаційній базі та забезпечує агрегацію оперативної, тактичної, стратегічної інформації в системі економічної, соціальної та екологічної відповідальності бізнесу. Розроблено пірамідальну модель агрегації обліково-аналітичного забезпечення в рамках багатовимірності облікового процесу, яка базується на трьох вимірах (вимірювачах) – оцінка R (історична, справедлива), простір S (реальні або умовні факти господарського життя), час T (оперативний, тактичний, стратегічний). Запропоноване бачення технології облікового процесу дозволяє формувати інформаційні ресурси за існуючими бізнес-процесами в інформаційному контурі фронт-офісу, упорядковувати джерела обліково-аналітичного забезпечення для задоволення потреб управління бек-офісу, забезпечувати регламентний доступ менеджменту, надавати зведену інформацію про реальний стан господарської діяльності.

6. Дослідивши галузеві особливості торгівлі, які впливають на управління сталим розвитком в умовах криз, розроблено логічну модель процесу діагностики сталого розвитку в системі обліково-аналітичного забезпечення, яка передбачає проведення функціональної, фінансової та ринкової діагностики та оцінити рівень рефлексивності системи управління. У рамках когнітивної технології запропоновано граф оцінки дисонансу розвитку, у якому наводиться послідовність визначення стратегічних контрольних точок захисту (факторів-індикаторів) сталого розвитку в рамках бізнес-процесів товароруху, що дозволило розробити зведений бюджет

підприємства торгівлі, який дозволяє оцінити та нівелювати вплив руйнівного інциденту на процес утримання цінності в нестійкому зовнішньому середовищі. Змістовна адаптація положень Міжнародних стандартів ISO серії 9000 із подовження діяльності та постійного поліпшення управління бізнес-одиниці дозволила уніфікувати заходи оздоровлення, які спрямовані на виявлення неліквідних страхових ресурсів, власних резервів, реструктуризації боргів.

7. Виявлення деструктивних тенденцій розвитку потенціалу життєвого циклу підприємства дозволило визначити показники-індикатори загроз переривання бізнес-процесів, до яких віднесено втрачену економічну вигоду, загрозу та невизначеність. У межах новітньої парадигми управління ризиками розроблено заходи його нейтралізації та моніторингу, які формалізовано в моделі інформаційної підтримки ризик-менеджменту, що передбачає проведення аналізу ситуації для забезпечення безперервності бізнесу, визначення критеріїв прийняття ризиків на основі професійного судження та розробку сценаріїв раціональних управлінських рішень для нівелювання наслідків загроз сталого розвитку.

8. Обґрунтовано, що резерви доцільно розглядати як джерело компенсації несприятливих наслідків ризиків фінансово-господарської діяльності з метою забезпечення сталого розвитку бізнес-одиниці, відрахування на формування яких є витратами, момент визнання і здійснення яких не збігаються у часі. Запропоновано модель просторово-часового континуума у вигляді ефективної управлінської конструкції організації моніторингу попереджувальної протидії, яка дозволяє розпізнавати ризики бізнес-одиниці за етапами превентивних, реактивних й адаптаційно-стабілізаційних управлінських дій технології non-stop управління, спрямованих на мінімізацію ризиків через ресурс резервування. Запропоновано методику формування резервної системи суб'єкта господарювання, яка на основі виокремлення наслідків господарської події

дозволяє формувати обліково-аналітичне забезпечення за об'єктами резервування – активами, капіталом та зобов'язаннями.

9. Запропоновано облікову інтерпретацію резервів за господарськими подіями із визначеними та невизначними наслідками. Це дозволило розробити алгоритм облікового процесу формування та використання резервів знецінення активів і установчих резервів, який передбачає послідовність дій для визнання необхідного розміру, використання резервів у регламентованому розмірі на покриття можливих збитків, розрахунок величини прихованих резервів за активом балансу або корегування пасиву. Доведено, що найбільш проблемним і мало дослідженим лишається питанням організації контролю за зберіганням товарів та мінімізація товарних втрат на етапах товароруху. Тому для цілей обліку формування та використання резервів за господарськими фактами із невизначними наслідками, до яких належать компенсаційні резерви товарних втрат, запропоновано виокремлювати товарні втрати за наступними ознаками: втрати, виявлені в процесі інвентаризацій залишків і втрати при постачанні товарів; втрати на складі і в торговому залі; втрати унаслідок розкрадань і в результаті об'єктивних причин (усихання, утрушування); втрати понад норми і в межах норм природних втрат, які суб'єкт господарювання вільний встановлювати самостійно, керуючись критерієм суттєвості. Розроблено облікову модель формування та використання компенсаційних резервів на відшкодування товарних втрат, яка дозволила враховувати витрати, що пов'язані з операційною діяльністю, в періоді їх виникнення та визначати податкові наслідки.

10. Доведено, що контролінг є фреймовим поняттям, яке об'єднує метакомунікативне визначення впливу господарської події в системі управління. Виходячи з позиції нової філософії управління та з огляду на специфічність сприйняття цієї категорії в бухгалтерському обліку, вважаємо за доцільне розуміти контролінг як соціально-економічну міжфункціональну технологію для визначення траєкторії розвитку інституційної одиниці, яка

формує інформаційний простір підтримки оперативного і стратегічного управління на основі використання механізму внутрішніх управлінських дій рефлексорного характеру, спрямованих на сталий розвиток підприємства. Це надало підстави визначити новий напрям розвитку концепції контролінгу, яка базується на філософії сталого розвитку підприємства при збалансованому підході до економічних, соціальних та екологічних аспектів його діяльності.

11. Важливим моментом підвищення ефективності стратегічного напрямку цінової політики підприємств та зміцнення їх позицій у конкурентному середовищі є застосування контролінгу як системи інтегрованого інформаційного забезпечення, планування і контролю за цінами. Запропоновано діапазон торговельної надбавки, який визначає контур формування вартості торговельної послуги. Це дозволило параметризувати цінове рішення за сучасною технологією організаційно-функціонального проектування бізнес-процесу, який складається із наступних стадій: визначення пріоритетів товарного асортименту; оцінка транспортно-заготівельних витрат, вибір методу ціноутворення, розрахунок товарної націнки; вибір методу цінової адаптації покупців, та запровадження програми лояльності, що має виражене спрямування підтримки купівельної спроможності соціально незахищених покупців.

12. Запропоновано модель формування професійного судження як продукту інтелектуальної діяльності, згідно з якою професійне судження розглядається як процес перетворення інтелектуального потенціалу (сформованих компетенцій фахівця) на інноваційне рішення. Така облікова новація запроваджується в систему управління за логічною схемою: генерація управлінського рішення→аналіз управлінського рішення→комерційне використання управлінського рішення. З метою вироблення критеріїв, що характеризують якість професійного судження бухгалтера, а також ступеня їх пріоритетності під час підбору професіоналів, запропоновано методику оцінки професійного судження фахівця з обліку, яка

передбачає визначення кількісних і якісних параметрів професійної придатності на основі визначення рангу їх пріоритетності.

13. Задля метрологічної єдності удосконалено технологію облікового процесу в системі національних рахунків, яка має за основу балансові таблиці співставлення зміни в активах, зобов'язаннях і чистому багатстві, та мега-рахунки з обліку макроекономічних показників, які характеризують результати діяльності національної економіки за період часу, її структуру і найважливіші взаємозв'язки її секторів. Встановлено, що облікова система й система національних рахунків мають багато спільних рис, а саме, подвійний запис і балансове узагальнення, послідовне застосування фундаментальних принципів організації обліку, використання єдиного грошового вимірника, складання консолідованої звітності, споріднене коло користувачів. Це сприяло їх гармонізації в організаційній моделі обліково-аналітичного забезпечення сталим розвитком економіки, яка дозволяє узгодити інформаційні ресурси, що генеруються в системі бухгалтерського обліку на рівні інституційної одиниці, із системою національних рахунків за секторами економіки.

14. Запропоновано концептуальну модель обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком інституційних одиниць як основи запровадження генеральної інформаційної конструкції, яка дозволяє вимірювати і прогнозувати потенційні наслідки від економічної, соціальної і екологічної взаємодії інституційних-одиниць і суспільства в процесі створення і розподілу доданої вартості за даними глобального обліку методом нарахування, групування економічних операцій за економічними показниками національного багатства в системі національних рахунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айвазян З. С. Совершенствование систем управления: хирургия или терапия?//Рост менеджмента. Сборник тезисов 7-й конференции, Санкт-Петербург: Альт, 2001. С. 5–8.
2. Алексеенко Л. М. Ринok фінансового капіталу: становлення, проблеми, перспективи розвитку: монографія. К.: Максимум, 2004. 424 с.
3. Андерсен Б. Бизнес-процессы. Инструменты совершенствования/пер. с англ. С.В. Ариничева; науч. ред. Ю. П. Адлер. М.: Стандарты и качество, 2003. 272 с.
4. Андерсон К. «Длинный хвост» технологий. URL: https://www.ted.com/talks/chris_anderson_of_wired_on_tech_s_long_tail/transcript?language=ru.
5. Апопій В. В., Міщук І. П. Організація торгівлі: підручник/за редакцією В. В. Апопія. К.: Центр учбової літератури, 2009. 632 с.
6. Астахова М. М. Проблемні аспекти термінології та класифікації резервів підприємства//Науковий Вісник ПУСКУ. 2008. № 611. С. 111–117.
7. Афанасьев Л. Ю. Інформація та ентропія у сучасному культурному просторі//Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія. 2013. Вип. 5. С. 7–10.
8. Бабаев Ю. А. Бухгалтерский учет: учеб. для вузов/под ред. проф. Ю.А. Бабаева. М.: Велби Проспект, 2005. 392 с.
9. Бажин И. И., Сысоев В. В. Проектно-логистическое управление ресурсным обеспечением : монография. Н. Новгород, 2005. 222 с.
10. Безшура А. Ю. Організаційно-управлінські аспекти створення та функціонування віртуальних підприємств//Економіка, фінанси, право. 2013. № 5. С. 20–22.
11. Беккер Й., Кугелер М., Роземанн М. Менеджмент процессов/пер. с нем. Л. Вилков. М.: Эксмо, 2007. 384 с.
12. Белоусенко М. В. Общая теория экономической организации:

организационная эволюция индустриальной экономики: монография. Донецк: ДонНТУ, 2006. 432 с.

13. Бенько М. М. Інформаційні системи і технології в бухгалтерському обліку: монографія. К.: КНТЕУ, 2010. 335 с.

14. Бенько М. М. Концепція організації облікового технологічного процесу в торговельному підприємстві//Агросвіт. 2011. № 10. С. 15–17.

15. Берге Й. Балансоведение: пер. с нем./научный редактор В. Д. Новодворский; вступление А. С. Бакаева; прим. В. А. Верхова. М.: Бухгалтерский учет, 2000. 454 с.

16. Бернстайн Л. А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация: пер. с англ./ научн. ред. перевода чл.-корр. РАН И. И. Елисеева, гл. редактор серии проф. Я. В. Соколов. М.: Финансы и статистика, 2003. 624 с.

17. Білоконь Т. М. Удосконалення механізму управління фінансовою санацією підприємств//Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2009. № 2. С. 40–45.

18. Білуха М. Т. Теорія бухгалтерського обліку: підручник. К.: Вид-во Київський держ. торг.-екон. ун-т, 2000. 692 с.

19. Бондарчук М. К., Вівчар О. Й., Скоропад І. С. Необхідність санації об'єднань підприємств з урахуванням основних законів їх розвитку//Наука й економіка. 2013. № 3 (31). С. 17–21.

20. Боримская Е. П., Панченко И. А. Направления организации бухгалтерского учета в условиях риск-ориентированного управления//Международный бухгалтерский учет. 2011. № 38 (284). С. 55–63.

21. Боримська К. П. Реалізація концепції інформаційної безпеки підприємства в спектрі системи бухгалтерського обліку//Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. 2013. № 1 (63). С. 33–38.

22. Брадул О. М. Обліково-аналітичне забезпечення менеджменту корпорацій: монографія. К.: КНТЕУ, 2009. 355 с.

23. Брохун Н. С., Легенчук С. Ф. Принцип безперервності в

бухгалтерському обліку: історичні аспекти, сутність та шляхи розвитку//Вісник Львівської комерційної академії. 2011. Вип. 38. С. 197–205.

24. Бурко О. В. Моделювання системи обліково-аналітичного забезпечення суб'єктів господарювання в умовах сталого розвитку//Проблеми економіки. 2015. № 1. С. 285–291.

25. Булкот Г. В. Облік і аналіз процесів ліквідації та санації підприємств України на стадії банкрутства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)». К.: КНЕУ ім. В. Гетьмана, 2007. 19 с.

26. Бутинець Т. А., Давидюк Т. В., Жиглей І. В., Замула І. В. Розвиток науки про бухгалтерський облік і господарський контроль: забезпечення стійкості розвитку економіки України: монографія/ред. Ф. Ф. Бутинець. Житомир: Житомир. держ. технол. ун-т, 2012. 308 с.

27. Бутинець Т. А. Розвиток науки господарського контролю: проблеми теорії, методології, практики : монографія. Житомир: ЖДТУ, 2011. 772 с.

28. Ващенко О. М. Моральні ризики як фундаментальний фактор існування тіньового сектора в економіці//Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. 2010. Випуск 29. С. 288–295.

29. Вдовенко Л. А. Информационная система предприятия: учеб. пособие. М.: Инфра, 2010. 237 с.

30. Вербицька І. І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур//Сталий розвиток економіки. 2013. № 5 (22). С. 282–291.

31. Верига Ю. А., Орищенко М. М. Резервування капіталу: облік, аудит та звітність: монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. 177 с.

32. Вигівська І. М. Підприємницькі ризики як особливий вид фактів господарської діяльності//Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнародний збірник наукових праць. 2009. Випуск 2(14). С. 31–45.

33. Височан О. С. Облік в системі ціннісно-орієнтованого управління//Економічний форум. 2016. № 2. С. 315–323.
34. Височан О. С. Характеристики обліково-інформаційних потоків в теорії облікових фільтрів//Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2015. Вип.4. С. 154–159.
35. Височан О. С., Кіш І. Р. Трансформація інформаційної функції бухгалтерського обліку як відповідь на виклики сучасної економіки//Бізнес Інформ. 2016. № 3. С. 160–165.
36. Височан О. С. Концептуалізація розвитку бухгалтерського обліку у суб'єктів, що здійснюють туристичну діяльність: монографія. Львів, 2015. 312 с.
37. Вільгуцька Р. Б., Георгіаді Н. Г., Князь С. В. Термінологічні особливості побудови організаційних структур управління на основі теорії множин. URL: <http://ir.nmu.org.ua>.
38. Вітлінський В. В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику: монографія. К.: Деміур, 1996. 212 с.
39. Вітлінський В. В., Веливоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія. К.: КНЕУ, 2004. 480 с.
40. Вітлінський В. В., Верченко П. І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2000. 292 с.
41. Вовченко Т. Дисконтні картки на підприємстві//Дебет-Кредит. 2005. № 38. С. 17–20.
42. Волощук Л. А. Учетно-аналитическое обеспечение управления инновационным развитием предприятия//Труды Одесского политехнического университета. 2011. № 2. С. 329–334.
43. Вольська В. В. Методичні підходи до обліково-аналітичного забезпечення та аудиту управлінської діяльності аграрних підприємств//Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: зб. наук. праць. Житомир: ЖІТІ. 2012. Вип. 3 (24). С. 83–88.
44. Герасименко С. С., Єпіфанов А. О., Корінько М. Д.

Бухгалтерський облік: актуальні проблеми та рішення: монографія/за редакцією д.е.н., проф. С. С. Герасименка. Суми: УАБС НБУ, 2010. 162 с.

45. Герасимова Ю. В. О принципе непрерывности деятельности организаций//Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2009. № 6. С. 53–55.

46. Глен А., Велш А., Шорт Д. Основи фінансового обліку. К.: Основи, 1997. 943 с.

47. Гнилицька Л. В. Бухгалтерський облік як інструмент управління ризиками підприємницької діяльності//Фінанси України. 2014. № 3. С. 114–125.

48. Гнилицька Л. В. Напрями удосконалення облікової системи з метою забезпечення економічної системи суб'єктів господарювання//Комунальне господарство міст. 2011. № 10. С. 144–153.

49. Гнилицька Л. В. Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства: монографія. К.: КНЕУ, 2012. 305 с.

50. Гоголь Т. А. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємств малого бізнесу: монографія. Чернігів. 2014. 384 с.

51. Голов С. Ф. Управленческий бухгалтерский учет. К.: Скарби, 1998. 381 с.

52. Голов С. Ф. Управлінський облік: підручник. К.: Лібра. 2003. 704 с.

53. Господарський кодекс України: кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>.

54. Граница Ю. В. Риск прогноза последствий условных фактов хозяйственной деятельности – расчет и раскрытие информации в бухгалтерской отчетности//Международный бухгалтерский учет. 2012. № 37 (235). С. 30–40.

55. Грачова Р. Зобов'язання як елемент фінансової звітності//Практична бухгалтерія. Дебет-Кредит. 2001. № 43. С. 40–47.

56. Гринчишин Я. Принцип безперервності в Україні: порівняння з

міжнародними стандартами//Бухгалтерський облік і аудит, 2013. № 11. С. 3–8.

57. Гришова І. Ю., Островська І. П., Менкконен А. Санація підприємства як чинник його фінансової захищеності//Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Фінанси і кредит. 2013. №1. С. 254–265.

58. Гуменюк А. М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія. К.: НІСД, 2014. 468 с.

59. Гутченко А. В. Електронні інформаційні ресурси у наукових дослідженнях з проблем контролінгу//Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 5. Ч. 2. С. 71–74.

60. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка/3-е изд. под ред. проф. И. А. Бодуэна-де-Куртемэ. М.: Товарищество М. О. Вольфъ, 1903. Т. 1. 878 с.

61. Данилочкина Н. Г., Володин А. А. Риск-контролинг непрерывности бизнеса//Транспортное дело. 2010. № 9. С. 199–200.

62. Дані громадської спілки «Економічний дискусійний клуб». URL: http://edclub.com.ua/sites/default/-iles/files/global_competitiveness_20152016.pdf.

63. Дмитренко И. Н., Белоусова И. Н. Эволюция концептуального подхода к допущению непрерывности деятельности субъектов хозяйствования//Международный бухгалтерский учет, 2007. № 10 (106). С. 34–38.

64. Долан Р. Дж., Саймон Г. Эффективное ценообразование: монография. М.: Экзамен, 2005. 416 с.

65. Доповідь Брундтланд Всесвітньої комісії Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку (WCED). URL: http://www.esz.org.ua/?page_id=3129.

66. ДСТУ ISO 9000:2007. Національний Стандарт України Держспоживстандарт України. 2008. Основні положення та словник термінів (ISO 9000:2005, IDT) Системи управління якістю. URL: http://dbn.at.ua/_ld/11/1128_432_iso9000-1-.pdf.
67. ДСТУ ISO 9001-2001. Система управління якістю. Вимоги. К.: Держспоживстандарт України, 2001. 28 с.
68. Дубас О. П. Інформаційно-комунікаційний простір: поняття, сутність, структура. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26693/22-Dubas.pdf>.
69. Дубняк К. А. Інформаційний простір: структура та функціональні параметри//Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2015. № 4 (24). С. 21–25.
70. Дячек С. М. Резерви як інструмент управління ризиками господарської діяльності. URL: http://mm.nbin\go\ita/portal/Soc_guni/Vzhdtu_econ/2009_4/52.pdf.
71. Евдокименко Р. А. Бизнес-процессы, процессное управление и эффективность//Менеджмент в России и за рубежом. 2004. № 5. С. 23–32.
72. Евдокимов В. В., Грицишен Д. А. Конфликт интересов пользователей бухгалтерской информации: исламский опыт урегулирования//Международный бухгалтерский учет. 2010. № 2. С. 32–43.
73. Евдокимов В. В., Грицишен Д. О., Грищенко О. О., Барышникова О. М. Международные модели регулирования отчетности устойчивого развития: анализ современного состояния: монография. Житомир: ЖГТУ, 2013. 359 с.
74. Егорова С. Е., Юданова Л. А. Риски как объект бухгалтерского учета и управления//Учет. Анализ. Аудит. 2015. № 1. С. 82–91.
75. Ефименков В. И., Воробьева О. А. Бухгалтерский учет как важнейшая информационная система в условиях глобализации//Экономика региона. 2006. № 2. С. 88–95.
76. Евдокимов В. В. Асиметрія бухгалтерської інформації та шляхи її

- мінімізації//Міжнародний збірник наукових праць. 2011. № 3(21). С. 135–146.
77. Євдокимов В. В. Моделювання системи бухгалтерського обліку: теорія і практика застосування: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04. URL: <http://disser.com.ua/contents/35792.html>.
78. Євдокимов В. В., Грицишен Д. О., Грищенко О. О., Баришнікова О. М. Міжнародні моделі регулювання звітності сталого розвитку: аналіз сучасного стану: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2013. 200 с.
79. Євдокимов В. В., Грицишен Д. О., Кузнєцова О. В., Сергієнко-Бердюкова Л. В. Обліково-інформаційне забезпечення економіко-екологічної безпеки системи управління відходами: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2015. 376 с.
80. Євдокимов В. В., Олійник О. В., Грицишен Д. О., Грищенко О. О. Концепція управління економічною безпекою суб'єктів господарювання в контексті теорії сталого розвитку: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2013. 252 с.
81. Житний П. Принципи формування облікової політики//Бухгалтерський облік і аудит. 2005. № 4. С. 25–28.
82. Жук В. М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки: монографія. К.: ІАЕ, 2009. 646 с.
83. Жук В. М. Поглиблення сутності предмету бухгалтерського обліку//Облік і фінанси АПК. 2012. № 1. С. 16–23.
84. Жук В. М. Розвиток моделювання в бухгалтерському обліку//Облік і фінанси АПК. 2010. № 3. С.26–32.
85. Жук В. Н. Основы институциональной теории бухгалтерского учета: монография. К.: Аграрная наука, 2013. 408 с.
86. Жук В. М. Інституціональна теорія бухгалтерського обліку: відповідь на виклики сучасності//Бухгалтерський облік і аудит. 2015. № 8-9. С. 14-23.
87. Задорожний З.-М. В., Крупка Я. Д., Омецінська І. Я. Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку: монографія/за наук. ред. З.-М. В. Задорожного, Я. Д. Крупки. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 293 с.

88. Замула І. В., Шигун М. М. Аналітична модель бухгалтерського обліку екологічної діяльності URL: http://vlp.com.ua/files/59_4.pdf.
89. Инновационное развитие: экономика, интеллектуальные ресурсы, управление знаниями: монография/под ред. Б. З. Мильнера. М.: ИНФРА, 2010. 624 с.
90. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований: монография/под ред. д.э.н. А. А. Гриценко. Х.: Форт, 2008. 928 с.
91. Іванова Л. Б. Основні завдання бухгалтерського обліку в антикризовому управлінні суб'єкта реального сектора економіки//Економіка і регіон. 2011. № 4. С. 198–202.
92. Івченко Л. В., Ходзицька В. В. Інтерпретація дебіторської заборгованості за національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку//Фінанси, облік і аудит. 2013. Вип. 1 (21). С. 256–262.
93. Ігнатенко Т. В. Постановка системи бюджетування на підприємстві торгівлі в умовах обліку за сегментами діяльності//Збірник наукових праці ЧДТУ. Вип. 20. Ч. 1. 2015. С. 202–207.
94. Ільницький Ю. Вклади до статутного капіталу: види, оцінка, оформлення//Все про бухгалтерський облік. 2014. № 105. С. 66–68.
95. Калінська І. М. Формування фінансової архітектури підприємства у контексті життєвого циклу організації//Формування ринкових відносин в Україні. 2012. № 10 (137). С. 127–131.
96. Калянов Г. Н. Архитектура предприятия и инструменты ее моделирования//Автоматизация в промышленности. 2004. № 3. С. 9–12.
97. Капля І. В. Облік власного капіталу в акціонерних товариствах АПК: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» К., 2006. 20 с.
98. Карцева В. В. Фінансовий контролінг підприємств і організацій споживчої кооперації: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2013. 335 с.

99. Касич А. О., Циган Р. М., Карбан О. І. Науково-методичні основи обліково-аналітичного забезпечення управління прибутком підприємства//Проблеми економіки. 2013. № 1. С. 191–196.
100. Киндрацкая Л. М., Петрик Е. А., Кутер М. И. Николай Григорьевич Чумаченко – автор внедрения управленческого учета//Международный бухгалтерский учет. 2013. № 22. С. 58–64.
101. Кірейцев Г. Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2007. 236 с.
102. Класифікатор професій ДК 003:2010: Наказ Держспоживстандарту України від 28.07.2010 р. № 327. URL: <http://kodeksy.com.ua/buh/kp.htm>.
103. Класифікація інституційних секторів економіки України, затв. наказом Державної служби статистики України від 03.12.2014 р. № 378. URL: http://cct.com.ua/2014/03.12.2014_378.htm.
104. Коваль Л. В. Резервний капітал як внутрішній страховий фонд підприємства: формування та облік//Економічні науки. 2012. Вип. 9(2). С. 193–198.
105. Ковтун С. Бюджетування на сучасному підприємстві, або як ефективно управляти фінансами. Х.: Фактор, 2005. 340 с.
106. Кодекс етики професійних бухгалтерів. URL: www.minfin.gov.ua/document/81073/D6.pdf.
107. Козлова М. О. Облік і контроль процесу резервування (на прикладі діяльності великих промислових підприємств України): дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)»; Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. К., 2006. 253 с.
108. Колесніков О. В. Ціноутворення: навч. посібник. К.: Центр навч. літ-ри, 2006. 144 с.
109. Концептуальна основа фінансової звітності: IASB; Стандарт, Міжнародний документ, Концепція від 01.09.2010 р. URL: <http://zakon4.rada>.

gov.ua/laws/show/929_009/page.

110. Концепція розвитку системи національних рахунків від 25 липня 2002 р. № 413-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/413-2002-%D1%80>.

111. Коробова Н. М. Професійне судження бухгалтера та його місце в організації обліку на сільськогосподарському підприємстві//Облік і фінанси АПК: бухгалтерський портал. URL: <http://magazine.faa.org.ua/profesiynne-sudzhennya-buhgaltera-ta-yogo-misce-v-organizacii-obliku-nailskogospodarskomu-pidpriemstvi.html>.

112. Королюк Т. Дослідження вітчизняного та зарубіжного нормативно-правового регулювання обліку ризику//Соціально-економічні проблеми і держава. 2015. Вип. 2 (13). С. 287–293. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2015/15ktaror.pdf>.

113. Короп А. Дилерские контракты и скидки: стимулирование лучших//Бухгалтерия. 2007. № 9. С. 57–62.

114. Коротков Э. М., Беляев. А. А., Валовой Д. В. и др. Антикризисное управление: учеб. для студентов вузов, обучающ. по экон. спец./под ред. Э. М. Короткова. М.: ИНФРА-М, 2001. 432 с.

115. Корягін М. В. Оцінювання вартості підприємства в системі бухгалтерського обліку: монографія. Львів: НВП Інтерсервіс, 2012. 262 с.

116. Костирко О. М. Контролінг як інтегрована інформаційно-аналітична система управління//Інвестиції: практика досвіду, 2013. № 1. С. 30–33.

117. Кравець Р. Б., Серов Ю. О., Марковець О. В. Інформаційні технології організації бізнесу: навч. посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. 228 с.

118. Кравчук Г. В., Пластун О. Л., Дубина М. В. Інформаційна асиметрія в фінансовій сфері як сучасна загроза фінансовій безпеці держави//Науковий вісник ЧДІЕУ. Фінанси. Банківська справа. 2012. № 4 (16). С. 178–185.

119. Краснокутська Н. С. Пріоритети формування та розвитку

потенціалу торговельного підприємства на різних стадіях його життєвого циклу//Механізм регулювання економіки. 2010. №1. С. 136–145.

120. Краснокутська Н. С. Ришкова Я. С. Теорія зацікавлених сторін : основні положення та сфери дослідження. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nb-uv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/esprstp_2014_1_11.pdf.

121. Кривошия О. А. Основні методи усунення інформаційної асиметрії між ринковими гравцями: мікроекономічний рівень//Економічний аналіз. 2013. Т. 13. С. 95–100.

122. Крупка Я. Д. Облік інвестицій. Тернопіль: Економічна думка, 2001. 302 с.

123. Крутова А. С. Облік в системі електронної комерції: монографія. Х.: ХДУХТ, 2010. 396 с.

124. Крутова А. С., Чумак О. В., Янчев А. В. Електронний господарський документообіг в Україні: стан та перспективи розвитку: монографія. Х.: ХДУХТ, 2012. 213 с.

125. Кулакова М. Дисконтні картки: покупцю – приємно, продавцю – добре//Все про бухгалтерський облік. 2006. № 115. С. 8–10.

126. Кулик Р. Р. Етимологія поняття «суттєвість» у бухгалтерському обліку та аудиті//Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль: Економічна думка. 2014. Т. 18. № 2. С. 23–30.

127. Кундря-Висоцька О. П., Вагнер І. М., Ключ М. І. Бухгалтерський облік в умовах інтеграційних процесів: сучасний стан та напрями розвитку: монографія. Київ: УБС НБУ, 2013. 286 с.

128. Кучеренко С. К. Формування бізнес-моделі підприємства: лекційний курс для студентів напряму підготовки 6.030504 «Економіка підприємства». Дніпропетровськ: ДНУ ім. О. Гончара, 2013. 80 с.

129. Лаговська О. А., Якименко М. В. Прибуток як об'єкт

бухгалтерського обліку та ризик-орієнтованого управління//Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2014. №. 2. С. 61–67.

130. Лебедева Ю. Н. Теоретические подходы к классификации ассиметрии информации как экономического феномена//Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3: Экономика. Экология. 2011. № 1 (18). С. 25–30.

131. Легенчук С., Петрук О., Вольська К. Факти господарського життя як елементарні частинки дійсності в системі бухгалтерського обліку. URL: http://sophus.at.ua/publ/2014_04_17_18_kampodilsk/sekcija_1_2014_04_17_18/fakti_gospodarskogo_zhittja_jak_elementarni_chastinki_dijsnosti_v_sistemi_bukhgalterskogo_obliku/51-1-0-926.

132. Лень В. С., Гливенко В. В. Бухгалтерський облік в Україні: основи та практика: навч. посібн. К.: Центр навч. літ-ри., 2004. 576 с.

133. Лігоненко Л. О., Вержбицький О. А. Контролінг у торгівлі: монографія. К.: КНТЕУ, 2013. 267 с.

134. Лоханова Н. О. Інтеграційні процеси в обліку в умовах інституціональних перетворень: монографія. Херсон, 2012. 400 с.

135. Лоханова Н. О. Облікова політика як інструмент управління економічною безпекою компанії. URL: <http://dSPACE.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2467/1>.

136. Лучко М. Р. Невизначеність та ймовірнісність господарських операцій: до питання бухгалтерського обліку//Соціально-економічні проблеми і держава. 2013. №. 2. С. 98–109.

137. Лучко М. Р., Адамик О. В. Облік комерційної діяльності: підручник. Тернопіль: Карт-бланш, 2005. 441 с.

138. Мазур Н. А. Вартість підприємства як важливий критерій оцінки ефективності підприємства. URL: <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file.pdf>.

139. Майер Э. Контроллинг как система мышления и управления:

пер.с нем. М.: Финансы и статистика, 1993. 96 с.

140. Макаренко І. О. Етична складова у підготовці фахівців з напрямку «Облік і аудит». URL: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10166/1/Ethics_tezy.pdf.

141. Маклаков И. А. Проблемы применения контроллинга в системе управления промышленной организацией//Вестник МГОУ. 2010. № 1. С. 96–100.

142. Малюк В. И., Немчин А. М. Производственный менеджмент: учеб. пособие. СПб.: Питер, 2008. 288 с.

143. Манн Р., Майер Э. Контроллинг для начинающих/пер. с нем. Ю. Г. Жукова. М.: Финансы и статистика, 2004. 678 с.

144. Маняева В. А. Финансовая структура управления расходами организации для достижения стратегических целей//Международный бухгалтерский учет. 2011 № 10. С. 34–40.

145. Мар'яненко Л. В. Особливості та передумови провадження санаційних процесів на підприємствах України//Економіка. Фінанси. Право. 2007. № 10. С. 14–21.

146. Маренич Т. Г. Моделювання системи бухгалтерського обліку. URL: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_137/04.pdf.

147. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2014. Т. I. 1200 с.

148. Мартинов А. Ю. Історична соціологія (циклічна парадигма): монографія//Національний університет внутрішніх справ, Українське товариство сприяння соціальним інноваціям. К.: Рада, 2004. 288 с.

149. Маценко Л. Ф. Проблеми класифікації фактів господарського життя з невизначеними наслідками для цілей обліку та контролю//Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. 2016. №. 4 (58). С. 74–79.

150. Маценко Л. Ф. Фактори виникнення ризиків спільної діяльності//Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. 2014. №. 26. С. 357–363.

151. Международная конвергенция измерения капитала и стандартов

капитала: Уточненные рамочные подходы. Базельский комитет по банковскому надзору. URL: <http://www.-cbr.ru/today/ms/bn/basel.pdf>.

152. Мельник Л. Г., Ильяшенко С. Н., Касьяненко В. А. Экономика информации и информационные системы предприятия: учеб. пособие для вузов. Сумы: Университетская книга, 2004. 399 с.

153. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. 3-е изд., пер. с англ. М., 2013. 672 с.

154. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку запасів, затв. наказом Міністерства фінансів України від 10.01.2007 р. № 2. URL: <http://zakon.nau.ua/>.

155. Механізм забезпечення розвитку України: гуманітарні та економічні аспекти: монографія/за ред. д-ра екон. наук Н. С. Різник, канд. екон. наук А. Т. Московчук. Луцьк: СПД Гадяк Ж. В., 2013. 722 с.

156. Механізм обліково-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень у галузях економіки: монографія/під ред. к.е.н., доц. Ш. М. Акаєва. Макіївка: Ноулідж, 2011. 409 с.

157. Милнер Б. З. Теория организации. М.: ИНФРА-М, 2009. 864 с.

158. Минцберг Г. Структура в кулаке: создание эффективной организации: пер. с англ. СПб.: Питер, 2004. 512 с.

159. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності». URL: http://za-kon4.rada.gov.ua/laws/show/929_013.

160. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи». URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/card/929_051?info=1.

161. Міжнародний стандарт інтегрованої звітності. Версія 1.0: пер. з англ. Міжнародна рада інтегрованої звітності. URL: http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08-the-ternational-ir-framework.docx_en-US_ru-RU.pdf.

162. Міжнародний стандарт освіти. URL: <https://www.ifac.org/publications-resources>.

163. Міжнародний стандарт фінансової звітності 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації». URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/929_007.

164. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики/пер. з англ. мови О. В. Селезньов, О. Л. Ольховікова, О. В. Гик, Т. Ц. Шарашидзе, Л. Й. Юрківська, С. О. Куліков. К.: СТАТУС, 2004. 1028 с.

165. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку. URL: <http://www.minfin.gov.ua>.

166. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг/пер. з англ. О. Л. Ольховікова, О. В. Селезньов, О. О. Зєніна, О. В. Гик, С. Г. Біндер. К.: Фенікс, 2011. 842 с.

167. Міжнародні стандарти фінансової звітності. URL: <http://www.minfin.gov.ua>.

168. Мізерна Г. П. Фінансовий контролінг як прогресивна форма внутрішнього контролю на підприємстві санаторно–курортного типу//Вісник Хмельницького національного університету. 2005. Вип. 6. Т. 3. С. 207–211.

169. Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень: ДБН 360-92: Наказ Держкоммістобудування від 17 квіт. 1992 № 44. URL: <http://dbn.at.ua/load/normativy/-dbn/dbn>.

170. Мних Є. В., Бардаш С. В., Назарова К. О., Шерстюк О. Л., Беякова В. П., Мінняйло В. П. Фінансовий аудит: інформаційно-аналітичне забезпечення: монографія/за ред. Є. В. Мниха. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 416 с.

171. Модель совершенства EFQM: Официальный сайт EFQM. URL: <http://www.efqm.org/the-efqm-excellence-model>.

172. Мозенков О. В. Механізм управління процесом санації підприємств-банкрутів//Актуальні проблеми економіки. 2009. № 6 (96). С. 122–126.

173. Момот Т. В., Безугла В. О., Тараруєв Ю. О., Кадничанський М. В., Чалий І. Г. Фіанасовий менеджмент: навч. посібник/за

ред. Т. В. Момот. К.: Центр учбової літератури, 2011. 712 с.

174. На меті – сталий розвиток України//Вісн. НАН України, 2007. № 2. URL : ftp://ftp.nas.gov.ua/akademperiodyka/Downloads/Visnyk_NANU/downloads/2007/2/a3-2.pdf.

175. Нагорна І. В. Резерви підприємства як інструмент підвищення фінансової стійкості. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2010_4/Nagorna.pdf.

176. Назарова К. О., Нестеренко О. О. Роль облікової інформації у забезпеченні сталого розвитку торговельної галузі//Економічний простір, 2016. № 116. С. 157–164.

177. Нападівська Л. В. Управлінський облік: підруч. для вузів. 2-е вид., доопрац. та доп. К.: КНТЕУ, 2010. 648 с.

178. Нападівська Л. В. Управлінський облік: підручник. К.: Книга, 2004. 544 с.

179. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р № 73. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

180. Національний класифікатор України. Класифікатор професій ДК 003:2010, затв. наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10>.

181. Нежива М. О. Передумови формування фінансових резервів//Вісник Чернігівського державного технологічного університету. 2013. № 1 (64). С. 269–275.

182. Нестеренко О. О. Методика оцінки інформаційного ризику на підприємствах роздрібної торгівлі//Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. 2013. Вип. 2. Т. 18. С. 150–159.

183. Нефьодов А. Карти на стіл//Дебет-Кредит. 2003. № 5. С. 14–15.

184. Об утверждении дифференцированных размеров списания потерь непродовольственных и продовольственных товаров в магазинах (отделах,

секциях) самообслуговування: затв. наказом Міністерства торгівлі СРСР від 23.03.84 р. № 75. URL: <http://zakon.nau.ua/>.

185. Облік, аналіз та контроль: теорія, методологія, практика: монографія/за заг. ред. канд. екон. наук І. Б. Садовської. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2014. 270 с.

186. Одинцова Т. М. Контроллинг как элемент механизма обеспечения сбалансированного устойчивого развития предприятия//Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Серія: Економіка і фінанси. Севастополь, 2012. Вип. 130/2012. С. 144 – 150.

187. Озеран А. В. Принцип безперервності діяльності – індикатор оцінки вартості підприємства. URL: http://www.nbuuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/ptmbo/2012_2/27.pdf.

188. Озеран А. В., Коршикова Р. С. Опыт украины в вопросах профессиональной сертификации и повышения квалификации бухгалтеров//Международный бухгалтерский учет, 2013. № 29 (275). С. 55–60.

189. Олійник І. В. Використання контролінгу при формуванні цінової стратегії підприємства сільгоспмашинобудування//Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: збірник наукових праць. Серія: Економічні науки. 2005. Вип. 7. Ч. 2. С. 388–395.

190. Олійник І. В. Інституціональні засади організації бухгалтерського обліку в умовах міжнародної інтеграції: монографія. Київ: КНЕУ, 2014. 319 с.

191. Оліфіров О. В. Контролінг інформаційної системи підприємства: монографія. Донецьк: ДонДУЕТ, 2003. 325 с.

192. Онищенко С. Бюджетування в системі фінансового правління підприємством//Бухгалтерський облік і аудит. 2006. С. 42–51.

193. Орищенко М. М. Облік і аудит резервів капіталу: методологія та організація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)». Київ: Київськ. нац. торгов.-екон. ун-т., 2009. 268 с.

194. Орлова О. С. Правове регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності суб'єктів господарювання: монографія. Ужгород: Ліра, 2014. 312 с.
195. Павленко А. Ф., Войчак А. В., Кардаш В. Я., Пилипчук В. П. Теорія та практика маркетингу в Україні: монографія. К.: КНЕУ, 2005. 584 с.
196. Палий В. Ф., Соколов Я. В. Теория бухгалтерского учета: ученик. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Финансы и статистика, 1988. 279 с.
197. Панченко І. А. Бухгалтерський облік прибутку в умовах трансформації підходів до системи управління: концептуальні засади: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2013. 623 с.
198. Панченко І. А. Облікове забезпечення ризик-орієнтованого управління прибутком. URL: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2012/v3/NV-2012-v3_55.pdf.
199. Пархомчук О. О. Огляд та аналіз наукових джерел з питань обліку резервів підприємства//Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2015. №. 2 (17). С. 291–296.
200. Пархомчук О. О. Резерви та їх значення для організації обліку: сутність поняття//Міжнародний збірник наукових праць. 2013. Вип. 3 (18). С. 56–59.
201. Перекрестова Л. В. Управление локальными агропромышленными системами рыночной ориентации на основе релевантной информации: автореф. дис. ... д-ра экон. наук.: спец. 08.00.05, 08.00.12. Волгоград, 1998. 48 с.
202. Петренко Н. І., Столяренко О. М. Документування операцій з власним капіталом та зобов'язаннями на стадіях життєвого циклу підприємства//Вісник Хмельницького національного університету. 2015. № 1. С. 127–132.
203. Петрова Е. А. Современный информационный рынок: микроэкономический анализ закономерностей формирования и развития. М.: Гелиос АРВ, 2004. 128 с.

204. Петрук О. М. Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2005. 420 с.
205. Пилипенко А. А., Отенко В. І. Організація обліку і контролю. Х.: Вид. ХНЕУ, 2005. 350 с.
206. Підгорний А. З., Милашко О. Г. Система національних рахунків: навч. посібник. Одеса: ОДЕУ, 2009 р. 121 с.
207. Підгорний А. З. Милашко О. Г. Нефінансові корпорації України: стан та проблеми розвитку//Вісник соціально-економічних досліджень. 2015. Вип. 2. С. 273–280.
208. Пікуш Ю. В. Принципи формування резервів у системах бухгалтерського обліку. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Vnulp/Me-negment/2012_721/40.pdf.
209. План основних науково-технічних заходів Громадської спілки «Українська асоціація досконалості та якості» на 2017 рік. URL: http://uaq.org.ua/docs/plan_UAEQ.pdf.
210. Пластун О. Л. Інформаційна асиметрія як основа опортуністичної поведінки економічних суб'єктів. URL: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9939/1/pla-stun_dspace.pdf.
211. Пластун О. Л., Кравчук Г. В., Дубина М. В., Коваленко Ю. М., Шевчук В. І., Базилінська О. Я., Воронова Е. Ю. Бухгалтерский учет и отчетность в решении агентской проблемы корпоративного управления//Вестник МГИМО. 2011. № 1. С. 36–42.
212. Податковий кодекс України: кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
213. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 08.10.1999 р. № 237. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.
214. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/-show/z0085-00>.

215. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: затв. постановою правління НБУ від 25.01.2012 № 23. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/-laws/show/z0231-12>.

216. Пономарева Н. И. Особенности формирования блока информации о бизнес-процессах//Успехи современного естествознания: научный журнал. 2008. № 7. С. 70–72.

217. Порохняк Н. В. МСФЗ як базова обліково-аналітична модель для бізнесу України//МСФЗ: дослідження, наука, практика, імплементація: матеріали відкритої міжнар. інт.-конф., Харків. Х.: Агентство з МСФЗ, 2014. С. 33–35.

218. Порядок визначення розміру збитку від розкрадання, недостачі, знищення (псування) матеріальних цінностей: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 22.01.96 р. № 116. URL: <http://zakon.nau.ua>.

219. Про акціонерні товариства: Закон України затв. постановою Верховної Ради України від 17.09.2008 р. № 514-VI/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.

220. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України затв. постановою Верховної Ради України від 16.07.1999 р. № 996-XIV/Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

221. Про визначення розміру збитку, нанесеного підприємству, установі, організації розкраданням (псуванням), недостачею або втратою дорогоцінних металів, дорогоцінних каменів і валютних цінностей: Закон України затв. постановою Верховної Ради України від 06.06.95 р. № 218. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

222. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України затв. постановою Верховної Ради України від 14.05.1992 р. № 2343-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.

223. Про господарські товариства: Закон України затв. постановою Верховної Ради України від 19.09.1991 р. № 1576-XII. URL: <http://zakon.rada>.

gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1576-12.

224. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України затв. постановою Верховної Ради України від 11.09.2003 р. № 1160-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>.

225. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: методичні рекомендації щодо дотримання вимог Закону України від 11.09.2003 р. № 1160-IV. URL: <http://dkzr.dp.gov.ua/OBLADM/dkzr.nsf/docs/34E6BECDD037066EC22579420033DA36?OpenDocument>.

226. Про затвердження норм природного убутку продовольчих товарів у торгівлі та інструкції з їх застосування: Наказ Міністерства торгівлі СРСР від 02.04.87 р. № 88. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

227. Про затвердження природного збитку та відходів продовольчих товарів в торгівлі: Наказ Міністерства торгівлі СРСР від 29.12.1984 р. № 339. URL: <http://zakon.nau.ua>.

228. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України затв. постановою Верховної Ради України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/-show/1264-12>.

229. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

230. Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності: лист Міністерства фінансів України від 29.07.2003 р. № 04230-04108// Бухгалтерський облік і аудит. 2003. № 8. С. 59–60.

231. Прокопенко В. Формування та внески до статутного капіталу: облікові аспекти//Все про бухгалтерський облік. 2012. № 55. С. 34–38.

232. Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності: довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Вип 1. URL: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8453/8454/468491/>.

233. Птащенко Л. О., Сержанов В. В. Фінансовий контролінг: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2016. 344 с.
234. Пушкар М. С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів): монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2006. 334 с.
235. Пушкар М. С., Пушкар Р. М. Контролінг – інформаційна підсистема стратегічного менеджменту: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2004. 370 с.
236. Пушкар М. С., Щирба М. Т. Теорія і практика формування облікової політики: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2009. 260 с.
237. Пятов М. Л., Смирнова И. А. Принципы начисления и непрерывности в МСФО. URL: <http://buh.ru/articles/documents/14025>.
238. Развитие бухгалтерского учета и аналитического инструментария предприятия: монография/под ред. И. Й. Яремко и проф. Г. Ронэка. Львов: изд-во Львовской политехники, 2014. 208 с.
239. Репин В. В., Елиферов В. Г. Процессный подход к управлению. Моделирование бизнес-процессов: монография. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. 544 с.
240. Реслер М. В. Обліково-аналітичне забезпечення фінансового менеджменту: монографія. Ужгород: Ліра, 2013. 296 с.
241. Ришар Ж. Бухгалтерский учет: теория и практика: пер. с фр./под ред. Я. В. Соколова. М.: Финансы и статистика, 2000. 158 с.
242. Родіонов О. В., Співак С. І., Тертична Н. В., Бондаренко О. С., Поповиченко Г. С., Манько І. М. Формування фінансової безпеки підприємства: монографія. Луганськ: Ноулідж, 2011. 247 с.
243. Ройзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь – 5-е изд., перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2006. 207 с.
244. Рудановский А. П. Теория балансового учета. Баланс как объект учета. М.: МАКИЗ, 1928. 255 с.
245. Рудницький В. С., Давидюк Т. В., Деньга С. М., Стеців І. І.,

Живко З. Б. Управлінські інформаційні системи в обліку, аналізі та аудиті: навч. посіб. для студентів спец. «Облік і аудит». К.: УБС НБУ, 2015. 243 с.

246. Саати Т., Кернс К. Аналитическое планирование. Организация систем/пер. с англ. под ред. И. А. Ушакова. М.: Радио и связь, 1991. 244 с.

247. Савицька Н. Л. Архітектура суб'єкта господарського розвитку: інституціональний підхід. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1579>.

248. Саліга С. Я., Фатюха В. В. Інформаційне забезпечення управлінських рішень на підприємствах: монографія. Запоріжжя: ЗІДМУ, 2007. 152 с.

249. Сараєва І. М. Системне моделювання процесу ідентифікації підприємницьких ризиків: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 188 с.

250. Саталкина Е. В., Аскольская Е. А., Применение статистических методов для формирования оценки степени доверия к профессиональному суждению бухгалтера//Финансы и бизнес, 2011. № 4. С. 223–233.

251. Семанюк В. З. Контролінг як інноваційний інструмент підвищення ефективності бізнесу//Наукові записки, 2010. № 2 (18). С. 132–138.

252. Семенченко Н. В. Генеза реструктуризації підприємства в умовах глобалізації: монографія. Київ: ДКС центр, 2012. 440 с.

253. Серія стандартів ISO 9000: Стандарти ISO 9001, ISO 9000, ISO 9004. URL: http://1c.ua/ua/firm1c/sk_iso.php.

254. Серіков А. В. Управління організаційними змінами: навчальний посібник. Х.: БУРУН і К, 2013. 264 с.

255. Симонян Д. Ф. Ассиметрия информации как фактор неустойчивости предпринимательской структуры//Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; наука и управление. 2012. № 7 (26). С. 17–21.

256. Синиця Т. В. Необхідність та ймовірні ризики застосування професійного судження бухгалтера в обліковій практиці//Збірник наукових

праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Економіка», 2013. Вип. 13. С. 208–212.

257. Система национальных счетов. 2008. Комиссия Европейских сообществ. МВФ, ОЗСР, ООН. Всемирный банк: Нью-Йорк, 2009. URL: <http://unstats.un.org/unsdnationalaccount/sna2008.asp>.

258. Світовий банк. URL: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>.

259. Скоробогатова Н. Є. Особливості контролінгу в сучасних умовах господарювання//Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2015. № 12. С. 311–317.

260. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет как сумма фактов хозяйственной жизни. – М.: Магистр, 2010. 224 с.

261. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: учебн. пособие для вузов. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. 638 с.

262. Соколов Я. В. Московская и петербургская школа бухгалтерского учета накануне революции//Бухгалтерский учет. 1994. № 2. С. 38–40.

263. Соколов Я. В. Основы теории бухгалтерского учета: монография. М.: Финансы и статистика, 2003. 496 с.

264. Соколов Я. В. Очерки по истории бухгалтерского учета. М.: Финансы и статистика, 1991. 400 с.

265. Соколов Я. В., Бычкова С. М. Принцип постоянно действующего предприятия//Бухгалтерский учет. 2001. № 4. С. 56–59.

266. Соколов Я. В., Терентьева Т. О. Профессиональное суждение бухгалтера: итоги минувшего века//Бухгалтерский учет. 2001. № 12. С. 66–72.

267. Солоненко А. А. Использование эволюционного подхода к изучению учетной системы//Вестник АГТУ. Сер.: Экономика, 2010. № 1. С. 219–224.

268. Солоненко А. А. Логико-системные принципы механизмов интеграции и дифференциации учета//Terra Economicus. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/logi-ko-sistemnye-printsipy-mehanizmov-integratsii-i-differentsiatsii-ucheta#ixzz3yhsardj1>.

269. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством:

навч. посіб. К.: КНЕУ, 2006. 526 с.

270. Соскін. О. Визначення національної економічної моделі України: порівняльний аналіз можливих альтернатив//Актуальні проблеми економіки. - №1 (103), 2010. URL: <http://soskin.info/news/2897.html>.

271. Стащук О. В., Кучерук М. В. Проблеми формування та оцінки резервного капіталу підприємств//Фінансова система України. Наукові записки. Серія: Економіка. 2011. Вип. 18. С. 243–248.

272. Столяренко О. М. Бухгалтерський облік діяльності підприємства в умовах неплатоспроможності: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2012. 340 с.

273. Сторожук Т. М., Немировська О. А. Необхідність застосування професійного судження бухгалтера//Вісник Чернігівського державного технологічного університету. 2014. № 1 (72). С. 299–304.

274. Сторожук Т. М. Процес формування професійного судження бухгалтера//Облік і фінанси. 2013. № 4 (62). С. 75-78.

275. Стратегія застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні: затв. розпорядженням Кабінет Міністрів України від 24.10.2007 р № 911-р. URL: <http://zakon1.-rada.gov.ua/laws/show/911-2007>.

276. Стратегія розвитку державної статистики на період до 2017 року, затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 р. № 145-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/145-2013-%D1%80>.

277. Стрельбицька Н. Є., Боднар Д. І. Інтегрований ризик-менеджмент – сучасний підхід до управління ризиками//Управління проектами та розвиток виробництва: збірник наукових праць. Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. № 4 (40). С. 111–118.

278. Сук П. Л. Облік виробництва і реалізації продукції в сільсько-господарських підприємствах: методологія і практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)»/Нац. наук. центр «Ін-т аграр. Економіки» Укр. акад. аграр. наук. К.: б. и., 2009. 42 с.

279. Тарасова Т. О. Бухгалтерський облік в інформаційній системі управління сталим розвитком підприємств торгівлі: монографія. Харків, 2016. 360 с.

280. Тарасова Т. О. Горбунова І. В. Совершенствование учета товародвижения в соответствии с национальными стандартами бухгалтерского учета//Прогресивні ресурсозберігаючі технології та їх економічне обґрунтування у підприємствах харчування. Економічні проблеми торгівлі: зб. наук. пр.: у 2-х частинах: Х.: ХДУХТ, 2002. Ч. 2. С. 114–118.

281. Тарасова Т. О. Еволюція концепцій контролінгу в системі управління торговельним підприємством//Экономическая теория в XXI веке: поиск эффективных механизмов хозяйствования: материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Полоцк, Беларусь, 20-21 окт. 2016 г.: в 2 ч./Полоц. Гос. Ун-т ; под ред. И.В. Зеньковой. Новополоцк: ПГУ, 2016. Ч. 1. С. 218–224.

282. Тарасова Т. О. Контроль якості аудиту відповідно до міжнародних стандартів//Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр.: у 2-х частинах. Х.: ХДУХТ, 2008. Вип. 1 (7). С. 17–23.

283. Тарасова Т. О. Методологічні аспекти формування нової парадигми ризик-менеджменту в умовах безперервності діяльності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції//Міжнародні економічні відносини на сучасному етапі: проблеми та розвиток, (Дніпро, 4–5 березня 2016 р.): у 2-х частинах. Дніпропетровськ: Перспектива, 2016. Ч. 2. С. 115–119.

284. Тарасова Т. О. Методологічні засади моделювання архітектури підприємства в контексті онтогенезу життєвого циклу//Бізнес-Інформ. 2015. № 12. С. 239–245.

285. Тарасова Т. О. Методологічні засади формування обліково-аналітичної системи в контексті онтогенезу підприємства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції//Економіка в контексті

інноваційного розвитку: стан та перспективи, (Ужгород, 12–13 лютого 2016 р.): у 2-х частинах. Ужгород: Гельветика, 2016. Ч. 2. С. 94–97.

286. Тарасова Т. О. Механізм розрахунків електронною готівкою//Вісник ДонНУЕТ. Серія Економічні науки. 2008. № 3 (39). С. 52–57.

287. Тарасова Т. О. Наумова Т. А. Методичні підходи з удосконалення процесу управління товарними запасами//Прогресивні ресурсозберігаючі технології та їх економічне обґрунтування у підприємствах харчування. Економічні проблеми торгівлі: зб. наук. пр.: у 2-х частинах. Х.: ХДУХТ, 2003. Ч. 2. С. 52–58.

288. Тарасова Т. О. Наумова Т. А. Організація обліку статутного капіталу акціонерного товариства та його удосконалення//Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. у 2-х частинах. Х.: ХДУХТ, 2006. Вип. 1 (3). С. 52–59.

289. Тарасова Т. О. Новітня парадигма ризик-менеджменту в умовах безперервності діяльності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції//Актуальні питання розвитку економіки в сучасних умовах, (Одеса, 26–27 лютого 2016 р.). Одеса: ЦЕДР, 2016. С. 99–103.

290. Тарасова Т. О. Обліково-аналітичне забезпечення заходів відновлення діяльності підприємств торгівлі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції//Підприємництво та фінансова система: національні особливості та світові тенденції, (Одеса, 17 лютого 2017 р.). Одеса: ЦЕДР, 2017. С. 99–103.

291. Тарасова Т. О. Обліково-аналітичне забезпечення ризик-менеджменту на основі концепції сталого розвитку//Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: збірник наукових праць. Х.: ХДУХТ, 2016. Вип. 2 (24). С. 7–21.

292. Тарасова Т. О. Організаційні аспекти забезпечення навчального процесу підготовки фахівці з обліку та аудиту у вищій школі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції//Облік, аудит, фінанси:

сучасні проблеми теорії, практики та підготовки фахівців, (Харків 28–29 жовтня, 2010 р.). Х.: ХДУХТ, 2010. С. 274–276.

293. Тарасова Т. О. Організаційно-методичні аспекти контролю товарних операцій в підприємствах торгівлі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів//Розвиток України очима молоді: соціальні, економічні та правові аспекти, (Харків, 18 квітня 2013 р.). Х.: Фактор, 2013. С. 949–956.

294. Тарасова Т. О. Принцип безперервності діяльності крізь призму циклічності діяльності суб'єкта господарювання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції//Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика, (Харків, 24–25 березня 2016 р.). Х.: НТМТ, 2016. С. 417–421.

295. Тарасова Т. О. Професійне судження бухгалтера як основа інноваційного розвитку системи обліково-аналітичного забезпечення управління//Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2017. № 1 (36). С. 260-280.

296. Тарасова Т. О. Розвиток інформаційних можливостей контролінгу в системі обліково-аналітичного забезпечення управління: матеріали міжнародної науково-практичної конференції//Розвиток сучасних міжнародних економічних відносин: фінансово-економічні та соціальні чинники, (Одеса, 23–24 вересня 2016 р.). Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечнікова, 2016. С. 165–169.

297. Тарасова Т. О. Роль системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку у забезпеченні безперервності діяльності//Економіка розвитку. 2015. № 4. С. 82–88.

298. Тарасова Т. О. Теоретико-методологічні засади організації системи контролінгу в умовах сталого розвитку: матеріали ІХ симпозіуму//Соціально-економічний розвиток системи фінансів і управління в інноваційному середовищі: проблеми, ефективність, перспективи, (Харків,

25 листопада 2016 р.). Х.: Харківський інститут фінансів КНТЕУ, 2016. С. 386–388.

299. Тарасова Т. О. Теоретико-методологічні засади розвитку трансляційних можливостей контролінгу у забезпеченні сталого розвитку підприємства//Проблеми економіки. 2016. № 3. С. 219–227.

300. Тарасова Т. О. Теоретичне обґрунтування принципу безперервності діяльності в системі фундаментальних положень бухгалтерського обліку//Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. Вип. 16. Ч. 4. Херсон: Гельветика, 2016. С. 143–147.

301. Тарасова Т. О. Формування обліково-аналітичного забезпечення бізнес-процесів: матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції//Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності у сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці, (Ужгород, 21-22 квітня 2015 р.). Ужгород: УжНУ, 2015. Т. 11. С. 237–242.

302. Тарасова Т. О. Формування обліково-аналітичного забезпечення управління резервною системою підприємства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції//Ресурсний потенціал регіонів України: стан та напрями розвитку, (Київ, 18 лютого 2017 р.). К.: Київський економічний науковий центр, 2017. С. 99–103.

303. Тарасова Т. О. Фундаментальні положення обліково-аналітичного забезпечення ризик-менеджменту в умовах безперервності діяльності//Вісник ХНАУ: збірник наукових праць Харківського національного аграрного університету. Серія: Економічні науки. Х.: ХНАУ, 2015. № 4. С. 173–181.

304. Тарасова Т. О. Функціональна модель обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством//Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: збірник наукових праць. Х.: ХДУХТ, 2014. Вип. 2 (20). С. 68–80.

305. Тарасова Т. О., Волошан І. Г. Шляхи вдосконалення нормування праці обліковців: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції//Менеджмент суб'єктів господарювання: проблеми та перспективи розвитку, (Житомир, 20–21 черв. 2013 р.). Ж.: ЖДТУ, 2013. С. 145–147.
306. Тарасова Т. О., Волошан І. Г., Янчев А. В. Первинний облік товарних операцій підприємств роздрібною торгівлі: монографія. Х.: ХДУХТ, 2015. 240 с.
307. Тарасова Т. О., Горбунова І. В. Удосконалення бухгалтерського обліку торговельних знижок//Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. 2002. № 1 (3). С. 112 –114.
308. Тарасова Т. О., Котенко Л. М. Удосконалення обліку втрат на підприємствах роздрібною торгівлі//Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. у 2-х частинах. Х.: ХДУХТ, 2012. Вип. 1 (15). С. 105–112.
309. Тарасова Т. О., Крутова А. С. Інформаційна асиметрія в системі обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством: materials of international scientific and practical conference//Economics, science, education: integration and synerg, (Bratislava, 18–21 January 2016).: in 3 V. V. 1. К.: Centre of education literature, 2016. P. 87–88.
310. Тарасова Т. О., Крутова А. С. Обліково-аналітичне забезпечення управління резервами як джерелами покриття ризиків//Економічний простір. 2016. № 114. С. 185–200.
311. Тарасова Т. О., Крутова А. С. Оцінка професіоналізму бухгалтера в інформаційній економіці: матеріали XI Всеукраїнської науково-методичної конференції//Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців. Удосконалення інформаційно-ресурсного забезпечення навчального процесу, (Харків, 26 вересня 2014 р.). Х.: ХДУХТ, 2014. С. 364–365.

312. Тарасова Т. О., Крутова А. С. Свідоц. реєстрац. автор. права 70364, Україна. Державна служба інтелектуальної власності. Методика формування обліково-аналітичного забезпечення управління резервною системою підприємства; заявка № 70952/1-9/1676 від 14.12.2016 р.; дата реєстрації від 10.02.2017 р., 5 с.

313. Тарасова Т. О., Крутова А. С. Удосконалення класифікації об'єктів інтелектуальної власності//Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. у 2-х частинах. Х.: ХДУХТ, 2006. Вип. 2 (4). С. 34–40.

314. Тарасова Т. О., Крутова А. С., Котенко Л. М. Удосконалення обліку товарних операцій в умовах дистанційної торгівлі//Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. у 2-х частинах. Х.: ХДУХТ, 2009. Вип. 2 (10). С. 66–73.

315. Тарасова Т. О., Крутова А. С., Нестеренко О. О. Оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності: навч. посібник. Х.: МОНОГРАФ, 2016. 286 с.

316. Тарасова Т. О., Крутова А. С., Янчева Л. М. Удосконалення обліку дисконтних карток у підприємствах роздрібною торгівлі//Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. у 2-х частинах. Х.: ХДУХТ, 2009. Вип. 1 (9). С. 12–18.

317. Тарасова Т. О., Крутова А. С., Янчева Л. М., Бочуля Т. В. Аудит в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій: монографія. Х.: ХДУХТ, 2011. 293 с.

318. Тарасова Т. О., Янчев А. В. Моделювання в галузі безпеки інформаційних ресурсів управління: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Наукова доповідь.//Розвиток харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі: проблеми, перспективи, ефективність, (Харків, 14 травня 2015 р.). Х.: ХДУХТ, 2015. Електронний ресурс. URL: <http://www.hduht.in.ua/images/hduht/nauka/conf/2015/p-14-05-15.pdf>.

319. Тарасова Т. О., Янчева Л. М. Методологічні засади організації контролінгу в умовах стійкого розвитку бізнес-структур: матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції//Фінанси, облік і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю: сучасні проблеми та перспективи розвитку теорії і практики, (Харків, 28 жовтня 2016 р.). Х.: ХДУХТ, 2016. С. 151–152.

320. Тарасова Т. О., Янчева Л. М. Развитие современных ценовых стратегий: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції//Управління підприємств: проблеми та шляхи їх вирішення, (Севастополь 1–2 жовтня, 2009 р.). Севастополь: ДонНУСТ, 2009. С. 360–363.

321. Тарасова Т. О., Янчева Л. М. Формалізація облікового процесу: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції//Теорія і практика бухгалтерського обліку, аналізу й аудиту: стан, проблеми та перспективи розвитку, (Львів, 16–17 травня 2014 р.). Львів: ЛКА, 2014. С. 71–74.

322. Тарасова Т. О., Янчева Л. М., Крутова А. С. Електронна комерція: організація та облік: навчальний посібник. Х.: ХДУХТ, 2015. 231 с.

323. Тарасюк М. В. Контролінг в управлінні торговельними мережами: теорія, методологія, практика: монографія. К.: КНТЕУ, 2010. 547 с.

324. Твердушка Т. Б. Активізації інноваційної праці у контексті конкурентних змін на промисловому підприємстві//Соціально-трудова відносина: теорія та практика: зб. наук. праць. 2012. № 2(4). С. 118–122.

325. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2008. 412 с.

326. Ткачук С. В., Стахурська С. А. Інтелектуальна діяльність у контексті подвійної природи інтелектуальної власності//Наукові праці НУХТ, 2015. Т. 21. № 5. С. 82–90.

327. Трошин Д. В. Безопасность предприятия: смысл, онтология,

оценка: монографія. Тверь: Твер. гос. ун-т, 2015. 212 с.

328. Устименко Т. О., Маренич К. М., Лізан І. Я. Автоматизація бізнес-процесів: навч. посібник / Під заг. ред. канд. техн. наук Т. О. Устименко. Донецьк: ДонНТУ, Друкарський двір, 2011. 156 с.

329. Учет, анализ и контроль: теория, методология, практика: монографія/под ред. канд. экон. наук И. Б. Садовой. Луцк: Редакционно-издательский отдел Луцкого НТУ, 2014. 268 с.

330. Фалько С. Г., Рассел Кейт А., Левин Л. Ф. Контроллинг: национальные особенности – российский и американский опыт//Контроллинг, 2002. № 1. С. 6–12.

331. Федорович Т. В. Базовые положения концепции трансформации информационно-аналитического обеспечения в системе стратегического управленческого учета//Вестник Томского государственного университета. Серия: Экономика. 2012. № 3. С. 86–94.

332. Федулова И. В., Мостенская Т. Л. Системообразующие факторы инновационного процесса//Современные стратегии инновационного развития: материалы тринадцатых Друкеровских чтений. Москва–Новочеркасск, 2012. С. 213–218.

333. Фізична економія у вимірах теорії і практики господарювання: монографія/за ред. Ю. О. Лупенка, В. М. Жука, В. О. Шевчука, О. В. Ходаковської. К.: Інститут аграрної економіки, 2013. 502 с.

334. Фольмут Х. Й. Инструменты контроллинга от А до Я: пер. с нем./под ред. М. Л. Лукашевича и Е. Н. Тихоненковой. М.: Финансы и статистика, 2003. 288 с.

335. Фоменко В. О. Вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на безперервну діяльність підприємства//Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць. 2011. С. 191–198.

336. Фоміна О. В., Гончаренко О. М. Оцінка ризиків підприємства в системі обліку//Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. 2015. №3–4(2). С. 67–70.

337. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга. М.: Финансы и статистика, 1997. 800 с.
338. Хан Д., Хунгерберг Х. Стоимостноориентированные концепции контроллинга: пер. с нем./под ред. Л. Г. Головача, М. Л. Лукашевича и др. М.: Финансы и статистика, 2005. 928 с.
339. Харламова О. В. Фінансова звітність за міжнародними стандартами: методологія формування та практика імплементації: монографія. Х.: ЛІДЕР, 2015. 374 с.
340. Хисрик Р. Стратегии успешного создания и развития нового предприятия//Экономические стратегии. 1999. № 2. С. 77–82.
341. Ходзицька В. В. Методичні аспекти обліку забезпечень, непередбачених активів і зобов'язань відповідно до міжнародних стандартів//Фінанси, облік і аудит. 2012. № 19. С. 375–383.
342. Ходзицька В. В. Стратегічний контролінг як методичний інструментарій стратегічного управління витратами//Облік і фінанси. 2014. № 4 (66). С. 146–153.
343. Хома І. Б. Формування аналітичного інструментарію діагностики рівня фінансово-кредитної захищеності промислового підприємства: монографія//Аспекти соціально-економічного розвитку транзитивної економіки. Умань: Сочінський, 2011. 278 с.
344. Хорн Дж. К. Ван. Основы управления финансами/пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова. М.: Финансы и статистика, 2001. 800 с.
345. Хорнгрен Ч. Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект/пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова. М.: Финансы и статистика, 2000. 416 с.
346. Цивільний кодекс України: кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.
347. Цопа Н. В. Оценка развития промышленных предприятий: монография/НАН Украины. Институт экономики промышленности.

Симферополь, 2009. 184 с.

348. Чистов Д. В. Информационные системы в экономике: учеб. пособие. М.: ИНФРА-М, 2013. 234 с.

349. Чумак О. В., Савченко І. Г. Концептуальні засади побудови облікової системи в управлінській структурі новоствореного підприємства//Фінансова система України. Серія: Економіка. 2012. Вип. 19. С. 249–252.

350. Шара А. К. Санаційний аудит підприємств роздрібної торгівлі//Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. 2013. Вип. 43. С. 123–127.

351. Шатохін О. Г., Зданевич Є. С. Контролінг та його функцій в системі управління конкурентоспроможністю підприємства. URL: <http://www.economy.nauka.com.-ua/?op=1&z=2985>.

352. Шевчук С. П., Скороходов В. А., Жуковська В. М. Управління сучасним офісом (офіс-менеджмент): навч. посібник. К.: Професіонал. Центр учбової літератури, 2010. 184 с.

353. Шер И. Ф. Бухгалтерия и баланс. 2-е изд. пер. с немец. М.: Экономическая жизнь, 1925. 576 с.

354. Шигун М. М. Інформація про вартість підприємства та її користувачі//Розвиток бухгалтерського обліку, контролю та аналізу у сучасних концепціях управління: міжнар. наук.-практ. конф., 2012 р. Сімферополь: ДІАЙПИ, 2012. 314 с.

355. Шоха Т. Майновий інтерес як предмет договору екологічного страхування//Вісник національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки. 2011. № 89. С. 83–87.

356. Шпильова Ю. Б., Шпильовий І. М. Сталий розвиток роздрібної торгівлі України//Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. 2012. Вип. 1 (11). С. 108–120.

357. Шубін А. А. Совершенствование бизнес-процессов в розничном торговом предприятии: монография/под общ. ред. А. А. Шубина,

А. А. Садекова. Донецк: ДонГУЭТ им. Туган-Барановского, 2006. 197 с.

358. Шульга А., Нагул Я. Стоимость бизнеса как основа для принятия управленческих решений. URL: <http://uto-kiev.com.ua/in6-4.htm>.

359. Шум М. В., Потапова Н. О. Удосконалення технології обліку дебіторської заборгованості на підприємстві//Вісник НТУ «ХП». 2015. № 23 (1132.) С. 174–181.

360. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982. 434 с.

361. Энциклопедия финансового риск-менеджмента/под ред. А. А. Лобанова, А. В. Чугунова. М.: Альпина Паблишер, 2003. 232 с.

362. Юхименко-Назарук І. А. Особливості застосування професійного судження бухгалтера в умовах формування облікової політики підприємства: інституційний аспект//Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2014. Вип. 2 (29). С. 195–206.

363. Яковенко Е. Г., Басс М. И., Махров Н. В. Циклы жизни экономических процессов, объектов, систем: монография. М.: Наука, 1991. 192 с.

364. Яковлев В. Н. Страховые павоотношения в сельском хозяйстве. Кишнев: Штиинца, 1973. 321 с.

365. Янишен В. П. Майновий інтерес як предмет договору страхування//Проблеми законності: акад. зб. наук. пр. Х.: Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2012. Вип. 120. С. 42–50.

366. Янковский Н. А., Белоусов А. В., Гармаш А. Н., Плющенко В. Л. Совершенствование системы управления промышленным предприятием: проблемы и решения: монография/под ред. Н. А. Янковского. Донецк: Норд-Пресс, 2006. 393 с.

367. Янчев А. В. Електронний документообіг: методологія та організація: монографія. Х.: ХДУХТ, 2015. 289 с.

368. Яремко І. Й. Економічні категорії в методології обліку: монографія. Львів: Каменяр, 2002. 192 с.

369. Borek A., Parlikad A. K., Webb J., Woodall Ph. Total information risk management: maximizing the value of data and information assets. New York: Morgan Kaufmann is an imprint of Elsevier, 2014. 286 p.
370. Center for Sustainability. URL: http://shellcenter.rice.edu/uploadedFiles/Shell_Center/Reports_and_Publications/2004_Shell_Center_report_fin_6-22_1.pdf.
371. Daly H. Beyond Growth; Economics of Sustainable [Development, Beacon Press, Boston]. URL: http://www.vtpi.org/sus_iss.pdf.
372. Dillard J. F., Rigsby J. T., Goodman C. The Making and remaking of organizational context. Duality and the institutionalization process//Accounting, auditing & accountability journal. 2004. Vol. 17. P. 506–542.
373. Freeman R. E. Strategic Management: a Stakeholder Approach, Pitman. Boston: Cambridge University Press, 2010. 292 p.
374. Greiner L. E. Evolution and revolution as organizations grow//Harvard Business Review. 1972. Vol. 50. P. 37–46.
375. GRI Sustainability Reporting Guidelines//Global Reporting Initiative. URL: <https://www.globalreporting.org/www.globalreporting.org/reporting/sector-guidance>.
376. Harmon P. Developing an enterprise architecture//Business Process Trends, January, 2003. P. 345–354.
377. Harrington H. J. Business process improvement: the breakthrough strategy for total quality, productivity. McGrawHill, 1991. P. 274–280.
378. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework. Basle Committee on Banking Supervision. Basle. [Updated November 2005]. URL: www.bis.org.
379. ISO 15704:2000. Industrial automation systems – Requirements for enterprise-reference architectures and methodologies. URL: <http://www.iso.org/iso>.
380. ISO 9001:2000. Quality management systems. URL: http://www.iso.org/iso/iso_9000.

381. Köhler Richard. Strategische sowie operative Planung und Überprüfung der Marketingeffizienz durch praktische Anwendung von Controlling-Instrumenten//Reichmann, Thomas (Hrsg.): 2. Deutscher Controlling Congress: Controlling, (Techno) München 1987. P. 297–336.

382. Krueger Charles A., Townsend Richard L. Controlling construction costs//Management Accounting, December 1988. P. 38–42.

383. Krutova A. S., Yanchev A. V. Accounting process technology: structural and logical aspects//Незалежний аудитор: Науково-практичне видання № 8 (II) 2014. С. 12–19.

384. Kuhn Thomas S., The Structure of Scientific Revolutions. The University of Chicago Press Chicago and London, 1996. 212 p.

385. Leonard J. Brooks, Paul Dunn. Business & Professional Ethics for Directors, Executives & Accountants. 2010. South Western. Cengage Learning. For product information and technology assistance, contact us at Cengage Learning Academic Resource Center. 567 p.

386. News.finance.ua.: сайт. URL: <http://news.finance.ua/ru/news/-/333811/oon-prognoziruuet-rost-mirovoj-ekonomiki-na-urovne-2-5-3>.

387. Phaveen R. Nayyar. Information asymmetries: a source of competitive advantage for diversified service firms//Strategic Management Journal. 1990. Vol. II. P. 513–519.

388. Sorter G. H. An «Events» approach to basic accounting theory//The accounting Review. January, 1969. P. 12–19.

389. Stone R. Multiple Classifications in Social Accounting. Bulletin of the International Statistical Institute, 1962. Vol. 3, pp. 215-233.

390. Strobel Walter. Begriff und system des controlling//WISU, 7. Jg., 1978. № 2. P. 421–427.

391. Strobel Walter. Controlling und Unternehmensführung//Jacob, Herbert (Hrsg.): Controlling und Finanzplanung, (Gabler) Wiesbaden 1979. P. 5–40.

392. System of National Accounts 2008. URL: <http://unstats.im.org/>

unsd/trade/b/Knowledgebase/System-of-National-Accounts-2008-2008-SNA.

393. Tarasova T. The formation of accounting-analytical provision of business processes in trade//Scientific journal «Economics and Finance» Socio-economic aspects of economics and management: Collection of scientific articles. Vol. 2 Aspekt Publishing, Taunton, MA, United States of America, 2015. P. 149–153.

394. Tarasova T. The formation of discount policy in trade enterprises//East-Central Europe. Independence – Totalitarian Regimes – Independence: Warsaw East European Conference 6th Annual Session. Warsaw, 2009. P. 49.

395. Tarasova T., Arkhypova V. Accounting and analytical support of measures on resuming trade enterprises' activity//Проблеми економіки. 2017. № 1. С. 269–276.

396. Tarasova T., Krutova A., Yancheva L. Features of the computer assisted audit stages and techniques in Ukraine//Finance and risk, Ekonomická univerzita Národohospodárska fakulta, Slovak Republik, Bratislava, 2009. P. 678–683.

397. Tarasova T., Levina M. Controlling as an ensuring element of trade activity's continuity//Innovation in science and education: challenges of our time. London: IASHE, 2016. P. 69–72.

398. Tarasova T. Accounting and analytical ensuring of entrepreneurial structures' creation//Scientific letterers of academic society of Michal Baludansky, Slovakia. Vol. 4. 2016. P. 104–108.

399. Williamson Oliver E. Transaction cost economics: an overview. URL: <http://organizationsandmarkets.files.wordpress.com/2009/09/williamson-o-transaction-cost-economics-an-overview.pdf>.

Додатки

Додаток А

Таблиця А.1 – Динаміка роздрібного товарообігу на душу населення продовольчих та непродовольчих товарів

Рік	Роздрібний товарообіг, тис. грн	Частка продовольчих товарів у загальному товарообігу, %	Частка непродовольчих товарів, у загальному товарообігу, %	Продовольчі товари в діючих цінах, тис. грн	Продовольчі товари в цінах 2000 року	Непродовольчі товари в діючих цінах, тис. грн	Непродовольчі товари в цінах 2000 року, тис. грн	Індекс інфляції	Зважений індекс інфляції до 2000 р.
2000	585	52	48	304	304	281	281	1,258	1
2001	678	50	50	339	292	339	292	1,061	1,1595
2002	892	48	52	428	388	464	420	0,994	1,1043
2003	1046	47	53	492	447	554	505	1,082	1,0988
2004	1424	44	56	627	568	797	723	1,123	1,1036
2005	2003	42	58	841	762	1162	1053	1,103	1,1035
2006	2777	41	59	1139	1030	1638	1482	1,116	1,1053
2007	3832	41	59	1571	1412	2261	2032	1,166	1,1129
2008	5338	41	59	2189	1945	3149	2799	1,223	1,1251
2009	5015	40	60	2006	1783	3009	2675	1,123	1,1249
2010	6123	39	61	2388	2129	3735	3329	1,091	1,1218
2011	7410	39	61	2890	2591	4520	4052	1,046	1,1155
2012	8610	40	60	3444	3113	5166	4669	0,998	1,1065
2013	9236	41	59	3787	3445	5449	4957	1,005	1,0992
2014	9941	41	59	4076	3675	5865	5288	1,249	1,1092
2015	11380	42	58	4780	4232	6600	5844	1,433	1,1294

Додаток Б

Таблиця Б.1 – Кількісна структура торговельної мережі Харківської області на 10000 мешканців за період 2004–2015 рр., од.

Назви міст та районів	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Область	20,2	18,6	14,3	13,2	11,9	11	10,2	9,3	9,2	8,5	8,1	7,9
1 група (більше ніж 85 тис. мешканців)												
м. Харків	18,5	18,8	12,1	11,8	11	10,5	9,9	9,4	9,8	9,4	9,3	9,1
Дергачівський р-н	19,6	18,5	14	13,5	8,2	7	6,5	5,6	5,8	4,8	4,3	3,9
Харківський р-н	16,6	12,4	11,1	8,3	7,5	6,8	5,9	5	5	4,9	4,7	4,2
Балаклійський р-н	18,8	15,7	11,6	10,2	9	8,9	8,9	6,4	7	6,5	6,2	5,9
Середнє за групою	18,4	16,4	12,2	10,9	8,9	8,3	7,8	6,6	6,9	6,4	6,1	5,8
Відхилення від показника за областю	-1,8	-2,2	-2,1	-2,3	-3	-2,7	-2,4	-2,7	-2,3	-2,2	-1,9	-2,1
2 група (від 55 до 85 тис. мешканців)												
м. Ізюм	18,8	15,7	14,5	14,8	11,5	10,5	9,5	3,3	4,3	4,3	4,9	4,7
м. Куп'янськ	17,1	12,6	9,5	8,8	8	4,9	3,6	3,8	4,3	3,9	3,9	3,7
м. Лозова	18,6	15,8	9	9,3	7,9	6,4	7,7	7	7,6	8,9	8,1	7,9
Вовчанський р-н	27,7	24,7	21	20,6	19,1	18,7	15,4	13,9	11,4	9,7	7,7	7,3
Зміївський р-н	14,5	13,8	12,5	11	10,5	9,4	8,6	8	6,1	5,4	4,8	4,6
Середнє за групою	19,3	16,5	13,3	12,9	11,4	10	9	7,2	6,7	6,4	5,9	5,7
Відхилення від показника за областю	-0,9	-2,1	-1	-0,3	-0,5	-1	-1,2	-2,1	-2,5	-2,1	-2,2	-2,2
3 група (25–55 тис. мешканців)												
м. Люботин	18,7	18,3	15,7	13,7	11,4	11,9	7,1	7,5	8,8	8,5	8,1	7,9
м. Первомайський	24,2	19	15,6	13,3	11,1	11,8	10,9	5	7,6	7,9	6,4	6,2
м. Чугуїв	15,8	12,8	12,5	10,3	11,1	9,9	9	10,5	10,1	10,8	9,5	9,7

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Барвінківський р-н	31,7	28,2	28,6	24,4	25,6	23,9	23,6	16	13,6	14,4	33	26,9
Близнюківський р-н	29,2	28,1	26,1	23	17,2	12,6	12,9	12,4	11	9,9	10,7	11,9
Богодухівський р-н	29,3	22,3	16,6	13,3	10,2	8,5	6,7	6	6,8	6,7	4,4	4,6
Валківський р-н	26,8	18,6	18,8	19,2	18,4	18	18,6	13,6	12,4	10,4	7,9	7,2
Великобурлуцький р-н	35,9	31,3	31,1	26,6	23,3	23,1	22,8	20	20,1	18,9	16,1	15,5
Золочівський р-н	27	23,7	23	19,4	17,8	17,7	18,1	17,6	12,1	10,4	10,1	9,8
Краснокутський р-н	28,5	25,5	24	23,3	22,8	20,2	18,7	17,1	14,4	12,2	6	7,7
Куп'янський р-н	19,4	14,2	11,3	9,8	5,5	4,5	8,5	7,2	5,1	3,3	3	3,8
Лозівський р-н	4,4	4,9	13,8	12	8,8	9,8	8,7	7,9	8	6,6	4,5	4,2
Нововодолазький р-н	27	23,3	21,6	18,6	14,1	15	13,8	10,3	9,2	7,7	5,9	5,3
Сахновщинський р-н	27,6	23,8	21,3	21,8	19,8	16,1	11,6	7,8	4,6	4,7	3,9	3,4
Красноградський р-н	31,4	28,5	28,1	23,2	20,5	20,8	13,1	14,7	12,9	8,9	9,1	8,8
Чугуївський р-н	20,5	21,1	19,7	17,7	14,5	12	10,1	11,1	9,7	9,1	10,1	9,5
Середнє	24,84	21,5	20,5	18,1	15,8	14,7	13,4	11,5	10,4	9,4	9,3	8,9
Відхилення	4,64	2,9	6,2	4,9	3,9	3,7	3,2	2,2	1,2	0,9	1,2	1
4 група (25 і менше тис. мешканців)												
Зачепилівський р-н	27,3	23,7	20,2	18,6	20,5	21,3	21,2	8,6	8,2	7,7	6,7	6,4
Коломацький р-н	39,8	36,3	28,1	32,2	23,6	26,1	25,6	27,1	21,7	18,5	16,5	15,6
Печенізький р-н	33,9	10,3	10,5	15,3	15,5	12,2	7	8	10,8	10,1	8,3	7,9
Первомайський р-н	3,96	3,02	3	5	5,1	3,6	6,7	15,4	16,2	14,9	14,2	13,9
Борівський р-н	28,8	21,2	17,7	13,7	15,5	14,1	13,4	12,2	9,8	10,1	10,9	10,3
Дворічанський р-н	29,4	24,6	27,4	26	21,1	20,9	19,5	14,6	11,4	5,1	3,2	2,9
Ізюмський р-н	22,8	14,9	17,6	13,2	16,1	13	10,4	22,2	21,3	10,6	3,1	3,4
Кегичівський р-н	27,5	16,7	20,7	18,7	27	16,8	17,5	14	13,8	12,6	13,2	12,4
Шевченківський р-н	41,3	38,6	37,1	21,1	17,4	11,8	7,1	7,6	5	4,1	4,2	3,9
Середнє за групою	28,3	21,03	20,3	18,2	18	15,5	14,3	14,4	13,1	10,4	8,9	8,5
Відхилення від показника за областю	8,1	2,43	6	5	6,1	4,5	4,1	5,1	3,9	1,9	0,9	0,6

Додаток В

Таблиця В.1 – Забезпеченість населення торговельною площею в магазинах роздрібної торгівлі в Харківській області (на кінець року, у розрахунку на 1000 чол. м²)

Назви міст та районів	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Область	197,3	167,5	142,3	125,1	121,9	121,6	123,8	135,3	156,3	173,1	191,3	181,4
1 група (більше ніж 85 тис. мешканців)												
м. Харків	227,9	202	166,4	155,4	158,4	165	171,3	199,3	241,8	279,2	304,5	321,6
Дергачівський р-н	137,2	119,1	91,3	84,2	50,4	40,3	38,7	34,3	35	27,5	24,3	23,6
Харківський р-н	135,3	98,3	86,2	53	50,2	46,9	41,1	31,7	31	38,2	41,7	43,2
Балаклійський р-н	162,6	148,7	109	97,2	91,2	88,2	81,3	70,8	75,4	73,3	69,4	73,2
Середнє за групою	165,8	142	113,2	97,5	87,6	85,1	83,1	84	95,8	104,6	110	115,2
Відхилення від показника за областю	-31,5	-25,5	-29,1	-27,6	-34,3	-36,5	-40,7	-51,3	-60,5	-68,5	-81,3	-66,2
2 група (від 55 до 85 тис. мешканців)												
м. Ізюм	165,2	136,5	126,8	100,3	76,8	75,7	52,2	42,8	42	42,5	42,8	41,1
м. Куп'янськ	173,3	106,3	79,8	67	59,5	39,1	39,6	57,7	57,5	31,7	30,2	33,4
м. Лозова	231,5	207,7	121	90,2	108,9	93,7	113,1	99	115,5	112	118,6	112,2
Вовчанський р-н	207,2	168,5	146,1	143,8	130,8	116,3	103,2	98,1	78,6	63,1	64,9	56,2
Зміївський р-н	119,6	87,4	69,8	54	50,7	49	49,8	49,3	45,3	44,2	47,5	42,6
Середнє за групою	179,4	141,3	108,7	91,1	85,3	74,8	71,6	69,4	67,8	58,7	60,8	57,1
Відхилення від показника по області	-17,9	-26,2	-33,6	-34	-36,6	-46,8	-52,2	-65,9	-88,5	-114	-130,5	-124,3
3 група (25–55 тис. мешканців)												
м. Люботин	142,1	139,4	116,1	101,9	95,7	100,4	79,6	80,1	95,5	58,2	64,6	62,2
м. Первомайський	179,9	132,1	90,5	123,6	94,4	56,1	38,7	61,1	88,7	103,8	112,7	109,5
м. Чугуїв	157,6	91,5	88,9	69,1	85,1	72,6	65,3	111,1	91,2	132,7	118,3	119,8

Продовження табл. В.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Барвінківський р-н	176,9	127,8	140,1	117,9	127,2	111,5	121,3	82,2	69,1	72,8	76,9	75,4
Близнюківський р-н	166,2	131	132,4	126,7	90	67,5	69,5	68,4	59,6	54,2	56,2	52,8
Богодухівський р-н	238,5	170	116,3	100,1	71,5	56,8	45,7	34,8	53,6	47,8	54,7	55,4
Валківський р-н	206,1	105	106,7	108,5	106,5	98,3	110,6	68,3	63,5	52,7	61,3	62,3
Великобурлуцький р-н	259,9	232	212,7	182,8	148,8	144,1	144,8	123,4	126	118,5	120,4	119,5
Золочівський р-н	195,6	184	127,8	99,6	87	85,5	91,6	86,5	58,3	51,8	58,2	60,1
Краснокутський р-н	195,8	185,3	185,9	161,9	183,5	161,8	149,6	143	125,6	78,3	96,8	86,6
Куп'янський р-н	158,7	105,2	75,4	59,6	32,2	20,1	51,5	47,6	31,8	19,8	23,5	25,1
Лозівський р-н	168,3	149,9	96,1	79,6	52,3	58,3	85,8	79,1	78,8	65,6	62,4	65,4
Нововодолазький р-н	169,3	141,2	135,5	115,9	87,2	93,8	80	63,5	48,1	40,9	39,5	35,2
Сахновщинський р-н	185,9	166,3	146,8	146,2	140,7	114,9	98,1	79,5	59,1	56	64,2	66,2
Красноградський р-н	223	211,5	183	149,8	126,7	137,7	90,5	97,8	79,5	60	59,3	62,6
Чугувський р-н	143,4	116,7	114,9	98,3	81,6	66,3	69,2	82,9	77,6	74,1	79,2	79,5
Середнє	185,5	149,3	129,3	115,1	100,7	90,4	87	81,8	75,4	68	71,8	61,2
Відхилення	-11,8	-18,2	-13	-10	-21,2	-31,2	-36,8	-53,5	-80,9	-105,1	-119,5	-120,2
4 група (25 і менше тис. мешканців)												
Зачепилівський р-н	138,6	125,8	105,7	88,3	97,5	103,2	103,2	36,8	37,9	34,3	38,2	40,3
Коломацький р-н	226,4	205,9	181,7	196,7	102	169,5	106,8	76	153,7	103,8	97,4	96,7
Печенізький р-н	159,7	51,1	50,2	77,5	79,4	57,1	25,6	28,8	36	43,7	46,8	47,4
Первомайський р-н	135,9	95,2	30	22,1	21,8	107,6	106,5	93,7	96,6	91,1	96,5	94,7
Борівський р-н	161,2	117,5	89,1	74,2	87,1	76,8	76,6	76,2	57,2	58,3	63,9	59,6
Дворічанський р-н	171,3	126,5	115,4	113,9	97	91,2	93,9	67,4	46,1	19	37,8	35,8
Ізюмський р-н	163,5	125	106,8	75,7	95	76,1	135,7	126,3	120,3	54,9	68,1	65,4
Кегичівський р-н	176,5	97,3	119,4	108,8	112,7	92,8	95,7	69,3	69	61,8	58,4	55,9
Шевченківський р-н	258,8	243,7	229,2	107	107,4	60,8	70,2	56,4	28,6	23,2	29,4	36,7
Середнє за групою	176,9	132	114,2	96	88,9	92,8	90,5	70,1	71,7	54,5	59,6	55,6
Відхилення від показника по області	-20,4	-35,5	-28,1	-29,1	-33	-28,8	-33,3	-65,2	-84,6	-118,6	-131,7	-125,8

Додаток Г

Таблиця Г.1 – Середня торговельна площа магазинів Харківської області за період 2000–2015 рр.

Рік	Кількість магазинів, тис. од.	Торгова площа магазинів, тис. м ³	Середня торговельна площа 1 магазину, м ²
2000	4,2	412	98,1
2001	3,8	392	103,2
2002	3,5	344	98,3
2003	3	351	117,0
2004	2,8	353	126,1
2005	2,6	383	147,3
2006	2,5	440	176,0
2007	2,4	484	201,7
2008	2,1	538	256,2
2009	2,1	522	248,6
2010	2,2	545	247,7
2011	2,2	563	255,9
2012	2,1	587	279,5
2013	2,2	582	264,5
2014	2,3	571	248,3
2015	2,4	585	243,8

Додаток Д

Таблиця Д.1 – Узагальнені визначення поняття «бізнес-процес»

Автори	Зміст
ISO 9001:2000 Quality management systems. Системи менеджмента качества	Процес – сукупність взаємопов’язаних або взаємодіючих видів діяльності, яка перетворює входи на виходи (ДСТУ ISO 9001 – 2001. Системи управління якістю. Вимоги. – К.: Держстандарт України, 2001) [380]
Дж. Харингтон	Сукупність логічно пов’язаних завдань, які використовують ресурси підприємства для отримання результатів відповідно до поставленої мети. Послідовність взаємопов’язаних робіт, мета яких полягає в споживанні ресурсів на вході процесу та їх перетворенні на виходи, що супроводжується створенням доданої вартості [377]
Б. Андерсен	Бізнес-процес – ланцюг логічно пов’язаних, повторюваних дії, у результаті яких використовуються ресурси підприємства для переробки об’єкта (фізично або віртуально) із метою досягнення певних вимірних результатів або продукції для задоволення потреб зовнішніх та внутрішніх користувачів [3, с. 24]
Й. Беккер, М. Кугелер, М. Роземанн	Бізнес-процес є особливим процесом, який служить здійсненню основних цілей підприємства (бізнес-цілей) і описує центральну сферу його діяльності. Основними ознаками бізнес-процесів є точки дотику цього процесу з бізнес-партнерами підприємства (клієнти та постачальники) [11, с. 41]
И. И. Бажин, В. В. Сисоєв	Бізнес-процес – пов’язаний набір повторюваних у часі дій (функцій), які перетворюють вихідний матеріал і/або інформацію на кінцевий продукт (послугу) залежно від встановлених правил [9, с. 46]
А. А. Шубін, А. А. Садеков, О. М. Азарян, О. В. Виноградова	Бізнес-процес – потік робіт, який має власні межі, початок і кінець. Для окремого процесу ці межі встановлюються початковими або первинними входами. Ці входи відчиняються первинними постачальниками процесу. Процес закінчується виходом, який видає результат первинному клієнту процесу [357, с. 24]
Р. Б. Кравець, Ю. О. Серов, О. В. Марковець	Бізнес-процес визначається як логічно завершений набір взаємопов’язаних та взаємодіючих видів діяльності, що підтримує діяльність організації і реалізує її політику, спрямовану на досягнення цілей [117, с. 13].

Додаток Е

Таблиця Е.1 – Види інформаційної асиметрії користувачів обліково-аналітичного забезпечення

Користувачі обліково-аналітичного забезпечення	Цілі	Інформаційна асиметрія
Внутрішні користувачі		
Власники	<p>Вибір варіанта розпорядження власністю.</p> <p>Складання об'єднаних і розділових балансів під час реструктуризації.</p> <p>Обґрунтування ціни купівлі-продажу підприємства або його частки.</p> <p>Встановлення розміру доходів від реалізації необоротних активів внаслідок впорядкованої ліквідації підприємства</p>	<p>Інтереси власників і найманих працівників досить часто не збігаються. Як наслідок, працівники діють, переслідуючи власні інтереси, а не інтереси компанії, у якій вони працюють. Асиметрія інформації виявляється на стадії найму працівників. У цей момент роботодавець не знає реальної якості придбаного «товару».</p> <p>Деякі підприємства завищують рівень заробітної плати відносно рівноважного, тому що розуміють: із одного боку, висока зарплата зобов'язує до більш напруженої праці і створює умови для формування високої корпоративної культури, з іншого – вона зумовлює більш високі потенційні втрати для працівників у разі їх звільнення</p>
Менеджери	<p>Надання допомоги в досягненні стратегічних цілей суб'єкта господарювання в інтересах власників, акціонерів, задоволення потреб клієнтів</p>	<p>Адміністративно-управлінський персонал є соціальним середовищем підприємства, що формує внутрішній ринок праці. Асиметрія виникає під час визначення об'єкта інвестування в освітній потенціал, що становить базис для створення ядра колективу з професійної, кваліфікаційної, морально-етичної точок зору</p>
Працівники		<p>За умови асиметрії інформації (підлеглий точно знає, скільки він вклав праці, а керівник лише приблизно) існують і стимули, і можливості для роботи з меншою віддачею. Якщо особистий внесок кожного працівника в загальний результат вимірюється з великими помилками, то його винагорода буде слабо пов'язана з дійсною ефективністю його праці. Звідси негативні стимули, що підштовхують до саботажу роботи в гіршому випадку і менш ефективної діяльності – у кращому</p>

Продовження табл. Е.1

Зовнішні користувачі		
Кредитні установи	Перевірка фінансової дієздатності позичальника. Визначення розміру позики, що видається під заставу	Використовуючи кредитну картку, клієнт позичає гроші без будь-якого забезпечення. Очевидно, що боржники краще, ніж банк, знають, чи будуть вони повертати борг чи ні. Крім того, боржник може не робити активних дій для того, щоб повернути борг. Якщо клієнт не піклується про повернення боргу, то він може спокійно погодитися на звільнення з роботи. Це позбавляє його можливості погасити заборгованість перед банком. Банки не завжди можуть контролювати дії позичальників після отримання позики. Позичальник може здійснювати заходи, що збільшують ризик неплатоспроможності або прагнути приховати доходи від своїх інвестицій, щоб не сплачувати борг. Наслідком цього стають зниження обсягів кредитування і встановлення високих процентних ставок
Страхові компанії	Встановлення розміру страхового внеску Визначення суми страхових виплат	У разі неможливості поділу клієнтів на групи за ступенем ризику страхові компанії встановлюють для всіх єдиний розмір страхового внеску. У результаті клієнти з низьким ступенем ризику переплачують за ризик. Наслідком цього є неефективна робота ринку, неефективне розміщення ресурсів. Оскільки клієнти з низьким рівнем ризику з ринку зникатимуть, а клієнти з великим рівнем ризику, навпаки, будуть приходити на ринок. Як наслідок, у страхової компанії зростають витрати, що призводить до збільшення розміру страхового внеску для всіх, а не тільки для винуватця збільшення витрат, а також до збільшення соціальних витрат. Страхування послаблює стимули застрахованої сторони до прийняття превентивних заходів: <ul style="list-style-type: none"> – домовласник, який меншою мірою піклується про те, щоб замикати свою оселю, коли він застрахований; – власник автомобіля, який більш ризиковано керує своїм автомобілем, оскільки він застрахований; – людина приділяє менше уваги своєму здоров'ю, тому що у неї є медична страховка
Фондові біржі	Розрахунок кон'юнктурних характеристик. Перевірка обґрунтованості котирувань цінних паперів	Інформаційна асиметрія призводить до появи «біржових бульбашок»

Продовження табл. Е.1

Інвестори	Перевірка доцільності інвестиційних вкладень. Визначення допустимої ціни купівлі підприємства з метою включення його в проект	Інвестори, незважаючи на необхідність диверсифікації інвестиційного портфеля, надають перевагу вкладанню коштів у внутрішні інвестиції. У випадку з цінними паперами проблема асиметрії інформації виявляється в тому, що їх емітент має більше інформації, ніж інвестор, про якість пропонувананих цінних паперів і стан компанії, що їх емітувала. Відсутність в інвесторів достатнього обсягу інформації про цінні папери може призвести до того, що вони не наважаться купувати їх або вимагатимуть підвищення прибутковості за такими паперами як компенсацію за ризик
Державні органи	Підготовка підприємства до приватизації. Визначення оподаткованої бази для різних видів податків. Встановлення припустимого рівня доходу від реалізації необоротних активів під час примусової ліквідації через процедуру банкрутства. Оцінка для судових цілей	Офіційно документована державна інформація, що дає кількісну характеристику подій та явищ, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя України. Цей вид інформації підлягає відкритому, систематичному опублікуванню. Забезпечується відкритий доступ громадян, наукових закладів та інших зацікавлених організацій до неопублікованих статистичних даних, які не потрапляють під дію обмежень, встановлених законом про інформацію
Контрагенти	Моніторинг відповідності товарів (послуг) запитам ринку. Розробка прийомів прогнозування дій конкурентів. Активний розвиток системи просування товару	Продавець знає про свій товар/послугу (його якість та інші характеристики) більше, ніж покупець. У результаті покупець часто платить ціну, неадекватну реальній вартості товару/послуги. Формально або неповно описані умови контракту створюють простір для опортуністичної поведінки учасників контракту один щодо одного. Загроза приховується в тому, яким саме чином виконавець контракту починає виконувати ці формальні зобов'язання. Якщо у нього немає стимулів поводитися чесно, то його дії можуть завдати збитків іншій стороні

Додаток Ж

Таблиця Ж.1 – Інструменти для подолання інформаційної асиметрії користувачів обліково-аналітичного забезпечення

Користувачі	Вид майнового інтересу	Вид вартості майна	Характеристика вартості майна
Власники Контрагенти	Дивіденди Товари / послуги	Вартість майна (статистична)	Найбільш імовірна ціна продажу майнових прав, яка нормативно визначається реєстрами оцінка економічно розвинених країн, обумовлена стохастичною природою ринку майнових прав на власність, визначається завдяки застосуванню оціночних процедур, заснованих на принципах імовірнісного статистичного аналізу
Державні органи	Податки	Вартість майна за фракталами часу (еволюційно-адаптивна)	Для побудови балансу передбачає відображення активів у ринкових цінах. Для забезпечення рівності активу і пасиву балансу запроваджуються механізм компенсаційних модифікацій, система бухгалтерських проведень.
Кредитні установи	Проценти	Вартість майна за цінами заміщення (органічна)	Репродуктивна відновлювальна вартість майна на певну дату. Полягає в постійному переоцінюванні майна і відображення в обліку зміни його ринкової вартості, є ідеальною основою оподаткування майна.

Продовження табл. Ж.1

Страхові компанії	Страхова премія	Вартість майна за заставними цінами (актуарна)	Актуарна вартість майна формується за біржовими цінами та в актуарному вираженні означає оцінку підприємства як єдиного майнового комплексу
Фондові біржі	Цінність акцій	Глобальний фінансовий результат (динамічна)	Динамічні показники враховують фактор впливу часу. При їх розрахунку використовується техніка дисконтування. Важливим етапом цього методу є визначення ставки дисконту.
Інвестори	Боргові інструменти Дольові інструменти	Прогнозна вартість майна (віртуальна) Вартість майна з урахуванням інновацій (стратегічна)	Визначається шляхом гіпотетичної реалізації активів і задоволення зобов'язань, виходячи із стратегічного, а не бухгалтерського балансу і складається за звітний період двома способами: прямим прогнозуванням у вигляді бюджетного балансу з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників; виходячи з бухгалтерського балансу з постановкою на облік методом подвійного запису змін зовнішніх факторів і факторів господарської діяльності

Додаток И

Таблиця И.1

Кількість підприємств за їх розмірами за регіонами у 2015 році

Територіальна одиниця	Усього, одиниць	У тому числі							
		Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		із них мікропідприємства	
		одиниць	У % до загальної кількості підприємств відповідного регіону	одиниць	У % до загальної кількості підприємств відповідного регіону	одиниць	У % до загальної кількості підприємств відповідного регіону	одиниць	У % до загальної кількості підприємств відповідного регіону
Україна	340981	496	0,1	15893	4,7	324592	95,2	278918	81,8
Вінницька	9331	13	0,1	503	5,4	8815	94,5	7445	79,8
Волинська	5516	10	0,2	294	5,3	5212	94,5	4402	79,8
Дніпропетровська	26228	61	0,2	1346	5,1	24821	94,7	21158	80,7
Донецька	11355	54	0,5	768	6,8	10533	92,7	8856	78,0
Житомирська	6587	6	0,1	404	6,1	6177	93,8	5085	77,2
Закарпатська	6071	6	0,1	266	4,4	5799	95,5	5122	84,4
Запорізька	14483	21	0,1	603	4,2	13859	95,7	12054	83,2
Івано- Франківська	7945	6	0,1	287	3,6	7652	96,3	6803	85,6
Київська	17873	45	0,2	960	5,4	16868	94,4	14280	79,9
Кіровоградська	7645	4	0,1	355	4,6	7286	95,3	6350	83,1
Луганська	3226	9	0,3	249	7,7	2968	92,0	2511	77,8
Львівська	18582	20	0,1	844	4,5	17718	95,4	15081	81,2
Миколаївська	10449	6	0,1	338	3,2	10105	96,7	8983	86,0
Одеська	23939	17	0,1	874	3,6	23048	96,3	20127	84,1
Полтавська	9998	21	0,2	562	5,6	9415	94,2	8045	80,5
Рівненська	5189	3	0,0	288	5,6	4898	94,4	4042	77,9
Сумська	5819	7	0,1	367	6,3	5445	93,6	4530	77,8
Тернопільська	5159	5	0,1	283	5,5	4871	94,4	4087	79,2
Харківська	24820	26	0,1	1069	4,3	23725	95,6	20492	82,6
Херсонська	8160	4	0,1	279	3,4	7877	96,5	6905	84,6
Хмельницька	6968	9	0,1	370	5,3	6589	94,6	5539	79,5
Черкаська	8153	9	0,1	458	5,6	7686	94,3	6540	80,2
Чернівецька	4065	1	0,0	167	4,1	3897	95,9	3286	80,8
Чернігівська	6017	5	0,1	368	6,1	5644	93,8	4701	78,1
м. Київ	87403	128	0,2	3591	4,1	83684	95,7	72494	82,9

Додаток К

Таблиця К.1 – Порядок і джерела формування статутного капіталу залежно від типу підприємства і форми власності

Тип підприємства і форма власності	Порядок і джерела формування статутних фондів залежать від типу підприємства і форми власності	Розмір	Джерела формування
1	2	3	4
Державне підприємство	Сума коштів і вартість матеріальних ресурсів, що безоплатно виділені державою в постійне розпорядження трудового колективу підприємства на правах повного господарського володіння. Підприємство має, користується, розпоряджається цими ресурсами, чинить стосовно них будь-які дії, що не суперечать закону і цілям діяльності підприємства	Визначається обсягом виробництва і послуг, що надаються, на ньому	Кошти, які належать державі, виділяються з державного бюджету або за рахунок інших державних підприємств – у порядку внутрішньогалузевого і міжгалузевого перерозподілу фінансових ресурсів за розпорядженням державних органів, що виконують функції з управління державним майном
Індивідуальне підприємство	Сума коштів і вартість матеріальних ресурсів, що надані підприємцями засновниками в постійне розпорядження	Не фіксується законодавством	Власні кошти або позичені гроші

1	2	3	4
Акціонерне товариство	Сума реалізації акцій шляхом відкритої підписки на них чи купівлі-продажу на фондовій біржі (це стосується відкритих акціонерних товариств) або шляхом розподілу всіх акцій між засновниками без права розповсюдження акцій через відкриту підписку і купівлю-продаж на біржі (у закритих акціонерних товариствах)	Закриті акціонерні товариства – 100% статутного фонду належить засновникам. Відкриті акціонерні товариства – засновники несуть зобов'язання викупити 26% усіх акцій, тобто їхня частка в статутному фонді не може бути нижчою за 25%. На стадії заснування юридичні та фізичні особи, які виявили бажання стати акціонерами нового підприємства, повинні внести на рахунок засновників не менш ніж 10% вартості акцій, на які вони підписалися. Мінімальний розмір 1250 мінімальних заробітних плат	Власні кошти
Товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю	Внески учасників. Пай кожного засновника є іменним, що підтверджується видачею засновнику письмового пайового свідоцтва. Воно не є цінним папером, тобто не може вільно продаватися на фондовій біржі. Повна сума статутного капіталу має бути внесена протягом одного року з моменту реєстрації	Оцінюються в національній валюті, визначають частку (пай) учасників у статутному фонді, причому в товариствах з обмеженою відповідальністю сума внеску кожного з учасників становить межу його відповідальності за зобов'язання товариства. Мінімальний розмір – 100 мінімальних заробітних плат на момент реєстрації товариства	На момент реєстрації засновники зобов'язані сформуванати 30 % статутного фонду за рахунок власних і позичених коштів
Товариство з додатковою відповідальністю і повне товариство	Учасники відповідають за їхні борги сумою своїх внесків у статутний фонд, а якщо сума статутного фонду недостатня для покриття боргів товариства, то додатково майном, що належить кожному члену	Не фіксується законодавством	Власні кошти
Командитне товариство	Формують статутний фонд на засадах повного товариства, а також вкладники, котрі відповідають за зобов'язаннями товариства лише в межах свого внеску до його статутного фонду	Не фіксується законодавством	Власні кошти

Додаток Л

Таблиця Л.1 – Визначення дефініцій ризику в системі ризик-менеджменту

Назва	Зміст дефініції	Механізм визначення
1	2	3
Ризик	Поєднання ймовірності події та її наслідків	Термін «ризик» зазвичай використовують тільки тоді, коли існує можливість негативних наслідків. У деяких ситуаціях ризик обумовлений можливістю відхилення від очікуваного результату або події
Наслідок	Результат події	Результатом події може бути декілька наслідків. Наслідки можуть бути ранжовані від позитивних до негативних. Однак щодо аспектів економічної безпеки наслідки завжди негативні. Наслідки оцінюються якісно та кількісно
Ймовірність	Міра того, що подія може відбутися	Математичне визначення ймовірності: «дійсне число в інтервалі від 0 до 1, що відноситься до випадкового події». Число може відображати відносну частоту в серії спостережень або ступінь впевненості в тому, що деяка подія відбудеться. Для високого ступеня впевненості ймовірність близька до одиниці
Подія	Виникнення специфічного набору обставин, за яких відбувається явище	Подія може бути визначеною або невизначеною. Подія може бути одиничною або багаторазовою. Ймовірність, пов'язана з подією, може бути оцінена для певного терміну
Джерело	Об'єкт або діяльність з потенційними наслідками	Щодо економічної безпеки джерело становить небезпеку
Критерії ризику	Правила, за якими оцінюють значущість ризику	Критерії ризику можуть включати супутні вартісні винагороди, законодавчі та обов'язкові вимоги, соціально-економічні та екологічні аспекти, пріоритети та інші витрати на оцінку
Менеджмент ризику	Скоординовані дії щодо керівництва й управління організацією	Зазвичай менеджмент ризику включає в себе оцінку ризику, обробку, прийняття і комунікацію ризику
Система менеджменту ризику	Набір елементів системи менеджменту організації щодо менеджменту ризику	До елементів системи менеджменту ризику можуть належати стратегічне планування, прийняття рішень та інші процеси, що обслуговують ризик

Продовження табл. Л.1

1	2	3
Причетна сторона	Будь-який індивідуум, група або організація, які можуть впливати на ризик, піддаватися впливу або відчувати себе вразливими до ризику	Особа, яка приймає рішення, також є причетною стороною. Причетна сторона є зацікавленою стороною, але має більш широке значення, ніж зацікавлена сторона.
Зацікавлена сторона	Особа або група осіб, яких стосуються результати діяльності або успіх організації	Споживачі, власники, працівники організації, постачальники, банкіри, асоціації, партнери або суспільство. Група осіб може становити організацію, її підрозділ або декілька організацій
Усвідомлення ризику	Набір цінностей і занепокоєння, відповідно до яких причетна сторона розглядає конкретний ризик	Усвідомлення ризику залежить від потреб, результатів і знань причетних сторін. Усвідомлення ризику зазвичай відрізняється від об'єктивних даних
Комунікація ризику	Обмін інформацією про ризик або спільне використання цієї інформації між особою, яка приймає рішення, та іншими причетними сторонами	Інформація може стосуватися існування, природи, форми, ймовірності, важкості, прийнятності, заходів або інших аспектів ризику
Аналіз ризику	Загальний процес аналізу ризику та оцінювання ризику. Систематичне використання інформації для визначення джерел і кількісної оцінки ризику	Аналіз ризику забезпечує базу для оцінювання ризику, заходів щодо зниження ризику і прийняття ризику. Інформація може включати в себе історичні дані, результати теоретичного аналізу, професійного судження і стосуватися причетних сторін
Ідентифікація ризику	Процес знаходження, складання переліку та опису елементів ризику	До елементів ризику можуть належати джерела або небезпеки, події, наслідки та ймовірність. Ідентифікація ризику може відображати інтереси причетних сторін
Ідентифікація джерел	Процес знаходження, складання переліку та опису джерел	Щодо економічної безпеки ідентифікація джерел становить ідентифікацію небезпек
Кількісна оцінка ризику	Процес присвоєння значень імовірності та наслідків ризику	Кількісна оцінка ризику може враховувати вартість, вигоди, інтереси причетних сторін та інші змінні, що розглядаються при оцінюванні ризику

Продовження табл. Л.1

1	2	3
Оцінювання ризику	Процес порівняння кількісно оціненого ризику з критеріями ризику для визначення значущості ризику	Оцінювання ризику може бути використаним для сприяння рішенням щодо прийняття або відмови від ризику
Обробка ризику	Процес вибору і здійснення заходів щодо модифікації ризику	Термін «обробка ризику» іноді використовують для позначення самих заходів. Заходи з обробки ризику можуть включати оптимізацію, перенесення або збереження ризику
Управління ризиком	Операції, які виконуються для виконання рішень в рамках менеджменту ризику	До елементів управління ризиком належать моніторинг, переоцінювання і дії, спрямовані на забезпечення відповідності з прийнятими рішеннями
Оптимізація ризику	Процес, пов'язаний з ризиком, спрямований на мінімізацію негативних і максимальне використання позитивних наслідків	Із точки зору економічної безпеки оптимізація ризику спрямована на зниження ризику. Оптимізація ризику залежить від критеріїв ризику з урахуванням вартості витрат і законодавчих вимог
Зниження ризику	Зменшення (наслідки події)	Діяльність, яка здійснюється для зменшення ймовірності, негативних наслідків або того й іншого разом, пов'язана з ризиком. Обмеження будь-якого негативного наслідку конкретної події
Запобігання ризику	Рішення не залучатися до ризикованої події	Рішення може бути прийнятим на основі результатів оцінювання ризику
Перенесення ризику	Поділ з іншою стороною тягаря втрат або вигод від ризику	Законодавчі або обов'язкові вимоги можуть обмежувати, забороняти або доручати перенесення певного ризику. Перенесення ризику може бути здійсненим завдяки страхуванню або іншими угодами. Перенесення ризику може створювати новий ризик або модифікувати існуючий. Переміщення джерела не є перенесенням ризику
Фінансування ризику	Виділення фінансових коштів на витрати із запобігання ризику і супутні витрати	Можливі збитки і їх фінансове значення, ціна ризику, імовірність, розмір імовірних збитків і бажаний рівень виконання поставлених завдань
Збереження ризику	Ухвалення тягаря втрат і вигод від конкретного ризику	Збереження ризику в результаті страхування або перенесення ризику іншими засобами
Прийняття ризику	Рішення прийняти ризик	Прийняття ризику залежить від критеріїв ризику
Залишковий ризик	Ризик, що залишається після заходів моніторингу і диверсифікації ризику	Забезпечення економічної безпеки. У деяких галузях фінансування ризику відноситься тільки до субсидування фінансових наслідків, пов'язаних з ризиком

Додаток М

Таблиця М.1 – Характеристика ризику в системі нормативно-правового регулювання

Нормативний акт	Визначення ризику
1	2
Господарський кодекс України	а) підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність .... (стаття 42); б) підприємництво здійснюється на основі: ... комерційного розрахунку та власного комерційного ризику ... (стаття 44); в) корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням .... на основі ... участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства (стаття 63); г) акціонерним товариством є господарське товариство, яке .... несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах вартості належних їм акцій (стаття 80)
Цивільний кодекс України	а) командитним товариством є товариство, у якому ... є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів ... (стаття 133); б) учасники товариства з обмеженою відповідальністю не відповідають за його зобов'язаннями і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості своїх вкладів (стаття 140); в) акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості акцій, що їм належать (стаття 152)
Податковий кодекс України	1) ризик – імовірність недекларування (неповного декларування) платником податків податкових зобов'язань, невиконання платником податків іншого законодавства, контроль за яким покладено на контролюючі органи (підпункт 14.1.221 стаття 14); 2) під істотними ризиками розуміються ризики, прийняття яких є обов'язковим для ділової практики контрольованих операцій (підпункт 39.2.1.5 стаття 39)
Закон України «Про акціонерні товариства»	акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, тільки в межах належних їм акцій (підпункт 2 стаття 3)
НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»	еквіваленти грошових коштів – короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, ... які характеризуються незначним ризиком зміни вартості
П(С)БО 7 «Основні засоби»	первісна вартість об'єкта основних засобів складається з витрат: ... витрати зі страхування ризиків доставки основних засобів ...
П(С)БО 9 «Запаси»	первісною вартістю запасів, що придбані за плату, є собівартість запасів, яка складається з таких фактичних витрат: ... транспортно-заготівельні витрати (затрати на заготівлю запасів, ... включаючи витрати зі страхування ризиків транспортування запасів)

Продовження табл. М.1

1	2
П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції»	якщо інвестор підприємства вносить або продає активи спільному, асоційованому підприємству відповідно і передає значні ризики та вигоди, пов'язані з їх володінням, то у складі фінансових результатів звітного періоду відображається лише та частина прибутку (збитку), яка припадає на частку інших інвесторів
П(С)БО 13 «Фінансові інструменти»	Валютний ризик – імовірність того, що вартість фінансового інструмента буде змінюватися внаслідок змін валютного курсу. Відсотковий ризик – імовірність того, що вартість фінансового інструмента буде змінюватися внаслідок змін відсоткових ставок. Кредитний ризик – імовірність втрат однієї зі сторін – укладачів контракту про придбання фінансового інструмента внаслідок невиконання зобов'язання іншою стороною. Ризик грошового потоку – імовірність зміни величини майбутнього грошового потоку, пов'язаного з монетарним фінансовим інструментом. Ризик ліквідності – імовірність втрат внаслідок неспроможності виконати свої зобов'язання у зв'язку з неможливістю реалізувати фінансові активи за справедливою вартістю. Ринковий ризик – імовірність того, що вартість фінансового інструмента буде змінюватися внаслідок змін ринкових цін ... Ціновий ризик – імовірність цінових змін внаслідок валютного, відсоткового та ринкового ризиків
П(С)БО 14 «Оренда»	фінансова оренда – оренда, що передбачає передачу орендарю всіх ризиків та вигод, пов'язаних з правом користування та володіння активом
П(С)БО 15 «Дохід»	дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, інших активів) визнається в разі наявності всіх наведених нижче умов: покупцеві передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товар, інший актив) ...
П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів»	при визначенні ставки дисконту враховуються ризики, крім ризиків, що були враховані при визначенні майбутніх грошових потоків
П(С)БО 29 «Фінансова звітність за сегментами»	при визначенні сегментів враховуються ризики, які обумовлені особливостями ринку збуту продукції (товарів, робіт, послуг) у відповідному регіоні, валютні ризики, які виникають при провадженні діяльності в двох або більше країнах, тощо
МСФЗ 7 «Фінансові інструменти»	Мета – вимагати від суб'єктів господарювання надавати розкриття інформації в їхніх фінансових звітах, яка дає змогу користувачам оцінити: ... характер та рівень ризиків (кредитний, ринковий, валютний, відсотковий, ризик ліквідності), що виникають унаслідок фінансових інструментів, яким суб'єкт господарювання доступний протягом періоду та на звітну дату, та як суб'єкт господарювання управляє цими ризиками
МСБО 1 «Подання фінансових звітів»	примітки до фінансових звітів ... подаються в наведеному далі порядку, який допомагає користувачам зрозуміти фінансові звіти та порівняти їх зі звітами інших суб'єктів господарювання: ... розкриття нефінансової інформації, наприклад, цілі та політики управління фінансовими ризиками суб'єкта господарювання
МСБО 7 «Звіти про рух грошових коштів»	еквіваленти грошових коштів – це короткострокові, високоліквідні інвестиції, які вільно конвертуються у відомі суми грошових коштів і яким притаманний незначний ризик зміни вартості

Продовження табл. М.1

1	2
МСБО 16 «Основні засоби»	операція обміну має комерційну сутність, якщо: ... конфігурація (ризик, визначення часу та сума) грошових потоків від отриманого активу відрізняється від конфігурації грошових потоків від переданого активу
МСБО 17 «Оренда»	класифікація оренди базується на тому, якою мірою ризику та винагороди, пов'язані з володінням орендованим активом, розподіляються між орендодавцем та орендарем. Ризики включають можливість збитків від простоїв або технічної застарілості та коливань у надходженнях унаслідок зміни економічних умов
МСБО 18 «Дохід»	дохід від продажу товарів має визнаватися в разі задоволення всіх таких умов: а) суб'єкт господарювання передає покупцеві суттєві ризики і винагороди, пов'язані з власністю на товар ... У більшості випадків передача ризиків та винагород щодо володіння збігається з передачею юридичного права власності або з передачею у володіння покупця. В інших випадках передача ризиків та винагород щодо володіння відбувається не одночасно з передачею юридичного права власності або з передачею у володіння
МСБО 19 «Виплати працівникам»	сума виплат, що її отримає працівник після закінчення трудової діяльності, визначається за сумою внесків, сплачених суб'єктом господарювання ... до програми виплат після закінчення трудової діяльності або до страхової компанії, разом із прибутками від інвестування внесків; б) як наслідок, на працівника припадає актуарний ризик (виплати будуть меншими за очікувані) та інвестиційний ризик (інвестованих активів буде недостатньо для забезпечення очікуваних виплат)
МСБО 32 «Фінансові інструменти – подання»	наявність юридично забезпеченого права на згорання фінансового активу та фінансового зобов'язання впливає на права та зобов'язання, пов'язані з фінансовим активом та фінансовим зобов'язанням, і може впливати на доступність суб'єкта господарювання кредитному ризику та ризику ліквідності
МСБО 36 «Зменшення корисності активів»	в обчисленні вартості активу при використанні слід відображати такі елементи: ... ціну за прийняття ризику, притаманного цьому активу ... Також слід враховувати такі ризики, як ризик країни, валютний та ціновий ризику
МСБО 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи»	для отримання найкращої оцінки забезпечення слід враховувати ризики та невизначеності, які неминуче пов'язані з багатьма подіями та обставинами. Ризик визначає непостійність результату.
МСБО 38 «Нематеріальні активи»	операція з обміну має комерційну сутність, якщо: конфігурація грошових потоків (тобто ризик, час надходження та суми) від отриманого активу відрізняється від конфігурації грошових потоків за переданим активом ...
МСБО 39 «Фінансові інструменти – визнання та оцінка»	визнання та оцінка: ефективність хеджування – це ступінь, до якого зміни справедливої вартості або грошових коштів від об'єкта хеджування, що їх можна віднести до хеджування ризику, згортаються внаслідок змін справедливої вартості або грошових потоків інструмента хеджування. Об'єкти хеджування – це актив, зобов'язання, тверда угода, високо ймовірна прогнозована операція або чиста інвестиція в закордонну господарську одиницю, що а) піддає суб'єкт господарювання ризикові змін справедливої вартості або майбутніх грошових потоків; б) визначається як хеджування.

Додаток Н

Таблиця Н.1 – Інтегральна оцінка ризику безперервності діяльності за показниками використання потенціалу життєвого циклу

№ з/п	Показник	Індекс конкурентного потенціалу	Індекс ресурсного потенціалу	Індекс виробничого потенціалу	Індекс фінансового потенціалу	Індекс інвестиційного потенціалу	Індекс інтелектуального потенціалу	Індекс автономії	Інтегральний показник ризику безперервності діяльності
	Підприємство торгівлі								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Безризикова зона ризику – (0,5–0,8)									
1	ТОВ «Кофеманія»	0,898	0,927	0,272	0,278	0,312	1,032	0,294	0,481
2	ПрАТ «Інтелс»	0,460	0,407	0,991	0,997	0,993	0,886	0,305	0,651
3	Супермаркет «ЕКО МАРКЕТ» ТОВ «ЕКО»	0,837	0,952	0,532	0,499	0,587	0,656	0,921	0,691
4	ТОВ «Роксолана»	1,027	0,948	0,537	0,537	0,537	0,923	0,655	0,710
Зона допустимого ризику – (0,8–1)									
6	ПрАТ «ГЕРЦЬ»	0,960	0,915	0,790	0,664	1,040	0,953	0,952	0,888
5	ТОВ «НАДІЯ»	0,984	0,969	0,964	0,950	1,001	0,985	0,969	0,974
7	ПрАТ «Діброва»	0,879	0,869	0,987	0,959	0,906	1,001	0,981	0,939
8	ТОВ «Авангард Торг»	0,995	0,820	0,997	0,992	1,000	0,824	0,820	0,917
9	ПАТ «Харківський ЦУМ»	0,999	1,000	0,886	0,886	1,047	1,001	1,023	0,976
10	ТОВ «ЛОВИС»	1,010	1,000	0,939	0,884	0,855	0,990	0,883	0,935
11	ТОВ «ОЛІМП»	0,950	0,943	1,002	1,001	1,003	0,993	0,945	0,976
12	ТОВ «ЛАЙМА»	1,010	1,000	0,939	0,884	0,855	0,990	0,883	0,935
13	ТОВ «ДИГМА»	0,994	0,966	0,997	0,956	1,005	0,972	0,969	0,98
14	ПрАТ «Світанок»	0,999	0,999	1,018	0,580	1,000	1,000	0,999	0,927
15	ТОВ супермаркет «Sweetier»	0,983	0,934	0,993	1,060	0,993	0,950	0,928	0,976
16	ТОВ «Office KITS»	0,951	0,983	0,832	0,757	1,025	1,010	1,021	0,934
17	ПП ВД «Школа»	0,932	1,012	0,907	0,931	1,015	0,982	0,917	0,956

Продовження табл. Н.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
18	Супермаркет «Класс» ТОВ «Укр-Трейд»	0,956	0,933	0,921	0,920	1,036	0,975	0,942	0,954
19	ТОВ ТД«АРГО Трейд»	1,000	1,000	0,899	1,065	0,685	1,000	1,151	0,961
20	ТОВ «Центральний універсам»	0,977	0,973	0,875	0,966	1,013	0,996	0,983	0,968
21	ПАТ «ТОРІО»	1,003	0,961	1,045	1,002	1,001	0,898	0,952	0,979
22	ТОВ «АСТОРГ»	1,000	1,000	1,000	1,000	0,909	1,000	1,000	0,986
23	ПАТ «Універмаг Харків»	0,994	0,982	0,988	0,979	1,000	0,989	0,982	0,988
24	ТОВ супермаркет «ВОСТОРГ»	0,982	0,993	0,823	0,773	1,038	1,012	1,016	0,943
25	ТФ ТОВ «ЛІЕТО»	0,981	0,829	1,148	1,298	1,040	0,845	0,766	0,971
26	ТОВ «Позитив»	1,004	1,001	0,998	1,004	0,989	0,997	0,996	0,998
Зона критичного ризику – (1–2)									
27	ТОВ «ПОСАД»	0,996	0,963	1,129	0,991	1,000	0,967	0,962	1
28	ТОВ «Лотос ЛТД»	0,990	0,996	0,987	1,025	1,013	1,007	1,009	1,004
29	ТОВ «Браво» магазин Продукти	0,974	1,124	1,015	1,019	1,012	1,153	1,200	1,068
30	ПрАТ «Сюрприз»	0,946	1,079	1,145	1,190	0,998	1,141	1,209	1,097
31	Супермаркет «Рост» ТОВ «Європоль»	2,115	2,014	1,014	1,000	0,986	0,932	0,775	1,174
32	ТОВ «ВОПАК»	2,162	2,063	1,001	1,001	1,000	0,954	0,701	1,169
33	ТОВ «Текстиль для дома»	1,058	1,127	2,349	1,164	1,640	1,065	1,120	1,303
34	ТОВ «АСТА»	0,968	1,179	1,886	1,843	2,182	1,219	2,573	1,603
35	ТОВ супермаркет «ОЛІМП»	1,612	2,715	1,004	0,917	1,012	2,059	3,001	1,586
36	ТОВ супермаркет «Slavna»	1,718	3,744	0,985	0,923	0,995	2,179	3,015	1,683
37	ПрАТ «ФБР»	1,210	8,094	0,750	0,750	1,000	6,687	3,094	1,967
Зона катастрофічного ризику – (2–...)									
38	ТОВ ТД «Павловський»	1,147	3,634	1,457	1,476	1,422	3,167	3,705	2,045

Додаток П

Таблиця П.1 – Інтерпретація дебіторської заборгованості в системі національних і міжнародних стандартів бухгалтерського обліку

Норма положення	П(С)БО	МСБО
1	2	3
Норматив	П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»	МСБО 1 «Подання фінансової звітності», МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки», МСБО 11 «Будівельні контракти», МСБО 18 «Дохід» і МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка»
Визначення	Сума заборгованостей дебіторів підприємству на певну дату. Під таке трактування підлягає як заборгованість дебіторів, яка утримується підприємством до дати погашення, так і заборгованість дебіторів призначена для перепродажу	Фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства. У п. 9 МСБО 39 зазначається: «позики та дебіторська заборгованість – це непохідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку
Визнання дебіторської заборгованості	Визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод і може бути достовірно визначена її сума одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг	Визнається в балансі, коли заборгованість є стороною контрактних зобов'язань і внаслідок цього має юридичне право отримувати грошові або інші цінності
Оцінка дебіторської заборгованості	При зарахуванні на баланс дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги оцінюється за первісною вартістю, а на дату балансу – з а чистою реалізаційною вартістю	Під час первісного визнання фінансового активу слід оцінювати їх за собівартістю, яка є справедливою вартістю компенсації, наданої або отриманої за них. Після первісного визнання дебіторську заборгованість визнають за амортизованою собівартістю із застосуванням методу визначення за ефективною ставкою відсотка

Продовження табл. П.1

1	2	3
Види дебіторської заборгованості	Поділяється на поточну та довгострокову, на сумнівну і безнадійну заборгованості	Поділяється на ініційовану підприємством і неініційовану. Ініційована дебіторська заборгованість означає її придбання підприємством як участі в позиції, наданій іншим позикодавцем за умови, що підприємство фінансує цю позику на дату, коли її ініціює цей інший позикодавець. Неініційована дебіторська заборгованість класифікується як утримувана до строку погашення, наявна для продажу або утримувана для операцій
Визначення сумнівної дебіторської заборгованості	Безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності. Сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником	Визнання сумнівної дебіторської заборгованості відбувається в таких випадках: значні фінансові труднощі емітента; фактичний розрив контракту, наприклад, невиконання умов угоди або прострочена заборгованість щодо сплати відсотка або основної суми; надання позикодавцем боржникові пільгової позики, яку позикодавець не розглядав би за інших умов; висока імовірність банкрутства або іншої фінансової реорганізації підприємства; визнання збитку від зменшення корисності цього активу в попередньому звітному періоді; зникнення фінансового ринку для цього фінансового активу внаслідок фінансових труднощів
Відображення дебіторської заборгованості у звітності	за чистою реалізаційною вартістю	Прямо не вимагають відображення дебіторської заборгованості в балансі за винятком резерву сумнівної заборгованості

Додаток Р

Таблиця Р.1 – Дефініції контролінгу у сучасній вітчизняній науці

Джерело	Визначення контролінгу
1	2
Давидович І. Є. Контролінг: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2008. 552 с.	Децентралізована складна конструкція, яка об'єднує в собі такі різні елементи, як встановлення цілей, планування, облік, контроль, аналіз, управління інформаційними потоками і вироблення рекомендацій для прийняття управлінських рішень [С. 35]
Ермоленко В. В. Служба контролінга в моделі адаптивної нейробионічної системи управління корпорації//Формування ринкової економіки: зб. наук, праць; спец, вип., присвяч. Міжнар. наук.-практ. конф. «Контролінг у бізнесі: теорія і практика». К.: КНЕУ. С. 175–182.	Управлінська концепція, що охоплює усі сфери діяльності корпорації: менеджмент, персонал, маркетинг, закупівлі, збут, фінанси, бізнес-процеси (виробництво) – інтегрує та координує діяльність різноманітних служб для досягнення оперативних (тактичних) та стратегічних цілей [С. 176]
Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Партин Г. О. Управлінський облік: термінологічний словник. Львів: ЗУКЦ, 2005. 96 с.	Функціонально відокремлений напрям економічної роботи на підприємстві, що пов'язаний із реалізацією фінансово-економічної інформативної функції в менеджменті для прийняття оперативних та стратегічних управлінських рішень [С. 96]
Івахненко С. В., Мелих О. В. Фінансовий контролінг: методи та інформаційні технології. К.: Знання, 2009. 319 с.	Контролінг є підсистемою системи управління підприємством, яка спрямована на організаційну та методичну підтримку прийняття управлінських рішень, а також на забезпечення контролю за досягненням цілей діяльності підприємства [С. 28]

Продовження табл. Р.1

Петренко С. Н. Контролінг: уч. пособ. К.: Ника-Центр, Эльга, 2003. 328 с.	Синтез елементів обліку аналізу, контролю, панування, реалізація яких забезпечує вироблення альтернативних підходів при здійсненні оперативного і стратегічного управління процесом досягнення кінцевих цілей і результатів діяльності підприємства [С. 10]
Пушкар М. С. Контролінг – інформаційна підсистема стратегічного менеджменту: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2004. 370 с.	Концепція ефективного управління економічним об'єктом з метою забезпечення його сталого і тривалого існування в постійно змінюваному середовищі [С. 26]
Тарасюк М. В. Контролінг в управлінні торговельними мережами: теорія, методологія: монографія. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. К.: КНТЕУ, 2010. 547 с.	Управлінська технологія, що забезпечує досягнення місії та стратегічних цілей підприємства, охоплює усі напрями діяльності, бізнес-процеси та бізнес-об'єкти, дозволяє здійснювати ефективне управління не тільки в реальному режимі часу, а і його майбутньою діяльністю [С. 76]
Терещенко О. О. Поняття «контролінг» та «управлінський облік» у теорії і практиці//Фінанси України. К., 2006. № 8. С. 137–145	Спеціальна система методів та інструментів, яка спрямована на функціональну підтримку менеджменту підприємства (зокрема фінансового менеджменту), що охоплює інформаційне забезпечення, планування, координацію, контроль і внутрішній консалтинг; система, орієнтована на майбутній розвиток підприємства [С. 138]
Цигилик І. І., Паневник Т.М. Стратегія і контролінг в системі внутрішнього економічного механізму підприємства//Економіка, фінанси, право. 2004. № 11. С. 11–14	Контрольно-інформаційна система забезпечення управління розвитком підприємства на основі вимірювання ресурсів, витрат та результатів внутрішньогосподарської діяльності, бізнес-процесів та всієї діяльності підприємства [с. 12]
Яковлев Ю. П. Контролінг на базі інформаційних технологій. К.: Центр навчальної літератури. 2006. 318 с.	Функціонально відособлений напрям економічної роботи на підприємстві, пов'язаний із реалізацією фінансово-економічної функції в менеджменті для прийняття оперативних і стратегічних управлінських рішень [С. 43]

Додаток С

Таблиця С.1 – Кваліфікаційні характеристики професій головний бухгалтер, бухгалтер (з дипломом спеціаліста), бухгалтер, обліковець (реєстрація бухгалтерських даних)

Завдання та обов'язки	Кваліфікаційні вимоги
1	2
<p>Керівники – головний бухгалтер</p> <p>Забезпечує ведення бухгалтерського обліку, дотримуючись єдиних методологічних засад з урахуванням особливостей діяльності підприємства і технології оброблення облікових даних.</p> <p>Організовує контроль за відображенням на рахунках бухгалтерського обліку всіх господарських операцій. Вимагає від підрозділів, служб та працівників забезпечення неухильного дотримання порядку оформлення та подання до обліку первинних документів.</p> <p>Вживає всіх необхідних заходів для запобігання несанкціонованому та непомітному виправленню записів у первинних документах і реєстрах бухгалтерського обліку та збереження оброблених документів, реєстрів і звітності протягом встановленого терміну.</p> <p>Забезпечує складання на основі даних бухгалтерського обліку фінансової звітності підприємства, підписання її та подання в установлені строки користувачам.</p> <p>Здійснює заходи з надання повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух коштів підприємства.</p> <p>Бере участь у підготовці та поданні інших видів періодичної звітності, які передбачають підпис головного бухгалтера, до органів вищого рівня відповідно до нормативних актів, затверджених формам та інструкцій.</p> <p>За погодженням з власником (керівником) підприємства забезпечує перерахування податків та зборів, передбачених законодавством, проводить розрахунки з іншими кредиторами відповідно до договірних зобов'язань. Здійснює контроль за веденням касових операцій, раціональним та ефективним використанням матеріальних, трудових та фінансових ресурсів.</p> <p>Бере участь у проведенні інвентаризаційної роботи на підприємстві, оформленні матеріалів, пов'язаних з нестачею та відшкодуванням втрат від нестачі, крадіжки і псування активів підприємства. Забезпечує перевірку стану бухгалтерського обліку у філіях, представництвах, відділеннях та інших відокремлених підрозділах</p>	<p>Головний бухгалтер. Начальник (завідувач) відділу (управління) бухгалтерського обліку: повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст). Післядипломна освіта в галузі управління.</p> <p>Стаж бухгалтерської роботи за професіями керівників нижчого рівня: для магістра – не менше ніж 2 роки, спеціаліста – не менше ніж 3 роки.</p> <p>Завідувач сектора (бюро) у відділі (управлінні) бухгалтерського обліку: повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст).</p> <p>Стаж бухгалтерської роботи для магістра – не менше ніж 2 роки, спеціаліста – не менше ніж 3 роки</p>

1	2
<p>Організовує роботу з підготовки пропозицій для власника (керівника) підприємства щодо: визначення облікової політики підприємства, внесення змін до обраної облікової політики, вибору форми бухгалтерського обліку з урахуванням діяльності підприємства і технології оброблення облікових даних; розроблення системи і форм внутрішньогосподарського (управлінського) обліку та правил документообороту, додаткової системи рахунків і реєстрів аналітичного обліку, звітності і контролю господарських операцій; визначення прав працівників на підписання первинних і зведених облікових документів; вибору оптимальної структури бухгалтерської служби та чисельності її працівників, підвищення професійного рівня бухгалтерів, забезпечення їх довідковими матеріалами; поліпшення системи інформаційного забезпечення управління та шляхів проходження обробленої інформації до виконавців; упровадження автоматизованої системи оброблення даних бухгалтерського обліку з урахуванням особливостей діяльності підприємства чи вдосконалення діючої; забезпечення збереження майна, раціонального та ефективного використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, залучення кредитів та їх погашення; виділення на окремий баланс філій, представництв, відділень та інших відокремлених підрозділів підприємства та включення їх показників до фінансової звітності підприємства.</p> <p>Керує працівниками бухгалтерського обліку підприємства та розподіляє між ними посадові завдання та обов'язки.</p> <p>Знайомить цих працівників із нормативно-методичними документами та інформаційними матеріалами, які стосуються їх діяльності, а також зі змінами в чинному законодавстві.</p> <p>Повинен знати: положення нормативно-правових актів із питань правових засад регулювання господарської діяльності підприємства, положення (стандарти) бухгалтерського обліку та інші нормативно-правові акти Міністерства фінансів України про порядок ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, а також методичні документи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади щодо галузевих особливостей застосування положень (стандартів) бухгалтерського обліку; основи технології виробництва продукції, порядок оформлення операцій і організацію документообороту за розділами обліку, форми і порядок розрахунків, порядок приймання, зарахування на баланс, зберігання і витрат коштів, товарно-матеріальних та інших цінностей; правила проведення інвентаризацій активів та зобов'язань; економіку, організацію виробництва, праці і управління; податкову справу, основи цивільного права; трудове, фінансове, господарське законодавства</p>	

1	2
<p>Професіонали – бухгалтер (із дипломом спеціаліста)</p> <p>Самостійно і в повному обсязі веде облік необоротних активів, запасів, коштів, розрахунків та інших активів, власного капіталу та зобов'язань, доходів і витрат за прийнятою на підприємстві формою бухгалтерського обліку з додержанням єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку та з урахуванням особливостей діяльності підприємства і технології оброблення даних.</p> <p>Забезпечує повне та достовірне відображення інформації, що міститься в прийнятих до обліку первинних документах, на рахунках бухгалтерського обліку. За погодженням з власником (керівником) підприємства та керівником підрозділу бухгалтерського обліку, подає в банківські установи документи для перерахування коштів згідно з визначеними податками і платежами, а також для розрахунків з іншими кредиторами відповідно до договірних зобов'язань.</p> <p>Бере участь у проведенні інвентаризації активів і зобов'язань, оформленні матеріалів, пов'язаних із нестачею та відшкодуванням втрат від нестачі, крадіжки і псування активів підприємства, у перевірках стану бухгалтерського обліку у філіях, представництвах, відділеннях та інших відокремлених підрозділах підприємства.</p> <p>Готує дані для включення їх до фінансової звітності, здійснює складання окремих її форм, а також форм іншої періодичної звітності, яка ґрунтується на даних бухгалтерського обліку.</p> <p>Забезпечує підготовку оброблених документів, реєстрів і звітності для збереження їх протягом встановленого терміну. Бере участь у підготовці пропозицій щодо:</p> <ul style="list-style-type: none"> внесення змін до обраної облікової політики, удосконалення внутрішньогосподарського (управлінського) обліку та правил документообороту; розроблення додаткової системи рахунків і реєстрів аналітичного обліку, звітності і контролю господарських операцій; забезпечення збереження майна, раціонального та ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, залучення кредитів і їх погашення, регулювання діяльності підприємства та інших питань, пов'язаних з інформацією про фінансове становище підприємства та результати його діяльності. <p>Повинен знати: нормативні, методичні та інші керівні матеріали з організації та ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності; облікову політику, систему реєстрів обліку, правила документообороту і технологію оброблення облікової інформації на підприємстві; план рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій; систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю</p>	<p>Провідний бухгалтер (із дипломом спеціаліста): повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст) та підвищення кваліфікації.</p> <p>Стаж роботи за професією бухгалтера I категорії не менше ніж 2 роки.</p> <p>Бухгалтер I категорії (з дипломом спеціаліста): повна або базова вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст або бакалавр) та підвищення кваліфікації; для магістра – без вимог до стажу роботи, спеціаліста – стаж роботи за професією бухгалтера II категорії не менше ніж 2 роки, бакалавра – не менше ніж 3 роки.</p> <p>Бухгалтер II категорії (із дипломом спеціаліста): повна або базова вища освіта відповідного напрямку підготовки (спеціаліст або бакалавр) та підвищення кваліфікації; для спеціаліста – без вимог до стажу роботи, бакалавра – стаж роботи за професією бухгалтера не менше ніж 2 роки.</p> <p>Бухгалтер (із дипломом спеціаліста): повна або базова вища освіта відповідного напрямку підготовки (спеціаліст або бакалавр) без вимог до стажу роботи</p>

1	2
<p>Фахівці – бухгалтер</p> <p>Самостійно складає або приймає до обліку первинні документи, систематизує інформацію, відображену в цих документах, готує проміжні розрахунки для обліку господарських операцій та подає їх до розгляду. Здійснює накопичення та узагальнення інформації у потрібному розрізі (деталізації) про:</p> <p>наявність та рух грошових коштів та грошових документів у касі підприємства, а також грошових коштів, що знаходяться на поточних рахунках у національній валюті, інших рахунках у банку в іноземній валюті, а також грошових коштів у дорозі;</p> <p>одержання та погашення заборгованості за довгостроковими та короткостроковими позиками; розрахунки з постачальниками та підрядниками, покупцями і замовниками, різними дебіторами і кредиторами;</p> <p>видані та отримані короткострокові чи довгострокові векселі, довгострокові і поточні зобов'язання; наявність та рух основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів, знос необоротних активів, а також капітальні і фінансові інвестиції;</p> <p>наявність та рух виробничих запасів;</p> <p>витрати на виробництво;</p> <p>доходи від операційної, інвестиційної і фінансової діяльності підприємства;</p> <p>власний капітал та забезпечення зобов'язань.</p> <p>Бере участь у підготовці пропозицій щодо:</p> <p>нарахування заробітної плати, виконує інші розрахунки з працівниками, громадянами та юридичними особами відповідно до чинного законодавства. Бере участь у проведенні інвентаризації активів та зобов'язань. Веде аналітичний облік у розрізі об'єктів позабалансового обліку.</p> <p>Повинен знати: нормативні, методичні та інші керівні матеріали з організації та ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності; облікову політику, систему реєстрів бухгалтерського обліку, порядок і способи реєстрації інформації, правила документообороту і технологію оброблення облікової інформації на підприємстві; план рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій; систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю.</p>	<p>Кваліфікаційні вимоги</p> <p>Бухгалтер I категорії: базова вища освіта відповідного напрямку підготовки (бакалавр, молодший спеціаліст) та підвищення кваліфікації.</p> <p>Стаж роботи за професією бухгалтера II категорії не менше ніж 1 рік.</p> <p>Бухгалтер II категорії: базова вища освіта відповідного напрямку підготовки (бакалавр, молодший спеціаліст) та підвищення кваліфікації.</p> <p>Стаж роботи за професією бухгалтера не менше ніж 1 рік.</p> <p>Бухгалтер: базова вища освіта відповідного напрямку підготовки (молодший спеціаліст) без вимог до стажу роботи або повна загальна середня освіта та професійно-технічна освіта і стаж роботи за професіями технічного службовця в галузях фінансової діяльності, роботи з базами даних, статистики, бухгалтерського обліку – не менше ніж 1 рік.</p>

1	2
<p>Технічні службовці – обліковець (реєстрація бухгалтерських даних)</p> <p>Перевіряє одержані первинні документи за формою та змістом, у разі відсутності на них обов’язкових реквізитів передає їх керівнику підрозділу (відділу, управління) бухгалтерського обліку для прийняття рішення. Систематизує одержані первинні документи, переносить інформацію, відображену в цих документах, у потрібному аналітичному розрізі до відомостей (допоміжних відомостей, аркушів-розшифровок), виводить підсумки цифрової інформації в цих документах за її видами, напрямками та періодами.</p> <p>На документах, дані яких включені бухгалтером до облікових реєстрів, азначає номер відповідних облікових реєстрів і порядкові номери запису в них (номер рядка).</p> <p>Готує проміжні розрахунки, необхідні для здійснення обліку господарських операцій, та подає їх до розгляду.</p> <p>Готує дані та форми документів для розрахункових операцій.</p> <p>Вносить записи в журнали обліку бланків суворої звітності, цінних паперів тощо.</p> <p>Здійснює реєстрацію документів, які надходять у підрозділ (відділ, управління) бухгалтерського обліку.</p> <p>Комплектує в хронологічному порядку документи після їх оброблення, нумерує аркуші, складає внутрішній опис документів, засвідчувальний напис справи, підшиває або оправляє, оформлює обкладинку (титульний лист).</p> <p>Передає до зберігання або веде формування, систематизацію та зберігання справ у структурному підрозділі.</p> <p>Повинен знати: нормативні, методичні та інші інструктивні матеріали з організації та ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності; основи облікової політики, систему реєстрів бухгалтерського обліку, порядок і способи реєстрації інформації, правила документообороту і технологію оброблення облікової інформації на підприємстві; систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю</p>	<p>Повна загальна середня освіта. Професійно-технічна освіта або професійне навчання на виробництві. Без вимог до стажу роботи</p>

Додаток Т

Таблиця Т.1 – Визначення вагомості критеріїв оцінки рівня професійного судження за методом аналізу ієрархій

Критерії	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Сума	Ваго- мість
1	1	4	3	3	4	3	7	3	0,5	3	5	3	39,5	0,139
2	0,25	1	1	2	3	0,25	4	0,5	4	4	2	0,5	22,50	0,079
3	0,33	1	1	0,14	5	0,2	0,33	2	5	0,14	0,14	0,2	15,48	0,055
4	0,25	0,5	7	1	4	4	0,5	7	4	2	2	5	37,25	0,131
5	0,2	0,33	0,2	0,25	1	0,5	1	0,2	0,2	7	0,25	2	13,13	0,047
6	0,14	4	5	0,25	2	1	3	0,33	3	4	0,14	0,33	23,19	0,082
7	0,14	0,25	3	2	1	0,33	1	2	5	7	0,33	0,25	22,30	0,078
8	0,33	2	0,5	7	5	2	0,5	0,5	3	2	0,5	5	28,33	0,100
9	2	0,25	0,5	0,25	5	0,25	0,14	0,2	1	1	5	2	17,59	0,062
10	0,2	0,25	7	0,5	0,14	0,25	0,14	0,33	1	1	2	0,25	13,06	0,045
11	0,2	0,5	7	0,5	4	7	3	2	0,2	0,5	0,25	0,2	25,35	0,089
12	0,33	0,5	5	0,2	4	0,5	3	2	0,2	2	4	4	25,73	0,091
Сума													291,50	1,00

Примітки:

- 1 – Суттєвість впливу виявлених помилок на показники фінансової звітності
- 2 – Членство у професійних спілках
- 3 – Розробка облікової політики
- 4 – Кількість вирішених суперечностей з контролюючими органами
- 5 – Складання фінансової звітності
- 6 – Наявність підвищення кваліфікації бухгалтерів
- 7 – Практичний досвід роботи за фахом
- 8 – Кількість отриманих задовільних аудиторських висновків
- 9 – Практичний досвід роботи у галузі
- 10 – Притягнення до відповідальності
- 11 – Якість професійної освіти
- 12 – Забезпечення збереження майна (якість інвентаризаційної роботи)

Додаток У

Таблиця У.1 – Класифікація рахунків у СНР

Назва рахунку	Економічний зміст
Поточні рахунки	
Рахунок виробництва	Складається для економіки в цілому, її секторів і галузей. Він відбиває операції, що стосуються процесу виробництва. Ресурсна частина містить валовий випуск товарів і послуг. У розділі використання відображається проміжне споживання товарів і послуг. Балансувальна стаття – валова додана вартість, яка використовується в обчисленні валового внутрішнього продукту виробничим методом
Рахунок утворення доходу	Відбиває розподільні операції, безпосередньо пов'язані з процесом виробництва. Ресурсна частина рахунка складається з валового внутрішнього продукту в ринкових цінах і субсидій на виробництво та імпорт, а використання включає елементи первинного розподілу валового внутрішнього продукту на оплату праці найманих робітників, податки на виробництво та імпорт і валовий прибуток, змішаний дохід
Рахунок розподілу первинного доходу (на рівні економіки)	У ресурсній частині містить такі елементи: валовий прибуток, змішаний дохід, оплата праці найманих працівників, чисті податки на виробництво та імпорт і доходи від власності, отримані від інших країн. Використання – це доходи від власності, передані іншим країнам. Балансувальна стаття – валовий національний дохід
Рахунок вторинного розподілу доходу	Охоплює перерозподіл доходу через поточні трансфертні операції. Ресурсна частина: валовий національний дохід та отримані поточні трансферти в грошовому вираженні. Використання – це сплачені трансферти в грошовому вираженні. Балансувальною статтею даного рахунка є наявний дохід. Наявний дохід – це дохід, який може бути використано безпосередньо на кінцеве споживання та заощадження у вигляді придбання нефінансових і фінансових активів (рахунок використання наявного доходу). Балансувальна стаття даного рахунка – валове національне заощадження
Рахунки нагромадження	
Рахунок капіталу	Призначений для характеристики процесу нагромадження основних та оборотних фондів, нематеріальних і фінансових активів. У ресурсну частину рахунка включають: валове національне заощадження, капітальні трансферти, одержані від «решти країн світу». Використання – валове нагромадження основного капіталу, зміна запасів матеріальних оборотних коштів, придбання за виключенням вибуття цінностей. Балансувальна стаття – чисте кредитування (+), чисте запозичення (–)
Фінансовий рахунок	Відбиваються операції з фінансовими інструментами. Особливість фінансового рахунка полягає в тому, що і для активів, і для пасивів використовують одну й ту ж саму класифікацію фінансових інструментів
Рахунок інших змін в обсязі активів	Відображає рух капіталу під впливом відкриття або вичерпання корисних копалин, руйнування активів унаслідок стихійного лиха, їх некомпенсованих конфіскацій, унаслідок змін класифікації та змін у структурі
Рахунок переоцінки	Відображає холдинговий прибуток або збиток унаслідок зміни вартості капіталу, обумовлених динамікою цін різних активів і пасивів за певний період часу
Зовнішньоекономічні рахунки	Характеризують зв'язки економіки країни з економікою зарубіжних країн, які виявляються у формі зовнішньоекономічної діяльності. Результати зовнішньоекономічної діяльності фіксуються в трьох рахунках: 1) зовнішньому рахунку товарів і послуг; 2) зовнішньому рахунку первинного доходу і поточних трансфертів; 3) зовнішньому рахунку капіталу

Додаток Ф

МІНІСТЭРСТВА ЭКАНОМІКІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Мінэканомікі

вул.Берсана, 14, 220030 г.Мінск
тэл. 222 60 48, факс 200 37 77
e-mail: minec@economy.gov.by
пошта дзяржорганаў: minek@mailgov.by

2016 г. № 18-01-11/8374

МИНИСТЕРСТВО ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Минэкономики

ул.Берсона, 14, 220030 г.Минск
тел. 222 60 48, факс 200 37 77
e-mail: minec@economy.gov.by
почта госорганов: minek@mailgov.by

Тарасовой Т.А.

Справка

о возможном практическом использовании результатов
диссертационного исследования Тарасовой Татьяны Алексеевны
по вопросам учетно-аналитического обеспечения и оценки эффективности бизнес-
процессов в условиях устойчивого развития предприятия

Министерство экономики Республики Беларусь рассмотрело диссертационное исследование Тарасовой Т.А. и сообщает следующее.

К числу наиболее значимых результатов исследования можно отнести:

- функциональную модель учетно-аналитического обеспечения, которая представляет собой идеальную конструкцию административного бизнес-процесса, и обеспечивает взаимосвязь между коммуникационными каналами и накопленными знаниями;
- комплекс системообразующих компонентов бухгалтерского учета, что под влиянием интеграционных процессов и эмерджентности диссипативных структур системы управления, дало возможность преодолеть информационную асимметрию в контексте онтогенеза предприятия и снизить информационные риски;
- многомерную модель учетно-аналитического обеспечения гиперкуба архитектуры организационной структуры, что позволило разработать информационную инфраструктуру зоны финансовой и материальной ответственности;
- методический инструментарий формирования резервной системы для обеспечения непрерывности бизнеса;
- концептуальную модель системы контроллинга на основе поэтапной модернизации учетного процесса, которая позволяет сформировать учетно-аналитическое обеспечение устойчивого развития по этапам жизненного цикла субъекта хозяйственной деятельности.

Результаты диссертационного исследования Тарасовой Т.А. могут быть использованы при проведении мониторинга эффективности информационных систем управления субъектов хозяйственной деятельности для обеспечения устойчивого развития, как на отраслевом уровне, так и на уровне отдельно взятой организации.

Начальник главного управления
государственных программ
и финансового анализа

Е.В.Прудникова-Кирпиченок

Продовження додатка Ф

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження щодо формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємств докторанта Харківського державного університету харчування та торгівлі Тарасової Тетяни Олексіївни

Приймаючи до уваги широкі трансформаційні процеси, які відбуваються у системі бухгалтерського обліку, поступове наближення до міжнародних норм інформаційного суспільства і безпечного розвитку бізнесу в умовах сталого розвитку, постає актуальне завдання щодо розробки методологічних засад формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком бізнес-одиниць з урахуванням вимог ризик-менеджменту. Рекомендації подані Тарасовою Т.О. безпосередньо пов'язані з імплементацією міжнародних стандартів серії ISO 9000 «Системи менеджменту якості» та враховують потреби уніфікації процесів управління сталим розвитком досліджуваних підприємств. Застосування такого підходу забезпечує розробку адекватної моделі інформаційної системи суб'єктів господарювання, яка ґрунтується на взаємозв'язку функцій управління, елементів господарського процесу та функцій інформаційного спрямування. Тетяною Олексіївною з метою ефективної реалізації пропонованого підходу:

- рекомендовано формування моделі безперервного ризик-менеджменту в рамках новітньої парадигми управління ризиками, яка визначає склад показників оцінки рівня ризику й пропонує систему заходів нейтралізації та моніторингу ризику в умовах безперервності діяльності;

- розроблено шкалу оцінки впливу професійного судження на рівень ризику обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком, яка базується на аксіомі раціонального вибору в умовах корисності як міри психологічної і споживчої цінності благ;

- рекомендовано для підприємств систему контролінгу, яка являє собою цілісну сукупність елементів, взаємодія яких забезпечує інтеграцію, системну організацію та координацію інформаційних потоків. Це дозволяє долати такі класичні симптоми економічної нестабільності як: втрата контролю над процесом постачання, відсутність програм економічного зростання, невиконання стратегічних планів (структурна некерованість), неефективність контролю виконання прийнятих рішень.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду Харківського державного університету харчування та торгівлі за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності).

Віце-президент ДДНУ «Академія
фінансового управління»,
д.е.н., професор

С.Л. Лондар

*Лондар д.е.н., професор
засвідчую*

*В.О. Каталонича
та роботи з не...*

О.Т. Држик

Продовження додатка Ф

ГС «Палата аудиторів і бухгалтерів України»
вул. Малопідвальна, 10, Київ, 01001

09.02.2017 р.	№	1.1/03-01
на №	від	

ДОВІДКА

про використання рекомендацій Т.О. Тарасової щодо формування обліково-аналітичного забезпечення системи резервування як механізму сприяння сталому розвитку підприємств у контексті дотримання принципу безперервності діяльності

В сучасних умовах трансформації економічних відносин складаються сприятливі умови для подальшого вдосконалення бухгалтерського обліку та фінансової звітності у контексті сталого розвитку підприємств. Питання, пов'язані зі сталим розвитком підприємств, обговорюються досить активно на науковому та практичному рівнях, однак багато аспектів цієї проблеми залишаються недостатньо дослідженими. Досі залишаються без достатнього науково-методологічного обґрунтування механізми формування резервів та забезпечень як одного з інструментів забезпечення сталого розвитку підприємств та його захисту від ризиків. Формування надійної системи резервів і забезпечень сприятиме сталому розвитку підприємств крізь призму безперервності діяльності, що залишається проблемним питанням у теоретичному, методологічному та методичному аспектах. Зазначене актуалізує досліджені Тарасовою Т.О. питання удосконалення методологічних положень формування резервної системи забезпечення сталого розвитку підприємства та розробки методичного інструментарію управління ризиками шляхом резервування.

Результати досліджень Тарасової Т.О. щодо обліково-аналітичного забезпечення безперервного ризик-менеджменту, бухгалтерських ризиків та їх класифікації, розкриття інформації про ризики та методи управління ними у фінансовій звітності, складеній за МСФЗ, узагальнення ризиків в системі міжнародних стандартів фінансової звітності можуть бути використані при розробці програм та методичного забезпечення постійного удосконалення професійних знань аудиторів.

Розроблені Тарасовою Т.О. пропозиції щодо створення резервів, як механізму формування обліково-аналітичного забезпечення джерел

Продовження додатка Ф

компенсації несприятливих наслідків ризиків фінансово-господарської діяльності, з метою забезпечення стійкості фінансового стану підприємств в умовах припущення про безперервність діяльності, формування яких здійснюється за рахунок витрат, момент визнання і здійснення яких не збігається у часі, є суттєвими при вирішенні завдань з удосконалення нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку і формування фінансової звітності.

Науково-прикладне значення мають методично обґрунтовані Тарасовою Т.О. підходи до оцінки суттєвості при створенні резервів, алгоритми формування резервів знецінення запасів та фінансових інструментів, пропозиції щодо застосування ефективних механізмів захисту від ризиків за рахунок установчих резервів як регуляторів капіталу та рекомендації щодо формування забезпечень на покриття наслідків минулих подій.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради Харківського державного університету харчування та торгівлі за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності).

Президент

Олександр Бойко

Продовження додатка Ф

УКРАЇНА
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕПАРТАМЕНТ
З ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

майдан Свободи, 5, Держпром, 6 під'їзд, 7 поверх, м. Харків, 61022, тел. (057) 705 06 61
e-mail: depcomp@kharkivoda.gov.ua

В.д. 2016 № *05-06/1367*
на № _____ від _____

ДОВІДКА

**про використання рекомендацій дисертаційного дослідження
Т.О. Тарасової з механізму формування обліково-аналітичного
забезпечення управління сталого розвитку підприємств в рамках реалізації
положень Програми економічного і соціального розвитку Харківської
області на 2016 рік, затвердженої рішенням обласної ради від 17 грудня
2015 року № 13-VII (II сесія VII скликання)**

Програма економічного і соціального розвитку Харківської області на 2016 рік розроблена відповідно до законодавчих актів України державного та регіонального рівнів: «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», «Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», «Стратегії розвитку Харківської області на період до 2020 року» та визначає пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку Харківської області на 2016 рік, а також заходи щодо реалізації державної політики, спрямованої на підвищення якості життя громадян.

Рекомендації, що запропоновані Т.О. Тарасовою, використано при дослідженні нових вимог щодо якості інформаційних ресурсів управління інституційними одиницями Харківського регіону, та розробці моделі інформаційної системи суб'єктів господарювання, яка ґрунтується на взаємозв'язку функцій управління, елементів господарського процесу та функцій інформаційного спрямування – обліком, аналізом та прогнозуванням, а саме:

- рекомендації з формування моделі обліково-аналітичної системи підприємства, адаптованої до реконструйованих бізнес-процесів та потреб широкої інформатизації суспільно-економічних відносин;

001354

Продовження додатка Ф

- сформовано багатовимірну модель обліково-аналітичного забезпечення гіперкубу архітектури організаційної структури фінансової та матеріальної відповідальності;

- сформовано інформаційну базу ризиків обліково-аналітичного забезпечення на основі концепції сталого розвитку суб'єктів господарювання.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду Харківського державного університету харчування та торгівлі за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності).

Директор Департаменту, к.е.н.

Заярна 705 06 23

В.В. Белявцева

Продовження додатка Ф

р/р 26007052345252 в ПАО
Приватбанк, м. Харків, МФО
351533,
код ЄДРПОУ організації 37263431.

А С О Ц І А Ц І Я
П Р И В А Т Н И Х
Р О Б О Т О Д А В Ц І В

«Ассоциация частных работодателей»

61001, г. Харьков,
ул. Плехановская, 16, к. 35
Тел.: (057)781-03-46
(099)561-92-87
(068)795-70-65

email: asprro@gmail.com
www.apr.org.ua

№ 26.04/01 В.р. 15.12.2016р

ДОВІДКА

про використання рекомендацій Т.О. Тарасової з формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком інституційних одиниць в рамках реалізації положень Проекту «Новий відлік» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження»

Під егідою обласної організації «Асоціація приватних роботодавців» у 2015 році за фінансової підтримки міжнародного фонду «Відродження» стартував проєкт «Новий відлік», мета якого – допомога в організації або відновленні бізнесу переселенців. Тому вважаємо корисними рекомендації дисертаційного дослідження Тарасової Т.О., які спрямовані на розробку заходів щодо створення сприятливих умов для розвитку підприємництва в Харківському регіоні.

Вважаємо доречною з практичної точки зору анонсовану рефлексивну модель управління сталим розвитком бізнес-утворення, яка складається із системи структуроутворюючих елементів функціональної, фінансової та ринкової діагностики. Це дозволяє оцінити господарські ситуації щодо виникнення когнітивного дисонансу у нестійкому середовищі та визначити важелі впливу на контрольні точки діагностики кризи подовження бізнесу.

Заслужують на увагу рекомендації щодо запровадження санаційних заходів реструктуризації оборотних активів, капіталу та боргових зобов'язань підприємства, економічний ефект від запровадження яких полягає у формуванні санаційного прибутку та визначенні терміну відновлення платоспроможності. Запропоновані санаційні заходи діагностики дозволяють виявляти неліквідні страхові ресурси, відновлювати прибутковість завдяки ефективному використанню власних резервів і реструктуризації боргів.

Вважаємо, що розробки автора сприяють досягненню підприємцями господарської самостійності і самоврядування, підвищенню їх кваліфікації та поширенню правил підприємницької етики.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду Харківського державного університету харчування та торгівлі за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності).

З повагою, Президент ХОГО „Асоціація приватних роботодавців

Чумак О.В.

Продовження додатка Ф

Довідка
№ 57 від 28.09.2016 р.
про впровадження наукових розробок докторанта
Харківського державного університету харчування та торгівлі
Тарасової Тетяни Олексіївни

Довідка видана здобувачеві наукового ступеня доктора економічних наук Харківського державного університету харчування та торгівлі за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) про впровадження у практичну діяльність ТОВ «ВОСТОРОГ» запропонованих наукових розробок щодо вирішення проблем формування обліково-аналітичного забезпечення управління підприємств торгівлі.

ТОВ «ВОСТОРОГ» об'єднує мережеві продовольчі супермаркети під брендами «Восторг» та «Дилайт» та здійснює економічну діяльність у сфері торгівлі в неспеціалізованих магазинах з перевагою продовольчого асортименту у Харківській області. Для розробки ефективної цінової політики з урахуванням інформаційних можливостей контролінгу використано запропоновану автором персоніфіковану дисконтну систему, що дозволило створити власний дисконтний клуб на основі розмежування програми лояльності для VIP-клієнтів та соціально незахищених покупців та запровадити три види дисконтних карток: VIP, соціальні (пенсійні), студентські. Такий підхід дозволив визначити коло пріоритетів кожної групи в товарному асортименті, доцільність механізму часово-цінової адаптації, специфіку клієнтської бази тощо. Запропоновані автором рекомендації щодо обліку витрат, пов'язаних з обслуговуванням та емісією пластикових карток, дозволяють ліквідувати організаційно-правові прогалини та надали можливість бухгалтерській службі вимірювати економічний ефект від наданого дисконту в рамках існуючої автоматизованої системи управління.

Довідка видана для подання у Спеціалізовану вчену раду за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності).

Генеральний директор ТОВ «Восторг»

С.І. Колісник
Колісник С.І.

Продовження додатка Ф

КЛАСС

МАРКЕТ

исх. №137 от 22.08.2016р.

Довідка
№ 78 від 22.08.2016 р.
про впровадження наукових розробок докторанта
Харківського державного університету харчування та торгівлі
Тарасової Тетяни Олексіївни

Довідка видана здобувачеві наукового ступеня доктора економічних наук Харківського державного університету харчування та торгівлі за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) про впровадження у практичну діяльність ТОВ «Укр-Трейд» запропонованих наукових розробок щодо вирішення проблем формування обліково-аналітичного забезпечення управління підприємств торгівлі.

ТОВ «Укр-Трейд» є визнаним лідером національного ритейлу в Харківській області, який має розгалужену торговельну мережу і пропонує великий вибір продовольчих і непродовольчих товарів. Доречними, з практичної точки зору, є запровадження методики щодо формування та використання резервів знецінення матеріальних цінностей, що дозволило застрахувати ризики товарних втрат.

Для прийняття зважених управлінських рішень в інформаційній системі управління торговельною мережею вважаємо корисним визначення порогу суттєвості товарних втрат. Застосування наведеної методики оцінки рівня суттєвості дозволило розмежувати уцінку від процедури розрахунку резерву. Це сприяло визначенню реального рівня товарооборотності та реальної вартості товарних запасів.

Безперечним обліковим нововведенням є запровадження в обліковий процес запропонованої моделі товарних втрат за місцем зберігання, яка передбачає виокремлення чотирьох груп відхилень фактичних даних від планових показників, а саме нормовані (природні) втрати, ненормовані втрати, облікові помилки, недостачі (надлишки) від пересортиці. Такий підхід дозволив посилити матеріальну відповідальність осіб, задіяних в операціях щодо розміщення товарів у торгових приміщеннях.

Довідка видана для подання у Спеціалізовану вчену раду за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності).

Директор
ТОВ «Укр-Трейд»

Головний бухгалтер
ТОВ «Укр-Трейд»

Ус А.В.

Трегуб І.П.

Продовження додатка Ф

Товариство з обмеженою відповідальністю «ТД «АСТОРГ»
01133, м. Київ, Печерський район, вул. Кугузова, 13, офіс 402
код ЄДРПОУ 36798200
ІПН 367982026596
тел. 8 (044) 285-01-03

Довідка
№ 15/09 від 30.09.2016 р.
про впровадження наукових розробок докторанта
Харківського державного університету харчування та торгівлі
Тарасової Тетяни Олексіївни

Довідка видана здобувачеві наукового ступеня доктора економічних наук Харківського державного університету харчування та торгівлі за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) про впровадження у практичну діяльність ТОВ «ТД «АСТОРГ» запропонованих наукових розробок щодо вирішення проблем формування обліково-аналітичного забезпечення управління підприємств торгівлі.

У практичній діяльності ТОВ «ТД «АСТОРГ», яке є офіційним дистриб'ютором виробничого комплексу АГРОМАРС та спеціалізується на торгівлі в мережі неспеціалізованих магазинів товарів продовольчої групи, запроваджено запропоновану здобувачем модель торговельно-технологічного процесу товароруку підприємства в рамках підтримки управлінських рішень щодо обслуговування товарних потоків на етапах товароруку: постачання, зберігання та доведення товарних запасів в належній якості до покупців. Для налагодження ефективної системи управління задля опису існуючих бізнес-процесів застосовано функціональну технологію розбудови організаційно-фінансової архітектури підприємстві, яка дозволила побудувати платформу закріплення матеріальної і фінансової відповідальності та запровадити дієву систему мотивації персоналу компанії.

Практична цінність запропонованих рекомендацій полягає у формуванні інформаційної інфраструктури ліній відповідальності, що надає можливість приймати оперативні та стратегічні рішення щодо визначення напрямів сталого розвитку одного з найбільших національних дистриб'юторів м'ясопродуктів ТОВ «ТД «АСТОРГ».

Довідка видана для подання у Спеціалізовану вчену раду за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності).

Директор
ТОВ "ТД "АСТОРГ"

Полупан С.О.

Продовження додатка Ф

Довідка
№ 57 від 29.07.2016 р.
про впровадження наукових розробок докторанта
Харківського державного університету харчування та торгівлі
Тарасової Тетяни Олексіївни

Довідка видана здобувачеві наукового ступеня доктора економічних наук Харківського державного університету харчування та торгівлі за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) про впровадження у практичну діяльність ПП «Видавничий дім «ШКОЛА» запропонованих наукових розробок щодо вирішення проблем формування обліково-аналітичного забезпечення управління підприємств торгівлі.

Запропонована здобувачем інформаційно-комунікаційна модель облікового процесу щодо формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком використана під час розробки інформаційного контуру автоматизованої системи управління підприємством, що дозволило виділити модулі економічної, соціальної та екологічної сфери в контексті запровадження інтегрованої звітності. Таке ставлення до суті справи сприяє укріпленню ділової репутації, зростанню ринкової капіталізації та інвестиційної привабливості бізнес-одиниці.

Прийнято до уваги запропонований комплекс діагностики сталого розвитку підприємства, розроблений на основі когнітивної технології оцінки індикаторів-загроз. Це дозволило виокремити ліквідні ресурси (страховий запас підприємства), що здатні нівелювати критичний вплив загроз безперервному розвитку завдяки мобілізації прихованих резервів, оптимізації структури капіталу та реструктуризації дебіторської заборгованості.

Цілком прийнятним для практичного досвіду є методологічний підхід щодо оцінки професійного судження бухгалтера як продукту інтелектуальної діяльності, який базується на ранжуванні вартісних і якісних критеріїв професійної придатності. Запровадження рекомендацій надали керівництву підприємства ефективний інструмент управління бухгалтерською службою, який виявився надійним засобом контролю оцінювання результатів її роботи з метою мотивації фахівців.

Довідка видана для подання у Спеціалізовану вчену раду за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності).

Директор

Головний бухгалтер

Продовження додатка Ф

ФІРМА «СЕНС КОНСАЛТИНГ»

Товариство з обмеженою відповідальністю
 — юридичні і бухгалтерські послуги —
 просп. Науки, 27-Б, к. 607, м.Харків, 61072, тел./факс (057) 714-22-55
 E-mail: parf@sense.ua Web-сайт: www.sense.ua Код ЄДР: 30591227

№ 135 від 28.08.2016

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження наукових розробок докторанта
 Харківського державного університету харчування та торгівлі
 Тарасової Тетяни Олексіївни

Довідка видана здобувачеві наукового ступеня доктора економічних наук Харківського державного університету харчування та торгівлі за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) про впровадження у практичну діяльність ТОВ «СЕНС Консалтинг» запропонованих наукових розробок щодо вирішення проблем формування обліково-аналітичного забезпечення управління підприємств торгівлі.

Запропонована здобувачем методика оцінки професійного судження як продукту інтелектуальної діяльності, яка визначає ступінь пріоритетності критеріїв оцінювання професійної придатності за кількісними і якісними параметрами, може бути використана під час підбору професіоналів на замовлення роботодавців.

Цілком прийнятною для практичного використання є функціональна модель обліково-аналітичного забезпечення, що являє собою інформаційну конструкцію адміністративного бізнес-процесу, яка ураховує взаємозв'язки між комунікаційними каналами та накопиченими знаннями. Це враховує специфіку торгівельного бізнесу та надає можливість удосконалення торговельно-технологічної комунікації основних бізнес-процесів товароруку (постачання товарів, передпродажне обслуговування та післяпродажне обслуговування покупців) із допоміжними процесами, що забезпечують управління кадровим потенціалом, інформаційними ресурсами, ІТ-технологіями, фінансовими потоками, дослідженнями та розвитком.

Довідка видана для подання у Спеціалізовану вчену раду за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності).

Директор

 Маслов Л. К.

Продовження додатка Ф

УЗГОДЖЕНО
Перший проректор
Харківського державного університету
харчування та торгівлі
к.е.н., професор

Л.М. Янчева

«27» вересня 2016 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор
Харківського державного університету
харчування та торгівлі
д.т.н., професор

О.І. Червко

«27» вересня 2016 р.

УЗГОДЖЕНО
Проректор з наукової роботи
Харківського державного університету
харчування та торгівлі
д.т.н., професор

В.М. Михайлов

«27» вересня 2016 р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

**результатів науково-дослідної роботи у навчальний процес
вищих навчальних закладів**

Замовник Харківський державний університет харчування та торгівлі
найменування організації

ректор ХДУХТ д.т.н. проф. Червко О.І.

П.І.Б. керівника підприємства

Дійсним актом підтверджується, що результати дисертаційного дослідження щодо формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємств, яке виконано доцентом кафедри фінансів, аналізу та страхування Тарасовою Т.О., під науковим керівництвом д.е.н., проф. Крутової А.С., яка виконувалася протягом 2013-2016 рр.

впроваджені в навчальний процес кафедри бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування

найменування структурного підрозділу, де здійснювалося впровадження

1. Вид впроваджених результатів Методичні рекомендації щодо формування обліково-аналітичної системи управління сталим розвитком згідно з вимогами адаптації бізнес-процесів та потреб широкої інформатизації суспільно-економічних відносин

Продовження додатка Ф

2. Форма впровадження тексти лекцій, методичні рекомендації і завдання для практичних занять з дисциплін «Організація бухгалтерського обліку», «Облік і звітність в оподаткуванні», «Інформаційні системи та технології обліку та аудиту»

3. Новизна результатів науково-дослідних робіт визначено концептуальні засади філософсько-економічного змісту сталого розвитку в контексті фундаментальних положень бухгалтерського обліку; розроблено рекомендації щодо актуалізації облікового процесу щодо підтримки управлінських дій пі час проектування та налаштування бізнес-процесів; удосконалено методичний інструментарій формування резервної системи забезпечення безперервності бізнесу, який враховує особливості управління ризиками торговельної діяльності; запропоновано концептуальну модель розвитку трансляційних можливостей обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком в системі контролінгу

4. Перелік курсів і дисциплін, у рамках яких викладені результати НДР «Організація бухгалтерського обліку», «Облік і звітність в оподаткуванні», «Інформаційні системи і технології в обліку та аудиту»

5. Соціально-економічний ефект полягає в доповненні робочих і навчальних програм та текстів конспектів лекцій з дисциплін «Організація бухгалтерського обліку», «Облік і звітність в оподаткуванні», «Інформаційні системи і технології обліку та аудиту» для підготовки студентів спеціальності 071 «Облік і оподаткування»

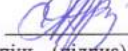
Науковий консультант

(підпис)

А.С. Крутова
(ініціали, прізвище)

«27» вересня 2016 р.

Голова експертної ради по напрямку НДР
Облік, аудит та фінанси підприємств
готельно-ресторанного бізнесу та торгівлі
(назва наукового напрямку)

д.е.н., доц. А.В. Янчев
(науковий ступінь (підпис) (ініціали, прізвище)
вчене звання)

«27» вересня 2016 р.

Відповідальний за впровадження

(підпис)

Т.О. Тарасова
(ініціали, прізвище)

«27» вересня 2016 р.

Продовження додатка Ф

УЗГОДЖЕНО
Перший проректор
Харківського державного університету
харчування та торгівлі
к.е.н., професор

 Л.М. Янчева

«23» вересня 2016 р.

УЗГОДЖЕНО
Проректор з наукової роботи
Харківського державного університету
харчування та торгівлі
д.т.н., професор

 В.М. Михайлов

«23» вересня 2016 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ
Ректор
Харківського державного університету
харчування та торгівлі
д.т.н., професор

 О.І. Черевко

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

**результатів науково-дослідної роботи у навчальний процес
вищих навчальних закладів**

Замовник Харківський державний університет харчування та торгівлі
найменування організації
ректор ХДУХТ д.т.н. проф. Черевко О.І.
П.І.Б. керівника підприємства

Дійсним актом підтверджується, що результати дисертаційного дослідження щодо формування обліково-аналітичного забезпечення управління сталим розвитком підприємств, яке виконано доцентом кафедри фінансів, аналізу та страхування Тарасовою Т.О., під науковим керівництвом д.е.н., проф. Крутової А.С., яка виконувалася протягом 2013-2016 рр.

впроваджені в навчальний процес кафедри фінансів, аналізу та страхування найменування структурного підрозділу, де здійснювалося впровадження

1. Вид впроваджених результатів методичні рекомендації щодо проектування обліково-аналітичної системи управління підприємницькою діяльністю згідно з вимогами адаптації до реконструйованих бізнес-процесів та потреб широкої інформатизації суспільно-економічних відносин

Продовження додатка Ф

2. Форма впровадження тексти лекцій, методичні рекомендації і завдання для практичних занять з дисципліни «Фінанси підприємств», «Фінансовий аналіз», «Фінансовий менеджмент»

3. Новизна результатів науково-дослідних робіт розроблено методологічні положення підтримки ризик-менеджменту в системі обліково-аналітичного забезпечення на основі концепції безперервності бізнесу; внесено пропозиції щодо удосконалення методичного інструментарію формування резервної системи забезпечення сталого розвитку; сформовано багатовимірну модель нереляційних баз обліково-аналітичного забезпечення гіперкубу архітектури організаційної структури фінансової та матеріальної відповідальності; запропоновано класифікацію бізнес-процесів бізнес-одиниці в залежності від видів діяльності суб'єкта господарювання

4. Перелік курсів і дисциплін, у рамках яких викладені результати НДР «Фінанси підприємств», «Фінансовий аналіз», «Фінансовий менеджмент»

5. Соціально-економічний ефект полягає в доповненні робочих і навчальних програм та текстів конспектів лекцій з дисциплін «Фінанси підприємств», «Фінансовий аналіз», «Фінансовий менеджмент» для підготовки студентів спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

Науковий консультант

(підпис)

А.С. Крутова
(ініціали, прізвище)

«23» вересня 2016 р.

Голова експертної ради по напрямку НДР
Облік, аудит та фінанси підприємств
готельно-ресторанного бізнесу та торгівлі
(назва наукового напрямку)

д.е.н., проф. А.В. Янчев
(науковий ступінь (підпис) (ініціали, прізвище)
вчене звання)

«23» вересня 2016 р.

Відповідальний за впровадження

(підпис)

Т.О. Тарасова
(ініціали, прізвище)

«23» вересня 2016 р.

Продовження додатка Ф

УКРАЇНА

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ

СВІДОЦТВО
про реєстрацію авторського права на твір

№ 70364

Науковий твір "Методика формування обліково-аналітичного забезпечення управління резервною системою підприємства"
(вид, назва твору)

Автор(и) Крутова Анжеліка Сергіївна, Тарасова Тетяна Олексіївна
(повне ім'я, псевдонім (за наявності))

Дата реєстрації 10.02.2017

Голова Державної служби інтелектуальної власності України
В.о. Голови А.А. Малиш

Додаток X

НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Тарасова Т. О., Крутова А. С., Янчева Л. М., Бочуля Т. В. Аудит в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій: монографія. Х.: ХДУХТ, 2011. 293 с. (Особистий внесок: досліджено методологічні аспекти інноваційних засобів аудиту, розглянуто особливості аудиту в торгівлі із визначенням шляхів і інструментів нівелювання загроз інформаційної безпеки).

2. Тарасова Т. О., Волошан І. Г., Янчев А. В. Первинний облік товарних операцій підприємств роздрібної торгівлі: монографія. Х.: ХДУХТ, 2015. 240 с. (Особистий внесок: розроблено методологічні аспекти формування обліково-аналітичного забезпечення товароруку підприємств торгівлі).

3. Тарасова Т. О. Бухгалтерський облік в інформаційній системі управління сталим розвитком підприємств торгівлі: монографія. Х.: Видавець Іванченко І. С., 2016. 360 с.

4. Тарасова Т. А., Горбунова И. В. Усовершенствование бухгалтерського учета торговых скидок // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України, 2002. № 1 (5). С. 112–114. (Особистий внесок: запропоновано класифікаційну модель торговельних знижок в підприємствах торгівлі).

5. Тарасова Т. А., Горбунова И. В. Совершенствование учета товародвижения в соответствии с национальными стандартами бухгалтерского учета // Прогресивні ресурсозберігаючі технології та їх економічне обґрунтування у підприємствах харчування. Економічні проблеми торгівлі : зб. наук. пр. : у 2-х частинах. Харків: ХДУХТ, 2002. Ч. 2. С. 114–118. (Особистий внесок: запропоновано рекомендації щодо удосконалення обліку товароруку, які регламентують порядок формування фінансового результату підприємств торгівлі).

6. Тарасова Т. О., Наумова Т. А. Методичні підходи з удосконалення процесу управління товарними запасами // Прогресивні ресурсозберігаючі технології та їх економічне обґрунтування у підприємствах харчування. Економічні проблеми торгівлі : зб. наук. пр. : у 2-х частинах. Харків: ХДУХТ, 2003. Ч. 2. С. 52–58. (Особистий внесок: досліджено сучасні методи аналізу ефективності використання товарних запасів, запропоновано економіко-математичну модель формування страхового запасу на підприємствах роздрібною торгівлі).

7. Тарасова Т. О., Наумова Т. А. Організаційно-методичні аспекти обліку власного капіталу акціонерного товариства в сучасних умовах // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. Харків : ХДУХТ, 2006. Вип. 1 (3). С. 52–59. (Особистий внесок: визначено організаційно-методичні аспекти обліку статутного капіталу підприємства).

8. Тарасова Т. О., Крутова А. С. Удосконалення класифікації об'єктів інтелектуальної власності // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. Харків: ХДУХТ, 2006. Вип. 2 (4). С. 34–40. (Особистий внесок: розроблено класифікаційну модель формування інтелектуального капіталу для цілей бухгалтерського обліку).

9. Тарасова Т. О. Контроль якості аудита відповідно до міжнародних стандартів // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. Харків: ХДУХТ, 2008. Вип. 1 (7). С. 17–23.

10. Тарасова Т. О. Механізм розрахунків електронною готівкою // Вісник ДонНУЕТ. Серія «Економічні науки». 2008. № 3 (39). С. 52–57.

11. Тарасова Т. О., Крутова А. С., Янчева Л. М. Удосконалення обліку дисконтних карток на підприємствах роздрібною торгівлі // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. : у 2-х частинах. Харків: ХДУХТ, 2009. Вип. 1 (9). Ч. I. С. 12–18. (Особистий внесок: розроблено облікову модель витрат емісії та розповсюдження сучасних дисконтних інструментів).

12. Тарасова Т. О., Крутова А. С., Котенко Л. М. Удосконалення обліку товарних операцій в умовах дистанційної торгівлі // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. Харків: ХДУХТ, 2009. Вип. 2 (10). С. 66–73. (Особистий внесок: розроблено рекомендації з обліку руху товарів в умовах дистанційної логістичної системи).

13. Тарасова Т. О., Котенко Л. М. Удосконалення обліку втрат на підприємствах роздрібною торгівлі // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. : у 2-х частинах. Харків: ХДУХТ, 2012. Вип. 1 (15). Ч. I. С. 105–112. (Особистий внесок: запропоновано методику розрахунку резерву природного збитку з метою покриття втрат товарних запасів під час транспортування та зберігання).

14. Тарасова Т. О. Функціональна модель обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. Харків: ХДУХТ, 2014. Вип. 2 (20). С. 68–80.

15. Тарасова Т. О. Фундаментальні положення обліково-аналітичного забезпечення ризик-менеджменту в умовах безперервності діяльності // Вісник ХНАУ: Збірник наукових праць Харківського національного аграрного університету. Серія: Економічні науки. Харків: ХНАУ, 2015. № 5. С. 173–181.

16. Тарасова Т. О. Теоретичне обґрунтування принципу безперервності діяльності в системі фундаментальних положень бухгалтерського обліку // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. Херсон: «Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 16. Ч. 4. С. 143–147.

17. Тарасова Т. О. Обліково-аналітичне забезпечення ризик-менеджменту на основі концепції сталого розвитку // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: збірник наукових праць. Харків: ХДУХТ, 2016. Вип. 2 (24). С. 7–21.

18. Тарасова Т. О. Методологічні засади моделювання архітектури підприємства в контексті онтогенезу життєвого циклу // Бізнес-Інформ. 2015. № 12. С. 239–245. (включено до ULRICHSWEB, RePEc, Index Copernicus, GetInfo, BASE та ін.).

19. Тарасова Т. О. Роль системоутворюючих компонентів бухгалтерського обліку в забезпеченні безперервності діяльності // Економіка розвитку. 2015. № 4 (76). С. 82–88. (включено до [Index Copernicus](#), [Directory of Open Access Journals \(DOAJ\)](#), [Research Papers in Economics \(RePEc\)](#), [Ulrichsweb Global Serials Directory](#), [WorldCat](#), [Open Academic Journals Index](#), [Research Bible](#) та ін.).

20. Тарасова Т. О. Теоретико-методологічні засади розвитку трансляційних можливостей контролінгу у забезпеченні сталого розвитку підприємства // Проблеми економіки. 2016. № 3. С. 219–227. (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus та ін.).

21. Тарасова Т. О., Крутова А. С. Обліково-аналітичне забезпечення управління резервами як джерелами покриття ризиків // Економічний простір. 2016. № 115. С. 212–224. (включено до Index Copernicus, Google Scholar, [Advanced Science Index](#) та ін.).

22. Тарасова Т. О. Професійне судження бухгалтера як основа інноваційного розвитку системи обліково-аналітичного забезпечення управління // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: Міжнародний збірник наук. праць. Житомир: ЖДТУ, 2017. Вип. 1 (36). С. 260–280. (включено до Index Copernicus, Google Scholar, Directory of Open Access Journals (DOAJ)).

23. Tarasova T., Arkhyrova V. Accounting and analytical support of measures on resuming trade enterprises' activity // Проблеми економіки. 2017. № 1. С. 269–276. (включено до Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus та ін.) (Особистий внесок: запропоновано рефлексивну модель управління сталим розвитком).

24. Tarasova T., Krutova A., Yancheva L. Features of the computer assisted audit stages and techniques in Ukraine // Finance and risk, Ekonomická univerzita Národohospodárska fakulta. Slovak Republik. Bratislava, 2009. P. 678–683. (Особистий внесок: запропоновано модель бізнес-процесів в торгівлі).

25. Tarasova T. The formation of accounting-analytical provision of business processes in trade // Scientific journal «Economics and Finance» Socio-economic aspects of economics and management: Collection of scientific articles. Vol. 2 – Aspekt Publishing. Taunton. MA, United States of America, 2015. P. 149–153.

26. Tarasova T. Accounting and analytical ensuring of entrepreneurial structures' creation // Scientific letterers of academic society of Michal Baludansky, Slovakia. 2016. Vol. 4. P. 104–108.

27. Tarasova T., Levina M. Controlling as an ensuring element of trade activity's continuity // Innovation in science and education: challenges of our time. London: IASHE, 2016. P. 69–72. (Особистий внесок: визначено цільові параметри формування системи контролінгу в торговельних підприємствах).

НАУКОВІ ПРАЦІ, ЯКІ ЗАСВІДЧУЮТЬ АПРОБАЦІЮ

МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ:

28. Tarasova T. The formation of discount policy in trade enterprises: abstracts Warsaw East European Conference 6th Annual Session [«1919 – 1939 – 1989 – 2009 East-Central Europe. Independence – Totalitarian Regimes – Independence»], (Warsaw, 2009) P. 49. (Форма участі – очна).

29. Тарасова Т. О., Янчева Л. М. Развитие современных ценовых стратегий в торговле: материалы IV Міжнар. наук.-практ. конф. [«Управління підприємством: проблеми та шляхи їх вирішення»], (Севастополь 1–3 жовтня, 2009 р.). Севастополь: ДонНУЕТ, 2009. С. 360–363 (Особистий внесок: розроблено рекомендації для формування дисконтної системи підприємства торгівлі). (Форма участі – очна).

30. Тарасова Т. О. Організаційні аспекти забезпечення навчального процесу підготовки фахівців з обліку та аудиту у вищій школі: матеріали

Міжнар. наук.-практ. конф. [«Облік, аудит, фінанси: сучасні проблеми теорії, практики та підготовки фахівців»], (Харків 28–29 жовтня, 2010 р.): в 2-х частинах. Харків: ХДУХТ, 2010. С. 274–276. (Форма участі – очна).

31. Тарасова Т. О., Янчева Л. М. Управління кредитними ризиками – основа стабілізації фінансової системи: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. [«Особливості функціонування національних фінансових систем в умовах поглиблення глобалізаційних процесів»], (Ірпінь 17–21 лютого, 2010 р.). Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2010. Ч. II. С. 493–496 (Особистий внесок: розроблено модель облікової політики з метою мінімізації кредитного ризику). (Форма участі – очна).

32. Тарасова Т. О. Організаційно-методичні аспекти контролю товарних операцій в підприємствах торгівлі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів [«Розвиток України очима молоді: соціальні, економічні та правові аспекти »], (Харків, 18 квітня 2013 р.). Х.: ВБ «Фактор», 2013. С. 949–956. (Форма участі – очна).

33. Тарасова Т. О., Волошан І. Г. Шляхи вдосконалення нормування праці обліково-аналітичних працівників: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. [«Менеджмент суб'єктів господарювання: проблеми та перспективи розвитку»], (Житомир, 20–21 червня 2013 р.). Ж.: ЖДТУ, 2013. С. 145–147 (Особистий внесок: запропоновано загальну схему нормування робочого часу персоналу обліково-аналітичної служби). (Форма участі – очна).

34. Тарасова Т. О., Крутова А. С. Оцінка професіоналізму бухгалтера в інформаційній економіці: матеріали XI Всеукр. наук.-метод. конф. [«Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців. Удосконалення інформаційно-ресурсного забезпечення навчального процесу»], (Харків, 26 вересня 2014 р.). Х.: ХДУХТ, 2014. С. 364–365 (Особистий внесок: запропоновано комплексну оцінку професійної придатності, особистісних та професійних якостей бухгалтерів). (Форма участі – очна).

35. Тарасова Т. О., Янчева Л. М. Формалізація облікового процесу: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. [«Теорія і практика бухгалтерського обліку, аналізу й аудиту: стан, проблеми та перспективи розвитку»], (Львів, 16–17 травня 2014 р.). Львів: ЛКА, 2014. С. 71–74 (Особистий внесок: удосконалено обліковий процес у організаційно-фінансовій структурі бізнес-одиниці). (Форма участі – очна).

36. Тарасова Т. О. Формування обліково-аналітичного забезпечення бізнес-процесів: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. [«Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності у сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці»], (Ужгород, 21–22 квітня 2015 р.). Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. Т 11. С. 237–242. (Форма участі – очна).

37. Тарасова Т. О. Методологічні засади формування обліково-аналітичної системи в контексті онтогенезу підприємства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Економіка в контексті інноваційного розвитку: стан та перспективи»], (Ужгород, 12–13 лютого 2016 р.): у 2-х частинах. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2016. Ч. 2. С. 94–97. (Форма участі – очна).

38. Тарасова Т. О. Новітня парадигма ризик-менеджменту в умовах безперервності діяльності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Актуальні питання розвитку економіки в сучасних умовах»], (Одеса, 26–27 лютого 2016 р.). О.: ЦЕДР, 2016. С. 99–103. (Форма участі – очна).

39. Тарасова Т. О. Методологічні аспекти формування нової парадигми ризик-менеджменту в умовах безперервності діяльності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Міжнародні економічні відносини на сучасному етапі: проблеми та розвиток»], (Дніпро, 4–5 березня 2016 р.): у 2-х частинах. Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2016. Ч. 2. С. 115–119. (Форма участі – очна).

40. Тарасова Т. О. Принцип безперервності діяльності крізь призму циклічності діяльності суб'єкта господарювання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та

практика»], (Харків, 24–25 березня 2016 р.). Х.: Видавництво «НТМТ», 2016. С. 417–421. (Форма участі – очна).

41. Тарасова Т. О. Розвиток інформаційних можливостей контролінгу в системі обліково-аналітичного забезпечення управління: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Розвиток сучасних міжнародних економічних відносин: фінансово-економічні та соціальні чинники»], (Одеса, 23–24 вересня 2016 р.). Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечнікова, 2016. С. 165–169. (Форма участі – очна).

42. Тарасова Т. О. Еволюція концепцій контролінгу в системі управління торговельним підприємством: матеріали II Междунар. науч.-практ. конф. [«Экономическая теория в XXI веке: поиск эффективных механизмов хозяйствования»], (Полоцк, Беларусь, 20–21 октября 2016 г.) : в 2 частях. Новополоцк : ПГУ, 2016. Ч. 1. С. 218–224. (Форма участі – очна).

43. Тарасова Т. О., Янчева Л. М. Методологічні засади організації контролінгу в умовах стійкого розвитку бізнес-структур: матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції [«Фінанси, облік і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю: сучасні проблеми та перспективи розвитку теорії і практики»], (Харків, 28 жовтня 2016 р.). Х.: ХДУХТ, 2016. С. 151–152 (Особистий внесок: досліджено концепцію розвитку контролінгу). (Форма участі – очна).

44. Тарасова Т. О. Теоретико-методологічні засади організації системи контролінгу в умовах сталого розвитку: матеріали IX симпозиуму [«Соціально-економічний розвиток системи фінансів і управління в інноваційному середовищі: проблеми, ефективність, перспективи»], (Харків, 25 листопада 2016 р.). Х.: Харківський інститут фінансів КНТЕУ, 2016. С. 386–388. (Форма участі – очна).

45. Тарасова Т. О., Крутова А. С. Інформаційна асиметрія в системі обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством: materials of international scientific and practical conference [«Economics, science, education: integration and synergy»], (Bratislava, 18–21 January, 2016) : in 3 V. К.:

Publishing outfit «Centre of education literature», 2016. V. 1. P. 87–88. (Особистий внесок: досліджено зону виникнення інформаційної асиметрії за етапами життєвого циклу бізнес-єдиниці). (Форма участі – очна).

46. Тарасова Т. О. Обліково-аналітичне забезпечення заходів відновлення діяльності підприємств торгівлі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [«Підприємництво та фінансова система: національні особливості та світові тенденції»], (Одеса, 17 лютого 2017 р.). О.: ЦЕДР, 2017. С. 99–103. (Форма участі – очна).

47. Тарасова Т. О. Формування обліково-аналітичного забезпечення управління резервною системою підприємства: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [«Ресурсний потенціал регіонів України: стан та напрями розвитку»], (Київ, 18 лютого 2017 р.). К.: ГО «Київський економічний науковий центр, 2017. С. 99–103. (Форма участі – очна).

48. Свідоц. реєстрац. автор. права 70364, Україна. Державна служба інтелектуальної власності. Методика формування обліково-аналітичного забезпечення управління резервною системою підприємства / Т. О. Тарасова, А. С. Крутова (Україна); заявка № 70952/1-9/1676 від 14.12.2016 р.; дата реєстрації від 10.02.2017 р., 5 с.

НАУКОВІ ПРАЦІ, ЯКІ ДОДАТКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:

49. Тарасова Т. О., Янчева Л. М., Крутова А. С. Електронна комерція: організація та облік: навчальний посібник. Х.: ХДУХТ, 2015. 231 с. (Особистий внесок: досліджено організаційно-правові засади діяльності підприємств торгівлі, запропоновано формування технологічної інфраструктури з метою моделювання бізнес-процесів підприємства в системі управління сталим розвитком).

50. Тарасова Т. О., Крутова А. С., Нестеренко О. О. Оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності: навч. посібник. Х.: МОНОГРАФ, 2016. 286 с. (Особистий внесок: досліджено особливості обліку резервів в системі оподаткування).